جالالىددىن بەھرام

ئەقىللىق قىز

شىنجاڭ يېشىل تېخنىكا نەشرىياتى

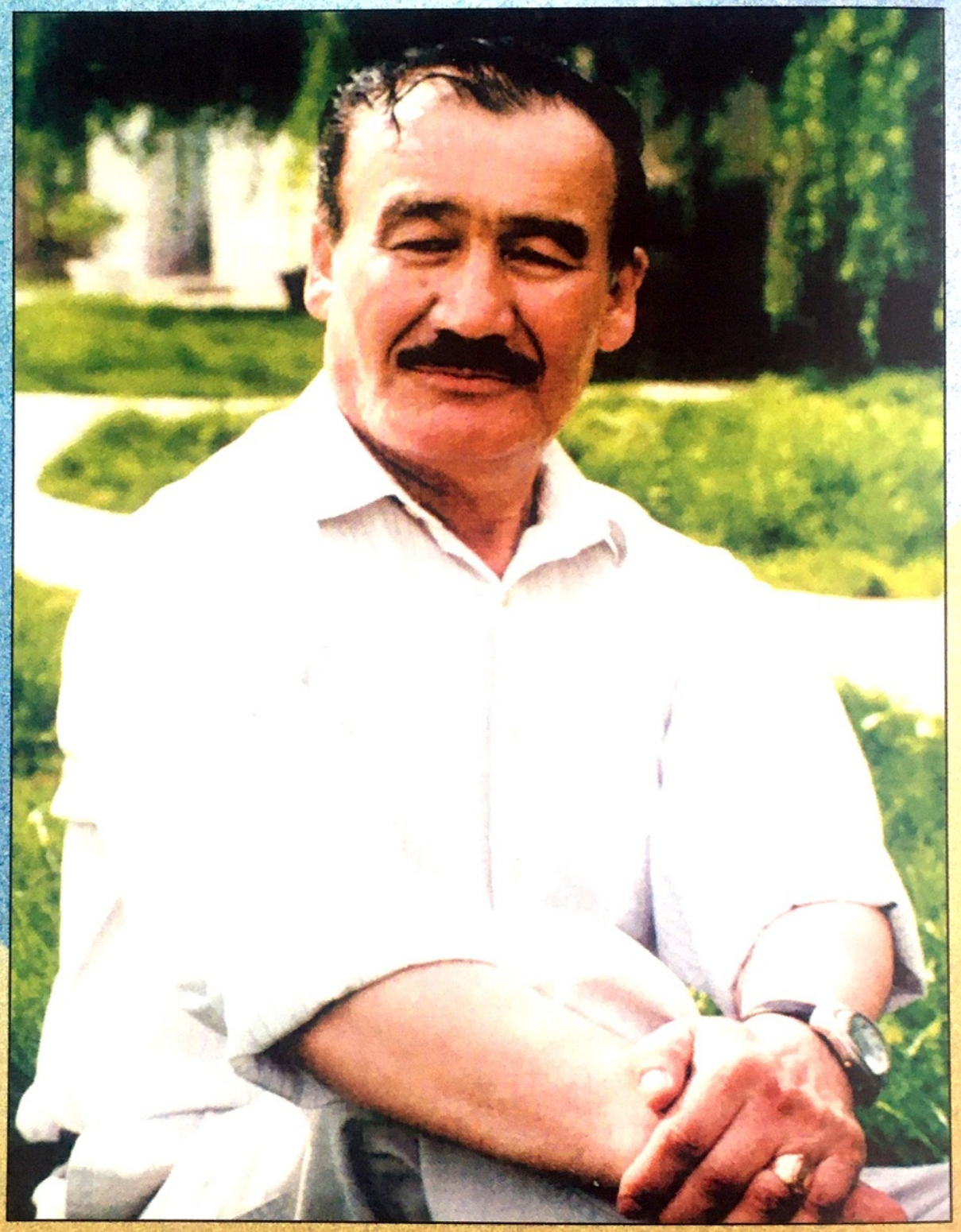

جالالىددىن بەھرام

ئەقىلىق قىز

(رومان)

شىنجاڭ يېشىل تېخنىكا نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

聪明的女孩：维吾尔文/加拉力丁·拜合拉木著.
一乌鲁木齐：新疆科学技术出版社，2011.6
ISBN 978-7-5466-0951-5
Ⅰ.①聪… Ⅱ.①加… Ⅲ.①维吾尔族一民间故事一作品集一中国一维吾尔语(中国少数民族语言)Ⅳ.①1277.3

中国版本图书馆CIP数据核字(2011)第129874号

پىلانلىغۇچىلار: ئادىل مۇھەممەت
ئېزىز ئاتاۋۇللا سارتېكىن
مەسئۇل مۇھەررىرى: رىزۋانگۇل قادىر
تەكلىپلىك كوررېكتورى: ئابدۇرېھىم ئابلىمىت
مەسئۇل كوررېكتورى: گۈلنار روزى
مۇقاۋىسىنى لايىھەلىگۈچى: خەمىدە سەئىدئالىم

ئەقىللىق قىز
(رومان)

* * *

شىنجاڭ پەن - تېخنىكا نەشرىياتى نەشر قىلىپ تارقاتتى
(ئۈرۈمچى شەھىرى يەنئەن يولى № 255 پوچتا نومۇرى: 830049)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدا سېتىلىدۇ
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 880mm × 1230mm 1/32 باسما تاۋىقى: 11
2011 - يىلى 7 - ئاي 1 - نەشرى
2011 - يىلى 7 - ئاي 1 - بېسىلىشى
ISBN 978-7-5466-0951-5
باھاسى: 40 يۈەن

نەشرىياتتىن

يازغۇچى ھەم رەسسام جالالىددىن بەھرام 1942 - يىلى 8 - ئاينىڭ 16 - كۈنى غۇلجا شەھىرىدە ھۇنەرۋەن (تىككۈچى) ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. جالالىددىننىڭ ئاتىسى بەھرام ئۇستا ھۇنەرۋەن بولۇپلا قالماي، بەلكى ئىلى ناخشىلىرىنى ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ ئېيتىدىغان خەلق ناخشىچىسى ئىدى. ئۇ مەرىپەتپەرۋەر ئادەم بولۇپ، خۇش پېئىللىق ۋە چاقچاقچىلىقى بىلەن ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. بەھرام ئوغلى جالالىددىنغا خەلق چۆچەكلىرى ۋە داستانلىرىنى چوڭقۇر ھېسسىيات بىلەن سۆزلەپ بېرەتتى. شۇنداقلا ئۇنىڭغا ھەر خىل رەسىملەرنى كۆرسىتىپ، رەسساملىقنىڭ سېھرىي كۈچىنى تەرىپلەيتتى. شۇڭا، جالالىددىن بەھرام: «مېھنىڭ يۇمىران قەلبىمگە ئەدەبىيات - سەنئەت ئۇرۇقلىرىنى چېچىپ، رەسساملىق ھەم ئەدەبىيات بىخلىرىنى يېتىشتۇرگەن ئاتامنى ھەر دائىم مەمنۇنىيەت بىلەن ئەسلەيمەن ...» دەيدۇ.

جالالىددىن بەھرام 1950 - يىلىدىن 1954 - يىلىغىچە غۇلجا شەھىرىدىكى «روشەن» باشلانغۇچ مەكتىپىدە، 1954 - يىلىدىن 1957 - يىلىغىچە «ئىلى ئوتتۇرا مەكتىپى» دە ئوقۇيدۇ. ئۇ ئىلى ئوتتۇرا مەكتىپىدە «رەسىم كۇرۇژوكى»، «ئەدەبىيات كۇرۇژوكى» قاتارلىقلارغا قاتنىشىپ، مەكتەپنىڭ تەشۋىقات تاختىلىرىدا تۇنجى قېتىم بالىلىق ھېسسىياتى بىلەن يازغان شېئىرلىرىنى ئېلان قىلىدۇ.

جالالىددىن بەھرام 1957 - يىلى ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا كېلىپ

1958 ـ يىلىغىچە شىنجاڭ مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ رەسىم سىنىپىدا ئوقۇدى. 1958 ـ يىلى سەنئەت ئىنستىتۇتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇ 1958 ـ يىلىدىن 1961 ـ يىلىغىچە شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتىنىڭ رەسىم كەسپى سىنىپىدا ئوقۇدى.

جالالىددىن بەھرام خىزمەتكە قاتناشقاندىن كېيىن، 1961 ـ يىلىدىن 1976 ـ يىلىغىچە خوتەن ناھىيەسىنىڭ سەيشەنبە بازار ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلىدى. 1967 ـ يىلىدىن 1981 ـ يىلىغىچە خوتەن ناھىيەلىك مەدەنىيەت يۇرتىدا خىزمەت قىلدى. 1981 ـ يىلىدىن باشلاپ شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىنىڭ گۇزەل سەنئەت بۆلۈمىدە مۇدىر مۇھەررىرلىك خىزمىتىنى ئۆتىدى.

جالالىددىن بەھرامنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت پائالىيىتى 1963ـ يىلى باشلانغان. ئۇ دەسلەپتە كىچىك تېپتىكى سەھنە ئەسەرلىرى يازغان. لېكىن 1966 ـ يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىش بىلەنلا ئۇنىڭ بۇ ئەسەرلىرى ۋە بىر نەچچە يىل ئەمگەك سىڭدۈرۈپ يازغان «ئۇنتۇلغان قەلب»، «كۈتمىگەن تەقدىر»، «ئۆمۈر خاتىرىلىرى» قاتارلىق پوۋېستلىرى ھەمدە ساقلاپ كەلگەن ئەتىۋارلىق كىتابلىرى بۇلاپ كېتىلىپ كۆيدۈرۈلگەن ۋە خىزمەتتىن توختىتىلىپ، بۇ ناھىيەدىكى «ئەلنامە»، «يېڭىئېرىق سۇ ئامبىرى»، «قوشكۆل» لەردە ئىشلەشكە بۇيرۇلغان.

دەرد ـ ئەلەم، ئازاب ـ ئوقۇبەتكە تولغان ئۇچ قېتىملىق سۈرگۈننى باشتىن كەچۈرگەن جالالىددىن بەھرام «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» ئاغدۇرۇلغاندىن كېيىن، 1978 ـ يىلى «نەشتەر» تەخەللۇسى بىلەن «خوتەن گېزىتى»دە «كوچىدا»، «ئانىنىڭ ئامراقلىقى»، «يولدا» ناملىق ساتىرىك ھېكايە،

ئوچېركلىرىنى ئېلان قىلدى. ئۇنىڭ بۇ ھېكايە، ئوچېركلىرى كەڭ جامائەتچىلىكنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشىپ، گېزىت يۈزىدە ئوبزور، ماقالىلەر ئېلان قىلىندى.

جالالىددىن بەھرام 1979 - يىلى «يېڭى قاشتېشى» ۋە «تارىم» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلغان «بۇلبۇل بوستانىنى تاپتى» ناملىق ھېكايىسى بىلەن كەڭ جامائەتچىلىككە تونۇلدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ھەرقايسى نەشرىياتلاردا «ناتونۇشلار»، «كۆمۈرچى بالا»، «ئامەت ۋە ئاپەت»، «ھايات قىسمىتى»، «تەكلىماكان ئوغلى» قاتارلىق رومانلىرى نەشر قىلىندى ۋە نەشرگە سۇنۇلدى. بۇ رومانلار ئېلان قىلىنىش بىلەن كەڭ ئوقۇرمەنلەر ئارىسىدا ئوقۇش دولقۇنى قوزغىۋەتتى. ئۇنىڭدىن باشقا «بۇلبۇل بوستانىنى تاپتى»، «ئايگۈزەل»، «قامغاق»، «قەبرە بېشىدىكى چوش»، «قاچقۇن»، «ئۆتنە ئالەم»، «دانۇر تاغا» قاتارلىق 10 ھېكايە ۋە پوۋېست توپلاملىرى نەشر قىلىنىپ كەڭ ئاممىنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى.

جالالىددىن بەھرام يازغان، سېنارىيەلەشتۈرگەن «قۇملۇقتىكى ئاتەش»، «قاباھەتلىك چوش»، «تىمساھنىڭ كۆز يېشى»، «ئادەمىي ھايۋان»، «ئۇ سېنىڭ دادىڭ»، «قوش جىنازا» قاتارلىق ئىككى قىسىمدىن 20 قىسىمغىچە بولغان 17 تېلېۋىزىيە فىلىمى ئاممىا بىلەن يۈز كۆرۈشتى. ئۇنىڭدىن باشقا «ئەدەبىياتىمىزدىكى ياڭىماس ئىللەت»، «جاپالىق ئەجرىنىڭ شېرىن مېۋىسى»، «دىراما سەھنىسىدىكى چاقنىغان يۇلتۇز»، «رەسساملىق ۋە ئۇنىڭ نەشرىياتچىلىقتىكى رولى» قاتارلىق ئەدەبىي ئوبزورلىرى ۋە ئىلمىي ماقالىلىرى ئېلان قىلىندى.

جالالىددىن بەھرامنىڭ «جەرىمانە»، «بەش يۈز يۆەنلىك چاقچاق»، «قامغاق»، «ئايگۈزەل»، «ھارۋىكەش»، «ئامەت ئىچىدىكى ئاپەت» قاتارلىق كۆپلىگەن پوۋېست ۋە ھېكايىلىرى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى قويۇق تۇرمۇش پۇرىقىغا

ئىگە، رېئاللىقنى چىنلىق ۋە سەممىيلىك بىلەن ئەكس ئەتتۈرىدۇ. تىلى گۈزەل، يەڭگىل، قۇرۇلمىسى پۈختا، زىددىيەت ـ توقۇنۇشلىرى كۈچلۈك، ۋەقەلىكلىرى مۇرەككەپ ۋە رەڭمۇرەڭ، پېرسوناژلىرى روشەن ئىندىۋىدۇئاللىقتا ئىگە. ئۇنىڭ بەزى ھېكايە، پوۋېست، رومانلىرى ھەر دەرىجىلىك مۇكاپاتلارغا ئېرىشكەن بولۇپ، خەلق قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغان.

جالالىددىن بەھرام شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ۋە جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىلىرى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

1

ئىيۇلنىڭ گۈزەل، چىرايلىق كۈنلىرىنىڭ بىرى ئىدى! سۈزۈك ئاسماندا پارلىغان قۇياش ياپيېشىل مەخمەلدەك تاغ ـ ئېدىرلارنى، ئۈنچە ـ مارجانلاردەك يالتىرىغان دەريا دولقۇنلىرىنى، قومۇش ۋە يېكەن قاپلىغان ئارالالارنى، قىرغاقلارنى سۆيۈپ ئېقىۋاتقان تارام ـ تارام ئېقىنلارنى نۇرغا تولدۇرۇپ، ھارارەتلىك تەبەسسۇمدا كۈلۈپ باقاتتى. دەرۋەقە، كىرسىز ھەم داغسىز زەنگەر ئاسمان شۇنچىلىك پاكىز ئىدىكى، ئاتقۇچىنىڭ زېيىدىن قاڭقىغان پاختا توزۇندىلىرىدەك پارچە ـ پارچە ئۇششاق بۇلۇتلار بىپايان كۆك قەھرىدە گويا كى ئاق چېچەكلەردەك لەيلەپ يۈرەتتى. بىر ـ بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن پاكار ـ پاكار تاغلار، ئېدىرلار يېشىل مەخمەلدەك لىباس يېپىنغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ يانباغرلىرى قىپقىزىل لەيلىگەن ئاق لەيلى، سۆسۈن رەڭ كاككۇك گۈلى ھەم سېرىق چېچەكلەرگە پۈركەنگەنىدى! قاپتالالاردىكى قاراڭغۇ ئورمانلىقلاردىن بۇلبۇللارنىڭ چاڭقاق ناۋالىرى ئۈزۈلمەي ئاڭلىنىپ تۇراتتى. قىزىل تۇمشۇق، قىزىل پاچاق، قىزىل پوكانلىق كەكلىكلەرنىڭ ۋاقىلداپ سايرىشى، چاتقاللىقلار ئارا بۆدۈنىلەرنىڭ ۋىچىرلاشلىرى، قومۇشلۇقلار ئىچىدە يېكەن توخۇلىرىنىڭ چاڭىلداپ ناله قىلىشلىرى بېھىشتەك تاغ باغرىنى ھاياتىي

كۈچكە تولدۇرغانىدى! ...

ھەيھات! غول ـ ئېدىرلاردىكى قاتار ـ قاتار ئاپپاق كۆرۈنگەن نەرسىلەر نېمىدۇ؟ ئۇلار بەلكى كۆكۈلمەيدانلىق تاغ ئىچىنى كۆپكۆك، تىنچ كۆل سۈيى ئىكەن دەپ ئالدانغان ئاققۇلارمۇ ـ نېمە؟! يا ... ياق، ئۇلار ئاپپاق يىپەك چېدىرلاردەك قىلىدۇ! پاھھۇي ... ياۋا گۈللەر قاپلىغان ئېدىرلار، قىرچىن تاللار يەلپۈنگەن يانباغىرلار، قىپقىزىل ياپراقلىق ئېرەن ئورمانلىرىدا ئاق قاناتلىق بوز كەپتەرلەردەك يايراپ يۈرگەن نېمانچە كۆپ بالىلار بۇ؟ تېخى ئۇلارنىڭ زىل چىرقىراشلىرىدىن، خۇشال ـ خۇرام سۈرەن سېلىشلىرىدىن، ئەركىن يايراپ قىيغىتىشلىرىدىن ھەممىسىنىڭلا قىزلار ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرمامدۇ ...

دۈرۈس، ئەمدى ئايان بولدى. بۇ 13، 14، 15 ياشلىق سەبىي گۈل ـ چېچەكلەر، غۇنچە پورەكلەر، لاگېر پائالىيىتىگە كەلگەن ئوقۇغۇچىلار ئىكەنده!

شۇنداق، ئاق كوپتا ئۈستىدىن پور رەڭ ساراپان كىيگەن، پۈتىدا يۇمشاق رېزىنكا ئاياغ، چاچلىرىغا سۈس ھاۋارەڭ لېنتا چىگگەن ھۆسن ـ كامالى يېتىلىپ كېلىۋاتقان غۇبارسىز بۇ ئوماق ھۆر ـ پەرىلەر شەھەرلىك قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ قىزلىرى ئىدى. ئۇلار ھەپتىدىن بېرى خىلمۇخىل پائالىيەتلەرنى ئۆتكۈزۈپ بېھىشسىمان تاغ ئېتەكلىرىنى جانلاندۇرۇۋەتتى. سەبىي كۈلكىلىرى، خۇشناۋا ناخشىلىرى، شوخ شاۋقۇن ـ سۈرەنلىرى ئېگەرسىمان يېشىل تاغلار ئۈستىدە ئەكس سادا بېرىپ، بۇغا ـ مارال، كېيىك ـ جەرەنلەر يايرىغان ئورمانلار تامان ئۇزاپ كەتتى! ...

ھەر كۈنى يۈرگۈزۈلۈۋاتقان ئويۇنلار تولىمۇ رەڭدار ئىدى.

كۆپكۆك چىملىق تۈزلەڭلىكلەردە «يۇگۇرۇش»، «ئۇزۇنغا سەكرەش»، «ئىككى پۇتى چېتىلىپ بىرلىكتە تاقلاش»، «سۇ ئۈزۈش»، «توپ ئېلىپ قېچىش»، «ئوردىكام»، «قاچقانچۇق»، «كۈچۈك يەتسە ئالساڭچۇ» قاتارلىق تەنھەرىكەت پائالىيەتلىرى ... شائىرلار «ئاق كېچىلەر» دەپ مەدھىيەلىگەن ئايدىك كېچىلەردە، «غازلارىم قايتىڭلار!»، «بەك يات، بىكىم يات»، «مۆكىمۆكىلەك» ئويۇنلىرى شۇنچىلىك قىزىپ كەتتىكى، تەرلەپ قىزىرىپ كەتكەن قىزلار قاچانلاردا ئەلياتقۇ ۋاقتى بولۇپ قالغانلىقىنى بىلمەي قېلىشاتتى. تېخى ئەدەبىيات ـ سەنئەت پائالىيەتلىرى تولىمۇ هاياجانلىق، كۆڭۈللۈك ۋە قىزغارلىق بولدى. قىزلار يەككە هەم كوللېكتىپ ناخشىلارنى ئورۇندىدى. شائىرەچاقلار يازغان شېئىرلىرىنى دېكلاماتسىيە قىلىشتى. هەۋەسكارلار «ۋەتەن»، «ئانا يۇرت»، «مەكتەپ» ۋە ئوقۇتقۇچىلار هەققىدە يازغان نەسرلىرىنى ئىنتوناتسىيە بىلەن ئوقۇپ هەممىنى سېھىرلەندۈرۈپ قويۇشتى. بەزى سىنىپ قىزلىرى هەرخىل پىرامىدا شەكىللىرىنى ئورۇندىغاندا مەيدان گۈلدۈراس ئالقىشلارغا تولدى! بولۇپمۇ 7 ـ سىنىپ قىزلىرىدىن يۇلتۇزئاي، چولپانئاي، قۇندۇزئايلار دۇتار، تەنبۇر، ئىسكرىپكا بىلەن ئورۇندىغان «بېھىش دىيار پەرزەنتلىرى بىز» دېگەن ناخشا هەممىنى هاياجانغا سېلىپ، ئۇزاققىچە چاۋاك ۋە ئالقىشلار ياڭرىدى. قىزلار ئوتتۇرا مەكتەپىدە بۇ ئۇچ قىزنى «پەرىشتىكى ئايلار» دەپ مەدھىيەلىشەتتى، دېمىسىمۇ ئۇلار دەرسلەردە ئەلاچى بولۇپلا قالماي، ئەخلاق ـ پەزىلەتلىك، تۈرگۈن، بىر ـ بىرىگە مېھرىبان، دوستلۇق ـ بۇرچ مىزانلىرىغا سادىق ئايرىلماس هەمراهلاردىن ئىدى.

بۇگۈن ئەتىگەنلىك تاماقتىن كېيىن لاگېر پائالىيەتلىرىنى

باشقۇرۇشقا مەسئۇل ئوقۇتقۇچىلاردىن گۈلسارە ھەم رەشىت مۇئەللىملەر بىر كۈنلۈك «بايراق تېپىش» مۇسابىقىسىنى ئېلان قىلدى. «بايراق تېپىش» مۇسابىقىسى تەنتەربىيە تۈرلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، بىرنەچچە ئوقۇتقۇچى بىر غېرىچ ئېگىزلىكتىكى ئۇچ دانە كىچىك قىزىل بايراقچىنى لاگېر ئەتراپىدىكى تاغ، ئورمان، جاڭگال ۋە بۇك ـ باراقسان چاتقاللىقلارغا ئايرىپ كۆزگە چېلىقمىغۇدەك يەرگە سانجىپ قويۇپ قايتىپ كېلەتتى. بۇ مۇسابىقە جاپالىق بولغاچقا، مۇكاپاتىمۇ ئالاھىدە كاتتا ئىدى. بايراقچىلارنى تاپقانلارنىڭ ئىلگىرى ـ كېيىنلىكىگە قاراپ بىرىنچى، ئىككىنچى، ئۈچىنچى دەرىجىلەرگە ئايرىلاتتى. شۇڭا ئىككى ـ ئۈچتىن گۇرۇپپىلاشقان ئوقۇغۇچىلار تەرەپ ـ تەرەپكە چېپىشىپ بايراق ئىزدەشنى باشلايتتى. ئۇلار ئېدىر، قاپتال، جىلغىلاردىكى ئورمانلارغا يۈگۈرۈشەتتى. تاغ چوققىلىرىغا، قارىغاي، ئارچا، ئاق قېيىن، يەنە قانداقتۇر تاغ تېرەكلىرى قاپلىغان توقايلىقلارغا، زۇمرەتتەك سۈزۈك سۇلار تاشتىن ـ تاشقا ئۇرۇلۇپ، چەشمە زىلال بولۇپ ئېقىۋاتقان چوڭقۇر سايلارغا چۈشەتتى، باش قايغۇدەك ھاڭ، تىك چېقىللارغا باتۇرلۇق بىلەن يامىشاتتى ... بايراق ئىزدەش ۋاقتى بىر كۈنلۈك ھەتتا بەزىدە ئۈنىڭدىن ئارتۇق بولغاچقا، ئوقۇغۇچىلار يېمەكلىكلىرىنى سومكىلىرىغا سېلىپ، قولچىراغلىرىنى بويۇنلىرىغا ئېسىپ يولغا چىقاتتى.

ئايرىلماس ئۈچ دوست يۇلتۇزئاي، چولپانئاي، قۇندۇزئايلارمۇ قوللىرىغا ئۇزۇن تاياقلارنى تۇتقان ھالدا ياپيېشىل جىلغا ئىچىدە كېتىۋاتاتتى. تاغ يامىراللىرىدا، يانپاش غوللاردا ئېچىلىپ كەتكەن كاككۇك گۈلى، سېرىق چېچەك، لەيلىقازاق، مامكاپ گۈللىرىنىڭ ھىدى دىماقلارغا ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. ناگان ـ ناگاندا چاتقاللىقلار

ئارىسىدىن قىرغاۋۇل خورىزى «غورۇق ـ غورۇق» قىلىپ مىكىينىنى چاقىرسا، تۇرۇپلا ئورمانلىقلار ئىچىدە ئەركەك كېيىكنىڭ جۇپتىنى ئاگاھلاندۇرۇپ «ۋەيت ـ ۋەيت» دېگەن ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالاتتى.

يۇلتۇزئاي، چولپانئاي، قۇندۇزئايلار رەڭگارەڭ ياۋا گۈللەردىن ياسىۋالغان گۈل چەمبىرەكلىرىنى بويۇنلىرىغا ئېسىپ، ئوتۇغاتتەك باشلىرىغا كىيىشىپ، شوخ كۈلكىلىرىنى ياڭراتتىپ گويىاكى شىكارغا چىققان پادىشاھ مەلىكىلىرىگە ئوخشاپ قالغانىدى. ئۇلار ماڭا ـ ماڭا سايىلار ئاياغ ئاستىغا چۈشكەنده «گۈلەن» دەرياسى بويىغا يېتىپ كەلدى. «گۈلەن» دەرياسى بۇ كۆركەم ۋادىدا نەچچە يۈز تارامىلارغا بۆلۈنۈپ ئاققاچقا، قارشى قىرغاقتىكى ئورمانلار مانانلار ئىچىدە قالغاندەك گىرىمسەن كۆرۈنەتتى. قويۇق كىرپىكلىك چوڭ كۆزلىرى يۇلتۇزدەك چاقناپ تۇرغان، ئاق سۈزۈك، بادام يۈزلۈك يۇلتۇزئاي بۇدرۇق قوللىرىدا قارشى قىرغاقنى كۆرسىتىپ ۋارقىرىدى:

ــ قاراڭلار قىزلار، ئاۋۇ يامغۇر بۇلۇتىدەك يېيىلىپ ياتقان ئورمانلىقنى كۆردۈڭلارمۇ؟ قىزىل بايراقچە شۇ يەردە بولۇشى مۇمكىن.

ــ ۋاي ـ ۋۇي، نېمانچە كۆپ تارامىلار بۇ؟ ـ ئايدەك يۈزى ئۇنچىدەك تەرلەپ كەتكەن چولپانئاي قولىنى كۆزىگە سايىۋەن قىلىپ يىراق تامانلارغا قارىدى، ــ ئۇ تەرەپكە ئۆتكىلى بولارمۇ؟

ــ چوقۇم ئۆتىمىز، ــ دېدى قۇندۇزئاي كەسكىن هالىدا، ــ دەريا سۈيى يېيىلىپ ئاققاچقا، ئەڭ چوڭقۇر يەرلىرىمۇ بەلگە كەلمەيدۇ.

ــ بىراق، بەك تېز ئاقىدىكەن ئەمەسمۇ، ــ چولپانئاي ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان زۇمرەتتەك سۈزۈك سۇغا قارىدى، ــ

ئەگەر يېقىلىپلا كەتسەك قوپالماي قېلىشىمىز مۇمكىن.

ـــ ئۇچىمىز بىر ـ بىرىمىزنىڭ بەللىرىدىن قامالالاپ تەڭ قەدەم ئالساقچۇ؟

قۇندۇزئاينىڭ بۇ ئامالىنى ئەقىللىق قىز يۇلتۇزئاي دەرھالا رەت قىلدى.

ـــ بولمايدۇ، سۇ ئاستىدىكى تاشلارنى بىرقەۋەت يېشىل مۇخلار قاپلاپ تۇرغاچقا، بەكمۇ سىلىق ھەم تېيىلغاق، ئەگەر بىرىمىز مۇدۇرۇپ كەتسەك ئۇچىمىز تەڭلا يېقىلىمىز.

ـــ يۇلتۇز، ھەممىمىزدىن ئەقىللىقى سەن، ـــ دېدى چولپانئاي چىرايلىق كۆزلىرىنى خۇمارلاشتۇرۇپ، ـــ قېنى بىرەر ئامال تاپمامسەن؟

ـــ مۇنداق قىلساق قانداق؟ ـــ يۇلتۇزئاي قولىدىكى تايېقىنى كۆتۈردى، ـــ مەن تايېقىمنى تاشلارغا تىرەپ، يەنە بىر قولۇمدا سېنىڭ تايېقىڭنىڭ ئۇچىنى تۇتۇپ ئالدىدا ماڭىمەن.

ـــ بولدى چۈشەندىم، ـــ دېدى چولپانئاي، ـــ مەن قۇندۇزئاينىڭ تايېقىنىڭ بىر ئۇچىنى تۇتۇپ ئۇچىمىز غاز قانىتى بولۇپ ماڭىدىكەنمىز، شۇنداقمۇ؟

ـــ شۇنداق، لېكىن ھېچقايسىمىز مۇدۇرۇپ ياكى يېقىلىپ كەتسەكمۇ تاياقنىڭ ئۇچىنى قويۇۋەتمەي چىڭ تۇتۇۋالىمىز.

ئۇچ قىز ئاياغلىرىنىڭ يېپلىرىنى چىگىپ مۇرىلىرىگە ئاستى، ئاندىن ساراپانلىرىنى تۇرتەكلەپ بەللىرىگە باغلىغاندىن كېيىن سۇ ئۈستى سەپىرىگە ئاتلاندى.

ـــ ۋاي جېنىم، ـــ قۇندۇزئاي ئەندىكىپ كەتتى، ـــ سۇ نېمانداق سوغۇق؟

ـــ كۆردۈڭمۇ ئاقباش تاغلارنى، ـــ يۇلتۇزئاي يىراقنى كۆرسەتتى، ـــ بۇ سۇ ئاشۇ ئاق قار، كۆك مۇزلاردىن ئېرىپ

كەلگەن.

ئۇلار بىر قەدەم، بىر قەدەمدىن ئىلگىرىلەپ، تارامىلار ئوتتۇرىسىدىكى زومچاق - زومچاق كىچىك ئارالالارنى كۆزلەپ مېڭىشتى. خۇددى يېشىل دۇخاۋا دوپپىلاردەك چوقچىيىپ تۇرغان بۇ ئارالچاقلار رەڭمۇرەڭ ئۇششاق گۈللەر بىلەن قاپلانغان بولۇپ، مۇشك - ئەنبەر پۇراقلىرىنى چېچىپ تۇراتتى. ئاپپاق يۇمران پۇتلىرى قىزىرىپ كەتكەن قىزلار بىر - بىرىنىڭ تاياقلىرىنى تۇتقان ھالدا ئارالالارنى ئارقىدا قالدۇرۇپ كېتىۋاتاتتى. تارامىلارنىڭ بەزى يەرلىرى ئوشۇققا كەلگىنى بىلەن بەزى يەرلىرى يوتىلاردىن ئېشىپ كېتەتتى. بۇ چوڭقۇر ئېقىنلار ئىنتايىن تېز ئاققاچقا، قەدەم ئالماق ناھايىتى تەس ئىدى.

— يۇلتۇز، چولپان! — قۇندۇز ئاي ئەنسىز ۋارقىرىۋەتتى، — ئايىغىم ئېقىپ كەتتى.

— بولدى، خەتەرلىك، — يۇلتۇزئاي دەرھال دوستىنى ئاگاھلاندۇردى، — قوغلىغىنىڭ بىلەنمۇ يېتەلمەيسەن.

— ھەي، پالاكەت، تېخى ئاياغنىڭ ئارقىسىدىن يۇگۇرگۈڭ بارمىدى؟ — دېدى چولپانمۇ قۇندۇزئاينىڭ قولىنى چىڭ تۇتۇۋېلىپ، — قارىغىنا ئۆركەشلەرنىڭ تېزلىكىنى؟

يۇلتۇزئاي، چولپانئاي، قۇندۇزئايلار قولىنى - قولغا تۇتۇپ، تېز ئېقىن، تىرەن سۇ، تېيىلغاق تاشلاردىن ئەقىل - پاراسەت، ئەپچىل پىلان بىلەن ئۇ قاناتتىكى ئورمانغا ئۆتۈۋالدى. ئورمان ئىچى كۆك ئاسمان، ئاپپاق بۇلۇتلارغا تاقاشقان قارىغاي، ئارچا، قېيىن، دوپ، تۇخۇمەك، شەمشاد دەرەخلىرى بىلەن قاپلانغانىدى. بولۇپمۇ ئېرەن دەرەخلىرىنىڭ قىپقىزىل، بىنەپشە رەڭ يوپۇرماقلىرى ياپيېشىل ئورمان ئىچىنى ئوتقاشتەك تاۋلاپ تۇراتتى. چىمەن، سەمەنگاھىم، يۇمشاق مىسىل، قىياق ۋە

قىرچىن تاللار ئۈستىدە ئالا كۆلەڭگىلەر تىترەيتتى. ھەرخىل قۇشلارنىڭ چاڭىلداپ سايراشلىرى ھادىس گۈزەل ئىپتىدائىي ئورمانىنى نەغمە ـ ناۋاغا تولدۇرغانىدى. يۈلتۈزئاي بىردىنلا ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ھاياجان بىلەن ۋارقىرىدى:

ـــ ئاھ، مېنىڭ يۇرتۇم!

ـــ گۈل ـ گۈلىستان ئانا تۇپراق پەرزەنتلىرى بىز! ...

چولپانئاينىڭمۇ ئاۋازى پەلەكتە ياڭرىدى. ئارقىدىنلا قۇندۇزئاي «يۇرتۇم» دېگەن ناخشىنى باشلىشى، ھەممىسى قوشۇلدى، ئورمان ئىچىدىكى كۈيچى قۇشلار بۇ شادىمان ناخشىغا ھەيران بولۇشۇپ قۇلاق يېقىشتى:

گويا بېھىش يۇرتۇم باغلىرى،
ئەجەب كۆركەم تاغ ـ دەريالىرى.
كۆز يۇمايدۇ تاڭلارنى چىللاپ،
بۇلبۇللارنىڭ شوخ ناۋالىرى! ...

قىزلار رەڭگارەڭ گۈللەرنى تەرگەچ ئورمانغا ئىچكىرىلەپ ماڭدى. ئەمما پايپاق بىلەنلا قالغان قۇندۇزئاينىڭ پۇتلىرىغا تىكەن كىرىپ، قىياقلاردا تىلىنىپ زادىلا ماڭالمىدى. ئۇنىڭ پۇت پەنجىلىرى ھەم بارماقلىرىنىڭ قاناپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەن يۇلتۇزئاي بىلەن چولپانئاي ئۇنى نۆۋەتلىشىپ يۇدۇپ مېڭىشتى. ھېرىپ ھالىدىن كەتكەن قىزلار بىر بۇلاق بېشىغا كېلىپ ئارام ئالدى. قۇياش قىيىلىپ چۈش پېشىندىن ئۆتۈپ كەتكەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ قورساقلىرى راسا ئاچقانىدى. قىزلار بۇلاق سۈيىنى ئوچۇمداپ ئىچىپ، سومكىلىرىدىن نانلىرىنى ئېلىشتى.

ـــ قىزلار، ـــ دېدى يۇلتۇزئاي كۈنگە قاراپ قويۇپ، ـــ نېنىڭلارنىڭ يېرىمىنى يەپ، يېرىمىنى ئېلىپ قويۇڭلار، قىزىل بايراقنى قاچان تاپىمىز، لاگېرغا قايسى ۋاقىتتا يېتىپ بارىمىز، بۇ بىزگە نامەلۇم، شۇڭا كېيىننى ئويلىمىساق بولمايدۇ.

ـــ مەن ئەمدى ئۆزۈم ماڭمەن، ـــ خىجىللىق ئىلكىدە قالغان قۇندۇزئاي ئاستاغىنە غودۇراپ قويدى، ـــ سىلەرگە ئېغىرچىلىقىمنى سالمايمەن.

ـــ قارىغىنا پۇتلىرىڭغا، ـــ چولپانئاي دوستىنىڭ قان قېتىشىپ قالغان پايپاقلىرىغا قارىدى، ـــ شۇنداق تۇرۇقلۇق قانداق ماڭالايسەن؟

ـــ رىزۋانگۇل، نوزۇگۈملارمۇ ۋەتەن، خەلق، ئەركىنلىك يولىدا جېنىنى قۇربان قىلغانغۇ.

ـــ ئۇ دېگىنىڭغۇ راست، ـــ دېدى چولپانئاي، ـــ جىيالڭ[1] ھەممۇ ئۆز دوستلىرى ئۈچۈن تىرناقلىرىغا بامبۇك مىخلار قېقىلىپ، بەدەنلىرى داغلانسىمۇ چىدىغان!

دوستى قۇندۇزئاينىڭ ئوڭايسىزلىنىپ قالغانلىقىنى سەزگەن يۇلتۇزئاي ئۇنىڭ ھالىغا يەتتى ـ دە، كۆڭلىدىن نازۇك بىر پىلان لىپ قىلىپ ئۆتتى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ئورمان ئىچىگە كىرىپ كەتتى. قۇچاق يەتكۈسىز قارىغاي، دوپ، تۇخۇمەك، شەمشاد، چىنارلار ئاسمانغا بوي تارتىپ تىككىدە تۇراتتى. بەزىلىرىنىڭ قوۋزاقلىرى ئاجراپ، ئاپپاق غوللىرى ئېچىلىپ قالغانىدى. يۇلتۇزئاي بىر تۇپ تاغ سۆگىتىنىڭ كەينىگە قايرىلىپ قالغان قوۋزىقىنى كۇچەپ تارتقانىدى، يوغان بىر پارچە قوۋزاق سويۇلۇپ قولىغا چىقتى. ئۇ دوستلىرىنىڭ قېشىغا يېنىپ كېلىپ، قوۋزاقنى ئىككى پارە قىلىپ، ئۇنى يونۇپ، خۇددى ئاياغ

① قىزىل قىيا رومانىدىكى قەھرىمان جيالڭ ھەدىنى دېمەكچى.

چەمىدەك قىلىپ ياسىدى. ئاندىن ئۇنىڭغا قۇندۇزئاينىڭ پۇتىنى دەسسىتىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئاياغ يىپلىرىنى ئۇلاپ باغلىدى. دەسلەپتە بۇ «يېڭى ئاياغ» قا ئانچە كۆنەلمىگەن قۇندۇزئاي بىرقانچە قېتىم مېڭىپ مەشىق قىلغاندىن كېيىن، بەكمۇ خۇشال بولۇپ كەتتى:

— بولىدىكەن ... راستتىنلا بولىدىكەن، — قۇندۇزئاي مىننەتدارلىق كۆزلىرى بىلەن دوستىغا قارىدى، — رەھمەت يۇلتۇز، سەن بەك ئەقىللىق جۇمۇ.

— مۇبارەك بولسۇن قۇندۇز، — چولپانئاي چاقچاق قىلدى، — بۇ يېڭى پاسوندىكى ئاياغ ساڭا بەكمۇ ياراشتى. بۇنىڭدا بالىت ئويىنىساڭمۇ بولغۇدەك ...

ئۇلار قاقاقلىشىپ كۈلگىنىچە ئورمان ئىچىدىكى چىغىر يول بويلاپ يولىغا راۋان بولدى. ئەمما 20 ~ 30 قەدەم ماڭا - ماڭمايلا قۇندۇزئاي قاتتىق ۋارقىرىۋەتتى:

— قاراڭلار قىزلار! ئۇ ... ئۇ بايراق ئەمەسمۇ!

قىزلارنىڭ ھەممىسى شارتتىلا قايرىلىپ قاراپ، شادلىقتىن بىردەك چۇرقىرىشىپ كېتىشتى:

— قىزىل بايراق!!!

راستتىنلا ئۇلار كۆزلىرىگە ئىشەنمەي قېلىشقانىدى. لېكىن ئاپپاق ئېچىلىپ كەتكەن بىر توپ ئازغان گۈلىنىڭ غولىغا باغلانغان بايراقچە مەيىن شامالدا ئوتقاشتەك تاۋلىنىپ يېنىك لەپىلدەپ تۇراتتى. ئۇلار بايراقچىنى ئېلىپ، ھەممىسى جىنەستىدەك لەۋلىرىگە تەككۈزۈپ سۆيۈشتى. ئەمما بىر خۇشاللىققا بىر كۈشەندە يار بولغاندەك، قىزلار خېلى ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ دەريا بويىغا قايتىپ كەلگەندە، دەريا سۈيى كۆپىيىپ، ئەتىگەنكى سۈزۈك سۈلارلېيىپ كەتكەنىدى. تارامىلار

ئوتتۇرىسىدىكى كىچىك ئارالچاقلار سۇغا خېلىلا چۆككەن بولۇپ، بەزىلىرى كۆرۈنمەي قالغانىدى. ئەمدىلىكتە بۇ يەردىن كېچىپ ئۆتۈش ئىنتايىن خەتەرلىك ئىكەنلىكىگە كۆزى يەتكەن يۈلتۇزئاي دوستلىرىغا مۇنداق دېدى:

ــ قىزلار، سۇ ئۇلغىيىپ كېتىپتۇ. ئەمدى مۇشۇ چىغىر يول بىلەن كەينىمىزگە قايتىپ بىرەر چارە ـ ئامال ئىزدەيلى. بەلكىم ئورمان ئىچىدە بىرەر كېمىچىگە ئۇچراپ قالساق ئەجەب ئەمەس.

ــ بۇ ئورماندا كېمىچى نېمە ئىش قىلسۇن، ــ دېدى چولپانئاي ئەندىككەن هالدا، ــ بىرەر ئوۋچى ياكى مال باقارلار ئۇچراپ قالسىمۇ ياخشى بولاتتى.

ــ كېمىچى، ئوۋچى، مال باقار بولسۇن، بىزگە يول كۆرسەتكۈدەك ئادەم بولسىلا بولدى.

قۇندۇزئاينىڭ سۆزىدىن جانلانغان قىزلار ئورمان ئىچىگە كىرىپ كېتىشتى. ئۇلار غودۇر ـ غودۇر مېۋىلىرى ساڭگىلاپ تۇرغان قارىقاتلىقلار، تىكەنلىك ئازغانلار، ياۋا ئۆرۈك چاتقاللىقلىرىدىن ئۆتۈپ، چوڭقۇر ئېدىرلىقلاردا كېتىپ بارغىنىدا، قۇياش ئېگىز تاغلار ئارقىسىغا قىڭغىيىپ، سوغۇق شامال چىقىشقا باشلىدى. قىزلارنىڭ قورساقلىرى راسا ئاچقانىدى. ئۇلار يول بويى تاغ سۇلىرىنى ئىچىپ، تېجەپ ئېلىپ قويغان نانلىرىنى يەپ، يانپاش داۋاندىن چىققۇچە كۈن ئولتۇردى.

هەيهات! قىزلارنىڭ ئالدىدىكى پەس تۇزلەڭلىكتە ئاجايىپ مەنزىرە ئايان بولدى! چەكسىز كەتكەن يېشىل يايلاق ئۇپۇق تامان يېيىلىپ ياتاتتى. بۇغا ـ مارال، كېيىك، جەرەن، ياۋا ئۆچكىلەر يايلاپ، كەكلىك، ئۇلار، قىرغاۋۇل، يەنە قانداقتۇر قۇشلار هەرخىل ئاۋازلاردا نەغمە ـ ناۋا قىلىشاتتى. قارا قۇيرۇقلۇق

ئاپپاق تۇرنىلار «غورۇق ـ غورۇق» قىلىشىپ سۇ بويلىرىدا دانىلىشىپ يۈرۈشەتتى. چىنىدەك سۈرتۈلگەن پاكىز، كۆك ئاسماندا بۇركۇت، لاچىن، قارچىغا، كۆكىنەكلەر قانات قېقىپ، پەرۋاز قىلاتتى. يېشىل لىباس يېپىنغان بىپايان يايلاق ئارا يىلان باغرى بولۇپ ئېقىۋاتقان كىچىك ئېقىنلار كۈمۈشتەك يالتىرايتتى.

قىزلار بىردىنلا چۈرقىرىشىپ، ئاققان يۇلتۇزدەك پەسكە قاراپ يۈگۈرەشتى. ياۋايى هايۋانلار، قۇشلار نەگىدۇر پىتىراپ قېچىشتى. ئۇلار يۈگۈرە ـ يۈگۈرە، ماڭا ـ ماڭا بىر قورۇققا كېلىپ قالدى. يىراقتىن بىر كۆرۈمسىز ئۆي تۇرخۇنىدىن ئىس چىقىۋاتاتتى. غارال بىلەن قورشالغان قوتان ئىچىدە بىرنەچچە ئات ـ كالىلار چېچىلغان ئوتلارنى يالماپ ئوتلاۋاتاتتى. ئاشخۇچە ئۆي تەرەپتىن تۈكلىرى ئۆسۈپ، يۇڭ پومزەكىكلا ئوخشايدىغان بىر قارا ئىت قاۋاپ كېلىپ، قىزلارغا يېقىنلاشتى. بۇ چاغدا ئۆيدىن ساقاللىق بىر بوۋاي چىقىپ ئىتقا ۋارقىرىدى:

ـــ هەي، قارىۋاي، ئۆت بۇ ياققا، هۇي ئۇياتسىز، كىچىككىنە قىزلاغا داپشىنىپ يۈرگىنىڭنى قارا.

ئىت قۇيرۇقىنى چۈسىگە قىسىپ، ئىگىسىگە سۇۋۇنۇپ، كەچۈرۈم سورىغاندەك ئەركىلىدى. بۇ ئەسنادا يېتىپ كەلگەن بوۋاي قىزلارغا هەيران بولۇپ تىكىلىپ قالدى. قىزلار بىردەك «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم بوۋا» دەپ سالام قىلغانىدى. بوۋايمۇ «ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام بالىلىرىم» دەپ ئۇلاردىن سۆيۈندى.

ـــ قىزلىرىم، بۇ تاغ ـ تۇرادا نېمە ئىش قىلىسىلەر، نەدىن كېلىشكىلار؟

ـــ بوۋا، بىز يولدىن ئېزىپ قالدۇق، ـــ دېدى يۇلتۇزئاي ئۇمىد بىلەن بوۋايغا قاراپ، ـــ ئاندىن ... ئاندىن ...

ئاپپاق تۇرنىلار «غورۇق ـ غورۇق» قىلىشىپ سۇ بويلىرىدا دانىلىشىپ يۇرۇشەتتى. چىنىدەك سۇرتۇلگەن پاكىز، كۆك ئاسماندا بۇركۇت، لاچىن، قارچىغا، كۆكنەكلەر قانات قېقىپ، پەرۋاز قىلاتتى. يېشىل لىباس يېپىنغان بىپايان يايلاق ئارا يىلان باغرى بولۇپ ئېقىۋاتقان كىچىك ئېقىنلار كۇمۇشتەك يالتىرايتتى.

قىزلار بىردىنلا چۇرقىرىشىپ، ئاققان يۇلتۇزدەك پەسكە قاراپ يۇگۇرەشتى. ياۋايى هايۋانلار، قۇشلار نەگىدۇر پىتىراپ قېچىشتى. ئۇلار يۇگۇرە ـ يۇگۇرە، ماڭا ـ ماڭا بىر قورۇقا كېلىپ قالدى. يىراقتىن بىر كۆرۈمسىز ئۆي تۇرخۇنىدىن ئىس چىقىۋاتاتتى. غارال بىلەن قورشالغان قوتان ئىچىدە بىرنەچچە ئات ـ كالىلار چېچىلغان ئوتلارنى يالماپ ئوتلاۋاتاتتى. ئاڭغۇچە ئۆي تەرەپتىن تۇكلىرى ئۆسۈپ، يۇك پومزەككىلا ئوخشايدىغان بىر قارا ئىت قاۋاپ كېلىپ، قىزلارغا يېقىنلاشتى. بۇ چاغدا ئۆيدىن ساقاللىق بىر بوۋاي چىقىپ ئىتقا ۋارقىرىدى:

ــ هەي، قارىۋاي، ئۆت بۇ ياققا، هوي ئۇياتسىز، كىچىككىنە قىزلاغا داپشىنىپ يۇرگىنىڭنى قارا.

ئىت قۇيرۇقىنى چۈسىگە قىسىپ، ئىگىسىگە سۇۋۇنۇپ، كەچۇرۇم سورىغاندەك ئەركىلىدى. بۇ ئەسنادا يېتىپ كەلگەن بوۋاي قىزلارغا هەيران بولۇپ تىكىلىپ قالدى. قىزلار بىردەك «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم بوۋا» دەپ سالام قىلغانىدى. بوۋايمۇ «ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام بالىلىرىم» دەپ ئۇلاردىن سۆيۈندى.

ــ قىزلىرىم، بۇ تاغ ـ تۇرادا نېمە ئىش قىلىسىلەر، نەدىن كېلىشىڭلار؟

ــ بوۋا، بىز يولدىن ئېزىپ قالدۇق، ــ دېدى يۇلتۇزئاي ئۇمىد بىلەن بوۋايغا قاراپ، ــ ئاندىن ... ئاندىن ...

ـــ ئاندىن قورسىقىڭلار ئېچىپ كەتتى، شۇنداقمۇ؟

كۆڭلىدىكىنى تېپىۋالغان بوۋايدىن سۆيۈنگەن قىزلار بىر ـ بىرىگە قاراپ تىللىرىنى چىقىرىپ قويۇشتى. ئۇلار توغراقتەك بەستلىك، چىرايى ئاپتاپتا كۆيگەن، ئۆسكىلەڭ ئاق قاشلىرى پاخپايغان، ياسمانە ياقىسىز ئاق كۆڭلىكى ئۈستىدىن قارا پوتا باغلىغان، ئەمما ئىسسىق يازدىمۇ ئۆتۈك كىيىۋالغان سۈرلۈك بوۋايدىن ئەيمىنىپ يەرگە قاراشتى. بوۋايمۇ قىزلارنىڭ سولغۇن چىرايىدىن، مۆلۈلدەپ تۇرغان كۆزلىرىدىن، سەبىي تۇرقىدىن ئۇلارغا ھاردۇق يەتكەنلىكىنى پەملىدى. بولۇپمۇ قۇندۇزنىڭ قوۋزاق ئايىغىغا، پۇتلىرىغا چىرماپ باغلانغان يىپلارغا قاراپ ئىچى ئاغرىپ قالدى بولغاي، بىلىنەر ـ بىلىنمەس باش چايقىدى.

ـــ قېنى بالىلىرىم ئۆيگە كىرىڭلار، «مېھمان ئۆز رىزقى بىلەن» دېگەن گەپ بار. روزغارىمدا بارىنى تەڭ كۆرىمىز.

ـــ رەھمەت بوۋا، ـــ قىزلار ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈشتى. ئەمما ئۇلار قوندىقىتىكى بېشىغا تېرە بۆڭ كىيدۈرۈلگەن بۈركۈتكە، ھېلىقى پاخپاق ئىتقا قاراپ، بوۋاينىڭ غەمخانىسىغا ئەيمىنىپكىنە قەدەم ئالدى.

ئۆينىڭ ئانچە ئېگىز بولمىغان سۇپىسىغا كىگىز، ئۆچكە، قوي، بۆرە، ئېيىق تېرىلىرى سېلىنغانىدى. يازدىمۇ ئېلىۋەتمىگەن كىچىككىنە مەش ئۈستىدىكى قۇم چۆگۈننىڭ جوغىسىدىن سۈس پار كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى. بۇ كۆرۈمسىز، ژەيرانە ئۆيدىكى ئىسسىق سۇتنىڭ مەززىلىك ھىدى دىماقلارغا لەززەت بېرەتتى. بوۋاي كىگىز ئۈستىگىلا داستىخاننى يېيىپ، بىر لېگەندە بوغۇرساق، قازان نېنى، غىدىرلاردا قايماق، سېرىق ماي، قېتىقلارنى ئېلىپ كەلدى ھەمدە سۇپا قىرىدىلا تىزلىنىپ

ئولتۇردى.

ــ قېنى بالىلىرىم، تارتىنماي ئېلىڭلار، ــ دېدى بوۋاي قوللىرىنى يېيىپ، ــ داستىخان غورىگىل بولسىمۇ، ئەيىب كۆرمەيسىلەر.

ــ بوۋا، ــ دېدى يۇلتۇزئاي ئەدەپ بىلەن، ــ ئالدى بىلەن ئۆزلىرى قول ئۇزىتىپ بەرگەن بولسىلىرى.

ــ باركاللا، ــ بوۋاي بىسمىللا دەپ بىر تال بوغۇرساقنى قولىغا ئالدى، ــ ھەرھالدا مۇسۇلمان ئادەتلىرىنى ئۇنتۇماپسىلەر.

ــ ئۇنتۇساق بولامدۇ، ــ دېدى يۇلتۇزئاي، ــ ھەرقانداق ئىشتا چوڭلارنى ھۆرمەتلەش ئەخلاقىمىزنىڭ مىزانى تۇرسا، بۇ ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزدىن تارتىپ داۋاملىشىپ كەلگەن تەۋەررۈك ئادەتلەرغۇ.

ــ دۇرۇس، دۇرۇس، ــ بوۋاي ساقاللىرىنى سىيپىدى، ــ ئەجدادلار روھىنى خۇش قىلماق، داۋام ئەتتۇرمەك مۇسۇلمان پەرزەنتى ئۈچۈن مۇقەددەس پەرھىزدۇر.

قىزلار مويسىپىت بوۋاي ئالدىدا، تەركىي ھۆرمەت بولمىسۇن ئۈچۈن، ساراپانلىرىدا تىزلىرىنى يۆگەپ، ھايا بىلەن تاماق يېيىشتى. داستىخاندىكى مەزەلەرگە تارتىنىپقىنا قول ئۇزىتىشتى. تاماق يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن بوۋاينىڭ دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ بېرىشىنى ئىلتىجا قىلدى. بوۋاي بۇنىڭدىن تولىمۇ خۇرسەن بولدى. يۇلتۇزئاي داستىخاننى چىرايلىق قاتلاپ، بىر چەتكە ئالغاندىن كېيىن، بوۋاينىڭ توسقىنىغا قارىماي، چىنە ـ قاچىلارنى يۇيۇپ، تاختىبېشىغا ئاۋاز چىقارماي قويدى. ئاندىن دوستلىرىنىڭ قېشىدا ئولتۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ نېمە ۋەجىدىن تېنەپ كەتكەنلىكىنى بايان قىلدى. بوۋاي

ساقاللىرىنى بارماقلىرىدا تاراپ، بىردەم ئولتۇرغاندىن كېيىن پىسكىكىدە كۈلۈپ قويدى.

ـــ بىلدىم باللىرىم، بىر ـ ئىككى كۈن ئىلگىرى بىر ئەر، ئىككى چوكان ئورمان، چاتقاللىقلار ئارا تىمىسقىلاپ يۈرەتتى، ئەسلىدە ئۇلار بايراق يوشۇرۇپتىكەندە، ـــ بوۋاي باش چايقىدى، ـــ بىراق سىلەر دەريانىڭ خەتەرلىك ئېقىنىدىن ئۆتۈپسىلەر ئەمەسمۇ، ھېلىمۇ خۇدا ساقلاپتۇ. ئەگەر تۆۋەنگە قاراپ ئازراقلا ماڭغان بولساڭلار گەرچە كەكرەك بولسىمۇ، دەريا سۈيىنىڭ يېيىلىپ ئاققان تېيىز يەرلىرى بار ئىدى.

ـــ ئەمما، بىز بايراقنى تېپىپ قايتقىنىمىزدا، ـــ دېدى چولپانئاي، ـــ دەريا سۈيى ئۇلغىيىپ، نۇرغۇن ئارالچاقلار سۇنىڭ تېگىدە قاپتۇ.

ـــ ھازىر كۈن ئىسسىغانسېرى تاغدىكى قار ـ مۇزلار ئېرىۋاتقاچقا، كەلكۈن پەسلى يېتىپ كەلدى. شۇڭا دەريا سۈيى دەممۇدەم كۆپىيىدۇ.

بۇ دىلكەش بوۋاينىڭ ئىسمى ھەمراھ ئىدى. ئۇ مۇشۇ «كۆك قاپتال» دېگەن زۇمرەت يايلاقتا ئوۋچىلىق بىلەن شۇغۇللىناتتى. ئۇنىڭ قەدىناس جۈپتى ھەمراھى ئۆلۈپ كەتكەن ئىدى. ئىككى قىزى بولسا ياتلىق بولۇپ، ياقا يۈرتلارغا كېتىپ قېلىشتى. شۇنىڭدىن بېرى ھەمراھ بوۋاينىڭ كۈنلىرى بىر ئۇندە، بىر تۇندە تەنھالىق بىلەن ئۆتەتتى. شۇنداقتىمۇ ئوۋچىلىقنىڭ ھاياجانلىق ئىزتىراپىدا كۈنلىرىنى خوشال ئۆتكۈزەتتى. ئۇ مەسۇم قىزلارنىڭ بايراق تېپىش كويىدا تارتقان جاپا ـ مۇشەققەتلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇلارغا ئاچىرىن ئوقۇدى. باتۇرلۇق، جاسارەت، قورقۇمسىزلىق، تۇرگۈنلۈك ھەققىدە ھېكمەتلەرنى سۆزلىدى. لېكىن بۇلارغا قارىغاندىمۇ ئەقىل ـ پاراسەت، زېھىن

ـ ئىدراكىنىڭ خاسىيىتى توغرۇلۇق ئىبرەتلىك ھېكايەتلەرنى ئاڭلىغان قىزلارنىڭ كۆڭۈللىرى بىردىنلا يورۇپ، ماڭار يوللىرىغا شوللىلار چېچىلغاندەك بولدى. دەرۋەقە، ھەمراھ بوۋاينى ھېكايە، رىۋايەت، خەلق داستانلىرى، ئاجايىپ ۋەقەلەر سۆزلەشنىڭ ساھىبى دېسە ئارتۇق كەتمەيتتى. ئۇ سۆزلىگەندە پاخما قاشلىرى ئاستىدىكى كۆزلىرى ئاتەشتەك يېنىپ، مىس رەڭ چىرايى مەرمەر ھەيكەلدەك سۇرلۇك تۇس ئالاتتى.

ــ ھەمراھ بوۋا، ــ يۇلتۇزئاي ئەيمىنىپكىنە سورىدى، ــ بىز ھەرىلى بىرقانچە ئوتتۇرا مەكتەپلەر بىرگە لاگېر پائالىيىتى ئۆتكۈزەتتۇق. مۇسابىقىلەرنىڭ كۆپ تۈرلىرىدە ئوغۇللار ئۇتۇپ چىقاتتى. شۇڭا ئوقۇتقۇچىلىرىمىز ۋە بەزى ئادەملەر ئوغۇللار قىلغان ئىشنى قىزلار قىلالمايدۇ، دېيىشىدۇ. بۇ توغرىمۇ؟

ــ نادان ھەم پاراسەتسىز ئادەملەرلا ئەنە شۇنداق كالتە پەملىك بىلەن خۇلاسە كالام چىقىرىدۇ. ئەلمىساقتىن تارتىپ ئەقىللىق، دانا، دانىشمەن، زېھنىياتلىق قىزلار ھەققىدە ئاجايىپ كۆپ رىۋايەتلەر، داستانلار ، مەددادھالىق ھېكايەتلەر سۆزلىنىپ كەلگەن. بۇ ھەقتە مەن سىلەرگە، سۆزۈمنىڭ دەلىلى سۈپىتىدە بىر چۆچەك ئېيتىپ بەرسەم بولامدۇ؟

ــ بولىدۇ!

قىزلار چۈرقىرىشىپ، ھەمراھ بوۋاينىڭ يېنىغا يىغىلدى ...

*　　*　　*

... قەدىمكى زاماندا، نادىر ـ ئەتىۋارلىق ياۋا گۈللەر ئېچىلىپ تۇرىدىغان، ئوت ـ چۆپلىرى مول گۈزەل بىر يايلاق بار

ئىكەن. قوي، كالا، تۆگە ـ تايلاق، بۇغا ـ مارال، كېيىك ـ قوزىلار بىخىرامان ئوتلايدىكەن. بۇ يايلاقنىڭ ئەتراپى قاتمۇقات ئېگىز تاغلار بىلەن ئورالغان، قوينى بەكمۇ ئىللىق بولۇپ، ساپ ھاۋالىرى تەنگە داۋا ئىكەن. باھار ۋە يازلا بولىدىكەن، قىش بولمايدىكەن. سالقىن شامالىرى گۈركىرەپ چىقىپ، سۇزۇك سۇلىرى ئابىھايات كەۋسەر ئىكەن. بۇلبۇللىرى ناۋا ئەيلەپ، قارلىغاچ، تورغاي، سوپىسوپىياقلار شوخ ئۇسسۇلىلار ئويناىدىكەن. بۇ گۈزەل يايلاقتا قاسىم ئىسىملىك بىر چارۋىچى بوۋاي ياشايدىكەن. ئۇ دۇتار، تەنبۇر، سۇناي چېلىشقا ئىنتايىن ماھىر ئىكەن. شۇڭا، ئەل ـ يۇرت ئىچىدە ئابرۇيى، يۇزى چوڭ بولۇپ، گېپى گەپ، سۆزى سۆز ئىكەن. بىراق ئوتى بار يەرنىڭ سۇيى يوق، سۇيى بار يەرنىڭ ئوتى دېگەندەك، ئوغۇل پەرزەنتى يوق ئىكەن. ئۇ شامۇ سەھەرلەردە خۇداغا نالە قىلىپ:

ـــ يېشىم يەتمىشكە يەتتى. يالغۇز ھەم كىچىك بىرلا قىزىم بار، ئېھ خۇدا! رەھىم ئەيلە، بىر ئوغۇل بەرسەڭ، ئوغۇل بالا دېگەن ئاتىنىڭ ئوڭ قانتى، ئوق يىلتىزى. قېرىغاندا بىر يۆلەنچۈك، ئائىلە نەسەب چىرىغىنى ياندۇرىدىغان ئۆچەس يۇلتۇزدۇر. مەن ھازىرقى ھالىمدىن بەكمۇ بىزارمەن، بېشىمغا كۇن چۈشكەندە قانداقمۇ قىلارمەن، ـــ دەپ يىغلاپ، نۇرغۇن يىللارنى ئۆتكۈزۈپتۇ. لېكىن بوۋاينىڭ تىلىكى ئىجابەت بولماپتۇ. دادىسىنىڭ نالە ـ پىغانلىرىنى، ئاھۇ زارلىرىنى ئاڭلىغان يالغۇز قىز گۈلسۇم تەڭلىك، خىجىللىق ئىسكەنجىسىدە قاپتۇ. ئۇ ئىنتايىن چېچەن، قولى چېۋەر، ئوقيا ئېتىشقا ماھىر، ئەقىللىق، ئىشچان قىز بولغاچقا، ھەر كۇنى سەھەردە ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆي ئىشلىرىنى قىلىدىكەن. قوي، ئۆچكە، كالىلارنى بېقىپ، ھويلا ـ ئارامىلارنى سۇپۇرۇپ، بىر

ئەپلىك ئاش ـ تاماقلارنى ئېتىدىكەن. بىكار بولۇپ قالسىلا ئوقيا ئېتىشنى مەشىق قىلىدىكەن. شۇنداقتىمۇ دادىسى ئۇنى: «قىز بالا دېگەن ئاجىز، ئوغۇللار قىلغان ئىشنى قىلالمايدۇ، چوڭ ئىشلار قولىدىن كەلمەيدۇ» دەپ كۆزىگە ئىلمايدىكەن.

كۈنلەر ئۆتۈپ، بىر كۈنى قاسىم بوۋاي ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ قالدى. ئۇنىڭ كېسىلى كۈندىن ـ كۈنگە ئېغىرلىشىپ هايات شامىدىن ئۈمىد قالمىدى. گۈلسۈم قىز كۆز ياشلىرىنى يامغۇردەك تۆكۈپ، دادىسىنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىدەك ئايلىنىپ كېتەلمەي باقتى. ئۇ بىر سەھەرلىكى دادىسىنىڭ قېشىغا كىرىپ چوڭقۇر تەزىم قىلىپ مۇنداق دېدى:

ـــ دادا، مەن يايلاقتىكى يېقىن ـ يورۇق هەقەمسايىلاردىن ئۇقۇشۇپ كەلدىم. مىرئەغزەم دېگەن بىر داڭلىق تېۋىپ بارمىش، ئۇنىڭ دورىلىرى بەكمۇ شىپالىق ئىكەن. مەن شۇ زاتنى ئىزلەپ باراي دەيمەن.

ـــ جېنىم بالام، ـــ زەئىپ ئىڭرىدى قاسىم بوۋاي، ـــ ئۇ زاتى مۇبارەكنىڭ روزغارىغا بېرىش ئۈچۈن نەچچە تاغ، قانچىلىغان جىلغا، ئېگىز داۋانلاردىن ئېشىپ 4 ـ 5 كۈندە ئاران بارغىلى بولىدۇ. سىز ئوغۇل بالا ئەمەس، قىز بالا تۇرسىڭىز.

ـــ جېنىم دادا، «ئوغۇل ـ ئوغۇل» لا دەيدىكەنسىز ئادەمنى خىجىل قىلىپ، ـــ گۈلسۈم قىز راستىنلا ئىزا تارتقاندى، ـــ ئوغۇل بالا قىلغان ئىشنى قىز بالا قىلالمامدىكەن؟ قىز بالا قىلغان بەزى ئىشلارنى ئوغۇللارنىڭ قىلالىشى ناتايىن.

ـــ ئاغزىدا دېمەك ئاسان، ـــ قاسىم بوۋاي بېشىنى كۆتۈرۈپ، ـــ يولدا «بۆرە جىلغىسى» دېگەن بىر چاتقاللىق جاڭگال بار. ئۇ يەردىن مەن ـ مەن دېگەن تۈمىقى قىرلاقلىق نوچى ئەرلەرمۇ ئۆتەلمەيدۇ.

ـــ ئوبدان دادا، دۇنيادا بۇرۇن يول يوق ئىكەن، ئادەملەر مېڭىپ نۇرغۇن يوللارنى ياساپتۇ، مەنمۇ ئەقىل بىلەن بىرەر يول تاپمامدىم.

ـــ ياۋاللا سىزنىڭ بۇ جاھىللىقىڭىز، تەرسالىقىڭىز ئاخىر بىر كۈنى سىزنى نابۇت قىلىدۇ.

ـــ دانا دادا، بۇ جاھىللىق، تەرسالىق ئەمەس، بەلكى ئىرادە ۋە پاكىز ئېتىقادتۇر!

گۈلسۇم قىز سۆزلە ـ سۆزلە ئاخىر دادىسىنى قايىل قىلدى. ئۇ يول تەييارلىقىنى قىلىپ، بوينىغا ئوقيا، يېنىغا شەمشىرىنى ئاستى. بوز ئېتىغا ئوزۇق ـ تۈلۈكىنى ئارتىپ «كۈدە قۇلاق» دەيدىغان زېرەك ئېتىنى باشلاپ يولغا چىقتى. ئۇ بوز ئېتىنى قاتارتىپ قويۇق ئورمان، دەھشەتلىك چاتقاللارنى بېسىپ بىر كۈن يول ماڭدى. قاراڭغۇ چۈشۈش بىلەن بىر قورام تاش ئاستىدا تۇنىدى. بوز ئات ئورە تۇرۇپ مۇگدىسە، زېرەك كۈدە قۇلاق ئەتراپنى كۆزىتەتتى. كېچىدىكى تۇن تولىمۇ جىمجىت بولۇپ، بۇنداق تىمتاسلىقتىن ئادەمنىڭ تېنىنى سۇر باساتتى. گۈلسۇم قىز شەمشىرىنى بېشىغا قويۇپ، ئوقياسىنى مەيدىسىگە بېسىپ دەم ـ دۇم، دەم ـ دۇم ئۇخلايتتى. كۈدە قۇلاق «خاتىرجەم بول، مەن بار» دېگەندەك قۇلاقلىرىنى شىكىتايتىپ يىراقلارغا نەزەر تاشلايتتى.

گۈلسۇم قىز ئەتىسى سەھەردە سەپىرىنى يەنە داۋام قىلدى. ئۇ ئەمدىلىكتە چوققىلىرى ئاپپاق قار، باغرلىرى يېشىلزارلىق ھەيۋەت تاغلار ئارىسىدا كېتىپ باراتتى. بۇلۇتلارنى تېشىپ ئۆتكەن چوققىلار، تىك چېقىللار، باش قايغۇدەك ھاڭلار قىزنى ھەرگىز قورقۇتالمىدى. چۈنكى ئۇنىڭ قەلبى دادىسىنى ساقايتىشتىن ئىبارەت ئۇلۇغ ئىستەك، يانماس ئىرادە، بۇيۇك

ئېتىقاد يالقۇنلىرى بىلەن يېلىنجايتتى. ئۇ ئەتراپتا بىرەر شەپە ئاڭلانغان ھامان ئوقياسىنى بەتلەپ تەييار تۇراتتى.

تاغ قىزى گۈلسۇم ئۇچىنچى كۈنى كېچىدە «بۆرە جىلغىسى» دەيدىغان چاتقاللىق جاڭگالغا يېتىپ كېلىپ، بىر دۆڭلۈك ئۈستىنى قونالغۇ قىلىش ئۈچۈن ئاتتىن چۈشتى. ئۇ ئېتى بىلەن كۈدە قۇلاقنىڭ قورسىقىنى تويغۇزغاندىن كېيىن، دۆڭلۈك ئۈستىدىكى توپ ـ توپ، غۇۋزىمەك ـ غۇۋزىمەك تىكەنلىك قىياقلارنى ئايلاندى. بۇ قىياقلارنىڭ كۆپلىرى شاراقشىپ قۇرۇپ كەتكەن بولۇپ، پەقەت بۇ يىل ئۈنۈپ چىقىقانلىرى ياشىرىپ تۇراتتى. ھايال ئۆتمەي ئاي تۇغۇپ تاغ ـ تۇرالار سۇس ھاۋا رەڭ نۇرغا چۆمۈلدى. ئەمما بىردىنلا بۆرىلەرنىڭ ئەنسىز ھۇۋلاشقان ئاۋازلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن ئاڭلىنىپ، پەسلىكتە جۇپ ـ جۇپ ئوت چوغلىرى يالتىراپ كۆپىيىشكە باشلىدى. بۇ بارغانسېرى يېقىنلىشىۋاتقان ئاچ بۆرىلەرنىڭ سان ـ ساناقسىز كۆزلىرى ئىدى. ئەلھەزەر بۆرىلەر بىردەمدىلا قىزنى قورشاپ ئارىغا ئېلىۋالدى. كۈدە قۇلاق قاۋاپ داپشىنىپ ئۇلارغا ئېتىلماقچى بولاتتى. بوز ئات يەر چاپچىپ خارتىلداپ كىشنەيتتى.

ـــ كۈدە قۇلاق بارما، مەن سېنى بارما دەۋاتمەن، ـــ ۋارقىرىدى قىز، ـــ ئۇلار سېنى تالاپ، بىردەمدىلا خام تالاش قىلىۋېتىدۇ.

گۈلسۇم ئوقياسىنىڭ كىرىچىنى تارتىپ، يېقىنلاپ كېلىپ قالغان بۆرىلەردىن بىرقانچىنى ئارقا ـ ئارقىدىن ئېتىپ يەر چىشلەتتى. ئۇ قورقۇنسېرى، ھوددۇقانسېرى، جىددىيلەشكەنسېرى ئادەمنى پالاكەت باسىدىغانلىقىنى ئويلاپ، قىلچە تەمتىرىمەستىن ئەقىل بىلەن ئىش قىلماقتا ئىدى. گۈلسۇمگە خىرىس قىلىپ كەلگەن بۆرىلەر بېشىغا، قورسىقىغا،

كۆكرىكىگە سانجىلغان ئوقتىن بىر - بىرلەپ يىقىلىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ بىرمۇ ئوقى زايە كەتمەيتتى. بىراق غالجىرلاشقان بۆرىلەر ھەدەپ گۈلسۈم قىزغا ھۇجۇم قىلاتتى. تەرلەپ كەتكەن گۈلسۈم قىز بۆرىلەر بىلەن بىر ھازا جەڭ قىلىپ، ئاخىر ئۇنىڭ ئوقى تۈگەپ كەتتى. خەتەر مۇشۇنداق قاش - كىرپىك ئارىلىقىدا قالغان ئىنتايىن زىل پەيتته، قىزنىڭ كۆڭلىدىن ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ «بۆرە ئوت ۋە يورۇقلۇقتىن قورقىدۇ» دېگەن ئاقىلانە سۆزلىرى لىپىپىدە قىلىپ ئۆتتى - دە، ئىتىغا ۋارقىرىدى.

— كۈدە قۇلاق قاۋا، بار ئاۋازىڭ بىلەن داپشىنىپ قاۋا! ئۇلارغا قورقاق سال!

ئىت دۆڭ ئۈستىدە ئايلىنىپ يۇرۇپ راسا ۋەھىمە سېلىۋاتقان پەيتتىن پايدىلانغان قىز بىر جۇپ تاشنى ئېلىپ، كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكىدىن يىرتىۋالغان كىچىككىنە لاتىنى تاشنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ تۇرۇپ، ئىككى تاشنى بىر - بىرىگە تېز ھەم قاتتىق سۈركىدى. ئۇ بىر چەتتىن لاتىغا پۈۋلىگەچ، قاتتىق ۋارقىراپ بۆرىلەرگە تەھدىت سېلىپ تۇردى. بۇ ئەسنادا ئىككى بۆرە ئاتقا ئېتىلىپ كەلگەندى، بوز ئات ئارقا ئىككى پۇتىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، شۇنداق تەپتىكى، ئىككى بۆرە كاڭشىغىنىچە پەستىكى ئېدىرلىققا دومىلاپ چۈشۈپ كەتتى. ئاڭغۇچە گۈلسۈم ئوت ئالغان لاتىنى دۈپدۈگىلەك قامغاق ئاستىغا قويۇشى بىلەن قامغاق لاپىلدە ئوت ئالدى. قىز ئۇنى قۇرۇپ شاراقشىپ كەتكەن بىر تۇپ قىياق ئوتتۇرىسىغا تاشلىغاندى، ئەتراپىنى قىپقىزىل ئوت يورۇقى قاپلاپ، قىياق پاراسلاپ كۆيۈشكە باشلىدى. بۆرىلەر ئوتتىن قورقۇپ دەرھال چېكىنىشتى. لېكىن گۈلسۈم دۆڭ ئۈستىدىكى بىرقانچىلىغان تىكەنلىك زاغزاغ، قوڭغۇراقتىكەن،

قۇرۇپ كەتكەن قېيىن تۇپلىرىگە ئوت تۇتاشتۇرۇۋەتتى. چاتقاللىق جاڭگال دەپ ئاتالغان بۆرە جىلغىسى لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان توپ ـ توپ ئوت يالقۇنلىرىدا قىپقىزىل يورۇپ كەتتى. گۇلسۇم كۆيۈۋاتقان چۇچۇلىلارنى شىددەت بىلەن ئاتقىلى تۇردى. قورقۇپ كەتكەن بۆرىلەر ئۆلە ـ تىرىلىشىگە قارىماي قاياقلارغىدۇر غايىب بولۇشتى.

گۇلسۇم قىز سەپىرىنىڭ تۆتىنچى كۈنى كاتتا ئۆلىما تېۋىپ مىرئەغزەم ھەزرەتتىن تېگىشلىك دورا ـ دەرمەكنى ئېلىپ ئارقىسىغا ياندى. تاغلار، دەريالار، ئورمانلار، گۈل ـ گىياھلار ئەقىللىق، دانا، باتۇر قىزغا خۇش تەبەسسۇم بىلەن تەزىم قىلىشتى.

گۇلسۇمنىڭ ئېلىپ كەلگەن دورىسى قاسىم بوۋايغا شىپا بولۇپ ساقايدى. ئىشتىھاسى ئېچىلىپ، غىزانىمۇ ئوبدان يەيدىغان بولدى. قىزنىڭ باتۇرلۇقىدىن، ئەقىل ـ پاراسىتىدىن، تەدبىر ـ چارىلىرىدىن رازى بولغان بوۋاي ئاپىرىن تەھسىن ئوقۇپ:

ـــ قىزىم، مېنىڭ ئەقلىم چالا ئىكەن. ئوغلۇم يوق دەپ زارلىنىپ يۈرۈپتىمەن، خۇدا مېنى كەچۈرگەي! ئەمدى مېنىڭ كۆڭلۈم توق بولدى، بىلمەپتىكەنمەن، قىز بالىمۇ بالىكەن، ھەتتا ئوغۇل بالىلاردىن قېلىشمايدىكەن، ـــ دېدى.

گۇلسۇمنىڭ قەيسەرلىكىدىن يايلاقتىكى چوڭلارمۇ ئاپىرىن ئوقۇشتى. شۇنىڭدىن تارتىپ، كىشىلەر ئۇنى پاراسەتلىك باتۇر قىز دەپ ئاتىشىدىغان بولدى! ...

... ھەمراھ بوۋاي ھېكايىسىنى سۆزلەپ بولۇشى، يۇلتۇزئاي، چولپانئاي، قۇندۇزئايلار تىن ئېلىشىپ، بىر ـ بىرىگە قاراپ كۇلۇپ قويۇشتى. چۈنكى ئۇلار ھېكايىدىن چوڭقۇر مەنىلەرنى چۈشەنگەندى، بولۇپمۇ گۇلسۇم قىزنىڭ بۆرىلەر توپىنى ئەقىل ـ

پاراسەت بىلەن يېڭىپ دادىسىنى ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇشتەك شىجائىتىگە قايىل بولۇشتى.

— ھەمراھ بوۋا، — دېدى يۇلتۇزئاي تەسىرلەنگەن ھالدا، — گۈلسۈم ھەقىقەتەن پاراسەتلىك باتۇر قىز دېگەن نامغا لايىق ئىكەن.

— ئۇ نامىلا كۆپايە قىلمايدۇ قىزلىرىم، — بوۋاي مەنە بىلەن كۈلۈپ قويدى، — ئۇ تېخى «چارە ـ تەدبىرلىك دانا قىز» دېگەن شەرەپكىمۇ ئېرىشكەن.

— قانداق بولۇپ؟ — سورىدى چولپانئاي.

— سۆزلەپ بېرىڭا بوۋا؟ — قۇندۇزئايمۇ تاقەتسىزلىنىپ يېلىندى.

ھەمراھ بوۋاي قانداقتۇر بىر ئىشنى يادىغا ئالماقچى بولغاندەك ئاق ساقاللىرىنى ئوچۇملاپ بىردەم ئولتۇردى ـ دە، ئاندىن ھېكايىسىنى باشلىدى:

... قاسىم بوۋاي قىزى ئېلىپ كەلگەن دورىلاردىن سەھەت تېپىپ ساقىيىپ كەتكەن بولسىمۇ، بىراق بىر يىل ئۆتكەندە ئۇنىڭ كېسىلى قايتىدىن قوزغىلىپ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى. بۇ قېتىم ئۇنىڭ كېسىلى ناھايىتى ئېغىر بولۇپ، كۆرسەتمىگەن تېۋىپ قالمىدى. باتۇر قىز گۈلسۈم بوز ئېتىغا مىنىپ، كۈدە قۇلاق دېگەن ئىتىنى ئەگەشتۈرۈپ، يوللاردا بۆرىلەر بىلەن ئېلىشىپ، ئاجايىپ مۇشكۈلاتلارنى يېڭىپ تېۋىپ مىرئەغزەم ھەزرەتنى بىللە ئېلىپ كەلدى. تېۋىپ قاسىم بوۋاينىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ، ئۇزۇن تىڭشاپ ئولتۇرغاندىن كېيىن مۇنداق دېدى:

— سىلىنىڭ بۇ قېتىمقى كېسىللىرىگە ھەرقانداق دورا شىپا بولالمايدۇ. پەقەت ئەرەب ئېلىدىكى زەمزەم سۇيىنى ئىچسىلە، سەللىمازا ساقىيىپ كېتىدىلا.

قاسىم بوۋاينىڭ كونا كېسىلى قوزغىلىپ يەنە كۈتۈلداشقا باشلىدى:

ــ شەھەر ئاتلاپ قىلىدىغان بۇنداق ئۇزۇن سەپەرگە ئوغۇل بالا بولسا ياخشى بولاتتى. قىز بالا دېگەن ئاجىز، ئۇنى ئەۋەتىپ قويۇپ، خاتىرجەم بولغىلى بولامدۇ؟

ئىشىك سىرتىدا ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغان گۈلسۇم دادىسىنىڭ يېنىغا كىرىپ چوڭقۇر تەزىم قىلىپ:

ــ جېنىم دادا، يەنە كونا گەپنى قىلغىلى تۇردىڭىزغۇ، ــ گۈلسۇم دومسىيىپ قالغاندەك قىلاتتى، ــ ئوغۇل بالا قىلغان ئىشنى قىز بالىمۇ قىلالايدۇ. ۋاپادار بوز ئېتىم بار، سادىق كۈدە قۇلاق بار. مەن چوقۇم ئەرەب ئېلىگە بېرىپ زەمزەم سۇيىنى ئەكېلىمەن.

ــ ئوبدان قىزىم، ــ قاسىم بوۋاي كۆزلىرىگە ياش ئالدى، ــ بۇ قېتىمقىسى بۇرۇنقى سەپەرلىرىڭىزگە ھەرگىز ئوخشىمايدۇ. بىرقانچىلىغان شەھەر، چۆل ـ جەزىرىلەرنى بېسىپ ئۆتىدىغان گەپ، خەتىرى ئىنتايىن كۆپ.

ــ ھەرقانچە خەتەر بولسىمۇ، بۆرە توپلىرىدەك بولا.

ــ ھەي نادان بالا، بۇ قېتىمقى ئاپەت بۆرىلەردىن ئەمەس، ئادەم بۆرىلەردىن كېلىدۇ. چۆللەردە قاراقچى، بۇلاڭچىلار بار، چوڭ شەھەرلەردە بولسا لۇكچەك، ئوغرى، ئالدامچىلار تولا، سىز بولسىڭىز چىرايلىق، سۇباتلىق، كۆزى ئېچىلمىغان قىز تۇرسىڭىز، مەن سىزدىن ئەنسىرىمەمدىم.

ــ تولا ۋايىم يېمەك دادا، ئۇنىڭغا ئامالىم بار.

ــ قانداق ئامالىڭىز بار؟

ــ جىندەك تەخىر قىلىپ تۇرۇڭ.

گۈلسۇم ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كېتىپ ئەرەنچە ياسىنىپ

چىقتى. قاسىم بوۋاي چاچلىرىنى سەرپۇش تۇماق ئىچىگە بىر ئەپلىك يوشۇرغان، بەقەسەم تون ئۇستىدىن پوتا باغلىغان، ئىنچىكە بۇرۇتلۇق «يىگىت» نى تونۇيالمايلا قالدى. گۈلسۈم قىز شۇنداق ياسانغانكى، ھەتتا ئۇ نوچى پالۋانلاردەك بوينىغا ئوقياسىنى ئۆتكۈزۈپ، يېنىغا غىلاپلىق شەمشەر ئاسقانىدى. قاسىم بوۋاي بۇ «چىرايلىق يىگىت» تىن ھېچقانداق ئېۋەن تاپالمىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭغا زەن قويۇپ قارىغاندا، ئۇنىڭ نازۇك بويۇنلىرىدىن، ئايدەك چېھرىدىن، قارلىغاچ قانىتىدەك قاشلىرىدىن، بوتا كۆزلىرىدىن قىزلارغا تالىق بىر خىل لاتاپەت يېلىنجاپ تۇراتتى. ئىككى ئويلۇق بولۇپ قالغان قاسىم بوۋاي بىر ھازا سۈكۈتتىن كېيىن، قولىنى كۆتۈرۈپ دۇئا بەردى.

قامەتلىك يىگىت سىياقىغا كىرگەن گۈلسۈم ۋاپادار ئېتىغا مىنىپ، سادىق كۆچۈكى كۈدە قۇلاقنى ئەگەشتۈرۈپ، دادىسى بىلەن خوشلاشتى ـ دە، ئەرەب ئېلىگە يول ئالدى. قىزنىڭ بوز ئارغىمىقى ئىنتايىن ئۇچقۇر ئات بولۇپ، چۆل ـ جەزىرىلەردە نەچچە كۈنلۈك يولنى كۆزنى ـ يۇمۇپ ئاچقۇچە باستى. گۈلسۈم جېدەللەپ ماڭا ـ ماڭا توققۇزىنچى كۈنى چۈش پېشىن بىلەن ئەرەب ئېلىگە يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭ قورسىقى ئېچىپ كەتكەنىدى. شۇڭا بىر ئاشپۇزۇلنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئېتىنى موما ياغاچقا باغلاپ تۇرۇشى، ئاشپۇزۇلدىن زەرباب تون كىيگەن، سۇس ھاۋا رەڭ سەللىسىگە قىزىل ياقۇتتىن كۆز بېكىتىلگەن، ئۇچلۇق تۇمشۇقى ئۇستىگە قايرىلغان ئەرەب ئۆتۈكىمۇ ھەرخىل جاۋاھىراتلار بىلەن بېزەلگەن بىر يىگىت چىقىپ كەلدى. ئۇ ئەسلىدە ئەرەب ئېلى پادىشاھىنىڭ ئوغلى ۋەلى ھاسان شاھزادە ئىدى. شاھزادە ۋەلى ھاسان گۈلسۈمگە تىكىلگىنىچە قاققان

قوزۇقتەك تۇرۇپ قالدى. سۇت قۇيۇپ ياقىقان توقاچتەك ئاپپاق يۇزلىرىگە ياراشقان قاپقارا قەلەم قاشلىرى، ئېقىپ چۈشكەن ناۋات سۈيىدەك سۇزۇك قاڭشارلىق بۇرۇنلىرى، جۇپ ياقۇتتەك لەۋلەر، يۇمران ئېڭەكلەر، چوغدەك يانغان شەھلا كۆزلەر، بىر پەرى پەيكەرنى ئەسكە سالسا، بىراق ئۇنىڭ ئەرچە سىن ـ سىپاتى، ئاسقان ئوقيا، شەمشەرلىرى، ئىنچىكە بۇرۇتى ئەر ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى.

«بۇ ئەرمۇ ياكى قىزمۇ؟ ئەگەر قىز بولسا نېمە ئۈچۈن ئەرەنچە ياسىنىۋالدى. بۇنىڭدا چوقۇم بىر سىر بار. قىز بولسا كۆڭلۈمنى ئىزھار قىلاي، ئەر بولسا دوست بولۇپ قالاي ... » دېگەن ئوي كۆڭلىدىن كەچكەن ۋەلى ھاسان گۈلسۈمنىڭ قېشىغا بېرىپ سالام بەردى. ئاندىن نەدىن كەلگەنلىكىنى سوردى. گۈلسۈمۇ ئۆزىنىڭ نەدىن ۋە نېمە ۋەجىدىن كەلگەنلىكىنى ئېيتىپ بېرىشى، شاھزادە بىردىنلا جانلىنىپ كەتتى. چۈنكى، يىراقتىن كەلگەن بۇ مېھماننىڭ زىل ۋە يېقىملىق ئاۋازى ئۇنىڭ گۈمان تۈگۈچلىرىنى يەشكەندەك بولدى.

ــ زەمزەم سۈيى دەمسىز؟ مەن قانچىلىك لازىم بولسا تېپىپ بېرەي، بىزنىڭ ئوردىدا بار، ــ دېدى شاھزادە گۈلسۈمگە زەن سېلىپ، ــ سىز يىراقتىن كەلگەنسىكەنسىز، دىيارىمىزدا بىرنەچچە كۈن ئويناپ كېتىڭ.

ــ ھىممىتىڭىزگە تەشەككۈر، ــ گۈلسۈم سۈسقىنە ئېگىلدى، ــ سىزنىڭ تەكلىپىڭىزنى قانداقمۇ رەت قىلاي.

گۈلسۈم شاھزادىنىڭ يول باشلىشى بىلەن يېقىن ئارىدىكى بىر سارايغا چۈشۈپ، ئات ۋە كۈدە قۇلاقنى ئات باقارغا تاپشۇردى. مېھماننىڭ قىز ياكى ئەرلىكىنى بىلىش تەقەززاسىدا قالغان شاھزادە ۋەلى ھاسان ئەتىسى كەچتە گۈلسۈمنى

مېھماندارچىلىقىغا تەكلىپ قىلىپ ئوردا ئارامگاھىغا ئېلىپ كەلدى. ئۇ زىياپەت ھازىرلاپ شاراپ ئىچىشكە تەكلىپ قىلدى. «ئەگەر شاراپ ئىچىپ مەست بولۇپ قالسام، قىز ئىكەنلىكىمنى بىلىۋالسا قانداق قىلارمەن؟» دېگەن غەم كۆڭلىدىن كەچكەن گۈلسۈم بوز ئاتنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىغاندى. ئەقىللىق ئات بېشىنى توختىماي لىڭشىتىپ: «خاتىرجەم بول، لېكىن مېنى دېرىزە تۈۋىگە باغلاپ قويۇپ، دېرىزە قاپقاقلىرىنى ئېچىۋەت» دېگەندەك بېشارەت بەردى. گۈلسۈم خۇشاللىقىدا ئېتىنىڭ بوينىنى قۇچاقلاپ:

— بولىدۇ ۋاپادارىم، سېنىڭ دېگىنىڭدەك قىلىمەن، — دېدى.

زىياپەت باشلانغان ھامان گۈلسۈم دېرىزىنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇردى. شاھزادىنىڭ بىرقانچە دوستلىرى ۋە نازىنىن كېنىزەكلەرمۇ ھازىر بولدى. تۈرلۈك ـ تۈرلۈك شاھانە نازۇ نېمەتلەر، ئالىي تاماقلار ئارقا ـ ئارقىدىن كەلتۈرۈلدى. ئاندىن قىممەت باھالىق شارابلار ئۈستەللەرگە تىزىلدى. تاماقلار يېيىلىپ قورساقلار ئەستەرلەنگەندىن كېيىن، شاراب ئىچىش باشلاندى. ئۈلار ھەر قېتىم چۈرقىرىشىپ ، ئالىتاغىل ۋارقىرىشىپ، قەدەھلەرنى كۆتۈرگەن ھامان دېرىزە تۈۋىدە تۈرغان ئات ساراي ئىچىگە قاراپ قاتتىق كىشنەيتتى. چۆچۈپ كەتكەن شارابخورلار بىردەك دېرىزە تەرەپكە قارىشى گۈلسۈم قەدەھتىكى شارابنى چاي قاچىسىغا تۆيدۈرماي قۇيۇۋېتەتتى ياكى ئاتقا ۋارقىرىغان بولۇپ باغقا تۆكۈۋېتەتتى. ئاندىن قەدەھنى ئاغزىغا تەگكۈزۈپ تۈرۈۋالاتتى. ئۈلار ھەر قېتىم ئوپۇر ـ توپۇر بولۇشۇپ، قەدەھ كۆتۈرگەندە ئات ۋەھىمىلىك كىشنەيتتى. بۇ پۇرسەتتە گۈلسۈم قەدەھتىكى شارابنى يىغىشتۇرۇپ بولاتتى. بىر

چاغدا شاھزادە مەست بولۇپ يېتىپ قالدى. ئەمما ھېچنېمە بولمىغان قىز شۇ كېچىسى ۋەلى ھاسان ياتقان مېھمانساراي ئۆيىدە قوندى. ئەتىسى ئەتىگەندە، مەستلىكى تېخى يانمىغان شاھزادە ئورنىدىن ئاران تۇرۇپ قارىۋىدى، گۈلسۈم ئەينەك ئالدىدا يۈزىنى لۆڭگىدە سۈرتۈۋاتاتتى. ئۇستەل ئۈستىدە سوپۇن، ئۇستىرا تۇراتتى. ھېچنېمىنى سېزەلمىگەن شاھزادە ھەيران بولۇپ سورىدى:

ــ نېمە قىلىۋاتىسىز؟

ــ ساقىلىمنى ئالدىم، ــ دېدى ئۇ تەمتىرىمەي، ــ مەن ھەر كۈنى ئەتىگەندە ساقىلىمنى قىرىپ تۇرىمەن.

ــ ساقىلىڭىز ئۆسكەندەك ئەمەس ئىدىغۇ.

ــ مېنىڭ ساقىلىم بەك شالاڭ، كۆزگە ئانچە چېلىقمايدۇ، ئەمما بۇرۇتۇم قويۇق.

بىرىنچى قېتىملىق سىنىقى مەغلۇپ بولغان شاھزادە گۈلسۈمنى قايتا سىناپ بېقىش ئۈچۈن كۆلگە سۈغا چۆمۈلۈشكە تەكلىپ قىلدى. بۇ قېتىمقى سىناقنىڭ خېلىلا ئېغىر ھەم خەۋپلىك ئىكەنلىكىنى بىلگەن گۈلسۈم سادىق ھەمراھى كۈدە قۇلاقنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىغانىدى. كۈچۈك ئۈچ قېتىم قاۋاش ئارقىلىق، «سېنىڭ دېگىنىڭدەك قىلىمەن» دېگەن بېشارەتنى بەردى. شاھزادە بىلەن گۈلسۈم ئوردا بېغىدىكى پىنھان كۆل قېشىغا كەلگەندە قىز مۇنداق دېدى:

ــ شاھزادە، سىز بالدۇر چۈشۈڭ، چۈنكى مەن سۈنىڭ چوڭقۇرلۇقىنى بىلمەيمەن، شۇڭا ئارقىڭىزدىن چۈشەي.

ــ بولىدۇ، ــ دېدى شاھزادە كېيىملىرىنى سېلىۋېتىپ، ــ مېھماننىڭ تەلىپىگە ماقۇل دېمىسەم بولامدۇ؟

شاھزادە كېيىملىرىنى سېلىپ ئېچ كېيىمى بىلەنلا قېلىشى

كۈدە قۇلاق ئۇنىڭ كۆڭلەك، ئىشتان، شاھانە تونلىرىنى چىشلەپ ئېلىپ قاچتى. شاھزادە «ھاي توختا لەنىتى» دېگىنىچە ئۇنىڭ كەينىدىن قوغلاپ كەتتى. ئوردا بېغىنىڭ ئەڭ يىراق يېرىگە تاشلىۋەتكەن كىيىملىرىنى كىيىپ قايتىپ كەلگۈچە، سۇغا چۈشۈپ بولغان گۈلسۇم كىيىملىرىنى كىيىپ، شەمشەر ئېسىلغان كەمەرلىرىنى باغلاپ، چاچلىرىنى سەرپۇش تۇماق ئىچىگە يوشۇرۇپ، كۆل قىرىدا تۇراتتى. ئۇنىڭ قىز ياكى يىگىتلىكىنى يەنىلا بىلەلمىگەن شاھزادە بىر كېچە ئويلىنىپ، ئەتىسى ئۇنى ئوقيا ئېتىشقا تەكلىپ قىلدى. ئۇ خىيالىدا «قىز بالا دېگەن ھەرقانچە قىلغان بىلەنمۇ ئەرلەردەك كىرىچنى قاتتىق تارتىپ، ئوقيا ئوقىنى يىراقىقا يەتكۈزەلمەيدۇ» دېگەنلەرنى ئويلاپ، بىپايان يېشىل يايلاققا كەلدى. شاھزادە كىرىچنى بار كۈچى بىلەن تارتىپ ئاق دەستىلىك ئوقنى ئاتقانىدى. ئوق يايلاقنىڭ ئەڭ چېتىدىكى كۆل بويىغا چۈشتى. ئەمما گۈلسۇمنىڭ قىزىل دەستىلىك ئوقى كۆل ئوتتۇرىسىدىكى دۈمچەك بىر ئارالچاققا چۈشتى. خىجىللىقتىن قىزىرىپ كەتكەن ۋەلى ھاسان:

ــ ئەپۇ قىلىڭ بۇرادەر، مەن ئۆزۈمنى چاغلىماي شىلتىڭ ئېتىپېتىمەن، سىز ئوقيا ئېتىشنىڭ ماھىرى ئىكەنسىز ئەمەسمۇ! ــ دېدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ، يىقىلغان چېلىشقا تويماپتۇ، دېگەندەك گۈلسۇمنى ئاخىرقى قېتىم سىناپ باقماقچى بولدى.

ــ قارا ڭ بۇرادەر، ــ دېدى ۋەلى ھاسان ئاسمانغا قاراپ، ــ ئاشۇ ئۇچۇپ كېتىۋاتقان ياۋا ئۆردەكنىڭ قەيىرىنى نەقلەي؟

ــ كۆزىنى؟

ــ ھەزىل قىلماڭ، كۆزىنى قانداقمۇ نەقلىگىنى بولسۇن؟

ــ ئەمىسە قارا ڭ!

گۈلسۇم كىرىچنى تارتىپ ئوق ئۇزگەنىدى. ياۋا ئۆردەك

پالاقلاپ يەرگە چۈشتى. يۈگۈرۈپ يېتىپ كەلگەن شاھزادىنىڭ ئاغزى ئوچۇقلا قالدى. چۈنكى يا ئوقى ئۆرەكنىڭ ئوڭ كۆزىدىن كىرىپ سول كۆزىدىن چىقىپ كەتكەنىدى. ئۆزىنىڭ ئامال ـ چارىلىرىنىڭ بەربات بولغانلىقىدىن ئىزتىراپقا چۈشكەن ۋەلى هاسان تولىمۇ ئوسال بولغان هالدا چىش يېرىپ بىر نېمە دېيەلمىدى. ئەمما گۈلسۈم ئۇنى تەڭلىك ئىسكەنجىسىدىن قۇتقۇزۇپ ئېغىز ئاچتى:

ــ هۆرمەتلىك شاهزادەم، ئەمدى ماڭا ئىجازەت بېرىڭ. دادامنىڭ ئېغىر بىتاپ ئىكەنلىكى ئۆزىڭىزگە ئايان. دەرهال قايتمىسام بولمايدۇ.

بىئامال قالغان شاهزادە بىر كۈزا زەمزەمنى بېرىپ گۈلسۈمنى يولغا سالدى، قىز شەهەردىن چىقىپ خېلى ماڭغاندىن كېيىن ئۈستىدىكى ئەرەنچە كىيىملىرىنى خۇرجۇنىغا سېلىۋېتىپ، ئۆزىنىڭ كىيىملىرىنى كىيىپ ياسىنىپ، چاچلىرىنى ئۇزۇن قويۇۋېتىپ، بوز ئارغىمىقىغا مىندى. ئۇ يولدا كېتىۋېتىپ خۇشاللىقىدا كۈده قۇلاق ئېتىنى ئەركىلىتىپ:

ــ هەر نېمە بولسا ئەرەب ئېلىگە ساق ـ سالامەت بېرىپ، يەنە ئامان ـ ئېسەن ياندۇق، ئۇيناڭ كۈچۈكۈم ئوينىڭ، ـ دەپ كېتىۋاتقاندا، بىر توپ ئىشلەمچىلەرگە ئۇچراپ قالدى. ئۇلار قىزنىڭ گۈزەل لاتاپىتىگە هەيران قېلىپ، قاراۋەرگەچكە بوينى بىر ياققا قىڭغىر بولۇپ قېلىپ، زادىلا رۇسلىيالمىدى. ئۇلار ئەرەب ئېلىگە كىرگەندىن كېيىن كىشىلەر هەيران قېلىپ:

ــ سىلەرنىڭ بوينۇڭلارغا نېمە بولغان؟ هەممىڭلارنىڭ ئوخشاشلا قىڭغىرغۇ؟ ــ دەپ سوراشتى. ئىشلەمچىلەر سىڭايان قارىغىنىچە:

ــ بىز يولدا كېتىۋېتىپ شۇنداق گۈزەل ساهىبجامال بىر

قىزنى ئۇچراتتۇق. ئۇ بوز ئارغىماقنى مىنىپ، ئىتىنى ئەركىلىتىپ «ئەرەب ئېلىگە ساق ـ سالامەت بېرىپ، يەنە ئامان ـ ئېسەن يانىدۇق. ئوينىاڭ كۆچۈكۈم ئوينىاڭ» دەپ كېتىۋاتىدۇ. بىز ئۇنىڭغا قاراۋېرىپ، بويۇنلىرىمىز مۇشۇنداق قىڭغىر بولۇپ قالدى، ـــ دېيىشتى.

بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان شاھزادە پىشانىسىگە شاپىلاقلاپ:

ـــ ھەي ئېسىت، ئەسلىدە ئۇ قىز بالا ئىكەن ئەمەسمۇ، ئۇ نېمىدېگەن چارە ـ تەدبىرلىك، ئەقىل ـ پاراسەتلىك دانا قىز ـ ھە؟ دەرھال قوغلاڭلار! ـــ دەپ چاپارمەنلەرگە پەرمان چۈشۈردى. بىراق گۈلسۈمنىڭ بوز ئارغىمىقى قىرىق كۈنلۈك يولنى بىر كۈندە باسقاچقا، قوغلىغۇچىلار ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ سايىسىنىمۇ تۇتالمىدى. گۈلسۈم ئۆيىگە بىخەتەر قايتىپ كېلىپ دادىسىغا زەمزەم سۇيىنى ئىچۈرگەندى. قاسىم بوۋاي دەرھال ئەسلىگە كېلىپ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئۇ كۆزىگە ئىسسىق ياش ئالغان ھالدا:

ـــ ئوغۇل بالا قىلغان ئىشلارنى قىز بالىمۇ قىلالايدىكەن. مەن خۇدا ئالدىدا ناشۇكۇرلۇك قىپتىمەن، توۋا قىلدىم، توۋا ... ، ـــ دەپ چىن كۆڭلىدىن ئۆكۈندى. گۈلسۈمنىڭ ئەرەب ئېلىدە قىلغان ئىشلىرىدىن خەۋەر تاپقان ئادەملەر ئۇنى ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختىشىپ، «چارە ـ تەدبىرلىك دانا قىز ... » دەپ نام بېرىشتى ...

... ھەمراھ بوۋاينىڭ ھېكايىسىدىن جانلانغان يۇلتۇزئاي، چولپانئاي، قۇندۇزئايلار: «مەن ياخشى ئوقۇپ، ئەقىللىق قىز بولىمەن ... »، «مەنمۇ گۈلسۈمدەك تەدبىرلىك باتۇر بولىمەن ...»، «قاراپ تۇرۇڭلار، دانىشمەن قىز بولمىسام، زادى ... » دېيىشىپ كېتىشتى. ھەمراھ بوۋاي قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ـ دە، ساقاللىرىنى سىيپاپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

ـــ ئەگەر سىلەر ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇل مۇلۇكنىڭ كەنجى قىزى ئەسمە ھەققىدىكى ھېكايەتنى ئاڭلىساڭلار، ئەقىل ـ پاراسەت، زېھىن ـ ئىدراك، باتۇرلۇق، دانا ـ پازىلىلىقنىڭ كارامەتلىرىنى راسا چۈشەنگەن بولاتتىڭلار.

ـــ بوۋا، ـــ قۇندۇزئاي بوۋاينىڭ قولىنى تۇتۇپ يېلىندى، ـــ سۆزلەپ بېرىڭا.

ـــ دوستلىرىم، ـــ دېدى يۇلتۇزئاي، ـــ ئەتە لاگېردا ھېكايە، ھېكمەت دۇردانىلىرىنى سۆزلەش پائالىيىتى بولىدۇ. بىز ھەمراھ بوۋامنى ھېكايە سۆزلەشكە تەكلىپ قىلايلى، ھازىر قايتىپ كېتىپ بايراقنى تاپشۇرمىساق بولمايدۇ.

ـــ راست، ـــ چولپانئاي دەرھاللا قوشۇلدى، ـــ بەكمۇ جاپادا تاپقان بايرىقىمىز ئۇچىنچى بولۇپ قالسا قانداق بولىدۇ؟

ـــ راست دەيسىلەر بالىلىرىم، ـــ بوۋاي بىر پەس ئويلاندى، ـــ بىر كۈنلۈك ئەجرىڭلارنىڭ شېرىن مېۋىسىنى كۆرمىسەڭلار قانداق بولىدۇ. ھازىر زاۋال ۋاقتى بولۇپ قالدى. ئۇستازلىرىڭلار ئەنسىرەپ قالمىسۇن، سىلەر قايتىش يولىنى بىلمەيسىلەر، مەن سىلەرنى ئات بىلەن ئاپىرىپ قويای.

قىزلار «ئاھاي! ئات مىنىدىغان بولدۇق» دەپ چاۋاك چېلىشىپ كېتىشتى. ھەمراھ بوۋاي غارال ئىچىدە ئوتلاپ يۈرگەن ئىككى ئاتنى توقۇپ، ئېگەر ئۇستىگە كۆرپە سېلىپ تەييارلىدى. يۇلتۇزئاي بوۋاينىڭ ئارقىسىغا مىنگەشتى. چولپانئاي بىلەن قۇندۇزئاي بىر ئاتقا مىندى. بوۋاي ئۇلارغا ئات مىنىشنىڭ ئۇسۇللىرىنى ئۆگەتكەندىن كېيىن، ئوتلاقلار ئارا يىلان باغرى تولغىشىپ تۇرغان چىغىر يولغا كىرىپ كەتتى. ئەمما ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇل مۇلۇكنىڭ كەنجى قىزى ئەسمە ھەققىدىكى ھېكايەتنى ئاڭلاشقا تەقەززا بولۇۋاتقان يۇلتۇزئاي خىياللار يىپىغا

باغلىنىپ قالغانىدى. ئۇ مۇئەللىملىرىگە ئەھۋالنى ئېيتىپ ھەمراھ بوۋاينى بۇگۈن كېچە لاگېردا قوندۇرۇپ قېلىش چارىسىنى ئويلاپ يەتكەندە، كۆڭلى ۋىللىدە ئېچىلىپ تاتلىققىنا كۈلۈمسىرىدى ...

*　　*　　*

قىزىل ھەم بىنەپشە رەڭ ئېرەن ئورمانلىقى ئاستىدىكى مەخمەلدەك چىملىق ۋە ياپيېشىل سەمەنگاھىم ئۈستىگە گىلەم، پايانداز‌لار سېلىنغانىدى. ئۇلاردا رەت ـ رەت تىزىلىپ ئولتۇرغان قىزلار بەجايىكى چىمەنزارىدىكى گۈللەرگە ئوخشايتتى. سورۇن ئالدىدا قاتمۇقات كۆرپىلەر ئۈستىدە ھەمراھ بوۋاي سالاپەت بىلەن ساقاللىرىنى بارماقلىرىدا تاراپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ ئالدىدىكى پەتنۇسلار قەنت ـ گېزەك، تاتلىق ـ تۇرۇملارغا تولغان بولۇپ، ناۋات سېلىنغان چايدىن سۇس ھور كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى. تاغ باغرىدىكى ئاپپاق چېدىرلار ئاققۇلارنى ئەسكە سالاتتى. لاگېر پائالىيىتىگە چىققان قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلىرى ھېكايە سۆزلەش سورۇنىغا توپلانغانىدى. گۈلەن دەريا ۋادىلىرىدىن كېلىۋاتقان سالقىن شامال تەنلەرگە ھۇزۇر ئاتا قىلاتتى. بايراق تېپىش مۇسابىقىسىدە ئىككىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن يۇلتۇزلاي، چولپانلاي، قۇندۇزلايلار سورۇنىنىڭ ئالدىدا ئولتۇراتتى. لاگېر پائالىيىتى مەسئۇلى گۈلسارە مۇئەللىم ھېكايە ئېيتىش پائالىيىتىنىڭ باشلانغانلىقىنى ئېلان قىلىپ، ھەمراھ بوۋاينى سۆزگە تەكلىپ قىلىشى، مەيداندا گۈلدۇراس ئالقىشلار ياڭراپ، كۆكۈلمەيدانلىق تاغ باغرىنى زىلزىلىگە سالدى. بوۋاي سالاپەت بىلەن يۆتىلىپ

قويۇپ، غۇنچە پورەكلەردەك قىزلارغا قارىدى:

ــ بالىلىرىم «دېگىن، دېگىن» دېسە ئاتىسىنى ئۇنتۇغاندەك، قايسى ھېكايەتنى سۆزلەشنى بىلمەي تۇرىمەن، ــ دەپ باشلىدى بوۋاي، ــ سۆزلەيدىغانلىرىمنىڭ ھەممىسى ئەقىللىق قىزلار ھەققىدە بولۇپ، بىر ـ بىرىدىن قېلىشمايدىغان ھېكايەتلەر ئىدى.

ــ بوۋا، ــ دېدى يۇلتۇزئاي ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي، ــ ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇل مۇلۇكنىڭ كەنجى قىزى ئەسمە ھەققىدىكى ھېكايىنى سۆزلەپ بەرگەن بولسىلىرى.

ــ تۇنۇگۇنكى سۆزۈمنى ئۇنتۇماپسىزدە بالام. بولىدۇ، مەن سۆزلەي، ئەممىا بۇ ھېكايە نۇرغۇن تەرەپلەرگە باغلىنىشلىق بولغانلىقى ئۈچۈن باشتىن كېچىشكە توغرا كېلىدۇ.

ھەمراھ بوۋاي ھېكايىسىنى نەدىن باشلاشنى بىلمىگەنىدەك ئالدىدىكى پەرىشتە سىياق قىزلارغا ۋە ئوقۇتقۇچى ـ ئۇستازلارغا تەكشى قارىغاندىن كېيىن سۆسقىنا كۈلۈمسىرىدى ...

بۇرۇنقى زامانىدا يەمەن ئېلىدە بىر پادىشاھ ئۆتكەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئىسمى زۇھرۇللا زامان ئىكەن. ئۇنىڭ قوشكېزەك قىزى بولۇپ، چوڭىنىڭ ئىسمى مەلىكە سۈمەننىسا، كىچىكىنىڭ ئىسمى گۈلسۈمەن ئىكەن، ئۇلار ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇل مۇلۇكنىڭ قىزلىرى ئامىنە، ئائىنە، ئەسمەلەر بىلەن بىر دېمەتلىك بولغاچقا، مەدرىسىتە بىللە ئوقۇپتۇ. ئۇلارنىڭ بالىلىقى چىگىش دوستلۇقتا ئۆتۈپتۇ. مەدرىسەدە ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇل مۇلۇكنىڭ چوڭ قىزى ئامىنە، ئوتتۇرانچى قىزى ئائىنە 13 ـ 14 ياشقا كىرگەندە ئۇلارغا قىزىل چىقىپ ئارقا ـ ئارقىدىن قازا قىپتۇ. ئامىنە بىلەن ئائىنە باقىيغا رەھلە قىپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەيلا پادىشاھ زۇھرۇللا زامانىنىڭ 15 ياشلىق چوڭ قىزى سۈمەننىسا

تارھان شەھىرى پادىشاھنىڭ شاھزادىسى زىياتقا ياتلىق قىلىنىپتۇ. توي كۆچۈرۈلگەندە شاھنىڭ كىچىك قىزى گۈلسۈمەن، ئابدۇل مۇلۇكنىڭ كەنجى قىزى ئەسمە ۋە سۈمەننىسانىڭ خاس كېنىزىكى ئايتۇران بىلەن ئون نەچچە كېنىزەكلەر سۈمەننىساغا ھەمراھ بولۇپ بىللە يولغا چىقىشتى. تەختىراۋان، مەپە ۋە ئات ـ ئۇلاغلار 20 كۈن يول بېسىپ بىر چۆلگە كەلگەندە بىردىنلا ئاسمانىنى قارا تۈتەك قاپلاپ بوران چىقىپ كەتتى. تولغىشىپ كەتكەن قارا تۈتەك چۆلدە قۇيۇن كۆتۈرۈۋەتتى. توپا ـ توزان، قۇم ـ شېغىل، چاۋار ـ چاتقاللار شىددەت بىلەن پىرقىراپ، ئەتراپنى قاراڭغۇلۇق بېسىپ كەتتى. بىر چوڭقۇرلۇق ئىچىدە بىر ـ بىرىنى قۇچاقلاپ يېتىۋالغان گۈلسۈمەن بىلەن ئەسمە بىر قەۋەت توپا ئاستىدا كۆمۈلۈپ قالدى. لېكىن ئۇلار ئاسمان قەھرىدە، جەزىرە چۆلدە غازاڭدەك ئۇچۇپ يۈرگەن ئادەملەرنىڭ قىيا ـ چىيا، يىغا ـ زار، نالە ـ پەريادلىرىنى كۆرۈپ ھەم ئاڭلاپ ياتاتتى. بولۇپمۇ ئەسمە ھېلىقى قارا تۈتۈننىڭ ئەجدىھادەك تولغىنىپ، بىر كونا قۇدۇقنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى غىل ـ پاللا كۆرۈپ قالدى.

قارا بوران، قارا تۈتۈن يوقىلىپ چۆل ـ جەزىرە بۇرۇنقىدەكلا جىمجىت سۈكۈت ئىچىدە سۈرلۈك يېيىلىپ ياتاتتى. ئەتراپتا تەختىراۋان، مەپە، ئات ـ ئۇلاغ ھەتتا ئادەملەرمۇ كۆرۈنمەيتتى. سۈمەننىسا ئۆزىنىڭ كېنىزىكى ئايتۇران ۋە باشقا كېنىزەكلىرى بىلەن بىللىلا غايىب بولغانىدى. ئايتۇران ئىنتايىن ئاق كۆڭۈل، سادىق قىز بولۇپ، سۈمەننىسادىن بىرقەدەممۇ ئايرىلمايتتى. بۇ ئىككى قەدىناس دوست ۋە كېنىزەكلەرنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى بىلگىلى بولمايتتى.

گۈلسۈمەن بىلەن ئەسمە ئۇستىبېشىدىكى توپا ـ توزانلارنى

قېقىپ گوداڭ ئىچىدىن چىقىشتى. ئۇلار قۇملارغا كۆمۈلۈپ قالغان خۇرجۇن، تۇلۇملارنى ئېلىپ خۇشاللىقىدىن يىغلىۋېتىشتى. چۈنكى ئۇنىڭدا ئاش ـ ئوزۇق، سۇ بار ئىدى. گۇلسۇمەن بىلەن ئەسمە، سۇمەننىسا، ئايتۇران ۋە كېنىزەكلەرنى ئىزدەپ ھېچ يەردىن تاپالمىغاندىن كېيىن كەلگەن يولى بىلەن ئارقىغا قايىتتى. ئەمما ئانچە ئۇزۇن ماڭمايلا بىر تاقىر تۆپىلىكتە قانغا بويالغان بىر جەسەتنى كۆرۈپ قورقۇپ كېتىشتى. ئۇنىڭ كىيگەن شاھانە تونلىرىدىن تارھان شاھىنىڭ شاھزادىسى زىياد ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى. بېشى مىجىلىپ كەتكەن شاھزادىنىڭ ئۇيۇپ قالغان قان داغلىرى ئۇستىدە كۆپكۆك چۈنلەر گاژىلدىشىپ يۇرۇشەتتى. ئۇلار قۇم ـ توپىلاردا جەسەتنى كۆمۈۋەتكەندىن كېيىن ئاددىي قەبرە بېشىدا دۇئا قىلىشىپ، سەپىرىنى باشلىدى. ھەدىسى سۇمەننىسانىڭ ئوت پىراقىدا يۇرىكى لەختە ـ لەختە قانغا تولغان گۇلسۇمەن يول بويى يىغلاپ كەلدى. ئۇنى يۆلىۋالغان ئەقىللىق ئەسمە ئۇنىڭغا تەسەللى بېرەتتى، نەسىھەت قىلاتتى. ئەمما ئۆزى گۇلسۇمەندىن ئارتۇقراق ئازابلانماقتا ئىدى. چۈنكى بۇ پەرىشتە سۇيەت ناتىۋان مەدرىسەدە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدىلا سۇمەننىسا بىلەن بىر تۇغقان قېرىنداشلاردىن چارى يېقىن ئۆتەتتى ... ساۋاقلارنى بىللە ئوقۇيتتى. بىلىمگەنلىرىنى ئۆزئارا سورىشىپ، كەم يەرلىرىنى تولدۇراتتى. ھەتتا بەزى ئىلمىي ھېكمەتلەر توغرىسىدا كۆزقاراشلىرىنى دېيىشىپ مۇباھىسىلەر قىلىشاتتى.

ئۇلارنىڭ كۆپ كۈنلىرى ئوردا كۇتۇپخانىسىدا ئۆتەتتى. بىھىساب نۇرغۇن كىتابلار ئاجايىپ چوڭ شىرە ۋە ئويۇقلارغا تىزىلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ يۇزدىن بىرىنى ئوقۇپ تۈگىتىشكە ئادەم ئۆمرى يەتمەيتتى. ئەسمە ئەفلاتون، سوقراتلارنىڭ ھېكمەت

جەۋھەرلىرىنى، بەكمۇ قەدىمكى زاماندىكى جاماس ھېكمەتىنىڭ نەچچە مىڭ يىللاردىن كېيىن يۇز بېرىدىغان ئاجايىپ ھادىسە، ۋەقەلەر ھەققىدىكى «بېشارەت دۇردانىلىرى» كىتابلىرىنىمۇ ئوقۇيتتى. ئوقۇغانسېرى كۆز ئالدى يورۇپ، كۆڭلى روشەنلىشىپ، ئالىم ـ ئۆلىمالاردەك مۇلايىم، ئېغىر ـ بېسىق، كەم سۆز بولۇپ قالاتتى. مۇشۇنداق ئىلىم ـ ئېرپان بوستانلىقلىرىدىن گۈللەر تېرىپ، شەربەتلىرىدىن تەڭ بەھرە ئالغان دوستى سۈمەننىسانىڭ غايىب بولۇشى ئەسمەگە ئېيتقۇسىز ئېغىر كەلدى.

بالاغەتكە يەتكەن رىسىدىلىك بوسۇغىلىرىغا قەدەم قويغان، باغى ئېرەم چىمەنزارلىرىدىكى گۈللىرى ئېچىلىش ئالدىدا تۇرغان بىر قىزنىڭ توي قىلىشى ئۆمۈر مەنزىلىدىكى ئەڭ بەختلىك، مۇرۇۋەتلىك جەننەت ساۋابى ئىدى. ئەمما مۇشۇنداق سائادەتلىك كۈنلەردە ئۇنىڭ قانداقتۇر بىر قارا تۇتۇن ئاسارىتىدىن غايىب بولۇشى ئەسمەنى قايغۇلۇق، ئازابلىق ۋە غەزەپلىك ئويلارغا مۇپتىلا قىلدى. «ھېلىقى لەنىتى قارا تۇتۇن زادى قانداق مەخلۇق؟ مەپە، تەختىراۋان، ئات ـ ئۇلاغ، تۆگىلەرنى ھەتتا ئادەملەرنى كۆز يۇمۇپ ئاچقۇچە غايىب قىلالايدىغان، يۇتۇپ كېتەلەيدىغان قانداق ۋەھشىي كۈچ ـ قۇۋۋەت ئۇنىڭغا يار؟!» دېگەندەك تۇڭىسىز خىيال، تىزگىنسىز غەملەر ئىچىدە پۇچۇلانغان ئىككى دوست ماڭا ـ ماڭا 23 كۈندە يەمەن ئېلىگە يېتىپ كەلدى. ئۇلار ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ كۆڭلىنى ئەمىن قىلىش ئۈچۈن ئۆز ئۆيلىرىگە يۇرۇپ كېتىشتى. ئەسىمە ئاتىسى ۋەزىرى ئەزەم باغرىغا تاشلىنىپ، بۇقۇلداپ يىغلىغىنىچە بولغان ئېغىر پاجىئەنى سۆزلەپ بەردى. ئابدۇل مۇلۇك بۇ غەلىتە ۋەقەنى ئاڭلاپ نېمە دېيەرىنى بىلمەي قالدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ:

ــ شاھمەنزىلىڭ كىچىك قىزى گۈلسۈمەن بىلەن سىزنىڭ ئامان قېلىشىڭىز ئاللانىڭ كارامىتى بولۇپتۇ. شۇكۇر قىلىڭ، خۇداغا شۈكۈر سىنا كەلتۈرۈڭ! ــ دەپ ئۆزىمۇ يىغلىۋەتتى، ئارقىدىنلا يەنە:

ــ ھەدىلىرىڭىز بىزنى تاشلاپ كەتتى. ئەمدى سىز مېنىڭ كۆز قارىچۇغۇم، جىگەر پارەم ئەمەسمۇ، ــ دېگەچ ياش تامچىلىغان ساقاللىرىنى سىيپىدى.

بىر كۈنى تاڭ سەھەرلىكى ئەسمە ئاجايىپ سىرلىق بىر چۈش كۆردى. بېشىغا ئاق سەللە ئوراپ، ئۇچىسىغا ئاق لىباس يېپىنغان بىر پەرىشتە سۈپەت بۇۋاي كۆز چاققۇدەك نۇرلار ئىچىدە پەيدا بولدى. ئۇنىڭ ئاپپاق ساقاللىرى ئوشۇقلىرى ئۇستىدە يەلپۈنۈپ تۇراتتى. ئەسمە قىز ھاياجان ئىزتىراپىدا: «خىزىر ئاتا دېگەن شۇ ئىكەندە!» دېگۈدەك، نۇرانە بۇۋاي ئىللىق تەبەسسۇم ئىلكىدە سۆز باشلاپتۇ:

ــ ئەي ئەقىللىق مەسۇمە! سالغىن قۇلاق سۆزۈمگە، سېنى ھەيرانۇھەس قالدۇرغان قارا تۇتۇن، بىر قارا دېۋىدۇر! ئۇ «چىمەن قەلئە»سىنى تىلسىم بىلەن قۇدۇق ئىچىدىكى «زۇلمەت قەلئە» سىگە ئايلاندۇرۇپ، شۇ يەرنى ماكان تۇتقاندۇر. يەنە ئۇ باغدات دىيارىنىڭ شاھىنشاھى ئابدۇلھەلىم تۇغلۇقنىڭ كۆزىنى قارىغۇ قىلىپ، شەھىرى ئەزىمنى تىلسىم كىشەنلىرىدە زەنجىرلىۋالدى. سۇمەننىسانىڭمۇ كۆزىنى قارىغۇ قىلىپ، «زۇلمەت قەلئەسى» ئىچىگە مەھكۇم قىلدى. ئەي ئەسمە قىز، سەن سۆزلىرىمنى زېھىن قويۇپ ئاڭلا. تىلسىملانغان شاھ ئوردىسىنى، «زۇلمەت قەلئەسى»نى قۇتقۇزۇشنىڭ چارە ـ تەدبىرلىرىنى ساڭا سۆزلەپ بېرەي. سەن ئەقىللىق قىزدۇرسەن. ھامان بىر كۈنى ئارزۇ ـ ئارمانلىرىڭغا يېتىسەن، ئەمما مۇشكۈلاتلىرىڭمۇ كۆپتۇر ...

بۇنىڭ ئۈچۈن كۈچتۈڭگۈر، بەردەم ۋە ۋاپادار دوستقا موھتاجدۇرسەن، ئېسىڭدە بولسۇنكى «زۇلمەت قەلئەسى» دېگى قارا مۇشۇككە ئايلانغان دېۋىنى مۇشۇ قىزىل ياقۇت دەستىلىك سېھىرلىك شەمشەردىلا ئۆلتۈرگىلى بولىدۇ. بۇنى ھەرگىز يوقاتما ھەم كۇن نۇرىغا كۆرسەتمە!

خىزىر بوۋاي ئابدۇلھەلىم تۇغلۇق شاھنى، سۇمەنىسانى قۇتقۇزۇشنىڭ ئۇسۇللىرىنى، قۇتقۇزغاندىن كېيىن يەنە قانداق ئىشلارنى قىلىش لازىملىقىنى دەپ بېرىپ نۇر بىلەن تەڭ غايىب بولدى. ئويغىنىپ كەتكەن ئەسمە بىر ھازا ئەس ـ ھوشىنى يوقىتىپ، ئاندىن قارا تۇتۇنىنىڭ ھەم باغدات ئوردىسى تىلسىمىنىڭ سىرلىرىنى ئېچىشنىڭ يوللىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۇردى. بىراق، ئۇ گىلەم ئۇستىدە يالتىراپ تۇرغان نەرسىنى كۆرۈپ «سۇبھانالال» دەۋەتتى. چۇنكى ئۇ خىزىر بوۋاينىڭ قولىدا كۆرگەن قىزىل ياقۇت دەستىلىك سېھىرلىك شەمشەر شۇ ئىدى! ئەسمە ئورنىدىن تۇرۇپ شەمشەرنى قاتمۇ قات يىپەك رومالغا ئوراپ تورۇس لىمى ئۇستىگە يوشۇرغاندىن كېيىن، خىزىر بوۋاي دېگەن جەريانلارنى يېزىپ قالدۇردى.

ئەمدى گەپنى گۇلسۇمەندىن ئاڭلايلى. پادىشاھ زۇھرۇللا زامان چوڭ قىزى سۇمەنىسانىڭ پاجىئەسىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، دەرغەزەپ بولۇپ، 20 كۇنلۇك يىراقلىقتىكى كونا قۇدۇققا قاراپ قوشۇن تارتتى. ئۇ، قاباھەتلىك قۇدۇقنىڭ كۇلىنى كۆككە سورۇپ، ئىچىنى تېشىغا ئۆرۈۋەتمەكچى بولدى. ئەمما لەشكەرلەر قۇدۇقنى قورشاپ، ئەمدى ھۇجۇمنى باشلايلى دەپ تۇرۇشى قۇدۇق ئاغزىدىن دەھشەتلىك بوران كۆتۈرۈلدى. ئاندىن قارا تۇتۇن تولغىشىپ چىقىپ، ئەتراپقا تاش بوران ياغدۇرۇۋەتتى. قىلىچ، نەيزە، ئايپالتا، ساۋۇت، قالقانسىز قالغان لەشكەرلەر، جەڭ

ئاتلىرى قوم توزانلىرى بىلەن بىللە ئاسمان پەلەكتە خودىدى تالى مەجنون پوتلىلىرىدەك ئوچوپ يورەتتى. قارا قويون ئولارنى شىددەت بىلەن يەرگە ئورۇپ، بىپايان چۆلنى قانغا بويايتتى. ئەڭ قورقونچلۇقى شو ئىدىكى، قارا قويون لەشكەر بېشى، لەشكەرلەرنىڭ ئىشتان ـ كۆڭلەكلىرىنى سالدۇرۇپ نەلەرگىدۇر ئېلىپ كەتكەچكە، ئولارنىڭ هەممىسى قىپيالىڭاچ ئىدى.

كۆزنى يومۇپ ئاچقۇچە لەشكەرلەرنىڭ جەسەتلىرى تاغدەك دۆۋىلەندى. قاچقانلىرى قاچتى، كۆپلىرىنى قارا تۇتون يوتوپ كەتتى. ئاچچىق يوتوپ بوغولوپ قالاي دېگەن شاهنىڭ ئىككىنچى قېتىملىق هوجومىمو ئاۋۋالقىدىن بەتتەررەك ئاقىۋەتكە دۇچار بولوپ، سان ـ ساناقسىز لەشكەرلەر ئۆلدى، غايىب بولدى. ئوچىنچى قېتىم شاھ زوهرۇللا زامان بىهبساب قوشون توپلاپ، ئۆزى هوجوم باشلىدى. ئەمما تاش بوران ۋە قارا تۇتۇننىڭ ۋەهشىيتىدىن جېنىدىن ئايرىلغىلى تاسلا قالدى. ئونى قارا تۇتون پەيدەك ئوچورۇپ، ئاسمانغا ئېلىپ چىقتى ـ دە، يەرگە تاشلىۋەتتى. هېلىمو ياخشى ئو يومشاققىنا قوم دۆۋىسىگە گويپىدە چوشتى. قوملار ئىككى تەرەپكە چاچراپ قانداقتور بىر جەسەتنىڭ يوزى ئېچىلىپ قالدى. شاھ زوهرۇللا زامان، تارهان پادىشاهنىڭ شاهزادىسى، ئۆزىنىڭ كويو ئوغلى زىيادنىڭ مىجىلىپ كەتكەن بېشىنى كۆرۇپ، قورققىنىدىن بەدەر تىكىۋەتتى. ئو ئالدى ـ ئارقىسىغا قارىماي راسا چېپىپ كېتىۋاتقاندا، بېلىنىڭ ئاستى يالىڭاچ تورغانلىقىنى كۆرۇپ قالدى، زوهرۇللا: «ۋو ئىپلاس قارا قويون ئىشتىنىمنى سالدۇرۇۋاپسەنده» دەپ تىللىغاچ بىر قولىدا ئالدىنى، بىر قولىدا كەينىنى توسوپ لەشكەرلەر تەرەپكە قاچتى.

ئوردا ئەركانلىرىنىڭ نەسىھەتى ۋە ئۆزىنىڭ بېشىغا كەلگەن

رەسۋايى ئاقىۋەتلەردىن قورقۇپ كەتكەن شاھ ئىنامىغا پاتقان بولسىمۇ، ئۇچ قېتىملىق مەغلۇبىيەت، قىزى سۈمەننىسانىڭ ئوت پىراقى ئۇنىڭ يۈرىكىدە ئوغدەك ئۆيۈپ قالدى. ئۇ ئويلىغانسېرى غەزەپكە تولاتتى، غەزەپلەنگەنسېرى ئەسەبىيلىشەتتى. بەزىدە قاقاقلاپ كۈلسە، بەزىدە تۇرۇپلا قىلىچىنى سۇغۇرۇپ «جالالات!» دەپ ۋارقىرايتتى. غەزەپ، ئاچچىق، تۇۋۈسىز خىياللار قۇرتتەك يەپ، بارا ـ بارا ئۇنى تىرتەك، ۋەھشىي، ئەسەبىي، خىيالىغا كەلگەننى قىلىدىغان سەۋدايىغا ئايلاندۇرۇپ قويدى. ئۇنىڭسىزمۇ زۇھرۇللا زامان كۆڭلى قارا، ئىچى تار، كۆرەلمەس، مەنمەنچى ئادەم ئىدى. ئەدناسى ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇل مۇلۇك ئاۋام خەلق ئارىسىدا ئۇلۇغلانغانلىقى ئۈچۈنلا ئۇنىڭغا ئۆچ ئىدى. ئەمما ئاق كۆڭۈل، ياۋاش ئابدۇل مۇلۇك شاھنىڭ يولسىزلىقلىرىغا چىداپ ئۇزۇن يىللاردىن بېرى، سەممىي، سادىق بولۇپ ئىشلەپ كېلىۋاتاتتى.

پادىشاھنىڭ تاقفا ـ تۇققا گەپلىرى، تېتىقسىز سوئاللىرى، كۆڭلىگە نېمە كەلسە شۇنى قىلىدىغان بىمەنە قىلىقلىرىدىن ئەنسىرەپ قالغان ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇل مۇلۇك ئوردا ئەركانلىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ پادىشاھنى شىكارغا ئېلىپ چىقىپ، كۆڭلىنى ئاچماقچى بولۇشتى. «بۇ ئارقىلىق سۈمەننىسانىڭ دەرد ـ پىراقلىرى بىردەملىك بولسىمۇ ئۇنتۇلۇپ، ئوڭۇشلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس» دەپ ئۈمىدلىنىشتى.

بىر كۈنى ۋەزىر ـ ۋۇزرا، ئوردا ئەركانلىرى يارام ئاتلارغا مىنىپ شىكارغا ئاتلاندى. ئۇلار ياپيېشىل بىر جىلغىدا كېتىۋاتقاندا تاغ ئارىسىدىكى چىغىر يولدىن دۈمبىسىگە ئوتۇن ئارتىپ كېلىۋاتقان بىر ئوتۇنچىغا ئۇچراپ قالدى. پادىشاھ زۇھرۇللا زامانىڭ بىردىنلا غەزىپى ئۆرلەپ، ئەسەبىيلىك

ھالىتىگە قايتتى. ئۇ ئېتىنىڭ تىزگىنىنى سىيرىپ ۋارقىرىدى.

ــ ھەي جۇلدۇر كېپەن، نېمە ئۇچۇن ماڭا تەۋە جايدىكى ئوتۇنلارنى قالايمىقان ئالىسەن؟ ۋۇ يۇزسىز بەتبەشىرە تەلۋە.

ــ ئالىي ھىممەتلىك پادىشاھىم، ــ دېدى ئوتۇنچى قورقۇپ كېتىپ، ــ ئۆيدە چۆچۈرىدەك ئالتە قىزىم بار. ئايالىم ئاغرىقچان، ئۇلارنى بېقىش ئۈچۇن ئوتۇن تەردىم. يەمەن دىيارىنىڭ ھەممىسى سىلىنىڭ تەسەرۇپلىرىدا، ئەمىسە مەن قەيەردە تىرىكچىلىك قىلسام بولار؟

ــ تېخى ماڭا جاۋاب قىلىسىنا نائەھلى، ــ پادىشاھ ئەركانلىرىنىڭ چىرايلىرىغا قاراپ سەل پەسكويغا چۈشتى، ــ بوپتۇ، بىرىنچى قېتىم ئالغىنىڭ ئۈچۇن ساڭا رەھىم قىلاي، ئەمما بىر ئىش بۇيرۇيمەن، ئۇنى ئورۇندىيالمساڭ قۇتۇلىسەن، ئورۇندىيالمىساڭ دارغا ئاسىمەن.

ــ قېنى ئېيتسىلا پادىشاھى ئالەم، ــ ئوتۇنچى يىغلامسىراپ سورىدى، ــ قولۇمدىن كەلسىلا ئورۇندايمەن.

ــ سەن ئۈچ كۈنگىچە گەپنىڭ پاقالچىكىنى تېپىپ كېلىسەن، بولمىسا ئۆز گۇناھىڭ ئۆزۈڭگە.

پادىشاھنىڭ ئەلپازىدىن قورقۇپ كەتكەن ئوتۇنچى ئامالسىز ماقۇل بولدى. ئەمما شۇ كۈندىن باشلاپ، «گەپنىڭ پاقالچىكىنى قەيەردىن تاپارمەن؟» دەپ ئۇنىڭ بېشىغا غەم چۈشۈپ، گېلىدىن ھېچ نەرسە ئۆتمىدى. شۇ مەھەللە بويىچە مەيلى چوڭ، مەيلى كىچىك، مەيلى ئەر، مەيلى ئايال بولسۇن گەپتە ھېچكىمگە يېتىلمەي كەلگەن ئوتۇنچىنىڭ 12 ياشلىق ئەڭ كىچىك قىزى شەرىگۈل دادىسىنىڭ غەمدە قالغانلىقىنى بايقاپ:

ــ دادا، نېمە بولدۇڭ؟ ئىككى كۈن بولدى، تۇزۇك تاماق يېمىدىڭ، كۈندە كەچتە ئاھ ئۇرىسەن، بىر يېرىڭ ئاغرىمدۇ؟ ــ

دەپ سورىدى.

ــ قىزىم، سەن سورىما، مەن ئېيتماي، ــ دېدى ئوتۇنچى چوڭقۇر ئۇھسىنىپ، ــ ناھايىتى ئېغىر ھەم مۇشكۇل ئىشقا دۇچ كەلدىم. لېكىن ساڭا دېيەلمەيمەن.

شەرىگۇل دادىسىنىڭ ئۇنىمغىنىغا ئۇنمای سوراپ تۇرۇۋالدى. ئوتۇنچى شەرىگۇلنى بەك ياخشى كۆرگەنلىكىدىن «بالامنىڭ كۆڭلى قالمىسۇن» دەپ بولغان ئىشنى سۆزلەپ بەردى. قىز دادىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپ:

ــ دادا، شۇ ئىشقىمۇ شۇنچىلىك غەم قىلىپ كەتكۈلۈكمۇ؟ بولدى، بۇ ئىشنى ماڭا قويۇۋېتىڭ. ئەتە پادىشاھ كېلىپ قالسا، جاۋابىنى ئۆزۈم بېرىمەن، ــ دېدى.

ئۇچىنچى كۈنى پادىشاھ زۇھرۇللا زامان لەشكەرلىرى بىلەن شىكاردىن قايتىپ كەلگەندە، «ھېلىقى ئىشنى سوراپ باقاي» دەپ ئوتۇنچىنىڭ دەرۋازىسىنى قاقتى. ھايال ئۆتمەيلا شەرىگۇل چىقىپ ئىشىكنى ئاچتى.

ــ دادىڭ بارمۇ؟ ــ سورىدى شاھ، ھەم قىزنىڭ چىرايلىقلىقىغا ھەيران بولۇپ قارىدى.

ــ بار، ــ دېدى قىز ئەدەپ بىلەن.

ــ نېمە قىلىۋاتىدۇ؟

ــ چاشقانلىنىڭ مۇڭگۈزىگە خەت يېزىۋاتىدۇ.

ــ ھەي چىرايلىق قىز، ــ شاھ كۈلۈۋەتتى، ــ سەن سارايڭ بولدۇڭمۇ، چاشقانلىڭمۇ مۇڭگۈزى بولامدىكەن؟

ــ شاھ ئالىيلىرى، گەپنىڭ پاقالچىكى بولغان يەردە، چاشقانلىنىڭ مۇڭگۈزى بولمامدىكەن؟

شەرىگۇلنىڭ سۆزىدىن لەشكەر، ئەركانلار ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي پاراقسىدە كۈلۈشتى. ئۇلارنىڭ كۈلكىسىدىن

ئۆلگۈدەك نومۇسقا قالغان زۇھرۇللا زامان ئىزا تارتقىنىدىن بويۇنلىرىغىچە قىزىرىپ كەتتى. ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇل مۇلۇك ئۇنى دەرھاللا بۇ ئوڭايسىز ھالەتتىن قۇتقۇزدى.

ــ باركاللا قىزىم، گەپكە چېۋەركەنسەن، ھەممىزنى كۈلدۈرۈۋەتتىڭ، شاھىمىزنىڭمۇ كۆڭلىنى ئاچتىڭ. مانا بۇنى ئال ...

ئابدۇل مۇلۇك قىزنى تارتۇقلاپ كىچىكرەك تېرە ھەمياننى تۇتقۇزۇپ قويدى. ئۇنىڭ ئىچىدە كۈمۈش تەڭگىلەر بار ئىدى. قىز ئېڭىشىپ تەزىم قىلدى:

ــ شاھىمىز ۋە ۋەزىرى ئەزەمگە قۇللۇق، ئۆمرۈڭلار ئۇزۇن بولسۇن، دۆلىتىڭلار پوزۇن بولسۇن!

ئۇلار ئوردىغا قاراپ يۈرۈپ كېتىشتى. لېكىن پادىشاھ كىچىك قىزنىڭ ئوماق چېھرىدىن كۆز ئۇزەلمەي قالدى.

ئەتىسىدىن باشلاپ پادىشاھنىڭ ئەسەبىيلىكى يەنە تۇتتى. ئۇ ئوردا ئەركانلىرىنى كېڭەشكە چاقىرىپ، كىچىك قىز شەرىگۈلنى نىكاھىغا ئېلىشنى پەرمان قىلدى. بۇ ئىش ئەركانلارنىڭ كاللىسىدىن ئۆتمىسىمۇ ئامالسىز ماقۇل بولۇپ، ئوتۇنچىنى تۇتۇپ كېلىشتى. ۋەزىرى ئەزەم ئۇنىڭغا پەرمانىنى يەتكۈزدى. ئوتۇنچى ئوردىدىن قايتىپ كېلىپ، نېمە قىلارنى بىلمەي، بېشىنى قامالليغىنىچە غەمگە چۆكۈپ ئولتۇردى. مۇشتۇمدەك قىزنى قېرى پادىشاھقا بېرىش ئۇنىڭغا ئىنتايىن ھار كەلگەنىدى. شەرىگۈل دادىسىنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ نېمە ئىش سادىر بولغانلىقىنى سوراپ تۇرۇۋالدى. ئوتۇنچى: «بۇ ئىشنى ئېيتسام گەپ، ئېيتمىسام دەرد بولىدۇ» دەپ ئىككى ئويلۇق بولدى ـ يۇ، لېكىن ئىش بۇ دەرىجىگە يەتكەندە دېمىسە بولمايدىغانلىقىنى ئويلاپ، قىزغا كۆڭۈلسىز ۋەقەنى سۆزلەپ بەردى:

ـــ قىزىم، سېنى پادىشاھ نىكاھىغا ئالماقچى. ئۇ ماڭا ئۇچ كۈنلۈك مۆھلەت بەردى، ـــ دېدى ئوتۇنچى يىغلامسىراپ، ـــ مەن قانداق قىلىشىمنى بىلمەيلا قالدىم. ناۋادا سېنى ئۇ نائىنساب پادىشاھقا بەرمىسەم مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. بېرەي دېسەم سەن شۇنچە كۆپ كۈنداشلارنىڭ ئىچىدە، خورلۇق تارتىپ قالىسەن.

ئوتۇنچى قىزنىڭ پىشانىسىگە سۆيۈپ، ئۇنى باغرىغا بېسىپ تۆكۈلۈپلا كەتتى. دادىسىنىڭ ئىككى تاش ئارىلىقىدا قالغانلىقىنى بىلگەن شەرىگۈل ئۆزىگە ئىشەنگەن ھالدا تەسەللى بەردى:

ـــ بولدى دادا، يىغلاۋەرمەڭ. ئۆزۈمگە قويۇپ بېرىڭ، ـــ دېدى قىز كەسكىن ھالدا، ـــ مەن ئوردىغا بارماي تۇرۇپمۇ پادىشاھتىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى قىلالايمەن.

ئوتۇنچى قىزىنىڭ بۇ بالا ـ قازادىن قۇتۇلۇپ كېتىشىگە كۆزى يەتسىمۇ، يەنىلا «سېنى خۇداغا تاپشۇردۇم بالام، يولۇڭ ئوچۇق بولسۇن» دەپ تىلەك تىلىدى.

ئۇچىنچى كۈنى پادىشاھنىڭ ئەلچىلىرى يېتىپ كەلگەندە ئوتۇنچى ئۇلارغا:

ـــ قىزىمنىڭ ئۆزى بىلەن سۆزلىشىڭلار، ئۇ جاۋابىنى بەرمەكچى، ـــ دەپ قويۇپ سىرتقا چىقىپ كەتتى. شەرىگۈل ئەلچىلەرگە پادىشاھنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل كۆرىدىغانلىقىنى ئوچۇق جاكارلىدى. ئەلچىلەر ناھايىتى رازىمەندە بولۇشۇپ، تويلۇق ھەققىدە سورىغاندى. ئۇ مەسخىرىلىك كۈلۈپ قويۇپ:

ـــ ئالدى بىلەن مېنىڭ ھەربىرلىرىدىن سورايدىغان بىر سوئالىم بار، سورىسام بولامدىكىن؟ مۇمكىن بولسا ئېنىقراق جاۋاب بېرىشسىلە، ئاندىن كېيىن مەن تويلۇق سالاي، ـــ دېدى. شاھتىن تارتۇق ئېلىشقا تاماگەر بولۇۋاتقان ئەلچىلەر ھەرقانداق سوئال بولسا سوراشقا بولىدىغانلىقى ھەققىدە ئىجازەت بەردى.

ـــ ئەمسە شاھىمىزنىڭ قانچە ياشقا كىرگەنلىكىنى، قانچە نۆۋەت ئۆيلەنگەنلىكىنى بىلىشكە بولارمىكىن؟

ـــ ئاسماندىكى يۇلتۇزلارنىڭ سانىنى ئېلىشقا بولار، لېكىن شاھىمىزنىڭ ئالغان خوتۇنلىرىنىڭ سانىنى ئالغىلى بولمايدۇ، ـــ دېدى ئەلچىلەر ھېچ ئويلانمايلا، ـــ پادىشاھىمىز 70 ياشتا بولسىمۇ ھەر كۈنى دېگۈدەك خوتۇن ئېلىشتىن يالتايغىنى يوق.

ـــ ئۇنداق بولسا، مېنىڭ تويلۇقۇمۇ بەكلا ئاددىي، ـــ دېدى شەرىگۈل تەمكىن ھالدا، ـــ 20 بۆرە، 30 قاپلان، 40 ئارسلان، 60 ئاختا، 70 جەڭ پاختا، 80 تاختىدىن ئىبارەت. مانا مۇشۇلار قاچان تەييارلانسا، تويىمۇ شۇ ۋاقىتتا باشلانسۇن.

ئەلچىلەر بۇ غەلىتە توي سېلىقىغا «ئاق» ياكى «كۆك» دېيەلمەستىن ئوردىغا قايتىشتى. ئۇلار بولۇنغان گەپ ـ سۆز، سېلىقلارنى بىرمۇ بىر يەتكۈزدى. ئەقلىدىن ئاداشقان پادىشاھىمۇ ئىشنىڭ تېگىگە يەتمەي، پۈتۈن ۋەزىرلىرىنى كېچىشكە چاقىردى.

ـــ بۇ تويلۇقنى قانداق راسلايمىز؟ ـــ دېدى نادان شاھ، ـــ قېنى، بۇنىڭغا ھەرقايسىڭلار ئەقىل كۆرسىتىڭلار؟

ـــ توخۇ داڭگال چۈشەيدۇ، ئۆچكە جاڭگال دېگەندەك، ـــ ئېچىكىلىرى سالپىيىپ كەتكەن سول قول ۋەزىر قۇتىبىدىن قۇتىيار غەلىتىلا ھىجايدى، ـــ بۇ تىجىمەل ئوتۇنچىنىڭ قىزى ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈيدىغان تازا سارالڭ بولسا كېرەك، خىيالىغا كەلگەننى بىلجىرلاپتۇ.

ـــ بەرھەق، بەرھەق ...

ۋەزىر ۋە ئەركانلار ئۆزلىرىچە قىزنى مەسخىرىلەپ قاقاقىلاپ كۈلۈشتى. شاھقا خۇشامەت قىلىپ، توي سېلىقى ھەققىدە ھەر كىم ھەر نېمىلەرنى دېيىشتى. لېكىن ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇل مۇلۇك توي سېلىقىنىڭ تەكتى مەنىسىنى بىلسىمۇ، بېشىنىڭ

كېتىشىدىن ئەنسىرەپ ئۇنچىقمىدى. چۈنكى زۇھرۇللا زامانىنىڭ تەلۇبلىكى تۇتسا كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەيتتى.

ــ ئۇلۇغ شاھىم، ــ گەپ باشلىدى خەزىنىدار، ــ جانابى ئالىيلىرىنىڭ خۇشلۇقى ئۈچۈن بۇ قانچىلىك ئىش ئىدى. ئۆزلىرىدىن پەرمان بولسا، مانا مۇنداق ئورۇنلاشتۇرساق، تاغدىكى ئوۋچى، چارۋىچىلارغا 20 بۆرە، 30 قاپلان، 40 ئارسلانىنى 5 كۈندە تەييارلاپ ئوردىغا ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇساق، 60 ئاختا بولسا، ئاتخانىدا تەييار، 70 جەڭ پاختا، دېھقانلارنىڭ ئۆيلىرىدىن تېپىلىدۇ. 80 تاختىنى ياغاچچىلارغا بىرلا بۇيرۇق چۈشۈرسەك ھازىرلا ئېلىپ كەلمەمدۇ.

ــ بىئەمدۇللا بەرھەق، ــ دېدى لەشكەر باشلىقى كارتىدە كېكىرىپ قويۇپ، ــ مۇشۇنچىلىك كىچىك ئىشقىمۇ باش قاتۇرۇپ كېتىشنىڭ ھاجىتى يوق.

ــ مانا، مانا سىلەر مېنىڭ ئەقىل ـ ھوشى بىقارار دانا ۋەزىرلىرىم، ــ دەپ قاتتىق كۈلدى پادىشاھ. لېكىن ئۇنىڭ كۈلكىسى بىلەن تەڭلا كىمدۇر بىرسىنىڭ زىل ئاۋازدا قاقاقلاپ كۈلگەن ئاۋازى ھەممىنى چۆچۈتۈۋەتتى. چۈنكى بۇ كۈلكە مەسخىرە بىلەن ياڭرىغانىدى. پادىشاھ زۇھرۇللا زامان ئاچچىقى بىلەن پەرمان قىلدى.

ــ كۈلگەن كىم؟ دەرھال ئالدىمدا ھازىر بول!

يىپەك پەردىلەر ھىلپىرلەپ ئىشىك كەينىدىن گۈلسۇمەن پەيدا بولدى. ئۇ ھېلىھەم كۈلۈمسىرىگەن ھالدا، بىخىرامان كېلىۋاتاتتى. غەزەپتىن چىرايلىرى قارىداپ كەتكەن شاھ ئۇنىڭغا بىرلىيانت كۆزلۈك ئۈزۈكلەر سىلىنغان قىسقا، بوغۇرساقتەك بارماقلىرىنى جۆنىدى:

ــ ھەي ئەدەپسىز، نېمىگە كۈلدۈڭ، قىز بالىلارنىڭ ئۇنلۇك

كۈلۈشى هاياسىزلىق بولىدىغانلىقىنى بىلمەمتىكى؟

ــ بىلمەن شاھ دادا، ئەمما، ــ گۈلسۈمەن ئاكابىر ـ تاكابىرلارغا قارىدى، ــ مۇشۇ قىسقا پەم، ئەقىلسىز، هوش كاللىسى جايىدا ئەمەس ۋەزىرلەرنىكى تېتىقسىز مۇلاهىزە ۋە تالاش ـ تارتىشلىرىنى ئاڭلاپ، ئۆزۈمنى زادىلا تۇتۇپ ئالالمىدىم.

ــ بۇ نېمە دېگىنىكى بەتبەخت!

ــ ئۇلۇغ شاھ دادا، قىزنىكى تويلۇقىنى تەييارلاش هەققىدىكى مەسلىهەتلەرنىكى هەممىسى نادانلارچە بىلجىرلاش. شەرىگۈل نېمە دېمەكچى، مۇنۇ ئادەملەر نېمىلەرنى دەۋاتىدۇ، مەن شۇنىڭغا كۈلدۈم.

ــ سېنىڭچە بولغاندا، قىزنىكى تويلۇقى نېمىنى كۆزدە تۇتقان؟

گۈلسۈمەن ئالدىغا بىرنەچچە قەدەم مېڭىپ، سورۇن ئەهلىگە تەكشى قارىدى، ئاندىن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ سۆزىنى باشلىدى:

ــ ئوتۇنچىنىكى قىزىنىكى 20 بۆرە دېگىنى، ئادەم بالىسى 20 ياشقا تولغاندا بۆرىدەك چەبدەس، هارماس بولىدۇ، 30 قاپلان دېگىنى، 30 ياشقا كەلگەندە قاپلانەك كۈچلۈك بولىدۇ. 40 ئارسلان دېگىنى، 40 ياشقا كىرگەندە ئارسلانەك سۈرلۈك بولىدۇ. 60 ياشنىكى قارىسىنى ئالغاندا خۇددى ئاختا ئاتقا ئوخشاش ئۆز هالى بىلەن قالىدۇ، 70 ياشتا خۇددى ئاتقان پاختىدەك بوشىشىپ كېتىدۇ. 80 ياشقا تولغاندا بولسا، ئادەم جىنازا كۈتىدىغان بولۇپ قالىدۇ. 70 ياشقا كىرگەن پادىشاه ئەمدى مەندەك قىزلارنى ئالمەن دېمەي، ئاخىرەتنىكى تەييارلىقىنى قىلغىنى ياخشى. پادىشاهقا ئىشىق ـ هەۋەس ئەمەس، بەلكى تاختا كېرەك دېگىنى!

ــ زېهنىياتىڭىزغا ئاپىرىن قىزىم، ــ دېدى ئابدۇل مۇلۇك، ــ

تەبىرلىرىڭىز ئەقىل ـ ئەزىمىڭ گۆھىرىدۇر!

شەرمىسار بولغان ھۆكۈمرانلار كاللىسىنى كۆتۈرەلمەي قېلىشتى. لېكىن ئوتۇنچىنىڭ كىچىككىنە قىزىنىڭ مەسخىرىلىك بېشارىتىدىن ئۆتى تاشقان شاھ تەختتىن چاچراپ تۇردى ـ دە، قاتتىق ۋارقىرىدى:

ـــ جاللات! ...

قىلىچ، نەيزىلىرىنى كۆتۈرۈپ جاللاتلار شۇ ھامان ھازىر بولۇپ، بىردەك سۇرەن سېلىشتى.

ـــ پەرمانبەردارمىز، كىمنىڭ ئەجىلى توشتىكىن؟ تىغلىرىمىز قانسىرىغان!

ـــ ئوتۇنچى بىلەن ئۇنىڭ قىزىنى تۇتۇپ كېلىپ، دەرھال كاللىسىنى ئېلىڭلار!

ـــ توختاڭلار، ـــ گۈلسۇمەن جاللاتلارنى توختاتتى. ئاندىن دادىسىغا يۈزلەندى، ـــ شاھ دادا، بۇ پەرمانلىرى ئۆزلىرىنى شەرمىسار قىلغۇسىدۇر! يېنىكلىك بىلەن ئاچچىق كەينىگە كىرىش ئادەمنى بىر ئۆمۈر پۇشايمانغا قالدۇرىدۇ ...

ـــ بۇ نېمە دېگىنىڭ، گەپلىرىڭ روشەن بولسۇن!

ـــ ئوتۇنچى بىلەن ئۇنىڭ قىزىنى قەتل قىلسىلا، ئاۋام ئۇنىڭ سەۋەبىنى سۈرۈشتۇرۇپ بىلمەي قالۇرمۇ؟ ئۇ چاغدا سىرلىق ھەم مەنىلىك بېشارىتى ئۇچۇن شەرىگۈل ئاۋام ئاغزىدا مەڭگۇ مەدھىيەلىنىدۇ، لېكىن سىلى ۋە ۋەزىرلەر نامەردلىك، ئەقىلسىزلىق ۋە دۆتلۈكتە ئەيىبلىنىپ، ئەبەدىلئەبەد ئىبرەتلىك ھېكايەتلەرنىڭ مەسخىرىلىك شاھىدلىرى بولۇپ قالىدىلا! ...

ئاۋام ئالدىدا رەسۋايىئالەم بولۇشتىن ۋايىمغا چۈشكەن ۋەزىرلەر بىردىنلا چۇرقىرىشىپ، ئالىتاغىل ۋارقىرىشىپ كېتىشتى.

ـــ ئۇلۇغ شاھىم، ئاپىتاپى ئالەم، ئەقىل بىلەن ئىش كۆرگەيلا ...

ـــ ئەي، نۇرى قۇياشنى خىرە قىلغۇچى، بۇيۇك خاقانىمىز پەرمانلىرىدىن يانغايلا.

ـــ ئەمىسە بىر دۇئانە شۇمىنىڭ ھاقارىتىنى بولدى قىلامدۇق، ـــ شاھ ئاچچىقىنى تەستە بېسىۋالدى، ـــ قارا بۇ قانجۇقنىڭ تىلىنىڭ سېسىقلىقىنى!

ـــ شاھ دادا، ـــ دېدى گۈلسۇمەن جىددىي تەلەپپۇزدا، ـــ ئۇ قىزنى جازالاش ئەمەس، تارتۇقلاش كېرەك.

ـــ ئاشۇ دەلىتىنى تارتۇقلامدۇق؟ بۇنداق تۇكى يوق گەپنى قوي.

ـــ ئاۋام ئارىسىدا «شەرىگۈل مەنسىنى يەشمەك تەس بولغان بىرقانچە تېپىشماقنى ئوردا ئەركانلىرىغا سۇنغانىكەن، پادىشاھ ئۇنىڭ سىرىنى يېشىپتۇ ھەم قىزنىڭ ئەقلىگە ئاپىرىن ئوقۇپ تارتۇقلاپتۇ» دېگەن گەپلەر تارقالسا، ئۆزلىرىنىڭ ئادىللىقى ۋە دانالىقى مەدھىيەلەنمەمدۇ؟

ـــ بەرھەق، بەرھەق، بىئەمدۇللا بەرھەق، ـــ دېيىشتى ۋەزىرلەر. قىزى گۈلسۇمەننىڭ «ئادىل»، «دانا» دېگەن سۆزلىرىدىن كۆڭلى ۋىللىدە ئېچىلغان پادىشاھ شۇ كۈنىلا ۋەزىرلىرى بىلەن ئوتۇنچىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، شەرىگۈلنى ئالتۇن، يامبۇ ۋە قىممەت باھالىق زىبۇزىننەتلەر بىلەن تارتۇقلىدى. بۇ ئىش شەھەر ئەزىمگە تارقىلىپ، راستىنلا زۇھرۇللا زامانىنىڭ «ئادىل پادىشاھ»، «دانا پادىشاھ» دېگەن نامى تارقىلىپ كەتتى. بۇ «ئادىل»، «دانا» دېگەن ئۇلۇغلاشلار ئەسلىدە ئەقىللىق شەرىگۈل ۋە گۈلسۇمەنلەرگە مەنسۇپ بولسىمۇ، پادىشاھ ئۇلارنى تىلغا ئېلىپمۇ قويمىدى.

ماختاش، مەدھىيە، ئۇلۇغلاشلارغا بەكمۇ ئامراق پادىشاھ «ئادىل»، « دانا» دېگەن سۆزلەر تارقلىش بىلەن تېخىمۇ كۆرەڭلەپ غەلىتە قىلىقلارنى قىلىشقا باشلىدى.

ئۇ ئۆزىنى «سېخىي»، «مەرد»، «شاپائەتچى» كۆرسىتىش ئۈچۈن، شەھەردىكى ھۇرۇن، سارائ قېتىش، دەلتىلەرنى يىغىپ ئوردىنىڭ چاھار بېغىدا بېقىشقا باشلىدى. ئۇ بىر كۈنى ۋەزىر - ۋۇزرالىرى بىلەن ئاتلىق شەھەر ئارىلاپ يۈرگەندە، يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا 14، 15 ياشلاردىكى بىر چىرايلىق بالىنىڭ ئوڭدا ياتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. «مەندەك پادىشاھ كەلسىمۇ، تەزىم قىلماي بىخىرامان ياتىدىغۇ بۇ ئەدەپسىز» دېگەن ئوي كۆڭلىدىن كەچكەن زۇھرۇللا زامان ۋەزىر ئابدۇل مۇلۇكتىن سورىدى:

— نېمە ئادەم بۇ؟

— بۇ ھۇرۇن، دائىم شۇنداق ياتىدۇ، — دېدى ئابدۇل مۇلۇك، — بىر ئادەم بۇ تەرەپتىن، ئۇ تەرەپكە ئۆرۈپ قويىمسا، شۇ پېتى يېتىۋېرىدۇ. ئون كۈن ئاچ قالسىمۇ، كىشىلەر سەدىقە قىلغان تاماقنى ئۆزى يېمەيدۇ.

— ئۆزى ساقمۇ قانداق؟

— ساق، تەندۇرۇس!

— ھەي بالا، ئېتىڭ نېمە؟ — ۋارقىرىدى شاھ. لېكىن ھۇرۇن بىگىز بارمىقىدا ئاسمانىنى كۆرسەتتى. زۇھرۇللا شاھ ھەيران بولۇپ، ۋەزىرگە قارىغاندى. ئابدۇل مۇلۇك كۈلۈپ قويۇپ، چۈشەندۈردى:

— ئاپتاپى ئالەم، ئۇنىڭ قۇياشنى كۆرسىتىۋاتقىنىغا قارىغاندا، ئىسمى شەمس ئوخشايدۇ.

— شەمس؟ — شاھ مەسخىرىلىك كۈلدى، — پۇتىغا كىيىدىغان كېپىشنىڭ تايىنى يوق، ئۆزىگە قۇياشنىڭ ئىسمىنى

قويۇۋالغىنىنى كۆرمەمدىغان بۇ قاقباشنىڭ! بوپتۇ ھۇرۇن بولسىمۇ ياش ھەم چىرايلىق بالىكەن، مېنىڭ سايەمدە كۈن كۆرۈپ قالسۇن، چاھار بېغىمغا باشلاپ بېرىپ، بىر سۆرۈن جايدا ياتقۇزۇپ قويۇڭلار.

ۋەزىرلەر شاھنىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرۈپ ھۇرۇننى چاھار باغقا ئورۇنلاشتۇرۇپ، ھەر كۈنى بېرىلگەن گۆشلۈك پولۇ بىلەن باقتى. ھۇرۇن شەمىس باشقىلار يېگۈزۈپ قويمىسا، ئۆلسىمۇ ئۆزى يېمەيتتى. ئاردىدىن بەش، ئالتە كۈن ئۆتكەندە يەنە بىر بالا كېلىپ «مەنمۇ ھۇرۇن ئىدىم» دېگەنىدى. ۋەزىر ئابدۇل مۇلۈك دەرھال خەۋەر قىلدى. پادىشاھ «ئۇنىمۇ بېقىڭلار» دەپ ئەمر قىلدى. بۇ خەۋەر تارقىلىشى بىلەن نۇرغۇن ھۇرۇنلار ئارقا ـ ئارقىدىن كېلىشكە باشلىدى. بىر ئەتىگەنلىكى پادىشاھ ئەمدىلا ئولتۇرۇپ تۇرۇشى چاھار باغدىن كېلىۋاتقان ۋاڭ ـ چۇڭ، غەۋغانى ئاڭلاپ چۆچۈپ كېتىپ ۋەزىردىن سورىدى:

ـــ باغدىكى نېمە غەۋغا؟

ـــ ھەزرەتلىرى بېقىۋاتقان ھۇرۇنلار بىر مىڭ بەش يۈزگە يەتتى. بۇ شۇلارنىڭ كۆتۈرۈۋاتقان غەۋغاسى.

ـــ ئۇنداق بولسا تۆمۈرچىلەرنىڭ ھەممىسىنى يىغىپ، ئۇزۇنلۇقى قىرىق مېتىر، كەڭلىكى قىرىق مېتىر تۆمۈر ئۆي ياسالسۇن، ـــ دېدى پادىشاھ دىمىقىنى قاققان ھالدا، ـــ ئۆينىڭ ھەر تېمىغا ئوندىن ئىشىك قويۇلسۇن، ھەربىر ئىشىك ئالدىغا كۆرەك بېكىتىلسۇن.

پادىشاھنىڭ تۇيۇقسىزلا ئۆزگەرگەن ئەلپازىدىن ئەندىككەن ئابدۇل مۇلۈك قايتا سوراشقا پېتىنالماي تۆمۈرچىلەرنى يىغىپ كەلدى ـ دە، ئىشقا كىرىشىپ كەتتى. تۆمۈر ئۆي پۈتكەندىن كېيىن، پادىشاھنىڭ ئەمرى بويىچە ھەممە ھۇرۇنلار تۆمۈر ئۆيگە

سولاندى. پادىشاھ ئۆيىنىڭ تۆت ئەتراپىغا ئوت يېقىپ، كۆرەكلەرنى تېز بېسىشقا بۇيرۇدى. ئوت راسا لاۋۇلداپ كۆيۈپ كۆرەكلەر بېسىلغاندىن كېيىن تۆمۈر ئۆي قىزىپ ھۇرۇنلار ئالالا ـ توۋا كۆتۈرۈپ ۋارقىراشقا باشلىدى.

ـــ پادىشاھى ئالەم، بۇ نېمە قىلغانلىرى؟ ـــ سورىدى ۋەزىر ئەزەم ئابدۇل مۇلۇك ، ـــ ھۇرۇنلارنى ساۋاب تېپىش ئۈچۈن باقتۇق، ئەمدى ئۇلارنى تۆمۈر ئۆيگە سولاپ كۆيدۈرسەك قىساسى تۇتماسمۇ؟ ئۇنىڭدىن كۆرە ئىشكنى ئېچىۋەتسەك، ھۇرۇنلار جاي ـ جايلىرىغا كەتسە بولمامدۇ؟

ـــ ماقۇل، ئىشكنى ئېچىۋېتىڭلار، ـــ قىيا ـ چىيا، يىغا ـ زاردىن ھۇزۇرلانغان شاھ خىرقىراپ كۈلمەكتە ئىدى. ـــ بۇ لەنىتىلەرنىڭ قۇيرۇقىغا يانتاق قىستۇرغان ئېشەكلەردەك قاچقىنىنى بىر كۆرەي.

ھەممە ئىشكلەر ئېچىلىشى بىلەن پۈتلىرى كۆيۈپ، دۈمبىلىرى چاۋۇرۇپ چىققان ھۇرۇنلار كەلكۈن سۈدەك يامراپ چىقتى ـ دە، تەرەپ ـ تەرەپكە قېچىشقا باشلىدى. بىر ـ بىرىنى چەيلەپ ـ يانجىپ قاياققىدۇر پىتىراپ كېتىۋاتقان ھۇرۇنلارنى كۆرگەن پادىشاھ:

ـــ تاماشا، تاماشا، ئەجەب قىزىق تاماشا ... ، ـــ دەپ قاقاقلاپ كۈلمەكتە ئىدى.

ھۇرۇنلارنىڭ ھەممىسى قېچىپ كېتىشتى. تۆمۈر ئۆيىنىڭ ئەتراپى جىمغاندىن كېيىن پادىشاھ:

ـــ قاراپ باقايلى، ئۆيدە ئادەم بارمۇ ـ يوق؟ ـــ دېدى ـ دە، ۋەزىر ئابدۇل مۇلۇك بىلەن تېخى سوۋۇپ ئۇلگۈرمىگەن تۆمۈر ئۆيگە كىردى. قارىغۇدەك بولسا، ئىككى ئادەم ياتاتتى. ئۇلارنىڭ بىرى دىقماق، سېمىز ھۇرۇن بولۇپ، يەنە بىرى ھۇرۇن شەمىس

ئىدى. دىقماق ھۇرۇن شەمسكە: «بەدىنىم كۆيۈپ يېغىم ئاققىلى تۇردى. ئەمدى خۇداغا توۋا قىلىۋالايلىمۇ؟» دېسە، شەمس: «مېنىڭ بېقىنىم پىژىلداپ كۆيۈۋاتىدۇ. ماڭا ھازىر خۇداغا توۋا دېگىلىمۇ خۇشياقمايۋاتىدۇ. قاچانمۇ دەپ بولارمەن، بولدىلا» دەپ خىيالىي ياتاتتى. بۇ ئەسنادا كۆيۈككە چىدىيالمىغان دىقماق ھۇرۇن ئورنىدىن تۇرغانچە ئۆمىلەپ قېچىپ كەتتى. ھۇرۇن شەمس بولسا كۆزىنى پارقىرىتىپ، ئۆلۈمنى كۈتۈپ ياتاتتى. ئۇنىڭ چاپىنى كۆيۈپ بېقىنىنىڭ مېيى ئېرىپ تۆمۈرگە ساقىۋاتاتتى. لېكىن ھۇرۇن چاپاننى سېلىۋېتەيمۇ دېمەي ياتاتتى.

— ھۇرۇن دېسە مۇشۇنى دېسە بولغۇدەك، — دېدى ئابدۇل مۇلۇك، — پاھ، پاھ، ئۆزىنىڭ جېنى بىلەن چاتىقى يوق ھۇرۇنلار بولمىدىكىنا.

— بۇ پېسەندىنى كىمكى ئىشقا سالالىسا خەزىنەمنىڭ يېرىمىنى شۇنىڭغا بېرىمەن! — دەپ جاكارلىدى شاھ ھەم ھۇرۇن شەمسنى بېقىشنى ھەرەمئاغىلىرىغا تاپشۇرۇپ ئوردىغا كىرىپ كەتتى. يېرىم خەزىنىدىن ئىبارەت ھېسابسىز بايلىق ۋەزىرلەرنىڭ كۆزىنى قىزارتىپ تۇرسىمۇ، ھۇرۇن شەمسنى ئىشقا سېلىشقا كۆزى يەتمەي، ئۇلارمۇ «ۋاي بولدىلا، كاللىمۇ يېمەي، چىشمۇ چاقماي» دېيىشتى.

* * *

پادىشاھ زۇھرۇللا زامان بۇگۈن كېچە چوڭ قىزى سۈمەننىسانى چۈشەپ قېلىپ، كەيپى ناھايىتى چىگىش ھالدا ئورنىدىن تۇردى. ھازىرغىچە ئۆچمەي كېلىۋاتقان پەرزەنتىنىڭ ئوتى ئۇنىڭ يۈرىكىنى كۆيدۈرۈپ ئازابلايتتى. سۆيۈملۈك

ئەقىللىق قىزى سۈمەننىسا ۋە ئىشتىننىنى سالدۇرۇۋالغان ھېلىقى ياۋۇز قارا قۇيۇن ئەسكە چۈشسىلا، ئۇ باشقىدىنلا ئەسەبىيلىشىپ نېمە قىلىپ، نېمە دەۋاتقانلىقىنى بىلمەي قاملاشمىغان ئەمر ـ پەرمانلارنى چۈشۈرەتتى. ئەقىلگە سىغمايدىغان تەلەپ، شەرتلەرنى قويياتتى. مانا ھازىرمۇ ئوردىغا خامۇش ھالدا كىرىپ كەلگەن شاھ ئابدۇل مۇلۇكنىڭ سالىمىغا پىسەنت قىلماي تەختتە ئولتۇردى. ئۇنىڭغا ـ يونىغاندەك بىر قارلىغاچ ئوردا ساريىي ئىچىدە بىر ئايلاندى ـ دە، «ۋىچىر، ۋىچىر ... » قىلىپ سايراپ ئۇچۇپ چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭغا ھاڭقىيىپ قاراپ قالغان شاھ زېرىكىشتىن بىر ئىش دېگەندەك ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇل مۇلۇكتىن سورىدى:

ـــ بۇ جانىۋار نېمە دەيدۇ؟

ـــ بۇ ... بۇ ... جانىۋارنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى بىلەلمىدىم شاھىم، ـــ ئابدۇل مۇلۇك يەرگە باقىمىچە دۇدۇقلىدى، ـــ ۋىچىر ... ۋىچىر قىلدى شۇ.

كېچىدىكى چۈشى ۋە قارا قۇيۇن ۋەھىمىسى تېخىچىلا كۆڭلىدىن كۆتۈرۈلمىگەن شاھ خۇددى خۇماريغا قانمىغان دۆت كەيىپ بەڭگىدەك چىچاڭشىپ غەزەپكە كەلدى ـ دە، ئەمەتنىڭ ئاچچىقىنى سەمەتتىن ئالدى.

ـــ مېنىڭ ھۇزۇرۇمدا ئەقىلدار ۋەزىر بولۇپ تۇرغىنىڭغا شۇنچە ئۇزۇن يىللار بولدى. تېخىچە بىر قارلىغاچنىڭ نېمە دېگىنىنى بىلمەمسەن؟ ـــ ۋارقىرىدى شاھ، ـــ ساڭا ئۈچ كۈن مۆھلەت بېرىمەن، شۇنىڭغىچە توغرا جاۋاب تېپىپ كەل، تاپالمىساڭ كاللاڭنى ئالىمەن!

يۈقىرىدا بىز قەيت قىلىپ ئۆتكىنىمىزدەك زۇھرۇللا زامان ئىچى قوتۇر، كۆرەلمەس، كۆڭلى قارا ئادەم بولغاچقا، ئابدۇل

مۇلۇكنىڭ ئاۋام ئارىسىدىكى ھۆرمەت ـ ئىناۋىتىنى كۆرەلمەيتتى. «ئۇنىڭغا قىلىنغان ئىززەت ـ ئىكرام مەندەك شاھقا نېمىشقا قىلىنمايدۇ» دېسىلا ئىچىدە ئوغا قاينايتتى. ئۇنىڭ كۆتىگە تېپەي دېسە، ئاۋامنىڭ توپىلاڭ چىقىرىشىدىن، ئۆزىنىڭ يۇز ـ ئابرۇيىنىڭ تۆكۈلۈشىدىن قورقاتتى. ئەمما چويلىدا توختىغۇدەك بىرەر باھانە ـ سەۋەب تاپالمايتتى. مانا ھازىرمۇ «قارلىغاچ نېمە دېدى؟» دېگەننى باھانە قىلىپ: «كاللاڭنى ئالىمەن» دەپ پەرمان قىلدى. ئەلۋەتتە شاھنىڭ بىر ئېغىز لەۋزى شەرئى ھۆكۈم تۇرسا ...

ۋەزىر ئابدۇل مۇلۇك ئۆيگە قايتىپ كېلىپ، خوتۇنى، قىزى ئەسمەلەرگە بولغان ۋەقەنى سۆزلەپ بەردى. ۋەزىرنىڭ ئايالى يىغلاپ ـ قاقشاپ ئۆينى بېشىغا كىيدى. كىملەرنىدۇر غايىۋانىسىغا تىللىدى، قارغىدى.

ـــ قىزىنىڭ دەردىدە سارىڭ بوپتۇ بۇ شاھ، ـــ ئالىقانلىرىغا ئۇردى ئايال، ـــ قارلىغاچ نېمە دېدى دېگەنمۇ گەپمۇ؟ ئۇ نېمە دېسە دېمەمدۇ، ئۇچار قۇشلارنىڭ زۇۋانىنى بىلىدىغان بىز سۇلايمان پادىشاھمۇ؟ قانداق دېگەن بىمەنىلىك بۇ!

ـــ بولدى ئاپا، ئۆزىڭىزنى ئۇپراتماڭ، ـــ دېدى ئەسمە تەمكىن ھالدا، بۇنىڭ جاۋابى ئاسان، دادامنىڭ ھاياتىغا مەن كاپالەتلىك قىلالايمەن.

ـــ بالام، نېمە دەۋاتىسىز، ـــ ھەيران بولۇپ سورىدى ئابدۇل مۇلۇك، ـــ بۇ ئويۇنىشىدىغان ئىش ئەمەس جۇمۇڭ.

ـــ بىلىمەن دادا، ئەنسىرىمەڭ، ـــ ئەسمە ئۆزىگە ئىشەنگەن ھالدا كۈلۈپ تۇراتتى، ـــ قارلىغاچنىڭ «ۋىچىر، ۋىچىر ... » قىلىپ دېگىنى: «ئەرنى باي قىلغانمۇ، گاداي قىلغانمۇ، سارىڭ قىلغانمۇ، پادىشاھ قىلغانمۇ خوتۇن دېگىنى!» ۋەزىر ئەزەم ئابدۇل

مۇلۇك ئۇچىنچى كۈنى ئەتىگەندە خۇشال ھالدا ئوردىغا كىرىپ پادىشاھقا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ چوڭقۇر تەزىم قىلدى، ئاندىن پادىشاھنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىشكە ئىجازەت سورىدى. پادىشاھ باش لىڭشىتتى.

ــ جانابى ھۆرمەتلىك پادىشاھىم، ــ دېدى ۋەزىر ئابدۇل مۇلۇك، ــ قارلىغاچنىڭ «ۋىچىر، ۋىچىر ... » قىلىپ سايرىشى، ئەرنى باي قىلغانمۇ، گاداي قىلغانمۇ، سارايڭ قىلغانمۇ، پادىشاھ قىلغانمۇ خوتۇن دېگىنىدۇر ...

بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ ھەيران بولۇپ:

ــ جاۋابىڭغۇ توغرىدەك قىلىدۇ. بۇنى ئۆزۈڭ تاپتىڭمۇ ياكى بىرەرى ئېيتىپ بەردىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ تەقسىر، ھېچكىم ئېيتىپ بەرمىدى، ئۆزۈم تاپتىم.

ــ راستىڭنى ئېيت، يالغانچىلىق قىلساڭ، كاللاڭنى ئالدۇرىمەن، ــ دېدى شاھ ۋارقىراپ. قورقۇپ كەتكەن ۋەزىر قىزى ئەسىمەنىڭ ئېيتىپ بەرگەنلىكىنى ئىقرار قىلىۋەتتى. غەزىپى تېشىپ، قۇيقا چېچى تىك بولغان پادىشاھ: «كېلىڭلار!» دەپ جار سېلىشى، بىرقانچە چاپارمەنلەر يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ ھازىر بولدى.

ــ سىلەر دەرھال ئەسىمە دېگەن قانجۇقنى تۇتۇپ كېلىڭلار، ئۇنىڭ زادى قانچىلىك كارامىتى باركىن، مەن بىر كۆرۈپ باقاي.

چاپارمەنلەر خۇددى بورانەك گۈلدۈرلەپ چىقىپ كەتتى. «قىزىمنىڭ ئىسمىنى چىقارسام ئۇنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىگە ئاپىرىن ئوقۇغان شاھ ئۇنى تارتۇقلامدىكىن؟» دەپ خام تەمەدە بولغان ئابدۇل مۇلۇك دەھشەتلىك سارايسىمگە چۈشۈپ قورقۇپ كەتتى. ئۇ شاھنىڭ ئاياغلىرىغا يىقىلىپ يالىناي دەپ تۇرۇشى، چاپارمەنلەر ئەسىمەنى ئېلىپ كىرىشتى. لېكىن بۇ جەسۇر

ئەقىللىق قىز قىلىچىمۇ تەپ تارتماي، گەۋدىسىنى تىك تۇتۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بۇ سىياقى شاھنىڭ جەھلىنى تېخىمۇ قاتۇرۇپ قويدى. ئۇ تۇكۇرۇكلىرىنى چاچرىتىپ چالۋاقاپ كەتتى:

ــ ھەي، سەن كىچىككىنە تۇرۇپ، خوتۇنىڭ ئەرنى باي، گاداي، سارائ، پادىشاھ قىلىدىغانلىقىنى قانداق بىلىسەن؟

ــ بۇ گەپنى پادىشاھ ئالەم، ــ دېدى ئەسىمە ھودۇقماي، ــ مەن ئەمەس، قارلىغاچ دېگەن.

ــ قارلىغاچ نەدىن بىلىدىكەن؟

ــ چۈنكى قارلىغاچ ئۆيلەرگە ئۇۋا سالغىنى ئۈچۈن، نۇرغۇن ئائىلىلەردىكى جېدەل ـ ماجىرا، دېشۋارچىلىقلارنى كۆرۈپ بىلگەچكە، ئۇنىڭدىن باشقا گەپ قىلىشى مۇمكىن ئەمەس! ئىشەنمىسىلە قارلىغاچتىن سورىغايلا! ...

ــ تىلىڭنى تارت جۇۋاينىمەك، ــ شاھ تەخت يۆلەنچۈكىگە پاققىدە ئۇردى، ــ زۇۋانى يوق بىر قۇشتىن گەپ سورا دېيىشكە قانداق پېتىندىڭ؟

ــ ئۇندىقتا، قارلىغاچنىڭ زۇۋانىنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ باشقىلارنى قەستەن تەڭلىككە سېلىشلىرى بۇ سىلىنىڭ ئادالەتلىرىمۇ؟ ...

ــ جاللات! ...

گەپتە تۇتۇلۇپ قالغان پادىشاھ نومۇس ۋە غەزەپتىن تىترەپ كەتتى. ئۇ پەيلىدىن يانىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. جاللاتلار ئەسىمەنى باغلاپ ئېلىپ ماڭماقچى بولۇشى ئابدۇل مۇلۇك ئۆزىنى تاشلاپ، ئۆمىلەپ كەلگىنىچە پادىشاھنىڭ ئاياغلىرىنى قۇچاقلىدى. ئۇنىڭ مۆلدۈرەك تۆكۈلۈۋاتقان ياشلىرى ئاپپاق ساقاللىرىدىن دومىلاپ چۈشمەكتە ئىدى.

ــ شاھىم، رەھىم قىلسىلا، قىرىق يىل خىزمەتلىرىدە

بولدۇم، مېنىڭ ئاتامنۇ ئاتىلىرىنىڭ قىيامەتلىك بۇرادىرى ئىدى!

— توختاڭلار!، — سورۇن ئەھلى بىردەك قايرىلىپ ئارقىغا قاراشتى. ئۇلار قاپقارا قوشۇما قاشلىرى تۇرۇلگەن، كۆزلىرىدىن نەپرەت چېقىنلىرى چىقىپ تۇرغان گۈلسۇمەننى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا يول بوشاتتى. يېقىن دوستى ئەسىمە ئۇچۇن «بېشىمغا كەلگىننى كۆرەي» دېگەن ئىرادىغا كەلگەن گۈلسۇمەن تەخت ئالدىغا كېلىپ توختىدى. چوڭ قىزى سۇمەننىسادىن ئايرىلىپ مۇشۇ بىر تاللا قىزى بىلەن قالغان شاھ ئاچچىقىدىن جالاقلاپ تىترەپ تۇرسىمۇ، ئېغىز ئېچىپ بىر نېمە دېيەلمىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى غىل ـ پاللا نەگىدۇر قارىۋالدى. مەدرىسە ۋە ئوردا كۇتۇپخانىسىدا بىلىم تەھسىل قىلغان بۇ قىزلارنىڭ تىلى بەك ئۆتكۈر بولۇپ، مۇباھىسە (مۇنازىرە)دە ئۇلارغا ھەرگىز تەڭ كەلگىلى بولمايتتى. شۇ تۇرقىدىمۇ گۈلسۇمەن ئاتىسىغا ھېچ ئەيمەنمەي قارچىغىدەك تىكىلىپ تۇراتتى.

— شاھ ئاتا، قارلىغاچ ھەققىدىكى سۆز ئويۇنلىرىنىڭ تەكتى مەنىسى سىزگىمۇ ھەم دوستۇم ئەسىمەگىمۇ ئايان، — دېدى گۈلسۇمەن، — بۇنىڭ سەۋەبلىك كىچىككىنە قىزنى قىلىچتىن ئۆتكۈزسىڭىز، «ئادىل»، «دانا»، «سېخىي»، «مەرد» دېگەن نامىلىرىڭىزغا داغ چۈشۈرۈۋالىسىز. ئاۋام ئارىسىدىمۇ سۆز ـ چۆچەكلەر كۆپىيىپ شاھلىق سەلتەنىتىڭىزگە لەنەت تامغىسى بېسىلىدۇ.

بۇ ئەسنادا سول قول ۋەزىر قۇتبىدىن قۇتىيار شاھنىڭ قۇلىقىغا نېمىلەرنىدۇر پىچىرلىغانىدى، زۇھرۇللا زامان مەمنۇن بولغاندەك بېشىنى ئۇزاققىچە لىڭشىتتى.

— سەن بۇرۇن زۇۋاندارلىق قىلىپ ئوتۇنچىنىڭ قىزى

شەرىگۈلنى قۇتقۇزۇپ قالغان. ھەتتا يۈزىمىزنى پولۇدەك قىلىپ، ئۇنى تارتۇقلىغان، ــ دېدى شاھ تەئەددىلىك بىلەن، ــ مانا ھازىر مېنىڭ ئۇلۇغ نامىرىمنى، شاھلىق سەلتەنىتىمنى لەنەت تامغىسى بىلەن قورقاق سېلىۋاتسەن، بوپتۇ، مەن بۇ لەنەتگەردى شۇمنى ئۆلتۈرمەي، ئەمما ئۇ «ئەرنى باي، سارىڭ، گادای، شاھ قىلغانمۇ خوتۇن» دېگەنىكەن. مەن ئۇنىڭ كارامىتىنى بىر كۆرۈپ باقاي، كېلىڭلار! ...

ئوردا چاپارمەنلىرى نەپەس ئۆتمەي بوسۇغىدا ھازىر بولدى.

ــ سىلەر، ــ شاھ ئەمىر قىلدى، ــ ئاغۋاتلار بېقىۋاتقان ھۇرۇن شەمىسنى ئېلىپ كېلىڭلار!

چاپارمەنلەر چىقىپ كېتىپ، شەمىسنىڭ پۇت ـ قوللىرىدىن سۆرەپ ئېلىپ كەلدى ـ دە، تەخت ئالدىدىكى مەيدانغا تاشلىدى. ئۇنىڭ چاچلىرى ئۆسۈپ مۇرىلىرىگە كەلگەن بولۇپ، يۈزلىرىمۇ كۆڭۈل ھۆ بولغۇدەك قاسماق ئىدى. كۆزلىرىنىڭ پىلدىرلاپ تۇرۇشىلا ھايات شامىنىڭ تېخى ئۆچمىگەنلىكىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى. ئەسىمە سورۇن ئوتتۇرىسىدا لالىيىپ ياتقان شەمىسكە زەن سالدى. تېخى ئەمدىلا 16 ياشقا كىرگەن بالىنىڭ دېۋىدەك بەستى، قۇرامىغا يەتكەن يىگىتلەردەك كەڭ كۆكرەكلىرى، قاغا پېيىدەك توم قارا قاشلىرى، گۈرزىدەك بىلەكلىرى گويا كى رىۋايەتلەردىكى پالۋانلارغا ئوخشايتتى. بىراق ھۇرۇنلۇق ئۇنى ئېشەك تاپىنىدىن بەتتەر قىلىۋەتكەنىدى.

قانداقتۇر ئەنسىز خىياللارغا پېتىپ قالغان ئەسىمە پادىشاھ زۇھرۇللا زامانىنىڭ ۋارقىرىشىدىن چۆچۈپ كەتتى.

ــ سەن! ــ شاھ ئەسىمەگە قولىنى جۇنىدى، ــ شۇنچە يامان ئىكەنسەن، مۇشۇ ھۇرۇننى شاھ قىلىپ باق ... بىر يىللىق مۆھلەت ئىچىدە ئورۇندىيالمىساڭ، ئاتاڭ ئىككىنچى دار

سىرتمىقى كۆتۈپ تۇرىدۇ ...

ئاتا ـ بوۋىلار شاھ خىزمىتىدە بولماقلىق، شىر ئۈستىگە مىنمەكلىك دەپ بىكار ئېيتماپتىكەن. زۇھرۇللا زامان 40 يىل خىزمىتىنى قىلغان ۋەزىر ئەزەمگە يۈز ـ خاتىر قىلمىدى. ئابدۇل مۇلۇك بىلەن ئەسمە ھۇرۇن شەمسىنى خۇددى ئېشەككە تاغار ئارتقاندەك ئارتىپ ئۆيگە ئېلىپ كېتىشتى. ئەما ئۇلار تاغدەك غەم ئاستىدا قالدى. تەييار تاماقنى يېيىشمۇ خۇشياقمايدىغان، يەل كەلسە ئىنجىقلاشتىنمۇ ئېرىنىدىغان، بىر كىم ئۆرۈپ قويمىسا كەچكىچە ئوخدىسىغا ھاڭقىيىپ ياتىدىغان بىقۇل، بىنەزەر ھۇرۇننى ئادەم قىلىش ئەمەس، شاھ قىلىش، بۇ خۇددى ئۆكۈزنىڭ مۈڭگۈزىدە قىزىل گۈل ئېچىلدۇرماقچى بولغاندەك قىپقىزىل سارالىقلىققۇ!

ئەسمە بىر كېچە كىرپىك قاقماي ئويلا ـ ئويلا ئەتىسى دادىسىنىڭ قېشىغا كىردى. ئابدۇل مۇلۇك خۇددى 10 يىل كېسەل تارتقان ئادەمدەك سارغىيىپ، مۈكچىيىپ، ئېڭەك يۆلەپ ئولتۇراتتى. دادىسىنىڭ بۇ بىچارە ھالىتى ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئېيتقۇسىز ئېچىشتۇرۇۋەتتى.

ـــ دادا، ـــ دېدى ئەسمە ئابدۇل مۇلۇكنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ، ـــ بۇ ئىشقا ئەمدى باش قاتۇرماڭ، سىز مېنى ئۇ ھۇرۇنغا بېرىڭ. قالغان ئىشنى ئۆزۈم توغرىلايمەن.

ـــ قىزىم، ـــ ۋەزىرنىڭ ئاچچىقى كەلدى، ـــ شۇنداق ئەرگىمۇ تېگەمسىز؟ سىزنى ئەرگە چىقارغۇم بولسا، بۇ ھۇرۇنغا بەرمەسەمۇ، باشقا ئەر تېپىلمىدىغۇ.

ـــ دادا، ـــ دېدى قىز ئاستا پىچىرلاپ، ـــ مېنى نىكاھ قىلىپ ئۇنىڭغا بېرىڭ. لېكىن مەن ئۇنىڭغا قولۇمنىڭ ئۇچىنى تۇتقۇزماي ئۇنى ئادەم قىلمەن.

ـــ سىزغۇ بەك ئەقىللىق قىز، لېكىن كۆزىڭىز يېتەمدۇ؟

ـــ يېتىدۇ.

ـــ بۇ لەنتى ئېشەك تاپىنىنى ئادەمغۇ قىلارسىز، ئەما شاھ قىلىش سۈدىكى ئاي شولىسىنى تۇتىمەن دېگەندەك ئەخمىقانىلىك.

ـــ تىرىشىپ كۆرمەمدىم دادا، ـــ ئەسمەنىڭ كۆزلىرىدىن ئىشەنچ نۇرى يېغىپ تۇراتتى، ـــ شەمس ئەسلىگە كېلىدىغان بولسا، ئۇ كۈچتۈڭگۈر، پالۋان بالا بولىدۇ. بۇ مېنىڭ پىلان ـ مەقسەتلىرىمنى ئورۇنداشتىكى دەسمايەم ...

ـــ نېمە؟ پىلان ـ مەقسەتلەردىن گەپ ئاچىسىزغۇ بالام، مەن بىلمەيدىغان سىرلىرىڭىز بار ئوخشىمامدۇ؟

ـــ دادا سورىماڭ، بۇ ھازىرچە خۇپىيە! كېيىنچە بىلىپ قالىسىز.

قىزنىڭ سۆزلىرىدىن كۆڭلى سەل ئەمىن تاپقان ئابدۇل مۇلۇك بىرنەچچە قولۇم ـ قوشنىلىرىنى چاقىرىپ نىكاھ ـ پاتىھە ۋەسمىيىتىنى ئۆتكۈزۈپ ھۇرۇن شەمس بىلەن قىزىنى ھۈجرىغا ئەكىرىپ قويدى. بىراق شەمس كۆزىنى پارقىرىتىپ مىدىرلىماي ياتاتتى. ئەسمە چىرايلىق، شوخ بولغاچقا، مۇڭلۇق ناخشىلارنى ئېيتىپ، قىزىق ھېكايىلەرنى سۆزلەپ، ئىشچانلىق، باتۇرلۇق، مەردلىك، ۋىجدان، غۇرۇر ھەققىدە ھېكمەتلەرنى دەپ شەمسنى بارا ـ بارا ئويغاتتى. كۈنىگە نەچچە ۋاق ئۇنىڭ قاسىق يۇز ـ قوللىرىنى يۇيۇپ، يېڭى كىيىملەرنى ئالماشتۇرۇپ، ئۆي ئىچىدە ماڭغۇزدى. ئۇ بىرەر ھەپتىگە قالماي داستىخان ئالدىغا ئۆزى كېلىپ ئولتۇرىدىغان بولدى. دەسلەپتە ئەسمە ئۇنىڭ ئاغزىغا قوشۇقتا تاماق يېگۈزۈپ قويۇپ، ئارقىدىن قوشۇقنى ئۆزىگە تۇتقۇزۇپ قويدى. قىزنىڭ مەردلىك، ئىشچانلىق،

ئادەمىيلىك ھەققىدىكى نەسىھەتلىرىدىن ئوڭايسىزلانغان شەمس بىرەر ئايغا قالماي تامىقىنى ئۆزى يەيدىغان، ئوتۇن يېرىپ، ھويلا - ئارامىلارغا سۇ چېچىپ سۈپۈرىدىغان، ئەخلىتىنى تۆكىدىغان ئادەتلەرنى يېتىلدۇردى ...

كۈنلەر ئۆتكەنسېرى شەمس ئەسىمەگە تويماي قارايدىغان، قىز قارىسا قىزىرىپ كېتىدىغان بولۇپ قالدى. تېخى ئەسىمە نېمىگە بۇيرۇسا قىلىدىغان، بويۇن تولغىماي شاپپىدە ئورنىدىن تۇرىدىغان بولدى. قىسقىسى، قىزنىڭ ھۆسن - جامالى، ئەخلاق - پەزىلىتى، يېقىملىق خۇش پېئىللىقى يۈرىكىنى ئېرىتىپ ئىشق سەۋداسىنى قوزغىسا، ھەر كۈنى سۆزلەيدىغان ھېكايە، نەسىھەتلىرى ئۇنىڭ داتلاشقان ئەقىل قۇلۇپىنى ئاچتى. بىر كۈنى ئەسىمە تاماق ئۈستىدە ئولتۇرۇپ:

— دادام كۈندە بىزگە تاماق چىقارتىپ بېرىۋاتىدۇ، بىز يەپلا يېتىۋاتىمىز. بىزنىڭ بەش ئەزايىمىز تولۇق، تېنىمىز ساق تۇرسا، دادام نېمىدەپ ئويلاپ قالار؟ ئۆز كۈچىمىزگە تايىنىپ تۇرمۇش كەچۈرسەك يۇزىمىز يورۇق بولمامدۇ؟ — دېدى.

— ئۇنداقتا نېمە ئىش قىلساق بولار دىلبىرىم، — ئۇ ئەسىمەنى شۇنداق ئاتاشنى ياخشى كۆرەتتى، — قېنى سىز بىر نېمە دەڭ.

— سىز بازارغا چىقىپ مەدىكارچىلىق قىلىڭ. دادامنىڭ ئامبىرىدا ئاتا - بوۋىمىزدىن قالغان بىر كەتمەن بار. ئۇنى ئادەتتىكى ئادەم كۆتۈرەلمەيدۇ. سىزنىڭ دېۋىدەك بەستىڭىز، ئېيىقتەك كۈچىڭىز تۇرسا.

ھۇرۇن شەمس ۋەزىرنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ قىزنىڭ ئۆگەتكىنى بويىچە «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم دادا، ئوبدان تۇردىلىمۇ؟» دەپ ئېگىلىپ سالام قىلغانىدى، ۋەزىرى ئەزەم قۇياش غەربتىن

چىققاندەك ئاغزى ئوچۇقلا قالدى. ئۇ بىر چاغدىلا ئەسلىگە كېلىپ: «ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام بالام، كېلىپ قاپسىزغۇ؟» دەپ ھەيرانۇ ـ ھەس بولغىنىنى چاندۇرمىدى. شەمىس نېمە ۋەجدىن كەلگەنلىكىنى ئېيتقانىدى. ئۇ دەرھال ئىككى خىزمەتچىنى ئامبارغا كىرگۈزدى. كەتمەن ئىنتايىن يوغان بولغاچقا، ئىككى ئادەم سۆرەپ ئارانلا ئېلىپ چىقتى.

ـــ بالام، ـــ دېدى ۋەزىر خۇشاللىقىدا، ـــ قەدىمكى زامانلاردا ئادەملەرنىڭ بەستى چىنارەك، بىلەكلىرى گۈرزىدەك، پاقالچەكلىرى جۇۋاز ئوقىدەك بولىدىكەن. بۇ كەتمەننى كۆتۈرەلەمسىزكىن؟

ـــ كۆتۈرىمەن دادا، بۇنىڭدىن يوغان بولسىمۇ كۆتۈرىمەن.

كەتمەن شەمىسكە توخۇ پېيىدەكمۇ بىلىنمىدى. ئۇ كەتمەننى لىككىدە مۇرىسىگە ئېلىپ چىقىپ كەتتى. تەييارغا ھەييار بۇ ھۇرۇنلۇق سالام ـ سەھەتلىرىنى، ئىش ـ ھەركەتلىرىنى كۆرگەن ۋەزىر قىزى ئەسمەدىن سۆيۈنۈپ كەتتى ھەم «ئاخىرى خەيرلىك بولغاي» دەپ تىلەك تىلىدى.

شەمىس كەتمەننى مۇرىسىگە سېلىپ مەدىكار بازىرىغا باردى. ئىشلەمچى ياللىغۇچىلار شەمىسنىڭ گۈسمەستەك بەستىگە، كەتمىنىگە قاراپ: «ھەي، بۇنىڭ قورسىقىنى تويغۇزغىلى بولمىغۇدەك» دېسە، يەنە بەزىلەر: «ئىش ھەققىنىمۇ كۆپ ئېلىشى تۇرغانلا گەپ» دېيىشىپ كېتىپ قېلىشتى. ئەمما بىر سودىگەر كېلىپ، كۈن نۇرىدا يالتىراپ تۇرغان كەتمەنلىكى يوغانلىقىغا قاراپ كۆزلىرى چەكچەيدى. ئۇ ئىشەنمىگەندەك قىلىپ، شەمىستىن سورىدى:

ـــ مۇشۇ كەتمەننى ئۆزۈڭ چاپالامسەن؟

ـــ چاپىمەن، ـــ دېدى شەمىس ئىشەنچ بىلەن، ـــ

ئىشەنمىسلە سىناپ كۆرسلە.

— ئۇنداق بولسا يۇرە، كۇنلۇكۈڭگە تۆت تەڭگە بېرىمەن، رازىمۇ سەن؟

— رازى.

كۇنلۇكىگە ئارانلا بىر تەڭگىگە ئىشلەيدىغان ئىشلەمچىلەر «ئوھۇي» دېيىشىپ كۆزلىرى چەكچىيىپ كېتىشتى. سودىگەر شەمىسنى بېغىغا باشلاپ باردى. باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا يوغان بىر دۆڭ، ئۆرۈۋېتىلگەن ئۆي تاملىرى، نېرىراقتا بىر ئازگال بار ئىدى.

— مۇشۇ دۆڭ ۋە كونا تاملىقنى توشۇپ، ئازگالنى تەندۇرسەن، — دېدى سودىگەر قاتتىق تەلەپپۇزدا، — مەن دۇكانغا بارىمەن. ساڭا قارايدىغان باشقا ئادەم يوق. ئۆزۈڭنى سوراپ، ئىشنى ھالاللىق بىلەن ياخشى قىلارسەن؟

شەمىس سودىگەر كېتىش بىلەن ئىشقا كىرىشىپ كەتتى. ئۇ بۇرۇن ئىش قىلىپ باقمىغاچقا، ئارام ئېلىشنىمۇ ئۇنتۇپ، ئەتىگەندە باشلىغانچە كەچكىچە ئىشلەپ دۆڭ بىلەن كونا تاملىق ھېچقانچە قالمىدى. «بىر ئايدا تۇگىتەرمەن» دەپ مۇسەللىگەن ئىشنىڭ تېزلا تۇگەي دەپ قالغىنىنى كۆرگەن شەمىس ئىچىدە: «ئەسىمەنىڭ كۆز قورققاق، قول باتۇر دېگىنى راستكەندە» دەپ ئويلىدى. كەچتە قايتىپ كەلگەن سودىگەر بىر تۇپ ئۆرۈكنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ يوشۇرۇن كۆزەتتى. ئۇ ئىشلەمچىنىڭ بىر پاتمان كەلگۈدەك توپىنى شۇنچە يىراقتا ئىرغىتىپ ئېتىۋاتقانلىقىنى، بىر كىم بېشىدا قاراپ تۇرمىسىمۇ ھارماي ئىشلەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ: «بۇ يىگىت ھاراملىقنى بىلمەيدىكەن، ھالال ئىشلەپ، ھالال ھەق ئالىدىغان دىيانەتلىك مۇسۇلمان ئىكەن.» دەپ ئويلىغان سودىگەر ئۆيىگە بېرىپ، گۆشنى بولىدى

دېگۈچە بېسىپ پولۇ ئەتكۈزدى. ئاندىن شەمسىنى چاقىرىپ كەلدى. يۈز ـ قوللىرىنى يۇيۇپ داستىخان ئالدىغا كەلگەن ھۇرۇن شەمس يوغان بىر لېگەن پولۇنى گۆشلىرى بىلەن قوشۇپ قاچانلاردا يېپ تۈگىتىۋەتكەنلىكىنى بىلمەيلا قالدى. ئۇ ھەتتا: «ئالدىمدىكى بىر لېگەن پولۇ نەگە كەتتى؟» دەپ سورىغىلى تاسلا قالدى. لېگەننىڭ ئۆپ ـ چۆرىسىدىكى گۈرۈچلەرنى سېرىپ ـ سۈپۈرۈپ يەۋاتقانلىقىنى كۆرگەن سودىگەر پىسخىكىدە كۈلۈپ قويۇپ، يەنە بىر لېگەن ئېلىپ كەلدى ـ دە، ئىچىدە: «ئىشنىمۇ ھالاللىق بىلەن قىلمىدىكەنسەن، ئاشنىمۇ يېيىدىكەنسەن، يارايدىكەنسەن ... » دېگەنلەرنى ئويلىدى. ئۇ شەمسكە ئېغىشىپ:

ـــ بۈگۈنكى ئىش ھەققىڭنى بۈگۈن ئالامسەن ياكى ئەتە ئىشىنى قېلىپ بولۇپ ئالامسەن؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ بۈگۈنكىنى بۈگۈن ئالمەن، بولمىسا دىلبىرىم خاپا بولىدۇ.

ـــ ۋۇي، سېنىڭ خوتۇنۇڭمۇ بار ئوخشىمامدۇ؟

ـــ ياقەي، خوتۇنۇم ئەمەس، دىلبىرىم.

ـــ ئۇنداقتا بىر ياستۇققا تېخى باش قويماپسىلەردە؟

ـــ بۇ نېمە دېگىنىڭىز غوجايىن، «بىر ياستۇققا باش قويۇش» دېدىڭىزما؟ ـــ شەمس ئورنىدىن دەس تۇردى، ـــ ئەمىسە مەن دىلبىرىمگە «بىر ياستۇققا باش قويايلىچۇ» دېسەم بولغۇدەك.

سودىگەر كۈلۈۋەتتى. ئۇ شەمسنىڭ ساددا، سەمىمىي، ئاق كۆڭۈل بالا ئىكەنلىكىگە مەسلىكى كېلىپ، ئۇنىڭغا ئىش ھەققىدىن باشقا ئىشتان، كۆڭلەك، چاپان، دوپپا، ئاياغ، بېلىگە باغلىغىلى رومالالارنى بېرىپ يولغا سالدى. شەمس ئەسمەنىڭ تاپىلىشى بويىچە قايتىشىدا كەتمەننى مۈرىسىگە سېلىپ

پادىشاھنىڭ راۋىقىنىڭ يېنىدىكى تار كوچىدىن ناخشا ئېيتىپ ئۆتتى. بۇ ناخشىنى ئەسىمە ئۆگىتىپ قويغانىدى. راۋاقتا ئارام ئېلىپ ئولتۇرغان زۇھرۇللا زامان ئىختىيارسىز ناخشىغا قۇلاق سالدى:

قىسمەتكە تولغان بۇ دۇنيانىڭ مەنزىلى.
ھۇرۇن، گاداي شاھ بولار، شاھلار دېۋانە.
ئالمىشىدۇ بىر كۈنى شاھى تونلارغا،
جەندە كۈلا كىيەرسەن، ئۆزۈڭ سەرسانە ...

ـــ پوق يەپسەن دېۋانە، ـــ دېدى پادىشاھ چىچاڭشىپ، ـــ ھۇرۇن، دېۋانىلەرنىڭ شاھلىقنى تەمە قىلىشى، ئاسماندىكى يۇلتۇزلارنى قوينۇمغا سالمەن، دېگەندەك بەڭگىنىڭ خىيالى. تېخى شاھانە تونلارغا جەندە ـ كۈلا ئالمىشىدۇ، دەيدا بۇ ئالجىغان سارالڭ!

پادىشاھ زۇھرۇللا زامان غايىۋانىسىغا تىللاپ تۇرغاندا، شەمىس ناخشىسىنى داۋام قىلغاچ ئۆيگە يېتىپ كەلدى. ئەسمە ئۇنى كۈلۈپ تۇرۇپ قارشى ئالدى. يۈز ـ پېشانىلىرىنى سۈرتۈپ، مەڭزىگە سۆيۈپمۇ قويدى. ئاندىن ئۇنىڭ ئالدىغا چاي ئەكىرىپ ھال سورىدى. ئەسمەنىڭ ئىللىق مۇئامىلىسىدىن، تاتلىق سۆزلىرىدىن ئېرىپ كەتكەن شەمىس ئىش ھەققىنى ئۇنىڭ ئالدىغا قويدى. ناۋات سالغان چايدىن بىر ـ ئىككى قېتىم ئوتلاپ بولغاندىن كېيىن، ئەسمەگە ھەجىيىپ قاراپ قويۇپ گەپ باشلىدى:

ـــ دىلبىرىم، ـــ شەمىس دۇدۇقلىدى، ـــ بىز ... بىز قاچان بىر ياستۇققا باش قويىمىز ... ھى ... ھى ... ھى ...

تەرەببا بۇ گەپنىڭ چىقىشىدىن ئېسەنكىرەپ قالغان ئەسمە تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى. ئۇ شەمسىكە بىرەرى گەپ ئۆگەتكەن چېغى دەپ ئويلاپ مۇلايىملىق بىلەن كوچىلاپ باقتى:

ــ ئەجەب بۇ گەپنى قىلىپ قالدىڭىزغۇ؟ ...

ــ غوجايىن بىر ياستۇقىقا باش قويغانلار ئەر ـ خوتۇن بولىدۇ، دېگەنتى، هى ... هى ... هى ...

ــ شەمس بۇ گەپنى چىقىرىپ سالدىڭىز، سىزگە كۆڭلۈمدىكىنى دېسەم هازىرچە بولمايدۇ، ــ دېدى ئەسمە يەر بېقىپ تۇرۇپ، ــ سىز خېلى ئۇزۇن ۋاقىت هۇرۇنلۇق ئىسكەنجىسىدە بوغۇلۇپ، ئۆزىڭىزنى يوقتىپ قويدىڭىز، سىز تولۇق ئەسلىڭىزگە كەلگەندە مەن سىز بىلەن بىر ياستۇقتا باش قويىمەن.

ــ مەن قاچان ئەسلىمگە كېلىمەن؟

ــ مەن سىزگە تاپشۇرىدىغان بىر ۋەزىپە بار. شۇنى ئورۇندىغاندىن كېيىن ...

ــ هازىرلا دەڭ، ئادەم ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىشلىگەندىلا قەدىرىنى تاپىدىكەن. مەن ئۇنىڭ هۇزۇرىنى سۈردۈم.

ــ رەهمەت سىزگە شەمس، هازىر سىز هەممە ئادەم نەپرەتلىنىدىغان، يىرگىنىدىغان، هاقارەتلەيدىغان شەمس ئەمەس ... بەلكى هۆرمەتلەيدىغان، ئىپتىخار بىلەن قارايدىغان سۆيۈملۈك ئەر!

ــ ئۇنداقتا ۋەزىپىنى نېمىشقا كەينىگە تارتىسىز؟ سىز ئۇچۇن ئوتقىمۇ، دېڭىزغىمۇ كىرىمەن.

ــ باشلىغان ئىشنى يېرىم يولدا توختىتىپ قويغان ئادەم، مۇكەممەل ئادەم ئەمەس، سىز غوجايىنىڭ هۆددىگە ئالغان ئىشنى تۈگىتىڭ، ئاندىن دەيمەن.

— ۋەزىپىنى ئورۇنداپ بولسام، بىر ياستۇقتا باش قويىمىزمۇ؟

— خۇدا خالىسا ... لېكىن مەن سىزنى ھەرگىز ئالدىمايمەن ...

— سىز ئادەم ئالدايدىغان قىزلارغا ئوخشىمايسىز ...

دەرۋەقە ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىشلىگەندىلا، قەدىرىنى تاپىدىغانلىقىنى، مېھنەتنىڭ ھۇزۇرىنى سۈرىدىغانلىقىنى چىن كۆڭلىدىن ھېس قىلغان شەمس تولىمۇ خۇشال ئىدى. ئۇنىڭ ھازىر ئىشتىھاسى ئېچىلىپ، يېگەن تائاملىرى تەڭگە سىڭىپ كۇندىن ـ كۈنگە كۈچ ۋە ئەقىلگە تولۇۋاتاتتى. بۇرۇنلاردا بىراۋلار يېگۈزۈپ قويغان تائاملىرىنى چاياناش خۇشياقماي، ئۇ قوۋۇزىدىن ـ بۇ قوۋۇزىغا، بۇ قوۋۇزىدىن ـ ئۇ قوۋۇزىغا يۆتكەۋەرگەچكە، ئاغزىدىكى لوقما كۆپىيىپ، بارا ـ بارا لەشكە ئايلىنىپ تېتىقسىز، بەتتەم، يۇندىغا ئايلىناتتى. تېخى باشقىلارنىڭ تىللاشلىرى، قارغاشلىرى، دۆشكەلەپ سىلكىشلىرى دائىملىق بولۇپ تۇراتتى. شۇڭا ئۇ ئازغىنە بىر نېمە يەپ بولغۇچە غىقىدە بولۇپ قالاتتى. مانا بۈگۈن غوجايىننىڭ ئۆيىدە ئىككى لېگەن گۆشلۈك پولۇنى يەۋەتكەندى، غوجايىنمۇ ماختىدى، ئۆزىمۇ راھەتلىنىپ كۈچكە تولدى.

شەمس ئەتىسى ئەتىگەندە يوغان كەتمىنى كۆتۈرۈپ غوجايىننىڭ بېغىغا كەلدى. ئۇ دۆڭ ۋە تاملارنىڭ قالدۇقلىرىنى چۈشكىچە چېپىپ ۋە يۆتكەپ ئازگالنى تىندۇرۇۋەتتى. تېخى دۆڭ، تام ۋە ئازگالنىڭ ئۈستىنى تۈزلەپ، سۇ باشلاپ، گۈل ۋە كۆچەتلەرنى تىككۈدەك تاختا ـ تاختا ئېتىز قىلىۋەتتى. غوجايىن كۆرۈپ، قەۋەتلا خۇشال بولۇپ كەتتى. ئۇ كۆپ ئادەملەرنى ئىشلەتكەن بولسىمۇ، ھازىرغىچە بۇنداق ھالال ئىشلەيدىغان

ئادەمنى كۆرۈپ باقمىغانىدى. ئەدناسى باشقا ئىشلەمچىلەر بۇ ئىشنى ئىككى ئايغىچە سۆرەپ نۇرغۇن پۇل ئالغان بولاتتى. تېخى ئۇلار ئىشىنىڭ ئېغىرلىقى، جاپاسى ھەققىدە ۋايساپ، ئىش ئارىلىقلىرىدا ئۇسسۇزلۇق پۇلى، تاماكا پۇلى، يەل - يېمىش پۇللىرىنىمۇ تەلەپ قىلاتتى.

شەمسىنىڭ ھەقىقىي يارەمچى ۋە ھەمراھ بولالايدىغانلىقىغا چىن كۆڭلىدىن ئىشەنگەن غوجايىن ئۇنىڭ دولىسىغا قېقىپ «يارايسەن، دىلىڭ، ئېتىقادىڭ پاك بالىكەنسەن» دەپ قويىدى. ئاندىن ئۇنىڭدىن سورىدى:

— نەچچە ياشقا كىردىڭ؟

— ئون ئالتە ياشقا.

— كۈنلۈكۈڭگە 15 تەڭگە بېرەي، — غوجايىن شەمسىنىڭ كۆزلىرىگە قارىدى، — مەن سودىگەرچىلىك قىلىش ئۈچۈن سەپەر قىلماقچى. مېنىڭ بالام، ئىشەنچلىك ھەمراھىم ياكى يارەمچىم يوق. مەن بىلەن بىللە ماڭساڭ قانداق؟

— بۇنىڭغا ماقۇلمۇ، ياقمۇ دېيەلمەيمەن، دىلبىرىم بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئاندىن جاۋاب بەرسەم قانداق؟

— توغرا، توغرا، سېنىڭ تېخى بىر ياستۇققا باش قويمىغان دىلبىرىڭ بار ئەمەسمىدى، — غوجايىن كۈلۈپ قويدى، — ئۇ دىلبەرگە ئۇچۇق دېگىن، سەن 12 كىشىلىك، 48 تۆگىلىك كارۋانغا باش بولۇپ ماڭسەن، سۇ ۋە ئاش - ئوزۇق، تەمىنات، تۇرمۇش مۇلازىمەتلىرى سېنىڭ باشقۇرۇشىڭدا بولىدۇ. بۇ ۋەزىپىنى ئۈستۈڭگە ئالالامسەن؟

— خۇدا خالىسا ... بىراق ...

— بىراق دەيسەنغۇ؟

— بۇ، دىلبىرىمدىن سورايمەن دېگىنىم، ئۇنىڭمۇ ماڭا

تاپشۇرىدىغان ۋەزىپىسى بار ئىدى.

ـــ ئۇ ۋەزىپىنى قايتىپ كېلىپ قىلساڭمۇ بولىدۇغۇ؟

ـــ مەن ئۇنىڭغا دەپ باقاي، ئەگەر ئۇ ئۇنىمىسا مېنىڭمۇ ئامالىم يوق. چۈنكى مەن ئۇنىڭغا قەسەم قىلغان!

ـــ پاھ، پاھ، ئاجايىپ ۋاپادار بالىكەنسەن، سېنى تاللاپ خاتا قىلماپتىمەن.

شۇ كۈنى شەمس كەچلىك تاماقتىن كېيىن سودىگەرنىڭ دېگەنلىرىنى ئەسىمەگە سۆزلەپ بەردى. ئەقىللىق ئەسىمە چۈشىدە كۆرگەن خىزىر بوۋاينىڭ قانلىق قىسمەتلەرگە تولغان، بېشارەتلىك ھېكايىسىنى ئەسكە ئالدى. ئۇ: «باھار ئايلىرىنىڭ چىرايلىق بىر كۈنى يىگىتنىڭ سودىگەرنىڭ كارۋانلىرىغا كارۋان بېشى بولۇپ، سەپەرگە ئاتلانغۇسىدۇر ... ۋاپادارلىق كەمىرىنى باغلىغان بۇ بالا سېنى ئىستەك ـ تىلەكلىرىڭگە، ئارزۇ ـ ئارمانلىرىڭغا يەتكۈزگۈسىدۇر ... ئەمما ئۇ بېسىپ ئۆتىدىغان يوللاردىكى مۇشكۈلاتلارنى يوشۇرماي ئېنىق دېگەيسەن ... ئېسىڭدە بولسۇنكى، مەن توغرۇلۇق ئېغىز ئاچمىغايسەن، بولمىسا قىلغان ئەجىر ـ ئېھسانلىرىڭ كۆپۈككە ئايلانغۇسىدۇر ... ! » دېگەنىدى.

شۇ پۇرسەتنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنى جەزملىگەن ئەسمە شەمسنىڭ كارۋانلارغا قوشۇلۇپ، سەپەر قىلىشىغا شەرتسىز قوشۇلدى. بۇنىڭدىن ھەيران قالغان شەمس: «بۇ قىزنىڭ مەن بىلەن بىر ياستۇققا باش قويغۇسى يوقكەنده» دەپ ئويلاپ كۆڭلى ئەلەمزىدە بولدى. بۇنى سېزىپ قالغان ئەقىللىق قىز ئەسمە دەرھاللا قەسىمنى يەنە بىر قېتىم تەكرارلىدى ـ دە، مۇنداق دېدى:

ـــ مەن سىزگە تاپشۇرماقچى بولغان ۋەزىپە مۇشۇ ئىدى.

بۇنى تەڭرى يەتكۈزۈپ بەردى. سىلەر سەپەرگە ئاتلانغاندىن كېيىن يولۇڭلاردا، يېشىل تەختىراۋان بىلەن توي يۆتكىگەن ئىران شاھىنىڭ 200 كىشىلىك چوڭ توپىغا قوشۇلۇپ چۆل - جەزىرىلەردە ماڭىسىلەر، 20 كۈن بولغاندا سۈيۈڭلار تۈگەپ، بىر قۇدۇق بېشىغا بارىسىلەر، لېكىن سىز ۋاقىتنى يا ئالدىغا، كەينىگە سوزۇپ، قۇدۇق بېشىغا چارشەنبە كۈنى ئەتىگەندە، ئەڭ بولمىسا چۈشتە بېرىشنى قولغا كەلتۈرۈڭ. چۈنكى قارا دۈە چارشەنبىدىن جۈمەگىچە ئۈچ كۈن ئۇخلايدۇ. باشقا كۈنلىرى بارساڭلار ھەممىڭلار ھالاك بولىسىلەر.

— قۇدۇق بېشىغا بارغاندىن كېيىنچۇ؟

— سىلەر ئۇسسۇزلۇقتا قۇدۇققا چېلەك تاشلىساڭلار سۇ چىقمايدۇ. ھەممىڭلار يىغا - زار قىلىسىلەر، قايتىپ كېتەيلى دېسەڭلار يەنە 20 كۈنلۈك يول. مۇشۇ قۇدۇقتىن سۇ ئېلىشتىن باشقا چارە يوق. ئامالسىزلىقتىن سۇ چىقىپ قالارمىكىن دېگەن ئۈمىدتە بىر ئادەمنىڭ بېلىدىن باغلاپ قۇدۇققا چۈشۈرۈپ، ئۇنى تارتىۋالغىنىڭلاردا ئۇ باشسىز چىقىدۇ. ئارقا - ئارقىدىن چۈشۈرگەن ئادەملەرمۇ بۇ ئاقىۋەتتىن قۇتۇلالمايدۇ ...

ئەسمە ئۆزى كۆرگەن ۋە خىزىر بوۋاي بەرگەن بېشارەتلەرنى بىر - بىرلەپ سۆزلەشكە باشلىدى. شەمىس بۇ گەپلەرگە بىر ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەي ھاڭ - تاڭلىق ئىلكىدە قالدى. ئۇ تەئەججۈپ ئىلكىدە: «بۇ بىر پەرىشتىمۇ ياكى جادۇگەرمۇ؟ بۇنداق تىلسىملىق، سېھرلىك، دىۋىلەر تەرىپىدىن بەنت قىلىنغان ئىشلارنى قانداق بىلىدىغاندۇ؟» دەپ ئويلىدى. ئۇ بۇ ئىشلارنىڭ تېگىگە يەتمەكچى بولۇپ سورىدى:

— سىز بۇنداق قاراڭغۇ قىسمەتلەرنى نەدىن بىلدىڭىز؟

— قەدىرلىكىم شەمىس، ھازىرچە بۇنى سورىماڭ، سىز

قىلماقچى بولغان سېھرىي كارامەتلەر كۆچىنى يوقىتىپ، بالا ـ قازاغا دۇچار بولىسىز، ـــ دېدى ئەسمە جىددىي تەلەپپۇزدا، ـــ سىز قايتىپ كەلگەندە ھەممىنى دەپ بېرىمەن.

شەمس شۇنىڭدىن كېيىن، ئوشۇق سوئال سوراشنى بىئەپ كۆردى. يەنە بىر تەرەپتىن ئەسمەنىڭ سۆزلىرىدىن تېنىمۇ شۇركىنىپ قالغانىدى.

ـــ شەمس، سىز زۇلمەت قەلئەسى ۋە بەنت قىلىنغان تىلىسىملىق باغداد ئوردىسىغا كىرگەندە، ھەرقانداق ئىشقا يولۇقسىڭىز ھودۇقماي، تەمتىرىمەي، مەن دېگەندەك قىلىڭ. بولمىسا ھاياتىڭىزدىن ئايرىلىسىز ...

ـــ ئۇقتۇم، ئېسىمدە.

ـــ ئەگەر زۇلمەت قەلئەسىگە بەنت قىلىنغان سۇمەنىسا سىزگە توي قىلىش تەكلىپىنى قويسا، ھەرگىز رەت قىلماڭ. ئۇ مەندىن نەچچە باراۋەر گۈزەل، پەزىلەتلىك ھەم ئوقۇموشلۇق قىز.

ـــ ئۇنداقتا سىزچۇ؟

ـــ بۇ تەقدىرگە باغلىق ... ئەگەر سۇمەنىسا قوشۇلسا، مەن سىزنىڭ ئىككىنچى ئايالىڭىز بولۇپ قېلىشىم مۇمكىن، ـــ ئەسمە قىزىرىپ يەرگە قارىدى، ـــ مەن بەرگەن شەمشەرنى ياخشى ساقلاڭ، كۇن نۇرى كۆرۈپ قالمىسۇن ...

ـــ دېگەنلىرىڭىز يۇرىكىمنىڭ قات ـ قاتلىرىدا، ھەممىنى سىز دېگەندەك قىلىمەن.

ئەتىسى سەھەردە سودىگەرنىڭ سودا كارۋانلىرى سەپەرگە ئاتلاندى. ئۇلار يولغا چىقىپ ئۇچىنچى كۇنى ئەسمە دېگەن ئىران شاھى شاھزادىسىنىڭ توي يۆتكىگەن ئادەملىرىگە يولۇقۇپ بىللە مېڭىشتى. يېشىل يوپۇق يېپىلغان تەختىراۋان ئەڭ ئالدىدا كېتىپ باراتتى. ئۇنىڭ قېشىدا ئاق ئارغىماقتا مىنگەن شاھزادە

ھەممىنىڭ كۆزىگە چېلىقىپ تۇراتتى. ئۇلار ھەربىر قونالغۇ، ئۆتەڭلەردە بىللە تاماقلىنىپ، ئايدالالاردا سېلىنچىلىرىنى سېلىپ، بىللە قونۇپ، 20 كۈن بولغاندا ئۇلارنىڭ سۈيى تۈگەپ كەتتى. 200 دىن ئارتۇق ئادەم ۋە ئات ـ تۆگىلەر چاڭقاپ ھالىدىن كەتكەندە، پايانسىز چۆللۈكتىكى يالغۇز قۇدۇقنى كۆرۈپ قېلىشتى. ئۇلار خۇددى شۆھە قەدىرى نۇرىغا يولۇققاندەك خۇشال بولۇشۇپ ئات ـ تۆگىلەردىن چۈشۈشتى. خىزمەتكار ۋە مۇلازىملار ئۈزۈن ئارغامچىلارغا چېلەك ۋە ياغاچ تۇڭ، تۇلۇملارنى باغلاپ قۇدۇققا چۈشۈرگەن بولسىمۇ، سۇ چىقمىدى. قايتا ـ قايتا سېلىپ كۆردى، لېكىن چېلەك، ياغاچ تۇڭ، تۇلۇملار قۇيقۇرۇق بولۇپ، بىرەر تېمىمۇ سۇ يوق ئىدى. مەلىكىنى يۆتكەپ ماڭغان 40 تەك كېنىزەكلەر يىغا ـ زار قىلىشىپ ھازا ئېچىشتى. كالپۇكلىرى گەز باغلاپ كەتكەن خېلى كۆپ ئەرلەرمۇ ئۇنسىز ياش تۆكۈشتى. ئۇسساپ ھالىدىن كېتەي دەپ قالغان شاھزادە ئۇنلۈك پەرمان قىلدى:

ـــ بىر ئادەمنى چۈشۈرۈڭلار!

شاھزادىنىڭ چاپارمەنلىرى ياۋاش ئادەمدىن بىرىنىڭ بېلىدىن باغلاپ قۇدۇققا چۈشۈردى. 15 غۇلاچتەك ئارغامچا قۇدۇق ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن بولسىمۇ، ھېچ سادا چىقمىدى. بۇ ئىشلار شەمىسكە ئايان بولسىمۇ، ئۇ كېيىنكى ساۋابلىق ئىشلىرىنىڭ سېھرىي كۈچىنىڭ بەربات بولۇشىدىن ئەنسىرەپ ئېغىز ئاچمىدى. تۈيۈقسىزلا قۇدۇق ئىچىدىن ناھايىتى ئاجىز «ئا! ... » دېگەن ئاۋاز كەلگەندەك قىلدى. ئۇلار ئارغامچىنى تارتىپ چىقارغانىدى، چۈشكەن ئادەمنىڭ كاللىسى يوق ئىدى. ھەممىسى ئېغىزلىرىنى تۇتۇپ ۋارقىراشتى. كېنىزەكلەر چىرقىراپ يۇزلىرىنى توسۇشتى. شاھزادە بۇيرۇق قىلىپ يەنە بىر قانچە ئادەمنى

چۈشۈرگەن بولسىمۇ، ئۇلارمۇ قانغا بويالغان ھالدا باشسىز چىقىشتى ...

بۇ پايانسىز چۆلنىڭ ھەممە تەرىپى 20 كۈنلۈك يول بولۇپ، ئادەم ۋە ئات ـ تۆگىلەرنىڭ ئۇسسۇزلۇقتىن قىرىلىپ كېتىشى ئېنىق ئىدى. بۇ قۇدۇق ئىكەن ئەلۋەتتە تېگىدە سۇ بار. بىراق ئادەملەر سۇ بار يەرگە بېرىپ بولغۇچە ئۇلارنىڭ كاللىسىنى ئۇزۇۋالغان زادى قانداق مەخلۇق؟ شاھزادە غەزەپ بىلەن بىرقانچە لەشكەرلەرنىڭ ئىسمىنى چاقىرغاندى، ئەڭ قاۋۇل، كۈچتۈڭگۈر بەش ئادەم قوراللىرىنى يالىڭاچلاپ تەييارلاندى.

ــ سىلەر قىلىچ، نەيزە، شەمشەرلىرىڭلارنى ئېلىپ تەڭ چۈشۈڭلار ... ئادەملەرنىڭ بېشىنى ئۇزۇۋالغان مەخلۇقنىڭ كاللىسىنى كېسىپ ئېلىپ چىقىڭلار.

پەرمانغا بويسۇنمىغانلارنىڭ ئاقۇبىتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلگەن لەشكەرلەر باللىرىنى باغلاپ قۇدۇققا چۈشۈشتى. ئەمما ئۇلارمۇ ھايال ئۆتمەي كاللىسىدىن ئايرىلىپ باشسىز چىقىشتى. غەزەپتىن يېرىلىپ كېتەي دېگەن شاھزادە قىلىچىنى تەڭلەپ سودىگەرنىڭ قېشىغا كەلدى.

ــ ھەي، غوجايىن، كۆزۈڭ بىلەن كۆردۈڭ، ــ شاھزادە جەسەتلەرنى كۆرسەتتى، ــ مېنىڭ 39 ئادىمىم جېنىدىن ئايرىلدى. سەن قىيامەتنىڭ مۇشۇكىدەك بېشىڭنى ئىچىگە تىقىپ تۇرۇسىنا، ئەمدى نۆۋەت سېنىڭ.

شاھزادىنىڭ يالتىراپ تۇرغان قىلىچىدىن جېنى بوغۇزىغا كېلىپ قالغان سودىگەر بىئامال ئارغامچىنى بېلىگە باغلىدى، ئاندىن ئۇ شەمسكە ئۇمىدلىك كۆزلىرىنى تىكتى.

ــ شەمس ئىنىم، ئۆلۈپ كېتىشىم ئېنىق، ــ سودىگەرنىڭ كۆزلىرىدىن مارجاندەك ياشلار تۆكۈلدى، ــ شۇڭا بارلىق

تەئەللۇقاتىم ساڭا تەۋە بولسۇن، يۈرتقا قايتىپ بارغاندىن كېيىن كۆل كولىتىپ، مەسچىد سالدۇرۇپ ۋەخپە قىلغىن، ئۆيۈمدىكىلەرنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ ياخشى قارىغىن، خەير ئىنىم ...

سودىگەر كۆزلىرىدىكى ياشنىمۇ سۈرتمەي، قۇدۇق تەرەپكە ماڭدى. ئەمما شەمس بىردىنلا ئەسمەنىڭ سۆزلىرىنى ئەسكە ئالدى ـ دە، قولىنى كۆتۈرۈپ ۋارقىرىدى:

ـــ غوجايىن، مەن سىزنىڭ خىزمەتچىڭىز، قۇدۇققا مەن چۈشەي، ـــ دېدى شەمس سودىگەرنىڭ بېلىدىكى ئارغامچىنى يېشىۋېتىپ، ـــ ئەگەر مەن ساق چىقالمىسام ئاندىن سىز چۈشسىڭىز مەيلى. بىراق مەن ھايات تۇرۇپ سىزنى قۇدۇققا چۈشۈرمەيمەن. سىز مېنىڭ بېشىمنى سىلىغان شاپائەتچىم، ۋاپاغا ۋاپا قىلىشىم كېرەك.

ـــ شەمس سەن ... سەن تېخى ياش، ـــ سودىگەر تۆكۈلۈپلا كەتتى، ـــ سېنىڭ جېنىڭغا زامىن بولسام، ئۆمۈر بويى ئۆزۈمنى كەچۈرەلمەيمەن.

ـــ ئۇنداق دېمەڭ غوجايىن، مۇشۇ ئادەملەر ھەم جانىۋارلار ئۈچۈن 100 جېنىم بولسىمۇ تەسەددۇق!

شەمس غوجايىن بىلەن قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى ـ دە، قۇدۇق تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئاڭغۇچە شاھزادە ئۆزىنىڭ قىلىچىنى ئېلىپ يېتىپ كەلدى. ئۇ شەمسكە بىر ھازا قارىۋەتكەندىن كېيىن، خىجىللىق ئىلكىدە مۇنداق دېدى:

ـــ ئۆزۈڭ كۈچتۇڭگۈر پالۋانلاردەك تۇرغىنىڭ بىلەن چىرايىڭدىن كىچىكلىكىڭ چىقىپ تۇرىدۇ، مۇشۇ قىلىچنى ئېلىۋال.

ـــ ھېممىتىڭىزگە رەھمەت شاھزادەم، ـــ شەمس

ئىستىھزا بىلەن كۈلدى، ــ مەن ئەزەلدىن كەتمەن تۇتقان، قىلىچ تۇتمىغان. كەتمەن ھاياتلىقنى ياشارتقۇچى، قىلىچ ھاياتلىقنى بەربات قىلغۇچى! بۇنداق ئاپەتنى تۇتقۇم يوق!

ــ ياش جېنىڭغا ئىچىم ئاغرىۋاتىدۇ، تېخى بالىكەنسەن، ــ شاھزادە ئوڭايسىزلىنىپ قالغاندەك قىلاتتى، ــ باشقا كۈن چۈشكەندە قىلىچنىمۇ تۇتماي بولمايدۇ ... ئۇقتۇڭمۇ؟

ــ ئۇقتۇم، قاراڭ، ــ شەمس ئىككىلا قولىنى كۆتۈردى، ــ مېنىڭ بۇ مۇشتۇملىرىم ھەرقانداق قاباھەت مەلئۇننىڭ بېشىنى مىجىۋېتەلەيدۇ ... قېنى كېلىڭلار، سىلەر مېنى قۇدۇقتا پۇتۇمدىن باغلاپ چۈشۈرۈڭلار.

قاراپ تۇرغانلار «بۇ بالا نېمە قىلماقچىدۇ» دېگەندەك بىر ـ بىرىگە قورقۇپقىنا قاراشتى. ئاندىن ئۇنىڭ پۇتلىرىنى باغلاشتى. ئەمما شەمسنىڭ چىرايىدىن كۈلۈمسىرەش ئالامىتى چىقىپ تۇراتتى. شاھزادىنىڭ بىردىنلا ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ قالدى.

ــ ھەي بالا، نادانلىق قىلماي قىلىچنى ئېلىۋال.

ــ شاھزادە، مېنىڭ ئىسمىم قۇياش، قۇياشنىڭ ھازىرغىچە قىلىچ تۇتۇپ باقمىنىنى كۆرگەنمۇ، ــ شەمس ئادەملەرگە قارىدى، ــ ئارغامچا بىر سىلكىنىپ توختاپ قالسا، مېنى ئۆلۈپتۇ دەڭلار، ئىككى سىلكىنسە ئارغامچا قۇرۇق چىقىدۇ، مەن قۇدۇق ئىچىدە قالمەن، ئاندىن مېنىڭ خۇش خەۋىرىمنى كۈتۈڭلار!

ئىككى پۇتىدىن باغلانغان شەمس بېشىچىلاپ قۇدۇق ئىچىگە چۈشۈشكە باشلىدى. قۇدۇق ناھايىتى چوڭقۇر ھەم قاراڭغۇ بولۇپ، ئەڭ تېگىدە قوش قاناتلىق بىر ئىشىك تۇراتتى. شەمس پۇتىدىكى ئارغامچىنى يەشمەيلا ئىشىكنى ئاچقانىدى، بىر باغ ئالدىدا نامايان بولدى. باغ ئىچىدە ئاجايىپ راۋاق، شىپاڭلار قەد

كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ئەمما ئەتراپ قىلىچ، نەيزە، ئايپالتا، ئوموت تۇتقان بۇتلار بىلەن تولغان بولۇپ، باغدىكى تۇرنا، بۇغا، مارال، كېيىكلەرمۇ تاشقا ئايلىنىپ كەتكەنىدى، بۇ ئەسنادا پۇتۇن بەدىنى قاپارتما تىكەنلەر بىلەن قاپلانغان بىر مۇڭگۈزلۈك قاپقارا مەخلۇق قىلىچىنى كۆتۈرۈپ ئۇچقاندەك نەرە تارتىپ يېتىپ كەلدى. شەمىس ئەسمە بەرگەن قىزىل ياقۇت دەستىلىك شەمشەرنى چىقىرىپ ئېگىز كۆتۈرۈشى، مەخلۇق جايىغىلا مىخلىنىپ قېتىپ قالدى. شەمىس كانارلارغا ئېسىلغان 39 ئادەمنىڭ كاللىسىنى كۆرۈپ، تېنى شۇركۈنۈپ كەتتى. ئۇنىڭ نېرىسىدا ئاجايىپ ھەيۋەتلىك تاشقا ئايلانغان تەختتە، بېشىغا تاج كىيگەن، شاھانە تونلار بىلەن بىر بۇت ئولتۇراتتى. بىر راۋاقتا كۆزى چۈشۈپ قالدى. بىر گۈزەل مەلىكە قۇچىقىدا خورقىراپ ئۇخلاۋاتقان يوغان بىر قارا مۇشۇكنىڭ دۇمبىسىنى سىلاپ، قاتمۇ قات كۆرپىلەر ئۈستىدە ئولتۇراتتى. قول قوشتۇرۇپ تۇرغان كېنىزەكلەر ئۇنىڭ قۇلىقىغا نېمىلەرنىدۇر دەپ پىچىرلاۋاتاتتى. ئۇنىڭ كۆزى كۆرمەيدىغانلىقى تۇرقىدىن بىلىنىپ تۇراتتى. شەمىس پۇتىدىكى ئارغامچىلارنى يېشىپ، ئىككى قېتىم سىلكىپ قويۇۋەتكەنىدى، ئارغامچا ئارقىسىغا سىيرىلىپ چىقىپ كەتتى. بۇ چاغدا ئەسمەنىڭ: «چاقماقلىق بىلەن راۋاقتا ئېتىلىپ چىقىسىزدە، سول قولىڭىز بىلەن ئۇخلاۋاتقان مۇشۇكنىڭ گەجگىسىدىن قامالالاپ كۆتۈرۈپ، ئوڭ قولىڭىزدا شەمشەر بىلەن بوغۇزلايسىز، ئاندىن ئۇنىڭ قېنىنى قىزنىڭ كۆزىگە تېمىتىسىز ...» دېگەن سۆزلىرى قۇلاق تۇۋىدە ئەكس سادا بەرگەندەك بولدى. سىرلىق شەمشەرنى تۇتقان شەمىس بىرنەچچە تاقلاپلا راۋاقتا چىقىشى، كېنىزەك قىزلار چىرقىرىشىپ كەتتى. شەمىس چەبدەسلىك بىلەن مۇشۇكنى مەلىكىنىڭ قۇچىقىدىن يۇلۇپ ئالدى ـ دە،

شەمشەرنى سۈردى. ئاندىن تىرقىراپ چىقىۋاتقان قانىنى مەلىكىنىڭ كۆزىگە تېمىتتى.

ـــ مەلىكە، كۆزىڭىزنى يۇمۇپ، بىردەم ئولتۇرۇڭ. مەن ئېچىڭ دېمىگۈچە ئاچماڭ ...

شەمىس قان يۇقى شەمشەرنى ئېرىتىۋەتمەيلا غىلىپىغا سالدى ـ دە، مۇشۇكنىڭ ئۆلۈكىنى ئېرغىتىپ يەرگە تاشلىدى. مەلىكە تورۇسقا قاراپ بىردەم ئولتۇرغاندىن كېيىن شەمىس «ئەمدى ئېچىڭ» دېگەنىدى، مەلىكە كۆزىنى ئېچىپلا ۋارقىرىۋەتتى.

ـــ مەن كۆرۈۋاتىمەن ... ھەممىنى كۆرۈۋاتىمەن ... ، ـــ مەلىكە ئەتراپقا تويماي قارايتتى، ـــ ۋاي خۇدايىم، ھەممە نەرسە تاشقا ئايلىنىپ كېتىپتىغۇ، پادىشاھ، ئاكابىرلار، ھەتتا باغدىكى ئۇچار قانات، ھايۋانلارمۇ؟ ۋۇ لەنەتگەردى قاباھەتلىك مەلئۇن!

ـــ كىمنى تىللاۋاتىسىز مەلىكەم، ـــ سورىدى شەمىس.

ـــ كىمنى بولاتتى، ـــ مەلىكەم مۇشۇكنى كۆرسەتتى، ـــ ئاشۇ قارا قۇيۇن دېۋە بولمامدۇ!

بۇ ئەسنادا مەلىكىنىڭ خاس كېنىزىكى ئايتۇران ئۆتكەن پاجىئەلىك قىسمەتنى قىسقىغىنە بايان قىلىپ ئۆتتى.

مەلىكىزادىنىڭ قۇچقىدىكى مۇشۇك ئەسلىدە قارا قۇيۇن دېۋە بولۇپ، ئۇزۇندىن بېرى ئۇنىڭغا ئاشىق ئىكەن. شۇڭا مەلىكىزادىنىڭ تارھان پادىشاھىنىڭ ئوغلىغا تويى بولۇپ، كۆچۈرۈلۈپ ماڭغاندا، ئۇنى ئېلىپ قاچقانىكەن، لېكىن قىزنى كۈھىقاپقا ئېلىپ كېتەي دېسە، ئۆزىدىن كۈچلۈك دېۋىلەرنىڭ تارتىۋېلىشىدىن ئەنسىرەيدىكەن. شۇڭا چىمەن قەلئەسىنى بەنت قىلىپ، ھەممە نەرسە، ئادەملەرنى تاشقا ئايلاندۇرغاندىن كېيىن، مەلىكىزادىنى مۇشۇ يەردە ساقلاپتۇ. لېكىن ئۇ قىزنىڭ قېچىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ كۆزىنى قارىغۇ قىلغاندىن كېيىن مۇشۇك

سىياقىغا كىرىپ، ئۇنىڭ قۇچىقىدا يېتىپ ھۇزۇرلىنىدىكەن. شۇنىڭدىن بېرى چۆلدىن ئۆتكەن كارۋان، يولۇچى، سودىگەرلەرنى قۇيۇن ئاپىتىگە ئۇچرىتىپ، ئۇلارنىڭ بايلىقلىرىنى بۇلاپ تۇرغاچقا، چىمەن قەلئەسى زۇلمەت قەلئەسى دەپ ئاتىلىپ قاپتۇ.

ــ سىلەر جېنىڭلاردىن تويغان ئادەملەرمۇ؟ ــ دېدى مەلىكە جىددىي ھالدا، ــ قارا دېڭىز بىر ئۇخلىسا ئۈچ كېچە ـ كۈندۈز ئويغانمايدۇ. بولمىسا ھەممىڭلار قارا قۇيۇندا تېرىقتەك چېچىلىپ ھالاك بولاتتىڭلار.

ــ زادىلا ئامالىمىز قالمىدى، ــ دېدى شەمىس قىزنىڭ ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، ــ تەشنالىق يامان ئىكەن.

ــ ئالدىدا چۆشكەن ئادەملىرىڭلار ئۆلۈپ چىقسا، قۇدۇققا يەنە چۆشكىنىڭلار نېمىسى؟

ــ ئەي مەلىكەم، ــ شەمسىنىڭ ئاۋازى كۆتۈرۈلدى، ــ بىز 200 دىن ئارتۇق ئادەم، ئات ـ ئۇلاغلار سۇسىز قالدۇق. قۇدۇققا چۆشمىگەن تەقدىردىمۇ ئۆلۈپ تۈگىشىمىز، شۇڭا جاننى ئالىقانغا ئالماي بولمىدى.

ــ ھەيرانمەن، ــ دېدى مەلىكە شەمسكە قادىلىپ ، ــ باشقىلار بېلىنى باغلاپ چۆشسە، سىز نېمىشقا تەتۈر چۆشىسىز؟

ــ قۇدۇقنىڭ تېگىدە سىزدەك ئاي مەسىلىك ئاي تۇرسا، پۈتۈم يۈزىڭىزگە توغرا كېلىپ قالسا، ھۆرمەتسىزلىك بولمامدۇ؟ ــ شەمس سۇسقىنا كۈلدى، ــ مېنىڭ يەنە بىر خۇش خەۋىرىم بار. سىزگە دوستىڭىز ئەسمە دۇئايى سالام يوللىدى.

ــ نېمە؟ سىز ... سىز زادى كىم بولىسىز؟

ــ سىز ئەسمەنىڭ سىردىشى، مۇڭدىشى، قەلبدىشى سۈمەنىسا بولسىڭىز، مەنمۇ ئۇنىڭ يېقىن دوستى شەمس بولىمەن!

ـــ ئاھ خۇدا، بەرگەن كۈنلىرىڭگە شۈكۈر، ئەسسىمە قىزدىن ئايلىناي، ئۇ ھازىر نەدە؟

ـــ ئەسسىمە، ئامراق سىڭلىڭىز گۈلسۈمەنلەر ھازىر يۇرتىڭىز يەمەندە. ئۇلار سىزنى ئىيتقۇسىز سىغىندى.

ـــ ئاھ پەلەك گەردىشى، چاقىڭ چۆرگىلەپ ياخشى كۈنلەرگە نائىل قىلدىڭ! ـــ سۈمەننىسا ئورنىدىن تۇردى، ـــ قىزلار، چاچقۇلار چىچىڭلار، بۇ بالىنىڭ مۇبارەك قەدەملىرى زەرلەرگە تولسۇن.

سۈمەننىسا ھەم كېنىزەكلەر پەتنۇس ـ پەتنۇس ئالتۇن، تىللا، جاۋاھىراتلارنى شەمسىنىڭ بېشىدىن چاچتى. گۈل ـ چەمبىرەكلەرنى بوينىغا ئاستى.

ـــ مەلىكە سۈمەننىسا، ـــ دېدى شەمس قىزنىڭ ھۆسن لاتاپىتىدىن ئەيمىنىپ، ـــ قارا دېۋە ئۆلگەن تۇرسا، يەنە نېمە ئۈچۈن بەنت قىلىنغان بۇ بۇتلار ئەسلىگە كەلمەيدۇ؟

ـــ قاراڭ، ـــ سۈمەننىسا بوغۇزلانغان مۈشۈكنىڭ لىپىلداۋاتقان قورسىقىنى كۆرسەتتى. ئۇنىڭ ئىككى جېنى بار، بىرى خىزىرنىڭ نەزىرى چۈشكەن تىغدا ئۆلىدۇ، يەنە بىر جېنى ئوتتا.

شەمس شەمشىرىنى ئېلىپ مۈشۈكنىڭ بېشىنى ئۈزۈپ تاشلىدى. ئاندىن ئۈستىگە ماي چېچىپ كۆيدۈرۈۋەتتى. شۇندىلا قۇدۇق ئىچىدىكى تىلسىملانغان باغ ئىچىدە گۈلدۈرلىگەن، قاراسلىغان ئاۋازلار ياڭراپ بۇتلار تىرىلىپ ئادەملەرگە ئايلاندى. ھەتتا تەختىدە مۈگدەپ قالغاندەك ئولتۇرغان پادىشاھمۇ «ئۇھ» دېگىنىچە ئورنىدىن تۇردى. شەمسنى چاپماقچى بولغان ھېلىقى بىر مۈڭگۈزلۈك مەخلۇق، ئەسلىدە بىر مۈڭگۈزلۈك دۇبۇلغا كىيگەن چىمەن قەلئەسىنىڭ ئوردا قوغدىغۇچىسى بولۇپ، دېۋە

ئۇنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىپ بەنت قىلىۋەتكەنىدى. ئوردا قوغدىغۇچىسى يۈگۈرۈپ كېلىپ، «پەرمانبەردارمەن» دەپ تىك تۇراتتى. «زۇلمەت قەلئەسى» باغۇ بوستانلىق «چىمەن قەلئەسى» گە ئايلانغانىدى. قۇدۇقمۇ كۆرۈنمەيتتى. چىمەن قەلئەسىنىڭ پادىشاھى، ئوردا ئەركاملىرى ۋە كېنىزەكلەر سالامغا كېلىپ، شەمىس ۋە سۇمەننىسالارغا پەتنۇس، لېگەن، ساندۇقلاردا ئەڭ ئېسىل ۋە قىممەتلىك ئالتۇن، يامبۇ، تىللا ۋە جاۋاھىراتلارنى كۆتۈل سوۋغىسى قىلىپ تۇتماقتا ئىدى.

ئەمدى بىز قۇدۇق سىرتىدا قالغانلارنىڭ ھالى نېچۈك، ئۇلارغا بىر قاراپ باقايلى. بارلىق ئۇمىد - ئارزۇ، خۇشاللىقلىرىنى شەمسكە باغلىغان ئادەملەر قۇدۇق ئاغزىغا توپلىشىۋالغانىدى. ۋاقىت بولسا خۇددى قورام تاشتەك مىدىرلىمايۋاتقاندەك قىلاتتى. كۇن قىزىغانسېرى تەشنالىق ئازابىدا چىرايلاردىن خۇن كېتىپ، كالپۇكلارنى گەز باغلاپ، مىدىرلىسىلا يېرىلىپ قان تەپچىرەپ چىقاتتى. بەزىلەر: «قۇدۇق ئاستىدىكى مەخلۇق شەمسىنىمۇ يەۋەتتى ... » دېسە، بەزىلەر: «ئۇنداقتا بىزمۇ ساق قالمايمىز» دەپ جېنىدىن ئەنسىرەپ قالغانىدى. توپ ئارىسىدىن كىملەردۇر ھوشىدىن كېتىپ يىقىلسا، يەنە كىملەردۇر: «سۇ ... سۇ ... سۇ ... » دەپ ئاجىز ئىڭرايتتى.

ئەييۇھەنناس! بىردىنلا قۇدۇق ئىچىدىن گۈلدۇرلىگەن، قاراسلىغان ئاۋازلار ياڭراپ يەرلەر تىترىدى. ئاندىن جاھاننى تىخ ئۆتمىگۈدەك قاراڭغۇلۇق بېسىپ كەتتى. ھېچكىم ھېچكىمنى كۆرەلمىدى. ئادەملەر «قىيامەت قايىم بولغان ئوخشايدۇ» دېيىشكىنىچە چۇرقىرىشىپ، ۋارقىرىشىپ، يىغا - زار قىلىشىپ سارىسىمىگە چۈشتى.

خېلى ئۇزۇندىلا قاراڭغۇلۇق ئاستا ـ ئاستا تارقاپ، ئالەم سۈزۈلۈشكە باشلىدى. ئادەملەر شۇنداق قاربدىكى، پۈتكۈل چۆل ـ جەزىرە ئورنىدا چىمەنزارلىق ھەم بوستانلىق تۇراتتى. قۇدۇق ئاغزى ئورنىدا ھەيۋەتلىك قەلئە دەرۋازىسى بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە ئۆي ـ ئىمارەت، راۋاق، گۈللۈكلەر زىچچىدە ئىدى. قۇببە مۇنارلىرى، گۈمبەزلىرى كۆزنى چاقاتتى ... بىر چەتتە چەشمە زىلال بۇلاق بۇلدۇقلاپ چىقىپ، سۈزۈك سۈلىرىنى ئۇنچىدەك ھەر تەرەپكە چاچاتتى. «ياشاپ كەت شەمس!»، «خۇدا ئۆمرۈڭنى ئۇزۇن قىلسۇن!» دەپ ۋارقىراشقان ئادەملەر بۇلاقنا يوپۇرۇلۇپ كېلىپ قانغۇچە سۇ ئىچىپ، نان ـ توقاچلىرىنى يەپ چىمەنزارلىقتا ئارام ئېلىپ يېتىپ قېلىشتى. بۇ چاغدا «چىمەن قەلئەسى» نىڭ پادىشاھى شەمس، سۈمەننىسا، ئايتۇران ۋە بىرقانچە كېنىزەكلەرنى نۇرغۇن بايلىقلار بىلەن ئۇزىتىپ قويدى. شەمس، سۈمەننىسا، خاس كېنىزەك ئايتۇران ۋە بىرقانچە كېنىزەكلەر دۇلدۇل ئاتلىرىنى يېتىلەپ قەلئە دەرۋازىسىدىن چىققاندا، ئىران پادىشاھىنىڭ شاھزادىسى، ئۇنىڭ ئادەملىرى، سودىگەر غوجايىن ۋە ئات ـ ئۇلاغلار ئېتىلىپ چىقىۋاتقان بۇلاق سۈيىگە قېنىپ، دەرەخ سايىلىرىدا ئۇخلاپ كېتىشكەنىدى. شەمس سۈمەننىسانىڭ ھۆسن ـ رۇخسارىغا ئوغرىلىقچە قاراپ قويياتتى. دېمىسىمۇ سۈمەننىسا خۇددى مەر ـ مەر تاشتىن ئويۇلغان مەبۇدىدەك سۈزۈك بولۇپ، ئاپپاق يۇزىدىن نۇر تۆكۈلۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئاجايىپ چىرايلىق كۆز قارىچۇقلىرىغا قانداقتۇر يوشۇرۇن بىر مەنە ئۇيۇپ قالغانىدەك ئىدى. ئۇ بوستانىدەك كىرپىكلىرىنى لەپپىدە ئېتىپ، خويمۇ تاتلىق تەبەسسۇم قىلغانىدى، شەمسنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى ئوت بولۇپ ياندى. دەرۋەقە ئەسمە تەرىپلىگەندىنمۇ ھۆسنى بەرقارار

ئىدى.

ــ سۇمەننىسا، ــ دېدى شەمىس ئەدەپ بىلەن، ــ باغداد پادىشاھىمۇ تىلسىم بىلەن بەنت قىلىنغانمۇ؟

ــ بۇنى سىز كىمدىن ئاڭلىغان؟

ــ ئەسسىمە سۆزلەپ بەرگەن، بىراق ئۇ كىمدىن ئاڭلىغانلىقىنى دېمىگەن.

ــ ئەسمە كىتابنى ئىنتايىن كۆپ ئوقۇغان قىز. ھەتتا قەدىمكى زامانىدا ئۆتكەن جاماس ھېكىمنىڭ نەچچە مىڭ يىللاردىن كېيىن يۈز بېرىدىغان ئاجايىپ سىرلىق ۋەقەلەر ھەققىدە يېزىلغان بېشارەتلىك كىتابنىمۇ ئوقۇغان. شۇڭا نۇرغۇن نەرسىلەرنى بىلىدۇ. ھەتتا بولۇش ئالدىدا تۇرغان ئىشلار توغرۇلۇق بېشارەت بېرەلەيدۇ.

ــ مۇنداق دەڭ، ــ شەمىس ئەسمەگە كۆڭۈل ئىزھار قىلغىنىدىن نومۇس قىلىپ قالدى، ــ ئۇنىڭ «بۇنى سورىماڭ، سېھرىي كارامەتلەر كۆچىنى يوقىتىدۇ» دېگىنى بىكار ئەمەسكەندە.

ــ سىز سورىغان باغداد پادىشاھى ئابدۇلھەلىم تۇغلۇق ئىنتايىن قېرىپ كەتكەن ئادەم، قارا قۇيۇن دېۋە ئۇنىڭ ئوردىسىنى ماكان قىلىش ئۈچۈن ئۇنى قارىغۇ قىلىپلا قالماي، بارلىق ۋەزىر ـ ۋۇزرالارنىمۇ قارىغۇ قىلىپ، ئوردىنى پالەچ ھالغا چۈشۈرۈپ قويدى، ــ دېدى سۇمەننىسا چوڭقۇر ئۇھ تارتىپ، ــ دېۋە مېنى دەسلەپتە شۇ يەرگە ئاپارغان، لېكىن مېنىڭ قېچىپ كېتىشىمدىن ئەنسىرەپ يەنىلا زۇلۇمەت قەلئەسىگە ئېلىپ كەلدى.

ــ ئۇنداقتا سىز ئۇ يەرنى ئوبدان بىلىدىكەنسىزدە؟

ــ بىلىمەن، دېۋە ماڭا خۇشامەت قىلىپ ھەممە يەرنى

كۆرسەتكەن.

ـــ تېخى ئۇ سىزگە خۇشامەتمۇ قىلغانمۇ؟

ـــ ھەتتا بىرنەچچە كۈن يىغلاپ تۇرۇۋالسام، تاشقا ئايلاندۇرۇۋەتكەن ئايتۇران ۋە باشقا كېنىزەكلىرىمنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، ماڭا ھەمراھ قىلىپ قويدى.

ـــ مەن قارىغۇ بولۇپ قالغان باغداد شاھىنىڭ كۆزىنى ئاچقىلى بارىمەن، سىز ماڭا ھەمراھ بولۇپ بىللە بارالامسىز؟

ـــ تېخى مېنى يالغۇز يولغا سېلىپ قويۇش ئويىڭىزمۇ بار ئوخشىمامدۇ؟ ـــ سۈمەننىسا رەنجىگەندەك بولدى، ـــ ئەمدى سىز قەيەرگە بارسىڭىز، سايىڭىز بولۇپ كېتىۋېرىمەن. ئوردا بېغىدىكى كۈمۈش ۋە ئالتۇن كۆلگە سىزنى كىم باشلاپ باريدۇ؟

ئۇلار قىزغىن پاراڭلىشىپ تۇرغاندا شاھزادە، سودىگەر ۋە باشقىلار ئويغىنىپ ئاتلارغا قاراۋاتقان ئايتۇران ۋە كېنىزەكلەر قېشىغا كېلىپ نېمە كارامەت يۈز بەرگەنلىكىنى سوريدى. ئايتۇران ھەم كېنىزەكلەر شەمسىنىڭ قۇدۇق ئىچىگە كىرىپ قىلغان ئىشلىرىنى ئۇجۇر ـ بۇجۇرلىرىغىچە سۆزلەپ بەرگەندى، ئۇلار بۇ چۆل ـ جەزىرىنىڭ بىردىنلا باغۇ بوستانلىق «چىمەن قەلئەسى» گە ئايلىنىپ قالغانلىقىنىڭ تېگىگە يەتتى. سودىگەر پەخىرلەنگەن ھالدا:

ـــ شەمس مېنىڭ ھەمراھىم ھەم دوستۇم بولىدۇ، ـــ دېۋىدى، باشقىلار ئۇنىڭغا ھۆرمەت ـ ئىپتىخار بىلەن قاراشتى.

ـــ ھازىر ئۇ نەدە؟ ـــ سورىدى شاھزادە.

ـــ سۈمەننىسا مەلىكە بىلەن ئىككىسى بۇلاق بېشىدا مۇڭدىشىۋاتىدۇ، ـــ دەپ جاۋاب بەردى ئايتۇران.

شاھزادە توي قىلىپ ئېلىپ ماڭغان كېلىن قىزنىڭ قولىدىن يېتىلەپ: «قۇياش ... قۇياش ... » دەپ ۋارقىرىغىنىچە بۇلاق

بېشىغا بارغانىدى. سودىگەر ۋە باشقىلارمۇ يېتىپ كەلدى. ئۇلار شەمسىنىڭ باتۇرلۇقىنى تەرىپلەپ ئۇنىڭغا تىلەكلەر تىلىدى. شاھزادىمۇ: «سەن ھەقىقەتەن قۇياشتەك بالىكەنسەن!» دېۋىدى، شەمس كۈلۈپ: «ماڭا قۇياشتەك ھارارەتنى ئەقىللىق قىز ئەسىمە بەرگەن!» دېدى. سودىگەر غوجايىن ئۇنى قۇچاقلاپ:

— شەمس، يېڭى دىلبىرىڭگە مۇبارەك بولسۇن، مەڭگۈ قېرىمايى ياشاڭلار! — دېۋىدى، سۇمەننىسا قىزارغىنىدىن ئوت بولۇپ ياندى. ئۇ شەمسكە مۇھەببەتلىك كۆزلىرىنى تىكتى. شەمسىنىڭمۇ يۈرىكى ئوينىاپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى لەرزىگە كەلدى. ئەما شەمس ئۆزىنىڭ باغدادقا بارمىسا بولمايدىغان سەۋەبىنى چۈشەندۈرگەنىدى. سودىگەر شەمسكە قىيمىغان ھالدا كۆزىگە ياش ئالدى.

— بوپتۇ ساۋابلىق ئىشقا بارىدىكەنسەن، بولمىسا سېنى ھەرگىزمۇ قويۇپ بەرمەيتتىم، — دېدى سودىگەر مەيۈس ھالدا، — مەن يەمەنگە قايتىپ بارغىنىمدا سېنى چوقۇم ئىزدەيمەن.

شاھزادە، سودىگەرنىڭ ئادەملىرى تۈلۈملىرىغا سۇ قاچىلاپ يولغا چىقىشتى. شەمس، سۇمەننىسا ۋە ئۇنىڭ بىرقانچە كېنىزىكىمۇ دۇلدۇللىرىغا مىنىپ ئاتلاندى. ئۇلار تاغ ـ دەريا، چۆل ـ جەزىرە، ئورمانلارنى بېسىپ 14 كۈندە باغداد شەھىرىگە يېتىپ كەلدى. كوچىلاردا ئادەملەر ناھايىتى شالاڭ بولۇپ، ھەممىنىڭ چىرايىدا بىر خىل غەم ـ ئەندىشە تۇمانلىرى ئەلەڭلەيتتى. ئۇلار ئۈن ـ تىنسىز نەگىدۇر ئالدىراپ مېڭىشاتتى. بىر ـ بىرىگە قاراپمۇ قويمايتتى. ھەتتا لالما ئىتلار چېغىدا قۇيرۇقىنى چۈشىگە تىقىپ، ئۆگزىلەردىكى ئەسكى سامان، چۆۋا ـ چاتقاللار ئارىسىغا كىرىۋالغانىدى. قىسقىسى، پادىشاھسىز چۆلدەرەپ قالغان شەھەر ئەمچەكىكە تەلمۈرگەن

بوۋاقتەك زەئىپ ئىكرايىتتى.

شەمس بىلەن سۆمەننىسا كېنىزەكلەرنى بىر نامرات ئادەمنىڭ ئۆيىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ، ئۆزلىرى ئوردا ئىچىگە كىردى. ۋەزىر، لەشكەر بېشى، خەزىنىچى، مەشقاۋۇل قاتارلىق مەنسەپدارلارنىڭ ھەممىسىنىڭ قولىدا بىردىن تاياق بولۇپ، يەرگە توكۇلدىتىپ ئۇرۇپ، تىمسىقلاپ يۇرۇشەتتى. بەزىلىرى ئۇتتۇر كەلگەن سۇپا، پەشتاق، بەندىڭ، سايىلاردا يەر بېقىپ ئولتۇرۇشاتتى.

شەمس سۆمەننىسانىڭ يول باشلىشى بىلەن ئوردا سارايلىرىدىن ئۆتۈپ، ئاغۋاتلار ياتىدىغان چوڭ ھۇجرا ئالدىغا كەلدى. ھۇجرا ئىشىكىگە چوڭ قۇلۇپ سېلىنغان بولۇپ، چاچ ـ ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەن بىر قېرى ئاغۋات تامغا يۆلەنگىنىچە مۇگدەپ ئولتۇراتتى. ئۇ مەلىكە سۆمەننىسانى كۆرۈپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە، قۇلۇپنى ئاچتى. ئىشىك ئېچىلىشى بىلەن زەيلىشىپ كەتكەن ئۆيدىن بەدبۇي بىر پۇراق گۇپلا قىلىپ دىماقلارغا ئۇرۇلدى. ھۇجرىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا سېلىنغان كونا كۆرپىلەر ئۇستىدە بىر بوۋاي تۇگۇلۇپلا ياتاتتى. ئۇ شۇنچىلىك ئورۇقلاپ كەتكەنىدىكى، ئوقرەك سۆڭەكلىرى پىچاق دەستىسىدەك پولتىيىپ چىقىپ تۇراتتى. ئۇ توختىماي ئىكرايىتتى.

ـــ شاھىنشاھ ئاتا، ـــ دېدى شەمس ئۇنى يۆلەۋېتىپ، ـــ قانداقراق ئەھۋاللىرى؟

ـــ ھەي، دەرىخا، شاھلىق قۇرۇپ كەتسۇن، ـــ بوۋاي تامغا يۆلەندى، ـــ ئەھۋالىم ئەڭ چارىسىز قەلەندەرنىڭ خۇرجۇنىدىن بەتتەر. سەن كىم بولىسەن؟

ـــ مەن سىلىنى قۇتقۇزغىلى كەلدىم. كۆزلىرىنى يۇمۇپ ئۇستىگە قارىسىلا، ـــ شەمس قان يۇقى شەمشىرىنى ئېلىپ

ئۇنىڭغا سۇ پۇركۈپ، قاپاقلىرىغا سۈرتتى، ــ ئەمدى كۆزلىرىنى ئاچماي بىردەم تۇرسىلا.

ئاردىدىن ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەي كۆزىنى ئاچقان شاھ بوۋاي يىغلىۋەتتى:

ــ ئاھ خۇدا، يورۇق جاھانىنى كۆردۈم ... مەن كۆردۈم. راستتىنلا كۆردۈم. ئاللا ساڭا قۇياشتەك ئۆمۈر بەرسۇن!

بوۋاي شەمىسنىڭ تىزلىرىنى قۇچاقلاپ ھوشىدىن كەتتى. ئۇ خۇشاللىقىنىمۇ كۆتۈرەلمىگۈدەك ئاجىزلاپ كەتكەنىدى. شەمىس ئۇنى يۇدۇپ چوڭ سارايغا ئەكىرگەندە، سارای ئىچى قارىغۇ ئوردا ئەمەلدارلىرى بىلەن تولۇپ كەتكەنىدى. ئۇلار نېمە ئىشلارنىڭ بولۇۋاتقانلىقىنى ئاڭقىرالماي ھاڭقىيىپ تۇرۇشاتتى. ئاڭغۇچە ھوشىغا كەلگەن شاھ بوۋاينىڭ: «مېنىڭ كۆزۈم ئېچىلدى. بۇ ھۆكۈما يېگىت كۆزۈمنى ئاچتى. مەن سىلەرنىڭ شاھىنشاھىڭلار ئابدۇلھەلىم تۇغلۇق بولىمەن!» دېگەن خىرقىراق بوغۇق ئاۋازىنى تونۇغان قارىغۇلارنىڭ ھەممىسى بىر ـ بىرىگە ئۇرۇلۇپ ـ سوقۇلۇپ بىر يەرگە توپلاندى. شەمىس بوۋاينى سۈمەنىنىساغا قالدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ كۆزلىرىگە دۈپە قېنىغا مىلەنگەن شەمشەرنى سۈرتۈپ، بىردىن ـ بىردىن ئاچتى. خۇشاللىقى ئىچىگە سىغمىغان ۋەزىر ـ ۋۇزرالار يىغلايتتى، كۈلەتتى، شەمىسنى قۇچاقلاپ سۆيەتتى. باريكاللا، ھەشقاللا دېيىشىپ تىلەكلەرنى تىلەيتتى.

ــ ھازىردىن تارتىپ ھەرقايسىڭلار ئۆز ئەمىلىڭلار بويىچە ئىش باشلاڭلار، ــ دېدى شەمىس جاراڭلىق ئاۋازدا، ــ سىلەرگە دېشۇارچىلىق سالغان قارا قۇيۇن دۈپە كۆيۈپ كۈل بولدى.

شۇ كۈنى كەچتە پادىشاھ ئوردىسىنىڭ چوڭ سارىيىدا شاھانە زىياپەت بولدى. ئۇزۇن ۋاقىت كۆزى كۆرمەي، بۇرۇقتۇرمىچىلىق

ئىچىدە ئازاب تارتقان ئوردا ئەھكاملىرى شاھانە تائاملارنى يەپ، شەربەتلەرنى ئىچىپ راسا يايرىدى. مۇشۇنداق شادىمان كۈنلەرنى ئاتا قىلغان شەمس ۋە سۈمەننىسالارغا ھەمدۈسانا ئوقۇدى. تەختتە ئارانلا ئولتۇرغان شاھ شەمسكە تەخت يېنىدىن ئورۇن بەردى. قېرىلىق ۋە كېسەللىك ئۇنىڭ تېنىدىكى مادارنى قۇرۇتقاندەك قىلاتتى. شەمس ئۇنى ھەر قېتىم «ئاتا!»، «شاھ ئاتا!» دەپ ئىلتىجا قىلغاندا ئۇنىڭ بېشى كۆككە يەتكەندەك بولاتتى.

— بالام، — دېدى شاھ يۆتىلىپ ھەم قېقىلىپ، — ئوردا بېغىدا ئەجدادىمىزدىن تارتىپ ساقلىنىپ كەلگەن ئىككى كۆل بار، ئۇنىڭ بىرى ئالتۇن، يەنە بىرى كۈمۈشتىن ياسالغان، كۆل قىرلىرىدا ئىككىدىن چاق بولۇپ، ئوڭدىكى چاقنى چۆرىسە، كۈمۈش كۆلنىڭ سۈيى ئالتۇن كۆلگە چىقىدۇ. سولدىكى چاقنى چۆرىسە ئالتۇن كۆلنىڭ سۈيى كۈمۈش كۆلگە چىقىدۇ. ئەگەر ئالتۇن كۆلنىڭ سۈيىنى چىقىرىۋەتسە، كۇن چىقىش تەرەپتىكى تاغ باغرىدا بىر يول كۆرۈنىدۇ. بۇ يولنىڭ قانداق سىھرى بارلىقىنى بىلگىلى بولمايدۇ. ئەمما بارغانلار ھەرگىز قايتىپ كەلمەيدۇ.

شەمس شاھنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ، ئەسمەنىڭ ئىيتقانلىرىنى ئەسلەپ قالدى. ئۇ بۇ ھەقتە بىشارەت بېرىپ، بۇ يولنىڭ ھەزرىتى ئىسكەندەردىن قالغان خەزىنىگە ئاپىرىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەرگەنىدى. شەمس سەپەر قىلغاندىن بېرى كۆرۈلگەن مۆجىزىلەرنىڭ، ھەربىر توسالغۇلاردا نۇسرەت قازىنىشلارنىڭ ھەممىسى، ئەسمەنىڭ ئەقىل كۆرسىتىشلىرىدىن بولغانلىقىنى ئويلىغىنىدا: «ئۇ قىز چوقۇم پەرىشتە ئىكەن» دەپ جەزم قىلاتتى. مانا ھازىرمۇ پادىشاھنىڭ ئالتۇن ۋە كۈمۈشتە ياسالغان كۆللەر توغرۇلۇق ئىيتقانلىرى شەمسكە يېڭىلىق

ئەمەس ئىدى! ھەتتا ئۇ تاغ باغرىدىكى يول بىلەن مېڭىپ، خەزىنىنى قانداق تېپىش ۋە ئۇنىڭ ئىچىدىكى بايلىقلارنى قانداق بىر تەرەپ قىلىشلارغىچە بىلەتتى. شۇڭا مۇشۇنداق گەپنىڭ تېشىلىشىنى كۈتۈپ تۇرغان شەمس قورقمايلا ۋەدە قىلدى:

ــ بولىدۇ شاھ ئاتا، مەن ئاشۇ سىرلىق يول بىلەن مېڭىپ ئۆزۈمنى بىر سىناپ كۆرەي.

ــ ياق، ياق بولمايدۇ بالام، ــ بوۋاي ھاسىراپ مەيدىسىنى قامىاللىدى، ــ بۇ سىناپ كۆرىدىغان ئىش ئەمەس، ناھايىتى خەتەرلىك.

ــ خاتىرجەم بولسىلا ئاتا، ماڭا ھېچنېمە بولمايدۇ.

ــ ۋايىم يېمىسلە شاھ ھەزرەتلىرى، ــ سۇمەنناسامۇ بوۋاينىڭ كۆڭلىنى تىندۇردى، ــ زۇلمەت قەلئەسىدىكى قارا قۇيۇن دېگەنلىك قولىدىن مېنى قۇتقۇزۇپ چىققان يەردە، ئۇ قانچىلىك ئىش ئىدى! ھەتتا زۇلمەت قەلئەسىدىكى تىلسىمنى بىتچىت قىلىپ، شاھلىقنى، چىمەن قەلئەسىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەن تۇرسا.

سۇمەنناسانىڭ سۆزلىرىدىن ئوردا ئەركانلىرى «ئوھوي! ... » دېيىشىپ ساقاللىرىنى سىيپاپ، باشلىرىنى لىڭشىتىپ، شەمسكە يەنە بىر قېتىم تەزىم كەلتۈرۈشتى.

ئەتىسى ئەتىگەن شەمس، سۇمەنناسا، ئايتۇران ۋە بىرنەچچە نەۋكەر، ئەركانلار بىلەن ئوردا بېغىغا كىرىپ، پادىشاھنىڭ دېگىنى بويىچە چاقنى چۆرۈپ، ئالتۇن كۆلنىڭ سۇيىنى چىقىرىۋەتكەنىدى، كۈن چىقىش تەرەپتىكى تاغ باغرىدا بىر يول گىرىمسەن كۆرۈندى. ئۇلار ئارغىماق ۋە دۇلدۇللىرىغا مىنىپ شۇ تەرەپكە قاراپ ئات سالدى. ئەڭ ئالدىدا كېتىۋاتقان شەمس قىزىل ياقۇت دەستىلىك شەمشىرىنى كىچىك رومالغا ئوراپ،

قوينىغا سالدى. ئۇ يولنى خاتا ماڭدى ـ يۇ، شەمشەر سىلكىنىپ شەپە بېرەتتى. ئاخىر ئۇلار قاتمۇقات تاغلار ئارىسىدىكى بىر ئۆڭكۇرگە يېتىپ كەلدى. شەمس شەمشەرنى يالىڭاچلاپ ئۆڭكۇرگە قەدەم ئالدى. شەمشەر قاراڭغۇ ئۆڭكۇر ئىچىنى قىزىل نۇرغا تولدۇرۇپ، يورۇتۇپ تۇراتتى. باشقىلار ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قورقۇپقىنا كېتىۋاتاتتى. ئۇلار ئىچكىرىلەپ ماڭغانسېرى ھەرخىل مەخلۇقلار قىياپىتىدىكى قورام تاشلار ئۇچراپ، كۆڭۈللەرنى ئەنسىزلىككە سالاتتى. بىردىنلا چوڭقۇرلۇقى نەچچە مىڭ غۇلاچ كېلىدىغان ھاڭ ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇۋالدى. ھاڭنىڭ تېگىنى كۆرگىلى بولمايتتى. چۈنكى تۇرۇلۇپ، شىددەت بىلەن پىرقىراۋاتقان تۇمانلار بىر ئۆرلەپ، بىر پەسىيىپ تۇراتتى. لېكىن ھاڭنىڭ كەڭلىكى 20 غۇلاچتەك بولۇپ، ئۇ تەرىپىدە غايەت زور بىر ياپىلاق كۆكتاش تىككىدە تۇراتتى. شەمس ئادەملىرىنى كەينىگە چېكىندۇرۇپ، يالىڭاچ شەمشەرنى ئېگىز كۆتۈرگەنىدى، كۆكتاش غارىلداپ ئاستا ـ ئاستا يېقىلىپ، ھاڭ ئۈستىدە تەبىئىي كۆۋرۈك ھاسىل بولدى. شەمس ئادەملىرىنى باشلاپ، ھاڭنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتۈپلا، دۇپدۇگىلەك ئۆڭكۇر ئاغزىغا دۇچ كەلدى. ئەسلىدە يېقىلغان كۆكتاش ئىشىك بولۇپ، ئۆڭكۇر ئاغزىنى توسۇپ تۇرغانىكەن. شەمس ئادەملىرى بىلەن ئۆڭكۇرگە قەدەم ئېلىشى ۋال ـ ۋۇل، يالىت ـ يۇلت، ۋىل ـ ۋىل قىلغان چېقىنلاردىن كۆزلىرىنى ئاچالمايلا قالدى. ئىككى تەرەپكە تىزىلىپ كەتكەن ئىدىش، كۇپ، ساندۇق ۋە تاغالاردا ئالتۇن، يامبۇ، قىممەت باھالىق جاۋاھىراتلار رەت ـ رېتى بىلەن تۇراتتى. ئالتۇندىن ياسالغان ئوتۇغات، چەينەك، چىلاپچا، چىراغدان، بىلەزۈك ۋە ھەرخىل زىبۇزىننەتلەر، يامبۇدىن قۇيۇلغان ئۆي سەرەمجانلىرى، بىرلىيانت، گۆھەر، مەرۋايىت،

ياقۇت، زۇمرەت، كەھرىۋالار يۇلتۇزدەك چاقنايتتى.

شەمسىنىڭ بىردىنلا كۆڭلى بۇزۇلۇپ، چىرايىنى مىسكىنلىك قاپلىدى. ئالەمشۇمۇل زور ئىشلارنى تەۋرەتكەن سەددى ئىسكەندەرنىڭ بۇنداق خەزىنىلىرى، دەپنە ـ دۇنيالىرى ئالەمنىڭ ھەممىلا يېرىدىن تېپىلىدۇ. ئىسكەندەر بۇ دۇنيادا نېمە يىغقان بولسا، ئۇنىڭ ھەممىسىنى تاشلاپ، ئۆزى قۇرۇق قول باقىيغا رەھلەت قىلدى. شۇڭا ئۇ ئاللانىڭ ئامانىتىنى تاپشۇرىدىغان چېغىدا: «مەن ئۆلگەندىن كېيىن، تاۋۇتۇمدىن بىر قولۇمنى سىرتقا چىقىرىپ قويۇڭلار. بۇ دۇنيا بايلىقىغا ئۆزىنى ئۇرۇپ كەتكەنلەرگە ئىبرەت بولسۇن» دېگەنىكەن. شۇڭا تاۋۇتنى ئېلىپ ماڭغاندا، كىشىلەر: «قاراڭلار، پۈتۈن دۇنيانى ئىگىلىگەن، ھەتتا دېڭىز ـ ئوكيانلارنى بويسۇندۇرغان ئىسكەندەرنىڭ قولى ئۇ دۇنياغا قۇرۇق قول كېتىۋاتىدۇ ... » دېيىشىپتىكەن.

شەمس شۇ كۈنىلا ئوردا ئەركانلىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، نۇرغۇنلىغان ئات، تۆگە، ئېشەك، ئۆكۈزلەردە ئۆڭكۇردىكى بايلىقنى پادىشاھ سارىيىغا يۆتكەپ ئېلىپ كەلدى ـ دە، ئۇلارنى ھەممىنىڭ ئالدىدا پادىشاھقا تاپشۇردى. بۇ ئەسلىدە ئەسىمەنىڭ ئارزۇسى ئىدى. لېكىن پادىشاھ قوبۇل قىلغىلى ئۇنىمىدى.

ــ سېنىڭ، بىزنىڭ پادىشاھلىقىمىزنى قۇتقۇزۇپ قالغىنىڭنىڭ ئۆزى بىز ئۈچۈن باھا يەتمەس چوڭ بايلىقتۇر. بۇ دۇنيا ئۆزۈڭگە قالسۇن، ــ دېدى. شەمس سۇمەننىسا بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئەسىمەنىڭ دېگىنىدەك بارلىق شەھەر كەمبەغەللىرىنى يىغىپ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىغا يارىشا ئالتۇن تەقسىم قىلىپ بەردى. پۇقرالار تۆلەيدىغان باجنى تۆلىۋەتتى. ئىسكەندەر خەزىنىسىدىن ئېلىپ كەلگەن بايلىق

ھەددى ـ ھېسابسىز بولغاچقا، ئېشىپ قالغانلىرىنى باغداد شاھ خەزىنىسىگە تاپشۇردى. شەمىس، سۇمەننىسا، خەزىنىدار ۋە ئوردا ئەركانلىرىدىن بىرقانچە ئادەم ئالتۇن، يامبۇ، جاۋاھىراتلارنى تىزىملاپ خەزىنىگە كىرگۈزۈۋاتقاندا، پادىشاھنىڭ كېسىلىنىڭ ئۆزگىرىپ قالغانلىقى ھەققىدە خەۋەر كېلىپ قالدى. ئۇلار خەزىنىنى تاقاپ، ئەترapىقا قاراۋۇللارنى قويۇپ يۇگۇرۇپ كېلىشتى. راست دېگەندەك ياشانغان شاھ سەكراتقا چۈشۈپ قالغان بولۇپ، بارلىق ۋەزىرلەر ئۇنىڭ بېشىغا يىغىلغانىدى.

ـــ مېنىڭ كۆپ ۋاقتىم قالمىدى، ـــ دېدى شاھ ئارانلا پىچىرلاپ، ـــ تەختىمگە ۋارىسلىق قىلغۇدەك ئوغلۇم يوق. بىزنىڭ شاھلىقىمىزنى قۇتقۇزۇپ قالغان، خەلقىمىزنىڭ بېشىنى سىلىغان، كۆزلىرىمىزنى ئېچىپ يورۇق دۇنيا ئاتا قىلغان شاپائەتچىمىز شەمىسنى شاھلىققا تەكلىپ قىلىمەن. سىلەر قانداق قارايسىلەر؟

ـــ ئاقىلانە ۋە ئەڭ ئادىل قارار، ـــ دېيىشتى ۋەزىرلەر، ـــ شەمىس كىچىك بولسىمۇ باغداد ئەھلى ۋە بىز ئۈچۈن بىھىساب ساخاۋەت ساھىبى بولدى. ئۇنىڭ شاھ بولۇشى ئاللانىڭ ئىرادىسىدۇر.

ـــ شاھ ئاتا، ـــ شەمىس سەل ئەنسىرەپ تۇراتتى، ـــ مەن تېخى كىچىك، شاھلىقنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايمەنمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن.

ـــ مەن 80 يېشىمغىچە شاھلىق قىلىپ، سەن قىلغان ئىشنىڭ ھېچقايسىسىنى قىلالماپتىمەن.

ـــ بىزمۇ شۇ، ـــ دېيىشتى ۋەزىرلەر، ـــ شەمىس يوقسۇللارنىڭ بېشىنى سىلىدى، غېرىب ـ غۇرۇالارنى يۆلىدى. شاھ خەزىنىسىنى زەرگە تولدۇردى. زۇلمەت قاراڭغۇلۇقتا قالغان

كۆزلىرىمىزنى ئاچتى. بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق شاپائەت بولامدۇ؟

ــ شاھىنشاھلىقنى قوبۇل قىلغىن بالام، ــ دېدى شاھ ئېغىر تىنىپ، ــ سەن مېنى «ئاتا»، «شاھ ئاتا» دېگەندىن بېرى مېنىڭ ئۆز ئوغلۇمدەك بولۇپ قالدىڭ. لېكىن ئېسىڭدە بولسۇنكى، يەنە ئىقلىم شاھلىرىنى ساڭا بەيئەت قىلدۇ. ھەر يىلى باج ـ سېلىق تاپشۇرىدۇ.

ــ قوبۇل قىلغايلا! ــ ۋەزىرلەر بىردەك ئىلتىجا قىلىشتى.

شاھ كۆز يۇمدى. شۇ كۈنى جۈمە نامىزىدا، نامىزى چۈشۈرۈلگەن شاھنى «شاھ جەمەتى قەبرىستان» لىقىغا دەپنە قىلىشتى. شەمىس ئۇچىسىغا شاھى تون، بېشىغا ئالتۇن تاج كىيىپ، تەختتە ئولتۇردى. ھېسابسىز مال ـ دۇنيا، خەزىنىلەرگە ئىگە بولۇپ، يۈرت سوراشقا باشلىدى. بىر كۈنى كېنىزەك ئايتۇران ئىجازەت بىلەن ئوردىغا كىرىپ كەلدى. ئۇ شاھقا چوڭقۇر سالام بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن سۆز باشلىدى:

ــ ئۇلۇغ شاھىنشاھىمىز، ئەدەپسىزلىكىمنى كەچۈرگەيسىز، ــ دېدى ئايتۇران سەممىيلىك بىلەن، ــ مەن ھازىر شاھ بىلەن ئەمەس، يېقىن دوستۇم بىلەن ھەمسۆھبەتتە بولۇۋاتىمەن، دەپ چۈشەنسەم بولامدۇ؟

ــ تامامەن شۇنداق، ـ شەمىس كۈلدى، ــ بىزلەر ئەڭ ئېغىر كۈنلەردە بىر ـ بىرىمىزگە سايەۋەن، ھەمقان بولغان دوستلاردىن ئەمەسمىدۇق. بۇنداق دوستلۇقتىن تانغانلار تۈز كور بولۇپ كەتمەمدۇ!

ــ خوش، شۇنداق ئىكەن، مەن ئەمىسە سۈلكەت قىلىپ ئولتۇرمىدىم، ــ ئايتۇران دىدىللەشتى، ــ بىر بالىنىڭ ئىشق ئوتىدا كۆيۈپ كۈل بولغان بىر قىزنىڭ دەردى ـ ھالىغا يەتمەسلىك ئادىل شاھ ۋە ۋىجدانلىق ئەرنىڭ ئادىمىيلىك

مىزانىمۇ؟

ــ بۇ ... بۇ نېمە دېگىنىڭىز ئايتۇران، ــ گەپنىڭ ئۇرانىغا يەتكەن شەمىس قەستەن خۇپسەنلىك قىلدى، ــ قېنى ئېنىقراق سۆزلەڭ، گەپلىرىڭىز روشەنرەك بولسۇن.

ــ شۇنچە ئازابلارنى چەككەن سۇمەننىسا ئەمدى سىزنىڭ ئىشق ئازابىڭىزنى تارتسۇنمۇ؟

ــ مەن، بۇ ... بۇ ... ، ــ شەمىس دۇدۇقلىدى، ــ سىز مېنى چوڭقۇر يار لېۋىگە قىستاپ قويدىڭىز ...

شەمىس ئەسىمە ھەققىدە قىسقىلا قىلىپ سۆزلەپ، ئۇنىڭ بىر پاسىق ھۇرۇننى قانداق قىلىپ شاھلىق سەلتەنەتىگە ئېرىشتۇرگەنلىك ئەجىر ـ ئېھسانلىرىغا يۈز كېلەلمەيدىغانلىقىنى ئوچۇق ئىزھار قىلدى.

ــ ئەسىمە، مەندىن ئۆزگە يارغا قارىمايسەن دېگەنمىدى؟

ــ يوقسۇ، ئەكسىچە «سۇمەننىسا ئۆزىنى ئەمرىڭىزگە ئېلىشنى ئۆتۈنسە، ئىككىلەنمەي ماقۇل دەڭ. ئۇ مەندىن نەچچە باراۋەر گۈزەل ۋە ئوقۇمۇشلۇق قىز ... » دېگەنىدى.

ــ سىز نىكاھ قىلىپ بىرەر ئايغىچە بىر ياستۇقتا باش قويۇشنى ھەرخىل باھانىلەردە ئارقىغا سۆرىگەن، دوستىنىڭ ئۆزىنىڭ بەختىنى ئۇستىگە قويغان بىر قىزنىڭ روھىي پەزىلىتىنىڭ تېگىگە يېتەلمىدىڭىزمۇ؟

ــ بۇنچىلا چوڭقۇر ئويلاپ كەتمەپتىمەن.

ــ ئەسىمەنى ئوبدان چۈشىنىمەن. ئۇ سۇمەننىسانى ئىزدەپ كەلگەنلىرىدە، ئوردا كىتابخانىسىدا كىتاب ئوقۇغانلىرىدا مەن ئۇنىڭ بىلەن دوستلاشقان، ــ ئايتۇران بىر ئاز تىنىۋالدى، ــ ئۇ «19 ~ 20 يېشىمغىچە بىلىم تەھسىل قىلىمەن، ھېچقانداق غەيرىي خىياللاردا بولمايمەن» دەپ قەسەمياد قىلغان قىز.

ـــ ئەمسە ئەسمەنىڭ «ئەگەر سۇمەننىسا رازى بولسا، ئىككىنچى ئايالىڭىز بولاي» دېگەن لەۋزىنى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟

ـــ ئۇ بىرىنچىدىن، نىكاھ قىلىپ قولىنىڭ ئۈچىنى تۇتقۇزمىغان، ئىككىنچىدىن، دوستىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن سىزنى خەۋپلىك تەقدىرگە تەۋەككۇل قىلدۇرغان، ئۈچىنچىدىن، ئادىمىيلىك يولىغا قەدەم ئالغان سىزدەك دوستىغا راست گېپىنى قىلالمىغان گۇناھلىرى ئۈچۈن، ۋىجدان ئازابىدا ئۆزىنى قۇربان قىلماقچى بولغان! لېكىن ئەسمە دوستى سۇمەننىسادىن بەخت تالىشىدىغان قىز ئەمەس!

ـــ ئۇنداقتا، ئۇنىڭ نىكاھ ـ پاتىھەگە ئۆز رايى بىلەن رازى بولۇشى قانداق گەپ؟

ـــ سىزنى قاباھەتلىك پاتقاقتىن تارتىپ چىقىرىپ، ئادىمىيلىك يولىغا باشلاش ئۈچۈن، نىكاھ قىلىپ بىر ئۆيگە كىرىشى كېرەك. ئەگەر نىكاھسىز بىر ئۆيگە كىرىۋالساڭلار ئىسلام مىزانلىرىغا ئۇيغۇن كەلمەيدۇ ـ دە ...

ـــ كەچۈرۈڭ ئايتۇران، تۇرمۇش ۋە كۆڭۈلگە تالىق ئىشلاردا مەن تولىمۇ خام ئىكەنمەن، ـــ شەمىس غەلىتىلا كۈلۈپ قويدى، ـــ ئەپسۇس، ئارىمىزدىكى نىكاھنى قانداق قىلارمىز؟

ـــ ئەگەر يۇزتۇرانە دېيىشكە تىلىڭىز بارمىسا، بىر پارچە مەكتۇپ ئارقىلىق ئۇنىڭدىن كەچۈرۈم سوراپ، «تالاق» دېگەن بىر سۆزنى قوشۇپ قويۇڭ ...

باغداد شاھىنشاھنىڭ سارىيى، ئوردا ۋە چاھار باغلىرىدا 41 كۈن توي تەنتەنىسى ئۆتكۈزۈلۈپ، شەمىس بىلەن سۇمەننىسا ئۆمۈرلۈك جۈپتى ھەمراھلار بولۇپ قوشۇلۇشتى. باغداد دىيارى ئۇلارنىڭ ھالال ھىممەتلىرىدە تېزدىن گۈللەپ ياشناشقا

باشلىدى.

... ئەمدى گەپنى يەمەن پادىشاھى زۇھرۇللا زامانىدىن ئاڭلايلى، ئۇ بىر كۈنى ئەتىگەنلىكى ۋەزىر - ۋۇزرا قوغدىغۇچى لەشكەرلىرى بىلەن ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇل مۇلۇكنىڭ ھوزۇرىغا كەلدى. ئۇ ئۆزىنىڭ غەلىبىسىگە تەنتەنە قىلىۋاتقاندەك، قولىنى ئارقىسىغا تۈتۈپ گىدەيگەن ھالدا، قىسقا قوللىرىنى ئەسىمەگە شىلتىدى:

— ئەتە كەچ شام بىلەن تەڭ بىر يىل توشىدۇ، — دېدى زۇھرۇللا زامان مەغرۇر ھالدا، — ھېلىقى ھۇرۇن ئەرنى شاھانە تونلار ئىچىدە كۆرۈشۈم كېرەك. سەن ئەرنى دىۋانە قىلغانمۇ، پادىشاھ قىلغانمۇ خوتۇن دېمىگەنمىدىڭ؟

— ئېسىمدە شاھ ئالىيلىرى ... ئاتام ئىككىمىزنى دار سىرتىمقى كۈتۈپ تۇرغانلىقىمۇ يادىمدىن كۆتۈرۈلگىنى يوق.

— ياخشى، تىگىل ياخشى، ئېسىڭدىن كۆتۈرۈلمىگىنى ئوبدان بوپتۇ. ئەمدى مەن بىر خۇماردىن چىقىدىغان بولدۇم.

— شاھ ئالىيلىرى، — ئەسىمە تەمكىن ئىدى، — سىلى يەڭسىلە دادام ئىككىمىزنى قەتلى قىلىپ خۇمادىن چىقىدىلا، ئەگەر مەن يەڭگەن بولسامچۇ؟

— نېمە، ھۇرۇن دىۋانىنى شاھ قىلىپما؟

— شۇنداق!

— ھا، ھا، ھا ... ، — زۇھرۇللا زامان قاقاقلاپ كۈلدى، — بۇ خۇددى قوشقارنى قوزىلىتىمەن، بۇقىنى موزايلىتىمەن دېگەندەك گەپ بولدى - دە. ئەگەر سەن راستىنلا شۇنداق قىلالىساڭ ئاتاڭ ئىككىڭ ئالدىدا ئىتتەك ئۆملەيمەن.

— قاۋاپمۇ بېرەلا؟

— ھۇرۇن دىۋانىنى شاھ قىلغان يەردە، ئۇ قانچىلىك ئىش

ئىدى.

ــ ئاڭلىدىڭلارمۇ خالايىق، ــ ئەسسىمە ئىشىك ئالدىدا توپلاشقانلارغا قاراپ ۋارقىرىدى، ــ شاھنىڭ لەۋزى مۆھۈردۇر! ...

زۇھرۇللا زامان ئادەملىرىنى باشلاپ كېتىپ قالدى. ئابدۇل مۇلۇكنىڭ چىرايى ئۆلۈكتەك تاتىرىپ كەتكەنىدى. لېكىن ئەسسىمە ئۆزىگە ئىشەنگەن ھالدا تەمكىن ئىدى. چۈنكى ئۇ چۈشىدە بېشارەت بەرگەن خىزىرنىڭ: «كۆڭلۈڭنى ئەمىن تۇت قىزىم، خۇدا يامانلارغا بىر مەزگىل زامان بەرگىنى بىلەن ئامانلىق بەرمەيدۇ ... » دېگەن سۆزىنىڭ قۇدرىتىگە ئىشىنەتتى. شۇنداقلا ئۇ بىرنەچچە كۈننىڭ ئالدىدا باغداد شاھىنشاھى شەمىس، خانىش سۈمەننىسالاردىن بىر مەكتۇپ تاپشۇرۇپ ئالغانىدى. مەكتۇپ مەزمۇنىدىن ئۇلارنىڭ بۇگۈن ياكى ئەتە كېلىپ قېلىشى ئېنىق ئىدى. ئەمما سېھرىي كارامەتلەرنىڭ ئۆز كۈچىنى يوقىتىشىدىن ئەنسىرىگەن ئەسسىمە خىزىر ھەققىدىكى ئىشلارنى دادىسى ئابدۇل مۇلۇكتىن خۇپىيانە تۇتۇپ كېلىۋاتاتتى.

دېگەندەك ئەتىسى ئەتىگەندە يەمەن دىيارىغا باغداد شاھىنشاھى ۋە ئۇنىڭ مىڭدەك ئاتلىق لەشكىرى تولۇق قوراللانغان ھالدا كىرىپ كەلدى. ئەسلىدە باغداد شاھى ئەتراپىدىكى بىرقانچە ئونلىغان شاھلىقلارنى ئىلكىدە تۇتۇپ، ئۇلاردىن ھەرىيلى باج، سېلىق ئالىدىغان شاھىنشاھ ئىدى. يەمەن شاھى زۇھرۇللا زامانمۇ ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئاددىي شاھلىق بولۇپ، ھەرىيلى باغداد شاھىغا ئالتۇن، كۈمۈش، جەڭ ئاتلىرىدىن سېلىق، باج تاپشۇراتتى. زۇھرۇللا زامان ئۇلارنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن شاھ سارىيىدا زىياپەت ھازىرلىدى، لېكىن ئۇلار ئوردا سارىيىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كەتتى. بۇنىڭدىن زۇھرۇللا زامان ساراسىمىگە چۈشۈپ قالدى. ئۇ ئىچىدە: «مەن شاھىنشاھقا بەيئەت قىلىپ،

باج ـ سېلىقنى ۋاقتىدا تۆلەپ كېلىۋاتسام، ئۇ نېمىگە مەندىن رەنجىپ قالغاندۇ» دەپ ئويلىدى. ئەمما ئايغاقچىلارنىڭ مەلۇمات بېرىشىچە، باغداد شاھىنشاھىنىڭ ئابدۇل مۇلۇك ھەزرەتلىرىنىڭ ھۇزۇرىغا چۈشكەنلىكىدىن خەۋەر تاپقان زۇھرۇللا زامان ۋەزىرلىرىنى ئېلىپ سالامغا كەلدى. ئۇ ۋەزىرى ئەزەمنىڭ «ئىپار باغ» ئارامگاھى، قەپەز ئايۋانلىق ساراي، ھويلىلىرىنىڭ ۋەزىر، لەشكەر بېشى، لەشكەرلەر بىلەن تولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ تېنى ئەيمىنگەندەك بولدى. ئاتىغۇچە ئابدۇل مۇلۇك، ئەسمەلەر ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىپ قارشى ئالدى. ئۇلارنى باغداد شاھىنشاھى ئۆز ئەركانلىرى بىلەن ئولتۇرغان قەپەز ئايۋانغا باشلىدى. زۇھرۇللا زامان دۇئاغا قول كۆتۈرگەندىن كېيىن، باغداد شاھىدىن ھال ـ ئەھۋال سورىدى. ئەمما شاھىنشاھنىڭ «ئىلمان» مۇئامىلىسى ئۇنى سەل تەمتىرىتىپ قويدى. بىراق، ئۇ بۇ «بالا» شاھىنى قەيەردىدۇر كۆرگەندەك قىلدى ـ يۇ، ئېسىگە ئالالمىدى. شەمس ئۇنىڭ چاھار بېغىدا بېقىلىۋاتقاندا، تۆمۈر ئۆيدە «كاۋاپ» قىلىنغاندا، سورۇن ئوتتۇرىسىدا بىر تاغار گۆشتەك تاشلانغانلىرىدا زۇھرۇللا زامان ئۇنىڭ قاسماق يۈز، شۆلگەي ئېغىزلىرىغا قاراشتىن يىرگىنىپ ئانچە زەن سالمىغانىدى.

ئۇلار كاتتا زىياپەتتىن كېيىن نەغمە ـ ناۋا قىلىشتى. باغداد شاھىنشاھى شەمس ساقال ـ بۇرۇتلىرى ئەپچىل ياسالغان بىر نەغمىچىگە كۆزىنى قىسىپ مۇنداق دېدى:

ـــ ئەمدى يەك نەفەس غەزەللەردىن ئاڭلىساق قانداق؟

ـــ بولىدۇ شاھىنشاھىم، دېگەنلىرىگە قۇللۇق، ـــ نەغمىچى تەنبۇرىنى سازلاپ، غەزىلىنى مۇڭ بىلەن باشلىدى:

قىسمەتكە بولغان بۇ دۇنيانىڭ مەنزىلى،
ھۇرۇن، گاداي شاھ بولار، شاھلار دىۋانە.
ئالمىشىدۇ بىر كۈنى شاھى تونلارغا،
جەندە كۈلا كىيەرسەن، ئۆزۈڭ سەرسانە.

بۇ ناخشا زۇھرۇللا زامانغا زادىلا ياقمىدى. ئۇ باشقىلارغا ۋارقىراپ ـ جارقىراپ، تىللاپ ئادەتلەنگەچكىمۇ دەرھال مۇدۇي قويتى.

ـــ ھاي ئەدەپسىز، قانداق غەزەل بۇ؟ شاھلارغا ھاقارەت قىلما، ھۇرۇن دىۋانىلەرنىڭ شاھ بولغىنىنى سەن نەدە كۆرگەن؟

ـــ تەقسىر، ـــ شەمسىنىڭ «شاھ» دېيىشكە تىلى بارمىدى، ـــ سىلى كۆرمىگەن بىلەن مانا مەن كۆرگەن! تېخى بىر يىل ئىلگىرىلا مەن يەمەننىڭ كوچىلىرىدىن مۇشۇ غەزەلنى ئېيتىپ ئۆتكەنمەن!

زۇھرۇللا زامان غۇرتتىدا يۈتۈنۈپ، ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلدى. توغرا، ئۇ بىر كۈنى باغدىكى راۋاقتا ئارام ئېلىپ ئولتۇرغىنىدا، بىر دىۋانە مۇرىسىدە كەتمەن مۇشۇ ناخشىسىنى ئېيتىپ ئۆتكەنىدى. ئۇ چاغدا زۇھرۇللا زامانلا: «پوق يەپسەن دىۋانە، ھۇرۇن ـ دىۋانىلەرنىڭ شاھلىقىنى تەمە قىلىشى، ئاسماندىكى يۇلتۇزلارنى قوينۇمغا سالمەن دېگەندەك بەكگىنىڭ خىيالى ... » دەپ تىللىغانىدى. ۋۇي توختا بۇ باغداد شاھى، ھېلىقى ھۇرۇن قاسماققا ئەجەب ئوخشايدا ...

زۇھرۇللا زامان شەمسكە قايتا قاراپ يەنە بىر قېتىم يۈتۈندى ـ دە، كۆزلىرىنى ئېلىپ قاچتى. ئۇ تېخى كۆكلىدە: «ئاپلا، بۇگۈن باغداد شاھى كېلىپ قېلىپ، بۇ ھاكاۋۇر ئاتا ـ

بالىلار بىر نەچچە كۈن ئۇزاق ياشىۋالمىدىغان بولدى، ئەتتىگىنەي ... » دەپ ئويلىغانىدى. قانداقلا بولۇپ بۇ ھۇرۇن قەلەندەر ...

شەمسنىڭ جاراڭلىق خىتابىدىن زۇھرۇللا زامانىنىڭ خىياللىرى ئۇزۇلدى ـ دە، دىڭگىدە چۆچۈپ كەتتى.

ـــ سىلى كۆڭۈللىرىدە، قانداق بولۇپ بۇ ھۇرۇن، لايغەزەل شاھىنشاھ بولۇپ قالغاندۇ دەپ ئويلاۋاتمىدىلا، شۇنداقمۇ؟

ـــ يوقسۇ، يوقسۇ، ـــ شەمس نەق ئۈستىدىن چۈشكەنىدى، زۇھرۇللا زامان دەرھاللا ئۆزىنى ئوڭۇشۇالدى، ـــ بۇمۇ تەقدىر ... ئەلۋەتتە ئىرادە، ئاللانىڭ ئىلتىپاتى ...

قەپەز ئايۇانلىق سارايىنىڭ يىپەك پەردىلىرى بوشراق ھىلپىرلاپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋالغان گۈلسۇمەن شاھ دادىسىنىڭ رەسۋايىئالەم بولغىنىدىن لەۋلىرىنى چىشلىدى. بىر يىل ئالدىدا ئۇ ئەسمەگە «ھۇرۇن دىۋانىنى شاھ قىل» دەپ بىر يىللىق مۆھلەت بەرگەنىدى. ئەقىللىق ئەسمە ئەقىل ـ پاراسىتىنى ئىشقا سېلىپ، ئىنچىكە پىلانلاپ، ئۇزاقنى كۆزلەپ ھۇرۇننى شاھ قىلغانلىقى ئېنىق تۇرمامدۇ!

ـــ شاھ ھەزرەتلىرى، ـــ دېدى شەمس ھەممىسى ئاڭلىسۇن دېگەندەك ئۈنلۈك ئاۋازدا، ـــ بۇنىڭغىمۇ چىن پۈتمىسلە، مېنىڭ مەسلىھەتچىم، خانىشىمنىڭ خاس كېنىزىكى بۇ تەپسىلاتلارنى بايان قىلىپ ئۆتسۇن!

ئىچكەركى ئۆيدىن 20 ياشلار ئۆپچۆرىسىدىكى بىر چوكان چىقىپ، مېھمانلارغا تەكشى قارىدى. ئەمما زۇھرۇللا زامان «ئايتۇران! ... » دەۋەتكەنلىكىنى سەزمەي قالدى. ئامراق قىزى سۇمەننىسانىڭ خاس كېنىزىكىنى كۆرگەن شاھ «قىزىم نەدىدۇ؟» دېگىنىچە تۇنجۇقۇپ، يەردىن ئۇستۇن قارىيالمىدى. بوسۇغىدا

مېھمان كۈتۈۋاتقان ئابدۇل مۇلۇك ۋە ئەسمەلەر ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇراتتى. مېھمانلارمۇ بۇ غەلىتە ۋەقەگە قىزىقسىنىپ ئايتۇراندىن كۆزىنى ئۈزمەي قارايتتى.

ــ بۇ قورقۇنچلۇق ھەم ئىنتايىن خەۋپلىك ۋەقەگە زۇھرۇللا شاھنىڭ بىر ئېغىز گېپىي سەۋەب بولغان، ــ دەپ باشلىدى ئايتۇران، ــ ھەر قانداق شاھنىڭ ئادىللىقى، دانالىقى ۋە سېخىيلىقى قول ئاستىدىكىلەرگە، ئاۋام خەلقىگە، مىسكىن پېقىرلارغا بولغان مېھرىبانلىق ھەم ھەققانىيەتتە بىلىنىدۇ. ھۆكۈمرانلىق دەستىكى ئارقىلىق ئىچ قارىلىق، مەنمەنلىك، كۆرەلمەسلىك، شەھۋەتخورلۇق قىلغان ھەرقانداق ھۆكۈمران ئاخىر بىر كۈنى گۈمرانلىقتىن قۇتۇلالمايدۇ. ئەمەل ئېتىغا مىنىپ، ئىلىم ـ ئېرپان ئېتىغا مىنمىگەن ھەرقانداق مەنسەپدار نادان، ئەخمەق، شەپقەتسىز، تاش يۈرەك بولۇپ، بۇ سەۋەبلىك ئۆزىنىڭ رەسۋالىق، شەرمىسارلىق پاتقاقلىرىغا پېتىپ قالغانلىقىنى سەزمەي قالىدۇ.

ئايتۇران ھۇرۇن شەمسىنى ئادەمىيلىك يوللىرىغا باشلاشتىن تارتىپ، زۇلمەت قەلئەسىدىكى دۇنيا ئۆلتۈرۈپ مەلىكىنى قۇتقۇزۇش، تىلسىم بىلەن بەنت قىلىنغان باغداد ئوردىسىدىكى شاھ ۋە ئەركانلارنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، ئىسكەندەر خەزىنىسىنى تېپىش، ئۇنىڭدىكى بىھېساب، ئالەمشۇل بايلىقلارنى ئوردا خەزىنىسىگە تاپشۇرۇپ، باغداد ئاۋاملىرىغا ساخاۋەت قوللىرىنى سۇنۇش قاتارلىق جەريانلارنى سۆزلەپ، ئاخىرىدا مۇنداق دېدى:

ــ مانا بۇلار ئەقىللىق قىز ئەسمەنىڭ بىر ھۇرۇن بالىنى شاھىنشاھ قىلىش جەريانىدىكى ئەقىل ـ ئىدراك جەۋھەرلىرى! ــ ئايتۇران زۇھرۇللا زامانغا قادالدى، ــ ئەگەر شاھ ئاقىل، پازىل بولسا، مۇشۇنداق تەدبىركار، زېھنىياتلىق ئىلىم ساھىبىنى

ئۆلتۈرۈش ئەمەس، ئەقىل كۆرسەتكۈچى، مەسلىھەتچى قىلغان تەقدىردە، يەمەن سەلتەنەتى گۈللەپ، ئاۋامنىڭ كۈنلىرى پاراۋان ئۆتمەسمىدى! بىز زادى دانالارنىڭ قەدرىگە قاچانمۇ يېتەرمىز! ...

سورۇن ئەھلى بىردەك قايرىلىپ، ئەسمەگە مېھىر - مۇھەببەتلىك كۆزلىرى بىلەن قارىدى. ئاندىن زۇھرۇللا زامانىنىڭ خۇنۇك تەلەتىگە نەپرەت بىلەن ئالايدى.

— شاھ ھەزرەتلىرى، — دېدى شەمىس ئاچچىقى بىلەن، — ئەسلىدە بۇگۈن ۋەزىر ئەزەم بىلەن ئەسمەنى دارغا ئاسماقچى ئىدىلە، ئەمدى نېمە دەيلا؟

— توۋا قىلدىم، توۋا ... ، — زۇھرۇللا زامان شەمىسكە تىكىلىپ قارىيالمىدى، — ئالەم تۇرلۇك - تۇمەن قىسمەتلەرگە تولغانكەن ... بۇنىڭغا توۋا دېمەكتىن باشقا چارە يوق! ...

— ئىش ئۇنداق ئاسان تۈگىمەيدۇ، — دېدى شەمىس زۇھرۇللا زامانغا مىختەك قادىلىپ، — سىلى ئاتا - بالا ئالدىدا ئىتتەك ئۆملەپ ھەم قاۋاپ بېرىدىغان بولغانغۇ؟

— بۇ ... بۇ ... ئەمدى ... ، — زۇھرۇللا زامان تۇنجۇقۇپ گەپ قىلالماي قالدى، — ئەمدى شۇ خام سۆت ئەمگەن ئىنسانچىلىقتا ...

— قېنى، ئاتا - بالا ئالدىدا ئىتتەك ئۆملەپ، قاۋاپ بەرمەملا؟

— ئەمدى شۇ ئازماس خۇدا، ئازغۇن بەندە، — زۇھرۇللا زامان يەرگە قېقىلىپ كەتتى. شەمسىنىڭ ئارقىدىنلا ئاتقان سۆز ئوقى نەق نىشانغا تەگدى.

— سىلى «بۇمۇ تەقدىر»، «ئىرادە»، «خام سۆت ئەمگەن»، «ئىنسانچىلىق»، «توۋا قىلدىم» دېگەن ئىبارىلەر بىلەن بولدى قىلسىلا شاھلىق سەلتەنەتلىرىگە ئۇيغۇن بولماس، چۈنكى

شاھنىڭ لەۋزى مۆھۈردۇر! قانداق دېدىم مۆھتەرەم زاتلار؟

ــ بەرھەق، بەرھەق ... شاھ لەۋزى مۆھۈردۇر! ــ ۋارقىراشتى ئەركانلار.

پەردە ئارقىسىدا تۇرغان گۇلسۇمەن چاچلىرىنى قامالاپ، لەۋلىرىنى چىشلەپ قانىتىۋەتتى. ئۇ: «ۋاي ئۆلەي، بۇ نېمىدېگەن رەسۋاچىلىق، شاھمۇ شۇنداق يەڭگىلتەك بولامدۇ؟ ھەرقانداق ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى ئويلىمىغان شاھنىڭ سارىڭ، تەلۋىدىن نېمە پەرقى ... ئۇ ئەمدى يۈزىنى قانداقمۇ كۆتۈرۈپ يۈرەر؟ ... » دەپ پىچىرلىماقتا ئىدى.

ــ بولىدۇ، بولىدۇ ... مەن شاھىنشاھ ئالدىدا ئۆمىلەي، قاۋاپ بېرەي ...

گۇلسۇمەن غۇرۇرسىز دادىسىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ چىداپ تۇرالمىدى. ئۇ پەردە ئارقىسىدىن ئېتىلىپ چىقاي دەپ تۇرۇشى ئەسمەنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئۆزىنى تۇتۇۋالدى.

ــ مۆھتەرەم ئوردا ئەركانلىرى، شاھىمىزنى تەڭلىككە سالمايلى، شاھىمىز دادام ئىككىمىزگە كۆڭلىنى يېقىن تۇتقاچقا، بىز بىلەن پات ـ پات سۆز ئويۇنى قىلىپ تۇرىدۇ. ئەمدى بۇ ئىشنى تىلغا ئېلىشمىساق ...

ــ دارغا ئېسىشمۇ، ــ دېدى شەمس ئاچچىقىدا، ــ ئاشۇ ئويۇننىڭ ئىچىدىمۇ؟

ــ ھۆرمەتلىك ۋە ئىپتىخارلىق مېھمانلار، ــ ئابدۇل مۇلۇك زۇھرۇللا شاھنى ئازاب ئىسكەنجىسىدىن قۇتقۇزدى، ــ ھازىر شاھىنشاھ ئالىيلىرىنىڭ خانىشى سالامغا كىرمەكچى، ھۆرمەت بەجا كەلتۇرسەك!

سورۇن ئەھلى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، سەل ئېگىلىپ تۇرۇشى، ئىچكەركى ئۆيدىن ئاپپاق يىپەك لىباسلارغا ئورالغان

بىر گۈزەل سىيما يېنىك قەدەملەر بىلەن چىقىپ كەلدى. ئۇ مەيدانغا كىرىشى بىلەن ئايتۇران ئۇنىڭ پەرەنجىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈۋەتتى. زۇھرۇللا شاھ كۆزلىرىگە ئىشەنمەيلا قالدى. ئۇ يىغلامسىراپ ۋارقىرىۋەتتى:

— قىزىم سۈمەنىسا ... ئاھ قىزىم ... ئامراق قىزىم سۈمەنىسا!

— دادا!، جېنىم دادا ... ، — سۈمەنىسا دادىسىنىڭ باغرىغا تاشلاندى.

— ئاھ باغرىم ... ، — زۇھرۇللا ئۇن سېلىپ يىغلىدى، — جىگىرىم قىزىم ... ئومىقىم قىزىم ... تاتلىقىم قىزىم ... ئازابلارغا مۇپتىلا بولغان قىزىم ...

شاھ بىلەن سۈمەنىسانىڭ نىدالىرىنى قاتتىق ۋارقىغان ئاۋاز بېسىپ كەتتى ...

— ھەدە! — ... پەردە ئارقىسىدىن ئېتىلىپ چىقىقان گۈلسۈمەن سۈمەنىسانى قۇچاقلىۋالدى، — جېنىم ھەدە! قېرىندىشىم ... مۇڭدىشىم ھەدە، سىردىشىم ھەدە ...

سورۇننى يىغا ـ زار قاپلىدى. سۈمەنىسا بىلەن ئەسمە چىنىڭ قۇچاقلىشىپ كۆز ياشلىرى سەلدەك ئاقتى:

— جېنىم دوستۇم ئەسمە، — دېدى سۈمەنىسا ئېسىدەپ، — سەن بولمىغان بولساڭ، قۇدۇق تېگىدە قارا قۇيۇن دىۋىنىڭ خورلۇق ئازابلىرىدا ئالەمنىڭ يورۇقلۇقىنى كۆرمەي ئۆلۈپ كەتكەنمۇ بولار ئىدىم.

— ئۇنداق دېمە، بىز دوستلارغۇ! «دوستى غەرەز» بولسا بايلىق، مەنپەئەت، ئېلىم ـ بېرىم ئۈستىگە قۇرۇلىدۇ. بىزنىڭ دوستلۇقىمىز « دوستى خالىس» تۇرا! ئۇ مېھىر ـ مۇھەببەت، ئاق كۆڭۈل، سەممىي نىيەتلەر ئۈستىگە قۇرۇلغان ... بېشىغا كۇن چۈشكەن دوستىنىڭ غېمىنى يېمىگەن، ئازابلانمىغان دوستنى

قانداقمۇ دوستى خالىس دېگىلى بولسۇن!

ـــ ئەگەر دادام ساڭا: «ھۇرۇننى شاھ قىل» دېمىگەن بولسا، مېنىڭ كۆزۈم ئېچىلارمىدى، زۇلمەت قەلئەسىدىكى قارا قۇيۇن دىۋىنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلارمىدىم، شەمىستىن ئىبارەت بەختكە ئېرىشەرمىدىم؟! شۇڭا دادامنىڭ يولسىزلىقلىرىنى كۆڭۈل - كۆكسۈڭدىن چىقىرىۋەتكەن بولساڭ ...

ـــ بولدى يىغلىما، مەن سېنى كۆرۈپ ھەممىنى ئۇنتۇدۇم.

بايىاتىن بېرى سۇمەنىسا بىلەن ئەسمەنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ تۇرغان شاھ خۇددى بىر كەپكۇر قوقاس يۇتۇۋالغاندەك تولغىنىپ كەتتى. ئۇنىڭ يۈزى چىملىداپ بويۇنلىرىغىچە قىزىرىپ كەتكەنلىكى ئۆزىگە ئايان بولدى.

ـــ جېنىم قىزىم، ـــ زۇھرۇللا زامان سەنتۇرۇلۇپ كېلىپ سۇمەنىسانى يەنە قۇچاقلىدى، ـــ مېنى كەچۈر ... بۇنىڭدىن باشقا نېمىمۇ دېيەلەيمەن. ھۆ ... ھۆ ... ھۆ ...

ـــ شاھ دادا، ـــ سۇمەنىسا ئېسەدەپ - ئېسەدەپ يىغلىدى، ـــ بۇ نومۇس، رەسۋاچىلىق يۇندىلىرىنى قانداقمۇ يۇيۇپ تۇگەتكىلى بولار؟

ئاغزى ئىتتىك، مىجەزى چۈس گۇلسۇمەن ئاچچىقىدا نېمە دەۋەتكەنلىكىنى بىلمەي قالدى.

ـــ مەن سىزنى «شاھ دادا» دېيىشكىمۇ نومۇس قىلىمەن!

گۇلسۇمەننىڭ بۇ سۆزىدىن ھەممە ئېغىزلىرىنى تۇتۇشتى. بەزىلىرىنىڭ قورقىنىدىن كۆزلىرى چەكچىيىپ كېتىشتى. ئۆلۈمدىن ئارتۇق بۇ ئاھانەتتىن يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولغان زۇھرۇللا زامان گۇلسۇمەنگە ئالىيىپ قارىدى - يۇ، ھېچنېمە دېيەلمىدى. ئۇ كۈيۈئوغلى شەمسىنى قۇچاقلىماقچى بولغانىدى، لېكىن ئۇنى تاپالمىدى. چۈنكى ئۇ ئاللىقاچان نەۋكەرلىرى بىلەن چاھار باغقا چىقىپ كەتكەنىدى.

يەمەن دىياردا بىر ھەپتە مېھمان بولغان شەمس شاھىنشاھ، سۈمەننىسا، ئايتوران، ۋەزىر ۋە نەۋكەرلىرىنى ئېلىپ باغدادقا قايتتى. ئۇ قېيىنئاتىسى زۇھرۇللا زامان بىلەن خوشلاشقاندا، ئوشۇق گەپ قىلىشنى خالىمىدى. پەقەت:

ــ قېيىنسىڭلىم گۈلسۈمەننىڭ يۈرىكىدىن پارتلاپ چىققان سۆزىنى دائىم ئەسلىرىدە تۇتسىلا، شاھلىق، سەلتەنەت ھەممىزگە باقمەندە ئەمەس! تەقدىر ـ قىسمەت قادىلىپ كەلسە، دۈشمەنلىك جەندە كۈلاسمۇ تۇتىيا كۆرۈنمدۇ ــ ... دېدى خالاس!

« شاھ ئاتا دېيىشكىمۇ نومۇس قىلمەن!» دېگەن بۇ ھاقارەتنى شەمس «ئەسلىرىدە تۇتسىلا» دېمىسمۇ زۇھرۇللا زامانىنىڭ قارا كۆڭلىگە قوغۇشۇندەك ئۈيۈپ قالغانىدى. بۇ بىر ھەپتىدىن بېرى ئۇ يېگىنە يەپ، ئوغا يۇتقاندەك تولغىنىپ ياتالمىدى. گۈلسۈمەننىڭ سۆزى خۇددى ئۆتكۈر تىغدەك ئۈنىڭ يۈرىكىگە قادىلىپلا تۇراتتى. شۇنچە ئادەمنىڭ ئالدىدا، «مەندۇرمەن» دەپ ئۆزىگە تەمەننا قويىدىغان شاھنى كاسات بازاردا بىر دەرھەمگە ئالغۇسىز قىلىۋەتتا. خەپ قانجۇق، ساڭمۇ بىر نۆۋەت كېلىپ قالار! سەن بالا ئەمەس، بېشىمغا بالا بولدۇڭ. ئىپلاس ھاقارىتىڭ يەمەن دىياربغا تارىلىپ كەتسە، بۇ باشنى قانداق كۆتۈرۈپ يۈرگۈلۈك؟ سەلتەنەتىمگە ئۆچمەس قارا داغ چۈشۈرگەن سەندەك تۇز كورنىڭ ئەدىپىنى بەرمەيدىغان بولسام! ...

شەمس ئەسمە بىلەن خوشلاشقاندا، يەنە بىر قېتىم ساۋاق ئېلىپ، كۆزى ئېچىلغاندەك بولدى. ئەسمە يىغلاپ تۇرۇپ:

ــ شەمس، سىز مېنى بىر ئۆلۈمدىن قۇتقۇزدىڭىز، بۇ يولدا كۆپ ھەرەج تارتتىڭىز. بۇنىڭ ئۈچۈن سىزنى بىر ئۆمۈر ئۇنتۇمايمەن. سىزگە نۇسرەت تىلەيمەن. ئەمما «بىر ئەرگە تۆت خوتۇن راۋا» دەيدىغان تېتىقسىز ئىبارىنى ئۆزىڭىزگە يولاتماڭ ...

بىر يۇرەككە پەقەت بىرلا كۆڭۈل سىغىدۇ ... بولمىسا ئادەمنىڭ ھايۋاندىن نېمە پەرقى؟ بولۇپمۇ شاھلار شەھۋەتخورلۇققا بېرىلسە، ئۆزى نابۇت بولۇپ، دۆلىتى خاراب‌لىشىدۇ ... سۇمەننىسانى مەڭگۇ بەختلىك قىلىڭ، ــ دېدى، شەمىسمۇ بېشىنى كۆتۈرمەي تۇرۇپ، پەس ئاۋازدا پىچىرلىدى:

ــ سىز مېنىڭ ئۇستازىم، مېنى مۇشۇ كۈنلەرگە ئېرىشتۈرگەن شاپائەتچىم، ئادىمىيلىك خىسلەتكە نائىل قىلغان ساخاۋەتچىم ... مەنمۇ سىزنى ئەبەدىلئەبەد ئەسلەپ تۇرىمەن. ئامان بولۇڭ، ــ شەمىس بوسۇغا ئالدىغا كەلگەندە ئارقىسىغا قايرىلمايلا، ــ سىزمۇ ئەرگە تەگسىڭىز مەن رازى [1]، ــ دېگىنىچە ئاستاغىنا چىقىپ كەتتى. ئەسمە يۈزلىرىنى قامالاپ يىغلىۋەتتى. ھەي پەلەك! يەنىلا زۇۋۇلىسى ئايالىق لېيىدىن قۇرۇلغان ئاجىزە ـ دە! يۈرىكىدە ئەمدىلا ئېچىلىشقا ئۇلگۈرگەن بىر چېچەك باھار شامالىرى بىلەن تەڭ يىراقلارغا ئۇچۇپ كەتسە، كۆزلىرىدىن مېھىر شەبنەملىرى تۆكۈلمەي قالۇرمۇ؟! ...

زۇھرۇللا زامان، ئابدۇل مۇلۇك، ئەسمە، گۈلسۇمەن ۋە يەمەن ئوردىسىدىكى ۋەزىرلەر شەمىس شاھ، سۇمەننىسا، ئايتۇران ۋە باشقا نەۋكەرلەرنى خېلى بىر يەرلەرگىچە ئۇزىتىپ بىللە كەلدى ... ...

... بىنەپشە رەڭ ئېرەن ئورمانلىقى شۇنچىلىك جىمجىت سۈكۈتكە چۆمگەنىدىكى، «گۈلەن» دەرياسىنىڭ شاۋقۇنلىرى خۇددى قول يەتكۈدەك يەردىلا سۇرەن سېلىۋاتقاندەك ئاڭلىناتتى. گىلەم، پايانداز‌لاردا ئولتۇرۇپ كەتكەن قىزلار ئۈزۈن سەپەردىن قايتىپ كەلگەندەك «ئۇھ» دېيىشىپ، ئەمدىلا كۆتۈرۈلۈشكە ئۇلگۈرگەن چىرايلىق كۆكسىلىرىگە ئالقانلىرىنى قويۇشتى. ئۇلار شاھلىق زامانلىرىغا قايتىپ، ئەقىللىق قىزلار ئەسمە،

① ئەرنىڭ بۇ سۆزى شەرىئەتتە «تالاق» بىلەن باراۋەردۇر.

گۈلسۈمەن، شەرىگۈللەر بىلەن كۆرۈشكەندەك، ھەمسۆھبەتتە بولۇپ مۇڭداشقاندەك، دەردىگە دەرمان، رەنجىگە شىپا يەتكۈزگەندەك چوڭقۇر تىنىشتى. بۇ ھاياجانغا تولغان بىر دەملىك جىمجىتلىق ئىدى! ئەمما بىر دىنلا قاراسلاپ چېلىنغان چاۋاك ئاۋازى ئېرەن ئورمانلىقىدىن كۆتۈرۈلۈپ، ئەتراپتىكى يېشىل بوستانلار، قاراڭغۇ ئورمانلار، گۈل ـ گۈلستان چىمەنزارلار، كۆپكۆك تاغلار ئۈستىدە پەرۋاز قىلىپ، يىراق تامانلارغا ئەكس سادا بولۇپ تاراپ كەتتى ... بۇ ئالقىشلاردىن مەڭدەپ قالغان ھەمراھ بوۋاي ئورنىدىن چاچراپ تۇردى ... ئۇ ئۆزى سۆزلىگەن ھېكايەتلەردىن قەلب قەسىرىسى ئۆتمۈش خاتىرىلىرىگە تولغانمۇ نېمە، يۈرىكى ئۆزىگە ئاڭلانغۇدەك دۈپۈلدەۋاتاتتى. گۈلسارە، رەشت مۇئەللىملەر ئۇنى ئورنىغا قايتا تەكلىپ قىلىپ، پىيالىسىگە چاي قۇيدى. ئاندىن ئۇلار قوللىرىنى كۆتۈرۈپ، ئۈزۈلمەي چېلىنىۋاتقان چاۋاكلارنى توختاتتى ...

ــ ئۇلۇغ بوۋا، ــ دېدى يۇلتۇز ئاي ھاياجاندىن قىزىرىپ، ــ زۇھرۇللا زامان گەرچە شاھ بولسىمۇ، ئۇ بىر ئاتا. ئۇ شۇنداق تۇرۇقلۇق قىزى گۈلسۈمەنگە نېمە ئۈچۈن دۈشمەندەك مۇئامىلە قىلىدۇ؟

ــ ئەھلى ـ ئىلىمسىز، پەزىلەتسىز، قارا قورساق شاھلار شۇنداق بولىدۇ، ــ ھەمراھ بوۋاي قولىنى شىلتىدى، ــ زۇھرۇللا زامان پەرزەنتلىرىنى ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ياخشى كۆرىدۇ. بۇنداق ئادەملەر بېشىدىكى تاج ئۈچۈن ھەتتا ئاتا ـ ئانىلىرىنىمۇ قۇربان قىلىدۇ.

ــ ھۆرمەتلىك بوۋا، ــ سۆز قىستۇرىدى چولپانئاي، ــ بىز ئاتا ـ ئانىلارنى قارا قويۇق ئۇلۇغلايمىز، ئۇنداقتا «ئۇلۇغ» دېگەن سۈپەتكە لايىق بولمىغان ئاتا ـ ئانىلارمۇ بار ئىكەندە؟

ــ «ئۇلۇغلۇق» «ئاتىنىڭ ئىشلەپ بالىلىرىنى بېقىشى، بىر ئانىنىڭ بالا تۇغۇش، ئېمىتىش، چوڭ قىلىشى»غىلا قارىتىلىپ قويۇلسا، بۇ خۇددى بۇرنىنىڭ ئۇچىنى كۆرگەندەكلا ئىش، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ مەسئۇلىيىتى ــ ئائىلە ۋە ئاۋامنىڭ كېلەچىكى بولغان پەرزەنتلىرىنى جاپالىق ئەجىر، دۇرۇس تەربىيە بىلەن ئۆز تەقدىرىنى ئۆز قولىدا تۇتۇپ تۇرالايدىغان، يارامليق، ئەھلى ـ ئىلىملىك، ۋەتەن، خەلق ئۈچۈن پىداكارلىق كۆرسىتەلەيدىغان ئەزىمەتلەرگە ئايلاندۇرۇشتا ئېپادىلىنىدۇ. سىلەرنىڭ ئاتا ـ ئاناڭلارنى ھۆرمەت قىلىشىڭلار، قەدىر ـ قىممىتىگە يېتىشىڭلار تامامەن توغرا!

ــ بوۋا، بوۋا، ــ قۇندۇزئاي ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، ــ مېنىڭ بىر سوئالىم بار ئىدى. سورىسام بولامدۇ؟

ــ قېنى سوراڭ قىزىم.

ــ مەن گۈلسۈمەندىن ئەنسىرەپ قالدىم. شاھ زۇھرۇللا زامانىنىڭ سۆزلىرى بەكمۇ قورقۇنچلۇق، ئۇ قىزىدىن ئۆچ ئالارمۇ؟

ــ بۇ ئايرىم ھېكايە قىزىم ... خالىساڭلار ئۇنىمۇ سۆزلەپ بېرىمەن ...

ــ خالايمىز!

مەيداندا چاۋاك بىلەن تەڭ قىيقاس ـ چۇقان كۆتۈرۈلدى، لېكىن لاگېر پائالىيىتى رەھبىرى گۈلسارە مۇئاللىم ئورنىدىن تۇردى:

ــ گۈل ـ چېچەكلەر ۋە غۇنچە ـ پورەكلەر، بىردەم تىنچلىنىڭلار. ھازىر چۈش ۋاقتى بولۇپ قالدى. ھەمراھ بوۋىمىز تاماق يېيىشى، ئارام ئېلىشى كېرەك، ــ گۈلسارە مەيدانغا تەكشى قارىدى، ــ چۈشتىن كېيىن ئويۇن قويۇپ بوۋىمىزنىڭ كۆڭلىنى ئاچىمىز ... ھېكايە ئېيتىشنى ئەتە ئەتىگەن

داۋاملاشتۇرىمىز، بولامدۇ؟

— بولىدۇ، — ۋارقىراشتى قىزلار.

سورۇن تارقالدى. ھېكايە تەسىرىدىن جانلانغان قىزلار توپ-توپ بولۇشۇپ ئەسسىمە، گۈلسۈمەن، ئوتۇنچىنىڭ قىزى شەرىگۈللەر ھەققىدە بەس-بەستە قىزىشىپ سۆزلەشمەكتە ئىدى. يۈلتۇزئاي، چولپانئاي، قۇندۇزئايلارمۇ بۆرىلەر بىلەن ئېلىشىپ يەڭگەن، دادىسىنىڭ كېسىلى ئۈچۈن ئەرەب ئېلىگە زەمزەمگە بارغان گۈلسۈم قىزنىڭ ئەقىل-پاراسىتى، باتۇرلۇقى، تەدبىركارلىقى، دانالىقى ھەققىدە سۆزلەپ قىزلارنى تېخىمۇ ھەيرەتتە قالدۇردى ...

2

ئېرەن ئورمانلىقى ئەتىسى ئەتىگەندە چىرايلىق ۋە مەنىلەرگە تولغان يەنە بىر كۈنىنى كۈتۈۋالدى. كۆپكۆك چىمەنلەرگە سېلىنغان گىلەملەر، پايانداز لار گۈل-چېچەكلەرگە ئوخشايدىغان قىزلار بىلەن تولدى. بۇ پەرىشتىلەر تىنىقلىرى ئاڭلانغۇدەك جىمجىت ئولتۇرۇشاتتى. ئۇلارنىڭ ئالدىدىكى بىر تۈپ قىزىل يوپۇرماقلىق ئېرەن ئاستىغا قاتمۇ قات كۆرپىلەر سېلىنغان بولۇپ، بەدەشقانىنى قۇرۇپ ئولتۇرغان ھەمراھ بوۋاي ھېكايىسىنى باشلاشقا تەرەددۇتلاندى:

پادىشاھ زۇھرۇللا زامان شاھىنشاھ شەمىس، خانىش سۈمەننىسا، خاس كېنىزەك ئايتۇران ۋە نەۋكەۋلەرنى باغدادقا يولغا سېلىۋەتكەندىن كېيىن، ۋەزىر ئەزەم ئابدۇل مۇلۇك، ئەسسىمە قىزغا چېقىلىشقا پېتىنالمىدى. چۈنكى ئۇ، كۈيۈئوغلى شەمسىنىڭ: «سەلتەنەت، شاھلىق ھەممىمىزگە باقىمەنده ئەمەس! تەقدىر-قىسمەت قادىلىپ كەلسە، دۇنىانىڭ جەنىدە كۈلاسمۇ

تۇتىيا كۆرۈندۇ ... » دېگەن سۆزى ئۇنىڭ يۈرىكىنى سىرقىرىتىۋەتتى. بۇ: «يەنە ھەددىدىن ئاشسىڭ، خانۇ - مانىڭنى، تەختى ئورداڭنى ئەرەختەن - پەرەختەن قىلىپ، ئۆزۈڭنى دۇئانىدىن بەتتەر قىلۋېتىمەن» دېگىنى بولماي نېمە؟ شۇڭا زۇھرۇللا زامان چوققىسىنى چىشلىسە قاتتىق، كۆتىنى چىشلىسە سېسىق ھالدا ئىنامىغا پېتىپ يۈردى.

ھەمراھ بوۋاينىڭ چىرايىنى مەمنۇنلۇق قاپلاپ بىردەم جىمىپ قالدى.

— قىزلىرىم، — ھەمراھ بوۋاي ھېكايىتىنى داۋام قىلدى، — سىلەرنىڭ ئەنسىرەۋاتقىنىڭلار گۈلسۈمەن قىزغۇ دەيمەن؟

— شۇنداق؟ — قىزلار بىردەك چۈرقىراشتى.

— زېھنىيىتىڭلارغا ئاپىرىن! — بوۋاي ساقالىرىنى سىيلىدى، — كىچىك مەلىكە گۈلسۈمەننىڭ ھاياتى تەقدىرنىڭ رەھىمسىز تارازىلىرىدا قېقىلىپ، سوقۇلۇپ، تولىمۇ ئېچىنىشلىق دىشۋارچىلىق ئىچىدە ئۆتتى. زۇھرۇللا زامان ئۇنىڭ بېشىغا ئاتا ئەمەس، يات ھۆكۈمرانلارمۇ سالمايدىغان ئېغىر كۈلپەتلەرنى سالدى. پادىشاھلىق گويا ئۇنى تاڭلا قىيامەت كۈنى پىلىسىرَات كۆۋرۈكىدىن ئۆتكۈزۈپ قويىدىغان قاناتلىق پەرىشتىلەردەك بىلىنىپ، ئۆز پۇشتىدىن تامغان ئاجىزە قىزىغىمۇ رەھىم - شەپقەت قىلمىدى ... ئەمما ئاغزى ئىتتىك، كۆڭلى تۇز گۈلسۈمەنمۇ شاھ ئاتىسىنىڭ ئەخمىقانە قىلىقلار بىلەن كۆڭۈل ئېچىشىغا يەنىلا قارشى تۇرۇپلا كەلدى. چۈنكى، ئۇنىڭ «كالا نېمىدەپ مۆرىدى؟»، «ئىت نېمىشقا قاۋايدۇ ... ؟»، «خورازنىڭ چىللىشى نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ ... » دېگەندەك تېتىقسىز، بىمەنە سوئال - تېپىشماقلار ئارقىلىق قىرغىنچىلىق قىلىشى پات - پات يۈز بېرىپ تۇراتتى.

بۇ كۈنلەردە زۇھرۇللا زامان مۇھىم كېڭەشلەرگە ئوك قول ۋەزىر ئابدۇل مۇلۇكنى ئانچە چاقىرمايدىغان بولدى. پەقەت سول قول ۋەزىر قۇتبىددىن قۇتىيار، شاھ مۇرىتلىقلا قول بەرگەن ئۆلىما خەلىپە بۇزرۇكنىلا يېنىغا تارتىپ كۆپ ئىشلارنى مەسلىھەت قىلاتتى. بېجىرەتتى، پەرمان قىلىپ چۈشۈرەتتى. ئېغىر باج ـ سېلىقلار ئارقىلىق ئاۋامنىڭ بېشىغا كۈلپەت ياغدۇراتتى.

ئۇزۇن قارا ساقاللىق، قاپقارا يۈزى تاپلىما تېزەكتەك چوقۇر، قىياق كۆز، قىڭراق بۇرۇن، ئەللىك ياشلاردىن ئاشقان قۇتبىددىن قۇتىيار زەھەرخەندە ئادەم بولۇپ، قاتمال تەلەتىدىن شۇملۇق يېغىپ تۇراتتى.

ئۆلىما خەلىپە بولسا يەتمىش ياشتىن ئاشقان بولسىمۇ شەھۋەتخورلۇقتىن قالمىغانىدى. ئۇ چىرايلىق قىز ـ چوكانلارنى كۆرسىلا تامىقىنى تامشىپ، كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ، كۆپكۆك كالپۇكلىرىنى مىتىلدىتىپ، ئۇلارنىڭ قارىسى يوقالغۇچە قادىلىپ قالاتتى. ئەمما ئاغزىدىن «بىسمىللا ...»، «ئاللا ھۇممە سەلئالا» دېگەندەك زىكرى چۈشمەيتتى. زۇھرۇللا زامان ئۇنى «پىر ئۇستازىم»، «بۇزرۇكۋارىم ...» «نۇرلۇق گۈلخانىم ...» دېگەندەك ئۇلۇغلاشلار بىلەن ئۇنىڭغا قول بېرىپ مۇرىت بولغانىدى.

بىر كۈنى زۇھرۇللا زامان، قۇتبىددىن قۇتىيار، خەلىپە، بۇزرۇكلەر ۋە بىرقانچە نەۋكەرلەر شىكارغا چىقىشتى. ئۇلار ئىككى كۈن تاغ، ئېدىر، ئورمان، چاتقاللىقلارنى ئارىلاپ بىرەر بۇغا ئەدناسى توشقان چاغلىق ھايۋانلارنمۇ ئوۋلىيالمىدى. تېخى ئۆلگەننىڭ ئۈستىگە تەپمەك دېگەندەك، ئوۋغا سالغان بۇركۈتى بىر تۈلكىگە قامال سالغانىدى، لەنىتى تۈلكە بىر يۇملىنىپ،

بۇركۇتنىڭ قانىتىنى سۇندۇرۇۋەتتى. بۇ ئانا بۇركۇت بولۇپ، «ئىكتى»[1] ئەمەس ئىدى. شۇڭا شاھ ئۇنى قەۋەتلا ياخشى كۆرەتتى.

پادىشاھ زۇھرۇللا زامان شۇ خاپىلىقتا كېلىۋاتاتتى. بىردىنلا كۆپكۆك ئېدىرلىقتا ئوتلاۋاتقان تەڭگە گۈللۈك بىر كېيىكنى كۆرۈپ قالدى. ئۇ ئوقيانىڭ كىرىچىنى تارتىپ ئوق ئۇزگەنىدى. ئوق تەگمىدى. پادىشاھ ھەمراھلىرى بىلەن قوغلىدى. ئۇلار چوڭقۇر بىر جىلغىدا ئات سالدۇرۇپ كېتىۋاتاتتى. تاغ باغرىدا كېتىۋاتقان كېيىك بىردىنلا يىقىلىپ پەسكە دومىلاپ كەتتى. شاھ ئادەملىرى بىلەن يېتىپ كەلگەندە قىرىق نەچچە ياشلاردىكى بىر ئوۋچى كېيىككە تەگكەن ئوقنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ، ئۇنى بوغۇزلاۋاتاتتى. غەزەپلەنگەن شاھنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى.

— ھەي، سەن كىم بولىسەن؟

— ئىسمىم ئاۋۇت، كىشىلەر مېنى «ئوۋچى ئاۋۇت مەرگەن» دەيىشىدۇ.

— ۋۇي مۇتتەھەم كاززاپ، — شاھ تىل سالدى، — مېنىڭ ئولجامنى ئېتىۋېلىشقا نېمە ھەددىڭ؟

— پادىشاھ ئالىيلىرى، بۇ دېگەن خۇدالىق ئالەم، — دېدى ئوۋچى كۈلۈپ تۇرۇپ، — تاغ ـ تۇرا، جان ـ جانىۋارلارنىڭ ھەممىسى تەڭرىگە مەنسۇپ، كىمنىڭ رىزقى بولسا شۇ بەھرىمەن بولىدۇ.

— تېخى گەپدانلىق قىلىسىنا، — شاھ ئات ئۈستىدە قول شىلتىدى، — مەن كېيىكنى قوغلاپ، ئۇنى ھاردۇرۇپ تەييار قىلغاندا، تەييارغا ھەييار بولامسىنا؟

---

① ئىكتى ـ كۆندۇرۇلگەن بالا بۇركۇت، كونىلار «ئىكتى، ئالسىغۇ، ئالدى، ئالمىسا ئاناڭنى بىرنېمە قىلدى» دەيىشەتتى.

ـــ شاھىم، كېيىنكى نەدە؟ ھەرقايسىلىرى نەدە؟ ـــ ئوۋچى مەسخىرە بىلەن كۈلدى، ـــ ئۇنداق يولسىزلىق قىلمىسىلا دەيمەن.

ـــ ھەي خۇمپەر، ـــ ۋارقىرىدى قۇتبىدىن قۇتيار، ـــ سەن كىم بىلەن سۆزلىشىۋاتقانلىقىڭنى ئويلاپراق گەپ قىل.

ـــ قارا بۇ جۇلدۇر كېپەن دىۋانىنىڭ زۇۋاندارلىقىنى! ـــ ئۆلىما خەلىپىنىڭ خۇنۇك چىرايى پۈرۈشتى، ـــ سېنىڭ ئاشۇ قىپقىزىل ئۇزۇن تىلىڭنى ئامبۇردا يۇلۇۋالغاندىلا ئېسىڭنى تاپىدىغان ئوخشايسەن.

ـــ باغلاڭلار ئۇنى، ـــ لەشكەر بېشى قامچىسىنى شىلتىدى، ـــ ئوردىغا ئاپىرىپ ئەدىپىنى بەرگەندىلا ھوشىنى تاپىدىغان ئوخشايدۇ.

شاھ نەۋكەرلىرى ئاۋۇت مەرگەننى راسا ساۋاپ، ئېسىپ ئۇرۇپ، يېرىم جان قىلىپ ئوردىدىكى تەخت سەيناسىغا ئاپىرىپ تاشلىدى. ئۇنىڭ تىتىلىپ كەتكەن ئاپپاق كۆڭلەكلىرىنىڭ قىپقىزىل بويىلىپ كەتكەنلىكىنى، يۈز ـ بەدەنلىرىدىكى جاراھەتلەردىن سىرغىپ ئېقىۋاتقان قانلارنى كۆرگەن شاھ، قۇتبىدىن قۇتيار، ئۆلىما خەلىپە بۇزرۇكلەر يىرگىنىپ تەتۈر قاراشتى. بولۇپمۇ زۇھرۇللا زامان ئۇنىڭدىن پاتراق قۇتۇلۇشنى ئويلىدى بولغاي:

ـــ سېنىڭ گۇناھىڭ ئۇچۇن مەن سەندىن بىر سوئال سورايمەن، ـــ دېدى شاھ گېلىنى قىرىپ قويۇپ، ـــ جاۋابىنى تېپىپ بولغۇچە مېنىڭ چاھار بېغىمدا ئىشلەيسەن. تۇغرا جاۋابىنى تاپالىساڭ قۇتۇلىسەن، بولمىسا كاللاڭ كېسىلىدۇ.

ـــ خوپ، قۇللۇق، ـــ ئاۋۇت مەرگەن قوللىرىغا تېيىنىپ ئارانلا ئورنىدىن تۇردى، ـــ قېنى دېسىلە شاھىم؟

ــ قۇلىقىڭنى دىڭ تۇتۇپ ئاڭلا پەسەندە، ــ شاھ ۋارقىرىدى، ــ دۇنيادا ئەڭ تاتلىق نەرسە زادى نېمە؟ بىلىپ قوي، خاتا جاۋاب بەرسەڭلا، كاللاڭدىن ئايرىلىپ قالىسەن!

ئاۋۇت مەرگەن دەرھاللا «ناۋات»، «ھەسەل»، «ھالۋا» دېمەكچى بولدى ـ يۇ، كاللىسىدىن ئەنسىرەپ تىلىنى تىيىدى. ئۇ ئوردا بېغىدا، ئېرىق چېپىپ، سۇ ئېلىپ، ئوت ـ خەسلەرنى چېپىپ بىر ھەپتە ئىشلىگۈچە ياداپ كەتتى. ئۇنى ئىش، ئەمگەك ئەمەس، غەم ـ ئەندىشە جۇدىتىپ ھالىدىن كەتكۈزدى. ئاۋۇت مەرگەن «ناۋات»، «ھەسەل»، «ھالۋا»لارغىمۇ كۆڭۈل توختىتالمىدى. ئۇلارنىمۇ جىق يەۋەتسە كۆڭۈل ئېلىشىپ ھۆ بولىدۇ. ئۇنداقتا ئەڭ تاتلىق نەرسە زادى نېمە بولغىيتتى؟ ئۇ بىردىنلا يەردىن يامبۇ تېپىۋالغاندەك خۇش بولۇپ كەتتى. چۈنكى ئۇنىڭ يادىغا شورپىدا قىلىنغان نارىن كەلگەنىدى. كېيىكنىڭ گۆشىنى ئۇششاق توغراپ، چۆپكە ئارىلاشتۇرۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە پىياز ئارىلاشتۇرۇلغان شورپا قۇيۇلسا، ئەجەب يېيىشلىك بولمامدۇ! يا، ياق، ئەڭ ياخشىسى قىرقىلمىغان ياش ئوغلاقنىڭ گۆشىدە قىلىنغان نارىن! ئۇ دېگەن مەززىلىك، يېيىشلىك ھەم بەدەنگە دورا ئەمەسمۇ ... دۇنيادا ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتىدىغان تاتلىق نەرسە بولمىسا كېرەك!

ــ ئاكا، ئۆزلىرى بىلەن ئۆزلىرى گەپلىشىپ بۇ قىر بېشىدا ئولتۇرۇپ كېتىپلىغۇ؟

ــ ۋۇي مەلىكەمغۇ بۇ، ــ ئاۋۇت مەرگەن دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ تەزىم قىلدى، ــ خالىزىم بولۇپ، ئۆزلىرىنىڭ كەلگەنلىكلىرىنى بىلەلمەپتىمەن.

شاھ دادىسىنىڭ قىلمۇاتقان ئىشلىرىدىن خەۋەر تېپىپ تۇرىدىغان گۇلسۇمەن ئاۋۇت مەرگەننىڭ روھسىز قىياپىتىگە،

غەملىك، مىسكىن چىرايىغا زەن سالدى:

— قانداق، دادامنىڭ سوئالىغا جاۋاب تاپالىدىلمۇ؟

— تاپتىم.

— ۋۇي ياخشىغۇ، — گۈلسۈمەننىڭ چىرايى ۋىللىدە ئېچىلدى، — دۇنيادا ئەڭ تاتلىق نەرسە نېمىكەن؟

— قىرقىمىغان ئوغلاق گۆشىدە قىلىنغان نارىن ئىكەن!

— نېمە؟ — گۈلسۈمەن ئاغزىنى تۇتۇپ كۈلۈۋەتتى، — ۋاي خۇدايىم، سىلى نېمىدېگەن ساددا، ئاق كۆڭۈل ئادەم!

— قانداق، جاۋابىم بولماپتىما؟

— بولماپتۇ، ئۇنىڭ جاۋابى مۇنداق.

گۈلسۈمەن، ئاۋۇت مەرگەننىڭ قۇلىقىغا قىسقىلا پىچىرلىغاندى. ئۇنىڭ چىرايى ھەشقىپىچەك گۈلدەك ئېچىلىپ كەتتى.

— رەھمەت مەلىكەم، رەھمەت، — ئاۋۇت مەرگەن يېنىش - يېنىشلاپ تەزىم قىلدى، — يېشىم 46 گە كىرگىنى بىلەن سىلىچىلىك ئەقلىم يوق ئىكەن. مېنىڭ 16 ياشقا كىرگەن بىر ئوغلۇم بار، ئۇمۇ مېنى: «دادا، سەن نېمىدېگەن دۆت، كالۋا ھەم ساددا، سەن پەقەت ئوۋچىلىققىلا يارالغانكەنسەن ...» دەپ ئەيىبلەيدۇ.

— ئوغۇللىرىڭ ئىسمى نېمە؟

— پاكزات.

— پاھ، نېمىدېگەن پاساھەتلىك ئىسىم، بىرەر شاھقىلا مەنسۇپ ئىسىم ئىكەن.

— ئۇ ئوغلۇمنىڭ گېپىنى قىلمىسىلا، ئالتە يېشىدىن باشلاپ مەدرىسەدە ئوقۇغان بىر كىتاب خالتىسى دېسىلە، مەن ئوۋلىغان ھايۋانلارنىڭ تېرە، كاللا - پاقالچەك، ئۆپكە

ئىشكامبۇللىرىنى سېتىپ، ھەتتا ئېغىلدىكى ئۆچكىلەرنىڭ تۇنتىلىرىنى تاراپ كىتاب ئالىدۇ.

ــ سىلى بەك ئۇلۇغ ئاتا ئىكەنلا، ــ گۇلسۇمەن ئاۋۇت مەرگەنگە زوقلىنىپ قارىدى، ــ بەزى ئاتا ـ ئانىلار «ئېغىرچىكنى يەر كۆتۈرىدۇ. رىزقىڭنى خۇدا بېرىدۇ» دەپ بالىسىنىڭ تەقدىر ـ ئىقبالى بىلەن كارى بولمايدۇ.

ــ ئەمما ئادەملەر سىلى دېگەندەك دېمەيدىكەن ...

ــ ئۇلار نادانلار، لېكىن پەيغەمبىرىمىز: «ئوتلۇبۇل ئىلمۇ ۋەلەۋبس چىن» يەنى «ئىلىم چىندا بولسىمۇ بېرىپ ئۆگەن» دېگەن ئەمەسمىدى ...

ــ پاھ، پاھ، پاھ، داناكەنلا، ئەقىللىق، داناكەنلا ...

كۆڭلى ئېچىلىپ، دىلى يورۇغان ئاۋۇت مەرگەن ئەتىسى ئەتىگەندە، شاھنىڭ ئوردىسىغا كەلدى. ئۇ زۇھرۇللا زامانغا چوڭقۇر تەزىم قىلغاندىن كېيىن، سوئالغا جاۋاب تېپىپ كەلگەنلىكىنى ئېيتتى. شاھ ئۇنىڭ دادىل كەيپىياتىدىن گۇمانلانغان ھالدا سورىدى:

ــ ھە دېگىنە قېنى، دۇنيادا ئەڭ تاتلىق نەرسە زادى نېمىكەن؟

ــ ئەر ـ خوتۇنچىلىك ئىكەن، شاھىم.

ــ جاۋابىڭغۇ توغرا، ــ شاھ گۇمانلاندى، ــ لېكىن بۇ جاۋابنى ساڭا كىم دەپ بەردى؟

ــ ھېچكىم شاھىم، ئۆزۈم تاپتىم.

ــ ئەمىسە، نېمىشقا ئەر ـ خوتۇنچىلىق «ئىكەن» دەيسەن. «ئىكەن» دېگەن گەپتىن باشقىلارنىڭ دەپ بەرگىنى «مانا مەن» دەپ چىقىپ تۇرمامدۇ، راستىڭنى دېگىن، زادى كىم دەپ بەرگەن؟

ــ ئۆزۈم شاھىم، ھېچكىم شاھىم ...

ـــ جاللات! ـــ شاھنىڭ پەرماندىن بوسۇغدا قىلىچلىرىنى يالىڭاچلىغان بىر قانچە قانخور جاللاتلار پەيدا بولۇشتى:

ـــ پەرمانبەردارمىز، قىلىچلىرىمىز قانسىرىغان، كىمنىڭ پەيمانى توشتىكىن؟

ـــ مۇنۇ ئالدامچى كاززاپنىڭ كاللىسىنى ئېلىڭلار!

ـــ داد پادىشاھى ئالەم! ئادالەت ۋە ھمايە!

ئاۋۇت مەرگەن شاھنىڭ ئالدىغا ئۆزىنى ئېتىپ، ئۇنىڭ ئاياغلىرىنى قۇچاقلاپ زار ـ زار يىغلىدى. ئاڭغۇچە جاللاتلار ئۇنىڭ قوللىرىدىن، قولتۇقلىرىدىن تارتىشتۇرۇپ، ئورنىدىن ئارانلا تۇرغۇزدى. لېكىن ئاۋۇت مەرگەن ئۇلارنى قەھرى بىلەن ئىتتىرىۋېتىپ، شاھنىڭ ئالدىغا يەنە يىقىلدى.

ـــ شاھ ئالىيلىرى، مېنىڭ ئائىلەم، بالىلىرىم بار ئادەم. رەھىم قىلسىلا.

ـــ ئەمسە راستىڭنى ئېيت، ـــ ۋارقىرىدى قۇتبىدىن قۇتيار، ـــ ساڭا زادى كىم دەپ بەرگەن؟

ـــ پادىشاھنى ئالدىغانلىق خۇدانى ئالدىغانلىق، ـــ خەلىپە بۇزرۇكنىڭ ئۇزۇن ئاق ساقاللىرى تىترىدى، ـــ ۋۇي ئىمانسىز خۇمپەر، دېمەمسەن؟

ـــ جاۋابىنى ... جاۋابىنى، ـــ ئاۋۇت مەرگەن مەلىكىنى بالاغا تىقىشتىن ئەنسىرىدى بولغاي، لەۋلىرىنى چىشلىدى، ـــ جاۋابىنى ئۆزۇم ... تاپقان!

ـــ جاللات! ـــ شاھ بۇ قېتىم ۋەھشىيلەشكەنىدى، ـــ بۇ لەنەتگەردنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ، شەھەر سېپىلى قوزۇقلىرىغا سانجىپ قويۇڭلار، شاھنى ئالدىغۇچىلارنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلىۋالسۇن!

ئاۋۇت مەرگەننى دارقىرىتىپ سۆرەپ ئېلىپ ماڭغان

جاللاتلار «توختا!» دەپ ۋارقىرىغان غەزەپلىك ئاۋازدىن چۆچۈپ توختىدى. سول قول ۋەزىر قۇتبىدىن قۇتيارنىڭ قىياق كۆزلىرى قىسىلىپ، چېقىن چىقىپ تۇرسىمۇ مىيىقىدا كۈلۈمسىرەش ئالامىتى كۆرۈلدى. قىزنىڭ نۇقسانسىز گۈزەل لاتاپىتىگە كۆزى قىيالمىغان خەلىپە بۇزرۇك سۇس ئېگىلىپ تەزىم قىلدى. بىراق شاھنىڭ غەزىپى يۇزىگە تەپتى.

ــ توختاش! ــ قايتا ۋارقىرىدى گۈلسۇمەن، ــ شاھنىڭ قىلىچ ھۆكۈمى بىرمۇ ياكى ئىككىمۇ، جاۋاب بەرسىلە شاھ ئاتا!؟

ــ دەرھەقىقەت بىردۇر! ــ قۇتبىدىن قۇتيار بىلەن خەلىپە تەڭلا غوتۇلدىدى.

ــ ئۇنداقتا جاۋابنى دەپ بەرگەن گۈناھكار مانا مەن، ــ گۈلسۇمەن تەخت ئالدىدا تەق تۇردى، ــ بۇ ئادەمدە گۈناھ يوق، ئۇنى قويۇۋەتسىلە ...

ــ ئۇ مېنى ئالدىغان تۇرسا، ــ شاھ يۇز ئۆرىدى.

ــ سىلى مېنىڭ ئاتام تۇرۇپ ئايىمغان يەردە، ئۇ مېنى ئاياپ راست گېپىنى قىلمىدى، ــ دېدى گۈلسۇمەن ھاياجان بىلەن، ــ بىر گۈناھقا ئىككى ئادەمنىڭ جېنىنى قىيىش شاھلارنىڭ سەلتەنەتىگە، شان ـ شۆھرىتىگە شىكەست يەتكۈزىدۇ. ئاۋام خەلق ۋە باشقا شاھلار ئاڭلىسا لەنەت تاشلىرى ياغدۇرىدۇ. ئەگەر شاھنشاھ شەمس خەۋەر تاپسا غەزەپ قىلىچىنى يالىڭاچلايدۇ! ...

قىزنىڭ يوللۇق گەپلىرىدىن زۇھرۇللا زامانىنىڭ پۈتۈن تېنىنى تىترەك قاپلىدى. بولۇپمۇ، شەمس توغرۇلۇق ئېيتىلغان سۆز خۇددى چۆلدىكى يانغىنغا ۋاششىدە يېغىن ياغقاندەك ئوچىقىنىڭ ئوتى تارتىلىپ، قاياۋاتقان قازىنى لەپپىدە توختىدى، شۇنداقتىمۇ ئۇ ئۈزەڭگىدىن چۇشمەي تۇراتتى.

ــ ھە، ئۆزۈڭنىڭ گۈناھكارلىقىڭغا ئىقرار بولۇپ

كىرگەنمىدىك؟

ـــ بۇ گۇناھسىز ئادەمنى قويۇۋەتسىلە ئاتا، ئاندىن دەپ بېرەي ...

زۇھرۇللا زامان جاللاتلارغا «قويۇۋېتىڭلار» دېگەندەك قول ئىشارىسى قىلىشى، ئۇلار ئاۋۇت مەرگەننىڭ دولىسىدىن ئىتتىرىپ چىقىرىۋېتىشتى. ئۇنىڭ چىقىپ كېتىشىمۇ بىر نۆرە ياخشى بولدى. ئاغزى ئىتتىك، يۈز ـ خاتىرنى بىلمەيدىغان قىزى گۈلسۈمەن تىل ئوقلىرىنى ياغدۇرۇۋەتسە، بىر ئاۋامنىڭ ئالدىدا شاھنىڭ يۈزىگە يۇندى چاچقاندەك بولمامدۇ؟!

ـــ ئەمدى سۆزلە ئۈياتسىز، ـــ شاھ قولىنى شىلتىدى، ـــ سەن قىز بالا تۇرۇقلۇق، ئەر ـ خوتۇنچىلىقنىڭ تاتلىق بولىدىغانلىقىنى قانداق بىلىسەن؟

ـــ ئوردا ئات باقارى كۇنداشلىق ۋەجىدىن، ـــ گۈلسۈمەن قۇتبىدىن قۇتيارغا ئالمىيىپ قارىغانىدى. ئۇ تۇنجۇققاندەك بولۇپ يەرگە قارىدى، ـــ ئۇرۇشۇپ خوتۇننىڭ بىلىكىنى چىقىرىۋېتىپتۇ. مەن ئۇنى مەلھەم سۈۋاپ تېڭىپ قويغانىدىم. ئەتىگەنلىكتە «قانداقراق بولۇپ قالدىكىن» دەپ دېرىزىسىدىن قارىسام، ئايالىنىڭ تېڭىلغان بىلىكى ئېرىنىڭ بېشىغا ياستۇق بوپتۇ، شۇنىڭغا قاراپ ئاشۇنداق ئويلىدىم.

ـــ 14 ياشقا كىرە ـ كىرمەي خەقلەرنىڭ دېرىزىسىدىن ماڭغىلى تۇردۇڭمۇ، رەسۋا!

ـــ مەقسەتلىك ئەمەس، زۆرۇرىيەت تۇپەيلىدىن ماڭدىم. بۇ سىلىنىڭ قان تۆكۈشكە ھېرىسمەن بولغانلىرىدىن مىڭ مەرتەم ياخشى ...

ـــ ئاغزىڭ يەنە ئېچىلغىلى تۇردىغۇ، ـــ شاھنىڭ كۆزلىرى

ئالايدى ... ــ سەن مېنى قاچانغىچە رەسۋايىئالەم قىلىسەن؟ سېنىڭ زۇۋانىڭ بېسىقامدۇ ـ يوق، ۋۇي لەنىتى ...

ــ ھەي شاھ ئاتا، ــ دېدى گۈلسۈمەن ئاچچىقى بىلەن، ــ ئۆزلىرى شۇنچە بىلەرمەن تۇرۇقلۇق، سىلى جاۋاب تاپالمىغان سوئاللارغا جاۋاب تاپقۇزىمەن، دەپ بىگۇناھ ئادەملەرنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ، ئۇلارنىڭ بالا ـ چاقىلىرىنى يېتىم قالدۇردىلا، ئۇلار سىلىدىن زېرىكتى. ناۋادا كۈنلەر ئۆتۈپ باشلىرىغا پالاكەت ياغسا، سىلىگە كىمۇ ھەمقان بولار؟

ــ نېمە، سەن مېنىڭ گۈمران بولۇشۇمنى تىلەۋاتامسەن، نائىنساب؟

ــ مېنىڭ تىلىگىنىم يوق، ئۆزلىرى تىلەپ تېپىۋاتىدىلا، ــ گۈلسۈمەننىڭ كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمىدى، ــ «قاغا نېمىگە قاقىلدايدۇ؟»، «ئۆچكە نېمىگە قۇمىلاقلايدۇ»، «ھۇۋۇقۇشنىڭ ھۇۋلىغىنى نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ» دېگەندەك بىمەنە، لاۋزا قىلىقلىرى ئارقىلىق خەلقتىن يىراقلاپ كەتتىلە؟ شاھ دېگەن شاھتەك بولمامدۇ!

ــ جاللات! ــ ۋارقىرىدى شاھ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىپ، ــ بۇ ھايۋاننىڭ ئۇزۇن تىلىنى كېسىپ، كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىلىڭلار!

جاللات گۈلسۈمەننى چەمبەرچاس باغلاپ ئېلىپ مېڭىشتى. قۇتبىدىن قۇتيار بىلەن خەلىپە بۇزرۇك ساراسىمگە چۈشۈپ قېلىشتى. چۈنكى بۇ ئىككى قېرى تۈلكىنىڭ گۈلسۈمەنگە خام تەمەدە بولۇپ، «قاچاندۇر خاسىيەتلىك كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇنى ئىلكىمگە ئېلىپ ھۇزۇرىنى سۈرىمەن» دېگەن يامان نىيىتى بار ئىدى. شۇڭا ئۇلار زۇھرۇللا زامانغا تەڭلا نەسىھەت قىلىشقا باشلىدى:

ـــ ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاقتىدىن تارتىپ بۈگۈن كۈنگە قەدەر بىر ئايالنىڭ قېنى تۆكۈلگەن ئەمەس، ـــ دېدى خەلىپە بېشىنى گىلدىڭلىتىپ، ـــ ئەڭ ياخشى چارە ئۇنى زىندانغا تاشلىماق جايىزدۇر!

ـــ ئەلھەزەر نىيەتلىرىدىن يانسىلا شاھىم، ـــ قۇتبىدىن قۇتىيار خەلىپىگە يوشۇرۇن ئالمىيىپ قويدى، ـــ ئۆز پەرزەنتلىرىگە تىخ كۆتۈرسىلە بولماس، ئاۋامنىڭ غەلىيانىدىن ھەزەر ئەيلىمەك دانالار ھېكمىتىدۇر! ...

گۈلسۇمەن زىندانغا تاشلاندى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ئابدۇل مۇلۇك بىلەن ئەسمە بىر كېچە ئويلىنىپ ئاخىر ئۇلار نۇرغۇن ئالتۇن، كۈمۈش ئارقىلىق زىندان بېگىنى سېتىۋالدى. بايلىق، دۇنياغا تويمايدىغان ئاچ كۆز زىندان بېگى گۈلسۇمەننى قانداق ئېلىپ قېچىش ئۇسۇل ـ چارىلىرىنى كۆرسىتىپ بەردى. بۇنداق ئامال ئابدۇل مۇلۇك ھەم ئەسمەنى، شۇنداقلا زىندان بېگىنىمۇ گۈماندىن خالاس قىلاتتى.

راسا بورانلىق بىر كۈنى زىندان قوۋۇقى ئالدىغا بىر كوزا مەي بىلەن داستىخانغا ئورالغان پىشىق گۆش پەيدا بولۇپ قالدى. زىندانداىكى مەھبۇسلارغا ئېلىپ كەلگەن بىرەرىنىڭ نېمىتى ئوخشايدۇ، دەپ بىلگەن زىندان قوروۇقچىلىرىدىن تۆت ئادەم ئۇيقۇ مەجۇنى ئارىلاشتۇرۇلغان مەينى ئىچىپ، گۆشنى يەپ، ئۆلۈكتەك ئۇخلاپ كېتىشتى. ئابدۇل مۇلۇك ئۇلارنىڭ ئىشتان بېغىغا ئېسىۋالغان كاللەك ئاچقۇچنى ئېلىپ، قىزى بىلەن ھەممە ئىشكىلەرنى راۋان ئاچتى. ئاندىن زىنداىغا ئارغامچا تاشلاپ، گۈلسۇمەننى قۇتقۇزۇپ ئېلىپ چىقتى.

ئابدۇل مۇلۇك بىلەن ئەسمە يوغان ھەم ئىنتايىن پۇختا ساندۇق ياسىتىپ گۈلسۇمەننى شۇنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇپ باقتى.

ئەمما ئوردا لەشكەرلىرى پەرمان بىلەن ئىزدەشنى باشلىۋەتتى. ئۆي بېسىپ ئاختۇرۇشنىڭ بەشىنچى كۈنى، خەتەر ئىچىدە قالغان ئابدۇل مۇلۇك، ئەسمە، گۈلسۈمەنلەر ساندۇقنى ئاتقا سۆرىتىپ دەريا بويىغا يېتىپ كېلىشتى. كېچە ئاي قاراڭغۇسى بولۇپ، ئەتراپتا ھېچنېمە كۆرۈنمەيتتى. پەقەت شەھەر تەرەپتىن قوغلاپ كېلىۋاتقان لەشكەرلەرنىڭ نەچچە يۈزلىگەن مەشئەللىرى بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى.

ــ ۋەزىرى ئەزەم ئاتا، ــ دېدى گۈلسۈمەن ئابدۇل مۇلۈككە، ــ مېنى ساندۇققا سېلىپ دەرياغا ئېقىتىۋېتىڭلار. بولمىسا ئۇچىمىز تەڭ ئۆلىمىز.

ــ قىزىم! ــ ئابدۇل مۇلۇك ئىككى ئويلۇق بولۇپ تېڭىرقاپ قالدى.

ــ دوستۇم گۈلسۈمەن! ــ ئەسمە يىغلىۋەتتى.

ــ يىغا ـ زار ئۇچەيلەننى قۇتقۇزالمايدۇ، ــ دېدى گۈلسۈمەن كەسكىن ھالدا، ــ خۇدايىم ئاسايىشلىق بەرسە، رىزقىم چېچىلغان يەرلەردە ياشاپ، كۆكلەرمەن. ئەگەر مېنى ئۆلۈم كۈتۈپ تۇرغان بولسا، ئۇمۇ تەقدىر ـ پېشانەم.

گۈلسۈمەن سانداقنى ئىچىگە چۈشتى. ئاندىن ئابدۇل مۇلۇك ۋە ئەسمە بىلەن قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى.

ــ سىلەر ئىككىڭلار ئاتقا مىنىپ، دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىنىدىكى جاڭگالغا قاراپ قېچىڭلار، ــ دېدى گۈلسۈمەن ئالدىراپ، ــ ئاندىن شەھەرگە شىمالىي قوۋۇق تەرەپتىن كىرىڭلار ...

ــ خوش ئەمىسە قىزىم، ــ ئابدۇل مۇلۇكنىڭ ياشلىرى مۆلدۈرەك تۆكۈلدى.

ــ ئامان بول دوستۇم، ــ ئىككى دوست قۇچاقلىشىپ،

مەڭزلىرىنى يېقىشتى.

— دوستۇم ئەسسىمە، ۋەزىرى ئەزەم ئاتا، ئىككىڭلارنىڭ ئالدىدا قەسەم قىلايكى، مەن ھاياتلا بولىدىكەنمەن، بىر كەمبەغەل يىگىتكە تېگىپ، ئۇنى دادامنىڭ ئورنىغا دەسسىتىپ، خەلقنى، يەمەننى بالايىئاپەتتىن قۇتۇلدۇرىمەن ...

— خۇدايىم تىلەكلىرىڭىزنى مەقبۇل ئېتىپ، ئارزۇلىرىڭىزغا يەتكۈزگەي.

ئابدۇل مۇلۇك دۇئا قىلدى ـ دە، ساندۇقنىڭ ئاغزىنى ھەم ئېتىپ، كىلتاڭنى سالدى. ئاندىن ئەسسىمە بىلەن ئىتتىرىپ، ساندۇقنى دەريانىڭ ئېقىشىغا قويۇۋەتتى. ئۇلار ساندۇق ئۇزاپ كېتىپ قاراڭغۇلۇق ئىچىدە كۆرۈنمەي قالغاندىن كېيىنلا ئاتقا مىنىپ دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىنىغا قاراپ قۇيۇندەك چېپىپ كېتىشتى ...

... ...

— ... بەختىيار قىزلىرىم، — دېدى ھەمراھ بوۋاي قىپقىزىل ئېرەن ئورمانلىقىغا ئېغىر نەزەر تاشلاپ، — دەريادا نىشانسىز ئاققان ساندۇقتەك گۇلسۇمەن قىزنىڭ سەرسانلىق ھاياتى ئالتە يىل داۋاملاشتى ... ئۇ، بۇ جاپالىق كۈنلەرنى قانداق ئۆتكۈزدى؟ ئەقىل ـ پاراسەتلەر بىلەن مۇشكۈلاتلارنى قانداق يەڭدى، بېشىدىن نى قىسمەتلەر ئۆتتى؟ ... بۇلارنى بىلىشتىن ئىلگىرى تاسادىپىي قارار تاپقان بىرەر ۋەقەنى ئاڭلاپ ئۆتەيلى ...

چىرايلىق ياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، «خەلەپ» پادىشاھىدىن يەمەن پادىشاھى زۇھرۇللا زامان بىر مەكتۇپ تاپشۇرۇۋالدى. ئۇ ۋەزىر ـ ۋۇزرالىرى بىلەن خەتنى ئېچىپ ئوقۇۋۇندى، ئۇنىڭدا مۇنداق سەھىپىلەر يېزىلغانىدى:

«جانابى ئۇلۇغ پادىشاھ زۇھرۇللا زامان، ئۆلىما خەلىپە

بۇزرۇك، ئابدۇل مۇلۇك ۋە قۇتبىدىن قۇتيار دانالىرىم، سىلەرنىڭ دىيارىڭلارغا ۋەزىرىم كىردەنشا نامىچى بىلەن شاھ ئوغلۇم ئەكبەر ئەلى سەپەر قىلماقچى. مەن 76 يىلدىن بېرى ئېغىر بىتاپلىق ئىسكەنجىسىدە يېتىپ قالغانلىقىم ئۈچۈن بارالمىغىنىمغا ئۆزرىلىكمەن. ئوغلۇم كىچىك ھەم نادان، سەلتەنەت باشقۇرۇش مىزانلىرىغا كامىل ئەمەستۇر. ئۇنىڭ ئۇستىگە، جۇدالىق ماتىمى يۇكلىنىپ، ئۇنى بىر خىل سەۋدايىلىق ئىشقى دەردلىرى ئىلكىگە ئالدى. ئۇنى باشقا شاھلىق سەلتەنەتلىرىنى كۆرۈپ كۆزى ئېچىلسۇن دەيمەن (ياش يۇرىكىدىكى دەرد ـ ھەسرەتلەرمۇ ئۇنتۇلۇپ كەتسە ئەجەب ئەمەس ...). شۇڭا ئۇنىڭ تەشرىپىگە كۆڭۈل بۆلۈپ، ھەمدەم بولۇشىڭلارنى، پىرئۇستازلىق ھىممىتىڭلارنى ئايىماسلىقىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن، دەپ سىلەرگە ئۈمىد باغلاپ، ئېھتىرام بىلەن ئاببباس تۇران پادىشاھلىقى خەلەپ».

ھەممە تەسىرلىنىپ بىر ـ بىرىگە قاراشتى. «پىر ئۇستاز» دېگەن ئۇلۇغلىنىشتىن تەسىرلىنىپ كەتكەن زۇھرۇللا زامان ھاياجان بىلەن ئۇزۇن نۇتقىنى باشلىدى:

ـــ ئۇستاز خەلىپە بۇزرۇك، مېنىڭمۇ بۇ توغرۇلۇق ئويلىغانلىرىم بار ئىدى، ـــ دېدى زۇھرۇللا زامان سىڭايان قاراپ، ـــ پادىشاھلارنىڭ ئۆزئارا دوستلۇق ئورنىتىپ، بىر ـ بىرىنى ھۆرمەتلىشى، ھەمقان بولۇشى ساخاۋەتلىك ئىشتۇر. بولۇپمۇ ئەلنى باشقۇرۇپ، پۇقراغا ئاتىدارچىلىق قىلىۋاتقان بىزلەر ئۈچۈن بۇ پەرھىز ھەم قەرزدۇر! شۇڭا مەن ئويلايمەنكى، خەلەپنىڭ مېھمانلىرى كەلگۈچە يەتتە ئىقلىم پادىشاھلىرىغا مەكتۇپ ئەۋەتسەك، ۋەزىر، ئۆلىمالىرىنمۇ مېھمانغا چاقىرىپ چوڭ ئەنجۇمەن تۇزسەك، مۇتەپەككۇرلارنىڭ سۆھبەتلىرىدىن

بەھرە ئېلىپ، كۆرگەن ـ بىلگەنلىرىمىزنى بايان ئەيلىسەك، بۇ نېمىدېگەن تەڭداشسىز ئۇلۇغ ئىش بولار ئىدى ـ ھە؟!

ـــ شاھ ئالىيلىرى دانادۇر، ـــ ئۇزۇن نۇتۇقتىن زېرىككەن خەلىپە ئاستا غودۇڭشىدى، ـــ شۇنداق قىلايلى.

ـــ باغداد شاھىنشاھى شەمس ئالىيلىرىنى چاقىرمىساق بولماس، ـــ قۇتبىدىن قۇتيار شاھنىڭ كۆزىگە قارىدى، ـــ قىزلىرى سۇمەنىسانى ھەم نەۋرىلىرىنى كۆرگىلى كەلگەندۇ؟

ـــ ئۇغۇ شۇنداق ... ، ـــ شاھ ئويلىنىپ قالدى، ـــ چاقىرمىساق بەرىبىر ئاڭلايدۇ.

ـــ بۇنىمۇ دېيىش كېتەمدۇ؟ ـــ دېدى ئابدۇل مۇلۇك، ـــ شەمس ئۆزلىرىنىڭ كۇيۇئوغۇللىرى ھەم شاھىنشاھ تۇرسا.

ـــ ئەمازە ...

ـــ شاھ ئالىيلىرى، گۇلسۇمەننى سوراپ قېلىشتىن ۋايىم يەۋاتىدىلىغۇ دەيمەن؟

ـــ ھەببەللى، كۆڭلۇمدىكى ئەندىشە شۇ ئەمەسمۇ ...

ـــ ئىككى ئاينىڭ ئالدىدا باغدادقا ھەر قايسىلىرىنى كۆرگىلى كەتكەن، دېسەك بولمىدىمۇ؟

قۇتبىدىن قۇتيارنىڭ سۆزىگە خەلىپە بۇزرۇك دەرھال رەددىيە بەردى.

ـــ ئۇنداق دېسەك كۆڭۇللۇك ئەنجۇمەن كۆڭۇلسىز ئەنسىرەشكە ئايلىنىدۇ، ـــ خەلىپە بىردەم ئويلىنىۋالدى، ـــ مۇنداق بولسۇن، ھىراتقا بىلىم تەھسىل قىلىشقا ئەۋەتىۋەتكىلى بولامدۇ؟

ـــ ئاقىلانە پىكىر، دۇردانە مەسلىھەت! ـــ پادىشاھ زۇھرۇللا زامانىنىڭ چىرايىغا كۇلكە يۇگۇردى، ـــ مۇشۇنداق بولسۇن.

پادىشاھ زۇھرۇللا زامان شۇ كۇندىن باشلاپ ۋەزىر، ئۆلىما،

لەشكەر ۋە خىزمەتچىلىرى بىلەن ئىككى ئاي تەييارلىق قىلدى. پادىشاھنىڭ چاھار بېغىدا مىڭلاپ قوي سويۇلۇپ، يۈزلەپ داشقازانلار ئېسىلىپ، تۈرلۈك تائاملارنىڭ خۇرۇچلىرى تەييارلانماقتا ئىدى. يەتتە ئىقلىمدىن يولغا چىققان شاھلارنىڭ ئالدى كېلىشكە باشلىدى. ئۇلار چىمەنزار، گۈللۈكلەر، ئورمانلارغا سېلىنغان گىلەم ـ كۆرپىلەرگە باشلاندى. باغداد شاھىنشاھى شەمس ئالىيلىرى، خانىش سۈمەننىسا، ئۇلارنىڭ 7 ياشلىق ئوغلى شەھرىزات ۋە خاس كېنىزەك ئايتۇرانلار تۆردىن ئورۇن ئالدى. ئاندىن خەلەپتىن كەلگەن بالا شاھ ئەكبەر ئەلى، ئۇنىڭ ئوڭ قول ۋەزىرى كىردەنشا نامىچى ھەمراھلىرى بىلەن ئولتۇرۇشتى. ئۇلاردىن كېيىنرەك يېتىپ كەلگەن «تاشئات» دىيارىنىڭ شاھى زىكرىيا زاھىت قاتارلىق شاھلىقلارنىڭ شاھلىرى ۋە ساھىبخانا مەملىكەت يەمەننىڭ ئۆلىما، ۋەزىر ـ ۋۇزرالىرى بەلگىلەنگەن جايلىرىغا كېلىشتى. ئەمما ئۇلارنىڭ ھەممىسى شاھىنشاھ شەمسىكە ئېگىلىپ تەزىم قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ سادىقلىقىنى بىلدۈرۈشتى.

داستىخانلارغا 72 خىل نازۇ نېمەت قويۇلۇپ، ھەرخىل ئېسىل مەي ـ شاراپلار كەلتۈرۈلدى. ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرىنى ئېلىش ئۈچۈن، بىر تەرەپتە نەغمە ـ ناۋالار ياڭراپ، يەنە بىر تەرەپتە دارۋازلار دار ئويۇنلىرىنى كۆرسىتىپ، ئۇسسۇلچى ۋە قىزىقچىلار ھۈنەرلىرىنى نامايان قىلماقتا ئىدى.

بۇ كەمگىچە يەتتە ئىقلىمدا ھېچ كۆرۈلۈپ باقمىغان بۇ ئاجايىپ كۆڭۈللۈك ئەنجۈمەن 12 كۈن داۋاملاشتى. ئويۇن ـ تاماشا ھەقدادىغا يەتتى. شاھلار ئۆزئارا بىر ـ بىرىگە سوۋغا ـ سالاملارنى بېرىپ، دوستلۇق ئورناتتى. ئولتۇرۇشنىڭ ئاخىرقى كېچىسى ھېكايە ئاڭلاش ئۈچۈن پادىشاھ، ۋەزىر، ئۆلىما،

خەلىپىلەر مەخسۇس تەييارلانغان، ئىنتايىن ھاۋالىق سارايغا تەكلىپ قىلىندى.

— شاھ ئالىيلىرى، — دېدى ئۆلىما خەلىپە بۇزرۇك، — مېھمانلار جەم بولۇپ قالدى. قىزىق پاراڭ قىلىدىغان ھەزىلكەش ياكى بولمىسا ھېكايە ئېيتىپ سۆزلەيدىغان سۆزمەنلەر بولسا چاقىرتمامسىز؟

— بولىدۇ، ئۇستاز، — زۇھرۇللا زامان ئەمر قىلىش بىلەن پەرمانبەگ [1] 4 ـ 5 ئادەمنى ئەگەشتۇرۇپ، ئۆيمۇئۆي كىرىپ قىزىقارلىق ھېكايە ئېيتىدىغان بىرەر ھېكايىچىنى تاپالمىدى. ئۇ ئوردىغا قايتىپ كېلىپ، ئەھۋالنى ئىزھار قىلغانىدى. بۇكاۋۇل [2] دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

— بىر نەچچە يىللاردىن بېرى چۆللەردە مال بېقىپ، يېڭىدىن ئوردىغا ئات بېقىشقا كەلگەن بىر يېتىم بالا بار. ئوردىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنى ھېكايە، داستان، رىۋايەتلەرنى سۆزلەشكە بەك ئۇستا دېيىشىدۇ. شۇنى بولسىمۇ ئېلىپ كېلەيلى.

— توغرا، — دېدى سەرمۇنشى [3] ، — ئۇ بالىنى ھەممىسى «زىلۋا پادىچى» دېيىشىدىكەن.

بۇكاۋۇل ئاتخانىنىڭ يېنىدىكى قۇللار، مالچىلار ياتىدىغان كىچىك قازناقتا كىرگەندە «زىلۋا پادىچى» سوغۇق سۇغا نان تۇگۇرۇپ يەۋاتاتتى. ئۇ بۇكاۋۇلنى كۆرۈپلا ئورنىدىن تۇرۇپ سالام

① پەرمانبەگ — پادىشاھنىڭ بۇيرۇقى، پەرمانلىرىنى تارقىتىپ ئىجرا قىلغۇچى ئەمەلدار.

② بۇكاۋۇل — پادىشاھنىڭ زىياپەتچى ئەمەلدارى، ئۇنى پادىشاھنىڭ «داستىخانچىسى»مۇ دەيدۇ.

③ سەرمۇنشى — باش كاتىپ ياكى كاتىبات ئىشخانىسىنىڭ باشلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

قىلدى.

ـــ ئەي پادىچى يېتتىم، پادىشاھنىڭ ئەمرى، ـــ دېدى بۇكاۋۇل بۇرنىغا قول ياغلىقىنى تۇتۇپ، ـــ سېنى ھازىرلا يېتىپ كەلسۇن دەيدۇ.

ـــ باش ئۈستىگە، ـــ زىلۋا پادىچى دەرھال ماڭدى. ئۇ پادىشاھ، ۋەزىر ـ ۋۇزرالار، مۆتىۋەرلەرنىڭ ئالدىغا كىرىپ، ئەدەپ بىلەن سالام بەجا كەلتۈردى. ئاندىن بوسۇغىدىلا تىزلىنىپ ئولتۇردى.

يەتتە ئىقلىمنىڭ پادىشاھلىرى ئۇنى كۆرۈپ بىر ـ بىرىگە قارىشىپ، قۇلاق يېقىپ پىچىرلىشىپ، بالىنىڭ ھۆسنىنىڭ چىرايلىقلىقىدىن ھەيران قېلىشتى. خەلەپنىڭ شاھزادىسى ئەكبەر ئەلى ئۇنىڭغا ھېچ كۆزىنى ئۇزمەي قارايتتى، كىملەرگىدۇر ئوخشىتاتتى، ئەمما ئېسىگە ئالالمايتتى. زىلۋا پادىچى بولسا شاھنشاھ شەمسىكە، ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان چۈمپەردىلىك سۈمەننىساغا، ئاندىن ئەكبەر ئەلىگە قاراپ چوڭقۇر تىنىپ قويدى. ھەم قىزارغان كۆزلىرىنى ئېلىپ قاچتى. ئۇنىڭ قىسقا ئالا يەكتىكى ئۈستىدىن باغلىغان پوتىسى يېنىغا ئېسىلغان شەمشىرى، پۇتىدىكى پۈرمە چورۇقى، كىچىك جۇغى، سىن ـ سىپاتى قاملاشقان پادىچى ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى. بولۇپمۇ كېپەك ئۆرلەپ تۇرغان تاقىر بېشىدىكى كۆك شاپاق دوپپا، قاپقارا يۇمشاق بۇرتى خۇددى ئاپپاق تۇخۇم ئۈستىگە سىزىلغان رەسىمدەك غەلىتىلا كۆرسىتىپ تۇراتتى. ئەمما چاقناپ تۇرغان ئاجايىپ چوڭ كۆزلەر، بوستاندەك ئۇزۇن كىرپىك، ئەگمە قاشلار قىزلاردىنمۇ كەم تېپىلاتتى. ئۇ دەرۋەقە «زىلۋا پادىچى» نامىغا مۇناسىپ سەرۋى قامەت، ئاي مەسەللىك يىگىت ئىدى ...

ـــ ھەي، كىتاب ئوقۇغانمۇ سەن؟ ـــ باياتىن بېرى كۆز ئۈزەلمەي قالغان كىرەنشا نامىچى قوپاللا تەگدى، ـــ راست گەپ قىل؟

ـــ ئاز ـ تولا ئوقۇغانمەن تەقسىر، ـــ زىلۇا پادىچىنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىدى، ـــ بۇنى سوراپ قالدىلا؟

ـــ ئۇنداقتا ساۋاتىڭنىڭ تايىنى يوق، بۇ يەرگە يۈرىكىڭنى قاپتەك قىلىپ نېمىشقا كىردىڭ؟

ـــ شاھ چاقىرىپتىكەن، پەرمانىنى ئۇلۇغ بىلىپ كەلدىم شۇ، ـــ زىلۇا پادىچىنىڭ چىشلىرىنى غۇچۇرلاتقىنى ئېڭەكلىرىنىڭ لىپىلدىشىدىن بىلىندى، ـــ پىسەنتلىرىگە ياقمىغان بولسام چىقىپ كېتەي.

زىلۇا پادىچى ئورنىدىن تۇرۇشى، شەمس قولىنى كۆتۈرۈپ ئەمر قىلدى:

ـــ بولدى، ئولتا بالا، كىرگەنىكەنسەن، بىر نەچچە ئېغىز گەپ قىلمىساڭمۇ بولماس، قانچىلىك بىلسەڭ، شۇنچىلىك قىل، ـــ دېدى شەمس بالىغا مەدەت بېرىپ، ـــ ساڭا شەرت قويىدىغانلارنىڭ ھەددى ئەمەس! ئۆزۈڭنى ئەركىن تۇت!

ـــ ئۆمۈرلىرى ئۈزۈن بولغاي شاھىنشاھ ئالىيلىرى، ـــ زىلۇا پادىچى ئورنىدىن تۇرۇپ قايتا سالام قىلدى، ـــ ئۆزلىرىنى ئادالەت بابىدا يېتۈك زات دەپ ئاڭلىغانىدىم، دەرھەقىقەت ئاڭلىغىنىمچە باركەنلا.

شەمسنىڭ كۆڭلىدىن: «بۇ ئاۋاز ئەجەب تونۇشلىغۇ، بىر يەردە ئاڭلىغاندەكلا قىلىمەن» دېگەن ئوي لىپ قىلىپ ئۆتتى ـ يۇ، لېكىن ئۇ دەمال ئەسكە ئالالمىدى.

ـــ ئاۋامغا بولغان زەردىلىرى قاچانمۇ تۈگەر، ـــ پەس ئاۋازدا پىچىرلىدى ئەكبەر ئەلى كىرەنشاغا، ـــ بۇ دېگەن ياتنىڭ

يېرى، ئېغىزلىرىنى بىرەەم يىغىۋالسىلا.

ــ خوپ، ــ كىرەەنشا نامىچى ئۆزىنىڭ شاھىغا ەەھشەت ئالايدى. بۇ چاغدا خەلىپە بۇزرۇك زۇھرۇللا زامانىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى:

ــ بۇ بالا ئۇلۇغلارنىڭ ئالدىدا ھېچنېمە سۆزلەپ بېرەلمەي بىزنى رەسۋا قىلمىغىيتى.

ــ ئېيتمىپ كۆرسۇن ئۇستاز، ــ زۇھرۇللا زامانمۇ ئاستا كۇسۇرلىدى، ــ كۆپ يىللار مال بېقىپ جاپا ـ مۇشەققەت تارتقان ئادەم كۆپ ئىشلارنى بىلىشى مۇمكىن.

ــ ئەي يېتىم قۇل، ــ قۇتبىدىن قۇتيار سورىدى، ــ قىزىقارلىق ھېكايە ئېيتالامسەن؟

ــ ھەممىنى ئېيتالايمەن.

ــ نېمىنى ئېيتالايسەن؟

زىلۋا پادىچى ھېچ ھودۇقماي ۋە ئەيمەنمەي مۇنداق دېدى:

ــ ئاڭلىغانىنى ئېيتايمۇ، بىلگەنىنى ئېيتايمۇ ياكى بولغانىنى ئېيتايمۇ؟

ــ ئاڭلىغان، بىلگەندىن بولغان ئىشلار ئارتۇق، شۇنى ئېيىت، ــ دېدى خەلەپ پادىشاھىنىڭ شاھزادىسى ئەكبەر ئەلى.

ــ ھەي، سىلەر بۇ بالىنى ھېكايە ئېيتقۇزغىلى ئەكىرگەنمۇ ياكى سوراق قىلغىلىمۇ؟ ــ شاھىنشاھ شەمسىنىڭ ئاۋازىدىن ھەممىسى جىمىقتى، ــ نېمانداق تۇگمەيدىغان پەلىپەتىش گەپلەر بۇ ... بولۇنۇۋاتقان ئورۇنسىز گۇمان، تېتىقسىز سوراق شاھلىق مەنمەنلىكىدىن كەلگەن ئەۋرەز يۇندىسىدۇر! ھەم شۇ ئادەمنىڭ ساپاسىز، سۇباتسىز، نادان ئېشەك ئىكەنلىكىدىن نىشاندۇر! قېنى ھېكايەڭنى باشلا بالا!

ــ شاھىنشاھ ئالىيلىرى، ــ زىلۋا پادىچى ئورنىدىن

تۇردى، ــ ھېكايە سۆزلەشتىن بۇرۇن ئىككى تەلىپىم بار، دەۋالسام ئىجازەتمىكىن؟

ــ قېنى سۆزلە!

ــ مەن بولغان ۋەقەنى سۆزلىگىنىم ئۈچۈن، بەزى تەپسىلاتلار قىسمەن ئادەملەرنىڭ قىلمىش ـ ئەتمىشلىرىگە ئوخشاپ قېلىشى مۇمكىن. بۇنى ئېغىر ئالمىسا ...

ــ ھېلىتىن ئادەمنى ئەندىشىگە سالغىلى تۇردۇڭغۇ، ــ شەمس كۈلدى، ــ قېنى ئىككىنچى تەلىپىڭنى دېگىن.

ــ ھېكايە داۋاملىشۇاتقاندا، بولۇپمۇ ئېغىر پاجىئە، قانخورلۇق، سۇيىقەست، ھىيلە ـ مىكرلەر سۆزلىنىۋاتقاندا ھېچكىمنىڭ تالاغا چىقىشىغا رۇخسەت قىلمىغان بولسىلا ...

ــ ئىشىكتىكى قاراۋۇللار ئاڭلىدىڭلارمۇ؟ ــ ۋارقىرىدى شەمس، ــ قايسى قاراۋۇل خىلاپلىق قىلسا، جازاسىنى ئۆزى تارتىدۇ.

ــ ئاڭلىدۇق شاھىنشاھ ئالىيلىرى! ...

زىلۋا پادىچى «رەھمەت» دەپ باش ئەگكەندىن كېيىن جايىغىلا ئولتۇرۇپ شەمس، سۇمەنىسا، ئايتۇران، ئابدۇل مۇلۇك، ئەكبەر ئەلىلەرگە مېھرى بىلەن بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن، خەلىپە بۇزرۇك قۇتبىدىن قۇتيار، كىرەنشا نامچى ۋەزىرۇللا زامانلارغا نەپرەت يامغۇرلىرى يېغىپ تۇرغان كۆزلىرىنى تىككىنىچە ھېكايىسىنى باشلىدى:

ــ مەن بىرنەچچە يىل شاھنىڭ قوي ـ كالا، تۆگىلىرىنى بېقىش، دەريا ـ قىرلارنى، ئۆتەڭ ئايماقلارنى، تاغ ـ تۇرالارنى، خىلمۇخىل يۇرتلارنى ئارىلاپ، بوۋاي ـ مومايلاردىن، مويسىپىت زاتلاردىن، تۇل خوتۇن، يېتىم ـ يېسىرلاردىن نۇرغۇن ـ نۇرغۇن ھېكايىلەرنى ئاڭلىدىم. ئۇلارنىڭ ھەسرەت نادامەتلىرى

يۈرىكىمنى خۇن قىلىۋەتتى. شۇڭا، بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا دېمەيلا قويايلى. كۆز ئالدىمىزدىكى يىللاردا بولۇپ ئۆتكەن قارا قىسمەتلەردىن سۆز ئاچايلى. شۇ ۋەھشىيلىكلەر قارار تاپقان چاغلاردا، زامانىدىن زۇھەل دېگەن بىر پادىشاھ بولغانكەن. ئۇنىڭ ئايسۇلتان دېگەن گۈزەللىكتە يەكتا، ئەقىل ـ پاراسەت، پەزىلەتتە پەرىشتە سۈپەت بىر قىزى بولۇپ، يەتتە ئىقلىم شاھ دىيارلىرىغا ئۇنىڭ داڭق ـ شۆھرىتى تارىلىپتۇ. ئەمما بۇ قىز ناھەقچىلىككە، زوراۋانلىققا بولۇپمۇ قانخورلۇققا زادىلا چىداپ تۇرالمايدىكەن. بۇنىڭ ئەكسىچە ئۇنىڭ شاھ ئاتىسى، ناكەس ۋەزىرى قۇلنەزەر قۇتبىنىڭ شۇملۇقلىرىغا ھامى بولۇپ، قىلمىغان ئەسكىلىكى قالماپتۇ. ئۇ كۆڭلىنى ئېچىش، شاھلىق ھۆكۈمرانلىقىنى پەش قىلىش، زۇلۇم بىلەن ئۆزىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن: «توخۇنىڭ نېمە ئۈچۈن ئەمچىكى يوق؟»، «قوشقارنى قوزىلىتىپ بەر ...»، «تاشتىن ئۆتۈك تىكىپ ئېلىپ كەل»، «ئېشەك نېمىدەپ ھاڭرايدۇ؟»، «ئاسمانغا زەدىۋال توقۇپ بەر ...» دېگەندەك بىمەنە تەلەپلەر ئارقىلىق ئاۋامنىڭ كاللىسىنى ئالىدىكەن، قەتلى قىلىنغانلارنىڭ بالىۋاقىسى زار ـ زار يىغلاپ، ئاياللىرى تۇل، بالىلىرى يېتىم بولۇپ قاپتۇ.

ـــ بىر تاسقام بار ساراڭمۇ نېمە ئۇ؟ ـــ دېدى تاشئات دىيارىنىڭ شاھى زىكرىيا زاھىت.

ـــ بىر تاسقام ئەمەس، قىپقىزىل ساراڭكەن، ـــ خەلەپ پادىشاھى ئەكبەرئەلى دىمىقىنى قاقتى.

ـــ تىنچلىنىڭلار، ـــ قانداقتۇر شەپىنى سەزگەن شەمىس زۇھرۇلا زامانغا لەپپىدە قاراپ قويۇپ، قولىنى كۆتۈردى، ـــ مۇباھىسەنى كېيىن قىلىڭلار.

ھېكايە باشلىنا ـ باشلانماي بېشى مەيدىسىگە ساڭگىلاپ

كەتكەن زۇھرۇللا زامان يەر تېگىدىن ئوغرىلىقچە زىلۇا پادىچىغا قارىدى.

ـــ شاھ ئاتىسىنىڭ قىلمۇاتقان زۇلۇم ـ سىتەملىرىگە چىداپ تۇرالمىغان مەلىكە ئايسۇلتان قانچە قېتىملاپ دادىسىنى توسۇپتۇ، ـــ دەپ داۋام قىلدى زىلۇا پادىچى ھېكايىسىنى، ـــ ھەتتا شاھنىڭ پۇتىغا ھۆل خىش قويۇپ ئۇنى «ئادىل»، «سېخىي»، «دانا» دېگەندەك ماختاشلار بىلەن ئوتۇنچىدەك، بوزچىدەك نامراتلارنىڭ قىزلىرىنى، ۋەزىرى ئەزەمنىڭ ئەقىللىق قىزى ئەمىنەنى قەتل قىلىش ئالدىدا قۇتقۇزۇپ قاپتۇ.

بىر كۈنى شاھ زامانىدىن زۇھەل ئىبلىس سول قول ۋەزىرى قۇلنەزەر قۇتبى بىلەن شىكارغا چىقىپ، ھېچنېمە ئوۋلىيالماي كەيپى ئۇچۇپتۇ. ئۇ ئالدىغا ئۇچرىغان بىر ئوۋچىغا «مەن ئاتىدىغان كېيىكنى سەن ئېتىۋالدىڭ» دېگەن باھانىدە ئۇنى قىيناپ قانغا بويىدى ھەم «دۇنيادا نېمە تاتلىق»، «توغرا جاۋابنى تاپالىساڭ قۇتۇلسەن، بولمىسا كاللاڭ كېسىلىدۇ» دەپ ئەقىلگە سىغمايدىغان تەلەپنى قويدى. «دۇنيادا قەنتمۇ، ناۋاتمۇ، ھەسەلمۇ تاتلىق» دېگەن خىيالغا پېتىپ توغرا جاۋاب تاپالمىغان ئوۋچىغا مەلىكە ئايسۇلتان توغرا جاۋابنى دەپ بەردى. لېكىن زامانىدىن زۇھەل «جاۋابنى ساڭا كىم دەپ بەردى؟» دېگەن باھانە بىلەن ئۇنى يەنىلا قەتل قىلماقچى بولغاندا، ئايسۇلتان مەردانىلارچە ئوردىغا كىرىپ ئوۋچىنى قۇتقۇزۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ئۆزىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەردى. زامانىدىن زۇھەل: «سەن قىز بالا تۇرۇپ، ئەر ـ خوتۇنچىلىقنىڭ تاتلىق بولىدىغانلىقىنى نەدىن بىلىسەن؟ ھەم سەن مېنى بىر ئوۋچى دېۋانىنىڭ ئالدىدا شەرمىسار قىلدىڭ» دېيىش ئارقىلىق قىزنى قەتل قىلماقچى بولدى. لېكىن ئۇ ۋەزىرلەرنىڭ: «ئادەم ئەلەيھىسسالام زامانىدىن

ھازىرغىچە ئايال كىشىنىڭ قېنىنى تۆكۈلمىگەن» دېگەندەك نەسىھەتلىرى بىلەن ئايسۇلتاننى زىندانغا تاشلاشتى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ئاق كۆڭۈل ئوك قول ۋەزىرى ئابدۇلبارى قىزى ئەمنە بىلەن زىندان قورۇقچىلىرىغا نۇرغۇن تارتۇق ۋە ئىنئاملارنى بېرىپ، ئايسۇلتاننى بىر بورانلىق كېچىسى قۇتقۇزۇپ ئېلىپ چىقتى.

«ئەسلىدە ئىش مۇنداق ئىكەن.» دېگەن خىيال كۆڭلىدىن كەچكەن زۇھرۇللا زامان پادىچىغا قاراپ گاراڭلا بولۇپ قالدى. «بۇ دۇئانە ئات باقار نەلەردە يۈرۈپ قانداقلارچە بۇ ئىشلارنى شۇنچە ئېنىق ئاڭلاپ كەتتىكىنە؟ بېگىز قاپتا ياتماپتۇ، دېگەندەك مېنىڭ ئىشلىرىمنى پۈتۈن جاھان بىلىپ كەتكەن ئوخشىمامدۇ؟! بۇ پادىچى ئىسىملىرىمىزنى قەستەن ئۆزگەرتىپ دەۋاتىدۇ ياكى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بەرگەنلەر شۇنداق دېگەنمۇ؟ ئەجەب قورقۇنچلۇق تازكىنا بۇ ...»

پۈتۈن ۋۇجۇدىنى سۇس سوغۇق تىترەك ئىلكىگە ئالغان زۇھرۇللا زامان يۈرىكى ئۈيگەن ھالدا پادىچىنىڭ ھېكايىسىغا قۇلاق سالدى.

ــ ئەتىسىدىن باشلاپ شاھنىڭ پەرمانى بىلەن ئايسۇلتاننى ئىزدەش باشلاندى، ــ دېدى پادىچى ھېكايىسىنى داۋام قىلىپ، ــ ئابدۇلبارى ھەم ئۇنىڭ قىزى ئەمنە چوڭ ساندۇق ياستىپ ئايسۇلتاننى شۇنىڭ ئىچىدە يوشۇرۇپ باققانىدى، ئەمما ئوردا لەشكەرلىرى ئۆي بېسىپ ئاختۇرۇشنىڭ بەشىنچى كۈنى خەتەر ئىچىدە قالغان ئابدۇلبارى، ئەمنە، ئايسۇلتانلار ساندۇقنى ئاتقا سۆرىتىپ دەريا بويىغا قاچتى. شەھەر تەرەپتىن قوغلاپ كېلىۋاتقان لەشكەرلەرنىڭ سانسىزلىغان مەشئەللىرى يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى. ئۇچەيلەننىڭ ساق قالمايدىغانلىقىنى بىلگەن

ئايسۇلتان ئاتا ـ بالا بىلەن قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى ـ دە، ئۆزىنى ساندۇققا سېلىپ ئېقىتىۋېتىشىنى ئۆتۈندى. شۇنداق قىلمايمۇ باشقا چارە يوق ئىدى ... ئابدۇلبارى بىلەن ئەمىنە بوراندەك ياش تۆكۈپ ساندۇق ئاغزىنى ھىم ئەتتى ـ دە، ئۇنى دەريا ئېقىشىغا قويۇۋەتتى ...

*　　*　　*

ئەلقىسسە، مەلىكە ئايسۇلتان دەريادا بىرنەچچە كۈن ئاققاندىن كېيىن، بىر قوشنا مەملىكەتكە بېرىپ قالدى. دەريا بويىدا ئوتۇن كېسىۋاتقان بىر ئوتۇنچى سۇدا لەپەكلەپ كېلىۋاتقان ساندۇقنى كۆرۈپ قالدى ـ دە، بەلگىچە سۇ كېچىپ ساندۇقنى قىرغاققا ئېلىپ چىقتى. لېكىن ئۇ ئاغزىنى ئېچىشقا جۈرئەت قىلالمىدى. چۈنكى ئۇ بىر كىچىك شىشە قۇتا ئىچىگە بەنت قىلىنغان دىۋە، قاپاقلا سولاپ دۇئايىبەت قىلىنغان ئالۋاستى، يالماۋۇز، ساندۇققا تىقىپ دەريا ـ دېڭىزلارغا قويۇۋەتكەن ئەجدىھا، يىلان ھەققىدىكى رىۋايەتلەرنى كۆپ ئاڭلىغانىدى. شۇڭا ئۇ «كاللىمۇ يېمەي، چىشىمۇ چاقماي، ئەڭ ياخشى ئامال شاھقا ئاپىرىپ بېرىپ، بىرەر تارتۇق ئالمامدىم» دېگەن ئويغا كېلىپ، ساندۇقنى ئۆي ھارۋىسىغا سالدى. ئوتۇنچى بىرقانچە ساراي نەۋكەرلىرى بىلەن ساندۇقنى ئوردا ئىچىگە ئېلىپ كىردى. «ئۇنىڭ ئىچىدە نېمە باردۇ؟» دەپ دەرگۇماندا بولغان پادىشاھمۇ قورقۇپ يېقىن كېلەلمىدى. نەۋكەرلەرمۇ بىر ـ بىرىگە بەس سېلىپ، ئېچىشقا جۈرئەت قىلالمىدى. ئاخىر ئۇلارنىڭ كۈچى يەتمىلا بىچارە ئوتۇنچىغا يەتتى. ئوتۇنچى تىترەپ تۇرغان قوللىرىدا ساندۇق ئاغزىنى ئاچتى. ھەممە يوپۇرۇلۇپ كېلىپ

قاراشتى ـ ده، «ۋاھ! ...» دەپ ۋارقىرىۋېتىشتى. ساندۇق ئىچىده ئاي دېسه ئاي ئەمەس، كۈن دېسه كۈن ئەمەس، دۇنيادا يەكتا، تەڭداشسىز بىر ساھىبجامال ياتاتتى. پادىشاھ قىزنى كۆرۈپ، ئەس ـ ھوشىنى يوقاتقاندەك بولدى ـ ده، ئۇنىڭ ناۋاينىڭ يايغۇسىدەك دىقماق، پاكار، مىلىقلاپ تۇرغان سېمىز گەۋدىسى ئىلەڭ ـ سىلەڭلا بولۇپ قالدى. ئوردا مۇلازىملىرى ئۇنى كۆتە ـ كۆتە قىلىشىپ ھەرەمخانىسىغا ئەكىرىپ ياتقۇزۇشتى. بىرقانچە كۈنلەر ئۆتكەندىن كېيىن پادىشاھ مەلىكىنى چاقىرىۋېلىپ، ئۇنى ئۆز نىكاھىغا ئالىدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى. قارشىلىق قىلسا ياخشى ئاقىۋەت كۆرمەيدىغانلىقىنى مۇسەللىگەن ئايسۇلتان پاراسەت بىلەن ھىيله ئىشلەتتى.

ـــ تەلەپلىرىگە قوشۇلاي، ـــ دېدى ئايسۇلتان پادىشاھنىڭ بەكمۇ ئىسكەتسىز سىياقىغا زەن سېلىپ، ـــ ئەمما مېنىڭ شەرتىم بار.

ـــ قېنى دەۋەرگىن، قۇلىقىم سەندە.

ـــ بىرىنچىدىن، سىلىنىڭ مەملىكەتلىرىنى نېمىدەپ ئاتايدۇ؟ ئىككىنچىدىن، ئىسىم ـ شەرىپىلىرىچۇ؟ ـــ ئايسۇلتان غەلىتىلا كۈلۈمسىرەپ قويدى، ـــ مەن بۇلارنى بىلمۇۋالماي تۇرۇپ ئۆزۈمنى بەخشەندە قىلسام بولماس.

ـــ ۋاي توۋا، شۇمىدى، ـــ شاھ ھەجىيىۋىدى، ساپسېرىق ئاراچ چىشلىرى كۆرۈندى. ـــ مېنىڭ بۇ دۆلىتىمنى «تاشئات» دىيارى پادىشاھلىقى دەپ ئاتايدۇ. ئىسمىم بولسا زەينۇل زاباندۇر!

سورۇندا ئولتۇرغان «تاشئات» دىيارىنىڭ شاھى زىكرىيا زاھىت چۆچۈپ قاردى. ئۇ: «مەندىن ئىلگىرى ئۆتكەن شاھمىكىنە، ئىسمىنى ئەجەب «زەينۇل زابان» دەيدىغۇ. مەلىكىنىڭ

ئىسمىغۇ ‹گۈلسۈمەن› ئىدى. پادىچى بولسا ئايسۇلتان دەۋاتىدۇ. بۇ ئەجەب گادىرماچىلا ئىشلارغۇ؟ لېكىن شۇ چاغدىكى يۈز بەرگەن ۋەقەلەر ئەينەن سۆزلىنىۋاتامدۇ ... بۇ پادىچى ئادەمگە ئۆزگەرگەن جىنمۇ، شايانۇنمۇ؟» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزگەن زىكرىيا زاھىت ئورنىدا سەل قىمشىپ قويۇپ، قورقۇپقىنا پادىچىغا قارىدى. بۇ چاغدا پادىچى ھېكايىسىنى يەنە داۋام قىلدى.

ــ بەك ياخشى بولدى، ئەمدى ئۈچىنچى شەرتىم، ــ دەپتۇ مەلىكە ئايسۇلتان، ــ ئالدى بىلەن مەن بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالغانلىقىمنى بىلىۋالاي، ساندۇقنى ئېچىتىپ كەلگەن دەريا بويىغا بېرىپ كېلىشىمگە رۇخسەت قىلغان بولسىلا.

ــ شۇنچىلىك ئىشمىدى، ــ زەينۇل زابان خوشلۇقىدا ئالىقانلىرىنى ئىشقىلاپ كەتتى، ــ مەن بىرقانچە ئادەملەرنى ھەمراھ قىلىپ قويای.

پادىشاھ ئايسۇلتاننى ئوردا كېنىزەكلىرىگە قېتىپ، چىرايلىق ياسالغان مەپىگە سېلىپ قويدى. ئۇلار دەريا بويىغا بارغاندىن كېيىن، سەيلى ـ ساياھەت قىلىپ ئايلاندى. ئايسۇلتان دەريانىڭ راسا شاۋقۇنلاپ ئېقىۋاتقان قىرغىقىغا كېلىپ توختىدى. ئۇ چەشمە زىلاللار چاچرىتىپ، قوغلىشىپ كېتىۋاتقان سۇزۇك سۇغا قارىغىنىچە ھەسرەتلىك خىياللارغا پاتتى.

بۇ دۇنيانىڭ نادامەتلىرىنى، قايغۇ ـ ئازابلىرىنى تىرىكلەرگە قالدۇرۇپ، ئۆزىنى سۇغا ئاتماقچى بولغان ئايسۇلتاننىڭ ياۋاش، مۇلايىم، ئاغرىقچان ئانىسى، مېھرىبان، كۆيۈمچان ئىنىكئانىسى كۆڭلىدىن كەچكەنىدى. راست، ئۇ سېغىنىش ئىچىدە ئۆرتەندى. نېمە ئامال، بۇ دىشۋارچىلىقلار زالىم دادىسىدىن كېلىۋاتسا، ئۇنىڭدىن ھېچ راپاۋەت كۆرمىسە، ئۇنىڭ: «بىر كەمبەغەل

يىگىتكە تېگىپ، دادامنىڭ تەختىگە ۋارىسلىق قىلدۇرىمەن، خەلقنى ئازاب ـ كۈلپەتتىن قۇتۇلدۇرىمەن» دەپ ئىچكەن قەسەملىرى ئۆزى بىلەن بىللە ئۇ دۇنياغا كېتەرمۇ؟ ئاشۇ تۇلۇم چاشقاندەك شاھقا خوتۇن بولغاندىن ئۆلگىنى تۈزۈكقۇ!

ئايسۇلتان ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان دەريا‌غا ئۆزىنى تاشلىۋەتتى. بىللە بارغان كېنىزەكلەر ۋارقىرىشىپ، چۇرقىرىشىپ دەريا قىرغاقلىرىدا بىر هازا ئايلىنىپ ئوردىغا قايتىشتى. ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان پادىشاھ زەينۇل زابان مەلىكە ئايسۇلتاننىڭ دەردىدە سەرگەردان بولۇپ، ئۇنى ئىزلەپ چۆل ـ باياۋانلارغا چىقىپ كەتتى.

ئارىدىن بىر نەچچە كۈنلەر ئۆتتى. مەلىكە ئايسۇلتاننى يۇتۇپ كەتكەن دەريا سۈيى چىمەنلىك ۋادىلار، گۈل قىرغاقلار، قورام تاشلىق جىلغىلارنى ئارقىدا قالدۇرۇپ ئاقماقتا ئىدى. كۆكۈلمەيدانلىق دەريا قاسناقلىرىدا ئاتا ـ بالا بېلىقچىلار سۈغا تور تاشلاپ بېلىق تۇتۇۋاتاتتى. ئوتتۇرا بوي، قارىراق كەلگەن، 20 ياشلار ئەتراپىدىكى يىگىت تۇيۇقسىزلا ۋارقىرىۋەتتى:

ــ قارىغىنا دادا، سۇدا بىر نېمە ئېقىپ كېلىۋاتىدۇ.

ــ ۋۇي سالمۇ نېمە؟ ــ بوۋاي قولىنى كۆزىگە سايىۋەن قىلىپ قارىدى، ــ ئۇستىدە بىر نېمە بارەك قىلامدۇ ـ نېمە؟

ــ بىر ئايال كىشى ياتقاندەك قىلىدۇ، ــ سالدەك بىر نېمە بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلدى، ــ ۋاي دادا، ئاجايىپ يوغان تاشپاقا ئىكەن. ئۇنىڭ ئۇستىدە بىر قىز ياتقاندەك قىلىدۇ.

تاشپاقا قىرغاققا يېقىنلاپ كېلىپ، سۇدىن بېشىنى چىقاردى. ئۇ: «بۇ ناتىۋان بىچارىنى بىرقانچە كۈنلەر بولدى يۇدۇپ يۈرگىنى، ئەمدى سىلەرگە تاپشۇراي ...» دېگەندەك ئاتا ـ بالا ئىككىسىگە قارىدى. يىگىت سۇغا ئۆزۈپ كىرىپ، قىزنى

قۇچاقلىغىنىچە قىرغاقتا ئېلىپ چىقتى. چوڭ تاشپاقا: «دۇنيادا ئىنسانلارنىڭ ئۆلۈغ نەرسە يوق، بىر قىزنى قۇتقۇزۇپ ساۋاب ئالدىم، خوش ئەمەسە ...» دېگەندەك ئارقىسىغا قاراپ ـ قاراپ قويۇپ سۇغا شۇڭغۇپ كىرىپ كەتتى. ئاتا ـ بالا بېلىقچىلار پۇت ـ قوللىرىنى تاشلاپ ياتقان پەرىزاتقا قارىغىنىچە، ئېچىنغان ھالدا باشلىرىنى چايقاشتى.

بۇ قىز ئوقۇرمەنلەرگە تونۇشلۇق! ئۇ پاراغەتلىك تۇرمۇشتىن قول ئۈزۈپ، ئادالەت، ئەركىنلىك، ھۆرلۈك ئۈچۈن جان پىدا قىلغان قىز ئايسۇلتان ئىدى. ئۇ ئۆزىنى دەريا‌غا تاشلاپ، بۇرۇقتۇرمىچىلىق ئىچىده، جان تالىشىۋاتقاندا چوڭ ئانا تاشپاقا ئۇنى دۇمبىسىگە ئېلىپ قۇتقۇزۇۋالغانىدى.

ـــ دادا قارا، ئۇ تېخى تىرىككەن، نەپەس ئېلىۋاتقانلىقى بىلىنىۋاتىدۇ، ـــ دېدى يىگىت ھاياجانلىنىپ، ـــ ئەنە، ئەنە كۆزىنى ئاچتى.

ـــ بالام ئابدۇنەبى، سەن بۇ قىزنى كۆتۈرۈپ ئۆيگە ئاپارغىن، ـــ بوۋاي ئايسۇلتاندىن ئەنسىرەپ تۇراتتى، ـــ ئۇ بەك ئاجىزلاپ كېتىپتۇ. بىر نەچچە كۈن ئوبدانراق باقايلى.

ھەر كۈنى قۇۋۋەتلىك تاماقلار بىلەن بېقىش تاپقان ئايسۇلتان كۈندىن ـ كۈنگە ئەسلىگە كېلىپ بۇرۇنقى ھۆسنىگە تولۇشقا باشلىدى. بوۋاي بىلەن ئوغلى ئابدۇنەبى ھەر كۈنى سەھەردە بېلىق تۇتۇشقا چىقىپ كېتەتتى. ئايسۇلتان ئۇلار كەلگۈچە ئۆي ئىشلىرىنى قىلىپ، مەززىلىك تاماقلارنى ئېتىپ تەييار قىلىپ تۇراتتى. ئەمما ئۇ بىر ئېغىزمۇ زۇۋان سۇرمەي، سۈكۈت ئىچىده كۈنلىرىنى ئۆتكۈزەتتى. شۇنداقتىمۇ بېلىقچى بوۋاي ئۇنى ئۆز قىزىدەك ياخشى كۆرەتتى. 20 ياشلاردىن ھالقىغان ئابدۇنەبى بولسا كۆزلىرىنى ئېلىپ قېچىپ قىزغا قاراشقا پېتىنالمايتتى.

ئۇنىڭ ھايالىق، ئەخلاق ـ پەزىلەتلىك يىگىت ئىكەنلىكىگە كۆزى يەتكەن ئايسۇلتان پات ـ پاتلا قەسىمىنى ئەسكە ئالاتتى. بىر كەمبەغەل يىگىتنى دادىسىنىڭ ئورنىغا ئولتۇرغۇزۇپ، ئاۋامنى ياخشى كۆنلەرگە ئېرىشتۈرۈشتىن ئىبارەت ئارزۇسى ئۇنى تەقەززا قىلاتتى. ئايسۇلتان ھەر قېتىم ئابدۇنەبى بىلەن ئۇچراشتى ـ يۇ، بۇ ئارزۇسى تېخىمۇ كۈچىيىپ كېتەتتى. گەرچە يىگىتكە نەپرىتى ياكى مۇھەببىتى بولمىسىمۇ، ئارزۇ ـ ئارمانلار يولىدا ئۆزىنى قۇربان قىلىشتىن يانمايتتى. بىر كۈنى تاماق ئۈستىدە ئولتۇرغاندا ئابدۇنەبى سۆز باشلاپ قالدى.

ـــ دادا، پادىشاھنىڭ بىر يىلدا بىر قېتىم ئالىدىغان چوڭ سېلىقى يېقىنلاپ قالدى، قانداقمۇ قىلارمىز، بۇلتۇر ئات، كالا، قويلارنى سېتىپ تەستە قۇتۇلغانىدۇق.

ـــ خۇدايىم بار بالام، بىر ئامالى بولار ...

ـــ قانداق چوڭ سېلىقىكەن ئۇ؟ ـــ ئايسۇلتان گەپ قىلغانىدى، ئاتا ـ بالا تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى، ـــ ماڭا دېگىلى بولمامدۇ ـ يە؟

ـــ يا، ياق قىزىم، ـــ بوۋاي قىزنىڭ گەپ قىلغىنىدىن خۇشال بولۇپ كەتكەنىدى، ـــ پادىشاھىمىز زەينۇل زابان ھەر يىلى باغدادنىڭ شاھىنشاھىغا سېلىق تاپشۇرىدۇ. ئۇ بۇ سېلىقنى خەلقتە چېچىپ يىغىۋالىدۇ.

ـــ شۇ باھانىدا، ـــ ئابدۇنەبىنىڭ قاپاقلىرى تۇرۇلدى، ـــ بەگلەر بېيىپ كېتىدۇ.

ـــ سىلەرمۇ «تاشئات» پادىشاھلىقىغا قارايدىكەنسىلەر ـ دە؟

ـــ شۇنداق قىزىم، گەرچە بىر قانچە كۈنلۈك يىراقتا بولساقمۇ، شۇلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا ياشايدىغان پۇقرالارمىز.

ئايسۇلتان بۇ ياقتىن ساندۇقتىن چىقىپ بولغۇچە، ئۇ ياقتىن «ماڭا تەگ» دەپ تۇرۇۋالغان، توزغاق كالتەكدەك دىقماق، چىشلىرى لايدىن سۇزۇۋالغان قوزۇقتەك قاپقارا قېرى شاھنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. لېكىن ئۇنىڭ باغداد شاھىنشاھى شەمسكە بەيئەت قىلدىغانلىقىنى ئاڭلاپ، كۆڭلىگە ئەمىنلىك يار بولدى.

— بوۋا، بۇ ھالقىنى شەھەرگە ئەكىرىپ سېتىپ كېلىڭ، — دېدى ئايسۇلتان ھالقىسىنىڭ بىر پېيىنى بوۋايغا بېرىپ، — ئېلىپ ـ ساتار، ھايانكەش، مەككارلارغا كۆرسەتمەڭ، پەقەت سەررافلا ① ، ئەتتار ② دۇكانلىرىغا ئاپارسىڭىز باھاسىغا يېتىپ ئالىدۇ.

— بۇ ... بۇ ... شۇنچە ئەتىۋارلىق نەرسىمۇ؟ ئەمما كۆزى ئەجەب چاقنايدىكەن.

— سىز باھاسىنى دېمەڭ، «چاغلاپ ئېلىڭ، بۇ دېگەن شاھلار تەۋەررۇكى» دەپ جىم تۇرۇڭ، باھا قويسا يەنە جىم تۇرۇۋېلىڭ، ئۇلار باھاسىنى ئۆزلىتىدۇ.

بوۋاي ئايسۇلتاننىڭ دېگىنى بويىچە بىر سەررافقا دۇكىنىڭغا كۆرسىتىپ تۇرۇشى ئەتراپتىكى سەررافلار، ئەتتار دۇكانلىرىنىڭ خوجايىنلىرى يوپۇرۇلۇپ كېلىشتى. ئۇلار ھالقىنى كۇنگە تۇتۇپ، تىلىنى تەگكۈزۈپ بېقىپ، كۆزلىرى چەكچىيىپ كېتىشتى. بىرى: «پاھ، پادىشاھنىڭ سارىيىغا لايىق ھالقا ئىكەن» دېسە، يەنە بىرى: «كۆزى ساپ گۆھەركەن ئەمەسمۇ» دەيتتى. يەنە كىمدۇر بىرى: «پادىشاھ خانىش، مەلىكىلىرىنىڭ تاقايدىغان ھالقىسىكەن» دەپ تاماقلىرىنى چاكىلدىتاتتى. ئۇلار

① سەررافلار ـ ئالتۇن سودىگەرلىرى.

② ئەتتار — ئۇنچە ـ مارجان، گۆھەر سودىگەرلىرى.

بىر ـ بىرىدىن قىزغىنىشىپ: « 10 تىللا، 100 تىللا، 1000 تىللا دېيىشىپ ۋارقىرىشىپ كېتىشتى. ئاخىر بىر سەررايپ 1200 تىللاغا سېتىۋالدى. بوۋاي ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن تەسلىكتە سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ، 1200 تىللانى قوينىغا سالدى ـ دە، دەرھال غايىب بولدى.

ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان ئايسۇلتان ئىنتايىن خۇرسەن بولدى. ئەمما بوۋاي بىلەن ئابدۇنەبى قىزنىڭ تېگى ـ تەكتىدىن گۇمانلىنىپ قالدى. بولۇپمۇ، سەررايپ ۋە ئەتتار خوجايىنلىرىنىڭ «پادىشاھ سارايلىرىغا مەنسۇپ!»، «خانىش، مەلىكىلەرنىڭ» دېگەن سۆزلىرى ئۇلارنىڭ گۇمانىنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋەتتى.

ـــ قىزىم ئۆزلىرى؟! ـــ دېدى بوۋاي سەل تىترەپ، ـــ زا ... زادى كىم بولىدىلا؟

ئايسۇلتان يوشۇرۇپ ئولتۇرمىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ شاھ قىزى ئىكەنلىكى، كېنىزەكلەر بىلەن سۇغا چۆمۈلۈۋاتقىنى، دەريادا ئېقىپ كەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى. ئەسلىدە ھالقىنى پادىشاھ ئۆز خەزىنىسىدىكى ئەڭ قىممەتلىك گۆھەردىن كۆز قويدۇرۇپ ياسىتىپ بەرگەنىدى.

ـــ قىزىم، قايسى مەملىكەتنىڭ پادىشاھى ئۇ؟

ـــ بوۋا، كۆڭلىڭىزگە ئالماڭ. بۇ ھازىرچە خۇپىيانە، كېيىن بىلىپ قالىسىز.

ئايسۇلتاننىڭ سۆزلىرىدىن ئاتا ـ بالا بېلىقچىلار ئەيمىنىپ قېلىشتى. شۇنداقتىمۇ ئۇلار قىزنىڭ ئىلتىجاسى بىلەن شەھەردىن تامچى، ياغاچچى، نەققاشچى ۋە تۆمۈرچى ئۇستىلارنى چاقىرىپ كېلىشتى. ئۇلار دەريانىڭ قىرغىقىغا خۇددى ئايسۇلتاننىڭ دادىسىنىڭ تەختىگە ئوخشاش راۋاق سېلىشتى ھەم ئوردا ئۆيلىرىدەك ھۇجرا، سارايلارنى سېلىپ ئاتا ـ بالا

بىلىقچىلارنى ئولتۇرغۇزۇپ قويدى. ئارقىدىنلا ئايسۇلتان يەنە بىر پاي ھالقىسىنى ھەم بىلەزۈكىنى سېتىپ، راۋاق ئەتراپىغا ئۆي، ئاشخانا، دۇكان، ھاممامىلارنى سېلىپ، دەريا بويىدا تارقاق ئولتۇرۇۋاتقان بېلىقچى، چارۋىچى، كاسىپلارنى يىغىپ ئورۇنلاشتۇردى. ئەمدىلىكتە دەريا بويىدا ئۆزى كىچىكرەك بولسىمۇ مېھرى ئىللىق شەھەر بەرپا بولدى. ئايسۇلتان ئابدۇنەبىنى شەھەر ئاتامانى قىلىپ بېكىتتى. بۇ شەھەرگە «شەھرى ئاۋات» دەپ نام بېرىشتى. ئابدۇنەبىنى پادىشاھ قىلىپ دادىسىنىڭ تەختىگە ۋارىسلىق قىلدۇرۇش قەسىمىنى بىر نەپەسمۇ ئېسىدىن چىقارمىغان ئايسۇلتان بوۋايغا ئۆزى گەپ ئېچىشنى لايىق تاپتى. چۈنكى، بوۋاي بىلەن ئابدۇنەبى شاھ مەلىكىسىگە ئېغىز ئېچىشقا تىلى كۆيەتتى.

ــ بوۋا، ئوغلىڭىز ئابدۇنەبى بىلەن ئۆمۈرلۈك جۈپتى ھەمراھ بولۇشنى خالايمەن، ــ دېدى ئايسۇلتان يەرگە باققىنىچە، ــ بۇنىڭغا رازى بولامسىز؟

بوۋاينىڭ كۆزلىرى چىمچىقلاپ، ئاغزى ئوچۇقلا قالدى. ئۇ بۇنداق ساۋابلىق ئىشنى ئويلىمىدى ئەمەس، ناھايىتى كۆپ ئويلىدى. بىراق ئايسۇلتاندىن ئىبارەت ئېغىز ئوقۇرغا بويى يەتمەسلىكىدىن ئەنسىرەپ چىش يېرىپ بىر نېمە دېمىگەنىدى. مانا ئەمدىلىكتە قىز «مەلىكە» دېگەن لىباسىنى سېلىپ تاشلاپ يۈرەك سۆزىنى دەپ ئولتۇرۇپتۇ. ھەي كۆڭۈل! كۆڭۈل دېگەن شاھ، گاداي، باي ـ نامرات، يۇقىرى ـ تۆۋەن دېگەنلەرنى تەرك ئېتىدىكەندە! لېكىن ئوردا بېغىدا ئۆسكەن بۇ گۈل بېلىقچىنىڭ غورىگىل غەمخانىسىدا پۇراق چاچالارمۇ؟ ئاز كۈن ئۆتمەي سولىشىپ قۇرۇپ قالارمۇ؟!

ــ ئەي قىزىم، ــ دېدى بوۋاي يىغلاشنى ياكى كۈلۈشنى

بىلمەي، ـــ مەن قول ئىلكىمدە يوق كەمبەغەل بېلىقچىمەن، سىلىنى ئوغلۇمغا ئېلىپ بەرگۈدەك بىساتىم يوق ...

ئايسۇلتان بوۋاينىڭ غەم ـ قايغۇسىنى بىلىپ تۇرغاچقا،ئۇ گەپنى ئەگىتمەي ئۇدۇللا دېدى:

ـــ بوۋا، ئۇنداق خىياللاردا بولماڭ، سىلەر نېمە كىيسەڭلار مەنمۇ شۇنى كىيىمەن، سىلەر نېمە يېسەڭلار مەنمۇ شۇنى يەيمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇشۇ شەھەر تۇسىنى ئالغان قەسىر سىلەرگە تەئەللۇق ئەمەسمۇ؟

بۇ چاغدا ئىشىك ئېچىلىپ ئېتىلىپ كىرىپ كەلگەن ئابدۇنەبى دادىسىنىڭ تىزلىرىنى قۇچاقلاپ يىغلۇۋەتتى.

ـــ دادا، ماقۇل دېگىن! مەن ئايسۇلتانغا ئاشىق! ئۇنىڭسىز ياشىيالمايمەن! ... ، ـــ ئابدۇنەبى ئايسۇلتانغا لەپپىدە قاراپ كۆزىنى قاچۇردى ـ دە، پەس ئاۋازدا پىچىرلىدى، ـــ رەھمەت ئايسۇلتان، ئەگەر سىز دېمىگەن تەقدىرىڭىزدە، مەن ئۆمۇر بويى ئېغىز ئاچالمايتتىم ... پەزىلىتىڭىزگە، ھىممىتىڭىزگە، پاك ئەقىدىڭىزگە تەشەككۇر! ...

ئابدۇنەبىنىڭ سۆزلىرىدىن ھاياجانغا تولغان ئايسۇلتان ئۇنسىز ياش تۆكتى. ئۇ ئىچىدە: «ھەقىقىي چىن سۆيۈش ئاۋامنىڭ ئاددىي تۇرمۇشىدا ئىكەن» دېگەنلەرنى ئويلىدى. ئىككى ياشنىڭ كۆڭۈل رىجىلىرىدىن تەسىرلەنگەن بوۋاي ئۇلارنىڭ قوشۇلۇشىغا رازىمەنلىك بېرىپ، بىر نەچچە كۈن تۇيى تەييارلىقى قىلىشنى ئۇقتۇردى.

كونىلار: «بىر كۈلكىنىڭ بىر يىغىسى بار» دەپ بىكار ئېيتماپتىكەن، ئۇلار تۇيى تەييارلىقى قىلىۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، پۇقراچە كىيىنىپ، يېنىغا قىلىچ ئاسقان دىقماققىنە پاكار بىر ئادەم «شەھىرى ئاۋات» قەسىرىنىڭ چوڭ دەرۋازىسى

ئالدىدا توختىدى. ئۇ ئايسۇلتاننىڭ ئىشقى ـ پىراقىدا سەرسان بولۇپ يۈرگەن، «تاشئات» پادىشاھلىقىنىڭ شاھى زەينۇل زابان ئىدى. ئۇ نۇرغۇن شەھەر، قەلئەلەرنى ئايلىنا ـ ئايلىنا، ئاخىر يول بويى سۈرۈشتۈرۈپ، شاھانە گۆھەر ئۈزۈك ساتقان بېلىقچىنىڭ ئۆيىنى تېپىپ كەلگەنىدى. لېكىن بۇ يەرگە ئۆزى كېچىكەك بولسىمۇ، كۆركەم، چىرايلىق بىر شەھەرنىڭ سېلىنغانلىقىنى كۆرۈپ گۇمانى تېخىمۇ كۈچەيدى. ئۆتكەن ـ كەچكەنلەردىن سورىغانىدى، ئۇلار: مەلىكە ئايسۇلتان ئاپىرىدە قىلغان «شەھىرى ئاۋات» شەھىرى دەپ جاۋاب بېرىشتى. زەينۇل زابان خۇددى گۆھەر تېپىۋالغاندەك خۇشال بولۇپ، دەرۋازىۋەنگە يېلىنىشقا باشلىدى:

ـــ بۇ مەلىكە مېنىڭ قولۇمدىن قېچىپ كەتكەن. مەن ئۇنى مىڭ تەسلىكتە ئىزدەپ تاپتىم. مېنى كىرگۈزۈۋەتسەڭلار.

ـــ سەن كىم؟ بىز سېنى تونۇمايمىز، نەگە بارساڭ بار، ـــ دەپ ۋارقىرىدى دەرۋازىۋەن.

ـــ ھەرقايسىڭ تولا ھەددىڭدىن ئاشما، ـــ چالۋاقىدى زەينۇل زابان قىلىچىنى ئوينىتىپ، ـــ مەن دېگەن شاھ ... ھەرقايسىڭنىڭ شاھىمەن، ئەگەر كىرگۈزمىسەڭ چېپىۋېتىمەن.

بۇ غەۋغادىن خەۋەر تاپقان مەلىكە ئايسۇلتان ئۇنى كىرگۈزۈشكە ئىجازەت بەردى. شاھ كىرىپلا ئايسۇلتانغا:

ـــ يۈزۈڭنى ئاچ، مەن بىلەن ئۆيگە كېتىسەن، ـــ دەپ قىلىچىنى چىقاردى.

ـــ مەن سەن بىلەن نېمىشقا كەتكۈدەكمەن، ـــ ئايسۇلتانمۇ بوش كەلمىدى، ـــ سېنىڭ ماڭا ئۆتكۈزۈپ قويغان نېمەڭ بار؟

ـــ مەن دېگەن شاھ، ـــ ۋارقىرىدى زەينۇل زابان، ـــ مېنىڭ ھۆكمىم ئاللانىڭ ھۆكمى بىلەن باراۋەر ... بويۇنتاۋلىق قىلىشقا

ھەددىڭ ئەمەس!

ــ سەن شاھ بولساڭ، مەنمۇ شاھنىڭ قىزى، ــ ئايسۇلتان ئاچچىقىدا ئاقىرىپ كەتكەندى، ــ ئەگەر ئاتام زامانىدىن زۇھەل ئاڭلىسا، كۈلۈڭنى كۆككە سورۇيدۇ.

ــ زامانىدىن زۇھەلمۇ ماڭا ئوخشاشلا شاھ، ــ زەينۇل زابان پەيلىدىن يانىدىغاندەك ئەمەس ئىدى، ــ ئۇ شاھىنشاھ ئەمەس، ئەگەر ئاتاڭ ئۇرۇشماقچى بولسا، سەن ئۇچۇن جەڭگە ئاتلىنىمەن.

ھېكايىدىكى ۋەقەلەرنى ئاللىقاچان ئۆزىگە ئېلىۋالغان زۇھرۇللا زامان كىچىككىنە دىيارىنىڭ پادىشاھى زەينۇل زابانىنىڭ ئۆزىگە ئۇرۇش ئېلان قىلماقچى بولغانلىقىدىن زىكرىيا زاھىتقا غەجىندى بولغاي، ئىچىدە: «قارا بۇ مىتە قۇرتنىڭ يوغانچىلىقىنى» دەپ تىللىدى. ئاڭغۇچە پادىچىنىڭ ئاۋازى ئۇنى ئەسلىگە كەلتۈردى.

بۇ چاغدا ئىشىك زەربە بىلەن ئېچىلىپ، پالتا كۆتۈرگەن ئابدۇنەبى كىرىپ كەلدى. ئۇ ھېچقانداق گەپ قىلمايلا، چوڭ ساراي ئىچىدە زەينۇل زابانىنى قوغلاپ پالتىسىنى شىلتىپ ئۇنى نەچچە پارچە قىلىۋەتكىلى تاسلا قالدى. ئەگەر ئايسۇلتان ئۇنى قۇچاقلاپ تۇتۇۋالمىغان بولسا، زەينۇل زابان قانغا مىلىنىپ يەردە ياتقان بولاتتى. قورقۇپ كەتكەن شاھ غال ــ غال تىترىگىنىچە كېكەچلەپ كەتتى:

ــ سە ... سەن كىم؟ ... مې ... مېنى نېمە قىلماقچىسەن؟

ــ بىلىپ قوي قېرى توڭگۇز، ئۇ مېنىڭ بولغۇسى ئايالىم، ــ ئابدۇنەبىمۇ ئاچچىقىدا تىترەۋاتاتتى، ــ ئۇچ كۈندىن كېيىن بىزنىڭ تويىمىز بولىدۇ.

ــ تويىمىز؟! ــ زەينۇل زابان بىردىنلا سارغىيىپ كەتتى، ــ بولىدۇ، مەن ... مەن ھەرقايسىڭنىڭ توي قىلغىنىڭنى كۆرۈپ

باقاي ... قاراپ تۇر، توي نېمەتلىرىڭنى مېنىڭ لەشكەرلىرىم يەيدۇ ...

شاھ زەينۇل زابان چىقىپ كەتتى. ئەمما ئەتىسى تويلۇق لازىمەتلىكلىرى ئېلىش ئۈچۈن شەھەرگە كىرىپ كەتكەن ئابدۇنەبى قايتىپ چىقمىدى. شەھەر ئىچىدە ھەر قىسما ئەپقاچتى گەپلەر تارقىلىشقا باشلىدى. بەزىلەر ئۇنى: «بىرنەچچە ئادەم باغلاپ تۇتۇپ كېتىپتۇ» دېسە، يەنە بەزىلەر: «ئۆلتۈرۈپ دەريا‌غا تاشلۇۋېتىپتۇ» دېگۈچىلەرمۇ بولدى. بۇڭاي ئالدىدا ئىنتايىن تەڭلىك ئىسكەنجىسىدە بوغۇلۇپ قالغان ئايسۇلتان زەينۇل زابان بىلەن سۆزلەشمەكچى بولۇپ، تەرەددۇتلاندى، لېكىن بۇڭاي ئۇنىڭغا يېلىنىپ تۇرۇۋالدى.

ــ بولدى قىزىم، ئوغلۇم ئابدۇنەبىدىن ئايرىلدىم، ئەمدى سىزدىنمۇ ئايرىلىپ قالمايلى.

ــ زەينۇل زابان دېگەن تۇلۇم چاشقان بىزنىڭ توي قىلىدىغانلىقىمىزنى ئاڭلاپلا، ئابدۇنەبىنى تۇتۇپ زىندانغا تاشلىغان گەپ.

ــ زىندانغا تاشلىغان بولسىلا مەيلىتىغۇ، ئۆلتۈرۈپلۇۋەتمىگەن بولسا ...

ــ خاتىرجەم بولۇڭ بوۋا، ئۇ ئابدۇنەبىنى مەن بىلەن تېگىشىش ئۈچۈن، ئۇنى ھەرگىز ئۆلتۈرۈۋەتمەيدۇ، كۆرۈپ تۇرۇڭ، ئۇ بۇگۈن ـ ئەتىنىڭ ئىچىدە لەشكەرلىرىنى باشلاپ كېلىدۇ.

ئايسۇلتان دېگەندەك زەينۇل زابان ئەتىسى ئەتىگەندە لەشكەرلىرى بىلەن شەھىرى ئاۋاتقا بېسىپ كىردى. ئۇ مەلىكىنى چوڭ ساراي ئىچىگە ئېلىپ كىرگەندىن كېيىن، باشقىلارنى چىقىرىۋەتتى. ئۇنىڭ ئەلپازى ئىنتايىن بۇزۇق بولۇپ، قولىدىن ھەر بالا كېلىدىغاندەك تۇراتتى. زەينۇل زابان زەھەردەك ئاچچىقى

يانغۇچە ساراي ئىچىدە ئىسىۋالغان قىلىچىنى شاراقلىتىپ ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭدى. ئۇ بىر چاغدىلا قوناق موندىكىدەك پاپا گەۋدىسىنى رۇسلاپ، مەمەدانلارچە ئايسۇلتاننىڭ ئالدىدا تىك تۇردى.

— قېنى ئەمدى ئايپالتىلىق، پىچاق، چۇماق تۇتقان قارانچۇقلىرىڭنى چاقىرمامسەن؟ — دېدى زەينۇل زابان تۇكۇرۇكلىرىنى چاچرىتىپ، — ھېلىقى سەن تەگمەكچى بولغان يالاڭتۆش دېۋانە ئەمدى سېنى قۇتقۇزۇۋالمىسۇنمۇ قېنى؟

— سەن ئۇنى زىندانغا تاشلىدىڭ، — ئايسۇلتان تەمكىن ھالەتتە ئىدى، — بىلىپ قوي، بىر كۈنلەر كېلىدۇ، سەن ئۇنىڭ تاپىنىغا سۆيۈپ تۇرۇپ، زىندانىدىن ئېلىپ چىقىسەن!

— ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نان چىلاپ يېمە، — شاھنىڭ كۆزلىرى ئالايدى، — ئەگەر ئۇ ئىككى غۇلاچ قارا يەر تېگىگە كىرىپ كەتكەن بولسىچۇ؟!

— ئۇنداقتا سەن ئىككى يۈز غۇلاچ قارا يەر تېگىگە كىرىپ كېتىسەن!

— چۈشەكەپسەن، سېنىڭ قۇرۇق گەپلىرىڭگە ئىنس - جىن ئىشەنمەيدۇ.

— ھېلى كۆرۈپ قالىسەن، — ئايسۇلتان دىدىللەشتى، — قېنى دېگىنە، سېنىڭ غەرىزىڭ مېنى نىكاھىڭغا ئالماقچىمۇ؟

— بۇنى دېيىش كېتەمدۇ؟

— سېنىڭ نەچچە خوتۇنۇڭ بار؟

— توقاللارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، — زەينۇل زابان مەغرۇرلاندى، — 99 خوتۇنۇم بار، سېنىڭ بىلەن 100 بولىدۇ.

— سەن ھايۋاندىن بەتتەر ئىبلىسكەنسەن! تۇفى، — ئايسۇلتان شاھنىڭ يۈزىگە تۈكۈرۈۋەتتى، — ئەركەك ھايۋانمۇ

سەندىن ياخشى!

زەينۇل زابان دەرھال قىلىچىنى قىنىدىن سۇغۇرۇپ ئېلىپ ئايسۇلتاننىڭ بوينىغا تەڭلىدى. ئۇنىڭ قوللىرى تىترەپ، چىرايىغا قانخورلۇق تۇرمانلىرى سوقۇلدى، لېكىن كۆزى قىيالمىدى. شۇنچە ئۇزۇن ۋاقىت سەرسان بولۇپ ئىزدەپ ۋىسالىغا يېتەلمىگەن گۈزەلنى ئۆلتۈرۈش ئۇنىڭ قولىدىن كەلمەيتتى.

ــ قېنى چاپمامسەن ... ــ ئايسۇلتان بويىنىنى تۇتۇپ بەردى، ــ سەن مۇشۇنداق زورلۇق ـ زومبۇلۇق قىلىپ، ئۆلۈم ۋەھىمىسى بىلەن قورقاق سېلىپ ئارزۇلىرىڭغا يەتمەكچىمسا؟ بىلىپ قوي، ئىشق ئەھلى يۈرەك ھۆكمى بىلەن گۈزەلنىڭ كۆڭۈل بوستانلىرىغا كىرەلمەيدۇ.

ــ بولدى قوي ئۇنداق ۋازۇھا گەپلىرىڭنى، مەن بىلەن ماڭ.

ــ بولىدۇ، مەن سەن بىلەن ماڭاي، لېكىن مېنىڭ بىرلا شەرتىم بار.

ــ ئۆزۈڭنى يەنە دەرياغا تاشلىمايدىغانسەن؟

ــ ياق، مۇشۇ يەردىلا بىر ئېغىز جاۋابىڭ بىلەن ھەل بولىدۇ.

ــ قېنى دېگىن؟

ــ مەن باغداد شاھىنشاھىغا ئادەم ئەۋەتىشىم كېرەك. ئۇ بىزنىڭ نىكاھىمىز ئۈستىدە بىللە تۇرسۇن!

ــ نېمە؟ ــ زەينۇل زابانىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى، ــ بىزنىڭ نىكاھىمىز بىلەن ئۇنىڭ نېمە ئىشى؟

ــ ئۇ مېنىڭ ئاكام تۇرسا!

ــ ماڭا تولا قورقاق سالما؟

ـــ ئىشەنمىسەڭ ئادەم ئەۋەت، ئۇ مېنىڭ ئىسمىمنى ئاڭلاپ، تەختتىن چاچراپ تۇرۇپ كەتمىسە، مەن سېنىڭ بوسۇغاڭدا بىر ئۆمۈر چاكار بولاي.

ـــ نېمە، بۇ ... بۇ ... ، ـــ زەينۇل زابان سەتلا ھەجايدى، ـــ ھەي سەن مېنى تولا كولدۇرلاتما ... شاھىنشاھنىڭ سېنىڭ ئاكاڭ بولۇشى مۇمكىنمۇ؟

ـــ دېدىمغۇ، ئادەم ئەۋەت، ئۇلارنىڭ بېرىپ ـ كېلىشىگە بىر ئاي كېتىدۇ. شۇ چاغقىچە مەن سېنىڭ ھۇزۇرۇڭدا تۇراي.

زەينۇل زابان ئايسۇلتانىنىڭ گەپلىرىگە ئىشەندى. ئۇ قىلىچىنى گىلەم ئۈستىگە تاشلاپ قويۇپ، ئۇن ـ تىنسىز ئولتۇرۇپ كەتتى. قارىمامدىغان بۇ تەتۇر پەلەكنى! بۇ ياش شاھىنشاھنىڭ قەھرىمۇ، زەھىرىمۇ، ھىممىتىمۇ بار يىگىت ئىدى. ئۇ بىر يىلدا بىر قېتىم ئۆزىگە قاراشلىق شاھلارنى كېچىشكە چاقىرغاندا: «شەھۋەتخورلۇقتىن ساقلىنىش، خوتۇن كۆپەيتمەسلىك، ئاۋامنىڭ نارەسىدە قىزلىرىغا چېقىلماسلىق، ئادالەت يولىنى مىزان قىلىش» ھەققىدە تەكىتلەيتتى. ھەتتا ئۇ زورلۇق بىلەن نىكاھىغا ئالغان 12 ياشلىق قىزنىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان پاجىئەسىنى ئۆزى قازىلىق قىلىپ سوراپ، ھېلىقى شاھنىڭ كاللىسىنى ئون كۈن سازايى قىلغانىدى. ئەمما ئۇ ئىسكەندەرنىڭ بىھىساب خەزىنىسىگە ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن ھەرقايسى دىيار شاھلىرىنىڭ كەم يەرلىرىنى تولدۇرۇپ بېرەتتى. شۇڭا شاھلارمۇ ئۇنىڭ قائىدە ـ نىزاملىرى بويىچە ئىش كۆرەتتى.

ـــ شاھ ئالىيلىرى، ـــ خىيالغا پېتىپ قالغان زەينۇل زابان ئايسۇلتانىنىڭ ئاۋازىدىن چۆچۈپ كەتتى، ـــ قانداق، باغداد شاھىنشاھىغا ئادەم ئەۋەتەمدۇق؟

ـــ يا ... ياق ئەۋەتمەيلى، ـــ شاھ ئوڭايسىزلىق ئىچىدە ھەجايدى، ـــ مەن ... مەن ئىشەندىم ... سىز ... سىلى يالغان ئېيتمايلا؟

ـــ كۆڭۈللىرىگە كەلمىسۇن، ئاكامنىڭ ئاچچىقىنى مۆلچەرلىمەك تەس، ـــ ئايسۇلتان شاھقا ئوغرىلىقچە قاراپ قويدى، ـــ ئۇ «ئەگەر تويۇڭغا مېنى چاقىرمىساڭ مەندىن ياخشىلىق كۈتمە، ئالمادىس سېنى بىرەر كىم بوزەك قىلسا دەرھال خەۋەرچى ئەۋەت، مەن ئۇنىڭ روزغارىنى توپا ـ توزانغا ئايلاندۇرۇپ، دىيارىنى تۈزلىۋېتىمەن ...» دېگەنىدى. مەن شۇنىڭغا ئاكامدىن بىسوراق ئىش قىلمايمەن ...

ـــ خوش، مەن كېتەي، ئاكىلىرىغا مەكتۇپ يازسىلا مېنىڭ ئىككى ئېغىز ياخشى گېپىمنى قىلىپ قويالا، ـــ شاھ قىلىچىنى ئېلىپ ئورنىدىن تۇردى، ـــ ئارىمىزدا ئۆتۈلگەن ئۇقۇشماسلىقلارنى كۆڭۈللىرىگە ئالمىغان بولسىلا.

ـــ بولىدۇ، بۇ قولۇمدىن كېلىدۇ، ـــ ئايسۇلتان كۈلۈۋەتكىلى تاسلا قالدى، ـــ ئەمدى ئابدۇنەبىنى قويۇپ بېرەلا.

ـــ ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ، ئەمما ئوردا ئۇچ كۈنلۈك يول، بىر ئاز ھايال بولۇپ قالارمىكىن.

ـــ كارايىتى چاغلىق، ساقلايمىز.

«شەھىرى ئاۋات» تىكى بېلىقچى، چارۋىچى، كاسىپ ـ ھۈنەرۋەنلەر خۇشاللىقىدا دوپپا، چاپانلىرىنى ئاسمانغا ئېتىپ چەكسىز شاد ـ خۇراملىقا چۆمدى. شۇ كۈنى كېچىسى ئۇلار گۈلخانلارنى يېقىپ بەزمە ـ مەشرەپ قىلىشتى. ئەمما ئەتىسى ئەتىگەندىلا شەھىرى ئاۋاتقا بىر مۈنچە ئاتلىقلار توپۇر ـ توپۇر قىلىشىپ كىرىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى شاھى تون، ئەركانلار لىباسلىرىنى يېپىنغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا

ئاياللارمۇ بار ئىدى. بېشىدا تاج، ئۇچىسىدا شاھى تون، بوغىقى بارماقلىرىغا قوشلاپ ئۈزۈك سالغان، كەكە ساقال بىرى قامچىسىنى شىلتىپ ۋارقىرىدى:

ــ بۇ قەسىرنىڭ ئاتامانى كىم؟ باغدادتىن مېھمانلار كەلسىمۇ سالامغا چىقمايدا، ۋۇ ئەدەپسىزلەر!

مۇلازىملاردىن بىرى ئىچكىرى سارايغا كىرىپ، خەۋەر قىلىشتى. ئايسۇلتان: «باغدادتىن شاھىنشاھ ئاكام، خانىش ھەدەملەر كەلگەن چېغى» دەپ ئالدىراپ چىقىپ پەلەمپەي ئۈستىدە توختاپ قالدى. چۈنكى ئۇ شاھ ئاتىسى زامانىدىن زۇھەل، ھاجى خەلپەت، زەھەرخەندە قۇلنەزەر قۇتبىلارنى كۆرۈپ داڭقېتىپ قالغىنىچە نېمە قىلارىنى بىلمەي قالدى. تەرەببا كېچە ـ كېچىلەپ ئۆي ئاختۇرۇپ، مەشئەللەرنى ياندۇرۇپ قوغلىغان لەشكەرلەر ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئايان بولدى. كۆزلىرى جامەدەك ئېچىلغان زامانىدىن زۇھەلمۇ بۇ ئوڭۇمۇ ـ چۈشۈممۇ دېگەندەك گاڭگىراپ قالدى.

ــ ئايسۇلتان! ــ زامانىدىن زۇھەل ئاتتىن چۈشتى، ــ قىزىم سەن ھاياتمۇ؟ بۇ يەردە نېمىش قىلىسەن؟

ھەممىسى ئاتتىن چۈشۈشتى. ئاڭغۇچە ئىككى كېنىزەك قولتۇقلىرىدىن يۆلۈۋالغان ئاغرىقچان ئانا ئۇن سېلىپ يىغلىغىنىچە ئايسۇلتاننى باغرىغا باستى:

ــ جېنىم قىزىم! ئالتۇن ئاي قىزىم!! باغرىم، جىگىرىم ... جاپا ـ ئازابلار ئۈستىگە تۇغۇلغان قىزىم ...

بۇ ئەسنادا ياشىنىپ قالغان ئىنىكئانا ھاسىسىنى توكۇلدىتىپ كەلدى ـ دە، ئايسۇلتاننى قۇچاقلاپ، تارام ـ تارام ياش تۆكتى.

ــ ئاھ ناتىۋان، ناتىۋانىم! ... شوخ، تېتىك، شەرەنداز قىزىم ... تەقدىر پېشانەڭگە جاپا ـ مۇشەققەتلەر پۈتۈلگەنمۇ؟ قىسمەت

تارازىلىرىڭدا ئازاب ـ ئوقۇبەتلەر تارتىلغانمۇ؟ ئاھ قىزىم ... يالغۇز بېشى مۇڭلۇق مىسكىنىم! ...

مېھمانلار سارايغا باشلاندى. ئابدۇنەبىنىڭ دادىسى مۇلازىملارغا «ئۇنى ئال، بۇنى قوي، ھاردۇق ئېشى تەييارلاڭلار» دەپ ئولتا ـ قوپ بولۇشۇپ كېتىشتى. تۆردىكى قۇلنەزەر قۇتبى، ھاجى خەلپەتنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئولتۇرغان زامانىدىن زۇھەل قاپاقلىرى تۇرۇك ھالدا، ئالدىدىكى ھۆل ـ قۇرۇق نازۇ ـ نېمەتلەرگە ھومىيىپ قارايتتى. خانىش ئانا بىلەن ئىنىكئانىسىنى ئوتتۇرىغا ئالغان بىرقانچە كېنىزەكلەرمۇ يېپەك كۆرپىلەردىن ئورۇن ئالغانىدى.

ـــ ساڭا بىر خۇش خەۋەر قىزىم، ـــ دېدى زامانىدىن زۇھەل ساقلىنى تۇتاملاپ قويۇپ، ـــ باغدادتىكى خانىش ھەدەڭ ئوغۇل تەۋەللۇت قىلدى.

ـــ مۇبارەك بولسۇن! مۇبارەك بولسۇن![1]

ـــ بىز بالىنىڭ بۆشۈك تويىغا بارغانىدۇق، ـــ دېدى خانىش ئانا زەئىپ ئاۋازدا، ـــ بېرىپ، قايتىشىمىز تويلار بىلەن بولۇپ 3 ئاي بولۇپ قاپتۇ.

يول ئازابى تارتقان مېھمانلار غىزالىنىپ بولغاندىن كېيىن پاتلا يېتىپ قېلىشتى. لېكىن زامانىدىن زۇھەل، قۇلنەزەر قۇتبى، ھاجى خەلپەتلەر ئايسۇلتانىنى ئېلىپ كېتىش ئۈچۈن راست ـ يالغانلارنى قوشۇپ نەسىھەت قىلماقتا ئىدى. بۇنىڭسىزمۇ يەمەن ئېلىدە «شاھ ئۆز قىزىنى ئۆلتۈرمەكچى بولغاندا قېچىپ كېتىپتۇ»، «ئايسۇلتان دادىسىنىڭ زۇلۇمىغا چىدىماي ئۆزىنى دەريا‌غا تاشلىۋاپتۇ ...» دېگەندەك ئالدى ـ قاچتى گەپلەر تارقىلىپ كەتكەنىدى. ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ سېسىق

① ئوغۇل تۇغۇلسا قوش مۇبارەكلەيدىغان ئادەت بار.

گەپلەر ئۇزلۇكسىز كۆپىيىپ، زامانىدىن زۇھەل يۇزىنى كۆتۈرۈپ يۇرەلمەس بولۇپ قالدى. شۇڭا ئوردىدىكىلەر ئايسۇلتانىنى «باغدادتىكى خانىش ھەدىسىنىڭ ھۇزۇرىغا كەتتى» دېگەن يالغان گەپنى تارقاتتى. ئەمدى بۇ قېتىم ئۇنى ئېلىپ كەتكەندە يالغان گەپ راستقا ئايلىنىپ يۇزى يورۇق بولاتتى ۋە ئاۋامنىڭ ئاغزى بېسىقاتتى. بىراق، ئايسۇلتان كەتمەيمەن دەپ تاش چىشلەپ تۇرۇۋالدى. زامانىدىن زۇھەل: «بۇنىڭدىن كېيىن سېنى ئۆز ئىختىيارىڭغا قويۇۋېتىمەن. نېمە قىلساڭ قىل» دەپ ۋەدە بەرگەن بولسىمۇ ئايسۇلتان زادىلا يۇمشىمىدى. شاھ ئاتىسىنىڭ لەۋزىنى ئىلىك ئالمىغان يەردە قۇلنەزەر قۇتبى، ھاجى خەلپەتلەر نېمىمۇ دېيەلەيتتى. ئۇلارمۇ بىرمۇنچە ۋالاقلىغاندىن كېيىن ھېرىپ ھالىدىن كېتىشتى.

زامانىدىن زۇھەل خانىش بىلەن ئىنىكئانىنى ئىندەككە كەلتۈرۈپ قويۇپ، ئۆزى ئابدۇنەبىنىڭ دادىسىنىڭ قېشىغا چىقىپ كەتتى. ئايسۇلتان دادىسىغا قاتتىقلىق قىلغىنى بىلەن ئانىسى بىلەن ئىنىكئانىغا يۇز كېلەلمىدى، گەرچە ئۇ: «بوپتۇ، سىلەر بىلەن كېتەي» دېمىگەن بولسىمۇ، سېپايىگەرچىلىك، يۇمشاق سۆزلىرى ئارقىلىق ئۇلارنى رەت قىلدى.

— جېنىم قىزىم، مېنىڭ كۈنلىرىم ساناقلىقلا قالدى، — دېدى خانىش ئانا يۇم - يۇم ياش تۆكۈپ، — مەن سېنىڭ قۇچقىڭدا خۇداغا ئامانەتنى تاپشۇرغۇم بار، مېنى لەھەتكە ئۇزىتىپ قويۇپ ئاندىن قايتىپ كەل، بولامدۇ؟

— ئوبدان قوزام، — ئىنىكئانا ئايسۇلتانىنىڭ بېشىنى سىلىدى، — گەرچە مەن سېنى ئاق سۈت بېرىپ باقمىساممۇ، ئەتلىمە گۆش ۋاقتىڭدىن باشلاپ يېنىمدىن ئايرىماي باقتىم ... سېنىڭ بالىلىق مېھرىڭ يۇرىكىمنىڭ قات - قاتلىرىدا ... مېنى

ئۇ دۇنياغا سەن ئۇزاتمىساڭ، كىم ئۇزىتىدۇ؟ مېنىڭ كۆزلىرىم تاڭلا قىيامەتكىچە يۇمۇلارمۇ؟

بوسۇغىدا ھەممە گەپنى ئاڭلاپ تۇرغان بوۋاي ساقاللىرىغا تامچىلىغان ياشلىرىنى سۈرتمەي، ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئولتۇردى. ئۇ مىچىلداپ يىغلىغىنىچە مۇنداق دېدى:

ــ قىزىم، ئاتا ـ ئانىنى رەنجىتكەنلىك ياخشى ئىش ئەمەس. توغرا، شەھىرى ئاۋاتنى ئۆز قولىڭىز بىلەن ئەھيا قىلغانىدىڭىز ... بۇنىڭغا كۆزىڭىز قىيمايدۇ. شۇنداقتىمۇ كېتىشىڭىز كېرەك. بۇ يەردىكى ئىشلارغا مەن بار. ئابدۇنەبى قايتىپ كەلسە، ئارزۇ ـ ئارمانلىرىڭىزنى داۋام ئەتتۈرىدۇ. ئەگەر ئاللا خالىسا سىزمۇ كېلىپ كۆرەرسىز. بۇ يەرلەرگە رىزقىڭىز چېچىلغان بولسا تۇرۇپمۇ قالارسىز ...

خانىش ئانا، ئىنىكئانىلارنىڭ كۆز ياشلىرى، زار ـ زار يېلىنىشلىرى، بوۋاينىڭ نەسىھەتلىرىگە بەرداشلىق بېرەلمىگەن ئايسۇلتان سۇسقىنا بېشىنى ئېغىتتى ... شۇنداقتىمۇ ئۇ:

ــ بوۋا، ئابدۇنەبنى زىندانىدىن ئازاد قىلمىسا ياكى بېشىڭلارغا دىشۋارچىلىق كەلسە، باغدادتىكى شاھىنشاھ ئاكامنى ئىزدەڭلار. ئۇنىڭغا «بىزنى ئايسۇلتان ئەۋەتتى» دېسەڭلار، دەردىڭلارغا يېتىدۇ ... ، ــ دېدى.

قىزنى تېپىپ كۆڭلى تىنغان شاھ زامانىدىن زۇھەل ئەتىسى تاڭ سەھەردە سەپەرگە ئاتلاندى. بىر كېچە ئارام ئالغان ئاتلار توپا ـ توزانلارنى كۆتۈرۈپ چۆل ئارا غايىب بولدى ...

*　　*　　*

ئارىدىن بىر يىل ئۆتتى. 16 ياشقا قەدەم ئالغان ئايسۇلتان

بىلەن ئاتىسى زامانىدىن زۇھەل ئوتتۇرىسىدا بىرقانچە قېتىم كۆڭۈلسىز ئىشلار يۈز بەردى. ئۆگەنگەن خۇي ئۆلگۈچە دېگەندەك شاھ ئۆزىنىڭ بىمەنە، تېتىقسىز ئىشلىرى بىلەن كۆڭۈل ئېچىپ كەلدى. خانىش خېنىم ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇ ھەر كۈنى دېگۈدەك دېدەك كېنىزەكلىرى ۋە توقاللىرى بىلەن مەي ـ شاراب ئىچىپ ئىشرەت پاتقىقىغا پاتتى. بۇنداق ناشايان ئىشلارنى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ، كۆرمەسكە سېلىش، سۈكۈت قىلىش گۇناھى كەبىر بولىدۇ دەپ بىلگەن ھاجى خەلىپەت شەھەر سىرتىدىكى باغۇ ـ بوستانلىق ئارامگاھىغا قايتىپ كەتتى. ۋەزىر ئەزەم ئابدۇلبارىمۇ كېڭەش، مەسلىھەتكە چاقىرسا باراتتى، بولمىسا ئوردىغا ئانچە قەدەم باسمايتتى. ئەمما ئەجنەبىي سودىگەر، سەييياھلار كېلىپ قالسا ئۇنى چاقىرماي قالمايتتى. چۈنكى ئابدۇلبارى «پەرەڭ تىلماچ» دېگەن نامى بىلەن مەشھۇر ئىدى.

زامانىدىن زۇھەل ھازىرمۇ سول قول ۋەزىر قۇلىنەزەر قۇتبى بىلەن ئېغىز ـ بۇرۇن يالىشىپ، شەھۋەتخورلۇق ئەۋرەزلىرىگە چىلىشىپ، ھاكىمىيەت ۋە ئاۋام تەقدىرىنى ئويلاپمۇ قويمايتتى. شۇ تۇرقىدىمۇ بۇ چىگىش ۋە قەدىناس ئىككى «دوست» ئوردا ھەرەمخانىسىدا شاراب ئىچكەچ، مۇڭداشماقچى ئىدى. زامانىدىن زۇھەل كەيپى بەكمۇ چىگىش بولۇپ، قاپىقىدىن قارا بوران يېغىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بۇنداق غالجىر ئىتتەك بولۇپ قېلىشىغا يەنىلا ئايسۇلتانىنىڭ «زۇۋاندار» لىقى سەۋەب بولغانىدى.

زامانىدىن زۇھەل تۇنۇگۇن بىر چېقىمچىنىڭ گېپىگە ئىشىنىپ، بوز توقۇيدىغان بىر ھۇنەرۋەنگە، «ئاسمانغا زەدىۋال بولغۇدەك بوز توقۇپ بەرمىدىڭ» دېگەن باھانىدە ئۇنىڭ كاللىسىنى ئالغانىدى. ھۇنەرۋەننىڭ ئۇششاق بالىلىرى ئوردا قوۋۇقى ئالدىدا ھازا ئېچىشتى. نارەسىدىلەرنىڭ يىغا ـ زارىغا

چىدىمىغان ئايسۇلتان ئوردىغا كىرىپ تەختتە ئولتۇرغان دادىسىغا تىل سالدى.

— سىلى نېمانچە قانخور ھەم ياۋۇز، — ئايسۇلتاننىڭ كۆزلىرى خەنجەردەك قادىلىپ تۇراتتى، — سىلىگە چېقىم قىلغان ئاشۇ «غەمماز»[1] مۇ بوزچى ھۇنەرۋەن، ئۇ نائۇستا بولغاچقا، كەسىپدىشىنى كۆرەلمەي «سىلىنى، مەن بولمىسام، پادىشاھ كىيىمسىز قالىدۇ» دېدى، دېگەندەك چېقىمنى كۆتۈرۈپ كەلسە، بىچارە ھۇنەرۋەنگە ئەقىلگە سىغماس تەلەپنى قويۇپ، كاللىسىنى ئالدىلا! بۇ نېمىدېگەن ۋەھشىيلىك!

— يوقال قانجۇق، — شاھ خەلق غەزىپىدىن قورقۇپ، جاللات دېيەلمەس بولۇپ قالغانىدى، شاھ ئاتاڭنى قانخور، ياۋۇز، ۋەھشي دېگۈچى بولدۇڭما؟

— بۇ تىللارمۇ ئازلىق قىلىدۇ سىلىگە، — ۋازىرى ئايسۇلتان، — «قامىقاق نەگە بارىدۇ؟»، «تاشتىن ئۆتۈك تىكىپ بەر»، «ئەڭ يۇگۇرۈك»، «ئەڭ ئاچچىق»، «ئەڭ تاتلىق»، «ئەڭ قاتتىق» نەرسىلەر نېمە دېگەندەك تۇتۇرۇقسىز تەلەپ، سوئاللار بىلەن ئۆلتۈرگەن ئادەملىرى ئازما؟

ئەگەر ئوردا مۇلازىملىرى ئايسۇلتاننى ئىتتىرىپ ئەچقىپ كەتمىگەن بولسا، ئۇ يەنە نېمىلەرنى دەيتتىكىن، بىلگىلى بولمايتتى. بۇ شەپشەك ئالۋاستىنى زادى قانداق قىلىش كېرەك؟ زامانىدىن زۇھەل ئىككى يىلنىڭ ئالدىدىكى ھېلىقى خورلۇقنى ئۇنتۇپ قالغىنى يوق! ئابدۇلبارىنىڭ قىزى ئەمىنە، ئوتۇنچىنىڭ قىزى شەرىگۇللەر ئۇنى گەپتە ئولتۇرغۇزۇپ، رەسۋايىئالەم قىلغان بولسىمۇ، لېكىن مۇشۇ ئايسۇلتان دېگەن ئازازۇل ئۇلارنى تارتۇقلاتقۇزدى ئەمەسمۇ!

① غەممماز — چىقىمچى، ئوت قۇيرۇق.

ـــ شاھىم، ـــ دېدى قۇلنەزەر قۇتبى كاسسىلارغا شاراپ قۇيۇپ، ـــ بۇنداق خىيال قىلمۇھرسىلە مۇبارەك تەنلىرىنى كېسەل چېقىپ كېتىدۇ. مېنىڭ كاللامغا ناھايىتى نازۇك بىر پىلان كېلىۋاتىدۇ ...

ـــ قېنى دېگىن ۋەزىرىم، ـــ شاھ ئوتقاشتەك قىزارغان كۆزلىرىنى تىكتى، ـــ مۇشۇ ئازازۇلنىڭ پاسكىنا ئاغزىنى يىغىشتۇرىدىغانلىكى ئىش بولسا قىلايلى.

ـــ شەھەردىن ئانچە يىراق بولمىغان بىر يەردە مەنزىرىلىك جاي بار، ـــ دېدى قۇلنەزەر قۇتبى، ـــ مانا ئەشەگە بىر باغ سالدۇرۇپ، مەلىكەمنى ئاشۇ يەرگە ئاپىرىپ قويساق قۇلاق تىنچامىكىن دەيمەن. ئۇ، باغ ئىچىدىكى ئويۇن ـ تاماشا، نەغمە ـ ناۋا بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئاۋام ئارىسىدىكى ئەسكىلەرگە قوللىنىۋاتقان چارە ـ تەدبىر، ئاقىلانە ئەدەپلەشلىرىدىن خەۋەرسىز قالمامدۇ؟

ـــ توغرا دەيسەن ۋەزىرىم، ـــ شاھنىڭ شادلىقتىن كۆزلىرى قىسىلدى، ـــ بۇ دانا ئامالنى نېمىشقا بۇرۇنراق ئويلىمىغان بولغىيتتۇق.

زامانىدىن زۇھەل پۇتۇن يەمەن شەھىرىدىكى تامچى، سۇۋاقچى، نەققاشچى، تۆمۈرچى ئۇستاملارغا ۋە مەدىكارلارغا يارلىق چۈشۈرۈپ ھەممىنى يىغدى. ئۇ باغ ۋە قۇرۇلۇشنى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە، «كۆڭۈلگە لايىق» پۈتتۈرۈپ چىقىشقا پەرمان چۈشۈردى. خۇددى ھاشار چۈمۈلىسىدەك كۆپ ئادەملەر كېچە ـ كۈندۈز توختىماي ئىشلەپ، ئىككى ئاي ئىچىدە شەھەردىن يەتتە چاقىرىم يەردىكى بىر چىمەنزارلىققا مەخسۇس چاھارباغ ياسىدى. باغنىڭ ئوتتۇرىسىغا تولىمۇ چىرايلىق ئاق بىنا، يېشىل راۋاقلار چۈشتى. ئۇنىڭ تاملىرى مەرمەردىن بولۇپ، باغقا نەچچە يۈز خىل

گۈل ۋە مېۋە كۆچەتلىرى تىكىلىپ، ئېرىقلىرىدا مەرۋايىتتەك سۈزۈك سۇلار ئېقىشقا باشلىدى ...

چاھارباغ تەييار بولغاندا، 50 كېنىزەك، ئون ئاشپەز ۋە بىر ئىنىكئانىسى بىلەن مەلىكە ئايسۇلتاننى كۆچۈرۈپ ئاپىرىشتى. كېنىزەكلەرنىڭ كۆپلىرى غەزەلخان، نەغمىچى، ھەزىلكەشلەردىن بولغاچقا، مەلىكە ئۇچۇن كۈندە خىلمۇخىل نەغمە ـ ناۋا، ئويۇن ـ كۈلكىلەر بولۇپ تۇراتتى. ئەمما پادىشاھنىڭ قامچىسىدىن قان تامىدىغان قورۇقچىلىرى چاھارباغنى كېچە ـ كۈندۈز قوغداپ، ھېچكىمنى كىرگۈزمەيتتى ۋە سىرتقا چىقارمايتتى.

بىر قات ئېتىدىن چۈشۈپ جۈدەپ قالغان ئايسۇلتان دادىسىنىڭ زالىملىق، قانخورلۇق، ۋەھشىيلىكلىرىنى كۆرمەي، ئاڭلىماي قۇلىقى تىنچىپ قالدى. شۇڭا ئۇ بىردىنلا، بۇرۇنقى گۈزەل، لاتاپەتلىك، ئاي يۈزلۈك ئايسۇلتانغا ئايلاندى. دەرۋەقە، ئۇنىڭ نۇر يېغىپ تۇرغان جامالى، قاپقارا يالتىراپ تۇرغان قاش، كۆز، كىرپىكلىرى، سۈزۈك ھال رەڭ لەۋلىرى، تۇخۇمدىن ئەمدىلا چىققان چۈجىدەك يۇمران قوش ئېگىكلىرى، مەڭزىدىكى چوڭقۇر زىناقلىرى قىز ـ چوكانلارنىڭ ھەۋەس ـ ھەسىتىنى قوزغىسا، يىگىتلەرنىڭ جېنى ئۇچۇن ئاپەت ئىدى. بىر كۆرگەن ئەر ئۆلۈپ قالمىغان تەقدىردىمۇ ھوشىنى يوقىتىپ، نەچچە كۈن سۇ ئىچمەس، كېچە ـ كۈندۈز نان يېمەس بولۇپ، گېپىدىن ھېچنېمە ئۆتمەيتتى ...

بىر كۈنى ئايسۇلتان ھەرەمخانىسىدا ئارام ئېلىپ ئولتۇرۇپ خىيالغا پاتتى. ئۇ ئۆزى سالدۇرغان «شەھىرى ئاۋات» قەلئەنى، بېلىقچى بوۋاي ھەم ئابدۇنەبىنى ئەسلەپ كۆزلىرىگە ياش ئالدى. ئەمما ئۇ «ئىجازەتمىكىن» دېگەن زىل ئاۋازنى ئاڭلاپ «ئىجازەت» دېدى ـ دە، ئالمان ـ تالمان ياشلىرىنى سۈرتتى. ئاڭغۇچە

ھەرەمخانىغا پەتنۇستا چەينەك، چىنە ۋە تاتلىق ـ تۇرۇملارنى كۆتۈرگەن كېنىزەك كىرىپ كەلدى. ئۇ قولىدىكى پەتنۇسنى ئەدەپ بىلەن شىرەگە قويغاندىن كېيىن، قولىنى قوشتۇرۇپ، تەزىم قىلىپ ئېگىلىپ تۇردى. غۇنچە بوي، سىن ـ سىپاتى نازۇك، تولىمۇ ئوماق، دۇپدۇگىلەك قارا كۆزلىرى يەر بېقىپ تۇرغان قىزغا زوقى كەلگەن ئايسۇلتان كۆڭلىدە: «12 ~ 13 ياشلاردا بولسا كېرەك» دەپ مۇسەللىدى.

ـــ نەچچە ياشقا كىردىڭ؟

ـــ ئەمدىلا 13 ياشقا قەدەم قويدۇم.

ـــ ئەجەب بۇ چاغقىچە سېنى كۆرمەپتىكەنمەن.

ـــ پادىشاھىمىز ماڭا ئوخشاش ئون قىزنى سىلىنىڭ ئاتىلىرىغا تارتۇق قىلىپ بەرگەن.

ـــ پادىشاھىڭ كىمۇ؟

ـــ «تاشئات» دىيارىنىڭ شاھى زەينۇل زابان.

ـــ نېمە؟ ـــ چاچراپ ئورنىدىن تۇرغان ئايسۇلتان قىزنى يېنىدا ئولتۇرغۇزدى، ـــ قېنى دېگىنە، تاشئات دىيارى ھەققىدە بىلگەنلىرىڭنىڭ ھەممىسىنى دە؟

ـــ نېمىنى دەيمەن مەلىكەم؟

ـــ «شەھىرى ئاۋات» قەلئەسى، بېلىقچى بوۋاي، ئابدۇنەبى ۋە باشقىلار ھەققىدە نېمىنى بىلسەڭ دېگىن.

ـــ ئابدۇنەبى ئاكام ئاتامان بولۇپ قەلئەنى ئوبدان باشقۇرۇۋاتىدۇ. ئۇنىڭدىن بېلىقچىلار، چارۋىچىلار، كاسىپ ـ ھۇنەرۋەنلەرنىڭ ھەممىسى رازىمەندە، ـــ قىز بېشىنى لەپپىدە كۆتۈردى، ـــ ئۇ ئۆيلۈك ـ ئوچاقلىق بولدى. ئىككى ئاينىڭ ئالدىدا خوتۇنى قىز تەۋەللۇت قىلدى.

ـــ نېمە، ئۆيلەندى؟

ـــ شۇنداق، ئۆيلۇك ـ ئوچاقلىق بولۇپ، ساقال ـ بۇرۇت قويمىسا، ئاتامان بولۇشقا شەرتى توشمايدىكەن.

ـــ مۇنداق دېگىن. ئۇ ئۆيلىنىپتۇ ـ دە ... ساقلاشقا ئۆرپ ـ ئادەت يول قويماپتۇ، ـــ پىچىرلىدى ئايسۇلتان.

ـــ نېمە دەۋاتسىز مەلىكەم؟

ـــ ھېچنېمە، ھە ئېتىك نېمە؟

ـــ زۇلەيخا ...

ـــ خويمۇ چىرايلىق ئىسىمكەن.

زۇلەيخا چىقىپ كەتتى. ئايسۇلتان ئاچچىقىنە كۈلدى. كونىلار: «ئىشتانغا چىققان كۆڭۈلگە تايىن» دېگەندەك زورلۇق ۋە شۇملۇقلىرى ئۆزىگە ئايان بولغان زەينۇل زابان باغدادتىكى شاھىنشاھ ھەم زامانىدىن زۇھەللەردىن ئەنسىرەپ قالغاندەك قىلاتتى. شۇڭا ئۇ ئون قىزنى تارتۇق قىلىش ئارقىلىق تىكتىكلاپ كەلگىنى ئوچۇقلا تۇرمامدۇ.

«ھالۋىنى كۈندە يېسەك لاۋزا تېتىيدۇ» دېگەندەك، تاغ ـ تۇرا، دەريا ۋادىلىرى، يات شەھەرلەرنى كېزىپ كۆنۈپ قالغان ئايسۇلتان چاھارباغنىڭ ھەر كۈنى تەكرارلىنىۋاتقان تۇرمۇشىدىن زېرىكىشلىك ھېس قىلاتتى. چاھارباغ گويا ئۇنىڭغا بەكمۇ چىرايلىق زىننەتلەنگەن تۆمۈر قەپەزگە ئوخشايتتى. چاھار باغدا بولۇۋاتقان نەغمە ـ ناۋا، ناخشا ـ ئۇسسۇللار بۇ قەپەزنىڭ سوغۇق مېھرىنى ئىللىتالمايتتى. پەقەت پادىشاھنىڭ ئەمرى بىلەن 40 كۈندە بىر قېتىم شەھەر ئايلىنىشلا مەلىكە ئايسۇلتاننىڭ كۆڭلىنى ئاچالايتتى. ئاتلارغا مىنگەن كېنىزەكلەر ئارقىدا، ئاق نار تۆگە ئۈستىگە بېكىتىلگەن تەختىراۋاندا ئايسۇلتان ئولتۇرغاچقا ھەممىدىن ئېگىز ئىدى. ئۇ چۈمپەردىسىنى ئېلىۋېتىپ ئەتراپىنى كۆرۈپ ماڭغاچقا، پەرمان بويىچە شەھەردە

ئەركەك زاتى قالماي ئۆزلىرىنى دالدىغا ئالاتتى. بولمىسا قاتتىق جازالىناتتى.

بىر كۈنى ئەتىگەنلىكى شەھەر ئايلىنىشقا تەييارلانغان كېنىزەكلەر ئاتلىرىنى توقۇپ، چىرايلىق كىيىملىرىنى كىيىپ، خۇشال هالدا هازىرلانماقتا ئىدى. ئاق نار تۆگە ئۈستىدىكى تەختىراۋانمۇ ئالا ـ يېشىل يىپەكلەر، رەڭگارەڭ گۈللەر بىلەن بېزەلگەن بولۇپ، كۆز چاقنىتىپ تۇراتتى. چاھارباغنىڭ هەيۋەتلىك دەرۋازىسى غارىلداپ ئېچىلدى. ئەڭ ئالدىدا قىلىچ، نەيزە، ئايپالتىلار تۇتقان قورۇقچىلار، نەغمىچىلەر، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئاق نار تۆگە هەم ئىككى قاتار ئاتلىق كېنىزەكلەر كوچىغا چىقىشتى.

ـــ هاي، هاي نامەھرەملىك گۇناهىدىن هەزەر ئەيلەڭلار ... ئەركەك زاتى بولسا دەرهال يوقال! ...

قورۇقچىلار جار سالغاچ شەھەر تەرەپكە قاراپ يول ئالدى. ئۇلار هەيۋەت بىلەن ئەنە شۇنداق كېتىۋاتقاندا، «خەلەپ» مەملىكىتىدىن كەلگەن بىر كەمبەغەل بالا هېچ ئىشتىن خەۋىرى يوق هالدا، شەھەردە ئىش ئىزدەپ يۈرەتتى. ئۇ هېلى دۇكاندارلارغا، هېلى ئاشخانا، چايخانا غوجايىنلىرىغا يېلىنىپ، «مەن قىلغۇدەك ئىش ـ كۈشلىرى بارمىدۇ؟» دەپ سورايتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى چىرايلىق گەپ بىلەن ئۆزرە ئېيتسا، بەزى مەلئۇنلار ئاغزىنى بۇزۇپ: «بەك چىرايلىق بالىكەنسەن، بەچچىلىك قىل» دەپ قاقاقلاپ كۈلۈشەتتى. دېمىسىمۇ 17 ~ 18 ياشقا كىرگەن بۇ بالا ئېيتقۇسىز چىرايلىق ئىدى. ئات يۈزلۈك، قىزغۇچ چىرايىدىن بىر خىل پەزىلەت نۇرلىرى چاقنايتتى. قاتمۇقات جىيەكلىك چوڭ كۆزلىرىدىن مۇلايىملىق، ئاق كۆڭۈللۈك چېقىنلىرى چاقنايتتى. قاغا پېيىدەك قاپقارا تۇم

قاشلىرى، ئۇزۇن كىرپىكلىرى، ناچىدەك بۇرۇنلىرى قامەتلىك سىيماسىغا شۇنچىلىك ياراشقاندەكى، نامراتلىق ئەخلەتلىرى ئىچىگە تۆكۈلگەن گۆھەر دىسە بولاتتى.

بالا دۇكان، رەستىلەرنى ئايلىنا ـ ئايلىنا يىمىش بازىرى ئالدىغا كىلىشى بىراقتىن ئاڭلانغان قاتتىق ئاۋازدىن چۆچۈپ توختىدى:

ـــ پوش ـ پوش! ھاي ـ ھاي، ئەركەك بولساڭ ئۆزۇڭنى تارت! خان مەلىكەمنىڭ ئاي يۈزى ئوچۇقتۇر! نامەھرەملىك گۇناھىنى يۇدۇۋالما! ...

كوچا ـ رەستىلەردىكى تاغار يۇدىگەن، ئوتۇن كۆتۈرگەن، قوي يېتىلىگەن ئادەملەر ئوپۇر ـ توپۇر بولۇشۇپ ھەر تەرەپكە قېچىشقا باشلىدى. دۇكاندارلار دۇكانلىرىنى تاقاپ قاياققىدۇر غايىب بولۇشتى. بىردەمدىلا بازار ئىچىدە ئەركەك زاتى قالمىدى. نېمە قىلارىنى بىلمىگەن بالا ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ تۇرۇپ قالدى. ئۇزۇن رەستىنىڭ ئۇ بېشىدىن داقا ـ دۇمباق، نەغمە ـ ناۋانىڭ ئاۋازى ياڭراپ، بىر توپ نەغمىچىلەر، قورۇقچىلار، ئاق تۆگە ۋە ئاتلىق كىينىزەكلەر كۆرۈندى. ھودۇقۇپ قالغان بالا يوغان بىر تۇپ قاپاق تېرەككە يامىشىپ، ئۆگزىگە چىقىپ يېتىۋالدى. ئاق نار تۆگە ئۇستىدىكى ئاجايىپ زىننەتلەنگەن تەختىراۋاندا ئولتۇرغان مەلىكە ئەتراپىغا تويماي قاراپ كېلىۋاتاتتى. «شۆھرەت داڭقى دۇنياغا تارىلىپ كەتكەن مەلىكە زادى قانچىلىك گۈزەلدۇ؟» دەپ قىزىققان بالا ئاق تۆگە نەق ئۆگزىنىڭ قېشىغا كېلىشى، بىرلا قاراپ داڭقېتىپ تۇرۇپلا قالدى. مەلىكە ئايسۇلتانمۇ بالىنى كۆرۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. لېكىن، بالا مەيدىسىنى قامالالمىغىنىچە «ئاھ» دېدى ـ دە، ھوشىدىن كېتىپ يىقىلدى. مەلىكىمۇ چىرايلىق كۆكسىگە ئالمىنلىرىنى قويۇپ،

تەختىراۋاننىڭ پەردىسىنى قايرىپ ئارقىسىغا قارىغىنىچە ئۇزاپ كەتتى. لېكىن ئۇنىڭ يۈرىكىنى نېمىدۇر قاماللىۋالغاندەك «ئۇھ، ئەجەب بولۇپ كېتىۋاتىمەنا ...» دەپ پىچىرلىدى.

مەلىكە ئايسۇلتان چاھارباغقا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن چىرايى سارغىيىپ، ياستۇقىغا باش قويدى. بۇنى سەزگەن ئىنىكئانا ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ يېنىدىن زادى ئايرىلمىدى. ئەمما قىزنىڭ ھالى بارغانسېرى خاراپلىشىپ ئىنىكئانىنى ئەنسىرىتىپ قويدى.

ــ قىزىم، نېمە بولدىڭىز؟ بىردەمدىلا بىر قىسما بولۇپ قالدىڭىزغۇ، ــ دەپ سورىدى ئىنىكئانا بىسەرەمجان بولغان ھالدا، ــ مەندىن تارتىنماڭ ھەم يوشۇرماڭ، كىچىككىنە ئۆمرىڭىزدە نۇرغۇن ھەرەج تارتتىڭىز، سىزنىڭ كۆڭۈل خۇشلۇقىڭىز، ئارزۇ ـ ئارمانلىرىڭىز يولىدا قېرى جېنىم پىدا!

ــ ئانا، مېھرىبان ئانا، ــ ئايسۇلتان كۆڭۈل ئارزۇسى يولىدا راست گېپىنى قىلدى، ــ يېمىش بازىرىنىڭ يېنىدىكى ئۆگزىدە پەرىشتە سۈپەت بىر يىگىتنى كۆردۈم ... شۇ يىگىتنىڭ خەۋىرىنى ئېلىپ كەلسىڭىز ... ئۇ مېنى كۆرۈپ ھوشىدىن كەتكەنىدى، ئېسىگە كەلدىمۇ، بىلمەيمەن.

ــ بولىدۇ قىزىم، سىز جەننەت ھۆرلىرىدەك قىز، ــ ئىنىكئانا ئورنىدىن تۇردى، ــ سىزنىڭ ئېتىقادىڭىز پاك، ئىمانىڭىز پاكىز بولغاچقا، يۈرىكىڭىز، كۆڭلىڭىز سىزنى ھەرگىز ئالدىمايدۇ.

ــ ئوبدان ئانا، باشقىلاردىن خۇپىيە بولسۇن، پەقەت زۇلەيخا دېگەن كىچىك قىزنىلا ئېلىۋېلىڭ.

ــ كېنىزەكلەر ئىچىدە خېلى ئىشەنچلىك دوستلىرىڭىز بار ئىدىغۇ.

ـــ قىز بالىنىڭ دوستى بولمايدۇ. بولۇپمۇ كۆڭۈلگە تالىق ئىشلاردا ...

تۇرمۇش ئىشلىرىدا تەجرىبىلىك ئىنكىئانا كىنىزەكلەرگە تارقىتىدىغان كىيىملەردىن بىر قۇر ئېلىپ بوپلىدى. ئاندىن زۇلەيخا بىلەن مەپىگە چۈشۈپ شەھەرگە قاراپ يول ئالدى. ئۇلار يېمىش بازىرىنىڭ دوقمۇشىدىكى قاپاق تېرەك تۇۋىدە مەپىدىن چۈشۈپ ئەتراپقا نەزەر تاشلىدى. ئاندىن موماي زۇلەيخانى يۆلەپ پاكار ئۆگزىگە چىقاردى. ئېسىگە كېلىپ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ يىغلاپ ئولتۇرغان بالا چىرايلىق كىيىنگەن قىزنى كۆرۈپ، ھەيرانلىق ئىلكىدە تەلمۈردى.

ـــ ئوغۇل بالىمۇ يىغلامدۇ؟ ـــ دېدى زۇلەيخا تاتلىققىنا كۈلۈپ، ـــ تۇرۇڭ ئورنىڭىزدىن.

ـــ نەگە بارىمىز؟

ـــ سىزنى يىغلاتقان قىز بىلەن ئۇرۇشقىلى بارىمىز. شۇنداق سۇباتلىق يىگىتنىمۇ يىغلاتقان بارمۇ؟

ـــ مېنى ... مېنى ھېچكىم يىغلاتمىغان تۇرسا، ـــ غودۇڭشىدى بالا ئىزا تارتقىنىدىن قىزىرىپ، ـــ سىز ... سىز كىم بولىسىز؟

ـــ مېنىڭ كىملىكىمنى سورىماي، «مېنى يىغلاتقان كىم؟» دەپ سورىگە، ـــ زۇلەيخا پوسۇقىدە كۈلۈۋەتتى، ـــ سورىمايسىزغۇ؟

ـــ ۋاي بولدىلا، ماڭا ... ماڭا ھېچنېمە بولمىدى.

ـــ مەن سېنىڭدىن قورقمايمەن، قوناقلىقتىن چىقمايمەن، دېگەندەك «ھېچنېمە بولمىدى» دەيسىزا، چىرايىڭىزغا قاراپ بېقىڭا، شوراپ تاشلىۋەتكەن شوخلىدەك بولۇپ كېتىپسىز ... ئىسمىڭىز نېمە؟

ـــ خوجاۋاپا.

ـــ ۋاي قوۋۇرغام، بۇ يىغلاشقۇنىڭ ئىسمىنىڭ چىرايلىقلىقىنى ...

خوجاۋاپا بىلەن زۇلەيخا يوغان قاپاق تېرەكنىڭ پۈتاق، چۇقاتماقلىرىغا دەسسەپ يەرگە چۈشتى. مەپىگە قاراپ تۇرغان ئىنىكئانا خوجاۋاپانىڭ قۇلىقىغا بىرمۇنچە پىچىرلىغاندىن كېيىن قولىدىكى بوپىنى تۇتقۇزۇپ، بۈكۈلمىدە كۆچەتلىك ئىچىگە كىرگۈزۈۋەتتى. ئارىدىن خېلى بىر ۋاق ئۆتكەندىلا كۆچەتلىك ئىچىدىن خام يەۋالغۇدەك بىر قىز چىقتى. ئۇ شۇنچىلىك بەرنا، شۇنچىلىك زىبا ئىدىكى، ئۇنى كۆرگەن يىگىتلەر ئەقلىدىن ئېزىپ، سىراق قېتىش بولۇپ قالاتتى.

ئىنىكئانا خوجاۋاپانى قىز بالىدەك ياساندۇرۇپ، مەپىگە سالدى ـ دە ئېلىپ كەتتى. ئۇ دەرۋازىدىكى قاراۋۇللارغا تۈيدۇرماي چاھارباغقا ئېلىپ كىرگەندىن كېيىن، مەلىكە ئايسۇلتان بىلەن كۆرۈشتۇردى. ئۇلار بىرنەچچە كۈن ھەمسۆھبەتتە بولۇپ، بىر ـ بىرىدىن ئايرىلالمايدىغان ئاشىق ـ مەشۇقلاردىن بولۇپ قالدى. خوجاۋاپا بۇ يەردە ھېچقانداق باھانە ـ سەۋەبسىز تۇرۇۋېرىشكە بولمايتتى. شۇڭا ئۇنى مەلىكىنىڭ مېۋىلىرىگە قارايدىغان قۇل سۈپەتلىك ياساپ، چاھارباغقا ئەكىرىپ قويدى. ئۇلار شۇنىڭدىن باشلاپ شېرىن سۆھبەتلەردە بولۇپ، پات ـ پات ئۇچرىشىپ تۇردى.

كۈنلەر ئۆتتى، ئايلار ئۆتتى، بىر كۈنى مەلىكە خوجاۋاپانى چاھارباغدىكى راۋاققا باشلاپ كېلىپ، ئۇنىڭ قولىغا ئون سەر ئالتۇننى تۇتقۇزۇپ كۆڭۈل سۆزىنى ئىزھار قىلدى:

ـــ سىز مۇشۇ ئالتۇننى ئېلىپ، ئۆز شەھرىڭىز خەلىپىكە قايتىپ، ئېسىل ئىمارەت سالدۇرۇڭ. مالبارالڭ قىلىڭ. سىز

شاھى زاتى بولمىغانلىقىدىن ئۇچۇن ئاتام رازىلىق بەرمەسلىكى مۇمكىن. شۇنىڭ ئۇچۇن ئالدى بىلەن ئاتامنىڭ يېقىن كىشىلىرىنى چاقىرىپ زىياپەت بېرىڭ، ــ ئايسۇلتان زامانىدىن زۇھەلنىڭ يېقىن ئۆتىدىغان كىشىلىرىنىڭ ئىسمىنى دەپ بەردى، ــ ئاتام ئۇلارنىڭ سۆزىنى يىرمايدۇ. ئارىدىن بىر ئاي ئۆتكۈزۈپ، ئاندىن ئاتامغا ئەلچى ئەۋەتىڭ.

ــ چوقۇم سىزنىڭ دېگىنىڭىزدەك قىلىمەن، ــ دېدى خوجاۋاپا كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ، ــ قادىر ئاللا ئىشىمىزنىڭ ئاخىرىنى خەيرلىك قىلغاي!

بىر جۇپ ئاشىق ـ مەشۇق بىر ـ بىرىدىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيماي ھىجران ياشلىرىنى تۆكۈپ خوشلاشتى ھەم ئۇلار: «بىر ـ بىرىمىزگە مەڭگۇ سادىق بولىمىز» دېيىشتى.

خوجاۋاپا پىيادە ئۇچ ئايلىق يولنى يارام ئارغىماقتا بىر ئايدا بېسىپ خەلەپ دىيارىغا يېتىپ كېلىپ، ئاتا ـ ئانا، قوۋم ـ قېرىنداشلىرىنى زادىلا تاپالمىدى. خوجاۋاپا ئۇلارنى بىر ھەپتە ئىزدەپ ھېچ دېرىكىنى ئالالمىدى. ئاخىر ئۇ بۇرۇنقى قوشنا، بۇرادەرلىرىنى تېپىپ، شۇلاردىن ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئەھۋالىنى ۋە نەدە تۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلىۋالدى. ئەسلىدە ئاتا ـ ئانىسى خەلەپ ۋەزىرى كېرەمشاھ نەبىيۇللانىڭ زۇلۇمىدىن ئۆي ـ ماكانلىرىدىن ئايرىلىپ، ھېچ نەرسىسى قالماي، شەھەر سىرتىدا گەمە كولاپ، يولدىن ئۆتكەن كارۋانلاردىن سەدىقە تىلەپ تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقانىكەن. خوجاۋاپا ئۇلار بىلەن دىدارلىشىپ خۇشاللىق ياشلىرىنى تۆكتى ھەم ئاتا ـ ئانىسىنى پايتەختكە كۆچۈرۈپ كېلىپ شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىن يەر سېتىۋېلىپ، ئاجايىپ ھەيۋەتلىك بىنا سالغۇزدى.

بىنانىڭ پۈتۈش شەرپىگە زىياپەت بەرمەكچى بولۇپ، يەتتە

ئىقلىمدىن سازچى، ئۇسسۇلچى، ئويۇنچىلارنى، يېقىن كۆرگەن - بىلگەنلىرىنى چاقىردى. ئايسۇلتان ئالاھىدە تاپىلىغان زامانىدىن زۇھەلنىڭ يېقىنلىرىدىن ھاجى خەلىپە بىلەن يەمەن قازىسىغا پەيتۇن ئەۋەتتى.

مېھمانلار دېگەن قارارىدا يېتىپ كېلىشتى. ئۇلار يېڭى سىلىنغان ئېسىل سارايلاردا ھەرخىل نازۇ نېمەتلەرنى يەپ، نەغمە - ناۋالاردىن ھۇزۇر ئېلىپ پۇخادىن چىقىشتى. زىياپەت ئاخىرلىشىپ يۇرت ئەھلى تارقىلىشقا باشلىغاندا، ئايسۇلتاننىڭ يۇرتىدىن كەلگەن ھاجى خەلىپە ۋە يەمەن قازىسىغا نۇرغۇن ئالتۇن ئىنئام قىلىپ ئۇلارنى ئېيتقۇسىز خۇشال قىلىۋەتتى. باشقا يۇرتلاردىن كەلگەن مېھمان، سازەندە، ئۇسسۇلچى، ئويۇنچىلارنىمۇ تولۇق رازى قىلىپ يولغا سالدى. ھەممەيلەن خوجاۋاپادىن رازىمەندە بولۇشۇپ ئۆز يۇرتلىرىغا راۋان بولۇشتى. بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ داڭقى يەتتە ئىقلىمغا پۇر كەتتى. بۇ خەۋەردىن چەكسىز شادلىققا تولغان ئايسۇلتان ئولتۇرالمايلا قالدى. يەنە بىر تەرەپتىن خوجاۋاپانى سېغىنغانىدى. ئۇ بىر ئەتىگەنلىكى شاھ ئاتىسى زامانىدىن زۇھەل بىلەن كۆرۈشۇپ، خانىش ھەدىسىنى ھەم ئۇنىڭ بالىسىنى كۆرۈش ئۈچۈن باغدادقا بارىدىغانلىقىنى ئېيتتى، «ياق» دەپ ھۆددىسىدىن چىقالمايدىغانلىقىنى بىلگەن شاھ نائىلاج ماقۇل بولدى. ئۇ سەۋەب كۆرسىتىشكە ئامالسىز ئىدى.

ئايسۇلتان كۆڭلى يېقىن كېنىزەكلەردىن زۇلەيخا ۋە خۇلقارنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ، ئۈچار تۇلپارلاردىن ئۈچ ئارغىماقتا مىنىشتى. ئەرەنچە كىيىنىپ، يېنىغا قىلىچ ۋە شەمشەرلەرنى ئاسقان بۇ ئۈچ مەزلۇمنى ھېچكىم قىزلاركەن دېمەيتتى. ئۇلار تۇلپارنى بولۇشىغا قويۇۋېتىپ خەلەپ دىيارىغا

20 كۈن ئەتراپىدا يېتىپ كەلدى. شەھەر مەركىزىگە سېلىنغان ئاجايىپ كۆركەم ھال رەڭ بىنانى كۆرگىنىدە ئايسۇلتان «مۇشۇ شۇ!» دەپ ۋارقىرىۋەتتى. شەھەردە بۇنداق بىنالار كۆپ بولسىمۇ، مەشۇقە قىزنىڭ يۇرىكى تونۇغانىدى. ئاڭغۇچە خوجاۋاپا پەلەمپەيلەردىن تاراقلاپ يۈگۈرۈپ چۈشۈپ كەلدى. لېكىن ئۇلار ئەدەپ ۋە ھايا ۋەجىدىن «ئامانمۇسىز؟»، «تىنچمۇسىز؟» دېگەن سۆز بىلەنلا كۇپايىلەندى.

خوجا ۋاپا ئۇلارنى خەلەپنىڭ ئەڭ مەنزىرىلىك جايلىرىدا ئۇچ كۈن ئويناتقاندىن كېيىن باغدادقا يولغا سېلىپ قويدى ھەم بىر ئايدىن كېيىن يەمەنگە ئەلچى ئەۋەتىدىغانلىقىنى پىنھان جايدا دەۋالدى. ئايسۇلتانمۇ:

ــ ئۇ چاغقىچە مەنمۇ يەمەنگە بېرىپ بولىمەن، ــ دەپ پىچىرلىدى ...

*　　*　　*

ــ ئۇلۇغ ئاپىتاپى ئالىم، شاھ ئالىيلىرى، ــ دېدى تەشرىپتار چوڭقۇر تەزىم بىلەن، ــ خەلەپ دىيارىدىن ئەلچىلەر كەپتىكەن، ئۆزلىرىدىن ئىجازەتمىكىن!

ــ ئىجازەت!

كاتتا ساراي بوسۇغىسىدىن «بىسمىللا» دەپ ئۇچ كىشى كىرىپ كەلدى ـ دە، جايىغىلا موككىدا چۈشۈپ پېشانىلىرىنى گىلەمگە يېقىپ يەر سۆيدى. ھەمدە بىر ھازا ئۇلۇغلاش قەسىدىلىرىنى ئېيتقاندىن كېيىن يۈكۈنۈپ پەستە ئولتۇرۇشتى. زامانىدىن زۇھەل ئۇلارنى مەنسىتمىگەندەك كۆز غەلۋىرىدىن ئۆتكۈزدى. ئاپپاق كىيىملەرگە پۈركىنىپ چەتتە ئولتۇرغىنى 60

ياشلارنىڭ قارىسىنى ئالغان ئايال بولۇپ، چىرايىدىن تەقۋادارلىقى چىقىپ تۇراتتى. ئوتتۇرىدىكى شالاڭ ئاق ساقاللىق، يۈزلىرىنى قورۇق باسقان دۇمچەكرەك ئادەمنىڭ 65 ياشلارنىڭ قارىسىنى ئالغاندەك قىلاتتى. چەتتىكى تەتۇر ئۇستىخان، ئېگىز بوي، ئاق سېرىق ئۆڭلۈك، كورەك ساقال ئادەم ياشىنىپ قالغىنىغا باقماي ساقلىغا خېنە قويۇۋالغاندى.

ــ ھە، سىلەرنى نەدىن سورايمىز؟ ــ خىرقىرىدى زامانىدىن زۇھەل، ــ ئاڭلىسام ئەلچى ئىكەنسىلەر، يىگىتىنىڭ ئىش ـ ۋەجى نېمە؟

ــ ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز «ئەلچىگە ئۆلۈم يوق» دەپ خويمۇ ئوبدان گەپ قىپتىكەن، ــ دېدى ئايال ئەلچى، ــ شۇڭا يۈرىكىمىزنى قاپتەك قىلىپ سەلتەنەتلىك ھۈزۈرلىرىغا قورقماي كىرىپ كەلدۇق.

ــ بىز خەلەپ دىيارىدىن ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ تۇغقان بولۇشقا كەلدۇق، ــ شالاڭ ساقال دوكراق بوۋاي تامىقىنى قىرىپ قويدى، ــ شاھ ئالىيلىرىنىڭ خىلى بولمىساقمۇ، «نىكاھ غايىب» دېگەن شۇ ئوخشايدۇ. بۇمۇ ئاللانىڭ ئىرادىسى ئىكەن ...

ــ ئۆزلىرىگە ئوغۇل بولغۇچى، ئىش ـ ئوقىتى روناق تاپقان كاتتا سودىگەر، ــ كورەك ساقال گەپ ياسىدى، ــ يەتتە ئىقلىمدا «مەرد ھاتەم» دەپ نامى بار. پەزىلەتتە پەرىشتىدۇر. ھۆسن كامالەتتە يۈسۈپ ئەلەيھىسسالامدۇر.

ــ پاھ، پاھ، پاھ، ئاپىرىن تەھسىن، ــ زامانىدىن زۇھەلنىڭ ئاۋازىدىن مەسخىرە چىقىپ تۇراتتى، ــ ئالامەتكەن، قالتىسكەن ... بەرىكەت تاپقۇر ... ئەمما مېنىڭ قىزىم بەكمۇ ئەركە ئۆسكەن ... ئۇنىڭ دېگىنى دېگەن، قىلغىنى قىلغان ... بەكمۇ زۇۋاندار. شۇڭا مېنىڭ دېگىنىم ھېساب ئەمەس، قىزىم خالىسا، ئىختىيارى

شۇنىڭدا، قارشىلىقىم يوق ...

زامانىدىن زۇھەل ئاغزىدا شۇنداق دېگەن بىلەن كۆڭلىدە: «ھەي ... يەتتە ئىقلىمنىڭ مەن ـ مەن دېگەن شاھزادىلىرىگە كۆز قىرىنى سالمىغان ئايسۇلتان سېنىڭدەك سېسىق سودىگەرنى پۇتىغا پايتىما قىلماس» دەپ ئويلىدى.

ئەلچىلەر پادىشاھنىڭ گەپ ئۇرانىدىن نېمىلەرنى ئويلاۋاتقانلىقىنى پەملەپ، ئۆزلىرىنىڭ بىھۇدە ئاۋارە بولغانلىقىنى تونۇپ يېتىشتى. ئۇلار سىرتقا چىققاندىن كېيىن بىر ـ بىرىگە تاپا ـ تەنە قىلىشقا باشلىدى:

ـــ ئاۋارە بولمايلى، مۇشۇ يەردىنلا قايتىپ كېتەيلى، ـــ دېدى دۇمچەك شالاڭ ساقال، ـــ بۇ ئىشتىن زەررىچە ئۈمىد يوق.

ـــ مەن خەلەپتىكى چاغدىلا بۇ ئىشنىڭ رويىپقا چىقمايدىغانلىقىنى مۇسەللەپ بولغان، ـــ كورەك ساقال مۇنەججىملەردەك باش ئېغىتتى، ـــ ئەلمىساقتىن تارتىپ شاھ بىلەن گاداي بىر قازاندا قاينىغان نەدە بار؟

ـــ سىلەر ئەر كىشى تۇرۇپ، ئاياللاردەك ئىشتان بېغىڭلار يانغا ئۆتۈپ قالدىغۇ؟ ـــ مومای سېسىقىنى چىقاردى، ـــ شۇنچە ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ كەلگەنىكەنمىز، مەلىكىنىڭ ئۆز ئاغزىدىن جاۋاب ئاڭلاپ باقايلى، بىزدىن يىپ بىلەن مومنىڭ پۇلى كېتەمتى؟!

ـــ ئۇنداقتا سىلى كىرىپ باقسىلا، ـــ دېدى دۇمچەك بوۋاي بويىنىنى تولغاپ، ـــ مەن كىرمەيمەن، ئەمما دەشنەملىرىنى يەپ چىقسىلا، بىزدىن كۆرمىسىلە.

ـــ مەنمۇ كىرمەيمەن، ـــ كورەك ساقال تەتۇر قارىۋالدى، ـــ بىكاردىن ـ بىكار تىل ئاھانەت ئىشتىكىلى مېنىڭ بېشىمنى ئېشەك غاجىلىۋالمىغان.

ـــ مېنىمۇ سارائ پىت چېقىۋالمىغان، ـــ موماي ئالىقانلىرىغا ئۈردى، ـــ خوجاۋاپا بالىمىزنىڭ بىزگە قىلغان كۆڭۈل سوۋغىلىرىنى دېمەيلا قويماي، ئۈچىمىزنى قانچىلىك چىقىملار بىلەن يولغا سالغان. ئىمانىڭ بولمىسىمۇ ئىنسابىڭ بولسۇن دېگەن گەپ بار.

ـــ ئەمدى قارىسىلا.

ـــ بولدى، بولدى، ماڭا ئېزىپ ئىچۈرمەي قويۇڭلار، مەن كىرسەم بولىدىغاندۇ؟ مەلىكە مېنى «هاپلا» قىلىپ يەۋالماس.

ئايال ئەلچى مەلىكىنىڭ هۇجرىسى ئالدىغا كېلىپ، ئايسۇلتانىنىڭ ئىنىكئانىسى بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۆزىنىڭ نەدىن، نېمە ۋەجدىن كەلگەنلىكىنى بايان قىلدى. بۇ ئىشتىن ئاللىقاچان خەۋەردار بولغان ئىنىكئانا خۇش مۇئامىلە كۆرسىتىپ، كىچىك هەرەمخانىغا كىردى ـ ده، خوجاۋاپادىن ئەلچى كەلگەنلىكىنى مەلىكىگە يەتكۈزدى. ئايسۇلتان.

ـــ ئىنىكئانا، نېمىشقا ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئەكىرمىدىلە، تېز بولسىلا، ساقلاپ قالمىسۇن، ـ دەپ ئىجازەت بەردى.

ئايال ئەلچى هەيۋەتلىك ياسالغان هەرەمخانىغا كىرىپلا پۈتلىشىپ يىقىلغىلى تاسلا قالدى. چۈنكى ئۇ ئۆي ئىچىده، چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇرغان تەڭداشسىز بىر نازىنىنىنى كۆرۈپ هوشىنى يوقاتقىلى تاسلا قالغانىدى. ئۇنىڭ تولۇن ئايدەك هۆسن ـ جامالىغا تىكىلىپ قالغان ئايال ئەلچى:

«ئۇ ئادەممۇ ـ پەرىمۇ؟! خۇدايا، نېمىدېگەن گۈزەل قىز بۇ! مەلىكە يىگىتنىڭ تەلىپىنى هەرگىز قوبۇل قىلمىغۇدەك، ئەڭ ياخشىسى مەنمۇ ئاستاغىنا يولۇمغا راۋان بولسام بولغۇدەك، ئاۋۇ قېرىلار بىلىپ ئۆزىنى چەتكە تارتىپتىكەنده ...» دېگەن تەشۋىشلەر ئىچىده قالغاندا، مەلىكە تەمكىن هالدا سۆز باشلىدى. ئۇنىڭ ئاۋازى بەكمۇ يېقىملىق ئىدى:

ـــ ئانا، سىز ئەنسىرىمەڭ، مەن سىزنى خۇشاللىق بىلەن قارشى ئالىمەن ھەم تەلىپىڭىزگە قوشۇلىمەن.

ـــ نېمە ... نېمە ... نېمە دېدىلە خان ئايىم، ـــ قۇلاقلىرىغا ئىشەنمەي قالغان ئايال ئۆز ئورنىدا بىر نەچچىنى پىرقىرىۋەتتى، ـــ ۋاي خۇدايىم، مەن نېمە بولدۇم. ئەجەب بىر بولۇپ قالدىما؟!

ـــ مەن سىلىگە، ـــ مەلىكە كۈلۈۋەتتى، ـــ خوجاۋاپانىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلدىم، دېدىمغۇ ...

ئايال ئەلچى يەرگە يېقىلدى ـ دە ئۆمىلەپ كەلگىنىچە مەلىكىنىڭ ئاياغلىرىنى سۆيدى ھەم مۆل ـ مۆل ياش تۆكتى. مەلىكىنىڭ خەلەپلىك ئەلچىلەرگە «ماقۇل» جاۋاب بەرگەنلىكىنى ئىنىكئانا دەرھال پادىشاھقا يەتكۈزدى. زامانىدىن زۇھەل بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، خۇددى قۇلاقلىرى ئىچىدە بىرمۇنچە ھەرىلەر غوڭۇلداۋاتقاندەك، تېڭىرقاپ تۇرۇپ قېلىپ، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. ئۇ دەرھاللا ۋەزىرلىرىدىن قۇلنەزەر قۇتبى، ئابدۇلبارىلارنى ۋە ئۆلىما، يېقىنلىرىنى چاقىرىپ بۇ «غەيرىي» خەۋەرنى يەتكۈزگەندى. ئابدۇلبارىدىن باشقىسىنىڭ چىرايلىرى ھېلىلىدەك قورۇلۇپ كېتىشتى. ھەركىم ھەر نېمە دېيىشتى. پادىشاھنىڭ قۇلاق ـ مېڭىسىنى يەپلا كەتتى. قۇشقاچلاردەك جاۋىلدىشىۋاتقان بۇ ئادەملەردىن بىزار بولغان شاھ ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى چىقىرىۋېتىپ ئابدۇلبارىنى ئېلىپ قالدى.

ـــ سىلى خەلىپە بۇزرۇك بىلەن يەمەن قازىسىنى ئېلىپ ئوردىغا بىللە كىرسىلە، ـــ دېدى شاھ قاپاقلىرىنى تۇرگەن ھالدا، ـــ بۇ كۈرۈك توخۇلار بىلەن بىر ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقماق تەس ئوخشايدۇ.

ئابدۇلبارى «قۇللۇق شاھىم» دەپ ئارقىچە مېڭىپ چىقىپ

كەتتى. هاجى خەلىپىنىڭ ئارامگاهى شەهەرنىڭ بۇ چېتىدە بولسا، يەمەن قازىسىنىڭ ئۇ بېشىدا ئىدى، ئابدۇلبارى ۋەزىرى ئەزەم ئۇلارنى پەيتونغا سېلىپ ئېلىپ كەلگەندە، نامازشام ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى. شاهنىڭ تۇتۇلۇپ كەتكەن چىرايى ئۇستازى هاجى خەلىپىنى، يېقىن دوستى يەمەن قازىسىنى كۆرۈپ ۋىللىدە ئېچىلدى. ئۇ تەختتىن تۇرۇپ ئالاهىدە ئىلتىپات كۆرسەتتى. ئاندىن كۆڭلىنى خىرە قىلغان ئىشنى بايان قىلدى. تاۋار كۆرپىلەردىن ئورۇن ئالغان ئۇچ مۆتىۋەر باشلىرىنى لىڭشىتىپ كۈلۈمسىرەپ قويۇشتى.

ــ خوجاۋاپا شاه زاتىدىن بولمىسمۇ، شاهزادىلەرگە تېگىشكۈسىز يىگىتكەن، ــ دېدى يەمەن قازىسى بىر باغلام بېدىدەك يوغان ساقاللىرىنى تۇتاملاپ، ــ ئۇنىڭ ئوچۇق ـ يورۇقلۇقى، مەرد ـ سېخىيلىقى، پاك پەزىلىتى مېنى تولىمۇ هەيرەتتە قالدۇردى. بۇ خاسىيەتلىك قوشۇلۇشقا ئىجازەت بەرگەيلا شاهىم!

ــ ئۇنىڭ ئۆي ـ ئەشيالىرى، باغباراڭلىرى تولىمۇ كۆركەم، بەهەيۋەت ئىكەن، ــ هاجى خەلىپە بېشىنى گىلدىڭلىتىپ سۆز ئارىلىدى، ــ يەتتە ئىقلىم مۆتىۋەرلىرى ئۇنىڭدىن بەكمۇ مەمنۇن بولۇشتى. «ئوغۇل بولسا، مانا شۇنداق بولسا» دېيىشىپ ئۇنىڭغا هەمدۇسانالار ئوقۇشتى. ئىككىلەنمىگەيلا شاهىم!

ــ شاه زاتى، ئاۋام زاتى بولسا نېمە بوپتۇ، ــ دېدى ئابدۇلبارى ئېغىر تىنىپ قويۇپ، ــ قىزلىرىمىزنىڭ مەيلى بولسا، كۆڭلى ئېچىلسا، ئاتا ئۇچۇن شۇ غەنىيمەت ئەمەسمۇ! دۇئا قىلسىلا شاهىم، بالىلىرىمىزنىڭ بەختىگە! ...

كۆڭلى ئەمىن تېپىپ يېپىيېنىكلا بولۇپ قالغان شاه دۇئادىن كېيىن ئۇلارنى ئۇزىتىپ قويدى. ئەمما ئەتراپنى گۇگۇم پەردىسى

قاپلاپ قاراڭغۇ چۈشكەندە شاھنىڭ ھەرەمخانىسىغا قۇلنەزەر قۇتبى ئالدىراپ كىرىپ كەلدى. ئۇ گىلەمدىلا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ گەپ باشلىدى:

ــ شاھىم، ئالدىراپلا دۇئاغا قول كۆتۈرۈپلا، بۇ ئىش سەل چاتاقتەك قىلىدۇ، ــ دېدى قۇلنەزەر قۇتبى ئاۋازىغا سىرلىق تۈس بېرىپ، ــ خوجاڭاپا دېگەن بۇ بەتبەخت ئەسلىدە مەلىكىنىڭ چاھار بېغىدا مېۋىلەرگە قارايدىغان قۇلكەن ئەمەسمۇ!

ــ نېمە؟ ــ شاھنىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى، ــ نەدىن ئاڭلىدىلا؟

ــ كېنىزەكلەر ئىچىدە بىرى بۇ خەۋەرنى يەتكۈزدى

ــ كېنىزەكلەر ئىچىگە ئادەم قويۇپتىكەنلىدە ـ ھە؟

ــ بۇمۇ سىلىنىڭ ئامانلىقلىرى، خاتىرجەملىكلىرى ئۈچۈندە؟

ــ ئۇ كىمۇ؟

ــ دىلئەسما!

ــ ھېلىقى ئات باقار بىلەن زىنا قىلماقچى بولۇپ تۇتۇلۇپ قالغان بۇزۇقما؟

ــ ئۇ ... ئۇ ئۇقۇشماسلىق ... ئۆسەك گەپ ...

ــ يالغان بولسا، ئات باقار خوتۇنى بىلەن ئۇرۇشۇپ قولىنى سۇندۇرۇۋېتەمدۇ؟ مەن شۇ چاغدىلا بىر تەرەپ قىلاتتىم. ئۇنى قوغداپ قالغىنى سىلى.

ــ ئەمما خەۋەر ئىشەنچلىكتە.

زامانىدىن زۇھەل ئويلىنىپ قالدى. ياناي دېسە دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ بولدى. شاھنىڭ بىر ئېغىز لەۋزى شەرئىي قانۇنىدۇر! يانماي دېسە، بىر قۇلغا قىز بېرىش سەلتەنەتكە چېچىلغان يۇندىدۇر. زادى قانداق قىلىش كېرەك؟ زامانىدىن زۇھەل بۇ

قېتىم ئەلچىلەرگە ماقۇل بولۇپ، كۆڭلى ئەمىن تاپقاندى. قىزى ئايسۇلتان توي قىلىپ نەچچە ئون كۈنلۈك يەرگە كەتسە شاھقا پۈتلىكاشاك بولىدىغان، ئىشلىرىدىن ئېۋەن تاپىدىغان بىر كۈشەندىدىن قۇتۇلاتتى. ئەمدى بۇ تويدىن يانسا، ئەلچىلەر قاچان كېلىدۇ؟ كەلگەن تەقدىردىمۇ ئايسۇلتان تاش چىشلەپ تۇرۇۋالسا، ئۇنى نېمىمۇ قىلالايدۇ. تۇغرا، بۇ قۇلنەزەر قۇتبى نېمانداق غەلىتە؟ ئۇ ئايسۇلتاننى بەزىدە ئەيىبلەپ قارىلايدۇ. بەزىدە ئۇنىڭغا ياخشىچاق بولۇپ كېتىدۇ. ئۇغۇ ئىشرەتخور ئادەم. پات ـ پاتلا كېنىزەك، دېدەكلەر بىلەن كۆڭۈل ئېچىپ تۇرىدۇ. ئۇ ئايسۇلتانغا خام تەمەدە بولۇپ، پەيت كۈتۈپ يۈرەمدۇ ـ يە؟

ـــ شاھىم، سۈكۈت قىلىشنىڭ ئۆزى رازىلىقنىڭ ئالامىتىدۇر، ـــ دېدى قۇلنەزەر قۇتبى، ـــ ئەقىل بىلەن ئىش قىلىپ، بۇ تويىنى توسۇشلىرى كېرەك.

ـــ بولىدىلا، ـــ شاھ ۋەزىرنىڭ كۆزلىرىگە قارىدى، ـــ ئۇستازىم ھاجى خەلىپە، قەدىناس بۇرادىرىم قازى كالان ئالدىدا ئەھدە قىلىپ بولدۇم. ئايسۇلتاننىڭمۇ يېشى چوڭىيىپ 16 گە كىرىپ قالدى.

ـــ بۇ؟ ...

شاھ «ئاڭلىغۇم يوق» دېگەندەك قولىنى كۆتۈردى. بىردىنلا غۇۋۇزىدە گەجگىسىدىن قورۇغان قۇلنەزەر قۇتبى ئىچىدە: «قېنى كۆرىمىز، بۇ گۈزەل جاناننىڭ مېغىزىنى كىم چاقىدىكىن؟» دەپ ئويلىغىنىچە ھەرەمخانىدىن چىقىپ كەتتى.

پادىشاھ زامانىدىن زۇھەلنىڭ ئەمر ـ پەرمانى بويىچە ئاربىدىن بىرەر ئاي ئۆتمەيلا يەتتە ئىقلىمغا زىياپەت بېرىپ، قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي بولدى. مەلىكە ئايسۇلتانغا ھەمراھ بولۇپ بىر توپ لەشكەرلەر بىلەن كېنىزەكلەر بىللە يولغا چىقتى. قۇلنەزەر

قۇتبى لەشكەرلەرگە باش بولۇپ ماڭغان قىرىق ياشلاردىكى بەگزادىنى خالىي جايغا ئەكېلىپ خېلى كۈسۈرلىغاندىن كېيىن، ئالتۇن سېلىنغان تېرە ھەمياننى ئۇنىڭغا تۇتقۇزدى.

ــ ئىش تۈگىگەندىن كېيىن، قىزنى مەن دېگەن يەرگە ئېلىپ كەتكىن، ــ دېدى قۇلنەزەر قۇتبى پىچىرلاپ، ــ خۇش خەۋىرىڭدىن كېيىن قالغان ھەققىڭنى بېرىمەن.

ــ خوپ، ۋەزىرى ئەزەم ئالىيلىرى ...

توي كۆچۈرگۈچىلەر يولغا چىقتى. ئۇلار ئۆتەڭ، قونالغۇ ۋە كىچىك ـ كىچىك ئايماقلاردا قونۇپ ئون كۈن ماڭغاندىن كېيىن، ئادەم ئايىغى باسمىغان چۆل ـ جەزىرە، قۇملۇقلارغا كىرىپ كەتتى. ئايسۇلتان تۆگە ئۈستىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان تەختىراۋاندا بولۇپ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى تۆگىدە كۈيۈ ئوغۇل خوجاۋاپا بار ئىدى. ئۇلار 14 ـ كۈنى قۇم بارخانلىرى ئېدىرلىرىغا چېدىر ۋە كىگىز، پالاز ئۆيلىرىنى تىكلەپ تۇنەپ قېلىشتى ... ئەمما ئەتىگەنلىكى يولغا چىقىش تەييارلىقى بولۇۋاتقاندا خوجاۋاپا يوق ئىدى. ئۇنىڭ چېدىرىنى يىغىشتۇرۇش ئۈچۈن بارغان كىنىزەكلەر بىردىنلا چىرقىرىشىپ قېچىپ چىقىشتى. ئارقىدىن بىرقانچە ئەر ـ ئاياللار بېرىپ ئۇلارمۇ ۋارقىرىۋېتىشتى. بوغۇزلانغان خوجاۋاپا ئورۇن ـ يوتقانلىرى ئۈستىدە قانغا چىلىشىپ ياتاتتى ... بۇ ئەسنادا قاياقتىندۇر ھاسىراپ يېتىپ كەلگەن دىلئەسما، زۇلەيخانىڭ بىلىكىدىن كاپلا تۇتۇپ بىر يۇلغۇن ئارقىسىغا ئاپاردى:

ــ تېز ... تېز بول، مەلىكە ئايسۇلتانغا خەۋەر قىل، ئۇ قېچىپ كەتسۇن، بولمىسا ئۇنى ئېلىپ قاچىدۇ.

ــ سەن ... سەن ... نەدىن بىلىسەن؟ ساڭا كىم دېدى.

ــ مەن كېچىدىن كىچىك تەرەتكە چىقىپ، بۇككىدە

يۇلغۇنلار ئىچىدە بىرنەچچە ئادەمنىڭ دېيىشكەن گەپلىرىنى ئاڭلىدىم ... خوجاۋاپانى ئۆلتۈرگەنلەرمۇ شۇلار.

زۇلەيخا ئۇچقاندەك يۈگۈرۈپ خۇلقارنى تاپتى. ئۇنىڭغا ھېچنېمە دېمەيلا قولىدىن سۆرەپ ئايسۇلتانىنىڭ قېشىغا ئاپاردى. زۇلەيخا بولغان قانلىق ۋەقەنى قىسقىلا سۆزلەپ يىغلىۋەتتى. ئۇ ئايسۇلتانىنى ئۆزىنىڭ ئېتىغا مىندۈردى ـ دە، ئاتنىڭ ساغرىسىغا زەربە بىلەن قامچا ئۇردى. ئات قۇملارنى چاچرىتىپ دەشت ـ باياۋانغا كىرىپ كەتتى. ئاڭغۇچە بىر توپ پۇقراچە كىيىنگەن ئاتلىقلار كېلىپ ئايسۇلتانىنى ئىزدەپ تاپالمايۋاتقۇ ئىچىگە ئات سالدى.

خەلەپتىن كەلگەن توي ئىگىلىرى كۈنىنىڭ ئىسسىقىدا مېيىتنى يۆتكەپ ماڭغىلى بولمىغاچقا، يىغلا ـ يىغلا خوجاۋاپانى شۇ يەرگە دەپنە قىلىۋېتىپ ئۆزلىرى يۇرتىغا قايتىپ كېتىشتى.

ئەلقىسسە، ئەمدى گەپنى ئايسۇلتاندىن ئاڭلايلى، چۆل ـ باياۋاندا يولدىن ئېزىپ كەتكەن ئايسۇلتان ئاش ـ ئوزۇقى، سۇيى تۈگەپ كېتىپ چۆللەردىكى ئاچچىق، قىرتاق بولسىمۇ بۆرە قوغۇن، ئىت تاۋۇزى، جىغان مېۋىلىرىنى يەپ، شەھەر بىلەن توغراق غوللىرىنى ئويۇپ، قىپقىزىل قېرىق سۇلارنى شوراپ قىرىق كۈندەك ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ئېتى ئۇسسۇزلۇقتىن ئاللىقاچان ئۆلۈپ قالغانىدى. ئۇ بىر ئەتىگەنلىكى قۇم دۆڭلۈكلىرىدىن ھالقىپ، قەدىمكى ئىككى تۈپ توغراق قېشىغا كېلىپ قالدى. ئەتراپىغا زەن سېلىپ قاراپ خۇشاللىقىدا ۋارقىرىۋەتتى.

ـــ مەن تاپتىم ... مەن يولۇمنى تاپتىم! ...

ئۇ بۇنىڭدىن بەش ئاي ئىلگىرى خوجا ۋاپانى سېغىنىپ ھەم ئۇنىڭ سالغان ئۆي ـ ئەشيالىرىنى كۆرۈش ئۈچۈن، دوستلىرى

زۇلەيخا، خۇلقارلار بىلەن خەلەپكە ماڭغاندا، مانا مۇشۇ يەردە ئاتلىرىدىن چۈشۈپ ئارام ئالغانىدى. بۇ يەردىن خەلەپكە بىر كۈندە بارغىلى بولاتتى. ئەمدى مۇشۇ يەرگە كېلىپ قالغانكەن. خوجاۋاپانىڭ مەلىكە ئۈچۈن سالغۇزغان ئۆيلىرىدە تۇرۇپ، ئۇنىڭ نەزىر - چىرىغىنى ئۆتكۈزۈپ، ئاتا - ئانىسىغا تەسەللى - خاتىرە بېرىپ، كېلىنلىك بۇرچىنى ئادا قىلمىسا بولامدۇ؟

ئايسۇلتان يولىنى داۋام قىلىپ خەلەپ دىيارىغا ئەتىسى سەھەردە كىرىپ كەلدى. ئۇ مۇرادى ھاسىل بولمىغان ئېرىنىڭ تىنىقلىرى تارقىغان ماكانىنى كۆرۈشكە ئالدىراپ شەھەر مەركىزىگە يېتىپ كەلدى. ھېلىقى كۆركەم ھال رەڭ بىنا يەنىلا قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ئۇ دەرۋازا ئالدىغا كېلىشى قاپىقى يامان قاراۋۇل ئۇنىڭ ئالدىنى توستى:

— جان كېرەك بولسا قايت ئارقاڭغا، — قاراۋۇل قىزنىڭ يىرتىلغان كىيىملىرىگە، كىرلەشكەن مەينەت يۈزلىرىگە قاراپ يەرگە تۈكۈردى، — نەدىن كەلگەن قاسساق دېۋانە بۇ ... ماڭ - ماڭ ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشتۇرماي.

— بۇ كىمنىڭ جايى؟ — سورىدى ئايسۇلتان يېلىنىغان قىياپەتتە، — ھازىر كىم ئىگىدارچىلىق قىلىۋاتىدۇ.

— خەلەپ ۋەزىرى كېرەمشاھ نەبىيۇللا ھەزرەتلىرىنىڭ!

— بۇرۇن كىمنىڭ جايى ئىدى؟

— بىلمەيمەن، يوقال!

— جېنىم ئاكا، مەن بۇ شەھەرگە مۇساپىر، بۇ يەرنىڭ شاھى كىم بولىدۇ؟

— ئەمدىلا 17 ~ 18 ياشقا كىرگەن ئەبۇلئەسەد ئالىيلىرى بولىدۇ، — قاراۋۇل قىزنىڭ بىچارە ھالىتىگە ئىچى ئاغرىپ قالدى بولغاي، سەل مۇلايىملاشتى، — ئۇنىڭ ئۇلۇغ شاھ دادىسى

ئالته يىلدىن بېرى ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغاچقا، ئوغلى 12 ياشقا كىرگەندىلا شاھلىقىنى ئۆتكۈزۈپ بەرگەن. ئەمما ئۇنىڭ ئوڭ قول ۋەزىرى كېرەمشاھ نەبىيۇللا ئەڭ ھوقۇقلۇق جاناب!

ئايسۇلتان شەھەر كوچىلىرىدا تىلەمچىلىك قىلغاچ قورسىقىنى تويغۇزۇپ، بىر كۈن ئايلاندى. شەھەردىكى كوچا ۋە رەستىلەر پۈتۈنلەي خارابلىككە ئايلانغان بولۇپ، كوچا ـ كوچىلاردا يۈزلىگەن، مىڭلىغان ئادەملەر ماكانسىز، كىيىمسىز، ئاچ ـ زېرىن يۇرۇشەتتى. ئۇلار «كېرەمشاھنىڭ قورۇقچىلىرى كەلدى!» دېگەن ھامان تەرەپ ـ تەرەپلەرگە قېچىشاتتى. بۇ رەھىمسىز ۋەزىر ئۆز ئالدىغا باج ـ سېلىق يىغىپ خەلەپ ئاۋاملىرىنى خۇرجۇنسىز دېۋانلەرگە ئايلاندۇرۇۋەتكەنىدى. خوجاۋاپانىڭ ئاتا ـ ئانىلىرىمۇ سەرسان بولۇپ، چۆللەرگە چىقىپ كەتكەنىدى.

ـــ ئاھ خۇدا، قىسقىغىنە ۋاقىتتا بۇ شەھەرگە نېمە ئاپەت بولغاندۇ ـ ھە؟ كېرەمشاھ نەبىيۇللا دېگەن بۇ ياۋۇز مەخلۇق بالا شاھنى ئېتىكىدە ئوينىتىدىكەندە، ئاۋام تىنالمىغۇدەك زۇلۇمغۇ بۇ ...

ھېكايە مۇشۇ يەرگە كەلگەندە خەلەپ پادىشاھلىقىنىڭ ئوڭ قول ۋەزىرى كىرەنشا نامچى ئورنىدىن تۇرۇپ تالاغا ماڭغانىدى، زىلۋا پادىچى شاھىنشاھقا قاراپ:

ـــ شاھىنشاھ ئالىيلىرى، سىلىنىڭ ئەمر ـ پەرمانلىرى شەرئىي قانۇندۇر! كىمكى ئۇنىڭغا تەركىي ھۆرمەت قىلسا كاللىسى بىلەن ئويناشقانلىق بولامدۇ قانداق؟ ـــ ھېكايە تەسىرىدىن ئېغىر خىيالغا پاتقان شاھىنشاھ شەمسىنىڭ قاپاقلىرى تۇرۇلگەن ھالدا كىرەنشا نامچىغا قارىدى:

ـــ تەقسىر، بىز باشتىلا پادىچى بالىنىڭ تەلەپ ـ شەرتلىرىگە قېتىلغان، جايلىرىغا بېرىپ قىسىپ ئولتۇرسىلا.

ـــ خوپ، خوپ ... ئەمدى شۇ زەرە قىلاي دەپ ... ، ـــ ساقاللىرى تىترەۋاتقان كىرەدەنشا نامىچى جايىغا كېلىپ ئولتۇردى ـ دە، پادىچىغا ئالىيىپ قاراپ قويدى. ئاندىن پادىچى بالا ھېكايىسىنى داۋام قىلدى.

ئايسۇلتان خوجاۋاپانىڭ ئۆلۈمىنىڭ تېگىگە زادىلا يېتەلمىدى. ئۇنى زادى كىملەر ئۆلتۈردى، پۇقراچە كىيىنىپ، قىلىچلىرىنى ئويناتقىلى، ئايسۇلتاننى قوغلىغانلار كىم؟ ئۇلار چۆل قاراقچىلىرىمۇ؟ ياكى مەلىكىنى ئۇزۇندىن بېرى پايلاپ يۈرۈپ پېيىگە چۈشكەن قىزئوغرىلىرىمۇ؟ بۇ ... بۇ ... بۇ ... دادىسىنىڭ ئويۇنلىرى بولۇپ قالسىچۇ؟

ئايسۇلتان ئويلا ـ ئويلا ئاخىر بۇ ئىشنى يۈرتى يەمەنگە بېرىپ ئېنىقلىماقچى بولدى. شۇڭا ئۇ سەپەر تەييارلىقىنى قىلىپ، بىر كۈنى تاڭ سەھەرلىكى كارۋان يولىغا چۈشتى ...

* * *

ئەمدى گەپنى يەمەن پادىشاھى زامانىدىن زۇھەلدىن ئاڭلايلى:

چوڭ قىزىنى قارا دۈمە ئېلىپ قېچىپ، كۆپ ھەرەج تارتقان شاھ زامانىدىن زۇھەل ئايسۇلتان يوقاپ كېتىپ، ئىككىنچى قېتىم يۈرىكى زەردابقا تولدى. ئاچچىقى كەلگەندە، شاھلىق سەلتەنەتىگە شىكەستە يەتكەندە كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمىگىنى بىلەن يامانىڭ ئوتى يامان دېگەندەك، شوخ، زۇۋاندار قىزىنىڭ چۆل ئىچىدە غايىب بولۇشى بىر ئاتىنىڭ يۈرىكىنى خۇن قىلماي قالارمۇ؟

زامانىدىن زۇھەل «بۇ ئىشنىڭ سەۋەبكارى قۇلنەزەر قۇتبى بولۇشى ھەر ئېھتىمالغا يېقىن» دەپ گۇمان قىلسىمۇ تۇتقۇدەك ساپاق يوق ئىدى.

زامانىدىن زۇھەل قىزى ئايسۇلتانىنى ئىزدەش ئۈچۈن بىر تۇركۈم لەشكەرلەرنى تەييارلاپ، بۇنىڭغا ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇلبارىنى باش قىلىپ تەينىلىدى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان قۇلنەزەر قۇتبى ئولتۇرالمايلا قالدى. يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنى قورقۇنچ بېسىۋالدى. خوجاۋاپانى قەتل قىلغان بەگزادە ئەسلىدە لەشكەرلەر ئىچىدە يۈز بېشى بولۇپ، قۇلنەزەر قۇتبىغا شىرەم تۇغقان كېلەتتى. ئۇ ھەر قېتىم لەشكەر تەمناتى تارقىتىلغاندا يېرىمنى چۆنتىكىگە سېلىپ، يېرىمنى لەشكەرلەرگە ئىشلىتەتتى. ھەتتا تارتۇق پۇل، كىيىم ـ كېچەك، يېمەك ـ ئىچمەكلەردىنمۇ قايرىپ تۇراتتى. بۇلارنىڭ ھېسابىاتى قۇلنەزەر قۇتبىدا بولغاچقا، بەزىدە ئۇنىمۇ قۇرۇق قويماي شېرىنكانىسىنى ئايرىپ بېرەتتى. شۇڭا ئۇلار ئۆزئارا «بار تاۋنقىم، يان تاۋنقىم» قىلىشىپ، ئوردا خەزىنىسىنى ئېتىز چاشقىنىدەك كولايتتى.

بەگزادە مەي ـ شارابقا ئامراق ئىدى. ئۇ كەيپ بولۇپ قالسىلا ئاغزىنى باشقۇرالماي، نېمە دەپ، نېمە قويغىنىنى بىلمەيتتى، ئۇنىڭ ئاغزىدىن چىققان بىرەر شەپىنى زامانىدىن زۇھەل سېزىپ قالمىغان بولسا، ئايسۇلتانىنى ئىزدەپ تېپىشقا ئابدۇلبارىنى باش قىلارمىدى؟ ھەسسىنا، بەگزادە دېگەن شارابخور ناكەسنى نېمىشقىمۇ ئۆز ۋاقتىدىلا جەھەننەمگە يوللىمىغان بولغىيتتى؟ ئۇنىڭ تۇتقاقلىق كېسىلى تۇتقاندىلا بېشىنى سۇغا تىقىپ، گېلىنى سىقىپ ياكى يۈزىگە تەكىنى بېسىپ گۇماندىن خالىي بىر تەرەپ قىلغىلى بولاتتىغۇ! خەپ، بەگزادە سېنىڭ

تىرىكلىكىڭ، مېنىڭ ئەجىلىمنى چىللاپ كەلگۈدەك!

سارايسىمىگە چۈشۈپ قالغان قۇلنەزەر قۇتىبى زامانىدىن زۇھەلنى چېكىپ بېقىش ئۈچۈن ئوردىغا كىردى. ئۇ ھېچنېمىنى بىلمىگەن، ئاڭلىمىغان قىياپەتتە ئايسۇلتاننى ئىزدەپ تېپىش ئىشىنى دېگەنىدى. شاھ مىيىقىدا كۇلۇپ قويۇپ، ئورۇنلاشتۇرۇپ بولغانلىقىنى ئېيتتى.

— ۋۇي، مەن ئەجەب خەۋەرسىز قاپتىمەنا، — قۇلنەزەر قۇتبىنىڭ ئۆڭگەنلىكىنى شاھ سېزىپ قالدى، — كىم باش بولۇپ باردىغان بولدى؟

— ئابدۇل مۇلۇك.

— ۋەزىرى ئەزەم ياشىنىپ قالغان تۇرسا، — قۇلنەزەر قۇتبى شاھقا سىنچى كۆزلىرىنى تىكتى، — ئايسۇلتان مەلىكىنى ئۆزۈم تېپىپ كېلىمەن، دېگەن ئۇمىدىم بار ئىدى.

— ئوردىدىكى ئىشلارمۇ سىلىگە يېتىپ ئاشىدۇ. ئاۋارە قىلماي دېدىم شۇ.

قۇلنەزەر قۇتبى يەنە گەپ قىلىشنى بىئەپ كۆردى بولغاي، ئۇن چىقماي كۇلۇپ قويدى. لېكىن كۆڭلىدە: «قارا بۇ قېرى تۇلكىنىڭ گەپ يورغىلىتىۋاتقىنىنى» دەپ ئويلىدى.

ئەتىسى، ئايسۇلتاننى ئىزدەش ئۈچۈن ئابدۇلبارى باشچىلىقىدىكى بىر توپ لەشكەرلەر يولغا چىقىشتى. ئۇلار قۇملۇق چۆل ـ دەشتى ـ سەھرا، پايانسىز ئىپتىدائىي توغراق ئورمانلىرىنى بېسىپ ئۆتۈپ، يول بويى يولۇچى، سودىگەر، كارۋانلاردىن سوراپ ماڭدى. لېكىن ھېچ خەۋىرىنى ئالالمىدى. سەپەرنىڭ ئون بىرىنچى كۈنى ئابدۇلبارى ئادەملىرىنى ئۈچ بۆلەككە بۆلۈپ، ئۈچ يولغا كىرىپ كېتىشتى. ۋەزىرى ئەزەم باش

بولغان ئادەملەر خەلەپ تەرەپكە ماڭدى. چۈنكى خوجاۋاپانىڭ ئايسۇلتان ئۇچۇن خەلەپ شەھىرىگە بىنا سالدۇرغانلىقىدىن ئابدۇلبارىنىڭ خەۋىرى بار ئىدى. ئۇ، مەلىكە: «خوجاۋاپانىڭ نەزىر ـ چىرىغىنى ئۆتكۈزۈش ئۇچۇن، شۇ تەرەپكە قاراپ يول ئالغانلىقى ئېنىق» دەپ قارايتتى.

يولغا چىققانىڭ ئون يەتتىنچى كۈنى بىپايان دەشت ـ قۇملۇقنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدىن توپا ـ توزان كۆتۈرۈلۈپ، تۆگە كولدۇرمىلىرىنىڭ سۇس كولدۇرلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. ئارقىدىنلا ئۇزۇنغا سوزۇلغان تۆگە كارۋانلىرىنىڭ قارىسى كۆرۈندى. ئابدۇلبارىنىڭ ئادەملىرى ئاتلىرىنىڭ تىزگىنىنى سېرىپ شۇ تەرەپكە قاراپ قۇيۇندەك چاپتى. چار ساقال كارۋان بېشى ئۇلارنى «قاراقچى» دەپ بىلىپ، ھەر تەرەپكە قاراپ قېچىشقا باشلىدى. ئاڭغۇچە يېتىپ كەلگەن ئابدۇلبارى كارۋانبېشىنىڭ ئالدىنى توسۇپ سالام بەردى.

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم تەقسىر ... سەپەرلىرى ئاق يول بولسۇن!

ـــ ئېيتقانلىرى كەلسۇن، ئاق كۆڭۈل سەييياھ! ـــ چارساقال كارۋانبېشى قوللىرىنى كۆكسىگە قويدى.

ـــ مەن جاھان كېزىپ يۈرگەن سەييياھ ئەمەسمەن، ـــ دېدى ئابدۇلبارى ئاتتىن چۈشۈپ، ـــ تېنەپ كەتكەن پادىشاھ مەلىكىسىنى ئىزدەپ يۈرىمەن.

ـــ شاھ مەلىكىسى؟ ـــ كارۋانبېشى ساقلىنى تۇتاملاپ كۈلدى، ـــ شاھ مەلىكىسى ئۇچراتمىدۇق، ئەمما ئاچلىق ۋە تەشنالىقتىن ئۆلۈم قۇچىغىدا يېتىپ قالغان بىر دۇانە قىزنى تېپىۋالدۇق.

— ئۇ قېنى؟

— ئارقىدىكى تۆگىگە ئارتىلغان كاجۇادا[1].

ئابدۇلبارى بىرنەچچە ھەمراھلىرى بىلەن ئات چاپتۇرۇپ بېرىپ، تۆگىدىكى كاجۇانى يەرگە ئالدى. پۇتلىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ، قوللىرىنى تاشلاپ ياتقان ئايسۇلتان تونۇغۇسىز ئۆزگىرىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ چىرايى كۆكىرىپ، بەجايىكى كونا مېيىتقىلا ئوخشايىتتى. قاپاقلىرى ئولتۇرۇشقان، بۇرۇنلىرى قىڭراق بىسىدەك، قوۋۇزلىرى چۆككەن، قاشلىرى قېيىلغان، بوستان چاچلىرى چۇۋۇلغان ھالدا بىقۇل، بىنەزەر كۆزلىرىنى يۇمۇپ ياتاتتى. ئابدۇلبارى يىغلىۋەتتى. باشقىلارمۇ ئۆزلىرىنى تۇتۇپ ئالالمىدى ...

... زىلۋا پادىچىنىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ گەپ قىلالماي قالدى. ئۇ گىلەمدىكى قېتىپ قالغان چۆپىتەك بىر نېمىنى تاتىلىغان بولۇپ، ئۇزۇن ئولتۇردى. لېكىن ئۇنىڭ بىلەكلىرىگە تەرمۇ ياكى ياشمۇ ئەيتاۋۇر ئۇششاق سۇ تامچىلىرى تېمىۋاتاتتى ... ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇل مۇلۇكمۇ شايى پوتىسىدا كۆزلىرىنى سۇرتۇپ، بېشىنى توختىماي چايقايتتى. بۇ ئېچىنىشلىق كۆرۈنۈشلەر ھوشيار شاھىنشاھ شەمسىنىڭ نەزىرىدىن چەتتە قالمىدى. ئۇ، بېشى ساڭگىلاپ چاتىرىقىغا كىرىپ كەتكەن زۇھرۇللا زامان، قۇتبىدىن قۇتيار، ئۆلىما خەلىپە بۇزرۇكلەرگە ئۆچمەنلىك نەزەردە تىكىلدى.

— ئوبدان ئىنىم، — دېدى شاھىنشاھ شەمس پادىچىغا قاراپ، — كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما. كۆپ ئىشلاردىن خەۋەردار ئىكەنسەن، ئېيتقانلىرىڭنىڭ تېگىگە يېتىۋاتىمەن. يەتكەنسېرى

---

① كاجۇا — ئات، ئېشەك، تۆگىلەرنىڭ ئىككى يېنىغا ئارتىپ يۈك توشۇيدىغان ئۇزۇن ھەم چوڭقۇر سېۋەت.

شاھ، ۋەزىر، ئەركانلاردىن نومۇس قىلىۋاتىمەن.

ـــ بىچارە ئاجىزە ئايسۇلتانغا، ـــ پادىچىنىڭ ئاۋازى غاراڭ ـ غۇرۇڭ چىقتى، ـــ كەلگەن كەلگۈلۈك، ئاۋاملىرىمىز گويا مەككىگە بەيئەت قىلغاندەك تېۋىنىدىغان پادىشاھ ـ سۇلتانلاردىن، ۋەزىر ـ ئۆلىمالاردىن كەلدى. ئەمدى ... ئەمدى كىمگە ئىشەنگۈلۈك! ... ئەلگە زۇلۇم قىلغۇچە، ئۆزۈمگە زۇلۇم قىلاي، دەيدىغان شاھلارمۇ ئۆتەرمۇ كاشكى ... !!!

ـــ ئەي پادىچى بالا، گەپلىرىڭ باغرىمنى نەشتەردەك تىلدى! بولدى بەس، ھېكايەڭنى سۆزلە، ـــ دېدى شاھىنشاھ شەمس، ـــ ئابدۇلبارى ۋەزىر ئايسۇلتاننى قۇتقۇزۇۋالغان يەرگە كەلگەنغۇ دەيمەن، مېنى مەلىكىنىڭ ئاقىۋىتى تەقەززا قىلىۋاتىدۇ.

ـــ خاتىرجەملىرىگە تەسەننا شاھىنشاھىم، ـــ زىلۇا پادىچى بېشىنى كۆتۈردى، ـــ ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇلبارى ھەزرەتلىرى يېرىم جان بولۇپ قالغان ئايسۇلتاننى شاھ ئاتىسى زامانىدىن زۇھەلگە تاپشۇردى. قىزنىڭ ئەرۋاھىتەك بولۇپ كەتكەن سېيماسىدىن پادىشاھ قورقۇپ كەتتى. گەرچە ئۇنىڭ كۆزىدىن تامچە ياش تاممىغان بولسىمۇ، چىرايى پۈرۈشۈپ، ساقىلىنى تۇتاملاپ، بېشىنى ئۇزۇنغىچە چايقىدى.

تېۋىپ، ھۆكۈمالارنىڭ كېچە ـ كۈندۈز ئەملىشى، كېنىزەكلەرنىڭ قۇۋۇۋەتلىك غىزالار بىلەن بېقىشى، ئىنىكئاننىڭ تەنگە شىپا نەسىھەت، تەسەللىلىرىدىن ئايسۇلتان بىر ئاي بولغاندا سەھەت تېپىپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇ ئوردا ئىچىدىكى سارايى، ھوجرا، كۇتۇپخانا، راۋاقلاردا ئايلىنىپ يۈرگەچكە، پادىشاھ زامانىدىن زۇھەل ماقال ـ تەمسىل، تېپىشماق ھەم ئەقلگە سىغماس تەلەپ ـ شەرتلىرى ئارقىلىق ئاۋامغا زۇلۇم سالىدىغان ئىشلارنى قىلالمىدى. ئۇنىڭ ئەڭ

بۇرۇقتۇم بولۇۋاتقىنى كېنىزەك، دېدەكلەر بىلەن شارابخورلۇق قىلىپ كۆڭۈل ئاچالمايۋاتقانلىقى ئىدى. ھەر قېتىملىق يالىڭاچ شەھۋەتخورلۇق سورۇنلىرىدا ئالتۇن زىبۇزىننەتلەر، قىممەت باھالىق جاۋاھىراتلاردىن «تارتۇق»، «ئىنئام» ئېلىپ دەندەپ قالغان ساھىبجامال كېنىزەكلەر، ئون نەچچە ياشلىق دېدەكلەر ھەر قېتىم قاش ـ كۆزلىرىنى ئويناتقىپ، ئۇياتسىز ئىما ـ ئىشارىلەرنى قىلغاندا شاھنىڭ نەلىرىدۇر قۇتراپ، ئولتۇرالماي قالاتتى. ئەمما ئۇ يۇز ـ خاتىرنى بىلمەيدىغان «يۇزىدە تۇكى بار» قىزىدىن قورقۇپ، ئەدىلىكتە ئىنامىغا پاتقانىدى.

زامانىدىن زۇھەل ئايسۇلتاننى شەھەر سىرتىدىكى چاھار باغقا ئاپىرىۋېتىشنى ئويلاشقان بولسىمۇ، لېكىن قورقۇپ قالدى. كونىلار: « قىز بالا ئەسكىلىك قىلىمەن دېسە، ئېشەك تىزىكى دالدا» دەپ خويمۇ توغرا دەپتىكەن. قامچىسىدىن قان تامىدىغان قاراۋۇللار، قورۇقچىلار شۇنچە قاتتىق ئىسكەنجىگە ئېلىپ تۇرسىمۇ، چاھارباغقا خوجاۋاپادەك دۇئانىلەرنى ئەكىرىۋالغانلىقىنى كۆرمەمدىغان، تېخى ئۇنىڭغا «مېۋىلەرگە قارايدىغا قۇل» دېگەن تونىنى كىيگۈزۈپ قويغىنىنى قارا!

زامانىدىن زۇھەلنىڭ ئەنسىرەيدىغىنى بۇلا ئەمەس ئىدى. خوجاۋاپا بوغۇزلىنىپ، ئايسۇلتان كىملەر تەرىپىدىندۇر تۇتقۇن قىلىنماقچى بولغان پاجىئە شاھىنى راستتىنلا چۆچۈتۈپ قويغانىدى. ئۇ ئۆزىگە تەسەللى بېرىپ، كۆڭلىنى ئالداپ باقسىمۇ، يۈرىكىگە لاي سۈدەك تىنىپ قالغان قۇلنەزەر قۇتبى ھەققىدىكى گۇمان زادىلا پەسەيمىدى. ئۇنىڭ پادىشاھنىڭ ئىجازىتىسىز چاھارباغقا ئايغاقچى قويۇشى پەقەت ئايسۇلتاننى نازارەت قىلىش ئۈچۈن ئىدى. ئۇ ئەپلىك پۇرسەتتە مەلىكىنى تۇتقۇن قىلماي قالمايتتى. شۇڭا ئايسۇلتاننى چاھارباغقا ئاپىرىپ

قويۇش، خۇددى چۈجىنى تۇلكىنىڭ ئۇۋىسىغا ئاپىرىپ بەرگەندەكلا نادانلىق ئىدى.

زامانىدىن زۇھەل ئۇيان ئويلا، بۇيان ئويلا ئاخىر ئايسۇلتانىنى ئۇستازى ئۆلىما ھاجى خەلىپىنىڭ ھۇزۇرىغا ئاپىرىپ قويۇشنى لايىق كۆردى. ئۇ يەردە ئۇستازىنىڭ تەرىتىگە سۇ بېرىپ ساۋاب ئالسا، يەنە بىر تەرەپتىن، بىلىم ئېلىپ، ئەقىللىق، دانا قىزلاردىن بولمامدۇ؟!

ھاجى خەلىپە ئۇزۇن ئۆمۇر كۆرگەن، يەتتە ئىقلىم بويىچە مۇرىتى نەچچە مىڭغا يەتكەن، ناھايىتى تەقۋادار مولا، ئۆلىما كىشى بولۇپ، كۆپ پادىشاھلار ئۇنىڭ مۇرىتى ئىدى. زامانىدىن زۇھەل ھەر جۈمە كۈنى ئۇنى مەپە بىلەن ئەكېلىپ، ئۇنىڭدىن دەرس ئاڭلاپ، ئەقىل ئۆگىنەتتى. ئۇ، خانىش ئۆلۈپ شاھ ئەيش ـ ئىشرەت، كەيپ ـ ساپاغا بېرىلىپ كەتكەندىن كېيىن، ئانچە كەلمەس بولۇپ قالغانىدى. بىر كۈنى زامانىدىن زۇھەل ئۇنىڭغا مۇنداق ئىلتىجا قىلدى:

ـــ پىر ئۇستازىم، خوجاڭاپا بوغۇزلىنىپ، قىزىم قاراقچىلار تەرىپىدىن تەھدىتكە ئۇچرىغاندىن بېرى، كۆڭلۈم بەك پەرىشان. ئۇنى ئوردىدا ساقلاشتىنمۇ قورقۇپ قالدىم. شۇڭا ئۇنى سىلىگە تاپشۇرسام، تاھارەتلىرىگە سۇ بەرگەچ، سىلىدىن ئەلىم ـ تەلىم ئالسا دېگەن ئويدا بولۇۋاتىمەن.

ـــ ئايسۇلتان قىزىمىز ئۇچۇن، ئاتايىتەن چاھارباغ سالدۇرغانىدىلىغۇ؟

ـــ چاھارباغ شەھەر سىرتىدا بولغاچقا، كۆڭۈل تىندۇرالمىدىم ...

ـــ كۆڭۈللىرىدىكىنى دېمىدىلە، ـــ ھاجى خەلىپە ئاچچىققىنە كۈلۈمسىرىدى، ـــ راست گەپنى قىلغاندا بەزى ئاچكۆز بۆرىلەرنىڭ كۆزىدىن نېرى تۇرسۇن دېمەكچىغۇ سىلى.

ـــ پاھ، ئەۋلىيادەك گەپ قىلدىلە ئۇستازىم، ـــ زامانىدىن زۇھەل ئاستاغىنە پىچىرلىدى، ـــ ئۆزلىرىمۇ ئاز ـ تولا سېزىپتىكەنلىدە.

ـــ ئاز ـ تولا ئەمەس، خېلىلا كۆپ مۇسەللىگەنمەن، ـــ ھاجى خەلىپە گېلىنى قىرىپ قويدى، ـــ سىلى سەزدىلىمىكى، ئۆزلىرى قىزلىرى بىلەن مۇباھىسە قىلىپ ژار ـ ژۇر ژارقىراشقاندا، ئۇ بۆرە ياخشىچاق بولۇپ ئايسۇلتانغا ئاغىدۇ. ئەمما ئۇ يوق يەردە، يامان گېپىنى قىلىپ، ئەدىپىنى بېرىش، جازالاش ژەھاكازالار ھەققىدە گەپ ئۇرىدۇ.

ـــ بۇ ... بۇ ... نېمە ئۈچۈن ئەمدى؟

ـــ ئۇنىڭدا چوڭقۇر تەسىر قالدۇرۇش ئۈچۈن، ئالدىدا ئۇنى قۇتقۇزغان بولىدۇ، ئۇ يوق يەردە سىلىگە جازالىتىپ يېتىم قالدۇرۇشنى كۆزلەيدۇ. ھىماتسىز، زۇلۇم ئىچىدە خورلانغان ھەرقانداق ئاجىزە بېشىغا كۇن چۈشكەندە سايىۋەن بولغان ئالۋاستىنىمۇ شاپائەتچىم، دەپ سەجدە قىلىدۇ ...

ـــ پاھ، پاھ، دانا، دانا، ـــ شاھ تەسىرلەنگىنىدىن بېشىنى گىلدىڭلىتىپ كەتتى، ـــ ھەزرەتلىرىنىڭ ھەر قەتىرە لەۋزى ئەقىل ـ ئەزمىنىڭ ئاجايىپ مېۋىسىدۇر ...

ـــ شاھ ئالىيلىرى، مەن مەمنۇنمەن، ناھايىتى مەمنۇنمەن، ـــ ھاجى خەلىپىنىڭ قاپاقلىرى سۈزۈلدى، ـــ سىلى ئويغىنىپلا، كۆزلىرى روشەنلىشىپتۇ ... پاسىق بەندىلەرنىڭ كۆپۈر نىيەتلىرىنى سېزىۋاپتىلا ... ئۆگەنگەنلىرى بىكار كەتمەپتۇ ...

ـــ بۇمۇ سىلىنىڭ ئىلىم ـ كارامەتلىرىدىن بولغان. شۇڭا قىزىمنى ئالتۇنغا يېقىن يۈرسەك چىڭى يۇقىدۇ دەپ ئۆزلىرىگە تاپشۇرماقچى بولۇۋاتىمەنغۇ!

ـــ بەلەن ئويلاپلا، ـــ ھاجى خەلىپە غۇرتتىدا يۇتۇندى، ـــ

مېنىڭ ئارامگاھىم مىسلىسىز چوڭ، ھۇجرا - ئايۋانلىرىم بىھېسابتۇر. سىلىنىڭ قىزلىرى مېنىڭ قىزىمغا ئوخشاش ... ئامانەتلىرىنى ياخشى ساقلاپ ئۆزلىرىگە ئامان - ئېسەن تاپشۇرۇش ناھايىتى ئۇلۇغ ۋە ساۋاب ئىشتۇر.

ئەمما زامانىدىن زۇھەل قىزى بىلەن سۆھبەتلىشىپ ئۇنى ھاجى خەلىپىنىڭ ھۇزۇرىغا بېرىشقا كۆندۈرەلمىدى. شاھ يېلىندى، يالۋۇردى، نۇرغۇن نەسىھەتلەرنى قىلدى. ئايسۇلتان قايىل بولمىدى. ئاخىر ئامالسىز قالغان زامانىدىن زۇھەل ئۆزى ئۆچ كۆرىدىغان، ئۆلۈمگە بۇيرۇپ قىزى تەرىپىدىن بىكار قىلىنغان، ھۇرۇن دۇئانىنى شاھ قىلىپ، خەلقئالەم ئالدىدا يۈز كۆتۈرەلمەس رەسۋا قىلغان ئابدۇلبارى ۋەزىرنىڭ قىزى ئەمىنەنى مىسال قىلىپ كۆرسەتتى:

— قارا! قىزىم، دوستۇڭنىز ئەمىنە چېغىدا بىر دانا پازىلنىڭ قولىدا بىلىم تەھسىل قىلىش ئۈچۈن ھېرات شەھىرىگە كېتىپتۇ. ئۇ قايتىپ كەلسە، ئۇنىڭ بىلىمى ئالدىدا يەرگە قاراپ قالسىڭىز ئېيتقۇسىز نومۇسقۇ!

— ئۆلىما ھاجى خەلىپە راستتىنلا ماڭا ساۋاق بېرەمۇ؟

— بۇنىمۇ سوراش كېتەمدۇ؟

— بوپتۇ، باراي.

— ھەببەللى، مانا ئەمدى بولدى، ئات باقار سىزنى ئەتىلا پەيتۇن بىلەن ئاپىرىپ قويسۇن.

ئايسۇلتان خەلىپىنىڭ ھۇزۇرىغا بېرىپ بىرنەچچە كۈن ئۆتە - ئۆتمەيلا ھاجى خەلىپە ئۇنى «نامەھرەم» بولىسىز، دەپ تالا - تۇزلەرگىمۇ چىقارمىدى. بارا - بارا ئۇ خەلىپىنىڭ قاپىقىدىن ئەندىكىپ بوسۇغا ئاتلاپ چىقالمايدىغان بولدى. خەلىپىنى چاقىرىدىغان يەرلەر كۆپ بولغاچقا، ئالدىراشچىلىق ئىچىدىلا

ئۆتەتتى. ئايسۇلتانمۇ ئۇنىڭ ساۋاق بېرىشىنى كۈتۈپ، ھۇجرا ئىچىدە تەنھالىق، زېرىكەرلىك كۈنلەرنى ئۆتكۈزۈشكە باشلىدى. ئەمما ھاجى خەلىپە قاچانكى پەيدا بولسا ئايسۇلتاننىڭ ھۇجرىسىغا كىرىپ ئۇنى يوقلاشنى ئۇنتۇمايتتى. ھەتتا يۈزىنى، بېشىنى سىلاپ ئەركىلىتىپمۇ قويياتتى. بىر كۈنى ئۇنىڭ قولى چوقچىيىپ تۇرغان ئالمىدەك كۆكسىگە كېلىشى، ئايسۇلتان خۇددى ھەرە چېقىۋالغاندەك چۆچۈپ ئارقىغا داجىدى.

ئارىدىن بىر ئاي ئۆتتى. ھاجى خەلىپە قىزغا ساۋاق بېرىشنى ئۇنتۇپ قالغاندەك خىيالىي يۇرەتتى. ئايسۇلتان باغدا تۇۋىگە چۈشكەن ئالمىلارنى سېۋىتىگە تېرىپ يۈرگەن بىر كۈنى، مەھەللىدىكى بىرقانچە قىز ـ چوكانلار باغقا كىرىپ كەلدى. ئۇلار ساۋاب تېپىش ھەم مالالرىغا ئوت ئېلىش ئۈچۈن ئارىلاپ ـ ئارىلاپلا خەلىپىنىڭ چوڭ بېغىدا ئوت ئوتايتتى. ئېرىق ۋە قىرلارنى چېپىپ رەتلەيتتى. خەلىپە ئۇلارغا ھېچقانداق ھەقمۇ بەرمەيتتى. يالغۇزچىلىقتا زېرىكىپ نېمە قىلارىنى بىلمەيدىغان ئايسۇلتان ئۇلار بىلەن بىردەم ـ يېرىمدەم پاراڭلاشسا كۆڭلى ئېچىلىپ قالاتتى. شۇڭا ئۇ سېۋىتىگە تەرگەن ئالمىلارنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا قويۇپ، ئۆزىمۇ قىر بېشىدا ئولتۇردى.

ــ ئايسۇلتان قىز، ــ دېدى دىقماققىنا چوكان، ــ ئۆزىڭىز پەرىزاتتەك چىرايلىقكەنسىز ھەم بەگنىڭ قىزىدەكمۇ قىلىنسىز، شۇنداق تۇرۇقلۇق بوۋىڭىزدەك ئادەمگە تەگكىنىڭىز نېمىسى؟

ــ راست، ــ ئاق سېرىق قىز قولىدىكى ئالمىنى يېگەچ گەپ قىلدى، ــ سىزدىكى چىراي ۋە لاتاپەت مەندە بولىدىغان بولسا، شاھزادىگە تېگەتتىم.

ــ ۋاي خۇدايىم، نېمە دەۋاتىسىلەر، ــ ئايسۇلتان خاپا بولدى، ــ مەن بۇ يەرگە ھاجى خەلىپىدىن ساۋاق ئالغىلى

كەلگەن تۇرسام، نېمانداق بىمەنە گەپلەرنى قىلىسىلەر.

قىز ـ چوكانلار ئايسۇلتانىنىڭ ئۆڭگەنلىكىدىن خىجىل بولۇپ، تىللىرىنى چىقىرىپ بىر ـ بىرىگە قاراپ قويۇشتى. لېكىن باشتا گەپ باشلىغان دىققاق چوكان ئۆزىنى ئاقلىماقچى بولغاندەك ئاستا غودۇڭشىپ قويدى:

ـــ هاجى خەلىپىنىڭ يېزا ـ سەھرالاردا نىكاھلاپ ئالغان قىزلىرى خېلى كۆپ. هەتتا بەزى ئادەملەر ساۋاب تاپىمىز دەپ ئۆزلىرىنىڭ نارەسىدە قىزلىرىنى دۇئا قىلدۇرىدۇ ... ، ـــ دېدى چوكان ئۇزۇن چېچىنى ئارقىغا تاشلاپ، ـــ شۇڭا ئالدى قورۇ بىلەن كەينى قورۇغا كىرگەن هەرقانداق قىز خەلىپىنىڭ دېدىكى، توقمىلى ياكى خوتۇنى بولىدۇ.

ـــ ئالدى قورۇدىلا بەش خوتۇنى بار، ـــ قاپاقلىرىنى سۇزدى قارا چوكان، ـــ يەنە خوتۇنغا تويمايدىكەن بۇ ئۆلمەيدىغان قېرى ...

ئۇلار «ئۆھۆ» دەپ يۆتەلگەن ئاۋازدىن چۆچۈپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى ـ دە، هاجى خەلىپىنى كۆرۈپ چوڭقۇر تەزىم قىلىشتى. خەلىپە ئۇلارغا تىكەندەك قادىلىپ تۇراتتى.

ـــ يۇزلىرىڭنى نېمىشقا يېپىشمىدىڭ مۇرتەد[1] لەر، ـــ ۋارقىرىدى خەلىپە، ـــ نامەھرەملىك گۇناهىنى سادىر قىلغانلار دوزىخىدۇر، يوقىلىش!

شۇنىڭدىن كېيىن خەلىپە سىرتتىن خوتۇنلارنى قورۇغا كىرگۈزمەيدىغان هەم ئايسۇلتانىنىڭ ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈشنى چەكلەيدىغان بولدى. ئۇ بۇنىڭدىنمۇ خاتىرجەم بولالماي مەلىكىنى ئىچكىرىدىكى بىر ئۆيگە بەنت قىلدى. ئادەتتە ئۇچ كۈندە بىر قېتىم مەلىكىنىڭ هۆسن ـ جامالىدىن بەهرە ئالىدىغان خەلىپە ئەمدىلىكتە هەر كۈنى ئۇنى يوقلايدىغان، ئىشقى ـ سەۋدا هەققىدە

[1] مۇرتەد ـــ دىندىن ئازغان، دىنسىز، دىنغا ئاسىيلىق قىلغان مەنىدە.

لاۋزا گەپلەرنى قىلىدىغان بولدى. بارا ـ بارا ئايسۇلتانىنى كۆرمىسە يۇرىكى چىدىمايدىغان ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى.

كۈنلەردىن بىر كۈنى كەچلىك گۈگۈم ۋاقتىدا خەلىپە باغدىن قايتىپ چىقىۋېتىپ، ئايسۇلتاننىڭ ئايدەك جامالىنى غۇۋا كۆرۈپ قالدى. مەلىكە بېشىغا رومال ئارتىپ يۈزلىرىنى ئورۇۋالغاچقا، ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي قالدى. ئەلەڭ ـ سەلەڭلا بولۇپ قالغان خەلىپە:

ـــ ئاھ خۇدا، ئۇ پەرىمىدۇ ياكى ئادەمىمدۇ؟ ـــ دېگىنىچە پالاققىدە يېقىلىپ هوشىدىن كەتتى ...

... زىلۋا پادىچى سۆزلەپ، مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، بايا تىن بېرى سورۇندا ياۋامۇشۇكتەك چەكچىيىپ ئولتۇرغان ئۆلىما خەلىپە بۇزرۇك ئۆڭۈپ ـ تاتىرىپ، خۇددى «خۇدۇكى بارنىڭ مونىكى بار» دېگەندەك ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى:

ـــ ھەي يالغانچى، شۇم كاززاپ، نېمىلەرنى بىلجىرلاپ يۈرىسەن؟ ئەجەبمۇ يالغان ـ ياۋىداقلارنى توقۇشقا ئۇستىكەنسىنا، مېنىڭ زادى تاقىتىم قالمىدى، ـــ ۋارقىرىدى هاجى خەلىپە، ـــ ئەمدى سېپىق ئاغزىڭنى يىغىشتۇرۇپ، دەرھال بۇ يەردىن يوقال!

ـــ نېمە بولدى بۇزرۇكۇارىم، ـــ شاھىنشاھ شەمسىنىڭ ئاچچىقى كەلگەندى، ـــ هېكايىدىكى هاجى خەلىپە سىلى بولامدىلا نېمە؟

ـــ يو ... يوقسۇ، شاھىنشاھىم ...

غەزەپ ئاچچىقىدا شاھىنشاھنىڭ بارلىقىنى ئەستىن چىقىرىپ قويغان خەلىپە بۇزرۇك ئۆزىنى ئاشكارىلاپ قويغانلىقىنى بىلمەي قالدى. ئۇ ئەمدى ئۆزىنى ئاقلاپمۇ ئاقلاپ بولالمايتتى.

ـــ سە ... سەت بولدى مېھمانلار، ـــ ئۇ غەلىتىلا ھىجايدى، ـــ ھاجى خەلىپە دېگەن مەخلۇققا ئاچچىقىم كېلىپ ...

ـــ بۇنداق «مەخلۇق»لار ئارىمىزدىمۇ بار، ـــ مەسخىرىلىك كۆلدى شەمىس، ـــ بۇنىڭ ھەيران قالغۇچىلىكى يوق ...

ـــ ئەجەب كەيپىنى ئۇچۇردى بۇ ئادەم، ـــ ئەكبەر ئەلى غودۇڭشىدى، ـــ ئېيىت بۇرادەر، ئېيتقىن، بىز سېنىڭ ئاغزىڭغىلا قاراپ قالدۇق.

ـــ ئېيتسۇن، ئېيتسۇن ـــ ھەممەيلەن تەرەپ ـ تەرەپتىن ۋارقىراشتى. بۇ قورقۇنچلۇق، ھەر كەلىمە سۆزلىرىدىن ئەجەل پۇراپ تۇرىدىغان ھېكايىدىن ئۇنلىرى ئىچىگە چۈشۈپ، تۇنجۇقۇپ ئولتۇرۇشقان قۇتبىدىن قۇتيار، كىرەنشا نامچى، خەلىپە بۇزرۇك، زۇھرۇللا زامان، زىكرىيا زاھىتلار ئېغىر ئەندىشىگە چۈشۈپ قالغانىدى. ئەما باشقا شاھ ۋە مۆتىۋەر زاتلار پادىچى بالىنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئولتۇراتتى.

پادىچى شاھىنشاھ شەمسىنىڭ پەرمانىدىن جانلىنىپ ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇردى:

باغدا ھوشىدىن كەتكەن ھاجى خەلىپە بىر چاغدىلا ھوشىغا كېلىپ، ئىنجىقلاپ ئاران ئورنىدىن تۇردى ـ دە، ئۆيىگە كىرىپ خوتۇنلىرىدىن:

ـــ بايا باغدىن سۈپۈرگە ئېلىپ ماڭغان قايسىڭ، ـــ دەپ سورىدى.

ـــ ئايسۇلتان سۈپۈرگە كۆتۈرۈپ يۈرەتتى، بەلكىم شۇدۇر، ـــ دېدى چوڭ خوتۇن.

ـــ ھە، شۇنداقمۇ؟

خەلىپە شۇ كۈندىن باشلاپ ئايسۇلتانغا ئاشىق بولۇپ، قىزنىڭ ئەھۋالىنى كۈندە ئىككى ـ ئۈچ قېتىم سوراپ، جامالىنى كۆرۈپ

تۇرىدىغان بولدى. ئايسۇلتان خەلىپىنىڭ مۇنداق ھەددىدىن زىيادە ئۆچكە ياغلىرىنى ئېرىتىپ كېتىشىدىن گۇمان قىلىشقا باشلىدى. خەلىپە كۇندىن ـ كۇنگە قىزىنىڭ ئىشقىدا كۆيۈپ مەسچىتكىمۇ ۋە چاقىرغان يەرلەرگىمۇ بارمايدىغان بولدى. ئۇ ھەر كۇنى ئەپلىك پۇرسەت ئىزدەپ، ئىككىلا قورۇنىڭ خالىي قېلىشىنى تىلەيتتى. بىر كۇنى ئۇ، خېلىدىن بېرى كۆڭلىگە پۇكۇپ كېلىۋاتقان خىيالىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن خوتۇنلىرىنى چاقىردى. ئېگىز ـ پەس، ئورۇق ـ سېمىز، ئاق ـ قارا بەش خوتۇن ئۇنىڭ ئالدىدا تەڭ بولدى.

ـــ كېچىدىن چۈشۈمگە تېرەك مازاردىكى ئىنىم رەخمەتنىلەر كىرىپ قاپتۇ، سىلەر بۇگۇن شۇلارنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ھال ـ ئەھۋاللىرىنى سوراپ، مېنىڭ ئەۋەتكەنلىكىمنى ئېيتىپ مېھمان بولۇپ كېلىڭلار، ـــ دېدى ھاجى خەلىپە بېشىنى گىلدىڭلىتىپ، يولدا ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرگە ئارتۇقچە قارىماڭلار، يۈزۈڭلار يەردە بولسۇن، ئانچە كەچ قالماي قايتىپ كېلىڭلار.

خەلىپە بۇزرۇكتىن كۆڭۈل خۇشى تاپالمايدىغان بۇ بەش چوكان خۇشلۇقتىن يېرىلىپ كەتكىلى تاسلا قالدى. خەلىپىنىڭ بۇ كەڭچىلىكى كۇندە بولۇپ تۇرمىغاچقا، ئۇلار كۆزلىرىگە سۇرمە تارتىپ، يۈزلىرىدىكى سېرىق تۇكلەرنى موچىندا ئېلىپ، ئۇپا ـ ئەڭلىكنى بولدى دېگۇچە سۇرتۇپ ياساندى. بۇ بەش خوتۇن ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلاردا بولغاچقا، ئۆزىگە تەئەللۇق بىر ئېرىنىڭ بولۇشىنى قەۋەتلا خالايتتى. لېكىن ھاجى خەلىپىنى بەشكە بۆلگىلى بولمايتتى. بۆلگەن تەقدىردىمۇ بۇ ئورۇق، دوك، نىمجان قېرىنىڭ نېمىسى قالاتتى ... شۇنداقلىقىغا باقماي ئۇنىڭ كۇنداشلىقىنى دېمەيلا قويۇڭ، بازاردىن چاي ـ تۇز، كۆكتات، يىپ ـ

يىڭنە، بىر پارچە رەخت ئېلىش ئۈچۈن، بەش خوتۇنىنى بىر - بىرىگە قارانچۇق قىلىپ ئەۋەتتى. ئۇلارنىڭ ھەرقايسى جايلاردا ئويناپيدىغان ئويۇنى، ئىش - پۇشقىنى چىقىرىدىغان ئەرمىكى بولغاچقا، تەرەپكە تارتىلىپ كېتىپ، كەچتە ھەممىسى بىر يەرگە يىغىلىپ قايتىپ كېلەتتى - دە، ئوتتۇز يالغاننى ئېيتىپ يۈمشاقباش خەلىپىنى ئىشەندۈرەتتى. مانا شۇ تۇرقىدىمۇ ئۇلار ئېلىپ ماڭىدىغان سوۋغا - سالاملارنى تەييارلىغاچ، بىر - بىرىگە قاش - كۆزلىرىنى ئويناتقىپ ئىما - ئىشارىلەرنى قىلىشۋالدى.

خەلىپە بۇزرۇك خوتۇنلىرىنى مەپىگە سېلىپ يولغا سالغاندىن كېيىن، دەرۋازىنى مەھكەم تاقاپ، ئۈدۈل ئايسۇلتانىنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىپ كەلدى.

ـــ قىزىم، ـــ ھاجى خەلىپىنىڭ ئاۋازى تىترەپ چىقتى.

ـــ لەببەي، ـــ خەلىپىنىڭ يامان نىيىتىدىن خەۋەرسىز ئايسۇلتان يېنىك قەدەملەر بىلەن يېتىپ كەلدى، ـــ نېمىگە بۇيرۇيدىلىكىن؟

ـــ ناماز ۋاقتى بولدى، ئاپتۇۋنى ئېلىڭ.

... بۇ چاغدا قوقاستا ئولتۇرغاندەك تولغىنىپ بولالماي قالغان خەلىپە بۇزرۇك ئورنىدىن تۇرۇپ تالاغا ماڭدى. پۇتۇن دىققەت - ئېتىبارى ھېكايىدا قالغان مېھمانلار ئۇنىڭغا دىققەت قىلمىغانىدى. لېكىن چېچەن پادىچى ھېكايىسىنى توختىتىپ ئۇنىڭغا قارىدى:

ـــ تەقسىر، شاھىنشاھنىڭ ئىجازىتىسىز سىرتقا چىقىشقا بولمايدىغانلىقى ئۈزلىرىگە ئايانغۇ دەيمەن، ـــ پادىچى «شۇنداقمۇ؟» دېگەندەك باشقىلارغا قاراپ قويدى، ـــ قارىسىلا، ئىشىكتىكى قاراۋۇللارمۇ سىلىگە ئالىيىۋاتىدۇ ...

ـــ ئا ... ھېكايىنىڭ پەيزىنى قاچۇرماي، جايىلىرىدا كۆتلىرىنى بېسىپ ئولتۇرسىلا، ـــ دېدى شەمس قوپال ئاۋازدا، ـــ بىرەەم بىر نېمە دەپ چالۇاقايلا، بىرەەم ئورۇنلىرىدىن تۇرۇۋالمىدىلا، بۇ ھېكايە پۇشقاقلىرىغا پىت سېلىپ قويمىغاندۇ؟ ...

ـــ ئەمدى شۇ زەرە قىستاپ ...

ـــ سۈيدۈكنى تۇتالماسلىق شەھۋەتخورلاردا بولمىدىغان كېسەللىك، ـــ شاھىنشاھ يۈز ـ خاتىر قىلمىدى، ـــ سىلى تەقۋادار، تېقىمى پوق خەلىپىلەردىن بولمىسىلا ...

ـــ ئولتۇرسىلا دەيمەن، ـــ ھېكايىغا بېشىچە كىرىپ كەتكەن خەلەپ شاھزادىسى ئەكبەر ئەلى جىلە بولۇپ ۋارقىرىدى، ـــ خوشلاشمىغان مېھماندەك ئۆرە تۇرۇۋالماي.

خەلىپە بۇزرۇك تېلىقىپقىنا كېلىپ جايىغا ئولتۇرىدى ـ دە، پادىچىغا قىنقىماس رەقىبلەردەك ئالايدى ھەم ئېغىر پۇشاڭشىپ قويدى. ئاڭغۇچە پادىچى ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇردى.

... ئايسۇلتان ئاپتۇۋنى ئېلىپ ئۇنىڭغا سۇنۇشىغا، خەلىپە قىزنىڭ بىلىكىنى كاپلا قىلىپ تۇتۇۋېلىپ، سۆيمەكچى بولدى، دەھشەت سەسكىنىپ كەتكەن مەلىكە بىرلا يۇلقۇنۇپ، ئۇنىڭ چاڭگىلىدىن ئاجراپ چىقتى ـ دە، بىرنەچچە قەدەم نېرىدا خەلىپىنىڭ خۇنۇك چىرايىغا نەپرەت بىلەن تىكىلدى:

ـــ ھەي، قايسى يۈزۈڭ بىلەن ماڭا خىيانەت قىلىۋاتسەن، قېرى دەللە! ۋۇي قاقباش مۇناپىق، ـــ ئايسۇلتان خەلىپىنىڭ چۈمبەردىسىنى يىرتىۋەتتى، ـــ «ئۆلىما»، «بۇزرۇك» نىقابلىرىغا پۈركۈنۈۋالغان ياۋۇز مەخلۇق!

ئىشىنىڭ چاتاقلىقىنى سەزگەن خەلىپە دەرھال دىنىي مىزانلار بىلەن ئايسۇلتانغا قورقاق سالدى.

ـــ سۇف، سۇف، سۇف! توۋا قىل، ھازىر توۋا قىل! ماڭا

ھاقارەت قىلغىنىڭ ئۈچۈن، تەقسىراتقا كېتىسەن. دەرھال تۇۋا قىل ... ، ــ دېدى ھاجى خەلىپە قوللىرىنى شىلتىپ، ــ ھازىر تۇۋا قىلساڭمۇ ئۇلگۈرسەن، بولمىسا جەننەت يۈزى كۆرەلمەي، دوزاختا بىر سەقىم كۈلگە ئايلىنىسەن بەتبەخت ...

ــ تۇۋا قىلمايمەن ... سېنىڭدەك قارا يۈز، زىناخورلار ئۈچۈن گۇناھكار بولسام بولاي! ــ ئايسۇلتان يىغلىۋەتتى، ــ ئۆلىما، خەلىپە، بۇزرۇك دېگەنلەر سەندەك بولىدىغان بولسا، لەنەت سەنلەرگە!

ــ ئەخمەق، ئۇنۇڭنى چىقارما، نېمانچە ۋارقىرايسەن؟

خەلىپە دوڭغاسلاپ بارغىنىچە مەلىكىنى بىر كاچات سېلىۋەتتى. بۇ خورلۇقتىن پۈتۈن ۋۇجۇدى لەرزىگە كەلگەن ئايسۇلتان:

ــ مۇناپىق پوق ساقال، يوقال كۆزۈمدىن! ــ دەپلا قولىدىكى مىس ئاپتۇۋۇنى خەلىپىگە زەردە بىلەن ئاتقانىدى، ئاپتۇۋا خەلىپىنىڭ پېشانىسىگە تېگىپ، يوغانلا يەرنى يېرىۋەتتى. ئېتىلىپ چىقىقان قان كۆز يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە خەلىپىنىڭ يۈزلىرىنى قىپقىزىل بويىپ، ساقاللىرىدىن تامچىلاپ چۈشمەكتە ئىدى. خەلىپە شۇ يەردىلا ھوشسىزلىنىپ يېتىپ قالدى ...

... ھېكايە ئاڭلاپ ئولتۇرغۇچىلارنىڭ ئىچىدە بىر بۇلۇڭدا بېشىنى قولتۇقىغا تىقىۋالغان ئۆلىما خەلىپە بۇزرۇك ھېچكىمگە قارىيالماي تۇگۈلۈپ ئولتۇراتتى. زۇھرۇلا زامان ئۇنىڭغا تىل بىلەن ئىزھار قىلىپ بولالمىغۇدەك ئۆچمەنلىك نەزىرىدە تىكىلدى. شۇنچە زامانلار «ئۆلىما»، «پىر ئۇستاز»، «بۇزرۇك»، «دانىشمەن» دەپ بەيئەت قىلغان، قول بېرىپ مۇرىت بولغان ھەم چوقۇنىدىغان ئادىمىنىڭ ئاقارغان ساقىلى، ياشىغان يېشى، ئۆگەنگەن ئەھلى ئىلمى، دىنىي ئۇنۋانلىرىغا باقماي، نەۋرىسىدەك

قىزغا، يەنە كېلىپ يېقىن دوستى، شاگىرتىنىڭ ئامانىتىگە خىيانەت قىلماقچى بولغانلىقى ئۈنى يەتتە قات ئاسماندىن تاشلىۋەتكەندەك بولدى. ئۇ: «توۋا!» دەپ ياقىسىنى تۇتۇپ، تۆكلۈك لەۋلىرىنى چىشلىدى، ئادەم دېگەن مال ـ دۇنيا، مەنپەئەت، ئىمتىياز بولۇپمۇ گۈزەل قىزلار دوقمۇشىغا دۇچ كەلگەندە خۇدايىم جەننەتنى ۋەدە قىلىپ تۇرسىمۇ، ئاتلاپ ئۆتۈپ كېتىدىكەن! توۋا، توۋا، تەكرى بۇ ئەركەك ـ چىشى بەندىلەرنىڭ تۈز ـ تەمىنى تەكشەپ، شەربەت قىيامىلىرىدا قاينىتىپ، شېرىن ئازاب ئوچاقلىرىدا تاۋلاپ، ھەتتا ياراتقان ئىگىسىنى تونۇمىغۇدەك، نېمانچە تاتلىق يارىتىۋەتكەن بولغىيتتى!

زۇھرۇللا زامان خەلىپە بۇزرۇككە نەپرەت بىلەن تىكىلىپ قالغان مۇشۇ پەيتتە، مېھمانلارنىڭمۇ كۆزى خەلىپىنىڭ پېشانىسىدىكى يېرىم ئايسىمان تارتۇقا قادالغانىدى! ئاڭغۇچە پادىچى بالا ھېكايىسىنى مۇنداق ئۇلاپ كەتتى.

... ئايسۇلتان بېشىغا پۈركەنجىسىنى ئارتىپ، دەرۋازىدىن چىققان پېتى كېچىلەپ دادىسىنىڭ ئۆيىگە يېنىپ كەلدى ـ دە، ھېچنېمە كۆرمىگەن ـ بىلمىگەن بولۇپ تۇرۇۋالدى، بۇنى كۆرگەن زامانىدىن زۇھەل:

ـــ قىزىم، نېمىشقا كېچىلەپ يېنىپ كەلدىڭ؟ ـــ دەپ سورىغانىدى. مەلىكە دادىسىغا:

ـــ بىرنەچچە كۈندىن بېرى كۈندىلا چۈشۈمگە كىرىسىلەر. شۇڭا سىلەرنى سېغىنىپ يېنىپ كەلدىم، ـــ دەپ راست گەپنى دېيىشكە يۈزى چىدىمىدى.

ـــ قىزىم، كېچىلىرى تالا ـ تۈزلەرگە چىقما، بالا ـ قازاغا ئۈچراپ قالىسەن، پەخەس بول؟ ـــ شاھ يەنىلا قۇلىنەزەر قۇتبىدىن ئەنسىرەپ تۇراتتى، ـــ خوجاۋاپانىڭ قانداق پاجىئەلىك ئۆلۈپ

كەتكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالما ...

ــ بىلمەن دادا، مەندىن ۋايىم يېمە.

ــ قىزىم، كۆڭۈلسىز ئىشلارغۇ ئۆتۈپ كەتتى، ــ شاھ قىزىنى چېكىپ كۆرمەكچى بولدى، ــ شۇنداقتىمۇ سورىغۇم كېلىۋاتىدۇ.

ــ نېمە ئىشتى دادا، قېنى سوراۋەرگىن.

ــ ئەسلىدە خوجاۋاپا چاھار بېغىدىكى مېۋىلەرگە قارايدىغان بىر قۇل ئىكەنغۇ، ئۇنى مەن ئېنىقلاپ كۆردۈم. بىر شاھ مەلىكىسى ئەرزىمەس قۇلغا ئۆزىنى بەخشەندە قىلسا، ئۇ قىزنىڭ ئەخلاق ـ پەزىلىتىنى، غۇرۇر ـ ئىپتىخارىنى نېمە بىلەن ئۆلچەش كېرەك؟

ــ دادا، ئۇ ئەسلىدە قۇل ئەمەس.

ئايسۇلتان خوجاۋاپا بىلەن تونۇشقان جەريانىنى ئەينەن سۆزلەپ بەرگەن بولسىمۇ، ئەمما ئىنكىئانىسىنى ئاياپ راست گەپ قىلمىدى. ئۇ خوجاۋاپانى كېچىسى چاھار باغ تېمىدىن ئارتىلىپ چۈشۈپ، يەنە شۇ تامدىن ئارتىلدۇرۇپ باغقا ئېلىپ كىرگەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى. لېكىن شاھنىڭ ئىچىدىن ئۆرلىگەن ئوغا يۈزىگە تەپتى. بىر شاھ مەلىكىسى بۇزۇق ئايالىلاردەك كېچىلىرى تامدىن ئارتىلىپ، بىرلا قېتىم كۆرگەن يالاڭئاياغ دىۋانىلەرنى يۆلەپ ـ تارتىپ ئۆز ھۇزۇرىغا ئەكىرىپ، باغ پىنھانلىرىدا ناشايان قىلىقلارنى قىلىپ يۈرسە، ئۇنى قانداقمۇ ئىپپەت ـ نومۇسلۇق، شەرم ـ ھايالىق قىز دېگىلى بولسۇن! ھەي، ھەي، قىز بالا دېگەننى 11 ـ 12 ياشقا كىرگۈزۈپلا يېڭى ئۇزگەن پىدىگەندەك چاڭ ۋاقتىدا تالالىق قىلىۋەتكۈلۈككەن. 15 ـ 16 ياشقا كىرىپ قالدى ـ يۇ، بۇرنىغا جىگدە پۇراپ، يامان يوللارغا مېڭىپ قالمىدىكەن. مانا، ئايسۇلتان

قاردا قالغان پىدىگەندەك سولىشىپ، بەزلىشىپ، قېلىنلىشىپ كېتىپتۇ ئەمەسمۇ! بۇ قىزنى قاتتىق ئىسكەنجىگە ئالماي بولماپتۇ. ھېلىمۇ ئۇنىڭ شۇنچىلىك بۇزۇلغىنى يېتەرلا! ...

ــ دادا، جىمىپ كەتتىڭىزغۇ؟ ــ ئايسۇلتان ئەركىلىگەندەك شاھنىڭ قوللىرىنى تۇتقانىدى، شاھ دەرھالا قولىنى تارتىۋالدى، ــ بولدىلا ئەمدى، ئۇلار ئۆتۈپ كەتكەن ئىشلارغۇ، ئەمدى ئۇنداق بولمىغۇر ئىشلارنى قىلمىسام بولمىدىمۇ؟

«بولمىغۇر ئىشلار»نى قىلغانلىقىڭنى ئۆز ئاغزىڭ بىلەن ئېقرار قىلدىڭ؟ ئەمدى ئىچىڭدىن چىقىرالمىغان «يامان ئىشلىرىڭ قانچىلىك؟» دېگەن ئوي كۆڭلىدىن كەچكەن زامانىدىن زۇھەل «قىزىم راستىنلا بۇزۇلۇپ كېتىپتۇ، ئەمدى شاھلىق سەلتەنەتىگە داغ چۈشىدىغان بولدى. ئۇنى بىر ئامالالاپ يىراقلارغا يولغا سېلىۋەتسەم بولغۇدەك ...» دېگەن قارارغا كەلدى.

ــ ئەتىلا ھاجى خەلپەتنىڭ ھۇزۇرىغا قايىت، ــ شاھنىڭ بىردىنلا ئەلپازى بۇزۇلدى، ــ بولمىسا ياخشى ئاقىۋەت كۆرمەيسەن!

ــ بارمايمەن، ــ ئايسۇلتان يۈزىنى ئۆرىدى، ــ ئۇ ئەسكى قېرىكەن.

ــ ئاغزىڭنى تارت نائەھلى، ئۇ سېنىڭ ناشايان ئىشلىرىڭغا يول قويمامدىكەن؟

ــ ئۇ ... ئۇ ... ، ــ خەلىپىنىڭ قىلغان ئىشلىرىنى دېيىشكە ئايسۇلتاننىڭ قىزلىق نومۇسى يول قويمىدى، ــ قىسقىسى ئەسكى ئادەمكەن ...

كېچە بىر ۋاق بولۇپ كەتكەنىدى، قىزى بىلەن تاكاللىشىۋېرىپ چوڭ غەۋغا كۆتۈرۈلۈشتىن ھەزەر ئەيلىگەن

زامانىدىن زۇھەل ھەرەمخانىسىغا كىرىپ كەتتى. لېكىن ئۇنى ئاچچىق تۇتۇۋالغاچقا، ئۇزۇنغىچە ئۇخلىيالمىدى.

ئەمدى بىز كەينىمىزگە قايتىپ خەلىپە ھۇزۇرىدا نېمە ئىشلار بولۇپ كەتتى، كۆرۈپ باقايلى. بېشىغا ئاپتاپتا تېگىپ ھوشىدىن كەتكەن ھاجى خەلىپە ئېسىگە كېلىپ ئەتراپقا زەن سېلىپ قارىۋىدى، ھېچكىم كۆرۈنمىدى، ئۇ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، باش ـ كۆزلىرىنى يۇيۇپ، قان بولۇپ كەتكەن كىيىملىرىنى ئالماشتۇرۇپ، ئاندىن يوغان ئاق لاتا بىلەن بېشىنى تېڭىپ كېچىنى كىرپىك قاقماي «ۋاي ـ ۋاي»لاپ ئۆتكۈزدى. ھەممە ئىشتا قاغدالما بولۇپ كەتكەن بۇ قېرى تۇلكە، ئەتە شاھ ئالدىدا نېمىلەرنى دېيىش كېرەكلىكى ھەققىدە كېچىچە ئويلىنىپ چىقتى. ئۇ تاڭ سۈزۈلۈشى ھامان ئورنىدىن تۇرۇپ، قانغا بۇلغانغان كىيىملىرىنى قايتىدىن كىيىدى، ئاندىن ھاسسىنى توكۇلدىتىپ پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

زامانىدىن زۇھەل ئەمدىلا ئوردىغا كىرىپ، تەختكە ئولتۇرا ـ ئولتۇرمايلا ھاجى خەلىپە دەلدۇگۇنۇپ، سەنتۇرۇلۇپ، ئەلەڭ ـ سەلەڭ كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ قىپقىزىل بويىلىپ كەتكەن كىيىملىرى، قان داغلىرى قېتىشىپ قالغان بېشىدىكى سەللىدە سارغىيىپ كەتكەن چىرايلىرىنى كۆرگەن پادىشاھ دەھشەتلىك قورقۇپ كەتكىنىدىن ھودۇقۇپ، تەمتىرەپ، نېمە قىلارنى بىلمەي قالدى.

ــ ۋاي نېمە بولدىلا، كەلسىلە، ئولتۇرسىلا، قېنى ئولتۇرسىلا، ــ پادىشاھ خەلىپىنىڭ قولتۇقلىرىدىن يۆلەپ تەختكە ئولتۇرغۇزۇپ، ــ ئاھ خۇدا، بۇ نېمە ئىش، نېمانداق قانغا بويىلىپ كەتتىلە؟

بۇ ئەسنادا ۋەزىر، ئۆلىمالار توپلىشىپ كىرىپ كەلدى. ئۇلارمۇ خەلىپىنىڭ بىچارە ھالىتىدىن ئېچىنىپ ياقىلىرىنى تۇتۇشتى. ئېسىت ئەيلەپ باشلىرىنى چايقاپ، ساقاللىرىنى تۇتاملىدى، بۇنىڭدىن ئۈمىد تورلىرى يېيىلغان ھاجى خەلىپە ھېلىلا ئەرزائىلغا جېنىنى تاپشۇرىدىغاندەك، «ئاھ ـ ئۇھ»لاپ زەئىپ ئىڭراپ ھەممىنى قورقۇتۇۋەتتى.

ـــ ئېيتسىلا خەلىپەم، ـــ دەپ پادىشاھ غەزەپلىنىپ ۋارقىرىدى، ـــ قېنى ئېيتسىلا، مېنىڭ زامانىمدا سىلىنى تاك ئېتىپ چېكىدىغان قانداق مەخلۇقكەن ئۇ؟

ـــ ئېيتسام سەت بولىدۇ، ـــ دېدى خەلىپە بېشىنى تۇتقان ھالدا، ـــ ئېيتمىسام دەرد بولىدۇ ... بۇ ئىش ... بۇ سەت ئىش ئادەمنىڭ ئەقلىگە زادىلا سىغمايدۇ ... شاھىم! ھۆ ... ھۆ ... ھۆ ...

ھاجى خەلىپە «ھۆ» تارتىپ يىغلىۋەتتى. ئەمما ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇلبارى بىلەن قۇلنەزەر قۇتبى ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن قەترە ياش ئاقمىغانلىقىنى كۆرۈپ بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قويۇشتى.

ـــ بۇزرۇكۋارىم ئېيتسىلىچۇ، ـــ شاھ ئۇنىڭغا ئېگىشتى، ـــ ئۇ قانداق ئىش؟ سەت ئىش دېگەنلىرى زادى قانداق ئىش؟!

ـــ ئەل ياتار ئالدىدا تەرەتكە چىقسام، ـــ ھاجى خەلىپە ئۆلۈم ئالدىدا ۋەسىيەت قىلىۋاتقاندەك ئىڭراپ ئارانلا سۆزلەشكە باشلىدى، ـــ باغنىڭ ئارقىسىدا ئىككى نەرسىنىڭ قارىسى كۆرۈندى، پادىشاھنىڭ ئامانەت قىزىنى ئوغرىلاشقا كەلگەن بىر نېمىلەر بولمىسۇن يەنە، دەپ ئاستا ماراپ بارسام، قىزلىرى بىر يىگىت بىلەن ئوينىشىپ، كۈلۈشۈپ تۇرغانىكەن، مېنى كۆرۈپ ھېلىقى قارا مەخلۇق تاش بىلەن بېشىمغا بىرنى ئۇرۇۋىدى، ھوشۇمنى يوقىتىپ شۇ يەرگىلا يىقىلىپتىمەن. بىر ھازادىن

كېيىن ئورنۇمدىن تۇرسام ئىنىس ـ جىنمۇ يوق. مانا بولغان ئىش ...

ـــ جاللات!

پادىشاھ دەرغەزەپ بولۇپ ۋارقىرىغاندى، قىلىچلىرىنى يالتىڭاچلىغان ئىككى جاللات ھازىر بولدى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىن قان تېمىپ چۈپۈر باسقان ۋۇجۇدىدىن ئەجەل ھىدى كېلىپ تۇراتتى.

ـــ ئايسۇلتان دېگەن نائەھلىنى ئېلىپ چىقىپ كاللىسىنى ئېلىڭلار!

... ھېكايە مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، بايانتىن بىرى يۇرىكى سىرقىراپ تۇرغان خەلىپە بۇزرۇك ئۆزىنى باشقۇرالمىغان ھالدا ۋارقىرىۋەتتى:

ـــ ھەي دىۋانە! ھەممىسى يالغان! يالغانىنى ئېيتىپ بىزنى مەسخىرە قىلما! تۇل خوتۇنلارنىڭ غەيۋىت ـ شىكايەتلىرىغۇ بۇ!

ئېچىنىشلىق ۋەقەنىڭ يېشىلىپ كېلىۋاتقانلىقىنى بايقاپ، يۇرىكى تەرتىپسىز ئۇرۇۋاتقان شاھىنشاھ شەمس ئاچچىقىدا قاتتىق ۋارقىرىۋەتتى:

ـــ نېمانداق كۆتىگە يانتاق تىكەن قىستۇرغان ئېشەكتەك چېچاڭشىۋېرىدىلا؟ پەرمانغا يەنە بويسۇنمىسلا خانلىق قىلىچى ئادەم تونۇمايدۇ!

ـــ قانداق دېگەن سەپرا قېرى بۇ؟ ـــ خەلەپ شاھزادىسى ئەكبەر ئەلى چىداپ تۇرالمىدى، ـــ ئاڭلىغىلىرى كەلمىسە، قۇلاقلىرىنى يوپۇرۇۋالسىلا، ئەمما بىزگە كاشىلا قىلمىسىلا.

ـــ قېنى پادىچى بالا ھېكايەڭنى داۋاملاشتۇر، ـــ دېدى شەمس مۆل ـ مۆل يىغلاۋاتقان خانىش سۇمەننىساغا قاراپ قويۇپ، ـــ بولدى يىغلىماڭ. مېنىڭچە سىڭلىڭىز ھىراتقا

ئوقۇشقا كەتمىگەن، ئۇ بىزنىڭ ئارىمىزدا بار.

زىلۇا پادىچى ھېكايىسىنى مۇنداق داۋاملاشتۇردى:

ئىككى جاللات ئايسۇلتانىنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن قىلىچلىرىنى شىمايلاپ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، قەدەملىرىنى چوڭ ئېلىپ مېڭىشقا تەمشەلگەندە، ئوڭ قول ۋەزىر ئابدۇلبارى ھەزرەتلىرى قورقماي ئارىغا چۈشتى:

ــ پادىشاھى ئالەم، ئايسۇلتانىنى ئۆلتۈرۈش سىلى ئۈچۈن ئابرۇي ئەمەس، ــ ئابدۇلبارى ئىنتايىن تەمكىن ئىدى، ــ ئالەم بىنا بولۇپ بىرەر شاھ ياكى ھۆكۈمدار ئاجىزە قىزغا تىخ ئۇرۇپ باقمىغان. ئەگەر ئىجازەت قىلسىلا، مەن ئايسۇلتان قىز بىلەن ئايرىم سۆھبەتلىشىپ باققان بولسام.

ــ بولمايدۇ، تېگىل بولمايدۇ، ــ دېدى ھاجى خەلىپە پۈت ـ قوللىرى تىترىگەن ھالدا، ــ يولدىن ئازغان قىزغا شاھنىڭ پەرمانى شەرئىي قانۇندۇر ... !

ــ ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلىشىشكە ھەرگىز بولمايدۇ، ــ پادىشاھنىڭ جەھلى قاتقانىدەك قىلاتتى، ــ ئۇنىڭ ئەدەپ ـ ئەخلاقتىن، مۇسۇلمان مىزانلىرىدىن قانچىلىك يىراقلاپ كەتكىنى ئۆزۈمگە ئايان ... ئۇنىڭ توقسىنى تولدى!

ــ ئاپتاپى ئالەم، شاھ ئالىيلىرى، ئابدۇلبارى ھەزرەتلىرى ئېيتقاندەك، ئاجىزەنى ئۆلتۈرۈش شاھلىق سەلتەنەتىگە داغ چۈشۈرمەكلىك بىلەن باراۋەردۇر، ــ دېدى قۇلنەزەر قۇتبى ھەممىگە تەكشى قاراپ، ــ ئەڭ ئەپلىك چارە قىزنى بىرەر جاڭگالغا ئاپىرىۋېتەيلى. شۇ يەردە ئۇنى يىرتقۇچلار تالاپ يەپ تۈگەتسۇن! ھايۋانلىق قىلغان بەندىنىڭ جازاسىنى ھايۋانلار بەرسۇن ...

ــ نۇرى قۇياشنى خىرە قىلغۇچى ئۇلۇغ شاھىمىز،

پەيللىرىدىن يانغايلا ... كۆڭۈل ـ كۆكسىلىرىنى كەڭ تۇتقايلا، ھىممەت ئاسمانلىرىنى بۇلۇت قاپلىمىسۇن! ... دېگەندەك ئاۋازلار تەرەپ ـ تەرەپتىن ئاڭلانماقتا ئىدى. پادىشاھ زامانىدىن زۇھەل ئۇلارنىڭ ئىلتىجاسىنى قوبۇل قىلىپ ئايسۇلتانىنى تاغارغا سېلىپ ھېچكىم تاپالماس ۋە يول تېپىپ چىقالماس جاڭگالغا ئاپىرىپ تاشلىۋېتىشنى پەرمان قىلدى. لەشكەرلەر مەلىكىنى شاھ بۇيرۇغاندەك چوڭ تاغارغا تىقىپ، ئايرىم بىر ئاتقا ئارتتى ـ دە، سەپەرگە ئاتلاندى. ئۇلار يەتتە كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپ، ئايسۇلتانىنى بارسا كەلمەس جاڭگىلى مازاندىرانغا ئاپىرىپ تاشلىۋېتىشتى.

*　　*　　*

مەلىكە چىشلەپ، تىماغداپ يۈرۈپ، تاغاردىن ئاران چىققاندا تۇن قاراڭغۇسى ئىدى، ئاسماندىكى سانسىزلىغان يۇلتۇزلارنىڭ يورۇق تۇمانغا ئايلانغان گىرىمسەن نۇرى ئەتراپنى سۇس ھاۋارەڭ يورۇتۇپ تۇراتتى. جاڭگىلى مازاندىراندىكى قەدىمكى توغراق، شەمشاد، دوپ، تۇخۇمەك يەنە قانداقتۇر ئىسمى نامەلۇم بولغان ئىپتىدائىي دەرەخلەر كېچىكى تۇندە ئاجايىپ ـ غارايىپ مەخلۇقلارغا ئوخشايتتى. تولغىشىپ ـ تولغىشىپ ياتقان بەقەملەر بەجايىكى بوغما يىلاننىڭ ئۆزىلا ئىدى. قورام تاشلاردەك قەد كۆتۈرگەن توغراقلارنىڭ قاغجىرىغان شاخلىرى ھەر تەرەپكە شاخاراپ قانداقتۇر يىرتقۇچلارنىڭ ئۆتكۈر تىرناقلىق پەنجىلىرىگە ئوخشاپ كېتەتتى. ئەسرلەر بويى ئۆسكەن، قۇرۇغان، يىقىلغان دەرەخلەر چاتقاللىشىپ ئوتۇن تاغلىرىغا ئايلانغانىدى.

ئايسۇلتان كېچىكى تۇندە نە يول ئىزنالىرى بولمىغان جاڭگاللىق ئىچىدە تىمىسقىلاپ يۈرەتتى. ئۇنىڭ كۆڭلەكلىرىنى تىكەنلەر ئىلىپ، يۈزلىرىنى جىجايىتتى. قەيەردىندۇر ھۇۋقۇشنىڭ شۇم ھۇۋلىشى ئاڭلانسا، بۈككىدە ئازغانلار ئارىسىدىن قانداقتۇر قۇشنىڭ «كۇ ... كۇ ... كۇ ...» قىلىپ سايرىشى تەنلەرنى شۇركەندۈرەتتى. نېمىدۇر ئاياغ ئاستىدىن «شىپ ـ شىپ» قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى. ئېگىز ئورمانلار ئارقىسىدىن خۇددى ئوت شارىدەك ئاي كۆتۈرۈلۈش بىلەن جاڭگىلى مازانىدىران تېخىمۇ سۈرلۈك، قورقۇنچلۇق تۇسكە كىردى. كۆكۈچ نۇر ئىلكىدە ھەممىلا نەرسە جىن ـ ئالۋاستى، دىۋە ـ يالماۋۇز شەكىللىرىدە كۆرۈنەتتى. ئايسۇلتان يىقىلىپ قوپۇپ، قايىاققا ماڭالمىسا شۇ تەرەپكە كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ قورسىقى ئېچىپ ھەم ئۇسساپ پۈتلىرىدا مىسقالچە مادار قالمىغانىدى. ئۇ تۈيۇقسىزلا جاڭگاللىق ئىچىدە قىزغۇچ رەڭلىك پاكار ـ پاكار يارلىق، دۆڭلۈكلەرنى كۆرۈپ قالدى. ئۇلارنىڭ باغرىلىرىدا قاپقارا ـ قاپقارا ئىزنالارمۇ كۆزگە چېلىقاتتى. ئايسۇلتان ناھايىتى تەسلىكتە يېقىن بارغانىدى، ھېلىقى قارا نەرسىلەر چوڭ ـ كىچىك ئۆڭكۈر، غارلار ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى. مەلىكە تەۋەككۈل قىلىپ، بىر ئۆڭكۈرنىڭ ئىچىگە تىمىسقىلاپ كىردى. ئۆڭكۈرنىڭ ئىچى قانداقتۇر ھايۋانلارنىڭ تېزەكلىرى بىلەن تولغان بولۇپ، زەي ھەم بەتبۇي پۇرايىتتى. شۇنداقتىمۇ ئايسۇلتان قۇرىغان تېزەكلەرنى، ھايۋان سۆڭەكلىرىنى بىر تەرەپكە دۆۋىلەپ قويۇپ، ياتقۇدەك يەر ھازىرلاپ، ئاندىن ئۆڭكۈر ئىچىدىكى يوغان ـ يوغان تاشلارنى يۇمىلىتىپ، ئۆڭكۈر ئاغزىنى مەھكەم ئېتىۋەتتى.

ئېغىر ھاردۇق يەتكەن ئايسۇلتان يېنى يەرگە تېگىپ بولغۇچە ئۇخلاپ كەتتى، «ئۇيقۇ يەر تاللىماس» دەپ كونىلىرىمىز خويمۇ

توغرا دەپتىكەن. ئۇنىڭ ئاستىدىكى قاتتىق تاشلىق يەر - مامۇق ياستۇق، تاۋار كۆرپىلەردىنمۇ ئارتۇق ھۆزۈر بىلىندى ...

ئايسۇلتان ئۇيقۇدىن يېشىلگەندە، ئۆڭكۈر ئىچىنىڭ يورۇپ قالغانلىقىنى كۆردى. چۈنكى ئۆڭكۈر ئاغزىدىكى تاش ئارىلىقلىرىدىن چۈشكەن قىزغۇچ بىنەپشە نۇر تاش ئۆڭكۈرنىڭ ئىچىنى نۇرغا تولدۇرغانىدى. ئايسۇلتان سىرتقا چىقىپ ئەمدىلا كۆتۈرۈلگەن قۇياشقا قاراپ كۆزىنى ئاچالمايلا قالدى. بىراق ئۇنىڭ قورسىقى بەكمۇ ئېچىپ كەتكەنىدى. شۇڭا جاڭگالغا ئىچكىرىلەپ ماڭغانسېرى تىكەنلىك، تىكەنسىز چاتقاللار ئارىسىدا ھەرخىل ياۋا مېۋىلەر ئۇچراشقا باشلىدى. ھەتتا بەزىلىرى قۇرۇپ، قورۇلۇپ قاق بولۇپ قالغانىدى. ئۇلار سېرىق، قىزىل، ئاق، قوڭۇر، سۆسۈن رەڭلەردە بولۇپ، چوڭ - كىچىكلىكىمۇ ئوخشىمايتتى. بەزىلىرىنى يېگىلى بولغان بىلەن بەزىلىرى ئاچچىق، قىرتاق ئىدى. ئايسۇلتان ئالدىغا ئۇچرىغان ياۋا مېۋىلەرنى تېتىپ بېقىپ، يېگىلى بولىدىغانلىرىنى راسا يېدى. ئۇنى بەكمۇ خۇشال قىلىۋەتكىنى، كېچىچە چوڭ يوپۇرماقلار ئۈستىگە يىغىلىپ قالغان شەبنەم سۇلىرى بولدى. ئۇ قەيەردە چوڭ يوپۇرماقلىق دەرەخ، چاتقاللىق بولسا شۇ يەرگە يۈگۈردى. يېيىشلىك قاق ياكى مېۋە ئۇچرىغاندا ئۇنىڭغا پايلىمىغان ئايسۇلتان چوڭ ھەم قېلىن يوپۇرماقتىن ئىككىنى جۇپلەپ، چۆرىسىنى تىكەندە تېشىپ، ئۇنىڭغا سېرىق يۆگەي ۋە يۆگىمەچ يىپلىرىنى ئۆتكۈزۈپ تىكتى. ئۇنىڭ ئىچىگە مېۋە قاچىلىغاندىن كېيىن ئىككى يوپۇرماقنىڭ ساپاقلىرىدىن تۇتۇپ، بىر ئەپلىك خالتا قىلىۋالدى.

بىراق ئايسۇلتان بۇ قورقۇنچلۇق جاڭگالدىن چىقىپ كەتمىسە بولمايتتى. شۇڭا ئۇ بېشى قايغان، پۇتى تايغان تەرەپكە

قاراپ، كۈن چىقىش يۆنىلىشىنى مۇسەللەپ ماڭدى. ئۇ يوللاردا ئېزىپ، يول ئىزنالىرىنى تاپالماي، ئېزىنتقۇ ئېزىقتۇرغاندەك بىر ماڭغان يۆنىلىشتە نەچچە قېتىم مېڭىپ، 12 كۈن بولغاندا جاڭگال شالاڭلىشىپ، چەكسىز چۆل ـ جەزىرە ئايان بولۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئالدىنى ئېگىز تاغ ـ داۋانلار توسىسا، بەزىدە سۇسىز قۇملۇقلار قارشى ئالاتتى. ئۇ ماڭا ـ ماڭا ئاياغ ئۇچى كۆرۈنمەس قومۇشلۇقلارغا كىرىپ كەلگەندە، شاكراپ شورلۇق سۇلارنى ئىچىپ، قومۇش يىلتىزلىرىنى كولاپ يەپ، يولىنى داۋام قىلاتتى. ئۇ ئەنە شۇنداق گىياھلارنىڭ يوپۇرماق، قوۋزاق، يىلتىزلىرىنى يەپ ئۇچ كۈن دەشت ـ چۆللەردە ئاچ ـ توق ئېزىپ يۈردى! ...

ـــ ... بارىكاللا پادىچى بالا، ـــ ھاياجانلانغان شاھىنشاھ شەمس چاۋاك چېلىۋەتتى. ـــ ئايسۇلتانىنىڭ بېشىغا كەلگەن ئېغىر قىسمەتلەرنى ئۆزۈڭ كۆرگەندەكلا سۈرەتلەپ بەردىڭا ... مەلىكە سارانىڭ قېتىش دادىسىنىڭ دەردىنى شۇنچىمۇ تارتقان بارمۇ؟

ـــ شاھىنشاھ ئالىيلىرى، ـــ دېدى پادىچى ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ، ـــ مېھمانلار سىرتقا چىقىپ بىرەر نەپەس ئۆزلىرىنى تەڭشەپ ئالسا بولارمۇ؟

ـــ ھەي، ھەي پادىچى، زەپمۇ ئەقىللىق نېمىكەنسەن، ـــ شەمس ھەر قېتىملىق سۆزىدە «پادىچى» دېگەن سۆزنى قەستەن قىلاتتى، ـــ سەن ھېكايە سۆزلەشتىلا ئەمەس، كۆڭۈلدىكىنى تېپىشقىمۇ ئۇستا ئىكەنسەن.

مېھمانلار سىرتقا چىقىپ كېتىشى پادىچى شاھىنشاھقا مەنىلىك قاراپ قويدى. بۇنى سەزگەن شەمس قاراۋۇللار باشلىقىنى چاقىرىپ، قۇلىقىغا كۇسۇرلىدى.

ـــ ئەگەر مېھمانلاردىن بىرى كەم بولسا، كاللاڭنى قولتۇقۇڭغا قىستۇرۇپ كىر. سۆزۈمنى ئۇقتۇڭمۇ؟

ـــ ئۇقتۇم، كېرەملىك شاھ، پەرمانلىرى بويىچە ئىش كۆرىمەن! ساراي قوروسىنىڭ ئەتراپلىرىدا، دەرۋازىنىڭ ئىككى تەرىپىدە قىلىچ ۋە نەيزە تۇتقان لەشكەرلەر بولغاچقا، ھېچكىم سىرتقا چىقىپ كېتەلمىدى. مېھمانلار بىردەم پۇت ـ قوللىرىنى ھەركەتلەندۈرۈۋالغاندىن كېيىن، قاراۋۇللارنىڭ نازارىتى ئاستىدا مېھمانسارايغا كىرىپ، ئۆز ئورۇنلىرىغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى. ئۇلار بىردەم ـ يېرىمدەم ئۆزئارا پاراڭلىشىۋالغاندىن كېيىن، شاھىنشاھ شەمس پادىچى بالىغا ھېكايىنى باشلاشقا ئىجازەت بەردى. پادىچى ھېكايىسىنىڭ داۋامىنى مۇنداق ئۇلىدى:

ئايسۇلتان پىژغىرىم تومۇز ئىسسىقتا دەشت ـ چۆل ئارا كېلىۋاتقىنى ئون كۈندىن ئاشتى. ئۇ ئاغزىغا بىر چىشلەم نان سالماي، بىر يۇتۇم سۇ ئىچمەي، شۇنچە كۈنلەر توختىماي مېڭىۋاتقاچقا، يالىڭاياغ پۇتلىرى يېرىلىپ، گەز باغلىغان كالپۇكلىرى قاناپ، كۆزلىرى گۆردەك ئولتۇرۇشۇپ، قورساقلىرى ئىچىگە تارتىلىپ، چۈلۈۋردەك تىتىلىپ كەتكەن كۆڭلەكلىرى چۆل شامالىلىرىدا توزۇپ، «سۇ ... سۇ ... سۇ ...» دەپ ناله قىلىپ كېلەتتى. ئۇ يىقىلىپ ـ قوپاتتى ... بەزىدە ئورنىدىن تۇرالماي خېلى ئۇزۇن يېتىپ ئاندىن بىلەك ـ پۇتلىرىغا تايىنىپ ئارانلا ئۆرە بولاتتى. مۇدۇرۇپ، دەلدۇگۇنۇپ، ئۇمىد بىلەن يىراقلارغا باقاتتى.

بىردىنلا ئۇ كۆز يېتىم يەردىكى چىنار دەرىخىنى كۆرۈپ قالدى. ئۇنىڭ كۆپكۆك يوپۇرماقلىق شاخلىرى ئۇستىدىن بىر توپ قاغىلار يەرگە لەپىدە چۈشۈپ، يەنە ئۇچۇپ چىنارغا

قوناتتى. «ئاشۇ يەردە سۇ بولۇشى كېرەك، بولمىسا بۇ جانىۋارلار قانداق ياشايدۇ؟» دېگەن ئۇمىد يۇلتۇزى كۆڭلىدە يانغان ئايسۇلتان جېدەللەپ يۇرۇپ كەتتى. لېكىن ئۇ ھالسىزلىنىپ يەرگە يىقىلدى. بىر چاغدىلا ئۇ بېشىنى ئارانلا كۆتۈرۈپ، نۇر كەتكەن گۈنسىز كۆزلىرىنى چىنار تەرەپكە تىككەنىدى، كۈننىڭ ئۆتكۈر نۇرىدا بىر سۈزۈك سۇ ئېقىنىنىڭ يۇلتۇزلاردەك جىمىرلاۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئورنىدىن تۇرۇشقا ماجالى قالمىغان ئايسۇلتان ئۆمىلەپ، يەر بېغىرلاپ، سىلجىپ ئالغا ئىلگىرىلىدى. لېكىن سۇغا ئازلا قالغاندا ھوشىدىن كېتىپ، ئۆلۈكتەك يېتىپ قالدى ...

ئەمدى بىز زامانىدىن زۇھەل شاھ ئالىيلىرىنىڭ پايتەختىي يەمەنگە بارايلى. قىزىنى چۆللەرگە تاشلىۋەتكەن باغرى تاش ئاتا نېمىلەرنى ئويلاۋاتىدىكىن؟ قىزىنى بۇزۇقچىلىقتا ئەيىبلەپ ناھەقتىن ـ ناھەق جازالىغان شاھ كېيىنكى كۈنلەردە ئازراق بولسىمۇ ۋىجدان ئازابى تارتقاندۇ؟! ئەلۋەتتە بالىنىڭ تىرنىقى كېسىلسە، ئاتىنىڭ يۈرىكى تىلىنمامدۇ؟! بولۇپمۇ ئاتا قىزغا، قىز ئاتىغا ئامراق بولىدىغانلىقى ئەلمىساقتىن تارتىپ ھەممىگە ئايانغۇ؟! ئۇنىڭ «قىزىم يامان يولغا كىرىپ كەتتى»، «شاھلىق يۈزۈمنى تۆكتى»، «سەلتەنەتكە داغ چۈشۈردى» دېگەنلىرى ئۇزۇنغا چىقسۇن! ھەممىسى كاسات بازاردا بىر كۆشۈككە ئالمايدىغان ئالدى ـ قاچتى گەپلەر ... گەپنىڭ پوسكالىسى ئۇ ئەيش ـ ئىشرەت، كەيپ ـ ساپالاردىن كۆز قىيالمىدى. ئەخمىقانە خۇن تۆكۈشلەرنى خۇماردىاپ قالدى ... «زۇۋاندار» قىزىنىڭ تەقىپ قىلىشلىرىدىن بىزار بولدى ... دېسەك لىللا گەپ قىلغان بولىمىز ... !

ـــ ياشاپ كەت پادىچى، ـــ شاھىنشاھ شەمىس ئۆزىنى

تۇتۇۋالالمىدى، ــ دۇنيادا نۇرغۇن شاھلار ئۆتكەن، لېكىن ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنتۇلۇپ كەتتى! بىراق نوشىرۋان ئادىلىدەك، سۇلايمان پادىشاھتەك، سەددى ئىسكەندەردەك، ئاتا ـ ئانىسىنى ئۇلۇغلىغان، پەرزەنتلىرىگە مېھرىبان، ئاۋامنىڭ بېشىنى سىلىغان شاھلارلا ئۇنتۇلماي يادلىنىپ كەلدى! ... بۇ دۇنيا ئۆتكۈنچىدۇر، ھەممە ئۆلىدۇ ... لېكىن ئۆلمەيدىغان بىرلا نەرسە بار، ئۇ بولسىمۇ ــ ياخشىلىق ۋە ھىممەتتۇر! ... ھىممەتتىن قانىتى بولغان قۇش ئېگىز ئۇچالايدۇ، ئالىقىنى ھىممەت بىلەن ئېچىلغان شاھ مەڭگۈ ئۆلمەيدۇ ... ئەبەدىلئەبەد تىللاردا يادلىنىدۇ! ...

يۇم ـ يۇم يىغلاۋاتقان سۇمەنىسا قىيا بېقىپ دادىسىغا قارىدى. ئەمما زۇھرۇللا زامان قاپقانغا چۈشۈپ ھالىدىن كەتكەن يىرتقۇچتەك يەردىن ئۈستۈن قارىماي ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ بۇ ھالىدىن ھەممە باشلىرىنى چايقاشتى. بۇ چايقاشلارغا ئېچىنىش، نەپرەت، خەيرخاھلىق، ئۆكۈنۈش، زەھەر ـ زوقۇملىرى تىنىپ قالغانىدى.

ــ قېنى پادىچى، ئادەمنى بىتاقەت قىلماي سۆزلە، ــ دېدى شاھىنشاھ قولىنى كۆتۈرۈپ، ــ بىرەر كىچىك ۋەقەمۇ مۇبارەك نەزىرىڭدىن چەتتە قالمىسۇن!

... بىر كۈنى كەچتە شاھ زامانىدىن زۇھەل ئارام ئېلىش ئۈچۈن ئەمدىلا ھەرەمخانىسىغا كىرىپ ئولتۇراتتى. ئىنىكئانا كىرىپ كەلدى. ئۇ گەرچە 76 ياشلارغا كىرىپ قالغان بولسىمۇ، گەپ ـ سۆزلىرى راۋان، قەدەملىرى تېز، كۆزى ئىتتىك، تولىمۇ ھوشيار چېچەن مومايى بولۇپ، 7 ~ 8 ئايىنىڭ ئالدىدا خەلەپتىكى ئۇرۇق ـ تۇغقان، ئوغۇل ـ قىزلىرىنىڭ قېشىغا كېتىپ، تېخى تۇنۇگۈنلا قايتىپ كەلگەنىدى. ئۇنىڭ زۇۋال ۋاقتىدا كىرىپ

كېلىشىنىڭ سەۋەبىنى ئىچىدە بىلىپ بولغان شاھ ئېرەنشەمگەندەك بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى.

ــ كىرىپ قاپىلا ئىنىكئانا، ــ دېدى پادىشاھ ئەسىنگەن بولۇپ، ــ بۇ كەچتە دېمىسە بولمايدىغان قانداق ئىش ئىدى؟

ــ شاھ ئالىيلىرى، قىزىم ئايسۇلتاننى سېغىنىپ كەلسەم كۆرۈنمەيدۇ، ئالدىمغىمۇ چىقمىدى، ــ ئىنىكئانا كۆزىدىن سىرغىپ چۈشكەن ياشنى روملىدا سۈرتتى، ــ باشقىلاردىن سورىسام غەلىتە گەپلەرنى ئاڭلايمەنا ...

ــ ئىنىكئانا، سىلى ئۇ مۇناپىقنى قىزىم دېمىسىلە، ــ زامانىدىن زۇھەل بىردەم تۇرۇۋالدى، ــ ئۇ ھايۋانغا ئوخشاش قىلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن خۇدا ئۇنىڭ تېگىشلىك جازاسىنى بەردى.

ــ ئايسۇلتاننىڭ ئۇنداق قىلىشىغا شەيتانمۇ ئىشەنمەيدۇ، ــ دېدى ئىنىكئانا، ــ شاھىم بىھۇدە جازالاشتىن كېلىپ چىقىدىغان پۇشايمانلىق ئازاب بەك يامان بولىدۇ جۇمۇسلا، خاتا قىپتىلا، بەك خاتا بوپتۇ.

ــ مەن خاتا قىپتىمەنما؟ ــ شاھنىڭ كۆزلىرى ئالايدى، ــ بۇ گەپ ئېغىزلىرىغا قانداق پاتتى ـ ھە؟

زامانىدىن زۇھەل خوجاۋاپانى كېچىلىرى تام ئارتىلىپ چاھار باغقا ئېلىپ كىرگەنلىكى، ئۇنى قۇل سىياقىدا ياساپ ناشايان ئىشلارنى قىلغانلىقى، ھەتتا ھاجى خەلىپىنىڭ ئۇنى تۇن نىسپىدە تۇتۇۋالغانلىقىنى سۆزلەپ، قىزى ئايسۇلتاننى ئۇياتسىز بۇزۇقلىقا چىقىرىۋەتتى. بۇنى ئاڭلىغان ئىنىكئانا ھېچ ئىشنى يوشۇرماي خوجاۋاپانى ئۆزىنىڭ قانداق ئەكىرگەنلىكى، لېكىن ئۇلارنىڭ شەرم ـ ھايا، پەزىلەت بىلەن سۆھبەتلەشكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى. قىزىنىڭ ئىنىكئانىسىنى ئاسراش يۈزىسىدىن

يالغان ئېيتقانلىقىنى بىلىپ، ئايسۇلتانىنىڭ پەزىلىتىگە ئىچىدىن قايىل بولدى. ئەمما ئۇ هاجى خەلىپىنى يارىلاندۇرغانلىق ئىشىنى زادىلا كەچۈرەلمەيتتى.

ــ سىلى هاجى خەلىپىنىڭ گەپلىرىگە ئىشەندىلىمۇ؟

ــ ئىشەنمەي بولامدۇ، ئۇ دېگەن ئۆلىما، دانىشمەن، پازىل، ئەۋلىيا سىياق زاتتۇر!

ــ ئۆلىما، دانىشمەن، ئەۋلىيامىش تېخى، ــ ئىنكىئانا شاهتىن تەپ تارتىپ ئولتۇرمىدى، ــ شۇنچە ئۇلۇغلۇقىقا نائىل بولغان ئادەم، تائەت ـ ئىبادىتىنى قىلماي شەهۋەتخورلۇق يۇندىلىرىغا چىلىشىپ قالامدۇ؟ ئۇنىڭ بەش خوتۇنى تۇرۇپ يېزا ـ سەھرالاردىن نىكاهلاپ ئالغان، دۇئا قىلىپ ئىگىلىۋالغان نارەسىدە قىزلار سىلىنىڭ كېنىزەك، دېدەكلىرىدىن كۆپ.

ــ نېمە، بۇنداق تۇتۇرۇقسىز گەپلەرنى نەدىن ئاڭلىدىلا؟

ــ هەربىر يېزا ـ سەھرالاردىن كەلتۈرۈلۈپ، ئوردىدا خىزمەتتە بولۇۋاتقان قىزلاردىن سوراپ باقسىلا، ئۇلارنىڭ كۆپلىرى هاجى خەلىپىنىڭ هەرەمخانىسىدا چېچەكلىرى تۆكۈلگەن ...

ــ مۇنداق دېسىلە، مەن تېخى ئۇنى كۆڭۈلگە تالىق ئىشلاردىن مۇستەسنا دەپ يۈرۈپتىمەن، ــ شاه چۆچۈپ كەتتى، ــ ئۇنداقتا ئايسۇلتان ئۇ ...

ــ مېنىڭچە هاجى خەلىپىنىڭ بېشىنىڭ يېرىلىپ كېتىشىدە چوقۇم بىر سىر بار ... ئۇ ئايسۇلتانغا زورلۇق قىلغان، مەلىكەم بولسا ئىپپىتىنى ساقلاش ئۈچۈن قولىغا چىققان بىر نەرسە بىلەن ئۇرغان گەپ، ــ ئىنكىئانىنىڭ قاپاقلىرى مىژىرىدە تۇرۇلدى، ــ لېكىن قورقان ئاۋۇال مۇشت كۆتۈرگەندەك بۇ قېرى زىناخور ئەتىگەندە كېلىپ سىلىگە

دادلىغان ...

ـــ ئەمما ئايسۇلتان خەلىپىنىڭ ئۆيىدىن قېچىپ كەلگەنىدە، قانچە كوچىلاپ سوراپسامۇ ئۇ «ئەسكى قەبرىكەن» دېگەن گەپتىن باشقىسىنى قىلمىدا؟

ـــ ھەي شاھىم، بىر قېتىم بالا ئاتىنىڭ ئالدىدا ناشايان ئىشلارنى ئۇجۇر - بۇچۇرلىرىغچە سۆزلەشكە يۈزى قانداق چىدايدۇ. بولۇپمۇ ئايسۇلتانەك ھايالىق قىزلار ئاتا ھۆرمىتى ئۈچۈن ئۆزىنى قۇربان قىلىشتىن يانمايدۇ!

قىزى ئايسۇلتان ئىشىدا پۈشايمان زەردابىنى ئىچكەن زامانىدىن زۇھەل چاندۇرمىغىنى بىلەن ئىچىدىن تۈتەپ كەتتى. بولۇپمۇ ئۇزۇن يىللاردىن بېرى «ئۇستازىم»، «ئۆلىما»، «بۇزرۇك» دەپ بەيئەت قىلىپ، قول بەرگەن ھاجى خەلىپىنىڭ «شەھۆەتپەرەس»، «خوتۇنپۇروش»، «قېرى بۇزۇق» ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تاپقىنىدا ئوتقا چۈشكەن قىلدەك تولغىنىپ كەتتى. قارا بۇ زىناخورنىڭ يۈرىكىنىڭ قارىلىقىنى! ئوردىدىكى كېنىزەك، دېدەكلەرنىڭمۇ كۆكسىنى ئورۇپ بوپتىكەن ئەمەسمۇ! ...

زامانىدىن زۇھەل ئىنىكئاننىڭ ئايسۇلتان، ھاجى خەلىپە توغرىسىدا يەنە گەپ ئېچىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، دەرھالا سۆھبەت ئېتىنىڭ تىزگىنىنى باشقا ياققا قايرىدى:

ـــ ھە ئىنىكئانا، خەلەپ پادىشاھلىقىدا 7 ~ 8 ئاي تۇرۇپ كەلدىلە، ـــ دېدى شاھ ئېغىر تەلەپپۇزدا، ـــ ئۇ يەردىكى ئەمر - پەرمان، ئاۋام تۇرمۇشى قانداقراق ئىكەن.

ـــ ئوھوي، سورىمايلا قويسىلا شاھىم، ـــ ئىنىكئانا باش چايقىدى، ـــ خەلەپنىڭ پادىشاھى 5 ~ 6 يىلدىن بېرى ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغاچقا، 12 ياشلىق ئوغلى ئەبۇلئەسەدكە شاھلىق تاجىسىنى كىيگۈزۈپتۇ. ئاغزىدىن ئانا سۆتى تېمىپ تۇرغان بۇ

نارەسىدە شاھلىقنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالىسۇنمۇ؟ شۇڭا ئوڭ قول ۋەزىر كېرەمشاھ نەبىيۇللا دۆلەتنىڭ چوڭ ـ كىچىك ئىشلىرىنى ئالىقىنىغا ئاپتۇ. بىراق، بۇ قارا يۈرەك ۋەزىر ئالۋان ـ ياساق، باج، سېلىق، ئۆشرە ـ زاكات يىغىش باھانىسىدە دەھشەت بېيىپ كېتىپتۇ. ئەمما خەلەپ ئاۋاملىرى يوقسۇزلۇق، ئاچارچىلىق، ئاغرىق ـ سىلاق ئازابىدا قاپتۇ ...

ـــ خەلەپنىڭ شاھى ياخشى ئادەم ئىدى، ـــ دېدى شاھ كەكە ساقلىنى سىيپاپ قويۇپ، ـــ كېرەمشاھ نەبىيۇللا دېگەن بۇ مەلئۇن بالا شاھنى بوزەك قىپتۇ ـ دە.

ـــ شۇ ئەمەسمۇ، ـــ ئىنىكئانا ئېغىر تىندى، ـــ ئۇ بالا بۇ يىل 17 ~ 18 ياشقا كىرگەن چېغى.

ئەمدى بىز خەلەپ پادىشاھلىقى دىيارىغا بېرىپ، كۆزىتىپ باقايلى. بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە 18 ياشلىق شاھ ئەبۇلئەسەد بەكمۇ خىيالچان، كەم سۆز، شاھلىق بىلەن خۇشى يوق بولۇپ قالغانىدى. ئۇنىڭ سارغايغان چىرايىدىن قانداقتۇر بىر دەرد يۈرىكىنى ئۆرتەۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. شۇڭا بىر كۈنى ئوڭ قول ۋەزىر كېرەمشاھ نەبىيۇللاغا دەرد ـ ھەسرەتلىرىنى تۆكۈپ يىغلىدى. ئۇ ئۇچ ئاي ئىلگىرى چۈشىدە بىر ئاي پەرى قىزنى كۆرۈپ ئويغىنىپ كەتكەنىدى. شۇنىڭدىن بېرى ئىشتىهاسى ئازلاپ، ئېسىل تائاملارمۇ گېلىدىن ئۆتمەيتتى. ئاتىسىغا دېيىشكە يۈزى چىدىمايتتى. شۇڭا ئۇ ئاشۇ پەرىنى ئۇنتۇش ئۈچۈن ئۆزىنى ئويۇن ـ تاماشاغا ئۇرۇپلا تۇراتتى. شاھلىق، سەلتەنەت، ھۆكۈمرانلىق دېگەنلەر ئېسىگىمۇ كىرىپ چىقمايتتى. ئۇ ھېچ تاقەت قىلالمىغانلىقتىن، بۇگۈن ۋەزىر كېرەمشاھ نەبىيۇللاغا كۆڭلىدىكىنى دېگەنىدى. ۋەزىر پىسكۈكىدە كۈلۈپ قويۇپ خىيالغا پاتتى.

بالا شاھ ئەبۇلئەسەدنىڭ چۈشىدىكى قىزغا ئاشىق بولمىقى ۋەزىر ئۇچۇن تېپىلغۇسىز ئامەت ئىدى. شاھزادە ئاشۇ غايىۋانە قىزغا كۆيۈپ پىشىپ يۇرۇۋەرسە، ئۇنى ئۇنتالمىغانسېرى ئويۇن - تاماشا بىلەن بولسا، پۈتۈن خەلەپنىڭ شاھلىقى، خەزىنىسى، يىغىلىدىغان باج - سېلىق، ھۆرمەت ۋە شەرەپ كېرەمشاھ نەبىيۇللاغىلا مەنسۇپ بولمامدۇ، كىم بىلىدۇ، خۇدانىڭ تەقدىر - قىسمەتلىرى تۇرلۈك - تۇمەندۇر، كەيپ - ساپا، ئەيش - ئىشرەت سورۇنلىرىدا بىرەر بەتنىيەتنىڭ قولىدا ئۆلەمدۇ؟ ئىشقىلىپ بۇ بالا شاھنىڭ ئويۇن - تاماشاغا بېرىلىشى كېرەمشاھ نەبىيۇللا ئۇچۇن تېپىلغۇسىز پۇرسەتتۇر!

ـــ ئۇنداقتا شاھ ئاتىگىزدىن رۇخسەت ئېلىپ، ـــ دېدى كېرەمشاھ نەبىيۇللا ئىچى ئاغرىغان قىياپەتتە، ـــ 40 ~ 50 دوستلىرىڭىز بىلەن شىكارغا چىقىڭ. ئۇۋ ئۇۋلاش كىشىنىڭ بەھرىنى ئېچىپ، ئىچىدىكى دەرد - پىراقلارنى يۇيىدۇ. ئۇنتۇلدۇرىدۇ، ئادەم ۋۇجۇدى يېنىكلەپلا قالىدۇ.

ـــ ئەمدى بۇ پىتىلىق پادىچى ھۇجۇمنى ماڭا قاراتتى، ـــ دەپ ئويلىدى ھېكايە سورۇنىدىكى كېرەمشاھ نامىچى، ـــ بۇ نېمىدېگەن يامان ئاۋاق، ئادەمنىڭ ئىچىگە كىرىپ چىققاندەك گەپلەرنى قىلىدىكەنا. بۇ ... بۇ ... تېزەك پۇرايدىغان قەلەندەر ھېلىقى ئىشلارنىغۇ بىلمەس ...

شاھ ئەكبەر ئەلىنىڭ سول تەرىپىدە ئولتۇرغان كېرەمشاھ نامىچى «قاچىدىغان يەر» ئىزدەۋاتقاندەك سورۇننىڭ ھەممە بۇلۇڭ - پۇشقاقلىرىغا بويۇنداپ قارىدى. بۇ چاغدا ئەكبەر ئەلىنىڭ كۆڭلىدىن مۇنداق خىياللار كەچتى:

«ئاجايىپ خىسلەتلىك پادىچىكەنا بۇ، خەلەپ ئوردىسىدا بولغان ھەم مېنىڭ بېشىمدىن ئۆتكەن ئىشلارنى خۇددى پال سالغاندەك

دەۋاتىدىغۇ، ئەمما ئۇ مېنىڭ ئىسمىمنى (ئەبۇلئەسەد) دېگىنى نېمىسى؟ ھە بىلىدىم ... ئۇ مۇشۇ سورۇندىكىلەرنىڭ ئىسىملىرىنى ئۆزگەرتىپ دەۋېتىپتۇ ـ دە، ئۇنداقتا مۇشۇ يەردىكىلەرنىڭ ھەممىسى ھېكايە بىلەن مۇناسىۋەتلىكمىدۇ؟! ... توۋا، تازلارنى ئەقىللىق دەيدىغان، راستلا بۇ قوماق تاز ئەۋلىيانىڭ ئۆزىكىنا ...»

ئەكبەر ئەلى يەنە قانچىلىك خىياللارنى سۈرەر ئىدىكىن؟ ئەمما ئۇنىڭ ئوي ـ پىكىرلىرىنى پادىچىنىڭ زىل ئاۋازى تېرىقتەك چېچىۋەتتى.

ـــ ... شۇنداق قىلىپ دادىسىنىڭ رازىلىق دۇئاسىنى ئالغان شاھزادە 40 يىگىتنى ئېلىپ شىكارغا چىقىپتۇ، ـــ دېدى پادىچى پىيالىدىكى چايدىن بىر ئوتلاپ قويۇپ، ـــ ئۇلار چۆل ـ جەزىرىلەرنى، ئورمان ـ توقايلارنى ئايلىنىپ ھېچ نەرسە ئوۋلىيالماپتۇ. بىرەر ياۋا توشقاندەك نەرسىنىمۇ قولغا چۈشۈرەلمىگەن شاھزادە بەك خاپا بولغان ھالدا يىگىتلەرگە مۇنداق دەپتۇ:

ـــ دوستلىرىم، چۆل ـ بایاۋاننى ئاختۇرغىنىمىزغا بىر ئايدىن ئاشتى. ھېچقانداق جانۋار يولۇقمىدى. ئاتلىرىمىز ھاردى، تايغانلىرىمىز چارچىدى، ئۆزىمىزمۇ ھالىمىزدىن كەتتۇق. بۇ ياخشىلىقتىن بېشارەت بولمىسا كېرەك. ئەمما شۇنچە ئاۋارە بولۇپ، شەھەرگە قۇرۇق قول كىرسەك يۈزىمىزگە سەت بولىدۇ. يېقىن ـ يوروق، ئەل ـ ئاغىنىلەر ئالدىدىمۇ ئۇياتقا قالىمىز.

ـــ ئېيتقانلىرى بەرھەق شاھىم، ـــ دېدى تۇماقلىق يىگىت، ـــ شەھەرگە ئادەم ئەۋەتىپ ئوزۇق ـ تۈلۈك ئەكەلدۇرۇپ، يەنە بىرنەچچە كۈن ئوۋ ئوۋلاپ كۆرەيلى.

شۇ ھازادا شاھزادىنىڭ قۇشباشلىق ئېگىرىدىكى بۇركۇت بىر نېمىنى سەزگەندەك قانات قېقىپ، تىپىرلاپ، يىراقتا قاراپ چىرىلداپ سايراپ كەتتى. شاھزادە دەررۇ ئۇنى قويۇۋەتكەنىدى، ئۇ بىردىنلا پەرۋاز قىلىپ ناھايىتى تېز ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى ـ دە، ئاندىن بىر جىلغىغا قاراپ ئوقتەك ئېتىلىپ چۈشۈپ كەتتى. ئارقىدىن ئات سالدۇرۇپ بارغان يىگىتلەر ھېچ يەردە بۇركۇتنىڭ قارىسىنى كۆرەلمىدى. شۇ ئەسنادا بىر يىگىت ۋارقىرىۋەتتى.

ـــ قاراڭلار ئەنە!

بۇركۇت يىراقتىكى بىر تۇپ چىنار ئۈستىدە قاناتلىرىنى كېرىپ، «چىر ... چىر ...» سايراپ تۇراتتى. يىگىتلەر ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ يېتىپ بارغاندا، بۇركۇت قاناتلىرىنى سالپايتىپ، ئاغزىنى يوغان ئېچىپ تۇراتتى. يىگىتلەر ھەرقانچە ئامال قىلىپمۇ بۇركۇتنى چۈشۈرەلمىدى. شاھزادە ئەبۇلئەسەد چىنارنىڭ تۈۋىگە بېرىپ ئاتتىن چۈشتى ـ دە، خۇرجۇنىدىن بىر پارچە گۆشنى ئېلىپ:

ـــ گاھ، گاھ، قېنى كەل جانىۋارىم ... گاھ، گاھ! ـــ ... دەپ گۆشنى قۇشقا كۆرسەتسىمۇ، لېكىن ئۇ زادىلا چۈشمىدى، ـــ ئۇنىڭغا نېمە بولغاندۇ؟ بۇ چاغقىچە ھەرگىز ئۇنداق قىلمايتتى.

شاھزادە ئىككىنچى قېتىم «گاھ، گاھ» دەپ باقماقچى بولۇپ تۇرۇشى بۇركۇت لەپىدە كۆتۈرۈلۈپ، يۇز قەدەم ئارىلىقتىكى بىر قۇملۇققا چۈشتى. شۇ چاغدىلا شاھزادە ئۇ يەردە بىر ئادەمنىڭ ياتقانلىقىنى كۆرۈپ، يۈگۈرۈپ يېتىپ كەلدى. ئۇ پۈت ـ قوللىرىنى تاشلاپ ياتقان پەرى سىياق قىزنىڭ بېشىغا كېلىپ، قۇمغىلا تىزلاندى ـ دە، قىزغا زەن سالدى.

قىيىلغان قاش، چۈۋۈلغان چاچ، ئولتۇرۇشقان بادام قاپاقلار، پىچاق بىسمەك قاڭشارلىق بۇرۇنلار، گەز ـ گەز يېرىلغان

لەۋلەردىن ئاققان قانلار، يىرتىلغان ـ تىتىلغان كىيىملەر، تەر بىلەن ئاي يۈزلەرگە چاپلاشقان قۇملار قىزنىڭ گۈزەللىكىنى خىرەلەشتۈرەلمىگەنىدى. شاھزادە قىزنىڭ بېشىنى قۇچىقىغا ئالدى ـ دە، يىگىتلەرگە سۇ ئەپ كېلىشنى بۇيرۇدى. بىر يىگىت تېرە تۇلۇمدىن جامغا سۇ قۇيۇپ ئېلىپ كەلدى. شاھزادە سۇنى ئاز ـ ئازدىن قىزنىڭ لەۋلىرىگە تېمىتتى. گەز باغلاپ قان چىقىۋاتقان لەۋلەر ئېچىشتى بولغاي، ئويماقتەك ئېغىز ئاز ـ تولا مىدىرلىدى. شاھزادە ئەمدى سۇنى كۆپرەك تېمىتتى. ئاجىزلاپ كەتكەن قىز سۇنى تەسلىكتە يۇتتى.

ـــ خۇرجۇندىكى شايى پوتامنى سۇغا چىلاپ ئېلىپ كېلىڭلار، ـــ دېدى شاھزادە يىگىتلەرگە، ـــ تېز بولۇڭلار.

شاھزادە ناتىۋاننىڭ يۈز بويۇنلىرىنى پاكىز سۈرتتى. بىر ئاز نەملىك ۋە سالقىنلىق تەسىر قىلغان قىزنىڭ قاپاقلىرى مىدىرلىدى. ئاندىن ئۇ تولىمۇ زەئىپ ئاۋازدا ئىڭىرىدى:

ـــ سۇ ... سۇ ... سۇ ...

شاھزادە قىزنىڭ بېشىنى تېخىمۇ ئېگىز كۆتۈرۈپ، سۇ ئىچۈرگەنىدى، ئۇ ئاچ كۆزلۈك بىلەن غۇرتۇلدىتىپ ئىچىشكە باشلىدى. شۇ چاغدىلا ئۇ شەھلا كۆزلىرىنى ئارانلا ئاچتى. شاھزادە ئىزتىراپ ئىچىدە نېمە دەۋەتكەنلىكىنى بىلمەي قالدى.

ـــ ئاھ خۇدا، شۇ ... شۇ ... دەل ئۆزى ... مەن چۈشۈمدە كۆرگەن قىزنىڭ ئۆزى شۇ! ...

بىر چاغدىلا ئەسلىگە كەلگەن قىز يات بىر يىگىتنىڭ قۇچىقىدا ياتقانلىقىدىن سەسكىنىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

ـــ خانقىز، سىز كىم بولىسىز؟ سىز ئادەممۇ ياكى پەرىمۇ؟ ـــ شاھزادە ئۆمچەيگەنىدى، ـــ قېنى ئېيتىڭا، سىزنىڭ بىر ئېغىز سۆزىڭىزگە تەشنامەن ...

ـــ مېنىڭ ئىسمىم ئايسۇلتان ...

ـــ ياق، ياق، خاتالاشتىڭ پادىچى، ـــ ھېكايە سورۇنىدا ئولتۇرغان شاھ ئەكبەر ئەلى ۋارقىرىۋەتتى، ـــ ئۇ قىزنىڭ ئىسمى ئايسۇلتان ئەمەس!، مېنىمۇ خاتا ئاتىدىڭ، ئاشۇ چاغدا قىزنى قۇتقۇزۇۋالغان شاھزادە مەن بولىمەن.

ھېكايىنى ھەقدادىغا يەتكۈزمەي، ئىشنى بۇزۇۋاتقان شاھزادىگە ئاچچىقى كەلگەن پادىچى قوپاللا تەگدى:

ـــ ھەزرەتلىرىنىڭ ئىسىم شەرىپلىرى كىم بولىدىكەن؟

ـــ ئەكبەر ئەلى!

ـــ ئەپۇ قىلسىلا ئەكبەر ئەلى، مېنىڭ سۆزلەۋاتقىنىم سىلى ئەمەس، بەلكى ئەبۇلئەسەدتۇر!

بۇ چاغدا كۈلۈپ سالغىلى تاسلا قالغان شاھنىشاھ شەمس ئەكبەر ئەلىگە «گەپ قىلما» دېگەندەك ئىشارە قىلىپ، كۆزىنى قىسىپ قويۇۋىدى، ئۇمۇ بىر ئىشنى سەزگەندەك ئۆزىنى تۇتۇۋالدى. پادىچى بالا ھېكايىسىنى داۋام قىلدى:

ـــ ئەي، ئايسۇلتان پەرىشتە، ـــ دەپتۇ شاھزادە يېلىنغان قىياپەتتە، ـــ سىز قايسى باغنىڭ گۈلىسىز؟ قايسى بوستاننىڭ بۇلبۇلىسىز؟ نېمە ۋەجدىن چۆل ـ باياۋانلارغا تاشلاندىڭىز؟

ـــ ئۆزلىرى كىم بولىدىلىكەن؟

ـــ مەن خەلەپ دىيارىنىڭ شاھى ئەبۇلئەسەد بولىمەن!

ـــ ئەپۇ قىلغايلا، مەن يات بىراۋلارغا سىرىمنى ئېيتىشنى خالىمايمەن.

ـــ بەك ئاجىزلاپ كېتىپسىز، مەن بىلەن كېتىپ، ئەسلىڭىزگە كېلىشىنىغۇ خالايدىغانسىز؟

ـــ مەرھەمىتىڭىزگە تەشەككۈر، مېنىڭ بارار ـ تۇرار يېرىمۇ يوق ئىدى.

شاھ ئەبۇلئەسەد ھەمراھلىرى بىلەن ئايسۇلتاننى شەھەرگە ئېلىپ كەتتى. ئۇ ئوردىغا كىرگەندىن كېيىن ئايسۇلتاننى خانىش ئانىسى ئايپاشا خېنىمغا تاپشۇرۇپ، مۇنداق ئىلتىجا قىلدى:

ــ خانىش ئانا، بۇ قىزنى ھامىمدا پاكىز يۇيۇندۇرۇپ، مەلىكىلەردەك كىيىندۈرۈپ، جابدۇپ قويۇشلىرىنى سورايمەن، ــ دېدى ئەبۇلئەسەد قىزىرىپ، ــ ئاندىن ياخشى كۈتۈنمىسە بولمايدۇ، بۇ كۆپ ئازاب چەككەن ناتىۋان. ماڭا قانداق ئېتىبباردا قارىغان بولسىلىرى، بۇ قىزغىمۇ شۇنداق ئىلتىپات بىلەن قارىغان بولسىلا.

ــ بولىدۇ ئوغلۇم، مەن قاچانمىتەم سېنىڭ تەلەپ ـ ئارزۇلىرىڭغا سەل قارىغان، ــ خانىش ئانا مەنىلىك كۈلۈپ قويدى، ــ سەن بۇنداق دېگەنىكەنسەن، بۇ قىز شۇنداق قىلىشقا مۇناسىپتۇر.

ــ رەھمەت خانىش ئانا، ئاللا سىلىگە كۇنگە ئوخشاش ھايات بەخشەندە قىلسۇن!

ــ تىلەكلىرىڭنى ياراتقان ئىگىسى مەقبۇل ئەتسۇن، ئوغلۇم.

ئەبۇلئەسەد چىقىپ كېتىشى بىلەن خانىش ئانا ئىشەنچلىك ئىككى كېنىزەكنى چاقىرىپ ئۇلارغا ئايسۇلتاننى تاپشۇردى. كېنىزەكلەر قىزنى ئېلىپ ھاممامغا چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، خانىش ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئاستا پىچىرلىدى:

ــ ۋاي توۋا، بۇ قىز ئادەم بالىسىمۇ ياكى ئادەمگە ئوخشىرىپ قالغان ھوۋرلەردىنمۇ؟ شۇنچە مەينەتچىلىك ھەم جۇلدۇر كېپەنلەر ئىچىدىمۇ تېگى ـ تېگىدىن ھوسۇن كامالىتىگە بەرقارارلىقى چىقىپ تۇرىدۇ! ئەمما شاھلارغا خاس مۇشۇنداق لاتاپەت

ساھىبىنىڭ چۆللەرگە تاشلانغىنى ھەرگىز ياخشىلىقتىن دېرەك بەرمەيدۇ.

خانىش ئانا ھەر ئېھتىمالنى كۆزدە تۇتۇپ ئىسرىق سالىدىغان نەرسىلەرنى ساقلايتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىپ، ئادراسمان، سەندەل، كېپەك، يەنە قانداقتۇر پۇراقلىق نەرسىلەرنى تەييارلىدى. ئۇلارنى ئارىلاشتۇرۇپ بىر پەتنۇسقا دۆۋىلەپ قويدى ھەم تەقەززالىق بىلەن ھامامغا كىرىپ كەتكەن كېنىزەكلەرگە ساقلىدى. ئۇلارمۇ خېلى بىر چاغدىلا ئوردا سارايغا كىرىپ كېلىشتى. خانىش ئانا ئاپپاق يىپەك كۆڭلەك كىيىپ، سۇس ھال رەڭ لىباس يېپىنغان، ھۆسنى تاڭ سەھەردىكى گۈلدەك ئېچىلغان ئايسۇلتاننى كۆرۈپ ئاغزىنى تۇتتى. كۆزلىرى چوڭ ئېچىلىپ ھەيرانۇ ـ ھەسلىكتە قېتىپ قالدى. ئۇ بىر چاغدىلا كېنىزەكلەرگە:

ـــ قىزلار، ئىسرىقدانىنى ئېلىپ كېلىڭلار، ـــ دەپ ۋارقىرىدى.

ئىسرىقدان تەييارلاندى. خانىش ئانا ئۆز قولى بىلەن تەييارلانغان نەرسىلەرنى ئىسرىقدان قاچىسىغا سېلىپ، ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىغا چوغ سالدى. ئادراسمان، سەندەل، كېپەك، يول تەرمەچلىرىدىن قويۇق ئىس كۆتۈرۈلۈپ ساراي ئىچىنى ئىللىق بۇي قاپلىدى. خانىش ئانا ئىسرىقدانىنى كۆتۈرۈپ يۈرۈپ ئايسۇلتاننى ئايلاندى. ئۇنىڭ كۆڭلەك ئېتەكلىرى ئاستىنمۇ ئىسلىدى. ئۇ نېمىلەرنىدۇر دەپ پىچىرلايتتى.

ـــ ھەي مازايۇ ـ ماشايىقلار، كۆزى ياماننىڭ كۆزىدىن، سۆزى ياماننىڭ سۆزىدىن، كۆرۈنەر ـ كۆرۈنمەس بالا ـ قازالاردىن نېرى قىلغايسەن ... سۇف ... سۇف ... سۇف! ...

خانىش ئانا كېنىزەكلەرگە ئايسۇلتاننى ھەركۈنى ياخشى

تائاملار بىلەن ئوزۇقلاندۇرۇشنى ھەم كۈتۈشنى بۈيرۈپ بولۇپ چىقىپ كەتتى. ئۇ ئالدىراپ ـ تېنەپ شاھ ئورۇن تۇتۇپ ياتقان ھۇجرىغا كىرىپ كەلدى. ياشانغان بىمار شاھمۇ خانىشنى كۈتۈپ تۇرغاندەك، قوش ياستۇقىغا يۆلىنىپ تاۋار يوتقان، يىپەك يېكەندازلار ئۈستىدە ئولتۇراتتى. ئاڭغۇچە خانىش چوڭ كاتتىك قىرىغا كېلىپ ئولتۇردى.

ــ خانىش ئايىم، ــ دېدى شاھ ئاپىپاق پاخما قاشلىرى ئاستىدىكى قىياق كۆزلىرىنى تىكىپ، ــ ساراي غوجدارىدىن بىر گەپ ئاڭلايمەنغۇ، بۇ راستمۇ؟

ــ قانداق گەپ ئاڭلىدىلا؟ ــ خانىش خۇپسەنلىك قىلدى، ــ قېنى دېمەملا؟

ــ ئوغۇللىرى شىكارغا چىقىپ، بىر قىزنى ئوۋلاپ كەپتىغۇ.

ــ ئوۋلاپ كېلىدىغان ئۇ كېيىك، بۇغا ياكى جەرەن بولمىسا، ــ خانىش كۈلدى، ــ بىپايان چۆلدە ھوشسىز ياتقان يېرىدىن تېپىپ ئەكەپتۇ.

ــ چۆلدە نېمىش قىلىدىكەن ئۇ قىز؟

ــ مەن نەدىن بىلەي؟

ــ ئادەم ئەپتىدىن بىلىنەر دېگەندەك، ئۇ قىز تۇرقىدىن قانداقراقكەن؟

ــ ئېيتىشقا تىلىم ئاجىزلىق قىلىدۇ. ئۇ شۇنداق چىرايلىق، لاتاپەتلىك، نازىنىن قىزكەنكى، ھۆر ـ پەرىلەر قولىغا سۇ قۇيۇپ بېرەلمەيدۇ. بىر كۆرۈپلا مېنىڭمۇ ئۇنىڭغا مېھرىم چۈشۈپ قالدى.

ــ شۇنداقمۇ؟

ــ شۇنداق بولمايچۇ، ھەتتا مەن ئۇنىڭغا كۆز تەگمىسۇن دەپ ئىسرىقداپ قويدۇم.

ـــ ئۇ شۇنچىلىك جەزبىدارمىكەن؟

ـــ بىر كۆرسىلە ئاندىن بىلىدىلا، ـــ خانىش ھەزىل قىلدى، ـــ يەنە ئوغۇللىرىنى قويۇپ سىلى ئاشىق بولۇپ قالمىسىلا؟

ـــ ئوۋۇي، ـــ شاھىنىڭ يۈزلىرى پۈرۈشتى، ـــ ئادەمنىڭ ئۆپكىسى تۇغەپ، كانىيى قالغاندا، نېمە دەيدىغاندۇ بۇ خوتۇن!

ـــ يا دەيمىنا، گۆرگە كىرىپ كېتىۋاتقان مېيىت قايرىلىپ قارىغۇدەك قىزكەن ئەمەسمۇ!

ـــ پاھ، پاھ، پاھ، گەپكە كۆز چىقىرىشقا ئۇستا خوتۇندە بۇ.

بۇ ماختاش، مەدھىيەلەرنى ئاڭلىغان شاھنىڭ نېمە ئۈچۈندۇر كۆڭلى خىرە بولدى. خەزىنە بار يەردە يىلان بار. ئاپىتى بولمىغان ئامەت يوق دەپ ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز بىكار ئېيتمىغان. شۇنچە چىرايلىق قىزنىڭ ئوردا، شەھەرلەرگە پاتماي، دەشتۇ ـ قۇملۇققا تاشلىنىشى نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ؟ ئۇ بىرەر ناشايان ئىشلارنى قىلىپ دىنىي ئەقىدىلەرگە توغرا تۇرمىغان بولسا، ئۇنىڭ بېشىغا مۇشۇنداق كۈلپەتلەر ياغارمىدى؟

ـــ ھە، جىمىپ كەتتىلىغۇ، شاھ دادىسى، ـــ دېدى خانىش ئېرىنىڭ چىرايىغا زەن سېلىپ، ـــ چىرايلىرى كەكرى يۇتۇۋالغاندەك پۈرلىشىپ كەتتا!

ـــ خوتۇن، مەن بىر ئاز ئەنسىرەپ قالدىم، ـــ سەن بىلىسەن، قىزلار قانداق ۋاقىتتا چالما ـ كېسەك قىلىنمىدۇ ياكى چۆلگە پالىنمىدۇ!

ـــ زىنا قىلغاندا، دىنىي مىزانلارغا داغ چۈشۈرگەندە!

ـــ سۆزۈڭ يوللۇق، ـــ شاھ خىيالغا پاتتى، ـــ مېنىڭچە بۇ قىزدا كىشىلەرگە ئېيتىپ بولمايدىغان بىر سىر بار. ئوغلىمىز نادانلىق قىلىۋاتىدۇ.

ـــ ئۇنداق بولسا، ئوغۇللىرى بىلەن ئۆزلىرى سۆزلىشىپ

كۆرسىلە.

خەلەپ پادىشاھى ئەتىسى ئەتىگەندە ئەبۇلئەسەدنى يېنىغا چاقىرىپ گەپ ئېلىپ باقتى:

ــ ئوغلۇم، ئاناڭدىن ئاڭلىسام، ئوۋ قىلىش جەريانىدا بىر قىزنى ئۇچراتىپ قېلىپ ئۇنى بىرگە ئەكەپسەن، شۇنداقمۇ؟

ــ راست شاھ ئاتا، شۇنداق بولدى.

ــ ھىم! ... ــ شاھنىڭ ئاچچىقى كەلگەنلىكى چىرايىدىن مەلۇم بولدى، ــ ئۇ كىمنىڭ قىزىكەن، قانداق سەۋەبلەر بىلەن ئۇنى ئېلىپ كەلدىڭ؟

شاھزادە كىچىكىدىن تارتىپ يالغان ئېيتىپ ئادەتلەنمىگەنىدى. شۇڭا ئۇ قىزنى چۆل ـ جەزىرىدىن تېپىۋالغانلىقىنى، ئۇنىڭ ھايات كەچۈرمىشلىرىدىن خەۋىرىنىڭ يوقلۇقى، ئەمما نىكاھقا ئېلىش ئارزۇسىنىڭ بارلىقىنى ئىزھار قىلدى. غۇرۇرىدە ئاچچىقى كەلگەن شاھ يالغۇز ئوغلىنىڭ كۆڭلىنى ئاياپ، ئوشۇقچە چېچىلىپ كەتمىدى.

ــ ئوغلۇم، سەن دېگەن يەتتە ئىقلىمدا ئەڭ ئابرۇيلۇق پادىشاھنىڭ ئوغلى، بايۋاتقان تېپىۋالغان ئىگە ـ چاقسىز تاشلاندۇق قىزنى ئالساڭ شاھزادىلىك شان ـ شەۋكىتىڭ بۇلغانمامدۇ؟ تولا گۆدەكلىك قىلما.

ــ شاھ ئاتا، مەن بۇنچىۋالا چوڭقۇر ئويلاپ كەتمىدىم، ــ ئەبۇلئەسەد تۇنجى قېتىم ئاتىسىغا كۆڭلىگە تالىق سۆز قىلىۋاتاتتى. شۇڭا ئۇ قىزىراتتى، دۇدۇقلايتتى، ــ مەن ئۇ قىز ئۈچۈن شاھلىقىنى، شاھزادىلىكنى ھەم ئوردا ھاياتىنى تەرك ئېتەلەيمەن ...

ــ نېمە دەۋاتىسەن تۇزكور، ــ شاھ ئاچچىقىدا ئوغلىنى تىللىۋەتتى، ــ ئاتا ـ بوۋىلار «بىر بالاسى بولمىسا چۆلدە

قۇيرۇق[1] نەقىلۇر؟» دەپ سەندەك ھاماقەتلەرگە بېشارەت بەرگەن. ئەگەر ئۇ قىز ئىپپەت ـ نومۇسىنى بۇلغاپ رەسۋايىئالەم بولغان، شۇ ۋەجىدىن جازالىنىپ، چۆللەرگە پالانغان بولسا، يۇزۇڭنى قانداق كۆتۈرۈپ يۈرسەن؟

ـــ مۇمكىن ئەمەس ئاتا، ـــ شاھزادە ھاقارەتلەنگەندەك جۇدۇنى ئۆرلىدى، ـــ ئۇ قىزنىڭ ھۆسن ـ لاتاپىدىن پارلىغان نۇردا، ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى كۆرەلەيلا! ئۇ خۇددى دېڭىز قەھرىدىكى قۇلۇلە قارنىدا دۇرغا ئايلانغان گۆھەردەك قىزدۇر!

ئوغلىنىڭ چىرايىدىكى ئىشەنچ، ئۇمىد، پاكىز ئېتىقاد زەرلىرىنى كۆرگەن شاھ سەل ئويلىنىپ پەسكويغا چۈشتى.

ـــ ئىشەنچىڭ كامىلمۇ ئوغلۇم!

ـــ ئاتا، مەن 3 ~ 4 ئايدىن بېرى شاھلىقتىن ۋاز كېچىپ، تەركىدۇنيالىق يولىغا ماڭدىم. قانچە ـ قانچە نەسىھەتلەرنى قىلىپ، تەنبىھلەرنى بەردىلە. لېكىن پەسەنتىمگە ئالمىدىم. ئۇنىڭ سەۋەبىنى بىلگۈلىرى بارمۇ؟

ـــ ئەلۋەتتە بىلگۈم بار. چۈنكى ئۇ كۈنلەردە مېنى تولىمۇ ئۈمىدسىزلەندۈرگەنىدىڭ.

ـــ ئاتا، راستىمنى ئېيتسام، مەن ئىلگىرى چۈشۈمدە كۆرگەن بىر قىزغا ئاشىق بولغانىدىم. مانا ئارىدىن 4 ئاي ئۆتكەندە ئۇنى ئۇچراتتىم. شۇنداق جەزم قىلالايمەنكى، بۇ تەڭرى كۆڭلۈمگە سالغان ئىشقى سەۋادۇر. شۇڭا مەن ئۇ قىزدىن ئايرىلالمايمەن.

پادىشاھ خەلەپ بۇ سۆزدىن كېيىن ئويلىنىپ قالدى ھەم تەبئىتىدە بىر ئاز يېنىكلىك ھېس قىلدى.

ـــ بولدى بالام، سۆزلىرىڭگە ئىشەندىم، ئەمدى چىقىپ

① قۇيرۇق ـــ قوينىڭ قۇيرۇق مېيى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

تەختىكىدە ئولتۇر، ــ دېدى شاھ كۆڭلى ئەمەن تاپقاندەك بولۇپ، ــ مەن سېنى مۇرادىڭغا يەتكۈزەي ...

ــ شاھ ئاتا، ــ شاھزادە ئېگىلىپ تەزىم قىلدى، ــ ئوڭ قول ۋەزىر كېرەمشاھ نەبىيۇللا توغرۇلۇق كۆپ ئەرز ـ دادلارنى ئاڭلىدىم. خەلەپ ئەھلى ئۇنىڭ ئازابىدىن جاق تويدى. ئۇ سىلىنىڭ شان ـ شۆھرەتلىرىگىمۇ داغ چۈشۈرۈۋاتىدۇ.

ــ خەۋىرىم بار بالام، لېكىن ۋاقتى ئەمەس، سەن بىرنەچچە يىل شاھلىقتا ئوبدان پىشىپ يېتىل، ئاستا ـ ئاستا تۈيدۈرماي پۈتۈن ئەركانلارنى يېنىڭغا تارت، ــ دېدى شاھ پەس ئاۋازدا، ــ كېرەمشاھ نەبىيۇللا بوش ئادەم ئەمەس. پۈتۈن ئوردا ئەھلىنى ئۆزىگە قارىتىۋالدى. ھازىر قول سالساڭ، تەقدىرىڭ خەۋپ ئىچىدە قالىدۇ.

شاھزادە ئەبۇلئەسەد ئاتىسىغا شىپالىق تىلەپ قايتىپ چىققاندىن كېيىن ئۇدۇل ئايسۇلتاننىڭ ھۇجرىسىغا كىردى ـ دە، ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىۋاتقان ئىككى كېنىزەكنى چىقىرىۋېتىپ، گىلەمگە سېلىنغان كۆرپىدە يۈكۈنۈپ ئولتۇردى. مەلىكە ئۆزىنىڭ شاپائەتچىسى، قۇتقۇزغۇچىسى شاھزادىنىڭ ئالدىدا يۈزىگە چۈمبەل تارتمىدى. ئەبۇلئەسەد ئىچىدە: «ياۋاللا، ئۇنىڭ ھۆسنى ـ جامالى يىگىتلەر ئۈچۈن ئاپەت ئىكەن» دېگەنلەرنى ئويلىدى. دېمىسىمۇ ئايسۇلتان كۈندىن ـ كۈنگە تولۇپ، يېتىلىپ، جەننەت ھۆرلىرىنىمۇ ھەسەتتە قالدۇرغۇدەك گۈزەللىككە يار بولغانىدى. ئۇ شاھزادە ئەبۇلئەسەدنىڭ سىلىق، مۇلايىملىقى، سۆزلىرىدىكى ئەخلاق ـ پەزىلەت، ھايا بىلەن كۆزلىرىنى ئېلىپ قېچىشى قاتارلىق مۇئامىللىرىدىن ئۇنىڭ تەربىيە كۆرگەن، ئەھلى ئىلىملىك يىگىت ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ يەتتى. شۇ تۇرقىدىمۇ ئايسۇلتان ئۇنىڭغا ئىللىق

تەبەسسۇم بىلەن قاراپ كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. ئەبۇلئەسەد ئۇنىڭدىن بىر قۇر ھال - ئەھۋال سورىغاندىن كېيىن بىر پەس جىمىپ قالدى.

— ئەتىگەنلا ئەھۋالىمنى سوراپ چىقىپ كەتكەنىدىڭىزغۇ؟ — دېدى يىگىتكە خىلىلا ئۆزلىشىپ قالغان قىز ئۇنى سىزلەپ، — شۇنىڭغا قارىغاندا، ماڭا دەيدىغان باشقا سۆزلىرىڭىزمۇ بار ئوخشىمامدۇ؟

— ماڭا مەدەت بەرگىنىڭىزگە رەھمەت. بولمىسا گەپنىمۇ ئوڭشاپ قىلالمايتتىم، — يىگىت يەر بىپقىپ سۆزلەۋاتاتتى، — بۇگۈن مەن جاسارەتكە كېلىپ سىزگە تەلەپ - ئارزۇلىرىمنى قويماقچىمەن.

— تەلەپ - ئارزۇنىڭ خىللىرى كۆپ بولىدۇ، — قىز پىسىڭكىدە كۈلدى، — بىلمىدىم، سىز قايسى خىلىدىكىنى دېمەكچىسىز؟

— مەن ئۆمۈر مۇساپەمنى سىز بىلەن بىللە ئۆتكۈزۈشنى شۇنچە خالايتتىم. سىزنىڭ بىر ئېغىز جاۋابىڭىز مېنىڭ بېشىمنى كۆككە يەتكۈزىدۇ ھەم يەر بىلەن يەكسان قىلىدۇ ...

— مېنىڭغۇ بېشىڭىزنى يەتتىنچى ئاسمانغا يەتكۈزگۈم بار. بىراق، ماڭا ئىشىنەلەمسىزكىن؟ — ئايسۇلتان بىردىنلا مۇڭلاندى، — چۈنكى دەشتۇ - سەھرادىن تېپىۋالغان قىزنىڭ نامى يامان بولىدۇ ...

— مېنىڭ سىزنى چۆلدىن قۇتقۇزۇپ ئېلىپ كېلىشىم، سىزگە يەتكۈزۈۋاتقان ئەجىر - ئېھسانلىرىم ئىشىنىشتىن مۇستەسنا ئەمەستۇ؟ ...

— مىننەت قىلىۋاتامسىز؟ — قىز يىگىتنى سىناپ باقماقچى بولدى، — «مىننەتلىك ئېشىڭدىن قارنىمنىڭ ئېچى

ياخشى» دېگەن گەپمۇ بار جۇمۇق ...

ــ بۇ تەبرىكسىز ئەھلى ـ ئىلملىك تەبىئىتىكسىزگە پەقەتلا خوپ كەلمىدى جۇمۇق، چىرايلىق ئاغزىكسىزدىن بۇنداق گەپنىڭ چىقىشىنى زادىلا ئويلىماپتىمەن.

قىز يەڭگىلتەكلىك قىلىپ قويغىنىدىن ئۇيۇلۇپ قىزاردى.

ــ ھەزىل قىلدىم، ــ ئايسۇلتان دەرھال ئۆزىنى ئوڭشىۋالدى، ــ قارىسام بەك مۇلايىم ئىكەنسىز، «بۇ يىگىتنىڭ ئاچچىقىمۇ بارمىدۇ» دېگەن ئويدا چېقىشىپ قويسام قارىغا ھۆپپىدە ئېسىلىپ كەتكىنىكىزنى ...

ــ ئەپۇ قىلىڭ ئايسۇلتان، ــ مەن تۇپتۇزلا چوڭ بولغان بالا. قوش بىسلىق سۆز ئويۇنلىرىنىڭ تېگىگە ئانچە يېتىپ كېتەلمەيمەن. قانداق، مېنىڭ تەكلىپىمگە تېخى جاۋاب بەرمەكسىزغۇ؟

ــ مېنىڭ تاقىغا ـ تۇققا سۆزلىرىمنىڭ ئۆزى جاۋاب ئىكەنلىكىنى سېزەلمەكسىزما؟

ــ ئەسلىدىغۇ بىرەر نامرات بالىغا تېگىپ، كۇنۇمنى شۇنىڭ بىلەن ئۆتكۇزەرمەن دېگەنىدىم، خەير بوپتۇ، ئەزەلدىن تەقدىر ـ پېشانەمگە پۈتۈلگىنى شۇ ئوخشايدۇ، ــ ئايسۇلتان نامرات بالىنى دادامنىڭ ئورنىغا شاھ قىلماقچى ئىدىم، دېيىشىنى بىئەپ كۆردى، ــ ئەمىسە مېنىڭمۇ ئەرزىمەس تەلەپ ـ شەرتلىرىم بار، ئاڭلاپ باقامسىز؟

ــ قېنى سۆزلەڭ.

ــ مېنىڭ ئۆتمۈشۈمنى كوچىلاپ سورىمايسىز، ــ ئايسۇلتان ئېغىر خورسىندى، ــ چۈنكى ئۇ قاباھەتلىك جاراھەتلىرىمنى قايتا تاتىلاپ، ئۇنى قانىتىپ ئازابلانغۇم يوق. ئەسلىگىمۇ كەلمەيدۇ، ۋاقتى كەلگەندە ئۆزۈم دەپ بېرىمەن.

لېكىن خوداغا ئايانكى، مەن گۆھەردەك ساپ قىز ...

ـــ شۇلىما؟

ـــ شۇ، ئارتۇق تەلىپىم يوق، ـــ ئايسۇلتان كۈلدى، ـــ لېكىن مەن تېگىگە يېتەلمىگەن بىر ئىش بار؟

ـــ سوراڭ، قۇلىقىم سىزدە.

ـــ شاھلار قىزلاردىن سوراپ، يېلىنىپ ئولتۇرماي، نىكاھ قىلىپلا ئەمرىگە ئالمىدىغان، لېكىن سىز؟ ...

ـــ مەن ئۇنداق تېنىگە ئىگە بولۇپ، كۆڭلىدىن مەھرۇم بولمىدىغان ھايۋانىي نەپسىدىن بىزار! ... ئەۋلىيالىرىمىزمۇ: «قىزلارنى رازىلىقسىز، جۈۋانلارنى رايىسىز ئەرگە بەرمەڭلار» دېگەن ئەمەسمىدى!

ئايسۇلتان يىگىتنىڭ پەزىلىتىدىن، ئادىمىيلىك خىسلىتىدىن ئېيتقۇسىز رازىمەندە بولۇپ، كۆڭلى كۆكلەردە پەرۋاز قىلدى.

ياشانغان شاھ خوتۇنى خانىش بىلەن بالىلارنىڭ ئىشىنى مەسلىھەتلىشىپ، بىر قارارغا كەلگەندىن كېيىن ئايسۇلتاننى كېنىزەكلەر شاھنىڭ ھۇجرىسىغا باشلاپ كىردى. قىز تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ بولغاندىن كېيىن خانىش ئۇنىڭ يۈزىدىكى چۈمبەردىنى ئارقىسىغا قايرىۋېتىپ:

ـــ بۇ سېنىڭ شاھ ئاتاڭ بولىدۇ، نامەھرەم ئەمەسسەن، ئۇ بولغۇسى كېلىنىنىڭ چېھرىنى كۆرسۇن ... ـــ دېدى.

قىزنىڭ ھۆسن ـ جامالىدىن ھەيرانۇ ـ ھەس بولغان شاھ ئوردا ئەركانلىرىنى يىغىپ توي مەسلىھەتىنى قىلىشتى. ئاندىن قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي قىلىپ ئايسۇلتاننى ئوغلىغا نىكاھلاپ ئېلىپ بەردى.

تويدىن كېيىن ئەبۇلئەسەد شاھ تەختىدە ئولتۇرۇپ، خەلەپ

شاھلىقىدا بولۇۋاتقان ناھەقچىلىكلەرنى ئادىل سوراپ، ئاۋامنىڭ دەردىگە يەتتى. ئۇ ھەتتا كىملەر تەرىپىدىندۇر تارتىپ ئېلىنغان دېھقان يەرلىرىنى، ھۇنەرۋەن، كاسىپ، سودىگەرلەرنىڭ دۇكانلىرىنى، ئۆي ـ مۈلۈكلىرىنى ئۆز ئىگىلىرىگە قايتۇرۇپ قايتىدىن تەرتىپ ئورناتتى. بۇنىڭدىن دەھشەتلىك ئىزتىراپقا چۈشكەن كېرەمشاھ نەبىيۇللا شاھزادىنىڭ بۇنداق جاسارەتكە كېلىشىنى ئايسۇلتاندىن كۆردى. چۈنكى بۇ «زۇۋانىدار، تەدبىرلىك، ئەقىللىق» دەپ تەرىپلىنىۋاتقان قىزنىڭ شاھ ئېرىگە ھەمقان بولۇشى، ئەقىل ئۆگىتىشى تۇرغانلا گەپ ئىدى. نېمىشقىمۇ شاھزادىنى شىكار قىلىشقا دەۋەت قىلغان بولغىيتتى. ئۇنىڭغا بۇ قىزنىڭ ئۇچراپ قېلىشى خۇددى يولۋاسقا قانات چىققاندەك بولدى ـ دەپ ھەي ... ھەي ... ئۆزىدىن ئۆتۈپ كەتتى! ...

كونىلار: «بەتنىيەتنىڭ قازىنى تۆشۈك» دەپ بىكار ئېيتماپتىكەن، «شىكاردا، ئەيش ـ ئىشرەت سورۇنلىرىدا ئۆلتۈرۈلسە، پۈتۈن خەلەپ ماڭا قالمامدۇ» دەپ چوتنى خاتا سوققان كېرەمشاھ نەبىيۇللانىڭ ئاتقان تېشى قاڭقىپ كېلىپ ئۆزىنىڭ قاڭشىرىغا تېگىشىنى كىم ئويلىغان؟

بۇ شەرەندىز ئايالنى بىر كۆرۈشنى قەيت قىلغان كېرەمشاھ نەبىيۇللا قانچە ـ قانچە ھەرىكەتلەرنى قىلىپ كۆردى، لېكىن كۆرەلمىدى. ئۇ شاھقا مۆھۈر باستۇرۇش، بىر ئىشنى مەسلىھەت قىلىشتەك باھانىلەردە شاھنىڭ ئۆيىگە، ھويلىسىغا، سارايلىرىغا كىرىپ باقتى. لېكىن ئايسۇلتاننىڭ يۈزىدە چۈمپەردە بولغاچقا، ئۇنىڭ چېھرىنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولالمىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ: «پاھ ... پاھ ... ، يۇمىلاق مۇرىلەر، چوقچايغان كۆكسىلەر، ئىنچىكە بەل، يۇمىلاق ساغرىلار ... ئەجەب سۈيىكى چىرايلىق

مەزلۇمكىنا ...» دەپ تاماقلىرىنى تامشىپ، ئالىقانلىرىنى ئىشقىلاپ كەتتى. تور چۈمپەردە ئىچىدىن كىچىك مشاھ نەبىيۇللانى ئاشكارا كۆرگەن ئايسۇلتان، «خوجاۋاپانىڭ بىنالىرىنى تارتىۋېلىپ، ئاتا ـ ئانىلىرىنى سەرسان قىلغان قارا يۈرەك ئىبلىس مۇشۇكەندە» دەپ ئويلىدى ھەم ئۇزۇن قارا ساقاللىق، قاپقارا يۈزى تاپلىما تېزەكتەك چوقۇر، قىياق كۆز، قىڭراق بۇرۇن، 54 ياشلاردىن ئاشقان، قاتمال تەلەتتىن شۇملۇق يېغىپ تۇرغان، زەھەرخەندە بىر قىياپەت ئايسۇلتاننىڭ نەپرەت قارىچۇقلىرىغا سىڭىپ قالدى ...

* * *

كۈنلەر ئۆتتى، ئايلار ئۆتتى، بىر كۈنى كەچ ئوردا قورۇسىدا شاھزادىنىڭ ئىككى قات بولۇپ خىلىلا ئېغىرلىشىپ قالغان ئايالى ئايسۇلتاننى پەيتۇنغا يۆلەپ چىقىرىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن كىچىك مشاھ نەبىيۇللا ساقلىنى تۇتاملاپ تۇرۇپ قالدى. ئۇ كۆڭلىدە: «بىرەر دەۋا ـ داستۇر قىلغان سودىگەر، كاسىپلاردىن ئەھۋال ئىگىلىگىلى ماڭدى» دېگەنلەرنى ئويلاپ ئىچىگە جىن كىردى. ئۇ قاراڭغۇ چۈشكەندە، پەيتۇنكەشنىڭ ئۆيىگە باردى. لېكىن پەيتۇنكەش ھېچنېمە دېگىلى ئۇنۇمىدى. كىچىك مشاھ نەبىيۇللا ئۇنىڭ قولىغا بىر دىنار تۇتقۇزغانىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ ھەممىنى دەپ بەردى:

ئۇلار شەھەر ئىچىنى بىر قۇر ئايلىنىپ، بىر ھال رەڭ بىنا ئالدىدا توختاشتى. خانىش ئايسۇلتان: «بۇ بىنا ئەسلىدە خوجاۋاپا دېگەن بىر نامرات بالىنىڭ ئىدى. لېكىن كىچىك مشاھ تارتىۋېلىپ، ئاتا ـ ئانىسىنى سەرسان قىلىۋەتتى» دېدى.

ــ شاھ ئەبدۇلئەسەد نېمە دېدى؟

ــ «بۇنى سىز قانداق بىلىسىز؟» دەپ سورىغانىدى، خانىش «مەن بىر يىلنىڭ ئالدىدا تۇغقان يوقلاپ خەلەپكە كەلگەنىدىم» دەپ جاۋاب بەردى.

كېرەمشاھ نەبىيۇللا قايتىپ كەتتى. ئەمما ئۇنىڭ ئىچىدە ئوغا قاينىاپ پۈتۈن ۋۇجۇدى لەرزىگە كەلدى. ئەلھەزەر، بۇ خوتۇننىڭ بىلمەيدىغىنى يوقكەنا؟ ھېلىمۇ ياخشى خوجاۋاپا ئۆلۈپ، ئاتا ـ ئانىسى سەرسان بولۇپ چىقىپ كەتكىنى، بولمىسا ئۇلارنى كۇشكۇرتۇپ، شاھزادىنىڭ كۆتىگە ئوت قويۇپ، بالا ـ قازانىڭ قېپىنى يارىدىغان چېغى!

كېرەمشاھ نەبىيۇللا ئەتىسى سەھەردىلا ھال رەڭ بىناغا بېرىپ، ئۆزىنىڭ يېقىن بۇرادەرلىرىدىن بىرىنى ئولتۇرغۇزۇپ ئۇنىڭغا:

ــ ئەگەر بىرەر كىم بۇ بىنانىڭ ئىگىدارچىلىقىنى سۇرۇشتە قىلىپ كەلسە، خوجاۋاپا دېگەن بىر ئادەمدىن سېتىۋالغان، دېگىن، ــ دەپ يېنىپ كەلدى.

ئايسۇلتان بۇ ھال رەڭ بىنا توغرۇلۇق ئويلاپ زادىلا تېگىگە يېتەلمىدى. ھازىر ئۇنى تارتىۋالغان تەقدىردىمۇ خوجاۋاپانىڭ ئاتا ـ ئانا، قېرىنداشلىرىنى نەدىن تاپىدۇ. دەۋاگەرى بولمىغان بۇنداق دەۋانى قازىلارمۇ سورىمايدۇ. يەنە تېخى شەھەردىكى قازىلاردىن تارتىپ بەگلەرگىچە كېرەمشاھنىڭ ئالىقىنىدا تۇرسا، بولدى، بۇ ئىشلارمۇ تەقدىرنىڭ ئىرادىسى بىلەن ھەل بولىدىغان كۇنلەر كېلەر.

ئايسۇلتان بىر سەھەرلىكى ئوغۇل پەرزەنت تەۋەللۇت قىلدى. ئوردىدىكىلەر شادلىققا چۆمۇپ تەنتەنە قىلىشتى. كۇنلەرنى ئايلار، ئايلارنى يىللار قوغلىشىپ ئۆتۈپ تەخت ۋارىسى زىياھىنىڭ

«دادا، ئاپا» دەپ تىلى چىقتى. ئۇنىڭغا ياشانغان شاھ بىلەن خانىش مومای تولىمۇ ئامراق ئىدى. زىياھمۇ ئۇلارنىڭ ئۆپچۆرىسىدىن نېرى كەتمەيتتى. بالا 4 ياشقا كىرگەندە ئۇنىڭغا مەخسۇس ئۇستاز تەكلىپ قىلىپ، ئوردا مەدرىسىدە ئوقۇشقا باشلىدى. زىياھ دانىشمەن، ئالىم، پازىللارنىڭ ھېكمەتلىرىنى يادلاپ، ئىبرەتلىك ھېكايىلىرىنى ئوقۇپ ئەقىللىق، چىرايلىق چوڭ بولۇشقا باشلىدى. 16 يېشىدا تويى بولغان ئايسۇلتان ھازىر 21 ياشلىق ھۆسن ـ كامالىغا يەتكەن، ئۆتكۈر پىكىرلىك خانىش ئىدى. بەزى ئايالالارغا تۇغۇت يارىشىدۇ، دېگەن گەپ راست ئوخشايدۇ. ئايسۇلتان تۇغۇتىدىن كېيىن تېخىمۇ بەرنا، تېخىمۇ سۇباتلىق، ئاجايىپ گۈزەل لاتاپەتلىك بولۇپ كەتتى.

بىر كۈنى ئايسۇلتان ئوغلىنى ھويلىدا ئويناتىپ يۈرگەندە، كېرەمشاھ نەبىيۇللا تۇيۇقسىزلا كىرىپ قالدى. خانىش ئۆزىنى چەتكە ئېلىشقا ئۈلگۈرەلمىدى. ئۇنىڭ يۈزىدە چۈمبەل يوق ئىدى. كېرەمشاھ نەبىيۇللانىڭ ئۇزۇن قارا ساقاللىرى چارلاشقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ھېلىمۇ ئوتتۇرا ياشلىق ئادەملەردەك بەردەم، سالماق ئىدى. كېرەمشاھ ئايسۇلتاننى كۆرۈپ ئورنىدا ئەلەڭ ـ سەلەڭ بولۇپ، يۈرىكى قاتتىق سوقۇپ كەتتى. ئۇ ئىچىدە: «توۋا، ئۇ ئەقىل ـ پاراسەتتىلا ئەمەس، ھۆسن ـ رۇخسارىدىمۇ پەرىشتە سۈپەت ئىكەن. پاھ، پاھ، ئۇ سۈزۈكلۈكتە ئاق قاشتېشى، چاچلىرى قۇندۇز، قاش ـ كىرپىكلىرى قىياق، لەۋلىرى بىر جۈپ ھال رەڭ جىنەستە، كۆزلىرى تاڭدا بالقىغان چولپان ئىكەنغۇ! ...» دېگەنلەرنى ئويلاشقا ئۆلگۈردى!

شۇنىڭدىن باشلاپ كېرەمشاھ نەبىيۇللانىڭ ئىشتىھاسى تۇتۇلۇپ، ئۇيقۇدىن بىدار بولۇپ، ئوي ـ پىكىرلىرى چېچىلىپ،

ئۆزىچىلا «ئايسۇلتان» دېگەن ئىسىمنى زىكرى قىلمىدىغان بولۇپ قالدى. بۇ كۈنلەردە ياش شاھ ئەبۇلئەسەد ئوردا ئىشلىرى بىلەن ياكى شىكارغا چىقىپ كەتكۈدەك بولسا ئايسۇلتان ئوغلىنى ئوينىتىپ چوڭ ئارامگاھ باغ، ھەيۋەتلىك قورۇ ئىچىدە يالغۇز قالاتتى. بۇنداق چاغلاردا ئۇنى غېرىبلىق بېسىپ باغرى تاش دادىسىنى، ئۆلۈپ كەتكەن خانىش ئانىسىنى، ئىنىكئانا ھەم ھەدىسىنى ئەسلەپ كۆز ياش تۆكەتتى. بىر كۈنى ئۇ ئەنە شۇنداق يىغلاپ ئولتۇرغانىدىكى ئۇستىگە شاھ ئەبۇلئەسەد كىرىپ كەلدى. ئۇ خانىشىنىڭ يۈزىدىكى ياش يۇقىلىرىنى كۆرۈپ ئەندىكىپ سورىدى:

— ئايسۇلتان ئەزىزىم، يىغلاپسىزغۇ؟ — ئەبۇلئەسەد ئۇنىڭغا ئېگىشتى، — نېمە، بىر كىم كۆڭلىڭىزنى ئاغرىتقان ئوخشىمامدۇ؟

— ياق، ھېچكىم كۆڭلۈمنى ئاغرىتمىدى، — ئايسۇلتان ئېسىدەپ كەتتى، — نېمىشقىكىن بېشىمدىن ئۆتكەن ئىشلار ئېسىمگە كېلىپ ...

— «ئۆتمۈشۈمگە تەئەللۇق ئىشلارنى سورىماڭ» دېگەن ئۇمىدىڭىزگە ھۆرمەت قىلىپ مەنمۇ سورىماپتىمەن، چۈنكى دەۋاتقانلىرىڭىز ئۆتمۈشىڭىزگە مۇناسىۋەتلىكقۇ دەيمەن؟

— شۇنداق، — ئايسۇلتان خىجىل بولۇپ يەرگە قارىدى، — ئەمما مۇشۇ كۈنلەردە ئۇلار ئېسىمگە چۈشىدىغان، چۈشلىرىمگە كىرىدىغان بولۇپ قالدى.

— كىملەر ئۇ؟

— كەچۈرۈڭ شاھىم، مەن ئەسلىدە شاھنىڭ قىزى بولىمەن! ھازىرغىچە سىزدىن يوشۇرۇپ كەلدىم.

ـــ شاھنىڭ، ـــ ئەبۇلئەسەد ئايسۇلتاننىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى، ـــ قېنى دەڭا، قايسى شاھنىڭ؟

ـــ يەتتە ئىقلىم شاھلىرىنىڭ ئىچىدىكى شۆھرەتلىك شاھ زامانىدىن زۇھەل بولىدۇ ...

ـــ نېمە، يەمەن پادىشاھىمۇ؟

ـــ شۇ، بېشىمغا كەلگەن بارلىق دىشۋارچىلىق، سەرسانلىق، ئازاب ـ ئوقۇبەتلەر زالىم، باغرى تاش ئاتامدىن كەلگەن، ـــ خانىش ئايسۇلتان چوڭقۇر خورسىندى، ـــ ئېسىڭىزدىمۇ، سىز ماڭا توي تەكلىپىنى قويغان چېغىڭىزدا، مەن: «ئەسلىدە بىر نامرات بالىغا تېگمىشنى ئويلىغان» دېگەنىدىم. مېنىڭ مەقسىتىم ئۇ بالىنى دادامنىڭ ئورنىغا شاھ قىلىش ئىدى ...

ئايسۇلتان زامانىدىن زۇھەلنىڭ زالىملىقلىرى، قانخورلۇقلىرى، ئۇنىڭغا تاقابىل تۇرۇش جەريانىدا نەچچە قېتىم ئۆلۈمگە بۇيرۇلغانلىقى، ساندۇق بىلەن دەريا‌غا تاشلىنىپ، بېشىدىن كەچكەن كەچمىشلەر، ئاخىرىدا نېمە سەۋەب بىلەن چۆلگە ئاپىرىۋېتىلگەنلىكى، جاڭگىلى مازاندىراندا كۆرگەن كۈنلىرىگىچە سۆزلەپ بەردى.

ياش شاھنىڭ ئاغزى ئوچۇقلا قالدى. ئۇ بىچارە مەھبۇبىسى ئايسۇلتانىنى باغرىغا بېسىپ، ئۆزىمۇ ياش تۆكتى. دۇنيادا مۇنداقمۇ ئاتا ۋە شاھلار بولىدىكەن، دەپ ياقىسىنى چىشلىدى.

ـــ شۇنداق تۇرۇقلۇق يەنە شۇنىڭ ئۈچۈن ياش تۆكتىڭىزمۇ؟

ـــ ھەيران بولۇپ سورىدى ئەبۇلئەسەد، ـــ بۇ ئەرزىمدۇ؟

ـــ ئالەمشۇمۇل ئازابلارنى سالغان تەقدىردىمۇ، ئۇ يەنىلا مېنىڭ ئاتام ـ دە! مېنى يوقلۇقتىن دۇنياغا ئاپىرىدە قىلىپ، كۈننىڭ سېرىقىغا نائىل قىلغان شۇ تۇرسا! مەن ئۇنىڭدىن تاڭلا

قىيامەت كۈنىمۇ تانالمايمەن!

ــ ئەقىدىگىزگە، پاك ئېتىقادىڭىزغا، ئادىمىيلىك خىسلىتىڭىزگە ئاپىرىن! سىز بىر ساپ گۆھەر ئىكەنسىز؟

ــ 15 يېشىمدا خانىش ئانام ئۆلۈپ كەتتى، ــ ئايسۇلتاننىڭ يېشى شاھنىڭ مەيدىلىرىنى هۆل قىلىۋەتتى، ــ ئۇنىڭدىن باشقا ئىنىكئانام، بىر يالغۇز هەدەم بار ... ئۇلارنى سېغىنماي تۇرالامدىم؟

يۈرەك ـ باغرى ئېزىلگەن ئەبۇلئەسەد ئەتىسى تاك ئاتقاندا شاھ ئاتىسىنىڭ يېنىغا كىرىپ، سالامدىن كېيىن مۇنداق دېدى:

ــ شاھ ئاتا، كېلىنىڭىزدىن ئېچىلمىغان سىر ئەمدى ئېچىلدى. ئۇ يەتتە ئىقلىم شاھلىرى ئىچىدىكى زامانىدىن زۇهەلنىڭ قىزىكەن، 15 يېشىدا خانىش ئانىسى ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ. هازىر دادىسى، ئىنىكئانىسى، بىر هەدىسى بار ئوخشايدۇ. شۇلارنى سېغىنىپ، بىر كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىپ يىغلايدىكەن.

ــ بىز بۇ ئىشلارنىڭ تېگى ـ تەكتىنى بىلمىگەنلىكىمىز ئۈچۈن، تۇغقانلىرىغا خەۋىرىنى بېرەلمەپتىمىز، ــ دېدى شاھ ئاپپاق ساقاللىرىنى تۇتاملاپ، ــ ئەمدى بىز ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىشىمىز هەقلىق.

خەلەپ شاهى 15 كۈن ئەتراپىدا سەپەر تەييارلىقىنى قىلىپ، كاتتا سوۋغا ـ سالاملارنى هازىرلاپ ئات ـ تۆگىلەرگە ئارتىشتى. بىرقانچە ئايلىق ئاش ـ ئوزۇق، سۇلارنى تاغار، ساندۇق، تۇلۇملارغا قاچىلاپ تەييارلىدى. ئاندىن چوڭ خانىش بىلەن ئايسۇلتاننىڭ خىزمىتىگە بەش كېنىزەك بەلگىلەندى. ئۇلارنى خېيىم ـ خەتەرسىز ئاپىرىش ئۈچۈن، 200 لەشكەرگە ئوڭ قول

ۋەزىر كېرەمشاھ نەبىيۇللا باش بولۇپ، سەپەرگە ئاتلاندى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى باقاۋۇل ①، تۇتقاۋۇل②، چابىس③، ساۋچى④، مىرشەپ ⑤، ئوتاچى⑥ قاتارلىق بەگلەرنىڭ ھەممىسى كېرەمشاھ نەبىيۇللانىڭ ھەممەت، ساخاۋەتلىرىنى كۆپ كۆرگەن، سىزغان سىزىقىدىن چىقمايدىغان، ئاقنى قارا، قارىنى ئاق قىلالايدىغان بىر توپ پېرىخون باخشىلاردىن ئىدى.

ئۇزۇنغا سوزۇلغان كارۋان چۆل ـ جەزىرىدە، پايانسىز قۇملۇق، ئىپتىدائىي ئورمانلىق، تاغ ـ تۇرا، چاتقالـلىقلارنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، بىر ئاي يول يۈردى. بىر كۈنى چىڭقى چۈش مەزگىلى بولغاندا، ئۇلار ھېلىقى بۈركۈت قونۇۋالغان بىر تۈپ چىنار تۈۋىگە يېتىپ كېلىپ، 31 ـ كېچىنى شۇ يەردە تۇنىدى. ئايسۇلتان ئالاھىدە تىكىلگەن، خانىش ئانا سىرىق يىپەك ئورالغان، قىزلار ۋە قاراۋۇللار ئادەتتىكىدەك چېدىرلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. خانىش ئانا ۋە ئايسۇلتاننىڭ چېدىرلىرى ئەتراپىغا قاراۋۇللار قويۇلدى. ئۇلار ئوچاق ياساپ، قازانلارنى ئېسىپ كەچلىك تامىقىنى يەۋالغاندىن كېيىن بالدۇرلا چېدىرلىرىغا كىرىپ يېتىپ قېلىشتى. ئايسۇلتان 5 ياشلىق ئوغلى زىياھ بىلەن ياتقىدا بىرەم ئارام ئېلىپ، ئوغلى ئۇخلاپ قالغاندىن كېيىن، ئورنىدىن تۇرۇپ، بۇنىڭدىن نەچچە يىللار بۇرۇن چىنار تۈۋىدە تارتقان ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرىنى ئەسكە

① باقاۋۇل ـــ «نازارەتچى، پوست» مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ.
② تۇتقاۋۇل ـــ «قاقۇنلارنى تۇتقۇچى چېرىكلەر باشلىقى» نى كۆرسىتىدۇ.
③ چابىس ـــ «لەشكەر بېشى» مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ.
④ ساۋچى ـــ قەدىمكى دەۋرده خەۋەرچى شۇنداق ئاتالغان.
⑤ مىرشەپ ـــ كېچىلىرى ئوغرى ـ قاراقچىلارنى تۇتقۇچى مەنسەپ.
⑥ ئوتاچى ـــ قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا دوختۇرنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ كېيىنچە «ئەمچى» دەپمۇ ئاتالغان.

ئېلىپ، كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش تۆكۈلدى. ئۇ چېدىردىن چىقىپ، چىنار تۈۋىگە كەلدى.

چۆل ئاسمىنى بويىچە ئېدىشى ئۆرۈلۈپ كەتكەندەك كۆپكۆك تاۋلىنىپ تۇراتتى. سانسىزلىغان يۇلتۇزلار دۇرى - گۆھەرلەردەك يالتىرايتتى. گۈزەلنىڭ قېشىدەك ئىنچىكە ئاي ئورغىقى ئاسمانىنىڭ ئېگىز بىر يېرىدە پەسلەرگە قاراپ ئاھ ئۇرغاندەك قىلاتتى. پايانسىز چۆل كېچىسى تۇنده روشەن بولمىغان ئاۋازلارغا ھەمراھ ئىدى. ھۇقۇيتقاندەك، ئىڭرىغاندەك، يىغلىغاندەك شەپىلەر يۈرەكلەرگە ئەنسىزلىك سالاتتى. دەشتۇ قۇملۇقنىڭ ئۈزۈلمەس سەلكىن شامىلى قامقاقلارنى يۇمىلىتىپ، نەلەرگىدۇر ئېلىپ كېتەتتى. ئاسمان قەھرىدە بىر يۇلتۇز ئۈزۈن قۇيرۇق قالدۇرۇپ كۆچتى - دە، يىراق تامانلاردا ئېرىپ يوقاپ كەتتى.

شۇنداق! ئايسۇلتانىنىڭمۇ ھاياتى ئەنه شۇ كۆچكەن يۇلتۇزدەك بارار - تۇرار يېرىنى بىلمەي سەرسانلىقتا ئۆتتى، چۆللەردە ئازدى، دەريالاردا ئاقتى، يات شەھەرلەردە خارلاندى. تەقدىرى ئۇنىڭ «نامرات بولسىمۇ بىرەر قاياش بەرگىن!» دېگەن ئارزۇ - نىيازلىرىنىمۇ مەقبۇل ئەتمىدى. بېلىقچىنىڭ ئوغلى ئابدۇنەبى، خەلەپلىك بالا خوجاۋاپا تولىمۇ رايىش ئوبدان بالا ئىدى! ھازىر ئۇلار نەدە؟ ئايسۇلتانچۇ؟ خوجاۋاپا سوغۇق يەر تېگىدىن ئورۇن تۇتۇپ، مۇبارەك تېنى قۇم چۆللىرىدە قالدى. ئابدۇنەبى بالىلىق بولۇپ، شەھىرى ئاۋات قەلئەسىدە ئاتامان بولۇپ ياشاۋاتىدۇ، ھەي، بۇ دۇنيا تۇرلۇك - تۇمەن قىسمەتلەرگە تولغانىكەن. ئادەم بالىسى بىر قېلىپتا ئۆتۈپ كېتىمەن دېيەلمەيدىكەن. كىم بىلىدۇ، ئايسۇلتانىنى يەنه قانداق تەقدىر - ئەزەللەر كۈتۈپ تۇرىدۇ.

ئېغىر خىياللار ئىسكەنجىسىدە كۆڭلى ئەلەمزىدە بولغان ئايسۇلتان تەنلىرى ئېغىرلاشقان ھالدا ئارقىسىغا قايىتتى. ئۇ چېدىرنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرغان قاراۋۇللارغا لەپپىدە قاراپ قويۇپ، چېدىر ياپقۇچىنى ئاچتى.

تۇن نىسپى بولۇپ قالدى، ئوڭ قول ۋەزىر كېرەمشاھ نەبىيۇللا ئورنىدىن تۇرۇپ چېدىردىن چىقتى. ئۇ ئەتراپتا ئايلىنىپ يۈرگەن باقاۋۇلنىڭ قۇلىقىغا ئازراقلا كۈسۈرلىغاندى، ئۇ ئايسۇلتاننىڭ چېدىرىنىڭ ئەتراپىدىكى قاراۋۇللارنى ئېلىپ كېتىپ چوڭ خانىشنىڭ چېدىرىنىڭ ئەتراپىغا ئەكېلىپ ئورۇنلاشتۇردى. بىر ئايدىن بېرى يول ئازابىنى تارتقان لەشكەر، كېنىزەك، چوڭ خانىش ۋە سەپەرگە مەسئۇل بولغان مەنسەپدارلارنىڭ ھەممىسى ھېچنېمىنى بىلمەي قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەنىدى.

ئوڭ قول ۋەزىر كېرەمشاھ نەبىيۇللا ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئەتراپنى بىر قۇر كۆزىتىپ كەلگەندىن كېيىن، دەرھال ئۆز چېدىرىغا كىرىپ، ئاق ئىشتان، ئاق كۆڭلەك كىيىپ، ئاق لىباسىنى يېپىندى. ئاندىن بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ، خەلەپ پادىشاھنىڭ كېلىنىنىڭ چېدىرىغا يېقىنلاشتى. كېرەمشاھ تۆت ئەتراپقا راسا قارىۋېتىپ، چېدىر ياپقۇچىنىڭ بىر چېتىنى قايرىپ، يەر بېغىرلاپ ئېچىشىپ چېدىرغا كىرىۋالدى ...

... پادىچى سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، ھېكايە ئاڭلاۋاتقانلار جىددىيلىشىپ، ئاغزىلىرى ئوچۇق قېلىشتى، بۇ جىمجىتچىلىقنى كىرەنشا نامىچىنىڭ تىترىگەن ئەنسىز ئاۋازى بۇزۇۋەتتى:

ـــ ھەي تاز، يالغان جۆيلۈمە، سەن يالغاننى توقۇشقا نېمانچە ئۇستا! گەپ قىلمىسا ئەجەب ھەددىڭدىن ئاشتىڭا.

ـــ نېمانچە كاركىرايسەن قېرى ئەبلەخ، ـــ ھېكايىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتكەن شاھىنشاھ شەمس كەيپىنى بۇزغان كىرەدىنشانى قاتتىق سەتلىۋەتتى، ـــ ئەگەر قورسىقىڭدا دۇكۇڭ بولسا ئالدىرىماي تۇر، ئەدىپىڭنى يەيسەن!

شاھىنشاھنىڭ ئاخىرقى سۆزىدىن جېنى تۇمشۇقىغا كېلىپ قالغان كىرەدىنشا نامىچى، زۇھرۇللا زامان، قۇتبىدىن قۇتيار، خەلىپە بۇزرۇك، زىكرىيا زاھىتلارنىڭ قول ـ پۇتلىرى تىترەپ، ئېڭەكلىرى كاسىلداپ توختىماي «ھېق» تۇتقىلى تۇردى. ھېكايە ئېچىدىن ئۆز تەقدىرى، ئايالىنىڭ ئېغىر پاجىئەسىنى كۆرۈۋاتقان خەلەپنىڭ ياش پادىشاھى ئەكبەر ئەلى زادىلا چىداپ تۇرالماي ئۆزىنىڭ ۋەزىرىگە يۈز ـ خاتىر قىلمىدى:

ـــ سىلىنىڭ بالىنى چەكلەشكە ھېچ ھەققىلىرى يوق، ـــ قوللىرىنى شىلتىدى ئەكبەر ئەلى، ـــ ئۇنىڭ ئېيتقۇاتقان ھېكايىسى ھەقىقەتنىڭ نىشانىسى! قانداق دېگەن قاملاشمىغان ئادەم بۇ ...

ـــ ئېيت ئوغلۇم، ئېيتقۇەر، ـــ دېدى ئابدۇل مۇلۇك، ـــ دەرۋەقە، بېشىڭدىن كۆپ ئىشلار ئۆتكەن يىگىتكەنسەن ... قىڭغىر قىلساڭ 40 يىلدىمۇ تۇتۇلسەن، دېگەن ھېكمەتنى شەرھلىدىڭ.

شاھىنشاھ شەمس، ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇل مۇلۇك ۋە ئەكبەر ئەلىلەرنىڭ مەدەتلىرىدىن غەيرەتكە كەلگەن پادىچى ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇردى:

چېدىر ئىچىدە خەلەپ پادىشاھىنىڭ كېلىنى ئايسۇلتان تاتلىق ئۇخلاۋاتقان ئوغلىنىڭ بېشىنى سىلاپ يانپاشلاپ ياتاتتى. ئۇ ئۆتمۈشتىكى كۈنلىرىنى، ئىنىكئانا ۋە ھەدىسىنى ئويلاپ، تاشبېغىر ئاتىسى بىلەن كۆرۈشكەندە يۈز بېرىدىغان ئىشلارنى

كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ تېخى ئۇخلىمىغاندى. ئايسۇلتان ئوك يېنىغا ئۆرۈلۈپ ياتاي دېگەندە، بېشىدىن ئايىغىچە ئاپپاق كىيىنىۋالغان بىر سېيمانى كۆرۈپ، قورقىنىدىن «ۋاي ئانام» دەپ دەرھاللا ئاغزىنى تۇتتى. ئۇ: «تەڭرىنىڭ ئىرادىسى بىلەن ماڭا كەلگەن خىزىر بوۋاي بولسا كېرەك» دېگەن ئويغا كەلدى ـ دە، ئورنىدىن تۇرۇپ تەزىم بەجا كەلتۈردى:

ـــ ئەسسالام ھەزرەتلىرى، سىلى كىم بولىدىلا؟

ـــ مەن جېنىم! ... مەن ... مەن ۋەزىر كېرەمشاھ بولىمەن! مەن سىزنىڭ ئوت پىراقىڭىزدا كۆيۈپ يۈرگىنىمگە ئىككى يىلدىن ئاشتى. بۇگۈن ئاران پۇرسەت تاپتىم. جېنىم، مېنى قوبۇل قىلىڭ ...

كېرەمشاھ نەبىيۇللا ئېتىلىپ كېلىپ ئايسۇلتانىنى قۇچاقلىغاندى، مەلىكە خانىش ئۇنى زەرىپ بىلەن ئىتتىرىۋەتتى. ۋەزىرنىڭ شۇم نىيىتىنى سەزگەن ئايسۇلتان:

ـــ بەس! سىلى مېنىڭ ئاتامدەك ئادەم، بۇ نېمىدېگەن ئىپلاسلىق! ـــ دەپ ۋارقىرىدى.

ـــ ئۇنۇڭنى چىقارما! ياخشىلىقچە گېپىمگە كىر، ـــ ۋەزىر كېرەمشاھ غەزەپ بىلەن قىلىچىنى سۇغۇرۇپ ئالدى، ـــ بولمىسا بالاڭ بىلەن ھەر ئىككىڭلارنى چېپىپ تاشلايمەن.

ـــ بىلىپ قوي مۇناپىق، ئۆلسەم ئۆلىمەنكى، مەن ئېرىمگە خىيانەت قىلمايمەن! سەن ئۆزۇڭچە مېنى نېمە كۆرۈپ قالدىڭ؟

ـــ يوقال زىناخور ئەبلەخ، ـــ ئايسۇلتان كېرەمشاھنىڭ كاچىتىغا بىرنى ئۇرۇۋەتتى، ـــ ھەي قاراۋۇللار!

كېرەمشاھ ئايسۇلتاننىڭ تايىقىغا قارىغاندا ئۇنىڭ قاتتىق ۋارقىرىشىدىن ئەنسىزچىلىككە چۈشۈپ قالدى. ئەگەر ئەتراپتىكىلەر بولۇپمۇ خانىش موماي ئويغىنىپ كەتسە، ئىككى

يىل ئەجىر تارتىپ تەستە قولغا كەلگەن پۇرسەت ئۇنىڭغا ئەجەل ئېلىپ كېلەتتى. شۇڭا ئۇ بېشىغا كەلگەننى كۆرمەكچى بولدى.

ــ ئۇنداق قىلما جانان، بىر قېتىم گېپىمگە كىر، بولمىسا قىلىچىم ئادەم تونۇمايدۇ.

ــ ئۇنداق بولسا ئالدى بىلەن بالامنى ئۆلتۈر، ئاندىن كېيىن مېنى ...

ئايسۇلتان كۆڭلىدە: «ئۇ بالىغا قول تەگكۈزەلمەيدۇ. ئۇنىڭ شاھ ئاتىسىنىڭ يۈزىنى قىلىپ بولسىمۇ، يامان نىيىتىدىن يانىدۇ» دەپ ئويلىغانىدى. ئەمما قارا يۈرەك ۋەزىر شەھۋانىي نەپسى بالاسىدا، ھېچ ئىككىلەنمەيلا بالىنىڭ كاللىسىنى چېپىپ تاشلىدى. چېدىرنىڭ ئىچى نارەسىدىنىڭ قېنى بىلەن بويالدى! ...

... پادىچى بالا سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، ئۆزىچىلا ھېكايىسىنى توختىتىپ يەرگە قارىغىنىچە ئۈن ـ تىنسىز جىمىپ كەتتى. ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك داڭقېتىپ، نەپەسلىرى ھەتتا يۈرەكلىرى ئۇرۇشتىن توختىغاندەك پۈتۈن ساراي ئىچى سۈكۈت ئىچىدە قالدى. پەقەت بۇ تىمتاسلىقنى ئەكىبەر ئەلىنىڭ بۇقۇلداپ يىغلىغىنى، «بالام»، «جىگىرىم»، «ئوغلۇم» دەپ ناله قىلغىنى بۇزۇپ تۇراتتى ...

ــ ماڭا بىر پىيالە سوغۇق سۇ بېرىڭلار، ــ دېدى پادىچى بېشىنى يېرىم كۆتۈرۈپ، ــ مېنى جۇدالىق، تەشنالىق چاڭقىتىۋەتتى ...

ــ مانا، ئالغىن پادىچى يىگىت، ــ شاھ ئەكبەر ئەلى ئورنىدىن تۇرۇپ پىيالىنى قوش قوللاپ سۇندى، ــ ساڭا سۇ ئەمەس، ئابىزەمزەم بەرسەمۇ ئەرزىيدۇ.

پادىچى بالا ئورنىدىن تۇرۇپ، شاھزادىنىڭ قولىدىكى پىيالىنى قوش قوللاپ ئالدى ـ دە، بىر بۇلۇڭدا تۇگۈلۈپ،

چىرايى مۇردىدەك بولۇپ كەتكەن كىردەنشا نامىچىغا نەپرەت بىلەن قارىدى. ئاندىن پىيالىدىكى سۇنى تىنماي ئىچىۋەتتى. ئۇ «ئۇھا! ...» دەپ چوڭقۇر بىر تىنغاندىن كېيىن، پىيالىنى شاھزادىگە قايتۇرۇپ بېرىپ ئۇنىڭ قارىچۇقلىرىغا ئىيىتقۇسىز مېھىر بىلەن قارىدى ھەم كۆزىدىن تۆكۈلۈۋاتقان ياشلىرىنى پېشى بىلەن سۇرتۇۋېتىپ ھېكايىسىنى داۋام قىلدى:

ۋەزىر ئايسۇلتاننىڭ پەريادىدىن چۆچۈپ قۇيۇندەك يۇگۇرۇپ ئۆز چېدىرىغا كىرىپ كەتتى. ئۇ ھېچ نەرسە كۆرمىگەن، بىلمىگەن بولۇپ يېتىۋالدى. ئايسۇلتان ئوغلىنىڭ قانغا بويىلىپ ياتقانلىقىنى كۆرۈپ، دەھشەتلىك چىرقىرىغىنىچە كىيىملىرىنى قولتۇقلاپ سىرتقا ئۆزىنى ئاتتى. بىراق چېدىر ئەتراپىدا تۇرغان قاراۋۇللارنىڭ بىرىمۇ كۆرۈنمەيتتى. ئەتراپ شۇنچە جىمجىت ئىدىكى، ئۇنىڭ سۇرىدىن تەنلەر شۇركىنەتتى.

ئايسۇلتان دەرھال خەلەپكە ئاتلىنىپ بۇ پاجىئەدىن شاھ ئەبۇلئەسەدنى خەۋەرلەندۇرمەكچى بولدى ـ دە، ئاتلار باغلانغان يۇلغۇنلۇق تۆۋىگە كەلدى. تۇيۇقسىزلا ئۇ، ئوغلى ئۆلتۈرۈلگەن چېدىرغا بىر قارا كۆلەڭگىنىڭ لىپلا قىلىپ كىرىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ قالدى. بۇ سىرلىق كۆلەڭگە ھايال بولمايلا چېدىردىن قايتىپ چىقتى ـ دە، ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ئاۋازىنىڭ بارىچە ۋارقىرىدى:

ـــ خانىش ئايسۇلتان بالىسىنى ئۆلتۈرۈپ چۆلگە قاچتى! ... دەرھال كېلىڭلار! ... بالىسىنى ئۆلتۈرۈۋەتتى ... ئۆز كۆزۈم بىلەن ئوغلىنى بوغۇزلىغىنىنى كۆردۈم!! ...

كىيىملىرىنى قولتۇقلىغان ئايسۇلتان دەرھالا بۇككىدە توغراق تۇپى ئاستىغا ئۆمىلەپ كىرىۋالدى. ئۇ بۇگۈن كېچىدىكى قانلىق پاجىئەنىڭ تاسادىپىي ئەمەس، بەلكى پىلانلىق،

مەقسەتلىك ئۇيۇشتۇرۇلغانلىقىنى بىلىۋالدى. ئۇ چېدىر - چېدىرلاردىن چىقىپ توپلىنىۋاتقان ئادەملەرنى كۆرۈپ، بەزىلىرىنى ئاۋازىدىن، بەزىلىرىنى بەستى - قامىتىدىن تونۇدى. تېك كۆتۈرۈلگەن ئاي ئوغلى ياتقان چېدىر ئەتراپىدىكى ئادەملەرنى يورۇتۇپ تۇراتتى. بىر چاغدىلا ۋەزىرلىك قارا تونىنى كىيگەن كېرەمشاھ نەبىيۇللا كېرىلىپ، ئەسنەپ يېتىپ كەلدى. ئۇ چۈرقىرىشىپ يىغلىشىۋاتقان كېنىزەكلەرگە: «سەۋر قىلىڭلار ... سەۋر قىلىڭلار» دېگەچ چېدىر يېنىغا كېلىشى، ئۇنىڭ ئەتراپىغا باقاۋۇل، تۇتقاۋۇل، چابىس، ساۋچى، مىرشەپ، ئوتاچى قاتارلىق ۋەزىپىدار باشلىقلار يىغىلدى.

ــ باقاۋۇل، سېنىڭ ۋەزىپەڭ زادى نېمە؟ ــ ئۇنلۇك ۋارقىرىدى كېرەمشاھ، ــ ئەمدى شاھقا نېمە دەيمىز؟ يۈزىگە قانداق قارايمىز؟

ــ ۋەزىرى ئەزەم، خانىش ياتقان چېدىرغا كىرىشكە ھەددىمۇ، ــ دېدى باقاۋۇل، ــ پەقەت كىچىك بالىنىڭ چىرقىرىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپلا، ئېتىلىپ كىرسەم خانىش ئايسۇلتانىنىڭ يۈز - باشلىرى، كىيىم - كېچەكلىرى قان، قولىدا پىچاق ئوغلىنى بوغۇزلاۋېتىپتىكەن. كۆزى قانغا تولغان بۇ خوتۇننىڭ مېنىمۇ بوغۇزلىۋېتىشىدىن قورقۇپ قېچىپ چىقىپ ۋارقىرىدىم شۇ.

ــ ھەي، ھەي، چۆلدىن تېپىۋالغان خوتۇن نېمە بولماقچىدى. ئۇ ئادەم سىياقىغا كىرىۋالغان ئالۋاستى ياكى جىن ... بولمىسا ئۆزىنىڭ بالىسىنى ئۆلتۈرەمدۇ؟

بۇ چاغدا خانىش ئانا كېچىكى تۇننى زىلزىلىگە سېلىپ، يىقىلىپ - قوپۇپ، يىغلاپ يېتىپ كەلدى. ئىككى كېنىزەك ئۇنىڭ قولتۇقلىرىدىن يۆلەۋالغانىدى. ئۇ «ئوماق نەۋرەم»،

«ئاپپاق قوزام»، «خانىدانىمىزنىڭ چىرىغى بالام..» دېگىنىچە چېدىرغا كىرىپ كەتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كېرەمشاھ، باقاۋۇل ۋە تۇتقاۋۇللار كىردى. كاللىسى ئۇزۇلگەن بالا قانغا چىلىشىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ يېنىدا قىپقىزىل بويالغان پىچاق تۇراتتى. خانىش ئانا كىچىك جەسەتنى قۇچاقلاپ ھۆر ـ ھۆر يىغلايتتى. قوشاق قېتىپ ناله قىلاتتى.

ـــ سەۋر قىلسىلا خانىش ئايىم، ـــ دېدى كېرەمشاھ ئاۋازىغا مۇڭلۇق تۇس بېرىپ، ـــ ئاللا سەۋر قىلغۇچىلار بىلەن بىرگىدۇر.

خانىش ئانا بىردىنلا جىمىپ قالدى. كېنىزەكلەر ئۇنى كىچىك جەسەت ئۈستىدىن كۆتۈرۈپ ئالغاندا، ئۇ ھوشىدىن كەتكەنىدى. باشقىلار ئۇنى كۆتۈرۈپ چېدىر ئالدىغا ئېلىپ چىقىشتى ـ دە، يۈزلىرىگە سوغۇق سۇ پۈركىدى. كۆزلىرىنى ئېچىپ ئۆزىنىڭ نېمە بولغانلىقىنى بىلەلمىگەن خانىش ئانا بىردىنلا ئۇن سېلىپ يىغلاپ، ئەسەبىيلىكى تۇتتى:

ـــ نەۋرەمنى بوغۇزلىغان قوللىرىڭ ئۈزۈلۈپ كېتەر ئىلاھىم، ۋۇي ئالۋاستى خوتۇن، دوزاخ ئوتىدا كۆيۈپ كۈل بولۇپ كېتەرسەن؟ سەن جالاپ خوتۇننىڭ ئاشنىلىرىڭ، ئوينىاشلىرىڭ بولمىسا، ئۆز بالاڭنى ئۆلتۈرەرمىدىڭ؟

ـــ خانىش ئايىم، ـــ دېدى تۇتقاۋۇل كېرەمشاھنىڭ ئىشارىتىدىن كېيىن، ـــ ئۇ ئادەم بالىسى بولسا ھەرگىز ئۆز بالىسىنى ئۆلتۈرمەيتتى. ئۇنى ئادەم دېگەن تەقدىردىمۇ چۆلدە ئالۋاستى ياكى جىن چاپلاشقان گەپ. ئۇ ئاشۇ ئىنس ـ جىنلارنىڭ ۋەسۋەسىگە سېلىشىدىن كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمىگەن گەپ.

ـــ ئاھ، خۇدا! يالغۇز ئوغلۇمغا نەدىن چاپلاشقان جىندۇ بۇ؟

خانىش ئانا يەنە ھوشىدىن كېتىپ يىقىلدى. كېرەمشاھنىڭ

ئەمرى بىلەن ئۇنى كۆتۈرۈپ چېدىرغا ئېلىپ كەتتى.

ــ ئوتاچى، ــ ۋارقىرىدى كېرەمشاھ، ــ سەن خانىش ئانىنى ئەملەشكە مەسئۇل بول.

ــ قۇللۇق، ۋەزىر ھەزرەتلىرى.

چېدىر ئالدىغا توپلىشىۋالغانلار ئىچىدە قالايمىقان ۋارقىراش ـ جارقىراشلار كۆتۈرۈلدى:

ــ ئايسۇلتاننى ئۆلتۈرۈش كېرەك!

ــ ئۇنىڭ كاللىسىنى نەيزىگە سانجىپ خالايىق ئالدىدا سازايى قىلايلى!

ــ گۈلخانغا تاشلاپ كۆيدۈرەيلى!

ــ دارغا ئاسايلى!

كېرەمشاھ ئۆزىنىڭ يېقىن ئادەملىرىدىن بىرقانچىسىنى ئادەملەر توپىدىن يىراقلاشتۇرۇپ ئاتلار باغلانغان يۇلغۇنلۇققا ئېلىپ كەلدى. يۇلغۇن تۈپى ئارىسىغا كىرىۋالغان ئايسۇلتان ئۇلارنىڭ پۇتلىرىنى بىرنەچچە قەدەم ئارىلىقىدا كۆرۈپ تۇراتتى.

ــ باقاۋۇل، ــ دېدى كېرەمشاھ نەبىيۇللا، ــ سەن 50 لەشكەرنى ئېلىپ يەمەن دىيارىغا يۈرۈش قىل، ھەممىڭلار پۇقراچە ياسىنىپ زامانىدىن زۇھەلىنىڭ ئوردا ئەتراپىنى قورشاڭلار. ئايسۇلتاننىڭ قارىسى كۆرۈنگەن ھامان كاللىسىنى ئېلىپ دەرھال قايتىڭلار.

ــ باش ئۈستىگە ۋەزىرى ئەزەم!

ــ تۇتقاۋۇل، سەن 50 ئەسكەرنى ئېلىپ خەلەپكە ئاتلان. ئايسۇلتان ئوردىغا كىرىپ كەتسە، ئۇنىڭ ئورنىغا ئۆزۈڭنىڭ كاللىسىنى بەرسەڭمۇ بولىدۇ.

ــ خوپ، ۋەزىرى ئەزەم، ئوردا ئىچىگە ئۇچار قانات، جان ـ جانىۋارنىمۇ كىرگۈزمەيمەن!

ـــ تولا لاپ سۆزلىمە. ئايسۇلتاننى چېلىقتۇرغان ھامان گەپ سوراپ ئولتۇرماي كاللىسىنى ئال! مەن كاللىنى كۆرمىگۈچە ئىشەنمەيمەن ...

ـــ پەرمانبەردارمەن جانابلىرى!

ـــ چابىس!

ـــ خوپ، ـــ چۈپۈر يۈز، خام سېمىز، پۈتلىرى قىسقا چابىس تەق تۇردى.

ـــ سەن 50 لەشكەرنى باشلاپ، چۆل ـ جەزىرە، قۇملۇق، دەشتلەرنى ئالا قويماي ئاختۇرۇپ، ئايسۇلتاننى نەدىن بولسا تاپ. ئاندىن قانداق قىلىشنى دەپ ئولتۇرمىسامۇ بولا؟

ـــ كاللىسىنى ئاتقا سۆرىتىپ ئېلىپ كېلىمەن.

ـــ پوق يېمە تەلۈە، بىرەر كارۋانغا ئۇچراپ قالساڭ، خۇنخورلۇقۇڭ جاھانغا تارىلىپ كەتمەمدۇ؟ ئۇ چاغدا زامانىدىن زۇھەل قوشۇن تارتىپ كېلىشتىن يانمايدۇ.

ـــ خوش، دانالارنىڭ داناسى!

كېرەمشاھ نەبىيۇللا، ساۋچىغا بىر ئات بىر قامچا بولۇپ خەلەپ شاھلىقىغا خەۋەر يەتكۈزۈش پەرمانىنى چۈشۈرگەندىن كېيىن، مىرشەپنى مەشەدىكى كارۋانغا باش قىلىپ بېكىتتى. ئاندىن ئۇلار كەينىگە قايتىپ چېدىرلىرىغا كىرىپ كېتىشتى.

يۇلغۇن ئىچىدە تىزلىرىنى قۇچاقلاپ ئولتۇرغان ئايسۇلتان بىر قانچە كېنىزەكلەرنىڭ، ئوغلىنىڭ جەسىتىنى كېپەنلىككە ئوراپ چېدىردىن ئېلىپ چىققانلىقىنى كۆرۈپ بۇقۇلداپ يىغلىدى. ئۇ زىياھنىڭ نارەسىدە رۇخسارىغا ئاخىرقى بىر قېتىم قارىۋېلىشنى، دىدارىغا قېنىۋېلىشنى قانچە ئارزۇ قىلسىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇنى ھەممىسى ئالۋاستى ـ جىنغا چىقىرىۋەتتى. قېيىنئانىسى چېغىدا قارغاپ، تىللاپ ھەتتا

«جالاپ» دەپ ھاقارەتلىدى. ھەممىدىن قورقۇنچلۇقى ئادەملەرنىڭ بىر دەك «ئۆلتۈرەيلى»، «كاللىسىنى نەيزىگە سانجىپ سازايى قىلايلى»، «ئوتقا تاشلاپ كۆيدۈرەيلى»، «دارغا ئاسايلى» دەپ ۋارقىراشلىرىدىن كېرەمشاھنىڭ خېلىلا پۇختا تەييارلىق قىلغانلىقى چىقىپ تۇراتتى. قانداق قىلىش كېرەك؟ خەلەپكە قايتالمىسا، يەمەنگە بارالمىسا، ئايسۇلتان نەگە بېرىپ، نەدە جان ئېتىشى كېرەك. ھەممىلا يەرنى كېرەمشاھنىڭ كاللا كېسەر جاللاتلىرى قاپلاپ كەتكەن تۇرسا! كېرەمشاھنى بىخۇدلاشتۇرۇش ئۈچۈن بىر مەزگىل يوقاپ كېتىش كېرەك! ئاندىن يوشۇرۇن ھەربىكەت قىلىپ، ئەبۇلئەسەد ۋە ياشانغان شاھقا بولغان ۋەقەنى چۈشەندۈرگەندىلا، كېرەمشاھنىڭ ئەدىپىنى بەرگىلى بولىدۇ. ئۇنداقتا نەگە يوشۇرۇنۇپ، قەيەردە جان ئەتسۇن؟ يەنە جاڭگىلى مازاندىرانغا قايتىپ كەتسەنمۇ؟ يوپۇرماقلاردىكى شەبنەم سۈيىنى شوراپ، ياۋا مېۋە قاقلىرىنى يەپ ھاياتىنى ساقلاپ قالالارمۇ؟

ئايسۇلتان بىردىنلا «سەمەندەر» يايلىقىنى ئەسكە ئالدى. بۇ يايلاق يەمەن شەھىرىدىن ئىككى كۈنلۈك يىراقلىقتىكى پاكار تاغلار ئارىسىدا بولۇپ، دادىسى زامانىدىن زۇھەلنىڭ ئۆزىگە قاراشلىق مالليرى بېقىلاتتى. ئايسۇلتان 13 ياشلىق چاغلىرىدا بۇ يايلاقتا دوستلىرى بىلەن ئويىنغىلى چىققاندا، دادىسىنىڭ مالليرىنى نامانقۇل، ئىگەمقۇل دېگەن ئاتا ـ بالىلار باقاتتى. بۇ يەر ھېچكىمنىڭ يادىغا كەلمەيتتى. ھەتتا شاھنىڭ ئۆزىمۇ نەچچە يىللاپ ئۇنتۇپ قالاتتى.

كۈنچىقىش تەرەپ ئاقىرىپ، تاڭ ئېتىشتىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى. مۇشۇنداق ھەممە قاتتىق ئۇيقۇدىكى چاغدا، تۈيدۈرماي كېتىۋېلىشنى كۆڭلىگە پۈككەن ئايسۇلتان يۇلغۇن ئارىسىدىن ئۆملەپ چىقتى. ئۇ ئەتراپقا راسا بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن

ئوغلىنى مىندۇروپ قويغان كۆل رەڭ ئارغىماقنى يېتىلەپ، ئۇنى «شەپە چىقارما» دېگەندەك پىشانىلىرىنى سىلاپ، قۇم بارخانلىرى ئىچىگە ئېلىپ كىرگەندىن كېيىنلا ئارغىماققا مىنىپ، قۇم دەشتىكە كىرىپ كەتتى.

تاڭ قاراڭغۇلۇقىدىن كەچكىچە يول ماڭغان ئايسۇلتان گۈگۈم چۈشكەندە، بۈككىدە سۆگەتلىك ئۆتەڭگە كەلدى. بەكمۇ شالاڭ ئورۇنلاشقان ئۆيلەردىن قارىغاندا بۇ يەردە بەش ـ ئالتە ئائىلىلىك ئادەم بارلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. لېكىن ئايسۇلتان ئادەملەرگە كۆرۈنمەسلىك ئۈچۈن، ئۆتەڭگە كىرمەي ئايلىنىپ ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ بىرەر ئاش پىشىم ماڭغاندىن كېيىن سۈزۈك بىر كىچىك ئېقىن ئېقىۋاتقان قومۇشلۇققا كەلدى. بىرەر كارۋان، سودىگەر ياكى يولۇچىنىڭ كۆزىگە چېلىقىپ قېلىشتىن ئېھتىيات قىلغان ئايسۇلتان ئېتىنى يېتىلەپ، قومۇشلۇق ئىچىگە كىرىپ كەتتى. ئۇ قومۇشلارنى يېقىتىپ، يۇمشاق ئورۇن ھازىرلىغاندىن كېيىن ئاتىنىڭ ئېگىرىگە غانجۇغىلاپ قويغان خۇرجۇنىنى ئالدى. بۇ خۇرجۇن ئوغلى زىياھىنىڭ بولۇپ، ھەر كۈنكى قونالغۇدا «تابۇغچى»[1] يېمەكلىكلەرنى تولۇقلاپ بېرەتتى. ئايسۇلتان خۇرجۇندىن بوغۇرساق، قۇرۇتقان توقاچ، كىچىك تۇلۇمدا سۇ ھەم خورما قاقلىرى قاتارلىق ھەرخىل تاتلىق ـ تۇرۇملارنى ئېلىپ قورسىقىنى تويغۇزدى.

ئايسۇلتان كىشىلەردىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ توققۇز كۈن بولغاندا «سەمەندەر» يايلىقىغا يېتىپ كەلدى. ئۇ توغراق، مۇشا (تاغ سۆگىتى)، شەمشاد دەرەخلىرىنى بەلگە قىلىپ، نامانقۇل، ئىگەمقۇللارنىڭ تۇرالغۇسىنى تاپتى. بۇرۇنقىدەكلا پاخال ساتما، كونا كەپە يانباغىر غولىدا قىڭغىيىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئالدىدىكى

① تابۇغچى ـــ «خىزمەتچى» مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ.

قارا تاشتا ئولتۇرغان بىر يىگىت تاش پىرقىرىتىپ يۇك يىپ ئىگىرىۋاتاتتى. ئايسۇلتان ئۇنىڭغا بىرلا قاراپ تونۇدى. ئەينى يىللاردا 18 ~ 19 ياشتىكى ئىگەمقۇل ھازىر 25 ~ 27 ياشلاردىكى بەردەم، قاۋۇل يىگىت بولۇپ، ئىنچىكە بۇرۇتمۇ قويۇۋالغانىدى.

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئىگەمقۇل ئاكا، ئوبدان تۇردىڭىزمۇ؟

ـــ ۋۇي ... بۇ ... بۇ ... ئۆزلىرى؟ ...

ئاجايىپ سۇباتلىق، گۈزەللىكتە تەڭداشسىز، جەننەت ھۆرلىرىدەك چوكانىنى تونۇيالمىغان ئىگەمقۇل ھودۇققىنىدىن ئوشۇق گەپ قىلالمىدى. بۇ چوكانىنىڭ ئۇستىدىكى كىيىم - كېچىكى، ھەتتا ئېتىنىڭ جابدۇقلىرىمۇ شاھانە بېزەلگەنىدى.

ـــ مېنى تونۇيالمىدىڭىزما؟ ـــ ئايسۇلتان كونا تونۇشلاردەك گەپ قىلىۋاتاتتى، ـــ بۇنىڭدىن يەتتە، سەككىز يىللار ئىلگىرى تاغ سۇيىدىن ھاپاش قىلىپ ئۆتكۈزۈۋېتىپ يىقىتىۋەتكەن قىز ئېسىڭىزگە كەلدىمۇ؟

ـــ ئوھۇي! ـــ ئىگەمقۇل پېشانىسىگە ئۇردى، ـــ ۋاي مەن ئۆلەي، مەن ئۆلەي، مەلىكزادىنى تونۇماي قاپتىمەن ئەمەسمۇ، سىزنىڭ ئېتىڭىز نېمىتى خۇدايىم؟

ـــ ئايسۇلتان.

ـــ ئايسۇلتان؟ ـــ يىگىت تېڭىرقاپ قالدى، ـــ يا ... ياق باشقىچىرەك بىر ئىسىمتى.

ـــ ئېسىڭىزدىن چىقىپ قاپتۇ. ئايسۇلتان ئىدى. ھە، دادىڭىز نامانقۇل كۆرۈنمەيدىغۇ؟

ـــ دادام ئۇچ يىلنىڭ ئالدىدا قازا قىلىپ كەتكەن ...

ـــ ۋاي خۇدا، ئەجەب دىلكەش، ئوبدان ئادەمتى، ـــ ئايسۇلتان دۇئاغا قول كۆتۈردى، ـــ ياتقان يېرى جەننەتتە

بولسۇن.

ـــ رەھمەت مەلىكەم، بۇرۇنقىدەكلا ئاق كۆڭۈل ئىكەنسىز.

ئىگەمقۇل ھاينى ھۇي دەپ بولغۇچە پاقلاندىن بىرنى سويۇپ قازانغا سالدى. گۆش پىشىپ بولغۇچە ئۇلار بىردەم - يېرىمدەم مۇڭداشتى:

ئىگەمقۇل ئەسلىدە ئىدىقۇتلۇق بالا بولۇپ، ئۇ 10 ياشقا تولغان يىلى سول قول ۋەزىر قۇلنەزەر قۇتبىنىڭ لەشكەرلىرى بىسىپ كىلىپ شەھەرنى بىر ھەپتە بۇلاڭ - تالاڭ قىلدى، ئاندىن نەچچە يۈزلىگەن ئەر - ئايال، بالىلارنى بىر - بىرىگە چىتىپ قۇل قىلىپ، نەچچە ئايلىق يوللاردىن پىيادە ئېلىپ كەلدى. شۇ چاغلاردا ئاتا - بالا ئىككىسىنىڭ ئىسىملىرىنىڭ ئارقىسىغا «قۇل» قېتىلىپ «نامانقۇل»، «ئىگەمبەردى قۇل» دەپ ئاتىلىپ قالدى.

ـــ يۈرتىڭىزنى سېغىنمىدىڭىزمۇ؟ ـــ سورىدى ئايسۇلتان، ـــ باشقا قېرىنداشلىرىڭىز باردۇ؟

ـــ سېغىنمىدىغان مەلىكەم، ـــ ئىگەمقۇل تاغ باغرىدا ئوتلاۋاتقان ماللارغا قارىغىنىچە ئاستا سۆزلەشكە باشلىدى، ـــ دادام بىلەن ئىككىمىزنى باغلاپ ئېلىپ ماڭغاندا ئىككى سىڭلىم 7 ~ 8 سەككىز ياشلاردا بولۇپ، ئەڭ كىچىك ئىنىم قۇچاقتا ئىدى. دادام بالىلارنى، ئائىلىسىنى، يۈرتىنى سېغىنىپ، 50 ياشقا كىرمەي تۇرۇپ پىغان بىلەن كەتتى. كارۋانلاردىن، سودىگەرلەردىن ئاڭلىسام ئانام ھايات ئىكەن، ئۇ مېنىڭ تىرىك قايتىپ كېلىشىمنى بىر ئاللادىن تىلەيدىكەن.

ـــ خۇدايىم كۆرۈشۈشنى نېسىپ قىلسۇن، ـــ ئايسۇلتاننىڭ يولدا كەلگۈچە ئويلىغانلىرى ئۇقتاسىغا كەلگەندەك قىلاتتى، ـــ ئىگەمقۇل ئاكا، بۇ قېتىم سىزنى قۇللۇقتىن ئازاد قىلغىلى

كەلدىم. قانداق قارايسىز؟

ــ ۋاھ، سىز مېنى نېمىدەپ ئازاد قىلمىسىز؟ ــ پادىچى ئىگەمقوۇل ھاڭ ـ تاڭ بولوۇپ قالدى، ــ بوۇ ... بوۇ ... پادىشاھنىڭ پەرمانى ئەمەستوۇ؟

ــ ياق، بوۇ مېنىڭ ئىرادەم، قولىڭىزغا پوۇل، ئوۇستىڭىزگە كىيىم، مىنىش ئوۇچوۇن ئات بېرىمەن ـ دە، يولغا سالىمەن. ئوۆزوۇم سىزنىڭ ئورنىڭىزدا قوۇل بولوۇپ پادىچى بولىمەن.

پادىچى ئىگەمقوۇل ئەقىللىق يىگىت ئىدى. ئوۇ مەلىكىنىڭ بېشىغا ئېغىر كوۇنلەر كەلگەنلىكىنى ئوۇنىڭ سوۆزلىرىدىن بىلىۋالدى. پەقەت بايلىق، ھوۇزوۇر ـ ھالاۋەت، مەنسەپ ـ ئىمتىيازلاردىن سەسكەنگەن ئادەم ياكى ئاتا ـ ئانىسىدىن، ياخشى كوۆرگەن كىشىسىدىن كوۆڭلى قالغان ئادەملا موۇشوۇنداق تەركىدوۇنيالىقنى، تەنھالىق ھاياتىنى خالاپ قالىدوۇ. لېكىن ئىگەمقوۇل «بېشىڭىزغا قانداق ئېغىر كوۇنلەر كەلدى» دەپ سوراشنى خالىمىدى. سوراشنىڭ ئوۆزىموۇ ئەپسىز ئىدى. شاھ مەلىكىسى بىر قوۇلنىڭ دەردىگە يېتەلمىگىنىدەك، قوۇلموۇ ئوۇنىڭ دەردلىرىگە دەرمان بولالمايتتى. پەقەت ئىگەمقوۇل:

ــ ئىشلىرىڭىزنىڭ خەيرلىك بولوۇشىنى يارانقان ئىگىسىدىن تىلەيمەن، ــ دېيەلىدى.

ئوۇلار شورپا ئىچىپ، گوۆشنى تويغوۇدەك يېگەندىن كېيىن خوۇرجوۇنغا ئوزوۇق، توۇلوۇمغا سوۇ قاچىلاپ، ئاتقا غانجوۇغىلاپ ئارتتى. يېڭى كىيىملىرىنى يەڭگوۇشلىۋالغان ئىگەمقوۇل كوۇل رەڭ ئارغىماقتا مىندى.

ــ تەڭرى سىزنى ئانىڭىز، سىڭىللىرىڭىز، ئىنىڭىز بىلەن جەم قىلغاي. خەير ـ خوش، سەپىرىڭىزگە ئاق يول تىلەيمەن ...

ئىگەمقوۇلنىڭ كوۆزلىرىگە لوۆممىدە ياش كەلدى.

— سىزنىمۇ خۇدايىم ئۆز پاناھىدا ساقلىسۇن!

ئىگەمقۇل يان باغىردىكى چىغىر يول بويلاپ، پەسلىكتىكى ئېدىر قاپتاللارغا كىرىپ غايىب بولدى ...

*　　*　　*

ئەلقىسسە، ئەمدى گەپنى خەلەپ پادىشاھىدىن ئاڭلايلى:

خەلەپ پادىشاھى كېلىننىڭ نېمە ۋەجىدىن بالىسىنى ئۆلتۈرۈپ، قېچىپ كەتكەنلىكىنى ھېچ بىلەلمەي، ئويلىمىغان ئويلىرى قالمىدى. ئۇ راستتىنلا ئادەم سىياقىغا كىرىۋالغان ئالۋاستى ـ جىنمۇ؟ ياكى ئالۋاستى ـ جىن چېپىلغان ئادەممۇ؟ بۇ ھەر ئىككى ئېھتىماللىق ئۇنىڭ بالىسىنى ئۆلتۈرۈشكە سەۋەب بولالايدۇ. رىۋايەتلەردە، ئالەمشۇمۇل قەدىمكى داستانلاردا، ئاشىق ـ مەشۇق دىۋانلىرىدا ئالۋاستى، جىن، دۆي، يالماۋۇز، دىۋىلەرنىڭ ئادەم سىياقىغا كىرىپ، بەرنا قىز، قىران يىگىتلەرنى ئېلىپ قېچىپ، ئۇلار بىلەن جۈپتى ھەمراھ بولۇپ ئۆتكەنلىكى، تۇغۇلغان بالىلىرىنى ئۆلتۈرۈپ قېنىنى ئىچكەنلىكى ياكى يەۋەتكەنلىكى قەيت قىلىنغان. ئەمما ئايسۇلتان يەمەن پادىشاھى زامانىدىن زۇھەلنىڭ ئارزۇلۇق قىزى تۇرسا، ئۇ قانداقمۇ ئالۋاستى ـ جىن بولسۇن! توغرا، جاڭگىلى مازاندىران بىكارغا «بارسا كەلمەس» دەپ ئاتالمىغان! ئايسۇلتان ئاشۇ ئادەمسىز تىلسىم جاڭگالدا يالغۇز يۈرگەنلىرىدە جىن ـ شايىتاتۇن، ئالۋاستىلار ئۇنىڭغا چېپىلماي قالارما؟!

ئەمما شاھزادە ئەبۇلئەسەد بۇنداق تۇتۇرۇقسىز گەپلەرگە ھەرگىز ئىشەنمەيتتى. ئۇ ئايسۇلتانىنىڭ يوقاپ كېتىشى، ئوغلىنىڭ قەتل قىلىنىشىدا چوقۇم بىر سىر بار دەيتتى ـ يۇ،

بۇ سىرنى ئېچىشقا ناقابىل ئىدى. چۈنكى ئۇ باقاۋۇل، تۇتقاۋۇل، چابىس، ساۋچى، مىرشەپ، ئوتاچىلارنىڭ ھەممىسىنى بىردىن - بىردىن ئېلىپ كىرىپ ئەھۋالنى سۈرۈشتۈردى. لېكىن ئۇلارنىڭ گەپ - سۆزلىرى بىر قېلىپتا قۇيۇلغاندەك ئوخشاش چىقتى. ئەبۇلئەسەد كۈندىن - كۈنگە زەئىپلىشىپ، ئەسەبىيلىك گىرداب-ىغا يەتتى. ئوغلىنىڭ نالە - پەريادىغا بەرداشلىق بېرەلمىگەن شاھ ئاتا پەرمان چۈشۈرۈپ، نەچچە مىڭلىغان لەشكەر ئايسۇلتاننى تېپىشقا ئاتلاندى. ئۇلار دەسلەپتە ئات ئالماشتۇرۇپ، ئادەم ئالماشتۇرماي كېچە - كۈندۈزلەپ يول بېسىپ يەمەن شەھىرىگە يېتىپ كەلدى. ئايسۇلتان ئاتىسى تەرىپىدىن چۆلگە تاشلانغانلىقى ئۈچۈن ئوچۇق - ئاشكارا سۈرۈشتۈرۈشكە بولمايتتى. شۇڭا ئايغاقچىلار ئارقىلىق ئايسۇلتاننىڭ ئوردىغا، ھەتتا يەمەنگىمۇ كەلمىگەنلىكى ئېنىق بولدى.

بۇ كۈنلەردە ئەبۇلئەسەد ئايسۇلتاننىڭ پىراقىدا كۆيۈپ، مەيدىسىنى سوغۇق يەرگە چاپلاپ، چىرايى كۈندىن - كۈنگە سامانىدەك سارغىيىپ، پەيدەك توزۇشقا باشلىدى. ئوغلىنىڭ ھالىدىن ئەنسىرەپ قالغان شاھ يەنە لەشكەر چىقىرىپ بارمىغان جاڭگال، ئاختۇرمىغان سەھرا - قۇملۇق، كىرمىگەن غار - ئۆڭكۈر، چىقمىغان تاغ - داۋانلار قالمىدى. لېكىن ھېچ يەردىن كېلىنىڭ دېرىكىنى ئالالمىدى. ھەتتا خەلەپ پادىشاھى يەتتە ئىقلىمغا ئادەم ئەۋەتىپ «كىمكى ئايسۇلتاننىڭ خەۋرىنى بېرەلىسە، خەلەپ خەزىنىسىدىن نەچچە مىڭ سەر ئالتۇن، نەچچە مىڭ سەر كۈمۈش ئىنئانە قىلىدىغانلىقى»نى جاكارلىدى.

بىر يىل ۋاقىت ئايسۇلتاننى ئىزدەش بىلەن ئۆتۈپ كەتتى. ئەبۇلئەسەد شاھلىقتىن ۋاز كېچىپ ئوردىغا ئانچە كىرىپ قالمايتتى. ئۇ بەزىلەرنى تۇزۇپ، ئىشرەت نەغمىلىرىنى

چالغۇزۇپ، مەي ـ شاراب ئىچىپ كۈندىن ـ كۈنگە چۈشكۈنلەشمەكتە ئىدى ...

ئەمدى بىز سەمەندەر يايلىقىغا بېرىپ پادىچى ئايسۇلتاننى كۆرۈپ كېلەيلى. ئۇ بىر يىلدىن بۇيان نېمىلەر بولۇپ كەتتى. ئۇ شۇنچە كۆپ قوي، كالا، ئات ـ تۆگىلەرنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىدىمۇ ياكى پادىچى بولغىنىغا پۇشايمان قىلىپ، يىغلاپ ـ قاقشاپ يۈرەمدۇ؟

تاغ باغرىدىكى ئىگەمقۇلدىن قالغان ھېلىقى ۋەيرانە كەپە باشقىدىن ياسىلىپ، يامغۇر، بورانلارغا بەرداشلىق بېرەلىگۈدەك مەزمۇت ياغاچ ئۆي بولۇپ قالغانىدى. مالالار كۆپىنچە ئىككى ئېدىر، بىر قاپتالدا ئوتلاپ كېچىلىرى شۇ يەردە ئارام ئالغاچقا، ئايسۇلتان يايلاقنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى تاغ باغرىغا يەنە بىر كەپە ياسىغانىدى، كەپە يىراقتىن كۆزگە ئانچە چېلىقمايتتى. ئايسۇلتان پىتىراپ كەتكەن مالالارنى ئېدىر ـ قاپتاللارغا يىغىپ كەلگۈچە كەچ بولۇپ كەتسە، ئاشۇ يېڭى كەپىدە تۇنەپ قالاتتى. ئۇنىڭ ئىشەنچلىك باقاۋۇلى «بارس» دەيدىغان ئالا ئىت ئىدى. ئايسۇلتان يايلاققا يېڭى كەلگەندە بىر پاقلانغا تېگىشىۋالغان بۇ كۈچۈك ھازىر بۆرىلەرگىمۇ ئېتىلالايدىغان قاۋۇل ئىتقا ئايلانغانىدى. ئۇ ئايسۇلتان ياتقان كەپىنىڭ ئەتراپىنى كېچىچە كۆزىتىپ چىقاتتى. ئۇ شۇنچىلىك ھوشيار ئىدىكى، تۆشۈكتىكى چاشقانىنىڭ كىتىرلاۋاتقىنىنى سېزەلەيتتى. ئايسۇلتان ئوتلاۋاتقان مالالارنى يىغقىلى ئاتقا مىنگەن ھامان بارس ئوقتەك يۈگۈرۈپ، چېچىلىپ كەتكەن قوي ـ ئۆچكىلەرنى بىر يەرگە توپلايتتى. ئۇنىڭ ئاۋازىدىن بۆرىلەرمۇ قورقۇپ، يېقىن كېلەلمەيتتى.

مانا ياغاچ ئۆينىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ قىسقا يەكتەكى ئۈستىدىن پوتا باغلىغان، يېنىغا شەمشەر ئاسقان، پۇتىدا پۈرمە

چورۇق، جۇغى چاققانغىنە، بۇرۇتلۇق بىر ئادەم چىقىپ كەلدى. ۋۇي بۇ ... بۇ ئەر كىشىگۇ، ئايسۇلتان بىر چاغلاردا بىر كەمبەغەل يىگىتكە تەگسەم دەپ يۈرەتتى. ئۇ راستتىنلا پادىچىغا تېگىۋالغان ئوخشىمامدۇ؟ توۋا، دۇنيادا ئەر تېپىلمىغاندەك تازغا تېگىۋالغىنى نېمىسى! يەنە كېلىپ گەدەنلىرىگىچە كېپەك ئۆرلەپ تۇرغان كەيمە تازغۇ ... تېخى تاز بېشىغا كۆپكۆك شاپاق دوپپا كىيىۋالغىنىنى كۆرمەمدىغان!

كەپىدىن چىققان بۇ پادىچى تاز ئات باغلايدىغان موما ياغاچنىڭ قېشىغا كېلىپ، تۇخۇمدەك ئاق ھەم چىرايلىق ئېتىنىڭ چۈلۈۋرىنى يەشتى. ئۇ ئۆزىگە سۇۋۇنۇپ تۇرغان ئېتىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

— بارس تەييارلان، كەچ بولۇپ قالدى، ماللارنى ئېدىرغا يىغىمىز، — دېدى - دە، ئېتىغا لەككىدە مىندى. توۋا دەپ ياقىنى تۇتماقتىن باشقا نېمە چارە؟ بۇ تازنىڭ ئاپپاق يۈزىگە قاپقارا بۇرۇتى شۇنداق يارىشىپ كەتكەنىدىكى، خۇددى ئاق خەسە ئۈستىگە تۆكۈلگەن قارا سىياھەتەك يالتىرايتتى.

پادىچى ئېتىنىڭ تېقىمىغا بىر قامچا سېلىشى، بارس بىلەن بىرگە كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە غايىب بولدى. پەقەت ئۇلارنىڭ ئاياغ ئاستىدىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ - توزانلار تېخى تارقىلىشقا ئۈلگۈرمىگەنىدى. دەرۋەقە، بۇ پادىچى تاز ئات مىنىشكە بەكمۇ ئۈستىدەك قىلاتتى. يانباغىر، ئېگىز داۋان، ئېدىرلاردا تاراسلاپ كېتىۋاتقان ئاتنىڭ ھېلى ئوڭ، ھېلى سول تەرىپىگە چۈشۈۋالاتتى. ھەتتا قۇيۇندەك چېپىۋاتقان ئاتتىن سەكرەپ يەرگە چۈشۈپ، يەنە شۇ ھامان يايلىدىن تۇتقانچە ئېگەر ئۈستىگە قونىاتتى. ئېھتىمال، پادىچىنىڭ ئەنە شۇنداق چەۋەندازلىق ماھارىتى ئايسۇلتاننى مەھلىيا قىلىۋالغاچقا، ئۇنىڭ بېشىنىڭ

تازلىقى كۆزنىگە كۆرۈنمىگەندەك قىلاتتى. ئۇنىمۇ دەيمىز، بۇنىمۇ دەيمىز، بۇنداق چەكسىز يايلاق، ئادەمسىز تاغ ـ تۇرالاردا تاز بولامدۇ، بەز بولامدۇ، بىرەر سىرى ـ ئەسرا بولغۇدەك ھەمراھ بولمىسمۇ، تۇرمۇش تېتىقسىز، لاۋزا، زېرىكەرلىك بولۇپ قالمامدۇ! نېمىلا بولسا ئايسۇلتان «كەمبەغەل يىگىتكە تەگسەم» دەيدىغان ئارزۇ ـ ئارمانىغا يېتىپتۇ. مۇشۇنىڭ ئۆزى غەنىيمەت ئەمەسمۇ! بەزى چاغلاردا يالغۇزلۇقتا ئادەمنى شۇنچىلىك غېرىبلىق باسىدۇكى، بىرەر تاشقا ياكى ياغاچقا گەپ قىلغۇڭ، قانغۇچە يىغلاپ دەردلىرىڭنى تۆككۈڭ كېلىدۇ، ئۇنىڭغا قارىغاندا مەھراھ دېگەن باشقا گەپتە! ...

ئەمدى ئۆز گېپىمىزگە كېلەيلى، كەچلىك مال يىغىشقا ئاتلانغان پادىچى بىلەن بارس ئوتلاپ بەكمۇ يىراقلاپ كەتكەن ماللارنى قوغلاپ بىر يەرگە توپلىماقتا ئىدى. بارس تەرەپ ـ تەرەپكە يۈگۈرۈپ قاۋاپ، قوي ـ كاللارنى قونالغۇ ئېدىر تەرەپتىكى غاراللىق قوتانغا ھەيدەيتتى. ئۇلارمۇ تەييار ئوت چېچىلغان قوتاننى سېغىنغاندەك گۈلدۈرلەپ يۈگۈرەتتى.

ماللار ئۆز توپى، خىلى بويىچە قوتانلارغا سولاندى. لېكىن بارس ئېگىز دۆڭگە چىقىۋېلىپ كىمگىدۇر قاۋايتتى. پەنجىلىرىدە يەر تىلغاپ توپا چاچاتتى. پادىچى ئۇنى قانچە ۋارقىراپمۇ پەسكە چۈشۈرەلمىدى. ئۇ يەردە چوقۇم بىر ئىشنىڭ يۈز بەرگەنلىكىنى بىلگەن پادىچى ئېتىنى چاپتۇرۇپ بارغانىدى. كۆپكۆك قورام تاش تۆۋىدە بىر ئادەم تۆگۈلۈپ ياتاتتى. ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئاپپاق كۆپۈك قاينىاپ، كۆزلىرى ئالىيىپ، ھەر تەرەپكە ئۆزىنى تاشلايتتى. پۇتلىرى تارتىشىپ، قوللىرى كىرىشىپ كەتكەن بۇ ئادەم تۇتقاقلىق ئازابىدا ئىشتىنىغا سىيىۋەتكەنىدى. پادىچى ئاتتىن چۈشۈپ، ئۇنىڭ بۇرۇن ئاستىغا تىرنىقىنى

پاتۇرۇپ ئۇزۇنغىچە قويۇپ بەرمىدى. يەمەن پادىشاھى زامانىدىن زۇھەل ئوردىغا يىغىۋالغان ھۇرۇن، سارائىلارنى تۆمۈر ئۆيگە سولاپ تۆت تەرەپتىن ئوت قويغاندا، قېچىپ چىققانلار ئىچىدە مۇشۇ تازمۇ بار ئىكەن. ئۇ شۇ چاغلاردا تۇتقاقلىقى تۇتقانلارنى مۇشۇنداق ئۇسۇلدا ئەسلىگە كەلتۈرگەنلىكىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنىدى.

تۇتقاقلىقى تۇتقان ئادەم بىر ھازادىن كېيىن پۇت - قوللىرىنى تاشلاپ، ئۆزىنى لاسسىدە قويۇپ بەردى. ئەمما خېلى ۋاقىتقىچە تارتىشىپ - كىرىشىپ، ئۆزىنى ھەر تەرەپكە ئۇرۇپ، بەك ئازابلانغانلىقى ئۈچۈن، تېنىدە مىسقالچە مادار قالمىغانىدى. پادىچى ئۇنى يۆلەپ، تەستە ئاتقا مىندۈردى - ده، كەپىسىگە ئېلىپ كەتتى.

شورپا ئىچىپ، گۆش يەپ خېلىلا ئەسلىگە كەلگەن بۇ ئادەم قىرىق ياشلاردىن ئاشقان بولۇپ، بويۇن، ئېڭەك، يۈزلىرىگىچە قاپقارا ساقال بېسىپ كەتكەنىدى. لېكىن ئۇنىڭ نەچچە كۈنلەرگىچە تاماق يېمەي ئاجىزلاپ كەتكەنلىكى ئورۇقلاپ كەتكەن ساپسېرىق چىرايىدىن بىلىنىپ تۇراتتى. پادىچى ئۇنى بىرقانچە كۈنلەرگىچە ياخشى بېقىپ، تولۇق ئەسلىگە كەلگەن كۈنلەرنىڭ بىر كېچىسى ئۇنىڭ بىلەن مۇڭدىشىپ قالدى.

كېسەل ئادەمنىڭ ئىسمى بەگزاد ئىدى. ئۇ زامانىدىن زۇھەلنىڭ ئوردا لەشكەرلىرى ئىچىدە يۈز بېشى بولۇپ، سول قول ۋەزىر قۇلنەزەر قۇتبىنىڭ ئەڭ سادىق چاپارمەنلىرىدىن ھېسابلىناتتى. ئۇ شاراب ئىچىپ، يېقىن بۇرادەرلىرى ئىچىدە بىرنەچچە ئېغىز گەپنى ئوشۇق قىلىۋەتكەنلىكى ئۈچۈن، قۇلنەزەر قۇتبى ئۇنى كۆزدىن يوق قىلىش ئۈچۈن ئارىغا ئادەم سالغانىدى. بەگزادنىڭ يېقىن بۇرادىرى مىرزا ھېكىم بىر

كېچىسى ئۆلتۈرۈلۈپ، نۆۋەت بەگزادقا كەلگەندە، بىر لەشكەر بالا ئۇنىڭغا يوشۇرۇن خەۋەر بېرىۋەتتى. بەگزاد شۇ قاچقانچە نۇرغۇن شەھەر ـ ئايماقلاردا سەرسان بولۇپ يۈردى. لېكىن ئۇنىڭ ئارقىسىغا چۈشۈۋالغان سايىلەر زادىلا ئارام‌لىق بەرمىدى. ئاخىر ئۇ سايىلەرنى ئېزىقتۇرۇۋېتىپ چۆللەرگە قېچىپ، ئاشلىق، ئۇسسۇزلۇق ئازابىدا نەچچە قېتىم تۈتقاقلىقى تۈتۈپ، جېنىدىن ئايرىلغىلى تاسلا قالدى. بۇ قېتىم مۇشۇ تاغ ـ تۇرالاردا بىر ھەپتە ئايلىنىپ يۈرۈپ تۈتقاقلىقى يەنە تۈتقانىدى. ئەگەر پادىچى قۇتقۇزۇپ قالمىغان بولسا ئۇ ئاللىقاچان جېنىدىن ئايرىلغان بولاتتى.

ـــ گېپىڭدىن قارىغاندا، قۇلنەزەر قۇتبى ساڭا شىرەم تۇغقان كېلىدىكەن، ـــ دېدى پادىچى سەل ئويلىنىپ قېلىپ، ـــ سەن مەسلىكتە ئۇنى تىللاپ قويغانسەن ياكى غەيۋىتىنى قىلىپ سالغانسەن، شۇنچىلىك ئىشقىمۇ جان قېيىش كېتەمدۇ؟

ـــ ھەي ... پادىچى، ئىش سەن ئويلىغاندەك ئەمەس، ـــ دېدى بەگزاد ئېغىر ئۇھ تارتىپ، ۋەزىر قۇلنەزەر قۇتبىنىڭ جېنىغا تاقىشىدىغان چوڭ ئىش بولغاچقا، ھازىرغىچە پەيلىدىن يانمايۋاتىدۇ.

ـــ دېمەمسەن، نېمانچىلا سىرلىقلاشتۇرۇپ ئادەم قورقۇتسەن، ـــ پادىچى ئۇنىڭغا مەدەت بەردى، ـــ ئۆمرۇم مۇشۇ تاغ ـ تۇرادا مال بېقىپ ئۆتكەن پادىچىمەن! ياكى مېنى ئايغاقچى چاغلاپ قالدىڭمۇ؟ ئۇنداق خىيالدا بولساڭ ھازىرلا كەت، ئىشەنچسىز دوستتىن ئىشەنچلىك شەيتان ئەلا دېگەن گەپ بار.

بەگزادنىڭ بۇ چەكسىز يايلاق، تاغ ـ ئېدىرلاردىن ھەرگىز كەتكۈسى يوق ئىدى. چىراغ تۇۋۇى قاراڭغۇ دېگەندەك قۇلنەزەر قۇتبى بەگزادنىڭ بۇ يەرلەرگە يوشۇرۇنۇشىنى ئويلاپمۇ

يېتەلمەيتتى.

ــ ئۇكام، سەنغۇ قۇرئاننىڭ سۈرىسىدەك پاك، دىلىڭ ئاق، كۆڭلۈڭ ياخشى بالىكەنسەن. ھەرگىز بىر كىمگە يامانلىق قىلىدىغاندەك تۇرمايسەن، بوپتۇ دەپ بېرەي.

بەگزاد پادىشاھ زامانىدىن زۇھەلنىڭ كىچىك قىزىنىڭ تويى بولۇپ، خەلەپكە كۆچۈرۈلگەنىنىڭ ئون بىرىنچى كېچىسى بولغان قانلىق ۋەقەنى سۆزلەپ بەردى ھەم شۇ كېچىسى غايىب بولغان ئايسۇلتاننى چۆل ئارا توققۇز كۈن قوغلاپ تۇتالمىغانلىقىنىمۇ دەپ بەردى.

ــ خوجا ۋاپانى ئەسلىدە سەن ئۆلتۈرۈپتىكەنسەنده؟

ــ خوجا ۋاپانى سەن نەدىن بىلىسەن؟

ــ يەمەن دىيارىدا بۇ خەۋەر تېرىلىپ كەتكەن تۇرسا، توۋا، بىر ياۋاش يىگىتنى ھېچقانداق ئەنت ـ قەسەمسىز يوق تۇرۇپ، ئۆلتۈرۈشكە قانداقمۇ قولۇڭ بارغاندۇ؟

ــ خوجا ۋاپانى مەن ئەمەس، مىرزا ھېكىم ئۆلتۈرگەن. مېنىڭ پەقەت چىدىر سىرتىدا قاراۋۇللۇق قىلىپ بەرگەن گۇناھىم بار.

ــ ئەمما قۇلنەزەر قۇتىبىدىن خۇن ھەققى ئۈچۈن ئالتۇن ئالغان تۇرساڭ.

ــ ئەگەر ئالمىسام، ئۇ مېنى ئۆلتۈرۈۋېتەتتى.

ــ ئۇ دېگىنىڭغۇ توغرا. چۈنكى قۇلنەزەر قۇتبى ئىنتايىن زەھەرخەندە، قارا كۆڭۈل، تاشبېغىر، ھىيلە ـ مىكىرگە ئۇستا ئادەممىش.

ــ مانا سەنمۇ بىلىدىكەنسەنغۇ، ــ دېدى بەگزاد پادىچىنىڭ تاز بېشىغا قاراپ قويۇپ، ــ پاھ، پاھ، بېشىڭ ئەجەب پارقىرايدىكەنا.

ـــ بەگزاد ئاكا، سەن بۇ يەردە تۇرساڭ خەتەرلىككەن.

ـــ نېمىشقا، ـــ بەگزاد چۆچۈپ قاربدى، ـــ سەن مېنى كەتكۈزۈۋەتمەكچىما؟

ـــ ياقەي، ئاۋۋال گېپىمنى ئاڭلا، ئوردىدىن پات ـ پاتلا مال ئېلىش ئۈچۈن مۇلازىم، چاكارلار كېلىدۇ. ئۇلارغۇ سېنى تونۇمايدۇ، شۇنداقتىمۇ ئېھتىيات قىلماي بولمايدۇ.

ـــ ئەمسە قانداق قىلىمەن؟

ـــ يايلاقنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى تاغ باغرىدا يەنە بىر كەپە بار. مەن ساڭا بىر ئاتنى توقۇپ تەييارلاپ بېرىمەن. ئاش ـ تاماققا مەشەگە كېلىسەن. بىللە تاماق يەيمىز، ئەمما ئۇ تەرەپتىكى ماللارغا سەن قارايسەن.

ـــ بۇ گېپىڭ بەلەن بولدى، ـــ بەگزادنىڭ بىردىنلا قاپاقلىرى تۇرۇلدى، ـــ توختا ئۇكا، ئەگەر ئۆيۈڭدە ئادەم بولۇپ قېلىپ، مەن تاسادىپىي كېلىپ قالسام ...

ـــ ئۇنى ئويلىشىپ قويدۇم، كەپىنىڭ ئارقىسىغا ئېگىز خادا تىكلەپ، ئۇچىغا ئاق لاتا باغلاپ قويىمەن، ئۇ سېنىڭ كەپەڭگە كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئەگەر ئوردىدىن بىر كىملەر كېلىپ قالسا مەن خادىنى يىقىتىۋېتىمەن. ئەمدى چۈشەنگەنسەن.

ـــ ياڭاللا، ئۆزۈڭ ئورۇق، جۈۋەك بولغىنىڭ بىلەن، شەيتانغا دەرس بېرىدىغان نېمىكەنسەن، ـــ بەگزاد كۈلۈپ پادىچىنىڭ مۇرىسىگە ئۇردى، ـــ سەن ئۆمۈر بويى مۇشۇنداق ئۆتۈپ كېتەمسەن، خوتۇن ـ پوتۇن ئالمامسەن؟

ـــ بىر يىلنىڭ ئالدىدا مەشەدە ئايسۇلتان دېگەن ئەدەسسىز چىرايلىق بىر چوكان ئېرى بىلەن مال باقىدىكەن. ئۇنىڭ ئېرى تۈيۈقسىزلا ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، شەھەردىكى مەدىكار بازىرىدىن مېنى تاللاپ ئېلىپ كەلدى. ئىككىمىز بىللە ئۇچ

ئايدەك مال باققاندىن كېيىن، نىكاھ قىلىپ بىر ئۆيگە كىرىۋالدۇق.

— نېمە، — بەگزاد ئىشەنمىگەندەك پادىچىنىڭ تاز بېشىغا قارىدى، — ئۇ ... ئۇ ... ساڭا تەگدىما؟

— ئۇ چاغدا بېشىم تاز ئەمەس ئىدى. كېيىن كېزىك كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ بىر ئاي ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدىم. شۇ چاغدا چاچلىرىم ياستۇقىملا تۆكۈلۈپ مۇشۇندىق تاقىر باش بولۇپ ساقايدىم.

— خوتۇنۇڭچۇ؟

— مەن تاز بولۇپ قالغاندىن كېيىن، مېنى تاشلاپ قويۇپ كېتىپ قالدى.

— ۋۇي زۇۋانىغا پوق يەيدىغان قانجۇق. تاز بولساڭمۇ ئەردە سەن. كونىلار: «ئەرنىڭ تېزى، بېزى، قېرىسى، مېيىپى بولمايدۇ ...» دەپ ئېيتقان تۇرسا.

يايلاقنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى تاغ باغرىدا بەگزاد، بۇ تەرىپىدىكى تاغ يامزىلىدا پادىچى مالىلارغا قاراپ، ئاش ـ تاماقتا بىللە بولۇپ كۈنلىرى كۆڭۈللۈك ئۆتتى. ئۇلارغا ئايدا بىر قېتىم ئوردا تەرىپىدىن ئاش ـ ئوزۇق يەتكۈزۈپ بېرىلەتتى. بىر كۈنى ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇلبارى ئوردا «تابۇغچى»[1] لىرىدىن مىرزا[2]، پىشكار[3] ۋە بىرقانچە مۇلازىملارنى ئېلىپ كەلدى. ئۇلار بىر ھەپتىگىچە ئۆلگەن، يىتكەن، تۇغۇلغان، بۆرە يەۋەتكەن، تاغدىن يىقىلغان، كۆپەيگەن قاتارلىق مالىلارنىڭ تۇرى بويىچە ساناپ تىزىملاپ جەدۋەل تۇرغۇزدى. نەچچە كۈندىن بېرى پادىچىغا ناھايىتى كۆپ

① تابۇغچى — خىزمەتچى مەنسىنى بىلدۈرىدۇ.

② مىرزا — كاتىپ ياكى مەخسۇس ئوردا پۇتۇكچىسىنى كۆرسىتىدۇ.

③ پىشكار — ئىگىلىك باشقۇرغۇچى ئەمەلدارنى كۆرسىتىدۇ.

زەن سالغان ئابدۇلبارى قايتىدىغان چېغىدا، پادىچىنى چەتكە تارتىپ:

ــ مۇشۇ بىرنەچچە كۈن ئىچىدە، مېنىڭ ئوردا سىرتىدىكى ئۆيۈمگە بارغىن. مەن سېنى ساقلايمەن، ھېلىقى ھەمراھىڭغا ئوبدان تاپىلا، قوي ماللارغا ياخشى قارىسۇن.

ــ خوپ، ۋەزىرى ئەزەم، ئېيتقانلىرىدەك قىلىمەن.

ئارىدىن ئىككى كۈن ئۆتكەندە پادىچى ئېتىغا مىنىپ شەھەرگە كىردى. ئۇ ۋەزىرنىڭ تاپىلىغىنى بويىچە قاراڭغۇ چۈشكەندە ئابدۇلبارىنىڭ ھويلىسىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ۋەزىر ئاللىقاچان ئۈنى سىرتتا ساقلاپ تۇراتتى. ئۇلار ئازراقلا كۈسۈرلىشىۋالغاندىن كېيىن ھويلىغا كىرىپ كەتتى. پادىچى شۇ كېچىسى ۋەزىرنىڭ ئۆيىدىن تۈن نىسپى بولاي دېگەندە قايتىپ چىقتى ـ دە، سەمەندەر يايلىقىغا يۈرۈپ كەتتى.

ئۆزىدىن ئەنسىرەپ تۇرغان بەگزاد ۋەزىر بىلەن نېمىلەرنى دېيىشكەنلىرىنى سوراپ تۇرۇۋالدى. پادىچى ئۈنىڭغا راست گېپىنى قىلدى:

ــ ئوردا ئاتاباقارى كېسەللىك سەۋەبىدىن ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قاپتۇ. مېنى بىر مەزگىل ئات بېقىپ بەرگىن دەپ چاقىرتىپتىكەن، ــ دەپ ئۈنىڭ كۆڭلىنى تىندۇردى. شۇنداقتىمۇ ئۇ:

ــ خاتىرجەم بول، ئوردا ئاشپىزىدىن بىر، قويچىلاردىن يەنە بىر ئادەم سېنىڭ قول ئاستىڭدا خىزمەتڭنى قىلىدۇ. ئۇلارنى ئوبدان باشقۇرۇپ ئىشلەتسەڭ بولىدۇ.

ــ پاھ، ئۆزۈڭ پادىچى بولغىنىڭ بىلەن، قولۇڭدىن ئىش كېلىدىكەن جۇمۇ پادىچى تاز، كونىلارنىڭ تازلارنى ئەقىللىق، چېۋەر، قولى ئىشلىق كېلىدۇ دېگىنى راستكەندە.

پادىچى ئوردىغا كەلگەندىن كېيىن، شاھ، ۋەزىر - ۋوزرا، ئەركانلارنىڭ ئاتخانىلىرىنى تازىلاپ چىنىدەك پاكىز قىلىشتىن تاشقىرى ئاتلارنى كۆندە يۇيۇپ، تۆمۈر تارغاقتا تاراپ پارقىرىتىۋېتەتتى. كېچىلىرى بولسا ئوردا قوروللىرىغا سۇ چېچىپ، سۇپۇرۇپ، ئەخلەتلىرىنى ئېلىپ تازىلايتتى. پادىشاھ زامانىدىن زۇھەل بىرنەچچە قېتىم شەھەر ئايلانغاندا ئېتىنىڭ تەر پۇرىمايى، تۇكلىرىدىن توپا توزىمايى يالتىراپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قەۋەتلا خۇشال بولۇپ كەتتى. تېخى بۇ ئاتباقار ئوردىغا كەلگەندىن كېيىن ئوردا ھويلىسىنىڭ ھەر كۈنى خۇددى تىلدا يالىغانىدەك پاكىز، سالقىن تۇرۇشى ئۈنى ئويلاندۇرۇپ قويدى. «ئەجەب كۆڭلى ياخشى، قولى ئىشلىق پادىچىكىنا بۇ. ئۆزىنى بىر كۆرۈپ باقايچۇ!» دەپ زوقلانغان شاھ ئاتخانا يېنىدىكى كىچىك ئۆيگە كىرىشى، بۇرنىغا گۈپلا قىلىپ تولىمۇ مەززىلىك تاماقنىڭ پۇرىقى ئۇرۇلدى. ئۇ ئىچىدە: «پاھ، ئۇزۇن زامانلار بويتىكەن، بۇ تونۇش پۇراقنى ھىدلىمىغىلى! ...» دەپ ئويلىدى. ئۇ سۇپىدا بەدەشقاننى قۇرۇپ ياغاچ قوشۇقتا ئاش ئىچىۋاتقان يىگىتكە قارىدى. يىگىت ئاپپاق تاقىر بېشىغا كۆك شاپاق دوپپا كىيگەن بولۇپ، قاپقارا قىرقىم بۇرۇتلىرى ئاق سۇزۇك يۇزىگە خوپ ياراشقانىدى. ئاڭغۇچە پادىچى قولىدىكى ئاياق[1] نى داستىخانغا قويۇپ پەگاغا چۈشتى:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم شاھ ئالىيلىرى، غېرىبنىڭ غەمخانىسىغا كىرگەنلىكلىرىگە تەشەككۇر.

— ئەجەب ئىشچان بالىكەنسەن، سېنى بىر كۆرەي دەپ كىردىم، — شاھ ئۆينى ھىدلىغاندەك قىلدى، — يەۋاتقىنىڭ نېمە تائام ئۇ؟ ئەجەب مەززىلىك پۇرايدا.

① ئاياق — ياغاچ قاچا.

ـــ شاھى ئەلەم، مەندەك بىر پادىچىنىڭ ئۆزلىرىنى مەھلىيا قىلغۇدەك تامىقى بولسۇنمۇ، كۈجە ئەتكەنىدىم.

ـــ كۈجە؟

ـــ شۇنداق، ھەرخىل دانلارنى سېلىپ ئەتتىم شۇ، ـــ پادىچى بىر ھېجىرغا كۈجىدىن بىر چۆموچ ئۇستى، ـــ قانداق، تېتىپ باقاملا؟

ـــ ئۆيۈڭگە كىرگەندىلا، پۇرىقىدىن يېگۈم كەلگەنىدى، ئەكەل، بۇ تامىقىڭنىڭ پۇرىقى ئىشتىھايىمنى ئېچىپلىۋەتتى دېسە.

پادىچى يەكتىكىنى سۇپىغا يېيىپ سالدى ـ دە، شاھنى تەكلىپ قىلدى:

ـــ قېنى ئولتۇرسلا، كىگىزنىڭ قىللىرى تونلىرىغا چاپلىشىپ كەتمىسۇن.

پادىشاھ زامانىدىن زۇھەل ھېجىردىكى كۈجىنى ئېچىپ بولۇپ، قازانغا قىيا بېقىپ قاراپ قويدى. بۇنى سەزگەن پادىچى ئۇنىڭغا يەنە ئۇسۇپ بەردى.

شاھ كۈجىنى ئېچىۋېتىپ، پات ـ پات بۇرنىنى تارتىپ قويياتتى. پادىچى بىردىنلا ئۇنىڭ ھېجىرىغا ئۇششاق ياش تامچىلىرى تېمىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى.

ـــ شاھ ئالىيلىرى، كۈجە ئاشقۇ ئاچچىق ئەمەس ئىدى، كۆزلىرىدىن ياش تېمىۋاتىدىغۇ؟

ـــ بۇ ئاچچىقتىن ئەمەس پادىچى يىگىت، پىراقتىن، ـــ شاھ قۇرۇقدالغان ھېجىرنى داستىخانغا قويدى، ـــ مېنىڭ بىر قىزىم بولىدىغان، ئۇ ساڭا ئوخشاش تائاملارغا ئۇستا ئىدى. بۇ كۈجىنى ئېچىپ ئاشۇ قىزىم بۇرنۇمغا پۇراپ كەتتى ...

ـــ ئۇ قىزلىرى ئۆلۈپ كەتكەنمۇ؟ ـــ پادىچىنىڭ يۈرىكى

ئېيتقۇسىز ئېچىشىپ كەتتى، ــ ئەجەب «بۇرنۇمغا پۇراپ كەتتى» دەيدىلىغۇ؟

ــ بۇنى دېسەم گەپ جىق، ئادەم بەزى چاغلاردا شاھلىقتىنمۇ بىزار بولۇپ قالىدىكەن! بەزى ئىشلارنى قىلماي دېسەم ھۆكۈمدارلىق ھۇزۇرى. مەنمەنلىك ئىمتىيازى دەيدىگە سېلىۋاتقان ... قىلىپ بولۇپ، ۋاقىت ئۆتكەنسېرى ۋىجدان ئازابى تارتىۋاتقان، ۋىجدان سورىقىغا قېلىۋاتقان ... ھەي ... قوي ... قوي ... قوي! ...

پادىشاھ زامانىدىن زۇھەل دۇئا قىلىپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇ «تاماق ئەتسەك بىرەر قاچا سۇنۇۋېتەرسەن، قىزىمنى كۆرگەندەك بولىدىكەنمەن» دېگەچ ئۇزاپ چىقىپ كەتتى. ئۇ بوسۇغىدىن ئاتلاپ بولغۇچە باغرى يۇمشاق پادىچى ئۇن سېلىپ يىغلىۋەتتى ... ئۇنىڭ يىغىسى ئاتلىق كۆيۈم، بالىلىق مېھىر ھەم ئازاب ـ ئوقۇبەت زەردابلىرى يۇرىكىنى قان قىلىۋەتكەن دەردمەنلەرنىڭ يىغىسىغا ئوخشايتتى.

پادىچى ئات بېقىپ، ئوردا قورۇلىرىنى تازىلاپ، پادىشاھقا ئارىلاپ ـ ئارىلاپ تاماق توشۇپ يۈرگەن كۇنلەرنىڭ بىرىدە، ۋەزىر ئەزەم ئابدۇلبارى ئۇنىڭ غەمخانىسىغا كىرىپ كەلدى.

ــ پادىچى يىگىت، ساڭا بىر مۇھىم خەۋەرنى يەتكۇزمەكچىمەن، ــ دېدى ۋەزىر ئەزەم پادىچىنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ، ــ شاھىمىز يەتتە ئىقلىم شاھ ـ ۋەزىرلىرىنى چاپىغا چاقىردى. بۇ زىياپەت 12 كۇن داۋام قىلىشى مۇمكىن. نەغمە ـ ناۋا، ئۇسسۇللارغا تويۇنغاندا ئۇلار ھېكايە، رىۋايەت، داستان، چۆچەك ئاڭلايمىز دەپ قېلىشى مۇمكىن. شۇڭا سەن كۆرگەن، بىلگەن، ئاڭلىغانلىرىڭدىن سۆزلەپ بېرەرسەن! ...

ــ ۋەزىرى ئەزەم، شاھلارنىڭ چىشىغا تېگىپ قويۇپ،

بىكاردىن ـ بىكار ئۆزۈمنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەرمەي دەيمىنا.

ـــ خاتىرجەم بول، باغدادتىن شاھىنشاھ شەمىس كېلىدۇ. ئۇ بار يەردە سېنى ھېچكىم تاك ئېتىپ چېكەلمەيدۇ.

ـــ شەمىس، خانىش، ـــ ئاستا پىچىرلىدى پادىچى، ـــ ئۇلارمۇ كېلىدىكەنده.

ـــ تېخى خەلەپ پادىشاھىنىڭ شاھزادىسى بىلەن ئوڭ قول ۋەزىر كېرەمشاھ نەبىيۇللامۇ كېلىدۇ.

ـــ نېمە، شۇنچە يىراقتىن ئۇلارمۇ كېلەمدىكەن؟

ـــ شاھزادىنىڭ ئوغلى ئۆلۈپ، ئايالى يوقاپ كەتكەندىن كېيىن ئۇ تەركىدۇنيا بولۇپ، شاھلىققا ھېچقانداق ھەپسىلى قالماپتۇ. ئۇنىڭ ئاتىسى يەتتە ئىقلىم شاھلىقلىرىنى كۆرۈپ، ئويناپ، ساياھەت قىلسا ئوغلۇم ئەسلىگە كېلىپ قالارمىكىن دېگەن ئۈمىدتە، مەكتۇپ يازغانىكەن.

ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇلبارى چىقىپ كېتىپ ئاردىدىن بىر ھەپتىمۇ ئۆتمىدى بولغاي، تەرەپ ـ تەرەپتىن مېھمانلار كېلىشكە باشلىدى. خەلەپتىن كەلگەن شاھزادە ئەبۇلئەسەد بىلەن زامانىدىن زۇھەل قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. لېكىن ئۇلار بىر ـ بىرىگە قېيىنئاتا، كۈيۈئوغۇل بولىدىغانلىقىنى بىلىشمەيتتى. مانا مەن پېقىر پادىچىمۇ ھېكايە ئېيتىش باھانىسىده، ھەرقايسىلىرىدەك مۆتىۋەر زاتلار بىلەن كۆرۈشۈپ ئولتۇرۇپتىمەن.

پادىچى بالا سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەنده، تۆرده ئولتۇرغان خەلىپە بۇزرۇك قۇتبىدىن، كىردەنشا نامچىلار شاھىنشاھ شەمىسكە تەرەپ ـ تەرەپتىن شىكايەت قىلىپ، پادىچىنى بۇ شاھانە ئولتۇرۇشتىن چىقىرىۋېتىشنى تەلەپ قىلىشتى. شاھىنشاھ غەزەپ بىلەن ئالايغاندى، ئۇلار بىر پەس جىم بولۇشتى.

ـــ پادىچىنىڭ بۇ ھېكايىسى سىلەرنى بۇنچىلىك سارىسىمىگە سېلىۋېتەر دەپ ئويلىماپتىكەنمەن، ـــ شاھىنشاھ قۇتبىدىن قۇتيارغا قادالدى، ـــ قېنى دەپ باقسىلا، سىلىنىڭ قىلمىشلىرى ھېكايىدىكى قۇلنەزەر قۇتبىنىڭ خوجا ۋاپا، مىرزا ھېكىملەرنى ئۆلتۈرۈپ، مەلىكىنى ئېلىپ قاچاقچى بولغان قانخورلۇق، بۇلاڭچىلىقلىرىغا ئوخشاپ قالامدىكەن؟

ـــ يو، يوقسۇ ... ، ـــ قۇتبىدىن قۇتيار جالاقلاپ تىترەپ كەتتى، ـــ مەن ... مەن ... نەدىمۇ ئۇنداق ئىشلارنى قىلاي ...

ـــ قېنى كىردەنشا نامىچى، ـــ شەمس خەلەپنىڭ ئوڭ قول ۋەزىرىگە قارىدى، ـــ سىلى كېرەمشاھ نەبىيۇللادەك بەش ياشلىق شاھزادىنى ئۆلتۈرۈپ، مەلىكىگە يامان نىيەتتە بولغانمىدىلە؟

ـــ يا ... ياق، خۇدا ئۆزى گۇۋاھ! ... ، ـــ كىردەنشا نامىچى قورقۇنچىدىن قولىدىكى چىنىنى تاشلىۋەتتى.

ـــ خەلىپە بۇزرۇك!

ـــ خوش، خوش، قۇللۇق شاھىنشاھىم!

ـــ سىلى كىچىك مەلىكىگە خىيانەت قىلماقچى بولغان ھەم ئۇنى تۆھمەت بىلەن چۆللەرگە پالىتىۋەتكەن ھاجى خەلىپىگە ئوخشاپ قالىدىغاندەك تۇرىدىلىغۇ!

ـــ ئىللا تاۋارا، شاھىنشاھىم! شۇنداقمۇ قىلارمەنمۇ؟

ـــ سورۇن ئەھلى، ـــ شاھىنشاھ ھەممىگە تەكشى قارىدى، ـــ مېنىڭچە بۇ ھېكايىنىڭ خۇلاسە كالامى تېخى يېشىلمىدى. شۇڭا پادىچى يىگىتكە مەندىن ئەمر، ئەگەر ئېيتقانلىرىڭ راست ھەم ھەقىقەت بولسا، سۆزلە، ئوچۇق ئېيت! زادى قورقما، ئىككىلەنمە، بىزنىمۇ تاقەتسىزلەندۇرمە.

خەلەپ پادىشاھىنىڭ ئوغلىمۇ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، ئۆزىنى تۇتالمىغان ھالدا ۋارقىرىدى:

ـــ ئېيت، ئايىماي ئېيت! مەن سەندىن ئۆتۈنۈپ قالاي، ئۇلار كىملەر؟ ئوچۇق ئېيت! قەسەم قىلايكى، ساڭا تەڭلەنگەن قىلىچ مېنىڭ بوينۇمدا بولسۇن!!!

شاھىنشاھ ۋە خەلەپ شاھزادىسىنىڭ سۆزلىرىگە ئۇلاپلا، يەتتە ئىقلىم شاھلىرى، ۋەزىرلىرى، ئەركانلىرى بىردەك قاتتىق غەزەپكە كېلىپ ۋارقىرىشىپ كېتىشتى.

ـــ ئېيتقىن پادىچى يىگىت!

ـــ قورقما، ساڭا بىز ئىگە! ...

ـــ ئېيتقىن، بالا، يامانلار چازاسىنى تارتسۇن!

پادىچى بالا كۆزلىرىگە لىقمۇ لىق ياش ئالغان ھالدا، سورۇن ئەھلىگە قارىدى ـ دە، سۆزىنى باشلىدى:

ـــ مەن قۇرئان تۇتۇپ قەسەم قىلالايمەنكى، سۆزلىگەنلىرىم ـ نىڭ ھەممىسى ھەقىقىي بولغان ئىش، ـــ پادىچى بىرىنچى بولۇپ كىرەنشا نامىچىغا تىكىلدى، ـــ بۇ كىشى ھېكايىدە مەن ئىسمى كېرەمشاھ نەبىيۇللا دەپ زىكىر قىلغان خەلەپنىڭ ئوڭ قول ۋەزىرىدۇر! ئۇ خوجا ۋاپانىڭ ئۆي ـ زېمىنلىرىنى تارتىۋېلىپ، ئاتا ـ ئانىسىنى سەرسان قىلىپ، خەلەپ ئەھلىگە زۇلۇم سالغان، بەش ياشلىق شاھزادىنى قەتلى قىلىپ، مەلىكىنى ئاياغ ئاستى قىلـ ماقچى بولغان قانخور ۋە زىناخور كىرەنشا نامىچى!

ـــ تۆھمەت! ـــ ئەسەبىيلەرچە ۋارقىرىدى كىرەنشا، ـــ شاھىنشاھىم، تۆھمەتخورلارنىڭ دامىغا چۈشمىگەيلا. ئەگەر راست بولىدىغان بولسا ئاشۇ مەلىكە ئۆزى كېلىپ گۇۋاھلىقتىن ئۆتكەي! ...

ـــ ئۆزىگە ئىشەنچىسى بولغان ئادەم بېشىغا تاغ ئۆڭتۈرۈلۈپ چۈشۈشتىن ۋايىم يېمەيدۇ، ـــ شاھىنشاھ مەسخىرىلىك كۈلدى،

ـــ ئۆپكىلىرىنى بېسىۋالغايلا ...

پادىچى يىگىت كىردەنشا نامىچىغا نەپرەت بىلەن تىكىلگەنىدى. ئۇ كۆزلىرىنى قاچۇرۇپ، يەرگە قارىۋالدى. ئەمدىلىكتە پادىچىنىڭ نەزىرى قۇتبىدىن قۇتيارغا ئاغدى:

ـــ بۇ مەلئۇن بولسا، مەلىكىنى ئېلىپ قېچىش ئۈچۈن خوجا ۋاپانى ئۆلتۈرگەن، ئىز يوقاتماقچى بولۇپ مىرزا ھېكمىنى قەتل قىلغان، ھەم بەگزادنىمۇ ئۆلتۈرمەكچى بولغان قاتىل، قارانىيەت قۇتبىدىن قۇتيار بولدۇ!

ـــ ئادالەت ۋە ھىمايە، شاھىنشاھىم، زىنھار ئىشەنمىسىلە، ـــ دېدى قۇتبىدىن قۇتيار قوللىرىنى سىلكىپ، ـــ بۇ سەت تازىنىڭ قولىدا ھېچقانداق دەلىل ـ ئىسپات يوق! كۆتىگە ئۇرۇپلا گەپ تېپىۋاتىدۇ ... ئەگەر بىزنى ئىشەندۈرىمەن دېسە ئاشۇ مەلىكىنى، بەگزادنى ئەكېلىپ گۇۋاھلىقتىن ئۆتكۈزسۇن!

ـــ ئېيتقانلىرى بەرھەق، ـــ شاھىنشاھ قولىنى كۆتۈردى، ـــ ئىسپاتسىز، گۇۋاھسىز دەۋا ئۆزىگە يېنىپ قالغۇسىدۇر، بىردەم تىنچلانسىلا!

قۇتبىدىن قۇتيار يەنە نېمىدۇر دېمەكچى بولغانىدى. شاھىنشاھنىڭ تۇرۇلۇپ كەتكەن قاپىقىدىن ئەندىكىپ، ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

ـــ مانا بۇ بولسا، بەش خوتۇنغا قانائەت قىلماي يېزا ـ سەھرالاردا نۇرغۇنلىغان قىزلارنى ئەمرىگە ئېلىپ بەختسىز قىلغان قېرى شەھۋەتخور خەلىپە بۇزرۇك بولدۇ. ئۇ كىچىك مەلىكىگە نىيىتىنى بۇزۇپ، مەقسىتىگە يېتەلمىگەندە تۆھمەت، چېقىمچىلىق قىلىپ، ـــ پادىچى زۇھرۇللا زامانغا بۇرۇلدى، ـــ بۇ شاھ ئارقىلىق جاڭگىلى مازاندىرانغا پالىغان.

ـــ ئاھ شاھىنشاھىم، مەندەك قېرىنى شەھۋەتخور دېسە

كىممۇ ئىشىنەر؟ ــ خەلىپە بۇزرۇك يىغلامسىرىدى، ــ شەھۋەتخورلۇق قىلىش ئۈچۈنمۇ تەندە مادار، بەلدە قۇۋۋەت، ساپ ھەم ياش مېڭە جەۋھىرى بولماقلىقى ماھالدۇر!

ــ كۆڭۈللىرىنى ئەمىن تۇتسىلا. مەن بەش خوتۇنلىرىغا، يېزا ــ سەھرالارغا ئادەم ئەۋەتىپ راست ــ يالغانلىقىنى ئېنىقلاپ چىقىمەن ...

ــ نېمە؟!ــ قورقۇپ كەتكەن خەلىپىنى ھېچ تۇتقىلى تۇردى.

پادىچى خەلەپنىڭ شاھزادىسىگە ئۇزاق تىكىلىپ قارىغىنىدا كۆزلىرى يەنە بىر قېتىم ياشقا تولدى. ئۇ ئۆپكىسى ئۆرۈلگەن ھالدا مۇنداق دېدى:

ــ بۇ شاھزادە بولسا، چۆلگە پالانغان مەلىكىنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇپ، ياخشى كۈتۈپ نىكاھىغا ئالغان ئۆمۈرلۈك جۈپتى ھەمراھى بولىدۇ، ــ پادىچى قول قوشتۇرۇپ ئولتۇرغان مۇلايىم ئادەمگە قارىدى، ــ بۇ مېھرىبان كىشى مەلىكىنى نەچچە قېتىم ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇپ، قاچۇرۇۋەتكەن، تا ھازىرغىچە بېشىنى سىلاپ كەلگەن ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇل مۇلۈك بولىدۇ.

ــ ئۇنداقتا، ــ خەلەپ شاھزادىسى ئورنىدىن چاچراپ تۇردى، ــ ئاشۇ ئايسۇلتان دېگەن مەلىكە قېنى؟ ئۇ ھازىر نەدە؟! مېنىڭ ئۇنى كۆرگۈم بار!

ــ راست، ئۇ قېنى؟ ــ قۇتبىدىن قۇتيار بىلەن كىرەنشا نامىچى تەڭلا چۇقان كۆتۈردى، ــ بۇ تازىنىڭ يالغان ئېيتقانلىقى چىرايىدىن بىلىنىپلا تۇرمامدۇ!

ــ بەس، ۋارقىراشماڭلار، ــ شاھىنشاھ قولىنى كۆتۈردى، ــ ئەي پادىچى، سەن «سۆزلىگەنلىرىمنىڭ ھەممىسى ھەقىقىي بولغان ئىش» دېدىڭ. شۇنداقلا بۇ يەردىكى ۋەزىر، كاتتىلارغا جىنايەت

توقۇدۇك. ئەمما بۇلار ئىسپات تەلەپ قىلمۇاتىدۇ. مەنمۇ سەندىن تەلەپ قىلىمەن. قېنى شۇ ئايسۇلتان، بەگزاد دېگىنىڭچۇ؟ سەن ئۇلارنى مۇشۇ جەرەستاندا كۆرسىتەلەمسەن؟

ــ كۆرسەتسۇن! ــ قوللىرىنى شىلتىدى قۇتبىدىن قۇتيار، ــ بولمىسا شاھ ـ ۋەزىرلەرنى ئالدىغانلىقى ئۈچۈن، بۇ تاز ئۆلۈمگە مەھكۇم!

ــ دارغا ئېسىش كېرەك، ــ دېدى كىرەنشا نامچى غەزەپ بىلەن، ــ هەددىدىن ئاشقان بۇ تازغا ئۆلۈم هەق!

پادىچى ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇل مۇلۇككە قارىدى. ۋەزىرمۇ «ئەمدى پەيتى كەلدى» دېگەندەك بېشىنى لىڭشىتتى. پادىچى ئورنىدىن تۇرۇپ شاھنشاھقا تەزىم قىلغاندىن كېيىن ئىجازەت سورىدى:

ــ شاھنشاھ ئالىيلىرى، ئوردا ئاتخانىسى يېنىدىكى غەمخانەمگە كىرىپ چىقسام بولامدىكىن؟

ــ ئىسپاتلىرىڭ شۇ ئۆيدىمىدى؟

ــ شۇنداق!

ــ ئۇنداقتا ئىجازەت.

ــ شاھنشاھ ئالىيلىرى، قېچىپ كەتمەكچى بۇ تاز، ــ ۋارقىرىدى قۇتبىدىن قۇتيار.

ــ بۇ تازنىڭ ئارقىسىغا ئادەم قويۇش كېرەك، ــ دېدى كىرەنشا نامچى.

شاھنشاھ ئىككى لەشكەرنى قاتقاندىن كېيىن، پادىچى سارايدىن چىقىپ كەتتى. لېكىن ئۇ ئانچە هايال بولمايلا، ئايالچە ياسىنىپ كىرىپ كەلدى. ئەمما ئۇنىڭ بېشى يەنىلا تاز ئىدى. ئولتۇرغانلار هاڭ ـ تاڭ بولۇپ، كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى.

ــ خوتۇن خەقنىڭ كىيىمىنى كىيىۋالسىلا ئىسپات

بولامدىكەن.

ـــ بۇ تازنىڭ ئەپت ـ بەشىرىسى ئاشكارىلاندى!

ـــ شاھىنشاھ ئەمر قىلسىلا، بۇ تازنى ئۆلتۈرۈش كېرەك!

قۇتبىددىن قۇتيار، كىردەنشا نامىچى، خەلىپە بۇزرۇكلەر ئىلگىر ـ ئاخىر ۋارقىراشتى. شاھىنشاھ قاتتىق بىر ئالايغاندى، ئۇلارنىڭ زۇۋانلىرى بېسىقتى.

ـــ پادىچى، ئايالچە ياسىنۇۋلىپ، ئۆزۈڭنى ئايسۇلتان دېمەكچىمۇسەن؟ قېنى ئۇ بەگزاد؟

ـــ شاھىنشاھ ئالىيلىرى، بىردەم تەخىر قىلسىلا، ھەممىنى تەق قىلىمەن. لېكىن ھازىردىن باشلاپ ئىشىك، دېرىزىلەر قاتتىق قامال قىلىنسا ...

شاھىنشاھنىڭ ئەمرى جاكارلىنىش بىلەن قىلىچ ـ نەيزە تۇتقان لەشكەرلەر ئىشىك، دېرىزىلەر ئالدىغا يۇگۈرۈشۈپ كېلىپ تەق تۇرۇشتى. بۇنىڭدىن قورقۇپ كەتكەن قۇتبىددىن قۇتيار، كىردەنشا نامىچى، خەلىپە بۇزرۇكلەر بىر ـ بىرىگە قارىشىپ بىر قىسىملا بولۇپ قالدى. بىرى جالاقلاپ تىترىسە، يەنە بىرىنى توختىماي ھېق تۇتقىلى تۇردى. خەلىپە بۇزرۇك بولسا ئىشتىنىغا سىيىۋەتتى..

ـــ ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇل مۇلۇك ھەزرەتلىرى، ماڭا ياردەملەشكەن بولسىلىرى.

ـــ بولىدۇ، پادىچى، مەن ساڭا ياردەملىشەي، ـــ ئابدۇل مۇلۇك سورۇن ئوتتۇرىدىكى پادىچىنىڭ قېشىغا كېلىپ ۋارقىرىدى، ـــ بەگزاد، ماڭا بىر چىنە سۇ ئەكىرىۋەت!

سىرتتىن «خوپ!» دېگەن ئاۋاز ئاڭلىنىش بىلەن تەڭ، ساراي ئىشىكى ئېچىلىپ قولىدا بىر جام سۇ كۆتۈرگەن بەگزاد كىرىپ كەلدى. ئالاقزەدە بولۇپ كەتكەن قۇتبىددىن قۇتيار ئارقىچە

دەلدۇگۇنۇپ، تامغا يۆلىنىپ قالدى ... بۇنى كۆرگەن يەتتە ئىقلىم شاھ، ۋەزىرلىرى «بەگزاد ... بەگزاد ...» دەپ پىچىرلاشتى. بۇ چاغدا قولىغا بىر جام سۇنى ئالغان ئابدۇل مۇلۇك ئاغزىدىكى سۇنى پادىچىنىڭ بېشىغا، بويۇن - گەجگىلىرىگە، پېشانە، قۇلاق تۈۋىلىرىگە پۈركىدى. سورۇن ئەھلى ھەيرانۇ - ھەسلىكتە قاراپ تۇرۇشاتتى. ئابدۇل مۇلۇك سۇ پۈركەشنى بىرقانچە قېتىم تەكرارلىغاندىن كېيىن، پادىچىنىڭ بويۇن، پېشانە، گەجگىلىرىنى تىماغداپ قانداقتۇر نېپىز بىر نېمىنى ئاستا - ئاستا سويۇپ، بېشىدىن سۇغۇرۇپ ئېلىشى، ئۇزۇن قاپقارا چاچ لەپپىدە پەسكە چۈشتى. بۇ ئەسنادا پادىچى بۇرۇتىنى يۇلۇپ تاشلىدى.

— گۈلسۇمەن! ... ، — ئەكبەر ئەلى ھوشىدىن كېتىپ يىقىلدى ...

— گۈلسۇمەن قىزىم! — زۇھرۇللا زامان ۋارقىرىۋەتتى ...

— سىڭلىم گۈلسۇمەن!!! — سۇمەننىسا يىغلىغانچە ئېتىلىپ كېلىپ قۇچاقلىۋالدى ...

— گۈلسۇمەن! — ئايتۇران باغرىغا باستى ...

— گۈلسۇمەن، سىزنى دادىڭىز ھىراتقا بىلىم تەھسىل قىلغىلى كەتتى، دېگەنىدىغۇ، — دېدى شاھىنشاھ شەمس، — ئەسلىدە چۆلگە تاشلانغان سىز ئىكەنسىزدە.

— مەن ... مەن ... پوق يېگەن كالۋا، — زۇھرۇللا زامان قۇتبىددىنغا قارىدى، — مۇشۇ مۇناپىقنىڭ كەينىگە كىرىپ ...

بۇ پاتپاراقچىلىق ئىچىدە قۇتبىددىن قۇتيار بىلەن كىردەنشا نامىچى ئىشىك تەرەپكە قاچتى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن خەلىپە بۇزرۇك پالاقلاپ يېتىپ كەلدى. ئۇلارنى ساراي ئىشىكىدىكى قاراۋۇللار توسۇپ تۇرۇشتى، شاھىنشاھ قاتتىق ۋارقىرىدى:

— جاللات!

جاللاتلار قىلىچلىرىنى يالتىڭچلاپ ھازىر بولدى.

— خۇنغا خۇن ئېلىش ئەلمىساقتىن كېلىۋاتقان شەرئىي قانۇن! قۇتبىدىن قۇتيار، كىردەنشا نامىچىلارنىڭ كاللىسى ئېلىنسۇن! مۇنۇ قېرى بۇزۇق خەلىپىنى زىندانغا تاشلاڭلار!

جاللاتلار ئۇلارنى سۆرىگەنچە ئېلىپ چىقىپ كەتتى. بۇ يەردە قېپقالغان زۇھرۇللا زامان، گۇلسۇمەننى يۇزىنچى خوتۇنلۇققا ئالىمەن، دەپ زورلۇق - زومبۇلۇق قىلغان «تاشئات» دىيارىنىڭ شاھى زىكرىيا زاھىتلار ئۆز گۇناھلىرىغا قانداق جازا بېرىلىدىغانلىقىنى كۇتۇپ تىترىشىپ ئولتۇرۇشاتتى. ئەمما گۇلسۇمەن زىكرىيا زاھىتنىڭ ئەسكىلىكتىن قول ئۇزۇپ، كۆپ يامانلىق قىلمىغانلىقىنى ئېيتىپ گۇناھىنى تىلگەن بولسىمۇ، شاھىنشاھ شەمس ئۇنى بوش قويۇۋەتمىدى:

— سىلى جەينەكتەك ئادەمكەنلا، نەچچە ياشقا كىردىلە؟

— 75 ياشقا قەدەم ئالدىم.

— خوش، ئۇنداقتا ئۆزلىرى 99 خوتۇننى باشقۇرالما ياكى دۆلەتلىرىنىمۇ؟

— ئەمدى ... ئەمدى ... ، — زىكرىيا زاھىت قىزاردى.

— 99 خوتۇننىڭ ئۆزى نەچچە ھاكىمىيەتكە تەڭ غەلىيانلىق بولىدۇ. ئەمدى شاھلىقىنى ياش، قاۋۇل، ئەقىللىق بىرىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، ئاخىرقى ئۆمۈرلىرىنى ۋاپادار، كۆيۈمچان، ئاق كۆڭۈل بىر ئايال بىلەن ئۆتكۈزسىلە قانداق؟

— خوش، خوش ... گۆھەردەك گەپ قىلدىلا شاھىنشاھىم! مەنمۇ شۇنداق ئويىغا كەلگەنىدىم. كۆپ خوتۇنلۇق شاھلارنىڭ «زىننىتى» دېگەن گەپ ئوسۇرۇققا تەڭكەن. سېپىستىن تىل - ئاھانەت، قېيىداش، باتناش، ئۇرۇش - جېدەل، قىيا - چىيالار

قۇرۇمايدىكەن ياكى ھەممىسىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىپ بولغىلى بولمايدىكەن ...

سورۇندىكى يەتتە ئىقلىم شاھ، ۋەزىرلىرى، ئابدۇل مۇلۇك، گۈلسۈمەن، ئەكبەر ئەلى، سۈمەننىسا، ئايتۇرانلار كۈلۈشۈپ كېتىشتى، ئاغىنىچە سارايغا داستىخانلار سېلىنىپ شاھانە تائاملار، مەززىلىك يەل ـ يېمىشلەر تارتىلدى، ھەممىسىنىڭ قورساقلىرى خۇددى مەسلىھەتلىشۈالغاندەك راسا ئاچقانىدى. شۇنداقتىمۇ ئارىلىقلىرىدا گەپ ـ سۆزلەر، ھەزىل ـ چاقچاقلار بولۇنۇپ تۇردى. ئەمما زۇھرۇللا زامان ئۆزى توغرۇلۇق يە ئاق، يە كۆك دېيەلمىگەچكە، بۇرۇقتۇم بولۇپ ئولتۇراتتى.

ـــ ۋەزىرى ئەزەم، ـــ دېدى شەمس ئابدۇل مۇلۇككە، ـــ مېنىڭ ئۇستازىم ھەم دانىشمەن ساخاۋەتچىم ئەسىمە كۆرۈنمەيدىغۇ؟

ـــ قىزىم بىلىم تەھسىل قىلىش ئۈچۈن ھىراتقا كەتكەن، ـــ دېدى ئابدۇل مۇلۇك ساقلىنى سىيپاپ تۇرۇپ، ـــ ئۇ يەردە ئۇچ يىل تۇرۇپ كەلگەندىن كېيىن «تاشئات» خانلىق مەدرىسىدە مۇدەررىس بولۇپ، تالىپەلەرگە ساۋاق بېرىۋاتىدۇ.

ـــ ئۆيلۈك ـ ئوچاقلىق بولدىمۇ؟

ـــ يوقسۇ، بۇ قىزنىڭ شەرتلىرى سەل چىگىراق.

ـــ قانداق شەرتلەركەن ئۇ؟

ئەسىمە ئىككى يىلدىن بېرى، ھەر يىلى بىر قېتىم، بىر ھەپتىلىك «سوئال ـ جاۋاب» ئەنجۇمەنى ئۇيۇشتۇراتتى. ئۇ ئۆزى 41 سوئال چىقىرىپ نەق مەيداندا يىگىتلەردىن جاۋاب ئالاتتى. ئۇنىڭ شەرتى يىگىت يەڭسە ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىش، ئەگەر يېڭىلسە، قىزنىڭ شەرتلىرىنى تولۇق ئورۇنداش بەلگىلەنگەنىدى. يېڭىلگەن يىگىت باي ياكى مەنسەپ ساھىبى بولغىنىدا شەھەر

ئەزىمگە كۆۋرۈك سېلىش، يول ياساش، مەكتەپ قۇرۇش، ۋەخپە يەرلەرگە كۆچەت تىكىپ باغ بەرپا قىلاتتى. ئەگەر يىگىت نامرات بولغىنىدا مەكتەپ، مەدرىسە، خان ئوردىسى كۈتۈپخانىلىرىدا بىر يىل ھەقسىز ئىشلەش مەجبۇرىيىتىنى ئۈستىگە ئالاتتى.

ــ چىن مەنىسى بىلەن ئېيتقاندا، ــ دېدى شاھىنشاھ شەمىس، ــ ئەسىمە ئىلىم دېگىزىغا شۇڭغۇغان قىزدۇر! مەن بۇ قېتىم قايتىشىمدا ئۈستاز ئەسىمەگە سالام بېرىش ئۈچۈن تاشئات دىيارىدا بىرنەچچە كۈن تۇرماقچىمەن.

ــ ئۇنداقتا بۇ قېتىملىق سوئال ـ جاۋاب ئەنجۈمەنىگە ئۇلگۇرگۈدەكلا، ــ دېدى ئابدۇل مۇلۇك، ــ مەنمۇ بېرىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلىۋاتىمەن. خۇدا خالىسا بۇ نۆۋەت ئۇنىڭ تويىنى قىلىۋېتەرمەن دېگەن ئۈمىدتە.

ــ شۇنداق قىلايلى، ــ شاھىنشاھ باشقىلارغا قارىدى، ــ مۇشۇ ئولتۇرغانلاردىن ئىختىيار قىلغانلارنىڭ ھەممىسى بارسۇن. ئەكبەر ئەلى بىلەن گۈلسۈمەننىڭ تويىنىمۇ قايتا قىلىمىساق بولمايدۇ. ئۇ دۇنيادىكى بارلىق ئازابلارنى، خورلۇقلارنى تارتتى. بىر قىز ئۈچۈن بىرنەچچە يىل ئەرەنچە ياسىنىپ، تاز بولۇۋېلىش ئاسانمۇ؟

ھەممىسى كۈلۈشۈپ كېتىشتى. ئەكبەر ئەلىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان گۈلسۈمەن ھۆپپىدە قىزىرىپ ئېرىگە ناز بىلەن قارىدى.

ــ توۋا، زادىلا ئەقلىم يەتمەيدۇ، ــ شاھىنشاھ ياقىسىنى تۇتتى، ــ ئابدۇل مۇلۇك ھەزرەتلىرى، سىلىنىڭ بۇ ئىشلاردىن خەۋەرلىرى بارەك قىلىدۇ. گۈلسۈمەننىڭ بېشىغا كىيگۈزۈپ

قويغان زادى نېمىتى؟

ــ مەن خانلىق چارۋا ماللارنى ئەنگە ئېلىش ئۈچۈن سەمەندەر يايلىقىغا بېرىپ ھەپتە تۇردۇم، ــ ئابدۇل مۇلۇك غەلىتىلا كۈلۈپ قويدى، ــ شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ گۈلسۈمەن ئىكەنلىكىنى سېزىپ قالدىم.

شاھ ئوردىسىدىن قوي ـ كالا، سۈت ـ قايماق ئېلىش ئۈچۈن سەمەندەر يايلىقىغا چاكارلار كېلىپ تۇراتتى. بىر قېتىم گۈلسۈمەن ئۇلارنى يىراقتىن كۆرۈپلا مالچى ئىگەمقۇل تاشلاپ كەتكەن كونا يەكتەك، يوغان سالۋا تەلپەكنى كىيىپ ئارانلا ئۇلگۈردى. چىقىپ قالغان چاچلىرىنى تەستە تەلپەك ئىچىگە يوشۇردى. شۇنداقتىمۇ ئۇلارغا يۈز بەرمەي ئۇيان ـ بۇيان قارىۋالدى. شۇڭا ئۇ بىر كۈنى، تۇغۇلۇپ ئىككى ئايلىق بولغان پاقلاننى سويۇپ، ئۇنىڭ قېرىنىنى يۇيۇپ تازىلىغاندىن كېيىن چېچىنى بېشىغا ئوراپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە قېرىنىنى كەپلەپ كىيدى. ئوشۇق ـ تۆشۈك يەرلىرىنى پىچاقتا كېسىپ، پىشانە، زاڭاق، بويۇنلىرىغا ماسلاشتۇردى. ئۇ بىر كۈنلا ئاپتاپتا باشتاق يۈرۈۋىدى، قېرىن قورۇلۇپ، تولىمۇ ئىخچام تاز باشقا ئايلاندى. ئەتىسىدىن باشلاپ قېرىنىنىڭ تۈتىلىرى چۈشۈپ تېخىمۇ پارقىراپ تاقىر باشنىڭ ئۆزىلا بولدى. ئۇ ئوردىدىن كەلگەنلەرگە: «كېزىك كېسىلىدە چاچلىرىم تۆكۈلۈپ كەتكەن» دەپ قويياتتى.

ــ مەن گۈلسۈمەننى ئۆيۈمگە ئەكەلگەندىن كېيىن، ــ دېدى ئابدۇل مۇلۇك، ــ ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئاشكارىلاشنى ئېيتقان بولسامۇ، ئۇ: «دادام قانخور ئادەم، ئۇ قۇتبىدىن قۇتيارنىڭ گېپى بىلەن مېنى قەتل قىلىدۇ» دەپ تۇرۇۋالدى.

ـــ مەن قۇتبىدىن قۇتيارنىڭ كەينىگە كىرىپ ئازدىم، ئازغاندىمۇ ناھايىتى ئۇزاپ كەتتىم، ـــ زۇھرۇللا زامان مىچىلداپ يىغلىدى، ـــ ماڭا ئۆلۈم ھەق ... شاھىنشاھ ئالىيلىرىدىن ماڭا جازا بېرىشىنى تەلەپ قىلىمەن.

سۇمەنىسا بىلەن گۈلسۇمەن سورۇن مەيدانىغا ئۇچقانىدەك كېلىپ شاھىنشاھ شەمسىنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ يەر سۆيدى:

ـــ شاھىنشاھ ئالىيلىرى، دادامنى ئۆلۈمگە بۇيرۇمىغان بولسىلا.

ـــ ئۇ ھەرقانچە گۇناھكار بولۇپ كەتكەن تەقدىردىمۇ، بىزنىڭ دادىمىز! ...

بۇ ئەسنادا شاھىنشاھ شەمسىنىڭ يەتتە ياشلىق ئوغلى شەھرىزات يىغلاپ كەلگەنچە دادىسىنىڭ ئالدىدا تىزلاندى.

ـــ شاھىنشاھ ئاتا، بوۋامغا رەھىم قىلىڭ! ئۇمۇ سىزنىڭ ئاتىڭىزغۇ! دۇنيادا «ئۆز ئاتىسىغا تىخ كۆتۈرگەن» دېگەن يامان ئاتاققا قالماڭ!

ـــ تىنچلىنىڭلار، ـــ شاھىنشاھ قولىنى كۆتۈردى، ـــ بۇ ئادەمنىڭ ئاۋامغا، ئاجىزە قىزلىرىغا سالغان زۇلۇملىرىنى، خۇنخورلۇقلىرىنى دېگەندە ئون قېتىم دارغا ئاسسىمۇ گۇناھى يۇيۇلمايدۇ. ئەمما مەن بۇ ئادەمگە جازا بېرەلمەيمەن ... چۇنكى ئۇ ماڭا ئاتا يوللۇق ئاتا. ئىككىنچىدىن، ئۇ مېنى چاھار بېغىدا ئالتە ئاي بېقىپ تۇز بەرگەن! ئۇنىڭغا تۇزكورلۇق قىلسام، مۇناپىقتىن پەرقىم قالمايدۇ! شۇڭا مەشھەدە ئولتۇرغان يەتتە ئىقلىم شاھ، ۋەزىرلىرى ئۆزۈڭلار بىر تەرەپ قىلىڭلار!

شاھىنشاھ شەمس خانىش سۇمەنىسا، قېيىنسىڭلىسى

گۈلسۈمەن ۋە ئوغلى شەھرىزاتنى باشلاپ سىرتقا چىقىپ كەتتى. ئۇلار ئوردا بېغىنى ئايلاندى. شەمس ھۆرۈنلۈق زەنجىرلىرىدە باغلانغان شۇ يىللارنى، ئۆزىنىڭ لالىيىپ ياتقان يەرلىرىنى، ئۆزىنى شاھلىققا كۆتۈرگەن ئەقىللىق ئەسىمەنى ئەسلەپ كۆزلىرىگە ئاش ئالدى.

ــ ئوغلۇم شەھرىزات، ــ دېدى شەمس خىيالغا پاتقان ھالدا، ــ دۇنيادىكى ئادەملەر ئارىسىدىكى نامراتلىق، قاشاقلىق، پەسكەشلىك، خورلۇق، غۇرۇرسىزلىق ۋە نومۇسسىزلىقلارنىڭ ئاچقۇچى ھۆرۈنلۈق ئىكەنلىكىنى ھەرگىز يادىڭدىن چىقارما! ...

ــ خوپ، شاھىنشاھ ئاتا ... نەسىھەتلىرىڭىزنى قۇرئاننىڭ سۈرىسىدەك ئۇلۇغ بىلىپ، يۈرىكىمنىڭ قات ـ قاتلىرىدا ساقلايمەن.

ئۇلار ئوردا قورۇسىغا قايتىپ كەلگىنىدە، سارايدىكىلەرمۇ قايتىپ چىققانىدى. ئاتىسىنىڭ تەقدىرىدىن ئەنسىرەپ تۇرغان سۈمەننىسا بىلەن گۈلسۈمەن ئابدۇل مۇلۇك بىلەن ئەكىبەر ئەلنىڭ كۆزلىرىگە تەڭلا قاراشتى.

يەتتە ئىقلىم شاھ، ۋەزىرلىرى زۇھرۇللا زامانغا «ئۆلۈمدىن ئۆزگە چارىنى تاللا» دەپ ئىختىيار بەرگەنىدى. ئۇ: «قىزىمنىڭ تارتقان جاپالىرىنى مەنمۇ تارتىپ كۆرگۈم بار ...» دەپ يىغلىۋەتتى. شاھلار، ۋەزىرلەر ئۇنىڭغا سەمەندەر يايلىقىدا مال بېقىش جازاسىنى بەردى!

ــ يەنە ئۇ بارلىق يىغقان دەپنە ـ دۇنياسىنى ئوردا خەزىنىسىگە تاپشۇرىدىغان بولدى، ــ دېدى ئەكبەر ئەلى، ــ

شۇنداقتىمۇ ئوردا سىرتىدىكى قورۇ ـ جاي، بېغىنى ئۆزىگە قالدۇرىدىغان بولدۇق. ئۇنىڭ ئورنىغا شاھ بېكىتىپ بولغۇچە، ئابدۇل مۇلۇك ھەزرەتلىرى ئوردىدا پەرمان يۈرگۈزمەكچى.

بۇ ئەسنادا زۇھرۇللا زامان ساراي ئىچىدىن چىقىپ كەلدى. ئۇ خۇددى 10 يىل كېسەل تارتقان ئادەمدەك سارغىيىپ كەتكەن بولسىمۇ، يەلكىسىدىكى ئېغىر يۈكنى چۈشۈرۈۋەتكەن ھامماللاردەك يېنىكلەپ قالغانىدى. ئۇنىڭ روھىي كەيپىياتىدىن كۆڭۈللىرى ئەمىن تاپقان بىر جۈپ قىز يۈگۈرۈپ كېلىپ ئۇنى قۇچاقلىۋالدى.

ـــ يىغلىماڭلار قىزلىرىم، مەن ئۆمرۈمدە بۇگۈنكىدەك ئازادىلىك ھېس قىلىپ باقمىغانىدىم. نېمىشقىمۇ بالدۇرراق شۇنداق قىلمىغاندىمەن.

ئەتىسى سەھەردىن باشلاپ يەتتە ئىقلىم شاھ ۋەزىرلىرى ئۆز دىيارلىرىغا قاراپ يولغا چىقىشتى. ئۇلار بۇ قېتىمقى ھېكايە ئېيتىشنىڭ ئۆزلىرىگە نۇرغۇن ساۋاقلارنى بەرگەنلىكىنى، ھەرقانداق شاھلىقتا ئەدلى ـ ئادالەت بولغاندىلا، زۇلۇمنىڭ زاۋال تاپىدىغانلىقى ھەققىدە سۆزلىشىپ مېڭىشتى.

مېھمانلارنى چىرايلىق ئۇزىتىپ قويغان شاھنشاھ شەمس، ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇل مۇلۇك، خەلەپ شاھزادىسى ئەكبەر ئەلى ۋە خانىش سۇمەننىسا، كىچىك خانىش گۈلسۇمەن، باغداد ئوردا غوجىدارى ئايتۇرانلار زىكرىيا زاھىتنىڭ يول باشلىشى بىلەن تاشئات پادىشاھلىقى دىيارىغا ئاتلاندى ...

... گۈلەن دەريا‌سى شاۋقۇنلاپ ئاقماقتا ئىدى. ھەمراھ بوۋاي ھېكايىسىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، رەتلىك ئولتۇرۇپ، ئۇنلىرى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن قىز ئوقۇغۇچىلارغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى. ھېكايىنىڭ پاجىئەلىك، قورقۇنچلۇق، جىددىي ۋەقەلىكلىرى ئىچىگە كىرىپ، ئۆزلىرىنىڭ قەيەردە ئولتۇرغانلىقلىرىنى ئەسلىرىدىن چىقىرىپ قويغان قىزلار بىر چاغدىلا ئەسلىگە كېلىپ، بىردىنلا چاۋاك چېلىپ، ئېرەن ئورمانلىقىدىكى قۇشلارنى چۆچۈتۈۋەتتى ... ئۇلارنىڭ ئورۇنلىرىدىن تۇرماي جىم ئولتۇرغىنىغا قارىغاندا ھېكايىنى داۋاملىق ئاڭلىغۇسى بارلىقى چىقىپ تۇراتتى. چۈنكى ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇل مۇلۇكنىڭ ئەقىللىق قىزى ئەسىمە ئۇلارنىڭ غۇبارسىز قەلبىگە تىنىپ قالغانىدى.

— ھەمراھ بوۋا، — دېدى يۇلتۇزئاي ئورنىدىن تۇرۇپ، — بىز ئەسىمەنىڭ سوئال ـ جاۋابلىق ئەنجۇمەنىنى ئاڭلىغىمىز بار ئىدى. بولۇپمۇ مەن بەكمۇ تەقەززا بولۇۋاتىمەن.

— بۇ ئەنجۇمەننىڭ مەزمۇنى، شەكلى، ئېلىپ بېرىلىش ئۇسۇللىرى چوقۇم ئۆزگىچە، — چولپانئاي رۇخسەتسىزلا سۆزلەپ كەتتى، — چۈنكى تاشئات دىياردىنلا ئەمەس، يەتتە ئىقلىمدىن ئادەملەر كېلىدىغان تۇرسا ... شۇڭا بوۋا ئارزۇيىمىزنى قاندۇرۇپ سۆزلەپ بەرگەن بولسىلا؟

— بوۋا، — قۇندۇزئاي قولىنى كۆتۈرۈپ ۋارقىرىدى، — بىز ھەممىمىز خاتىرە، قەلەملەرنى تەييارلىدۇق، ئەنجۇمەن بەيگىسىدە چۈشكەن سوئال ۋە جاۋابلارنى قالدۇرماي

يازماقچىمىز ...

ـــ بولىدۇ قىزلىرىم، ـــ ھەمراھ بوۋاي ساقاللىرى سىلىدى، ـــ ئەنجۈمەندە سىلەر يېزىۋالغۇدەك، تۈمار قىلىپ ئېسىۋالغۇدەك، دەستۇر قىلىپ ئۆگەنگۈدەك ھېكمەت جەۋھەرلىرى بار.

ـــ راستما؟، ـــ يۈلتۈزئاينىڭ كۆزلىرى كۈلۈپ كەتتى، ـــ بەلكىم سوئال ـ جاۋاب مۇنازىرلىرىنىڭ تۈرلىرىمۇ كۆپتۇ؟

ـــ بەك كۆپ، بەك كۆپ، سىياسەت، شاھلىق قانۇنلىرى، ئىجتىمائىي ئەخلاق تېمىلىرى، تۈرمۇش ئادەتلىرى، كۆڭۈلگە تالىق سوئال ـ جاۋابلار، تېپىشماق ھەم نەزمە تېپىشماقلار، ئادالەت ۋە زۇلمەت ھەققىدىكى ھېكمەتلىك سۆزلەر، ئىلمۇ ـ ئىرپان توغرىسىدىكى يۈكسەك پىكىرلەر ... قىسقىسى، نۇرغۇن ـ نۇرغۇن سوئاللارغا ئەسىمە قىز جاۋاب بېرىدۇ ھەم پاكىزاتتىن جاۋاب ئالىدۇ ...

ـــ ئەسىمە، پاكىزاتنى ئەلۋەتتە يېڭىدۇ، شۇنداقمۇ بوۋا، ـــ توپ ئارىسىدىن بىر قىز پوسۇققىدە سورىدى، ـــ چۈنكى ئەسىمە ھۇرۇننى شاھ قىلغان ئەقىللىق قىز تۇرسا.

ـــ ناتايىن قىزىم، ـــ كۈلۈۋەتتى بوۋاي، ـــ چۈنكى پاكىزاتمۇ ئەسىمە بىلەن ھىراتتا بىرلىكتە بىلىم تەھسىل قىلغان بالا، ئۇنى ھەرگىز بوش چاغلىغىلى بولمايدۇ.

ـــ ساۋاقداشلار!، ـــ گۈلسارە مۇئەللىم ئالدىغا چىقىپ، ئوقۇغۇچىلارنى تەرتىپكە چاقىردى، ـــ ھازىر كەچ بولۇپ قالدى. بوۋاغلار چارچىدى، قورسىقىمۇ ئاچتى. ئۇ بۈگۈن كېچە ئوبدان ئارام ئېلىپ، ئەتە ئەتىگەن داۋامىنى سۆزلەپ بەرسە قانداق؟

ـــ بولىدۇ، ـــ قىزلار چۈرقىراشقان بولسىمۇ، كۆڭۈللىرى سەل خىرە بولۇشتى.

ئەتىسى ئەتىگەن سەھەردە، ۋاقىتى توشماستىن بۇرۇنلا ئوقۇغۇچىلار ئېرەن ئورمانلىقى ئىچىدىن ئورۇن ئېلىپ رەتلىك تىزىلىپ ئولتۇرۇپ بولۇشتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ قوللىرىدا دەپتەر، خاتىرە، قەلەملەر بار ئىدى. قىزلارنىڭ كۆزلىرى قارىغايلىق يان باغرىدىكى ئاق چېدىردا بولۇپ، نېمىلەرنىدۇر دەپ پىچىرلىشاتتى. بىر چاغدىلا ئاق چېدىردىن گۈلسارە ۋە رەشىت مۇئەللىملەرنىڭ ھەمراھلىقىدا ھەمراھ بوۋاي چىقىپ كەلدى. ئۇ سورۇنغا كىرگەن ھامان ھەممە ئوقۇغۇچىلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، ئۇنىڭغا سالام قىلىشتى. بوۋاي ئۆز جايىغا ئولتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئاندىن ئوقۇغۇچىلار ئولتۇرۇشتى. بالىلار خۇددى بوۋايىنىڭ ئاغزىغا كىرىپ كېتىدىغاندەك ئۇنىڭغا تىكىلىپلا قالغانىدى.

ـــ قىزلىرىم، ـــ دېدى ھەمراھ بوۋاي، ـــ بىز تۇنۇگۈن شاھىنشاھ شەمس، شاھزادە ئەكبەر ئەلى، شاھ زىكرىيا زاھىت، ۋەزىر ئەزەم ئابدۇل مۇلۇك ۋە سۇمەننىسا، گۈلسۇمەن، ئايتۇرانلارنىڭ تاشئات دىيارىغا سەپەر قىلغانلىقى ھەققىدە توختالغانىدۇق. ئەمدى ئۇلار تاشئات دىيارىغا يېتىپ بارىدىمۇ ـ يوق، كۆرۈپ باقايلى، بولامدۇ؟

ـــ بولىدۇ!، ـــ بىرەك چۈرقىراشتى قىزلار.

ھېكايىلەر پىرى ئۇستازى بولغان ھەمراھ بوۋاي سالاپەت بىلەن گېپىنى قىرىپ قويۇپ ھېكايىسىنى باشلىدى ...

ئۇلار ئون بىرىنچى كۈنى تاشئات دىيارىغا كىرىپ كېلىشتى. ئالدىن خەۋەرچى ئەۋەتكەنلىكى ئۈچۈن ئوردىدا داغدۇغىلىق تەييارلىق كۆرۈلۈۋاتاتتى. ۋەزىر - ۋۇزرا، ئوردا ئەركانلىرى، غوجىدار، كېنىزەكلەر ساراي قورۇسى ئىچىدە ئىككى قاتار تىزىلىپ ئۇلارنى قارشى ئېلىشتى. مېھمانلار ئوردا ئارامگاھ بېغىدىكى شىپاڭغا باشلاندى. شىپاڭنىڭ ئەتراپىدا نەچچە تارام سۇ ئېقىپ تۇرغاچقا، بەكمۇ سالقىن ئىدى. ئېرىق بويلىرىدا ھەرخىل ئېچىلىپ كەتكەن رەڭگارەڭ گۈللەر مۇشكى - ئەنبەر ھىدلىرىنى چېچىپ تۇراتتى. ئالا - يېشىل قۇيرۇقلىرىنى گۈلچەمبىرەكتە يېيىۋالغان توزلار «غۇرۇق - غۇرۇق» قىلىپ دانلاپ يۈرەتتى. باغ ئىچى ھەرخىل قۇشلارنىڭ نەغمە - ناۋاسىغا تولغانىدى.

مۇلازىملار لىگەن، پەتنۇسلاردا ئارقا - ئارقىدىن شاھانە تائاملارنى ئېلىپ كېلىپ داستىخانلارنى گۈللىتىۋەتتى. بۇ ئەسنادا دانىشمەن مۇدەررىس قىز ئەسمە كېلىش بىلەن ھەمىسى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ كېتىشتى. قەدىناس دوستلار سۆمەننىسا، گۈلسۆمەنلەر ئۇنىڭ بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆز يېشى قىلىشتى. ئابدۇل مۇلۇك قىزىنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ، بەخت تىلىدى. شاھىنشاھ شەمس «ئۇستازىم!» دەپ چوڭقۇر ھۆرمەت بىلدۈردى.

زىياپەت ئىنتايىن كۆڭۈللۈك، شاد - خۇراملىق ئىچىدە داۋاملاشتى. ئەسمە ئۇلارنى ھەپتىدىن كېيىن مەدرىس چوڭ سارىيىدا بولىدىغان ئەنجۇمەنگە تەكلىپ قىلدى. ھەممىنىڭ كۆزى

ئۇنىڭدا ئىدى. ئەسمە ئىچىگە نېپىز ئاق يىپەك كۆڭلەك كىيگەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ناۋات رەڭ لىباس يېپىنغاچقا، ئۇ خۇددى ھوۋر - پەرىلەرگە ئوخشايتتى. نۇر تېمىپ تۇرغان سۈزۈك رۇخسارىدىن كەمتەرلىك، سەمىمىيلىك، ئېغىر - بېسىقلىق، شەرم - ھايا چاقناپ تۇراتتى؛ ئۇنىڭ ھەربىر سۆز - ئىبارىلىرى ھەتتا تەلەپپۇزلىرىغىچە شۇنچە يېقىملىق بولۇپ، جانلارنى سۆيۈندۈرەتتى.

— دوستۇم ئەسمە، — دېدى گۈلسۈمەن ئۇنىڭغا زوقلانغان ھالدا، — بۇ قېتىمقى سوئال - جاۋابلىق ئەنجۈمەن كىم بىلەن بولىدۇ؟

— سورىمايلا قوي، — كۈلدى ئەسمە، — ئۇ يىگىت مېنىڭ ئەڭ كۈچلۈك رەقىبىم بولىدۇ. رەقىبىم دېسەم خاتا چۈشىنىپ قالما، مەن ئىلىم مۇباھىسەنى كۆزدە تۇتۇۋاتىمەن.

— خان جەمەتىدىن ئوخشىمامدۇ؟

— يوقسۇ، بىر نامرات يىگىت. ئۇ ئاۋۇت مەرگەن دېگەن ئوۋچىنىڭ ئوغلى. مەن بىلەن ھىراتتا بىللە ئوقۇغان.

— ئاۋۇت مەرگەن؟ — گۈلسۈمەن كىمىندۇر ئەسكە ئالدى، — ئۇ يىگىتنىڭ ئىسمى پاكىزاتمۇ؟

— توغرا، ئۇ يىگىت «پادىشاھنىڭ قىزى ئۆزىنىڭ ھاياتى بەدىلىگە دادامنى قۇتقۇزۇۋاپتىكەن» دېگەنىدى. ئۇ قىز سەن ئىكەنسەندە؟

— ئۇ بەك ساددا ئادەمكەن، — گۈلسۈمەن ئاغزىنى تۇتۇپ كۈلۈۋەتتى، — ئۇ دادامنىڭ سوئالىغا: «دۇنيادا ئەڭ تاتلىق نەرسە قىرقىلمىغان ئوغلاقنىڭ گۆشىدە قىلغان نارىن» دېگەن جاۋابىنى

تەييارلاپتۇ.

سورۇندىكىلەر قاقاقلاپ كۈلۈۋېتىشتى. شاھنىشاھ شەمىس تېخىمۇ قاتتىق كۈلۈپ كەتتى. ئۇ:

— ئوۋچى ئۇچۇن ئەلۋەتتە نارىن يېيىشلىك ھەم تاتلىق بولىدۇ ـ دە، — دېدى.

— مەن ئۇنىڭغا توغرا جاۋابىنى دەپ بېرىپ، ئۆزۈمنى چۆللەردە كۆردۈم دېگىنە.

كۈلكە تېخىمۇ ئەۋجىگە كۆتۈرۈلدى.

— ئۇ جاۋابىنى بىزگىمۇ دەپ بېرەلمەسەن، — دېدى سۈمەننىسا كۆزلىرىنى ئوينىتىپ، — ياكى دېگۈك يوقمۇ؟

— بولدى قىلغىنە ھەدە، ئۇ چاغلاردا كىچىككەنمەن ...

سورۇندا قىيقاس ـ چۇقان كۆتۈرۈلدى. بۇنىڭدىن گۈلسۈمەن تېخىمۇ ئوڭايسىزلىنىپ، ئېرى ئەكبەر ئەلىنىڭ دۈمبىسىگە يۇزىنى يوشۇردى.

سورۇن كۈلكە ـ ھەزىللەر بىلەن راسا قىزىۋاتقاندا، «شەھرى ئاۋات» قەلئەسىنىڭ ئاتامانى ئابدۇنەبى كېلىپ ئۇلارنى ئۆز ھۇزۇرىغا مېھماندارچىلىققا تەكلىپ قىلدى. ئۇ شاھنىشاھ شەمىس ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇل مۇلۈك، شاھزادە ئەكبەر ئەلىلەرگە يېنىش ـ يېنىشلاپ تەزىم قىلغاندىن كېيىن، سۈمەننىسا، ئەسمە، گۈلسۈمەن، ئايتۇرانلارغا ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن سالام بەردى. ئۇنىڭ دادىسى بېلىقچى بوۋاي ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا ئۆلۈپ كەتكەنىدى.

— شاھ ئاتا، — دېدى ئۇ زىكرىيا زاھىتنىڭ ئالدىغا كېلىپ، — ئۆزلىرى يېقىن يوللارنى بىلگەندىن كېيىن، ئۇلۇغلارنى بىللە ئېلىپ بارسىلا.

— بولىدۇ، بولىدۇ، ئابدۇنەبجان بالام، ئەتە سەھەرلا يولغا

چىقايلى.

ئەتىسى سەھەر زىكرىيا زاھىت باشلاپ ماڭغان مېھمانلار ئاتلار يارام بولغاچقا، ئۇچ كۈنلۈك يولنى ئىككى كۈندىلا بېسىپ، «شەھىرى ئاۋات» قەلئەسىگە كەچلەپ كىرىپ كەلدى. شاھىنشاھ شەمسىنىڭمۇ بۇ شەھەرچاقنى كۆرگۈسى بار ئىدى. شۇڭا ئەتىسى ئەتىگەندىلا گۈلسۈمەن ئۆز قولى بىلەن ئۇلىنى قۇرغان بۇ قەلئەنى ئايلىنىپ كۆردى. ھازىر بۇ قەلئە رەسمىي ئاۋاتلىشىپ ئىنتايىن چىرايلىق، كۆركەم شەھەرگە ئايلانغانىدى. ھەر تەرەپكە ماڭغان كارۋانلار، ھاجىلار، سەييياھلار بۇ يەردە قونماي قالمايتتى. ئۇلاردىن كىرىمىنى ئاز ئەمەس ئىدى.

مېھمانلار كوچا، رەستە، بازارلارنى ئايلىنىپ دەريا بويىغا كېلىشتى. گۈلسۈمەن تاشپاقا ئۈستىدە، بەھۇش ئېقىپ كەلگەندە، ئابدۇنەبى قۇتقۇزۇپ ئېلىپ چىققان قومۇشلۇق قىرغاقنى كۆرۈپ يىغلىۋەتتى. بۇ ۋەقەدىن ھەمىسىنىڭ خەۋىرى بولغاچقا، ئۇلار گۈلسۈمەنگە تەسەللى بېرىپ كۆڭلىنى ياسىدى.

شەھىرى ئاۋاتتا ئىككى كۈن سەيلە ـ ساياھەت قىلغان مېھمانلار ئەتىسى تاڭ سەھەر يولغا چىقتى. چۈنكى ئەسىمەنىڭ «سوئال ـ جاۋاب» ئەنجۈمەنىگە ئۇلگۈرۈپ بارمىسا بولمايتتى. ئۇلار چۆل ئارا دەم ئالماي، جېدەللەپ يۈرۈش قىلىپ، ئىككىنچى كۈنى كەچتە تاشئات ئوردىسىغا يېتىپ كەلدى. ئىككى كۈن ئات ئۈستىدە سەپەر قىلغان مېھمانلار چارچاپ كەتكەچكىمۇ، ئوردىنىڭ مېھمانساراي، ھۈجرىلىرىدا بالدۇرلا يېتىپ قېلىشتى، چۈنكى ئەتە ئەتىگەن ئەنجۈمەن باشلىناتتى.

تاڭ يورۇپ، ئەمدىلا كۆتۈرۈلگەن قۇياش تاشئات دىيارىنىڭ

قوبۇبە، گۈمبەز، مەسچىد پەشتاقلىرىنى ئالتۇن نۇرىدا بېزىگەندى. مېھمانلار ناشتىدىن كېيىن، كىيىملىرىنى ئالماشتۇرۇپ مەدرىسىنىڭ چوڭ سارىيىغا مېڭىشتى. سېدە، مەجنۇنتاللار قاپلاپ تۇرغان گۈللۈك قورۇ ئادەم بىلەن تولغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك سوئال ـ جاۋاب ئەنجۈمەنىنى ئاڭلاش ئۈچۈن كەلگەندى. ئادەملەر ئىككى قاتار تىزىلىپ شاھ، ۋەزىرلەرنى قارشى ئالدى. شاھنشاھ شەمس تونۇغان ـ تونۇمىغان مويسىپىت زاتلار بىلەن كۆرۈشۈپ، قېرى ـ چۈرە، ئاجىزلاردىن ئەھۋال سوراپ ماڭاتتى. ئۇنىڭدا ھەرگىز شاھنشاھلىق كىبىرى يوق ئىدى. بۇنىڭدىن ھەيرانۇ ـ ھەس بولغان ئادەملەر ئاپىرىن ـ تەھسىن ئوقۇيتتى. ئۇنىڭغا ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەپ، دۇئالار قىلىشاتتى. ھەرخىل مۇلاھىزىلەرنى بەس ـ بەستە سۆزلىشەتتى، بىرسى:

ـــ بۇ قېتىم پاكىزات چوقۇم يېڭىپ، مۇدەررىس ئەسىمە بىلەن توي قىلىدۇ، ـــ دېسە، يەنى بىرسى:

ـــ ئەسىمە: «مېنى يەڭگەن ئادەم بىلەن توي قىلىمەن، دېگەچكە بۇگۈن قەستەن يېڭىلىپ بېرىدىكەن»، ـ دەيتتى. يەنە كىمدۇر بىرى:

ـــ قەستەن يېڭىلىپ بەرمىسىمۇ، پاكىزاتتەك كىتاب خالتىسى ئۇنى يېڭەلمەسما؟ ـــ دەپ كۆزلىرىنى ئالايتسا، قايسىدۇر بىر ھەزىلكەش:

ـــ ئەسىمەنىڭمۇ ئەرگە تەگكۈسى كەلگەندۇ؟ ئوقۇش ـ ئوقۇش دەپ يېشى يىگىرمىدىن ئېشىپ كەتتى، ـــ دەپ خىرقىراپ كۈلەتتى ...

بۇ ئەسنادا، گۈلسۈمەن ئادەملەر توپى ئارىسىدا بىرسىنى تونۇغاندەك قىلدى ـ دە، قولىنى كۆتۈرۈپ ۋارقىرىدى:

ـــ ئاۋۇت ئاكا! ... بۇ مەن، گۈلسۈمەن!

توپ ئارىسىدىن ئېگىز بوي، تەتۈر ئۈستىخان، ساقىلىنى ئەپچىل ياسۇالغان 45 ياشلار ئەتراپىدىكى بىر ئادەم قايرىلىپ قارىدى. ئۇ گۈلسۈمەننى تونۇدى بولغاي يوغان ـ يوغان چامداپ يېتىپ كەلدى. ئۇ بېشىغا دوپپا، ئىچىگە ئاق كۆڭلەك كىيگەن بولۇپ، كالتە پەرەنجىسى ئۈستىدىن پوتا باغلىۋالغانىدى.

ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۈم مەلىكەم، ـــ ئاۋۇت مەرگەن كۆزىگە ياش ئالدى، ـــ سىلى مېنى قۇتقۇزۇۋالغاندىن بېرى، مانا كۈنىنىڭ سېرىقىنى كۆرۈپ يۈرۈۋاتىمەن. ئەمما سىلىنى كۆپ ريازەت چەكتى دەپ ئاڭلايمەن.

ئاڭغۇچە ئۇلارنىڭ ئەتراپىغا شاھىنشاھ شەمس، ئابدۇل مۇلۇك، زىكرىيا زاھىت، ئەكبەر ئەلى، سۈمەننىسا، گۈلسۈمەن، ئايتۇرانلار توپلاندى. چۈنكى ئۇلار بۈگۈنكى «بەيگە»گە چۈشىدىغان يىگىتنىڭ مۇشۇ ئادەمنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى ئەسىمەدىن ئاڭلىغانىدى.

ـــ ئاۋۇت ئاكا، سويغان مالىلارنىڭ تېرىلىرىنى، قوي، ئۆچكە، تۆگىلەرنىڭ يۇڭى، تۈتىلىرىنى سېتىپ كىتاب ئالىدىغان «كىتاب خالتىسى» ئوغۇللىرى بۈگۈن «جەڭگاھ» قا چۈشىدىغان ئوخشىمامدۇ؟

ـــ چىرايلىق مەلىكەم، بۇمۇ سىلىنىڭ تاتلىق لەۋزىلىرىدىن بولدى، ـــ دېدى ئاۋۇت مەرگەن كۆكرىكىگە قولىنى قويۇپ، ـــ سىلى مېنى «ئوبدان ئاتىكەنلا، ، ياخشى ئاتىكەنلا، سۈباتلىق ئاتىكەنلا ... » دەپ ماختاۋەرگەندىن كېيىن «بۇ كىتاب خالتىسىنى ئوقۇتسام بولغۇدەك» دەپ ھىراتقا ئەۋەتكەنىدىم.

قاراپ تۇرغانلار كۈلۈپ كېتىشتى. بېشىدىن نۇرغۇن ئىشلار ئۆتكەن گۈلسۇمەن، بەگزادە، ئابدۇنەبى، ئاۋۇت مەرگەنگە ئوخشاش ئاددىي ئادەملەر بىلەن بىللە ياشاپ، ئۇنىڭ ئادەمىيلىك خىسلەتلىرىنىڭ ئۇلۇغلاشقانلىقىنى ھېس قىلغان شاھنشاھ شەمىس، زىكرىيا زاھىت، ئەكبەر ئەلىلەر بۇنىڭدىن كېيىن ئاۋامدىن ئايرىلماسلىق، ئۇلارنىڭ دەردى ـ ھالىغا يېتىش، ئۇلارنى دوست تۇتۇشنى نىيەت قىلدى.

تۇيۇقسىزلا خاتىپ [1] نىڭ «كىرىشكە ئىجازەت!» دەپ ۋارقىرىغان ئاۋازىدىن ھەممە مەدرىسنىڭ ساراي ئىشىكى تەرەپكە قاراپ سىلجىشتى. ساراي سەيناسىغا گىلەملەر سېلىنغان بولۇپ، ئالدىنقى قاتاردا شاھ، ۋەزىر، ئەركانلار ئۇچۇن تاۋار ـ كۆرپىلەر سېلىنىپ، مامۇق ياستۇقلار قويۇلغانىدى. ئادەملەر بوسۇغا ئەتراپىدىكى پالازلارغا ئاياغلىرىنى سېلىپ ساراي سەيناسىدىن ئورۇن ئېلىشتى. ئاخۇنۇچە سارايىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى ئىشىكتىن ئەسمە، سول تەرىپىدىكى ئىشىكتىن پاكىزات چىقىپ سورۇنغا كىرىپ كەلدى ـ دە، ئادەملەرگە قاراپ چوڭقۇر تەزىم قىلىشتى. ئولتۇرغانلارمۇ گۈررىدە ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ئېھتىرام بىلدۇرۇشتى. ئاندىن ئەسمە بىلەن پاكىزات سورۇن مەيدانىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى كۆرپىلەردىن ئورۇن ئېلىپ بىر ـ بىرىگە قارىشىپ ئولتۇرۇشتى.

ـــ سەپراس! [2]

كەكە ساقال، چاققانغىنا سەللە ئورىغان دامۇللام [3] ئىككى

---

① خاتىپ ـــ ناتىق، خىتاب قىلغۇچى، سۆزلىگۈچى.

② سەپراس ـــ سەپنى رۇسلاش، رەتلىك ئولتۇرۇش.

③ دامۇللام ـــ دىنىي ئىلىم بويىچە بۇخارادا ئوقۇپ كەلگەنلەرگە بېرىلىدىغان دىنىي دەرىجە نامى.

قۇلىقىنى تۇتۇپ قاتتىق ۋارقىرىغانىدى، ئادەملەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ رەتمۇ رەت تىزىلىپ، بەدەشقانىنى قۇرۇپ ئولتۇرۇشتى.

ــ ھازىر ئەنجۇمەن باشلىنىدۇ. ئىككى پازىل[1] غا ئېھتىرام بىلدۈرۈپ، سالام بەجا كەلتۈرەيلى ...

دامولللامنىڭ سۆزىدىن كېيىن قىزغىن ئالقىش سادالىرى ياڭرىدى.

ئاپپاق يىپەك كۆڭلەك ئۈستىگە قىزغۇچ جۇببە كىيىپ، بېشىغا چۈچىلىق، ناۋات رەڭ رومال ئارتقان ئەسمە يۈزىگە تور چۈمبەل تارتىۋالغانىدى. ئۇنىڭ بۇ تۇرقى خۇددى جەننەتتىن ھېلىلا ئۇچۇپ كەلگەن ھۆر ـ پەرىزاتلارغا ئوخشايتتى. چىنارکەبى قامەتلىك پاكىزاتمۇ سارغۇچ چۈنچەندىن تىكىلگەن كەڭ ـ ئازادە كىيىملەردە، بەجايىكى رىۋايەتلەردىكى پەرھات، مەجنۇن، يۈسۈپلەرنى ئەسكە سالاتتى. ئۇ بېشىغا سۇس ھاۋا رەڭ سەللە ئورۇۋالغان بولۇپ، ئۇنىڭغا ئورنىتىلغان قىزىل ياقۇت نەق ماڭلىيىدا يۇلتۇزدەك چاقنايتتى ... پاكىزات ئەسىمەنىڭ ئۆمۈچۈك تۇرىدەك نازۇك چۈمبىلىدىن گىرىمسەن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاجايىپ كۆز، قاشلىرىغا، ھال رەڭ كىچىك لەۋلىرىگە پات ـ پات كۆز تاشلايتتى.

ــ شاھىنشاھ، شاھلىرىمىز، ۋەزىر ـ ۋۇزرا، ئۆلىمالىرىمىز ... ئاۋام خەلق قېرىنداش، قايىشلىرىمىز، ــ دەپ باشلىدى ئەسمە يېقىملىق ئاۋازدا، ــ ھەممىڭلارغا ئايانكى، بۇلتۇر ئېلىپ بېرىلغان ئەنجۇمەنگە قاتناشقان بىر شاھزادە ئەھدىسى بىلەن ئۆز دىيارىدا بىرمەكتەپ سالدى. يەنە بىر

① پازىل ــ (1) پەزىلەتلىك، تالانتلىق، بىلىملىك. (2) مەڭگۈلۈك.

سودىگەر يىگىت ئۆز يۇرتىدا 200 نامراتنىڭ بېشىنى سىلاپ، 11 يەرگە كۆۋرۈك سېلىپ ساۋاب ئالدى. ئىنسانىنىڭ ئالىي خىسلىتى ۋەدىگە ۋاپا قىلماقتا بىلىنۈر. بىزنىڭ بۇ «سوئال ـ جاۋابلىق» ئەنجۈمەنىمىز جان قىيىدىغان جاھالەت ئەمەستۇر! بەلكى ئاۋام ئۈچۈن ساخاۋەت ۋە شاپائەت داستىخانىنى كەڭ ئاچىدىغان ھىممەتلىك سائەتتۇر. ھەممىگلارنىڭ مەندەك بىر ئاجىزەگە مەدەت ھەم ئىلھام بېرىشىگلارنى ئۈمىد قىلىمەن.

قاتتىق چېلىنغان چاۋاك مەدرىسىنىڭ چوڭ زالىدا خېلى ۋاققىچە داۋام قىلدى. ئەسىمە پاكىزاتقا قاراپ سوئالىنى باشلىدى:

ـــ ئەي يىگىت، نەدىن كەلدىڭىز؟

پاكىزات تەبەسسۇم بېشىنى كۆتۈرۈپ، تەرەددۇتلاندى:

ـــ ئاتا ـ ئانامنىڭ مېھىر ـ مۇھەببىتىدىن، قىسمەتنىڭ رەھمىتىدىن كەلگەنلىكىم ئۆزىڭىزگە ئايان!

ـــ نەگە بارىسىز، تۇرار يېرىڭىز قەيەردە؟

ـــ ئاشىق كىشى ئۈچۈن يۇرتنىڭ يېتى يوق. ئەل ئوغلىغا ھەممە يەر ماكان، مەن سىزنىڭ ۋىسالىڭىزغا يەتكىلى كەلدىم!

ـــ ئىنسانىنىڭ ئالىي پەزىلىتى نېمىدە؟ جاۋابىڭىز مېغىزلىق ھەم قىسقا بولسۇن.

ـــ ئۆز بېشىغا كەلگەن قىيىنچىلىققا، بالايى ـ بەتتەرلەرگە بەرداشلىق بېرىشتە ۋە ئۆز ئىلىگە، خەلقىگە، دوستىغا خىيانەت قىلماسلىقتا ...

ـــ پۈتۈن دۇنياغا شاھلىق قىلغانلار بولغانمۇ؟

ـــ بولغان، دۇنيا بىنا بولغاندىن بۇيان جاھان شاھلىرىدىن: سۇلايمان، ئىسكەندەر، نەمرۇت ۋە شەددەس قاتارلىقلار ئۆتتى.

بىراق ئىلىم ـ ھېكمەت جەھەتتە ياراتقان نېمەتلىرى بولمىغاچقا، دۇنيادا ئۇلارنىڭ قۇرۇق نامىلا قالدى، خالاس.

بۇ جاۋاب شاھىنشاھ شەمسىنى ئويلاندۇرۇپ قويدى. ئۇ ئېڭىكىنى سىلاپ بېشىنى چايقىدى. بۇ چاغدا، زىكرىيا زاھىت ۋە ئەكبەر ئەلىمۇ قىزىرىپ يەرگە قارىدى. ئەسىمە سوئالىنى داۋام قىلدى.

ـــ كىشىلەر قايسى ياخشىلىقتىن قاچىدۇ، قايسى يامانلىقنى سۆيىدۇ.

ـــ خۇددى دېھقان يامغۇرنى چىللاپ، كېسەكچى يامغۇرنى تىللاپ ئۆتكىنىدەك، بۇ زىددىيەتكە تولغان ئالەمدۇر؟ بەزى كىشىلەر قار ـ يامغۇردىن ئىبارەت تەبىئەتنىڭ ياخشىلىقىنى يامان كۆرۈپ، ئارتۇق مال ـ دۇنيا، ھارام مەئىشەت، قۇرۇق پىتنە ـ پاساتنى سۆيىدۇ. بۇ ئومۇمىي ئادەتتۇر. سىزمۇ ئاۋامنىڭ قان ـ تەر بەدىلىگە كەلگەن خەزىنىڭىزنى سۆيىسىزغۇ!

ـــ ئادەمنى پەسلەشتۈرىدىغان سۈپەت نېمە؟

ـــ تەكەببۇرلۇق، مەغرۇرلۇق، ئالدىراڭغۇلۇق ۋە يالغانچىلىقتۇر.

ـــ قانداق كىشى رەھىمدىل ۋە قانداق كىشى رەھىمسىز، پىخسىق بولىدۇ؟

ـــ يوقسۇزلۇق، ئاچلىقنىڭ تەمىنى تېتىغان ھەرقانداق كىشى رەھىمدىل كېلىدۇ. دۇنياغا تويمىغان بايلار پىخسىقلىق ۋە بېغىللىقتا مەشھۇر، بۇ ئۆزىڭىزگىمۇ ئايان!

ـــ دۇنيادا ئەڭ كەڭ نەرسە نېمە؟

ـــ ئالەم بوشلۇقى ... شۇنداقلا پادىشاھلارنىڭ ئادالىتى،

ئالىملارنىڭ ئىلىم ـ ھېكمىتىدىن ئارتۇق كەڭلىك يوق! ...

سارايدا چاۋاك بىردىنلا ياڭرىدى. پاكزاتنىڭ جاۋابى ياراپ كەتكەن شاھىنشاھ شەمس ئىختىيارسىز «يارايسەن!» دەپ ۋارقىرىۋەتتى. زىكرىيا زاھىت، ئەكبەر ئەلى شاھلارمۇ ھاياجانلىنىپ «بەرھەق!» دېگىنىچە قاتتىق چاۋاك چالدى. ئەسمە ھاياجانلىق شاۋقۇن توختىغاندىن كېيىن سوئال سوراشنى داۋام قىلدى:

ـــ دۇنيادا سانسىز ۋە چەكسىز نەرسە نېمە؟

ـــ جانلىق سانسىز، ئالەم چەكسىزدۇر! ...

ـــ ھاياتلىقنىڭ ئەۋزەللىكى نېمىدە؟

ـــ ئىلىم ـ مەرىپەت، ھالال مېھنەت ـ پاك مۇھەببەتتە!

ـــ تويماس نەرسە ئۇچراتتىڭىزمۇ؟

ـــ ئۇچراتتىم! كۆز قاراپ تويمايدۇ، مۇھەببەتلىك كىشىلەر بىر ـ بىرىگە، ئوت ئوتۇنغا، ئالىم ئىلىمگە، باي مالغا، ئادەم ئۆمۈرگە تويمايدۇ ...

ئەسمەنىڭ كۆڭلىدىن «بەللى ئەزىمەت!» دېگەن ئوي لىپ قىلىپ ئۆتتى. ئۇ ھاياجان ۋە جانلانغان ھالدا سوئالىنى داۋاملاشتۇردى:

ـــ ئادەم نېمىدىن خارلىشىدۇ؟

ـــ ھەممىگە ئايانكى، ئىلىم ـ مەرىپەتنى، ھۇنەرنى، ھالال ئەمگەكنى خورلىغۇچىلارنىڭ ئاقىۋىتىتە ئۆزلىرى خارلىقىا قېلىپ، ۋەيران بولۇشى مۇقەررەردۇر ...

ـــ نېمىلەر بىر ـ بىرىدىن ئايرىلمايدۇ؟

ـــ ساقلىقتىن ـ ئاغرىق، ھاياتلىقتىن ـ ماماتلىق،

توقلۇقتىن ـ ئاچلىق، خۇشاللىقتىن ـ خاپىلىق، بەختتىن ـ بەختسىزلىك، ئامەتتىن ـ ئاپەت مەڭگۈ ئايرىلمايدۇ ...

ـــ خىزمەت قىلىشتىن يانماسلىق كىمگە مەنسۇپ؟

ـــ بالا ئاتا ـ ئانا خىزمىتىدىن، مەرد ئەل خىزمىتىدىن، ئۆي ئىگىسى مېھمان خىزمىتىدىن يانمايدۇ ...

ـــ ئادەم نېمىدىن نومۇسقا قالىدۇ؟

ـــ چاقىرمىغان يەرگە بېرىش، يالغان بوھتان قىلىش، دۇشمەندىن يارىدەم، بېغىلدىن ساخاۋەت تىلەش، ئادەمنى ئۆلۈمدىن ئارتۇقراق نومۇسقا ئېلىپ بارىدىغانلىقى شەكسىزدۇر!

ـــ ئەڭ ئېغىر نەرسە نېمە؟

ـــ غېرىبلىق، جۇدالىق، موھتاجلىق!

ـــ ئۇستازى يوق ھۇنەرۋەن بارمۇ؟

ـــ بار، مۇھەببەتلىك يۈرەك ئۇستازسىز ھۇنەرۋەندۇر!

ـــ نېمىلەر بايلىق ھېسابلىنىدۇ؟

ـــ تەننىڭ سالامەت بولۇشى ۋە خەلقنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولۇشتىن ئارتۇق بايلىق بولمىسا كېرەك! ...

ـــ ئادەمنىڭ يامان دۇشمىنى قايسى؟

ـــ ئەجىرسىز توپلانغان مال ـ دۇنيا تېپىلماس دۇشمەندۇر.

ـــ ئەي يىگىت «تەكرار قاپىيە ئېيتىشىش»قا مەيلىڭىز بارمىكىن؟ ...

ـــ بەيگىگە تەكەللۇپ كەتمەس، قېنى ئۆزىڭىزدىن كەلسۇن ...

ـــ ئەمىسە باشلىدىم، ئېتىڭىز ھېرىپ قالمىسۇن، ھازىر جاۋاب بولۇڭ!

ـــ ئۆزىگە ئىشەنچ قىلمىغان چەۋەندىز ئېتىنى بەيگىگە

سالماس ...

سورۇن ئىچىدە كۈلكە كۆتۈرۈلۈپ، ھەممە ئىككى پازىلنىڭ ئېيتىشىشىغا تەقەززالىق بىلەن تىكىلدى. ئەسمە تەمكىن ھالەتتە باشلىدى:

... ئالدامچى توغرا كەلمەيدۇ.
ياخشى ئادەم ئوغرى كەلمەيدۇ.
ئەل ئوغلىدىن قۇۋلۇق كەلمەيدۇ،
مەردتىن شۇملۇق كەلمەيدۇ ...

پاكىزات كۈلۈمسىرىگىنچە سورۇن ئەھلىگە قارىۋېتىپ جاۋابقا تەرەددۇت قىلدى.

... ياماندىن ۋاپا كەلمەيدۇ،
ياخشىدىن جاپا كەلمەيدۇ.
ناداندىن پايدا كەلمەيدۇ،
تەلۋىدىن سالام كەلمەيدۇ.

ـــ جاۋابىڭىزغا ئاپىرىن يېگىت، ئەمىسە ئاڭلاڭ!

... خەلق يولسىز كەلمەيدۇ،
سودىگەر پۇلسىز كەلمەيدۇ.
ئۆلگەن تېرىك كەلمەيدۇ.
زەھەرگە شېرىك كەلمەيدۇ.

... ـــ بارىكاللا ئەمەسە ئايقىز، مېنى ئالدىرىتىپ قويمىغاندەك تۇرىسىز، ئەمەسە قۇلاق سېلىڭ:

... چىرايلىق پىلىكسىز كەلمەيدۇ،
ھاياتلىق يۈرەكسىز كەلمەيدۇ.
ئاسمان ئايسىز كەلمەيدۇ،
ئادەم غايىسىز كەلمەيدۇ.

سورۇن ئىچىدە «پاھ، پاھ، ئىككىسىلا بىر ـ بىرىدىن قېلىشمايدىكەن» دېگەندەك گەپلەر ئاڭلاندى. ئاڭغۇچە ئەسمە ئېيتىشىشنى داۋام قىلدى:

... بىلىم جاپاسىز كەلمەيدۇ،
نەتىجە خاتاسىز كەلمەيدۇ.
ئامەت ئەجرىسىز كەلمەيدۇ،
سەۋر ـ تاقەت دەرمانسىز كەلمەيدۇ ...

پاكىزات ئۇنىڭغا ئۇلاپلا مۇنداق دېدى:

... ئاتا ـ ئانا مېھرىسىز كەلمەيدۇ،
زېرەك پەمسىز كەلمەيدۇ.
ئىنسان غەمسىز كەلمەيدۇ،
ئەدەپ ـ ئەخلاق كىبىرلىك كەلمەيدۇ.

ئەسمە دەرھاللا مۇنداق جاۋاب قايتۇردى:

... غەيرەتسىز تەدبىرلىك كەلمەيدۇ،
قۇرۇق سۆزدىن بەخت كەلمەيدۇ.
ھۇرۇنغا ۋاقىت كەلمەيدۇ،
پۇشايماندىن شادلىق كەلمەيدۇ.

پاكىزات مۇنداق دېدى:

... ھىممەتلىك ئادەم يامان كەلمەيدۇ،
قۇرۇق خىيالدىن دەرمان كەلمەيدۇ.
شەپقەتسىز ئىناۋەت كەلمەيدۇ،
شەرەپسىز ھۆرمەت كەلمەيدۇ.

ئەسمە:

... ئادالەت يولى تار كەلمەيدۇ،
چىراغ نۇرى قارا كەلمەيدۇ.
ھەسەل ئاچچىق كەلمەيدۇ،
نەسىھەت تاتلىق كەلمەيدۇ،
غەپلەتتىن شادلىق كەلمەيدۇ.

پاكىزات:

... مۇڭگۇزسىز كالا كەلمەيدۇ،
كۆڭۈللۈك ئىش چالا كەلمەيدۇ،
ھوشيارغا بالا كەلمەيدۇ،
مەست ئادەمگە سالا كەلمەيدۇ.

سورۇندا بىردىنلا كۇلكە كۆتۇرۇلدى، ئەسمە داۋام قىلدى:

... مۇلايىملىق ئاجىزلىقتىن كەلمەيدۇ،
ئېغىر ـ بېسىق دۆتلۈكتىن كەلمەيدۇ.
دوست كۆپ بولسا كۆپ كەلمەيدۇ،
يالغۇز دۇشمەن ئاز كەلمەيدۇ.

پاكىزات ئەكە ئاخىرقى جاۋابقا ھازىرلاندى:

... ھەممە كۇلكە ئويۇندىن كەلمەيدۇ،
شان ـ شەرەپ مال ـ دۇنيادىن كەلمەيدۇ.
غەرەزلىك دوست مەكگۇلۈك كەلمەيدۇ،
ھۇنەر ـ ئىلىم ئەقىلسىزدىن كەلمەيدۇ ...

ئەسمە بىلەن پاكىزاتنىڭ ئېيتىشىشلىرى سان جەھەتتىن تەڭ، مەزمۇن تەرەپتىنمۇ چوڭقۇر مەنالارغا ئىگە ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ بىر ـ بىرىگە سالام بەجا كەلتۇردى. سورۇن ئەھلى ئۇزۇنغىچە ئالقىش ياڭراتتى.

ـــ شاھىنشاھ، شاھلىرىمىز، ۋەزىر ـ ۋۇزرا ئۆلىمالىرىمىز، ئاۋام ـ پۇقرا، قاياشلىرىمىز، ـــ دېدى دامۇللام سورۇن مەيدانىغا چىقىپ، ـــ ھەممىمىز ھويلا ـ ئارام، باغلىرىمىزدا بىردەم ـ يېرىمدەم ئارام ئالساق، ئاندىن ئەنجۇمەنىمىزنىڭ داۋامىنى ئاڭلىساق.

مەدرىسنىڭ قورۇسى ئىنتايىن چوڭ، ئازادە بولۇپ، تۆۋەن

ئەتراپىدىكى دۇپدۇگىلەك سېدە، مەجنۇنتال بەجايىكى قويۇق ئورمانىنى ئەسكە سالاتتى. ئۇ يەر، بۇ يەردىكى گۈل تەكچىلىرىدە نادىر - ئەتىۋارلىق گۈللەر ئېچىلىپ كەتكەنىدى. ئىككىدىن، ئۈچتىن توپلىشىۋالغان تالىپلار ۋە تالىپەلەر گۈلخانلار ئىچىدە، دەرەخ سايىلىرىدا نېمىلەرنىدۇر يادلىشاتتى، تالاش - تارتىش قىلىشاتتى. شاھىنشاھ شەمس، زىكرىيا زاھىت، ئەكبەر ئەلى، ئابدۇل مۇلۇك، سۇمەننىسا، گۈلسۇمەن، ئايتۇران قاتارلىق بىر توپ مېھمانلار ئالا كۆلەڭگىلەر تىترەپ تۇرغان مەجنۇنتاللار ئاستىدا ئايلىنىپ يۈرەتتى. ھويلىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى بىر - بىرىگە قارىشىپ تۇرغان تالىپ ۋە تالىپەلەرنىڭ ساۋاق بىنالىرى تولىمۇ ھەيۋەتلىك بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇستىدىكى چوڭ - كىچىك گۇمبەزلەر كۈن نۇرىدا ئالتۇندەك چاقنايتتى. تىك كۆتۈرۈلگەن پەشتاقلارنىڭ ئىككى تەرىپىگە تىزىلغان تەشتەكلەردىكى گۈللەردىن مۇشك - ئەنبەر ھىدلىرى گۇپۇلدەپ پۇراپ تۇراتتى. مېھمانلار ئايلىنىپ ئاپپاق رېشاتكا بىلەن قورشالغان مەدرىس بېخى ئالدىغا كېلىپ قالدى. ئۇنىڭ ئوچۇق تۇرغان يېشىل دەرۋازىسىدىن راسا بۇلاققا يەتكەن ھەرخىل مېۋىلىك كۆچەتلەر كۆرۈنۈپ تۇراتتى. يوپۇرماقلار ئارىسىدا خۇددى تارتىنچاق قىزلاردەك مارىشىپ تۇرغان ئالما، ئانار، نەشپۈت، بېھى، ئامۇتلار خۇددى مەرۋايىت، كەھرىۋالاردەك يالتىراپ، كۆزنىڭ يېغىنى يەيتتى.

ئەسىمە بىلەن پاكزاتنىڭ ئۆگەنگەن ئىلىملىرىنىڭ كەڭ ھەم مۇپەسسەل بولغانلىقى، پىششىق مەلۇماتلىق پازىللاردىن بولۇپ يېتىلگەنلىكى ھەققىدە پاراڭلىشىپ كېلىۋاتقان مېھمانلار يېشىل

دەرۋازا ئالدىغا كېلىپ قالدى. ئۇلار باغقا كىرمەكچى بولغانىدى. لېكىن خاتىپىنىڭ: «ئەنجۇمەن باشلانماقچى» دەپ بەرگەن خەۋىرىدىن كەينىگە ياندى.

ــ ئەسىمە قىز بىلەن پاكىزاتىنىڭ بىر ـ بىرىنى يېڭىشىگە زادىلا كۆزۈم يەتمىدى، ــ دېدى زىكرىيا زاھىت شەمسكە قاراپ، ــ سوئال ـ جاۋاب ئەنجۇمەنى مۇشۇنداق داۋام قىلسا، نەچچە كۈن، نەچچە ئايلاردا تۈگىشىنى مۆلچەرلىمەك تەس ...

ــ بۇ ئەنجۇمەندە يېڭىش ـ يېڭىلىش ئىشى مەۋجۇت ئەمەس، ــ دېدى شاھىنشاھ شەمس، ــ ئۇلار ھىراتتا تەمسىل قىلغان ئىلىمنى نامايان قىلدى. مۇشۇنىڭ ئۆزى ئەۋلادلار ئۈچۈن غەنىيمەتتۇر!

ــ ئۇنداقتا «ئەسىمە بۇ قېتىم قەستەن يېڭىلىپ بېرىپ، پاكىزات بىلەن توي قىلماقچىكەن» دېگەن گەپلەرچۇ؟

ــ ئېھتىمال شۇنداقتۇ، ــ شاھىنشاھ ئويلاندى، ــ ئەمما ھەر ئىككىسىنىڭ بىرسى يېڭىلسۇن ـ يېڭىلمىسۇن، مەن بۇ قېتىم ئۇلارنىڭ تويىنى مۇشۇ تاشئات دىيارىدا قىلىۋېتىمەن. قانداق زىكرىيا زاھىت شاھىم، ئاۋامغا توي بەرگۈدەك كۈچ ـ مادارلىرى بارمۇ؟

ــ باش ئۈستىگە شاھىنشاھ ئالىيلىرى، غەزىنەم قۇرۇپ كەتسىمۇ، سېلىنىڭ ئارزۇلىرى يولىدا جېنىم تەسەددۇق:

ــ تاشئات دىيارىدىكى ئاۋامغا 40 كۈن توي بېرىپ، راسا يايرىتىمىز، ــ دېدى شاھىنشاھ كۈلۈپ تۇرۇپ، ــ لېكىن كۆڭۈللىرى ئەمىن بولسۇنكى، قىلغان چىقىملىرىنى باغدادتىن ئون ھەسسە ئارتۇق ئەۋەتىپ بېرىمەن ...

ـــ ئاللا سىلىگە قۇياشتەك ئۆمۈر ئاتا قىلغاي، ھەممەت ئاسمانلىرىنى ھەرگىز بۇلۇت قاپلىمىغاي!

ھەممە مەدرىس چوڭ ساريىغا كىرىپ، ئوروۇنلىرىغا بېرىپ ئولتۇرۇشتى. ئەسمە بىلەن پاكىزات بايىقىدەكلا بىر ـ بىرىگە قاراپ ئولتۇرۇشاتتى. ئۇلارنىڭ ئالدىدىكى تالىما داستىخاندا، كۆمۈش پەتنۇس، چەينەك ـ پىيالە بولۇپ، تاتلىق ـ تۇرۇملار تىزىلغانىدى. ھەممىنىڭ تولۇق كېلىپ بولغانلىقىغا ئىشەنگەن خاتىپ سورۇن ئوتتۇرىدا سۆزىنى باشلىدى:

ـــ ھۆرمەت ۋە ئىززەت ساھىبلىرى بولغان ئۇلۇغلار ۋە مۆتىۋەرلەر، ـــ دېدى خاتىپ ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويغان ھالدا، ـــ ھازىر دانا پازىل پاكزات تەقسىر، دانىشمەن قىز ئەسمە ئايىمغا سوئال تاشلاش بىلەن ئەنجۈمەننى باشلايدۇ ...

خاتىپ سورۇندىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن پاكزات ئورنىدىن تۇرۇپ ئولتۇرغانلارغا، ئاندىن ئەڭ ئالدىدىكى شاھىنشاھ، شاھ ۋە ۋەزىر، ئۆلىمالارغا چوڭقۇر تەزىم قىلىپ سالام بەجا كەلتۇرگەندىن كېيىن، جايىغا بېرىپ ئولتۇردى. ئۇ ئەسمەگە «ئەپۇ قىلغايسىز» دېگەندەك بېشىنى سۇس ئېگىپ قويۇپ، تەبەسسۇم قىلغىنىچە سوئالىنى باشلىدى.

ـــ ھۆرمەت ۋە ئىپتىخار ساھىبى ئەسمە خېنىم، پادىشاھلار نېمە بىلەن ئۇلۇغلىنىدۇ؟

ـــ ئادالىتى، ئاۋامغا بولغان ساخاۋىتى ھەم ھەقىقەت يولىنى تۇتۇش بىلەن.

ـــ پادىشاھ قانداق ئىشتا زاۋال تاپىدۇ؟

ـــ نەپسانىيەتچىلىك ھەم زۇلۇم سېلىش بىلەن ...

ـــ قانداق كىشى ئەڭ كۆچلۈك بولىدۇ؟

ـــ ئەھلى بىلىملىك كىشى.

ـــ قايسى ئىش پۈقرالىرىنى پادىشاھتىن يۇز ئۆرۈتىدۇ؟

ـــ تەسلىمچىلىك، ئۆزىنى خورلىغان دۈشمىنى بىلەن مۇرەسسە ـ مادارا قىلىش.

ـــ قانداق كىشى جېنى چىقماي تۇرۇپ ئۆلىدۇ؟

ـــ يالغانچى ھەم خەلق تۇكۇرۇپ تاشلىغان ئاسىي، خائىن، چېقىمچىلاردۇر!

ـــ قانداق ئادەم ئاسان قېرىيدۇ؟

ـــ خوتۇنى ئۇرۇشقاق ئەر، ئېرى يالغانچى خوتۇن!

سورۇندا بىردىنلا كۈلكە كۆتۈرۈلۈپ، ئادەملەر ئۆزئارا نېمىلەرنىدۇر دېيىشىپ كەتتى. خاتىپ ئۇلارنى تەرتىپكە چاقىرغاندىن كېيىنلا سورۇن جىممىدى. پاكىزات سوراشنى داۋاملاشتۇردى:

ـــ نېمىنىڭ كۆزى گۆر توپىسىدىن باشقا نەرسىدە تولمايدۇ؟

ـــ ھەسەتخورنىڭ!، ـــ جاۋاب بەردى ئەسمە.

ـــ جاۋابىڭىز تولىمۇ دەل بولدى، ـــ دېدى پاكىزات مەجنۇن بولغان ھالدا، ـــ شۇڭا دانالىرىمىز:

ھەسەت ھەممە ئىللەت، نۇقساندىن ياماڭ،
ھەسەت ئەھلى بارچە ياماندىن ياماڭ ...

دەپ شەرھلىگەن. ھەسەتخورنىڭ قورالى پىتنە بىلەن تۆھمەت ئىكەنلىكى شۇبھىسىزدۇر! شۇنداق ئىكەن، بۇ مەرەزنى تىللاپمۇ، قاغاپمۇ ھېچ ئامال قىلالمىدۇق. قانداقمۇ قىلارمىز؟

ـــ سىزنىڭ بۇ سوئالىڭىزغا دانالارنىڭ مۇنۇ ھېكمەت

جەۋھەرلىرى جاۋاب بولارمىكىن دەيمەن:

ھەسەتخورغا ھاجەتسىز تىلىمەك بالا،
چۈنكى بۇ شۇم تەلەي، ئۇنىڭ ئىلكىدە.
شەرت ئەمەس ئاداۋەت تۇتماقلىق ئاڭا،
ھەسەت ئۆز رەقىبى يۈرگەن كەينىدە ...

مەيداندا بىردىنلا گۈلدۈراس ئالقىشلار ياڭرىدى. ئەسىمە بېيىتنىڭ مەنتىق يەكۈنىنى يەشتى:

ــ خۇلاسە كالام شۇكى، ھەسەت «ھەسەتخورنىڭ ئىچىنى قۇرتتەك يەپ، ئەجىلىنى ئۆزى چىللاپ كەلگۈسىدۇر! ...»

ــ ئادەملەردىكى ئەڭ يامان دەپ قارىغان ئىشلىرىڭىز قايسى؟

ــ ئەۋلىيا، ماشايىقلىرىمىز: «ئىككى يۈزلىمە ئادەمنى مۇناپىق» دەپ ئېيىتقان. شۇڭا ئۇلار «مۇنداق ئادەمگە يېقىن كەلمە. يەتتە باشلىق ئەجدىھادىن قورقما. ئەمما سۆز توشۇغۇچى مۇناپىقتىن قورق، چۈنكى ئىككى يۈزلۈك مۇناپىقنىڭ بىر نەپەستە تۇغدۇرغان پىتنىسىنى بىر يىلدا ھەتتا بىر ئۆمۈر تۇگىتىشكە، تىنچىتىشقا بولمايدۇ ... » دەپ نەسىھەت قىلغان. شۇڭا ئىنساندىكى ئەڭ يامان جىنايەتكار ئىللەت ئىككى يۈزلىمىلىكتۇر!

ــ دۇنيادا ھەممە نەرسە ئۇنتۇلىدۇ. ئەمما ئۇنتۇلمايدىغان نەرسىلەرمۇ بارمۇ؟

ــ دۇنيادا ئاقىلانە سۆز ۋە ياخشى نامدىن باشقا ھەممىسى ئۇنتۇلىدۇ.

ـــ قانداق زەربىنىڭ جاراھىتى بولماس؟ ـــ سوربدى پاكزات.

ـــ ھەقىقەت ئۇچۇن يېگەن تاياقنىڭ يارىسى بولماس!

ـــ شۆھرەتپەرەسلىك ساختىلىقنىڭ مەھسۇلىدۇر، دېيىلىدىكەن. بۇنى يېشىپ بېرەلەمسىز؟

ـــ بىر كىشىنىڭ شۆھرەتپەرەسلىكى ئۇنىڭ دۆتلۈك دەرىجىسى بىلەن تەڭ بولىدۇ! ...

سورۇندا بىر قىسىم كىشىلەر پاراققىدە كۇلۇشتى. لېكىن بەزى شاھ، ۋەزىرلەر ھەم پوچى، مەمەدان، پوپاڭلار قىزىرىپ يەرگە قاراشتى. پاكزات ئۆزىمۇ كۇلۇۋېتىپ سوئالىنى داۋام قىلدى:

ـــ ئادەمنىڭ ئۆمرىنى ئۇزارتقىلى بولامدۇ؟

ـــ ئادەمنىڭ ئۆمرى قىسقا بولىدۇ. ئەمما بۇ قىسقا ئۆمرىنى پەسكەشلىك بىلەن ئۆتكۇزسە بەك ئۇزۇن تۇيۇلىدۇ ...

ـــ گاس ھەم گاچىلار راۋان ئاڭلىيالايدىغان سۆزمۇ بارمىدۇ؟

ـــ بار، «مېھرىبان» لىق گاس ئاڭلىيالايدىغان، گاچا چۇشىنەلەيدىغان سۆزدۇر! ـــ دېدى ئەسمە سالماق بىلەن.

ـــ قانداق كىشىلەر ئۆزىدىن قانائەت تاپماي ئۆتۈپ كېتىدۇ؟

ـــ ئۆزىدىن قانائەتلەنمەسلىك ھەقىقىي ئەھلى ـ ئىلىم تالانتلىرىنىڭ تۇپ ئالاھىدىلىكىدۇر!

ـــ قانداق قىلغاندا ئاۋامنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئالغىلى بولىدۇ؟

ـــ شاھ، ۋەزىر، ئۆلىما، دانالىرىمىز كەمتەر بولمىقى جايىزدۇر. بىزنىڭ ھەسسىلەپ كەمتەر بولغان چېغىمىز

ئۇلۇغلۇقىغا ئەڭ يېقىنلاشقان چېغىمىزدۇر. ئاۋاممۇ ئۇنداق كىشىلىرىنى بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرىدۇ، ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا تىللاردا داستان قىلىدۇ ...

ـــ قوشكېزەك قېرىنداشلاردىن ئۆزگە، يەنە قانداق غەيرىي قوشكېزەكلەرنى بىلىسىز؟ ـــ سورىدى پاكىزات.

ـــ كۈلكە بىلەن يىغا، خۇشاللىق بىلەن غەم ـ قايغۇ، پايدا بىلەن زىيان بىر قورساقتىن چۈشكەن قوشكېزەك ئاكا ـ ئۇكىلاردۇر!

ـــ تىرىك گۆرگە كىرگەنلەرنى ئۇچراتتىڭىزمۇ؟

ـــ ئۇچراتتىم ... مەرىپەت قوينىدا تۇرۇپ بىلىمسىز قېلىش تىرىك تۇرۇپ گۆرىدە ياتقان بىلەن باراۋەردۇر!

ـــ دۇنيادا قايتۇرۇپ ئالغىلى بولمايدىغان ئىشلارمۇ بارمۇ؟

ـــ تۆت نەرسىنى قايتۇرۇپ بولمايدۇ: دېيىلگەن سۆزنى، ئۆتكەن ئىشنى، ئېتىلغان ئوقنى، بېسىپ ئۆتكەن ئۆمۈرنى ...

ـــ كىشىنىڭ ھۆرمەت ـ ئېتىبارىنى يۇقىرى كۆتۈرىدىغان ئىشلار قايسىدۇر؟، ـــ دېدى پاكىزات جىددىي تەلەپپۇزدا.

ـــ تۆت نەرسە كىشىگە سائادەت كەلتۈرىدۇ: توغرا سۆز، كەمتەرلىك، ھالال كەسىپ، ھۇنەر ئۇچۇن قىلىنغان مېھنەت، سىر ساقلاش.

ـــ ئەخمەقلىقنىڭ ئەندازىسى بارمىدۇ؟

ـــ تۆت نەرسە ئەخمەقلىقنىڭ دەلىلىدۇر: ئۆزىگە تەمەننا قويۇش ۋە تەكەببۇرلۇق، باشقىلارنىڭ ئەيىبىنى كولاش، بېخىل ۋە مۇناپىق ئادەملەردىن ئۇمىدۋار بولۇش ...

ـــ قانداق ئىش ھۆكۈمرانلارنىڭ، بايلارنىڭ ئابرۇيىنى ئۆستۈرىدۇ؟

ـــ نامرات ۋە ئاجىزلارنىڭ بېشىنى سىلاش، ئۇلارغا ئاسايىشلىق يارىتىپ بېرىش قاتارلىق ئىشلار، ـــ تېزلا جاۋاب بەردى ئەسمە.

ـــ قايسى ئىش ئادەملەرنى كىشىلەردىن يىراقلاشتۇرىدۇ؟

ـــ غەممازلىق! ①

ـــ قانداق قىلغاندا سودىگەر رونىق تاپىدۇ؟

ـــ باھادا ئادىل بولغاندا.

ـــ قانداق ئىش سودىنىڭ بەرىكىتىنى قاچۇرىدۇ؟

ـــ ھارام سودا.

ـــ قانداق ئادەم ھەقسىز بولىدۇ؟

ـــ ئۆز ئىلىگە سادىق ئادەم!

ـــ قانداق كىشى دوستلۇققا يارىمايدۇ؟

ـــ دوستىنىڭ سىرىنى ئاشكارىلايدىغان كىشى.

ـــ ئىنسانىنىڭ پەزىلىتى نېمە بىلەن ئۆلچىنىدۇ؟

ـــ ئەخلاق بىلەن.

ـــ قايسى ئىشنىڭ چېكى يوق؟، ـــ پاكىزاتىنىڭ سوئالى تېزلەشمەكتە ئىدى.

ـــ ئەل ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنىڭ ...

ـــ دۇنيانى نېمە قېرىتىدۇ؟

ـــ پىتنە ـ ئىغۋا.

ـــ ئادەم ئۈچۈن ئەڭ قايغۇلۇق كۈن قايسى؟

ـــ ئۆزى ياخشى كۆرگەن نەرسىسىدىن ئايرىلغان كۈن!

① غەمماز ـــ چېقىمچى، ئوتقۇيروق.

ـــ قانداق ئىش ئادەمنىڭ يۈزىنى چۈشۈرىدۇ؟

ـــ ئاچكۆزلۈك، يۈزى قېلىنلىق!

ـــ قانداق تاماق ئەڭ لەززەتلىك؟

ـــ ئۆزى ئەجىر سىڭدۈرۈپ يېگەن تاماق.

ـــ ئادەم نېمە بىلەن ئۇلۇغلىنىدۇ؟

ـــ يېڭىلىق يارىتىش بىلەن.

ـــ ئادەمنى نېمە زەئىپلەشتۈرىدۇ؟

ـــ خۇراپىيلىق، ـــ ئەسمەنىڭ ھازىر جاۋابلىقى ھەممىنى تاڭ قالدۇرماقتا ئىدى!

ـــ قانداق كىشى ئەڭ ئېسىل كىشىلەردۇر؟

ـــ ۋەدىسىگە ۋاپا قىلغان كىشىلەر! ...

... پاكىزات ئورنىدىن تۇرۇپ: «ۋاقىتلىق ماڭا ئارام، ئەمدى نۆۋەت سىزنىڭكى» دېگەن بېشارەت بېرىپ تەزىم بەجا كەلتۈردى ـ ده، ئورنىدا ئولتۇردى. سورۇندا چېلىنغان چاۋاك ئۇزۇنغىچە توختىمىدى. كىشىلەر: «ياپىرىم ... »، «ياھەزرەت»، «ئەلھەزەر» دېيىشىپ كۈسۈرلاشتى. ئەسمە: «توۋا، پاكىزات تىغىدەك ئېتىكلىشىپ كېتىپتا. ھېراتتا ئۇنىڭ بۇنچىلىك ئىستېداتىنى ئەجەب سەزمەپتىمەنكەن. مېنىمۇ تەمىرتىپ قويغىلى تاسلا قالدى ... » دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى. بۇ ئەسنادا خاتىپ سۆز باشلىدى:

ـــ ئەمدى ھەر ئىككى تەرەپ قىسقا، ئىخچام ۋە مەزمۇنلۇق سوئاللار ئارقىلىق ئەنجۈمەن بەيگىسىگە چۈشىدۇ، ـــ خاتىپ ئەسمەگە قايرىلدى، ـــ ئەمىسە ئەسمە ئاي خېنىم ئۆزلىرىدىن كەلسۇن!

ـــ پاكىزات تەقسىر، ـــ دېدى ئەسسىمە سەل ئېگىلىپ، ـــ سىزدىن كۆڭۈلگە تالىق بىرقانچە سوئال سورىسام ئىجازەتمىكىن؟

ـــ سوراڭ، بۇ ياخشىلىقتىن بېشارەت ...

سورۇندىكىلەر پاكىزاتنىڭ چوڭقۇر مەنىلىك سۆزىدىن كۈلۈشتى. ئەسسىمە «ھۇجۇم»نى باشلىدى:

ـــ ئادەمنىڭ ياشىشى نېمە بىلەن مەنالىق ھەم شېرىن بولار؟

ـــ مۇھەببەت بىلەن.

ـــ مۇھەببەت دېگەن نېمە؟

ـــ ئىككى يۈرەك چىن دىلىدىن بىر ـ بىرىگە تەلپۈنمەك!

ـــ مۇھەببەتنىڭ ئاچقۇچى نېمە؟

ـــ ۋاپا قىلماق، ۋاپا ۋە مۇھەببەت ئۇلۇغ روھىي قۇدرەتتۇر.

ـــ قانداق مۇھەببەت ئەڭ ساپ بولىدۇ؟

ـــ ھەر ئىككىسى تەرەپ بىر ـ بىرىنى ياخشى كۆرگەن مۇھەببەت!

ـــ قىز ـ يىگىتلەرنىڭ مۇھەببىتىنى نېمە ئاجىزلاشتۇرىدۇ؟

ـــ ئېغىر تويلۇق، بىر ـ بىرىگە ئىشەنمەسلىك.

ـــ ئائىلە قانداق بولغاندا رونىق تاپىدۇ؟

ـــ ئەر ـ ئايال ئىناق بولغاندا.

ـــ ئاياللار ئۇچۇن ئەڭ مۇقەددەس ئىش قايسى؟

ـــ ئىپپەت ـ نومۇسىنى ساقلاش.

ـــ ئاياللارنى نېمە چاكىنىلاشتۇرىدۇ؟

ـــ ھەددىدىن ئارتۇق شاللاقلىق، ئورۇنسىز كۈلكىسى كۆپ بولۇش.

ـــ پاكىزات تەقسىر، ئەمدى سىزدىن كەلسۇن؟

ـــ ئىلتىپاتسىزغا تەشەككۇر، ئەمىسە باشلىدىم، ـــ پاكىزات تەمكىن ھالدا سوئالىنى باشلىدى، ـــ مەملىكەتنى نېمە خاراپلاشتۇرىدۇ؟

ـــ بىھۇدە ئۇرۇش قىلىش.

ـــ قانداق ئۇرۇش ئاسان مەغلۇپ بولىدۇ؟

ـــ ناھەق قان تۆكىدىغان ئۇرۇش.

ـــ قانداق نەرسە ئادەمنى ئاسان خورىتىدۇ؟

ـــ ئادەمنى ئاسان خورىتىدىغان تۆت نەرسە بار: بىرىنچىسى قىمار، ئىككىنچىسى شاراپ، ئۈچىنچىسى ئوغرىلىق، تۆتىنچىسى يالغانچىلىق.

ـــ پادىشاھلار قانداق قىلغاندا ئادىل پادىشاھ بولالايدۇ؟

ـــ پادىشاھنىڭ قازىسى ئادىل بولغاندا.

ـــ دۇنيانىڭ تۇزۇكى نېمە؟

ـــ ھەقىقەت!

سورۇندا كۆتۈرۈلگەن ئالقىش سادالىرى ئۇزۇنغىچە داۋاملاشتى. ئەسىمە ئورنىدىن تۇرۇپ مېھمانلارنىڭ ئالقىشىغا جاۋابەن چوڭقۇر تەزىم قىلغاندىن كېيىن سۆزىنى باشلىدى:

ـــ پاكىزات تەقسىر، بۇ چاققىچە سەككىز تۇرلۇك ئىش ھەققىدە كۆپ ئىزدەنگەن بولسامۇ، كۆڭلۈمدە يەنىلا غۇۋالىق ھېس قىلىمەن. ئېنىقراق ئىزاھ بېرىپ ئۆتسىڭىز؟

ـــ سىزگە مەۋھۇم بولغان ھايات ھادىسىلىرى، سىز بىلمەيدىغان تاسادىپىيلىقلار تولىمۇ ئاز بولسا كېرەك ... ، ـــ

پاكزات لەپپىدە قاردى، ــ ئۆزۈمگە ئايانكى، سىز مېنىڭ بېشىمنى سىلاپ تۇرۇپ، بىلىكىمنى جەھلىڭىز بىلەن چىمداۋاتىسىز ...

ئولتۇرغانلار بىردىنلا گۈرۈلدە كۈلكە كۆتۈرۈۋەتتى. ئەسمەمۇ ئىختىيارسىز ئاغزىنى تۇتۇپ كۈلۈۋەتتى. سورۇن قىزغىن كەيپىياتتا جانلاندى.

ــ قېنى باشلاڭ، ئەسمە خېنىم، ــ پاكزاتمۇ كۈلۈۋەتتى، ــ بىر كەلىمە ھەزىل قىلدىم، كۆڭلىڭىزگە ئالماسسىز؟

ــ ئەلھەزەر[1]، سىزدىن ھېچنېمە قېچىپ قۇتۇلمىغۇدەك، ئەمىسە باشلىدىم، ــ ئەسمە بىردەم تىنىۋالدى، ــ ئادەم ئارزۇنىڭ قۇلى دېيىلىدىكەن. سىز قانداق قارايسىز؟

ــ ئارزۇلار ئۇلۇغدۇر، ئەمما ئىنسان بالىسى چاپسان ئۆتۈپ كېتىدىغان پەس ئارزۇ ـ ھەۋەسلەرگە ئويۇنچۇق بولماسلىقى كېرەك ... بۇ ئۇنى بىر ئۆمۈر داغدا قويىدۇ.

ــ يامانغا يانتاياق بولۇشنىڭ ئاقىۋىتى نېمە بولۇر؟

ــ كىمكى زالىمغا مەدەت بەرسە، تەڭرى ئۇنى شۇ زالىمنىڭ قولى بىلەن ھالاك قىلىدۇ ...

ــ ھاياتلىقتا نېمىدىن بىزارسىز؟

ــ نە سۆزلىرىدە مەنە يوق، نە ئىشلىرىدا ھايا يوق كىشىلەردىن ...

ــ بەختكە تەبىرىڭىز بارمۇ؟

ــ ھاياتلىقتا بەخت دېگەن نەرسە باشقىلارنىڭ خۇشاللىقىنى كۆرۈش بولسا، مانا شۇنداق بەختنىڭ قۇلىمەن.

ــ «سەۋەنلىك ئادەمنىڭ يۈزىنى سۆرۈن قىلار» دېيىشىدىكەن، سىز چىچۇ؟

① ئەلھەزەر ــ خۇدا ساقلىسۇن.

ـــ ئەيىب قىلىشتىن كۆرە، ئەيىبىنى ئىقرار قىلماسلىق يامان. ھەممىزدىمۇ نۇقسان بار. ئۇنداق بولمىغان بولسا، بىزلەر پەرىشتە، ئالەم جەننەت بولار ئىدى!

ـــ ئاۋام ئارىسىدىكى غەلىيان، غەۋغا، توپىلاڭلارنىڭ مەنبەئى نېمىدۇر؟

ـــ تەئەسسۇپكى، شاھنىڭ ئويلانماي چىقارغان پەرمانى ۋە ئەل ئارىسىغا سالغان تەپرىقچىلىك، نىزالىرىدۇر. ئاۋام ئادالەت ۋە پەزىلەتكە موھتاجدۇر!

ـــ ئاتا پەرزەنتىنى ئالىقىنىدا چىڭ سىقىپ قاتتىق باشقۇرۇشى كېرەكمۇ ياكى ئازادە قويۇۋېتىپمۇ؟

ـــ تولىمۇ قاتتىق قوللۇق بىلەن باشقۇرۇلغان بالا قورقۇنچاق ھەم پىكىرسىز كېلۇر. بەك يايراپ چوڭ بولغىنى لايغەزەل، نانقېپى، ناباب بولۇر، شۇڭا ئاتا پەرزەنتىگە باللىقىدىن باشلاپ ياخشى تەربىيە بېرىپ، ھۆسن ـ ئەخلاقلىق، ئىلىم مەستانىسى قىلىپ ئۆستۈرۈشى كېرەككى، شۇنىدىمۇ پەرزەنتىنىڭ قىزىقىش ـ ھەۋەسلىرىگە سەل قارىماسلىقى لازىمدۇر. غۇبارسىز ۋاقىتىدىكى ئىنتىلىش، ئىشتىياق كىم بىلىدۇ، تەڭرى ئۇنىڭ كۆڭۈل بوستانلىرىغا تاشلىغان ئۇلۇغلۇق ئۇرۇقمۇ!؟ ...

ـــ ئاخىرقى ئىلتىجا قىلماقچى بولغىنىم، ـــ ئەسىمەنىڭ تەلەپپۇزى جىددىي تۇس ئالدى، ـــ خانىشلارنىڭ سەلتەنەت ئىشلىرىغا ئارىلاشمىقى نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ؟

ـــ ئاياللار ھىيلە ـ مىكىرلىك كىلىدۇ. بولۇپمۇ شەرەنداز ئاياللار ... ئۇلار چەكسىز ھۆرمەتكە، يۇقىرى مەدھىيەلەرگە سازاۋەر بولغانسېرى، زىبۇزىننەت، جاۋاھىرلارغا كۆمۈلگەنسېرى،

ئەقلىنىڭ چولتىلىقىدىن خۇدىنى يوقىتىپ، مەنمەنلىكى كۈنسېرى ئاشىدۇ. تېخىمۇ ئالەمشۇمۇل ئۇلۇغلۇققا نائىل بولۇش ئۈچۈن ئەقلىگە سىغماس ئەخمەقلىق، نادانلىقلارنى قىلىپ قويىدۇ. ئوردا ئەركانلىرى ھەتتا شاھلىق دىياردا كىنا - قۇدرەت، نىزالارغا ئۇرۇق سېلىپ، سەلتەنەتنى گۈمراھلىقا ئېلىپ بارىدۇ، قارا نىيەتلەر ئۇلاردىن ئاسانلا پايدىلىنىپ كېتىدۇ. شۇڭا، ئايال مىكرىنىڭ بىر ئۇچقۇنى سىياسەتتە چوڭ يانغىن پەيدا قىلىشى مۇمكىن. ئۇلارنىڭ سەلتەنەت ئىشلىرىغا ئارىلىشىپ قېلىشى بەكمۇ خەتەرلىك، بەكمۇ خەتەرلىك!! ...

قاراسلاپ چېلىنغان چاۋاكلار ئۇزۇنغىچە توختىمىدى. پاكىزات ئورنىدىن تۇرۇپ قايتا - قايتا سالام بېرىپ، ئۇلارنىڭ ھۆرمىتىگە ئېھتىرام بىلدۈردى. خانىش سۇمەننىسا شاھنشاھ شەمسىنىڭ قۇلىقىغا نېمىنىدۇر پىچىرلىغاندى، شەمسۇ «توغرا، توغرا ... » دېگەندەك بېشىنى لىڭشىتتى. بۇ چاغدا شاھ زىكرىيا زاھىت بىلەن ئەكبەر ئەلىمۇ ئېڭەكلىرىنى قامالاپ چوڭقۇر ئويغا پاتتى ... ئۇلارنىڭ ئوي - خىياللىرىنى، قۇلاق ياقتى گەپلىرىنى پاكىزاتنىڭ ئاۋازى بۆلۈپ تاشلىدى:

ـــ ئەسمە ئاي خېنىم، ـــ پاكىزات پىسكىكىدە كۈلۈپ قويىدى، ـــ مېنىڭمۇ تۇغۇچىنى يېشەلمەي كېلىۋاتقان بىرنەچچە خىياللىرىم بار ئىدى. شۇنى يېشىپ بەرگەن بولسىڭىز «جان» دەپ مەمنۇن بولار ئىدىم ...

پاكىزاتنىڭ جايىدا كەلتۈرۈۋالغان «ئىنتىقامى» دىن سورۇندىكىلەر كۈلۈشۈپ كېتىشتى. لېكىن ئەسمەمۇ بوش كەلمىدى:

ـــ قورساق كۆپۈكىڭىز تېخى بوشىماپتۇ ـ ده، راسا چىدىماسكەنسىز جۇمۇڭ. مېنىڭمۇ ئېڭىكىمنى سلاپ تۇرۇپ كاچىتىمغا بىرنى سالدىڭىز ... ئەمدى بىرگە بىر بولدى. ئىنامىڭىزغا پاتقانسىز؟ قېنى چىشلىرىڭىز بىلەنمۇ يېشەلمىگەن تۈگۈشلىرىڭىزنى ماڭا بېرىڭ، مەن بىر ئامالىنى قىلىپ باقاي ...

كۈلكە تېخىمۇ ئەۋجىگە كۆتۈرۈلۈپ، ھەممە جۇشقۇن كەيپىياتقا تولدى. پاكىزات «تۈگۈش»نى دەرھاللا مەيدانغا تاشلىدى:

ـــ ئۆزىڭىز ئىزھارلاپ بېرەلمىگۈدەك ھاياتلىق ھېسسىياتلىرىڭىز بولغانمۇ؟

ـــ مەرىپەت دەريالىرىدىن بەھرە ئېلىشقا ئوخشاش سائادەتنى تىل بىلەن ئىزاھات قىلىشىم مۇمكىن ئەمەستۇر.

ـــ ھەق يولىنى نېمە بىلەن تېپىشقا بولار؟

ـــ ئىنسانلار ھەمىشە ھەق يولىنى ئەقىلىڭ كۆزى بىلەن تاپقان. ھەر تۇرلۈك مۇشكۈلاتلارنىمۇ ئەقىل نۇرى بىلەن ھەل ئەتكەن!

ـــ زالىم ھۆكۈمرانلارنىڭ مەڭگۈ تەنتەنە قىلىشىغا ئىشىنەمسىز؟

ـــ تەڭرى ئۇلارغا زامان بەرسىمۇ، ئاقىۋەت ئامانلىق بەرمەيدۇ ... ھەق ھەرقاچان ئورنىنى تاپىدۇ ...

ـــ دۇنيادا مەڭگۇ ئۆلمەيدىغانلار بولۇرمۇ؟

ـــ ئەل ئۈچۈن خالىسانىلا خىزمەت قىلغانلار، يۇرت ئۈچۈن ئاۋام ئۈچۈن ئەقىلنىڭ مۇقەددەس ئوتىنى يۈڭلىگەنلەر مەڭگۇ ئۆلمەيدۇ ... ئەۋلادىن ـ ئەۋلادقا يادلىنىدۇ. ياخشىلىق بىلەن نام

قالدۇرۇشنىڭ ئۆزى ئۇلۇغ مۇكاپاتتۇر!

ــ ئادەملەرنى چۈشەنمەسلىك ئەڭ ئەپلىك چارىسى قايسىدۇر؟

ــ ئادەملەر ئۆزىنىڭ تىلىنىڭ ئاستىغا يوشۇرۇنغان بولىدۇ ... بىر نەچچە قېتىملىق سۆھبەتتە، ئەڭ ياخشى ئامال ئۇ كەيپ بولغىنىدا تىلى ئۇنى ئاشكارلاپ بېرىدۇ ...

ــ بىر ئۆمۈر خۇشال، ئەمىن ئۆتكەن ئادەملەر بولغانمۇ؟

ــ ھەرقاچان كۆڭلىڭىز ئەل مۇھەببىتى بىلەن تولغان بولسۇن، ھەر ئىشقا بەل باغلىماق بولسىڭىز ئەلنىڭ مەنپەئەت ۋە زۆرۈرىيىتىنى ئۆزىڭىز ئۈچۈن مىزان دەپ بىلىڭ! شۇندىلا ئىنسان بالىسىنىڭ ئۆمرى خۇشال ۋە ئەمىن ئۆتكۈسىدۇر! ...

پاكىزات ھەم ئەسمە تەڭلا ئورنىدىن تۇرۇپ تاماشىبىنلارغا سالام قىلىپ ئورۇنلىرىدا ئولتۇرۇشتى. چاۋاك ئۇزۇنغىچە داۋام قىلدى. خاتىپ ئالدىغا چىقىپ مۇنداق دېدى:

ــ سوئال ـ جاۋابلىق ئەنجۈمەنىمىز ئىنتايىن قىزغىن كەيپىياتتا داۋام قىلدى. بەيگىگە چۈشكەن «چەۋەندىاز»لىرىمۇ ئۆزئارا زوق بىلەن ئاڭلاپ، چېچەنلىك بىلەن جاۋاب بېرىشتى. چۈشكەن سوئال، بېرىلگەن جاۋابلارنىڭ دائىرىسى كەڭ، مەزمۇنى تېرەن، شەكلى ئۆزگىچە بولۇپ، رەڭگارەڭ بىلىم جەۋھەرلىرىدىن بەھرىمەن بولدۇق! ئەمدى ئەنجۈمەنىمىزنىڭ ئاخىرقى پەللىسىدە، ئەسمە ئاي خېنىم بىلەن پازىل تالىپ پاكىزات نەزمە تېپىشماقلار ئارقىلىق بەيگىگە چۈشىدۇ ... ھەممىز قىزغىن ئالقىشلىساق؟

قاراسلاپ چېلىنغان چاۋاكلاردىن مەدرىس چوڭ سارىيىنىڭ

دېرىزىلىرى دىرىلدەپ، يىپەك پەردىلەر لەپىلدەپ كەتتى. بۇ ھاياجانلىق دەقىقىلەردىن تېنى ئوت ئالغان ئەسىمە روھلانغان ھالدا سۆزىنى ياپتا ھەزىل بىلەن باشلىدى:

ــ ئەي يىگىت، مۇشۇك ئەزمىسىنى ئەزسە، ئولجىسىدىن قۇرۇق قالار، دېگەن گەپ بار، ئۆزىڭىزگە ئاگاھ بولۇڭ!

ئۆزىنى چاققان، سەگەك بولۇشقا بېشارەت بېرىۋاتقانلىقىنى سەزگەن پاكىزاتمۇ:

ــ مەن قىلىنى قىرىق يارىدىغان يىگىتلەردىن، بولمىسا جاھان ماڭا تارلىق قىلمىدۇ، ــ دېدى كۈلۈپ.

ــ ئەي يىگىت، ــ دېدى ئەسىمە ياندۇرۇپلا، ــ ئاتقان ئوق قايتىلانماس، ھوشيار بولۇپ، دەل جاۋاب بېرىڭ.

ــ يىگىت سۆزىدىن يانماس، ــ جاۋاب بەردى پاكىزات، ــ قېنى جاھان رەناسى نەزمىڭىزگە تەشنامەن!

ئەسىمە، قەددىنى رۇسلاپ نەزمىنى باشلىدى:

... جاھاندا ئەجەب بىر نەرسە بار،
باغلاق تۇرۇپ سەمىرەر.
ئۈزۈلسە ئۇنىڭ شوينىسى،
كۆرۈنمەيدۇ سايىسى.
ئەي يىگىت بۇ نېم نەسىلى،
بار جاھاندا قانچىسى؟

پاكىزات نەزمىلىك تېپىشماقنىڭ دەرھاللا تېگىگە يېتىپ مۇنداق جاۋاب بەردى:

ئەتىيازدا ئېتىزغا،
تارتقانىدىم چۆنەك.
سالا ـ سالا پەلەككە،
چۈشكەنتى خەمەك.
خەمەكنىڭ شوينىسى ئۈزۈلدى بىر كۈن،
ئېلىپ كەتتىم قوغۇننى
مەقسىتىم يېمەك.

ـــ ئەي جانان قىز، ـــ دېدى پاكىزات كۈلۈپ تۇرۇپ، ـــ تەرخەمەك، تاۋۇز، چىلگىلەرمۇ باغلاقلىق تۇرۇپ سەمرىيدۇ ئەمەسمۇ ...

سورۇن ئەھلى شاۋ ـ شۇۋ قىلىپ، ھەيران بولۇشتى.

يىگىتنىڭ جاۋابىغا قايىل بولغان ئەسمە ئىككىنچى تېپىشمىقنى باشلىدى:

جاھاننى سۇ باسسا،
ئۆردەكنىڭ قاپتىلىغا كەلمەس.
سۇدا ئۇيناپ، سۇ ئاستىدا،
قانداق تاش يوقلۇقنى بىلمەس.

پاكىزات دەرھاللا جاۋاب قايتۇردى:

توق قورساق بەگزادىلەر،
ئاچنىڭ دەردىنى بىلمەس.
ئۆردەك سۇدا يۈرۈپ،
سۇ ئاستىدا،
قۇرۇق تاش يوقلۇقنى بىلمەس.

بۇ جاۋابقىمۇ قايىل بولغان قىز ئۇچىنچى تېپىشمىقىنى باشلىدى:

ئېغىزىدا چىشى يوق،
پاكىرى كوناره.
خىنانىڭ چېچىكى،
كوناره ئىچىده.
هۆل - قۇرۇق كارى يوق،
هەممىنى سۈمۈرىدۇ.
ئېگىزى مۇناره،
يۇلغۇنىڭ پۆپۈكى،
مۇناره ئىچىده.
تۇتقۇچە بىلى يوق،
ئاسمانىنى كۆتۈرەر.

پاكىزات بۇ قىيىن تېپىشماقنى ئاڭلاپ قوشۇمىسىنى تۇرۇپ، بىردەم تۇرۇپ قالدى. سورۇن ئەھلىمۇ ئۆمرىده ئاڭلاپ باقمىغان بۇ تېپىشماقتىن هەيران بولۇشۇپ، بىر - بىرىگە قاراشتى. هەممىسلا «بىلمەيدىكەنمىز» دېگەندەك باشلىرىنى ئېغىتىپ چوڭقۇر ئويغا چۆكتى. بولۇپمۇ «بېلى يوق» نەرسىنىڭ ئاسمانىنى كۆتۈرۈشى ئۇلارنى گاڭگىرىتىپ قويۇشتى. بۇ چاغدا ئەسمە «جاۋاب تاپالارمۇ؟» دېگەن ئويدا پاكىزاتقا قاراپ تۇراتتى. بىردىنلا پاكىزاتنىڭ مەنىلىك كۈلۈمسىرەپ ئاغزىنى ئۆممەللىشى قىزنى خۇشال قىلىۋەتتى. يىگىت جاۋابنى مۇنداق باشلىدى:

هاجەتمۇ ئارتۇق گەپ،
موللام ئالدىدا.
هاسىلىدۇر جاۋابى،
مۇراد تاپقاندا.
ئىككىسىز جەم بولۇپ،
بەخت تاپقاندا ...

ئەسمە پاكىزاتنىڭ مەقسىتىنى چۈشەنگەن بولسىمۇ، ئەتەي خۇپسەنلىك قىلىپ، بىلمەسلىككە سالدى. چۈنكى ئۇ يىگىتنىڭ يۈرىكىگە قول سېلىپ باقماقچى ئىدى.

ــ ئەي يىگىت، ــ دېدى ئەسمە كۈلۈمسىرىگىنىچە، ــ گەپ يۈزدە، ئۇسسۇل تۈزدە ياخشى، گەپلىرىڭىز روشەنرەك بولسۇن. بۇ ئولتۇرغانلارمۇ چۈشەنسۇن ـ دە ئاخىر ...

ــ بولىدۇ، ئەمىسە تۈزۈت قىلمىدىم. مەندىن رەنجىمەڭ، بۇ كېچىككە ئۆزىڭىز كىرگۈزدىڭىز، ــ پاكىزات تەرەددۇتلاندى، ــ پاكىرى كوناره ــ ئوچاق، ئېگىزى مۇناره ــ تۈرخۇن، خىنانىڭ چېچىكى ــ ئوت، يۇلغۇننىڭ پۆپۈكى ــ ئىس، ئىسنى تۈتقىلى بولمايدۇ. ئەمما تۈۋرۈكتەك ئاسمانغا تىك ئۆرلەيدۇ. سىز ماڭا، ئۆيلۈك ئوچاقلىق بولۇش بېشارىتىنى بەرگەن تۈرسىڭىز، مەن بۇنى بىلمىسەم قانداق بولىدۇ؟! ...

ــ ۋاي توۋا، بۇ نېمە ئۇيات، ــ ئەسمە يۈزىنى قامالالاپ، بېشى چىرايلىق كۆكسىگە ئېگىلدى، ــ ئويلىماپتىمەن، زىنهار ئويلىماپتىمەن ... سىز هەقىقي دانا، پازىل ئىكەنسىز ... مەن قايىل ...

مەن سىزگە قايىل ... سورۇندا بىردىنلا چاۋاكلار ياڭراپ، شاۋ ـ شۇۋلار ئاڭلاندى. ئاڭغۇچە پاكىزات كۆڭلىنى ئوچۇق ـ ئاشكارە ئىزھار قىلدى:

... ئاڭلىغىلى نامىڭنى،
يىللار بولدى ئەي جانان.
تۇنلەر ئۆتتى ئۇيقۇسىز،
ۋىسال تاپاي مەن قاچان؟ ...

نومۇس ۋە ھايا ۋەجىدىن ئەسمە بىر ھازا جىمىپ كەتتى ... مەدرىسنىڭ چوڭ سارىيىمۇ شۇنچىلىك تىمتاسىلىققا چۆمدىكى، گويا يۇرەكلەرنىڭ ئۇرۇشلىرى ئاڭلانغاندەك بولدى. ھەممە ئەسمەنىڭ جاۋابىنى كۈتۈپ سۈكۈتكە چۆمگەنىدى. شۇنچە كۆپ ئۇلۇغلارنىڭ ئۆزىگە ساقلاپ تۇرغانلىقىدىن خجالەت بولغان پەرىشتە سۈپەت جانان بىر چاغدىلا ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ، جاۋابەن مۇنۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

... ئەي يىگىتلەر بەرناسى،
سەن قەلبىمنىڭ داناسى.
كۆڭۈل بېرەي مەن ساڭا،
تاپقىن ۋىسال دوراسى.
مەن پاكىزاتنىڭ رەناسى!! ...

چوڭ ساراي ئىچىدە بىردىنلا چۇقان كۆتۈرۈلۈپ، ھەممە ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كېتىشتى. «مۇبارەك بولسۇن!»، «بەختىكلار

يار بولسۇن!»، «ئۆمرۈڭلار ئۇزۇن، دۆلىتىڭلار زىيادە بولسۇن!» دېگەندەك تەبرىكلەشلەر، تىلەك تىلەشلەر، دۇئا قىلىشلار بىر ھازا داۋام قىلدى. شاھىنشاھ شەمس ئەسىمەنىڭ ئالدىغا كېلىپ تەزىم قىلىشى، ھەمىمەيلەن ئۇنىڭ ئەتراپىدا سالام بەجا كەلتۈردى:

— ئۇستازىم، — دېدى شەمس ھاياجان بىلەن، — مەن بۇ چاققىچە سىزگە رەھمىتىمنى بىلدۈرەلمەي يۈرەتتىم. مانا ئەمدى ماڭا پۈرسەت يارىتىڭىز. پۈتۈن «تاشئات»، «يەمەن» دىيارلىرى ھاڭ ـ تاڭ قالغۇدەك قۇتلۇق كۈنىڭىز مېنىڭ زىممەمدە! ...

ئابدۇل مۇلۇك ياشلىرىنى تۆككىنىچە قىزىنىڭ پېشانىسىگە سۆيدى. ئۇ تولىمۇ خۇشال ئىدى. مانا ئەمدى ئاتىلىق قەرز ۋە پەرزىنى ئادا قىلىپ، قىزىنى ئۇزىتىدىغان بولدى. شاھلاردىن زىكرىيا زاھىت، ئەكبەر ئەلى، شەھىرى ئاۋات قەلئەسىنىڭ ئاتامانى ئابدۇنەبىلەرمۇ تويغا ئاتىماقچى بولغان مال ـ دۇنيالىرىنى ئىلان قىلدى. ئەسىمە دوستلىرى سۈمەننىسا خانىش، گۈلسۈمەن، ئايتۇرانلار بىلەن قۇچاقلىشىپ شادلىق ياشلىرىنى تۆكۈشتى ...

تاشئات دىيارىدا 40 كۈن توي تەنتەنىسى ئۆتكۈزۈلدى. شاھانە ـ زىياپەتلەر، نەغمە ـ ناۋالار، ئويۇن ـ تاماشالار تاشئات ئاۋاملىرىنى ئەھلى جامائەتنى ئېيتقۇسىز خۇشال قىلىۋەتتى. يەتتە ئىقلىم شاھ، ۋەزىر، ئەركانلىرى تۆگە، ئاتلارنى ئېلىپ كەلگەن قىممەت باھالىق مال ـ دۇنيا، ئالتۇن، جاۋاھىراتلارنى سوۋغا قىلىشتى. ئۇلارمۇ قايتىشىدا قۇرۇق قايتمىدى، شاھانە سەرىپايلار كىيگۈزۈپ، خانىشلىرىغا زىبۇزىننەتلەر تاقالدى.

تويدىن كېيىن يەمەن دىيارىدا «توي چېيى» ئۆتكۈزۈش قارار

قىلىندى. ئۇلار قايتىدىغان ھارپا كۈنى شاھىنشاھ شەمىس زىكرىيا زاھىت بىلەن ئايرىم پاراڭلاشتى:

— ئۆزلىرى، — دېدى شەمىس كەمتەرلىك بىلەن، — مېنىڭ ئاتا يوللۇق ئاتامكەنلا ...

زىكرىيا زاھىت شۇ ھامان يۈزىنى يەرگە ياقتى:

— يوقسۇ ... يوقسۇ، شاھىنشاھىم لايىق ئەمەسمەن، ھەرگىز لايىق ئەمەسمەن ...

— ئورۇنلىرىدىن تۇرسىلا، مەن بۇنداق قىلىقلارنى ياقتۇرمايمەن، — شەمىس ئۇنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ تۇرغۇزدى، — ئەسلىدە باشلىرىدىكى شاھلىق تاجلىرىنى باشقا بىراۋغا كىيگۈزمەكچى ئىدىم. بىراق، سىنالمىغان ئادەمدىن سىنالغان شەيتان ئەلا دېگەن گەپ بار. شۇڭا سەلتەنەتنى ئۆز قوللىرىدا تۇتقانلىرى تۈزۈككەن. ئەمما مېنىڭ بىر شەرتىمنى چوقۇم ئورۇنلايلا.

— ئېيتسىلا شاھىنشاھىم، بىر ئەمەس، مىڭ شەرت بولسىمۇ قولۇم كۆكسۈمدە.

— ئاڭلىسام ۋەلى ئەھدى بولغۇدەك ئوغۇللىرى يوقكەن، شەھىرى ئاۋات قەلئەسىنىڭ ئاتامانى خېلى تۈزۈك يىگىتتەك قىلىدۇ. ئۇنى يانلىرىغا تارتىپ ئوڭ قول ۋەزىر قىلىپ، ئۆزلىرىگە ئاتاق ئوغۇل قىلىۋالسىلا، ئۇ سىلىنى «ئاتام»، «شاھ ئاتام» دەپ ئاتايدىكەنغۇ؟

— شۇنداق، شۇنداق ... دەسلەپتە ئارىمىزدا بەزى سەتچىلىكلەرمۇ ئۆتتى. كېيىن ئۇنىڭ ئاتىسى ئۆلگەندە، ئۆز قولۇم بىلەن ئۇزاتتىم. شۇنىڭدىن بېرى ئۇ مېنى «ئاتا» دەپ كېلىۋاتىدۇ.

ـــ ھەببەللى، مانا ئۆز ئوغۇللىرىدەك بولۇپ قاپتۇ ئەمەسمۇ! كېيىنكى شاھ ۋارىسى شۇ بولغىنىدەك ئۆزلىرىمۇ خاتىرجەم بولىدىلا، شۇنداققۇ؟

ـــ دانا كەنلا شاھىنشاھىم، مېنىڭ كۆڭلۈمدىكىنى تاپتىلا ...

ـــ ئۇ سىلىگە ھەقىقىي ۋاپادار ئوغۇل بولالايدۇ.

ـــ بەرھەق، بەرھەق، ئابدۇنەبى بەك ئاق كۆڭۈل، خالىس نىيەت، رايىش بالا. ئۇ ھەر قېتىم «شاھ ئاتا» دېگىنىدە جانلىرىم سۆيۈنۈپ كېتىدۇ. مۇشۇ بىر ئېغىز گېپىنى ئاڭلاش ئۈچۈن بولسىمۇ، ئۇنىڭ قەلئەسىگە پات ـ پات بېرىپ تۇرىمەن.

ـــ مانا، مانا، ئاتا ـ بالىدەك بولۇپ كېتىپسىلەر ئەمەسمۇ،

ـــ شەمس زىكرىيا زاھىتنىڭ دولىسىغا قولىنى قويدى، ـــ 40 كۈنلۈك تويدا كۆپ چىقىمدار بولىدىلا. 4 ـ 5 ئاي ئىچىدە تۆگە كارۋانلىرى باغدادتىن زىيانلىرىنى ئون ھەسسە ئارتۇق ئېلىپ كېلىدۇ. ھەممىنى پۈتۈن خەزىنىگە تاپشۇرسىلا.

ـــ شاھىنشاھىم، بۇ ... بۇ ... بۇ ... بەك سەت بولدى.

ـــ ھەرگىز ئۇنداق دېمىسىلە، شاھلىق سەلتەنەتىنىڭ بايلىقىنى ھەرگىز بۇزۇپ چېچىشقا بولمايدۇ. ئەمما ئاۋامدىن ئالىدىغان باج ـ سېلىقنى ئازايتىپ، ئۇلارنىڭ دەردىگە دەرمان بولسىلا! ...

ئەتىسى سەھەردە، زىكرىيا زاھىت، ئابدۇنەبى ۋە ۋەزىر ـ ئۆلىمالار يەمەنلىك مېھمانلارنى يىغا ـ زار بىلەن ئۇزىتىپ قويۇشتى ...

... ...

چەكسىز چۆل ـ جەزىرىدە بىر توپ ئاتلىقلار ۋە سوۋغات

ئارتىلغان تۆگىلەر خوددى ھاشار چۈمۈلىلىرىدەك كېتىۋاتاتتى. ئەڭ ئالدىدا شاھىنشاھ شەمس بىلەن ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇل مۇلۇك بىللە ماڭغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن سۈمەنىسا، ئايتوۇران، گۈلسۈمەن بىلەن ئەسمە ھەم پاكىزات ئاتىسى ئاۋۇت مەرگەن بىلەن بىللە پاراڭلىشىپ كېلىۋاتاتتى.

يولغا چىققاندىن بېرى گۈلسۈمەن بىلەن ئەسمەنىڭ گەپلىرى زادىلا توگىمىدى. بېشىدىن نۇرغۇن ئىشلار ئۆتكەن گۈلسۈمەن ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرىنى سۆزلىگەنسېرى كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈلەتتى. ھەتتا ئۇ ئېسەدەپ ـ بوغۇلۇپمۇ قالاتتى. تارمان پادىشاھىنىڭ شاھزادىسى زىيادنىڭ قايغۇلۇق پاجىئەسى، توي قىلىپ مۇرادى ھاسىل بولماي تۇرۇپ بوغۇزلانغان خوجاۋاپا ... قارا نىيەت قۇتبىدىن قۇتيارنىڭ چۆللەردە نەچچە كۈنلەپ قوغلىغان ئادەملىرى ... ئابدۇنەبى بىلەن تەقدىر قوشمىغان توي ... خەلەپتىكى سەرسانلىق كۈنلەر ... بىپايان دەشتى ـ قۇملۇقلار ئارا ئەجەل قوينىدا ياتقان دەقىقىلەر ... خەلىپە بۇزرۇكنىڭ خورلۇقلىرى ... دادىسى زۇھرۇللا زامان تەرىپىدىن چۆللەرگە تاشلانغانلىقى ... جاڭگىلى مازاندىراندىكى گىياھ يىلتىزلىرىنى يەپ، شەبنەم سۈلىرىنى يالاپ ئۆتكۈزگەن ئازابلىق كۈنلەر ... كىردەنشا نامىچى تەرىپىدىن ۋەھشىيلەرچە ئۆلتۈرۈلگەن نارەسىدە ئوغلى ... نەچچە يىللاپ «پادىچى تاز» بولغانلىقى قاتارلىق دەرد ـ ھەسرەت، ئازاب ـ جاپالارنىڭ ھەممىسى گۈلسۈمەن قىزنىڭ پىشانىسىگە پۈتۈلگەن تەقدىر ـ قىسمەتلەر ئىدى. كىچىككىنە بىر ئاجىزەنىڭ بېشىغا كەلگەن شۇنچىۋالا

بالايى ـ بەتتەرلەرگە ئادەمنىڭ ئەقلى لال بولاتتى.

ـــ بولدى، سۆزلىمەيلا قوي، ـــ ئەسمەمۇ يىغلىغانىدى، ـــ دادام ئىككىمىز سېنى ساندۇققا سولاپ دەريياغا قويۇۋەتكەندە، يۈرىكىم گويا بېغىشىدىن ئۈزۈلۈپ سەن بىلەن بىللە كەتكەندەك بولغانىدى ...

ـــ جېنىم دوستۇم ئەسمە، مەن بۇ گەپلەرنى ساڭا نېمە ئۈچۈن دەۋاتىمەن؟، ـــ گۈلسۇمەن ئۇمىدكە تولغان ياشلىق كۆزلىرى بىلەن دوستىغا قارىدى، ـــ ئېسىڭدىمۇ، دەريا بويىدا مەن: «بىر نامرات يىگىتكە تېگىپ، ئۇنى دادامنىڭ ئورنىغا شاھ قىلىمەن ... » دېگەنىدىم.

ـــ ئېسىمدە، دادام «خۇدايىم تىلەكلىرىڭىزگە يەتكۈزگەي قىزىم» دېگەنىدى.

ـــ تەقدىر مېنى بۇ ئارزۇيۇمغا يەتكۈزمىدى. ھازىر مېنىڭ ئۇمىدىم سەندىلا قالدى ...

ـــ نېمە دېمەكچىسەن؟

ـــ پاكىزات بىر نامرات ئوۋچىنىڭ بالىسى بولغىنى بىلەن ئەھلى ئىلىملىك ھەم ئىستېداتلىق بالا. ئۇنى دادامنىڭ ئورنىغا يەمەنگە شاھ بولسا دەيمەن، شۇندىلا ئارزۇيۇمغا يەتكەن بولاتتىم! ...

ـــ ۋاي خۇدايىم، ـــ ئەسمەنىڭ كۆزلىرى چوڭ ئېچىلىدى، ـــ شەمىس ئاكام دادامنى «شاھ» دەپ پەرمان چۈشۈرگەن تۇرسا ...

ـــ ۋەزىرى ئەزەم ئۆزى ماڭا: «مەن قېرىپ، ماغدۇرۇمدىن كەتتىم. شاھلىق يۈكىنى كۆتۈرەلمەيمەن ... » دېگەن تۇرسا ...

ـــ راست شۇنداق دېدىما؟

ـــ تېخى ئۇ «يەمەنگە بېرىپلا، شاھىنشاھقا دەپ، شاھلىقنى بىر كىمگە ئۆتكۈزۈپ بېرىمەن» دەپ ئوچۇق ئېيتتى.

ـــ بۇ گەپلەرنى يەنە كىملەرگە دېدىڭ؟

ـــ شەمس ئاكام بىلەن سۆمەننىسا ھەدەمگە دېگەنىدىم.

ئۇلار: «بۇ ھەقتە ۋەزىرى ئەزەم ئۆزى گەپ ئاچقىنى تۈزۈك ... » دېيىشتى.

ـــ بەك ئورۇنلۇق گەپ قىپتۇ.

ئۇلار ئەنە شۇنداق پىچىرلىشىپ، كۆڭۈل سۆزلىرىنى تۆكۈۋاتقاندا، ئەڭ ئالدىدا كېتىۋاتقان شاھىنشاھ شەمس گۈلسۆمەننىڭ بۇ ئارزۇسىنى كۆڭلىدە دەڭسەپ، قانداق قىلىشنى بىلمەي گاڭگىراپ قالغانىدى. بۇ ئەقىللىق قىزنىڭ دېگەنلىرى بەرھەق ئىدى. شاھلىق، سەلتەنەت شەرئىي قانۇن، ھۆكۈمرانلىق مىزانلىرى ھەققىدە شۇنچە كۆپ سوئاللارغا جاۋاب بېرىپ، جاۋاب ئالغان پەيلاسوپتەك ئىستېداتقا ئىگە پاكىزات شاھ بولۇشقا ئەڭ مۇناسىپ ئىدى. بىراق ۋەزىرى ئەزەمگە بۇ ھەقتە قانداقمۇ چىش يېرىپ بىر نېمە دېگىلى بولسۇن؟! ياشانغان ئابدۇل مۇلۇكنىڭ ئاۋام نەزىرىدىكى ھۆرمەت، شان ـ شۆھرىتى بۇياقتا تۇرسۇن، ھېلىقى بىر يىللىرى ئۇ ھۇرۇن شەمسنى ئادەمىيلىك يولىغا باشلاش ئۈچۈن ئەسمە بىلەن ئىككىسىنى بىر ھۇجرىغا كىرگۈزۈپ قويمىغانىدى. گەرچە ئۇلار بىر ياستۇققا باش قويمىغىنى بىلەن نىكاھ قىلىنغانىكەن. ئابدۇل مۇلۇك ھەزرەتلىرى شەمسكە ئاتا يوللۇق ـ ئاتىدە! ئەمدىلىكتە تۇنۇگۈن پەرمان چۈشۈرۈپ بۇگۈن «شاھلىقنى پالانىغا ئۆتكۈزۈپ

بىرەمسەن؟» دېگىلى ھەرقانچە داپ يۈز ئادەممۇ بىر نېمە دېيەلمەس!

شەمس ئەنە شۇنداق ئىككى تاش ئارىلىقىدا قىينىلىنىۋاتقان پەيتتە، ۋەزىرى ئەزەم ئۆزى گەپ ئېچىپ قالدى.

— شاھىنشاھ ئالىيلىرى!؟

— ۋەزىرى ئەزەم، «ئوغلۇم» دەۋەرسىلىچۇ ئادەمنى تولا قىزارتماي، — شەمس ئېتىنىڭ تىزگىنىنى سىرىدى، — بىر يىللاردا مەن سىلىگە ئوغۇل بولغان ئەمەسمىدىم. بۇنداق ئۇلۇغلاش ئىبارىلىرى ئورا ئىچىدە دېيىلگىنىمۇ يېتىپ ئاشار!

— بىر ئاز ئەپسىز تۇرىدىكەن.

— ھەرگىز خىجىل بولمىسىلا، بۇنداق ئاسمىنى كەڭ يەردە ئادەملەردەك سۆزلىشەيلىلا.

— ئوبدان، ئوبدان، — ئابدۇل مۇلۇك ۋەزىرنىڭ پېشانىسىدىكى قورۇقلار يېشىلىپ لەۋلىرىگە كۈلكە يۈگۈردى، — مەن ... مەن ئۆزلىرىنىڭ باردا شاھلىقىمنى بىرەر كىمگە تاپشۇرايمىكىن، دېگەن ئارزۇدىمەن. بۇ مېنىڭ يېنىكلىك بىلەن چىقارغان يەكۈنىم ئەمەس ...

— نېمىشقا ئەمدى؟ — شەمس ئىچىدە «ئىش ئوڭغا تارتسا، ئىشتان قوڭغا تارتار» دېگەن شۇدە دەپ ئويلىدى، — قانداق، بىرەر ئەندىشىلىرى بارمۇ ئاتا؟

— يوقسۇ، يوقسۇ، «ئوردا مەسلىھەتچىسى»، «خەزىنىدار»، «ۋەزىر» دېگەندەك يۈكلەرنى 40 يىل كۆتۈرۈپتىمەن. پۈتلاردىن ماغدۇر، بەللەردىن قۇۋۋەت كېتىپ، كۆز گۆھەرلىرىم تۆكۈلدى. ئەمدى ئاپتاپتا قورۇلغان مونەكتەك بولۇپ تۇتقۇدەك ساپىقىم

قالمىغاندا، ئېگىز ئوقۇرغا ئېسىلىپ قالماي دەيمىنا.

ـــ ئەسلىدە ئۆزلىرى سەلتەنەت يۈرگۈزگەن بولسىلىرى بەك ئوبدان بولاتتى. خەير، بوپتۇ، دېگەنلىرىنىڭمۇ ۋەزنى بار گەپلەر، ـــ شەمىس ۋەزىرنى چېكىپ كۆرمەكچى بولدى، ـــ قانداق، كۆڭۈللىرىگە بىرەرسىنى پۈككەنمىدىلە؟

ـــ يوقسۇ، ئۇنداق ئويلاپ باقمىدىم.

ـــ ئەسىمەچۇ؟

ـــ توۋا دېسىلە ئوغلۇم، ـــ ۋەزىر كۈلدى، ـــ ئەلمىساقتىن تارتىپ مەزلۇم خەقنى تەختكە ئولتۇرغۇزۇپ باققىنىمىزنى بىلمەيمەن ... مېنىڭچە كۈيۈئوغۇلمۇ يېرىم ئوغۇل دېيىلىدۇ. شۇڭا ...

ـــ پاكزاتنى دېمەكچىمۇ سىلى؟

ـــ خوش.

ـــ پاكزاتنى ھەرگىز «يېرىم ئوغۇل» قاتاردا كۆرمىسىلە، ـــ شەمىس ئېتىنى يانداپ يېقىن كەلدى، ـــ ئۇ سىلىگە باشتىن ـ ئاياغ چىن كۆڭۈل، چىن نىيەتتىن ئوغۇل بولۇپ كەتتى ... بۇنى سەزمىدىلىمۇ؟ ئاۋۇت مەرگەنمۇ ئوغلىنى: «بۇ كىتاب خالتىسى ئەمدى ھەقىقىي ئائىلىسىنى تاپتى» دەۋاتسا ...

ـــ نە ئۇزۇمبىللا، ئېيتقىنى كەلسۇن ... ئىنشائاللا شۇنداق بولۇشنى نېسىپ قىلسۇن!

ـــ ئەمىسە ئاتا شۇنداق كېلىشتۇق.

ئۇلار ئاتلىرىغا قامچا ئۇرۇپ، تېز يۈرۈپ كېتىشتى. نەچچە كۈن، نەچچە كېچىلەر سەپەر ئازابىنى تارتتى. بۇ بىزگە نامەلۇم،

ئەتراپنى گۈگۈم پەردىسى ئوراپ، ئۆي ـ ئىمارەت، دەل ـ دەرەخ، مىچىتلارنىڭ ئىزنالىرى قاراڭغۇلۇقتا بارا ـ بارا ئېرىپ كېتىۋاتقان زۇۋال ۋاقتى بىلەن، ھېرىپ هالىدىن كەتكەن ئات ـ تۆگىلەر يەمەن شەھىرىگە كىرىپ كەلدى.

ئۇلار ئەتىسىدىن باشلاپ تەرەپ ـ تەرەپكە چاپارمەن ئەۋەتىپ، تويدىن خەۋەر بېرىشتى. بىر نەچچە كۈنلۈك جىددىي تەييارلىقتىن كېيىن توي تەنتەنىسى باشلاندى. ئوردا سارايلىرى، باغ، ئارامگاھلار، شىپاڭ، هويلىلار مېھمانلار بىلەن تولدى. تەرەپ ـ تەرەپتىن تەكلىپ قىلىنغان نەغمىچى، ئۇسسۇلچى، داۋاز، سېرىكچى، هەزىلكەشلەر بار ھۈنەرلىرىنى چىقىرىپ، ئويۇن ـ تاماشانى هەق ـ دادىغا يەتكۈزدى. سارايىنىڭ تۆرىدىن ئورۇن ئالغان خەلەپ شاهزادىسى ئەكبەر ئەلى، خانىش گۈلسۈمەن قىزىقچىلارنىڭ هەزىللىرىنى ئاڭلاپ كۈلۈپ تېلىقىپ قېلىشتى. شۇ پەيتتە ساراي خاتىپى پەتنۇسقا سېلىنغان مەكتۇپنى ئەكبەر ئەلىگە تەزىم بىلەن سۇندى. ئۇ خانىش گۈلسۈمەن بىلەن سورۇندىن ئاستىلا سۇغۇرۇلۇپ، ئارقىدىكى باغقا چىقتى. ئۇلار كىچىك راۋاققا كېلىپ ئولتۇرۇشتى. بۇ مەكتۇپ خەلەپ پادىشاهى ئاببىاس تۇراندىن كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭدا مۇنداق سەھىپىلەر يېزىلغانىدى:

«دۇئايى سالامدىن سۆزرە، يېتىپ مەلۇم بولسۇنكى، بىزكى خەلەپ دىيارىدا تۇرۇشلۇق ئاتاڭ ئاببىاس تۇران، خانىش ئاناڭ شەمسىبانۇلاردىن! ئوغلۇم ئەكبەر ئەلى، ئەقىللىق، دانا، جاپالار ساھىبى كېلىنىم گۈلسۈمەن، ئوبدان تۇردۇڭلارمۇ؟ سىلەرنىڭ

مەكتۇپىڭلارنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن، بولۇپ ئۆتكەن ئىشلاردىن خەۋەر تاپتۇق ھەم ئاللا رەھمەت قىلغۇر. شاھنشاھ شەمسكە ئاتاپ كۆپ دۇئالارنى قىلدۇق. ئۇ بىزنىڭ تەخت مېھرابىز ئاستىغا يوشۇرۇنغان چايان كىردەنشا نامچىنى قەتل قىلىپ، بىزنى ئاجايىپ خەتەرلىك، ۋەھشىي دۇشمەندىن خالاس ئەتتى. بۇ خەۋەر ئايغاقچىلار ئارقىلىق خەلەپكە يېتىپ كېلىش بىلەن كىردەنشاھنىڭ قانخور ئاسىيلىرىدىن ساۋچى، مىرشاپلار بىر كېچىدىلا قېچىپ كەتتى. ئەمما باقاۋۇل، تۇتقاۋۇل، چابىسلار دارغا ئېسىلدى. كىردەنشا نامچىنىڭ بارلىق مۇل ـ مۇلكى، روزغارلىرى مۇسادىرە قىلىنىپ ئۇنىڭ تەرىپىدىن ئازاب چەككەن، بۇلانغان، تالانغان يوقسۇللارغا بۆلۈپ بېرىلىپ، رازىمەندە قىلدۇق. مەكتۇپتىكى قىزىم گۈلسۇمەننىڭ ئىلتىجاسىغا ئاساسەن خوجاۋاپانىڭ سەرسان بولغان ئاتا ـ ئانا، تۇغقانلىرىنى تېپىپ كىردەنشا نامچى يازلىق ئارامگاھ قىلىۋالغان ھال رەڭ بىنا، باغ، ھويلا ـ ئارامىلار ئۇلارغا قايتۇرۇلدى ھەم بوۋاي، مومايلار ئوردا تەمىناتىغا كىرگۈزۈلدى.

بالىلىرىم، سىلەر بىزنىڭ كۆڭلىمىزنىڭ پاراكەندە بولۇشىنى خالىمىدىڭلارمۇ، بىلمىدۇق. نەۋرەم شەھرىزاتنىڭ قەتل قىلىنىش جەريانلىرىنى يازمىغانىكەنسىلەر. ئوردىمىزدىكى ئوتاچى (ئەمچى) ئۆز گۈناھىنى تونۇپ ھەممە ئەھۋالنى سۆزلەپ بەردى. خانىش ئاناڭ ئىككىمىز نەۋرىمىزنىڭ نەزىر ـ چىرىغىنى ناھايىتى چوڭ ئۆتكۈزدۇق. يەنە بىر خوشخەۋەر، ئوغلۇم، سېنىڭ بۇ قېتىمقى سەپىرىڭنىڭ خەيرلىك ساخاۋىتىمۇ، ئىش قىلىپ مەن ھازىر قولتۇق تاياق بىلەن ماڭالايدىغان، ئوردىغا چىقىپ ئىش

بېجىرەلەيدىغان بولدۇم. سىلەرنى كۆپ سېغىندۇق. قايتىپ كېلىشىڭلارغا تەقەززا بولۇپ، ئاتاڭ ئاببباس تۇران، خانىش ئاناڭ شەمسىبانۇدىن ... »

خۇشاللىقى تېنىگە سىغمىغان ئەكبەر ئەلى بىلەن گۈلسۈمەن راۋاقتىلا قۇچاقلىشىپ كۆز يېشى قىلىشتى.

توي ئاخىرلىشىش بىلەن شاھىنشاھ شەمس، پاكزاتنىڭ يەمەنگە شاھ بولۇپ، سەلتەنەت يۈرگۈزىدىغانلىقىنى پەرمان بىلەن جاكارلىدى. پۈتۈن يەمەن ئەھلى ياش شاھ پاكزاتنى تەبرىكلەپ كاناي ـ سۇناي، ناغرا ـ دۇمباقلارنى چېلىشتى. كوچا ـ كويلاردا ئۇسسۇل ئويناپ، غەزەللەر ئېيتىشتى. گەرچە گۈلسۈمەننىڭ «بىر نامرات بالىنى دادامنىڭ ئورنىغا شاھ قىلىمەن» دېگەن ئارزۇسى ئەمەلگە ئاشقان بولسىمۇ، يەنە نېمە ئۈچۈندۇر دادىسىغا ئىچى ئاغرىپ قالدى. ئەكبەر ئەلى، شاھىنشاھ شەمس، ئايتۇرانلار ئادەملىرى بىلەن ئۆز دىيارىغا قايتىش تەرەددۇتىغا چۈشۈپ جىددىي سەپەر تەييارلىقىنى قىلىۋاتقاندا، گۈلسۈمەن بىلەن سۇمەننىسا شاھىنشاھنىڭ قېشىغا كىرىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىكى ياشنى كۆرگەن شەمس بۇ ئاچا ـ سىڭىللارنىڭ نېمە ۋەجدىن كىرگەنلىكىنى بىلىپ بولدى.

ـــ سىلەر ئاتاڭلار زۇھرۇللا زامان بىلەن كۆرۈشۈش ئىجازىتى ئېلىش ئۈچۈن كىردىڭلارغۇ دەيمەن، ـــ دېدى شەمس كۈلۈپ تۇرۇپ.

ئىككى ئاچا ـ سىڭىل ھەيران بولغىنىدىن ئاغزى ئۇچۇقلا قالدى.

ـــ سىز ... سىز نەدىن بىلىسىز؟ ـــ سورىدى سۇمەننىسا خانىش.

ـــ راست، ـــ دېدى گۈلسۈمەن، ـــ پال سالغاندەكلا گەپ قىلىسىزغۇ؟

ـــ مېنىڭ دانىشمەن ئەسسىمەنىڭ قولىدا تەلىم ئالغىنىمنى ئۇنتۇپ قالماڭلار، ـــ شەمىس پەخرلەنگەندەك بولدى، ـــ ئاتىسىنى كۆرۈش ئىجازىتى ئۈچۈنمۇ يىغلىغان بارمۇ؟ ئۇ ھەممىزنىڭ ئاتىسى تۇرسا ... بولۇپمۇ قېرىنداشلىق، قانداشلىق مېھرى دۇنيادا ئەڭ ئۇلۇغ روھىي قۇدرەت ۋە چوڭقۇر مۇھەببەتتۇر! ئاتا ھەرقانچە چوڭ گۇناھكار بولغاندىمۇ يەنىلا ئاتىلىق ئۇلۇغلۇقى يوقالمايدۇ. چۈنكى ئۇ سىلەرنى يىراقتىن ئاپىرىدە قىلغان بىر كارامەت ئىگىسىدۇر!

شەمسىنىڭ سۆزلىرىدىن ئۆزىنى تۇتۇپ ئالالمىغان ئاچا ـ سىڭىللار قىيانداەك تۆكۈلگەن كۆز ياشلىرىنى سەزمەي قېلىشتى.

ـــ ئەمما، ـــ گۈلسۈمەن شەمسىنىڭ ئالدىدا تىزلاندى، ـــ سەمەندەر يايلىقى ئىككى كۈنلۈك سەپەر تۇرسا، سىلەرنى ساقلىتىپ قويارمىزمۇ؟

ـــ ئۇنداق بولمايدۇ، سەل ئايلىنىپ قالساقمۇ شۇ تەرەپ بىلەن ماڭىمىز.

... ئوردا ئالدىغا ئىككى قاتار ئات ـ تۆگىلەر كارۋىنى تىزىلغانىدى. شاھ پاكىزات، خانىش ئەسسىمە، ۋەزىرى ئەزەم ئابدۇل مۇلۇك ۋە باشقا ئوردا ئەركانلىرى توپلاشقان بولۇپ، مېھمانلارنى ئۇزىتىش ئۈچۈن كەلگەن يەمەن ئاھالىلىرىمۇ پاكىزە كىيىملىرىنى كىيگەن ھالدا ئىككى قاتار تىزىلىپ تۇراتتى.

پاكىزات شاھىنشاھ شەمىس شاھزادە ئەكبەر ئەلىلەر بىلەن قۇچاقلىشىپ خوشلاشقاندىن كېيىن، ئەسىمە خانىش، سۇمەنىسا، گۈلسۇمەن قاتارلىق خانىشلار ۋە ئايتۇرانلارنىڭ يۇزلىرىگە يۇزلىرىنى يېقىپ، سۆيۈشۈپ ئايرىلىشتى. كۆزلىرى ياش يۇقى ئابدۇل مۇلۇك ھەممىنى بىر - بىردىن قۇچاقلاپ «ئاق يول بولۇڭلار» دەپ تىلەك تىلىدى. ئاۋۇت مەرگەنمۇ مېھمانلار بىلەن ئۆز يولىدا خەيرلەشتى.

بىردىنلا كۆتۇرۈلگەن يىغا - زار، ۋارقىراپ خوشلىشىشلار ئىچىدە ئىككى قاتار كارۋان يولغا چىقتى. كارۋانبېشى شاھىنشاھنىڭ ئەمرى بىلەن ئات - تۆگىلەرنى جېدەللەپ ھەيدەپ ئەتىسى سەھەردىلا سەمەندەر يايلىقىنىڭ قارىسىنى ئالدى. يول پەس تۇزلەڭلىكتىكى ئېدىرلىقتا بولۇپ، ياپېشىل يايلاق بارغانسېرى ئېگىزلەپ باراتتى. يىراقتىن يانباغىردىكى كەپە ھەم ئىككى ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. سۇمەنىسا بىلەن گۈلسۇمەن ئاتلىرىدىن چۈشتى. ئۇلار شاھىنشاھقا ئۇمىد بىلەن قارىغانىدى، ئۇ:

— مەن بارماي، مېنىڭ باغرىم يۇمشاق ئادەم، ئاتىمىزنىڭ بىچارە ھالىتىنى كۆرۈپ، ئاغزىمدىن پەرمان چىقىپ كەتسە، شاھلىق قانۇننى، يەتتە ئىقلىم شاھلىرىنىڭ قارارىنى بۇزغان بولىمەن، ھەم ئۇلارغا يۇز كېلەلمەيمەن ... مەن پەرمانىمنىڭ مۇقەددەس ئىكەنلىكىنى ساقلىشىم كېرەك ... ، — دەپ گەپنى ئۇزۇۋەتتى. شەمسىنىڭ سۆزلىرىنىڭ ئۇرانىغا يەتكەندە سۇمەنىسا بىلەن گۈلسۇمەن يايلاق ئېگىزلىكىگە قاراپ يۇگرەپ كېتىپ قالدى.

ئۇلار كەپىگە يېقىنلىشىپ قالغاندا، ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئادەمنىڭ مۇڭ بىلەن نەي چېلىۋاتقانلىقىنى، ياشانغان ئادەمنىڭ ناخشا ئېيتىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ بىر پەس توختىدى ـ دە، قۇلاق سالدى. بوغۇق ۋە خىرقىراق ئاۋازدا ناخشا ئېيتىۋاتقىنى زۇھرۇللا زامانىدەك قىلاتتى:

... قىسمەتكە تولغان بۇ دۇنيانىڭ مەنزىلى،
ھۇرۇن، گاداھ شاھ بولار، شاھلار دىۋانە.
ئالمىشىدۇ بىر كۈنى شاھى تونلارغا،
جەندە ـ كۈلا كىيەرسەن ئۆزۈڭ سەرسانە ...

ـــ دادا! ...

بوراندەك ياش تۆكۈپ ئىككى قىز يۈگۈرۈپ كەلمەكتە ئىدى. مالچى بەگزاد بىلەن زۇھرۇللا زامان ئولتۇرغان پالازدىن تۇرۇپ كەتتى. باربسمۇ كونا ئىگىسىنى تونۇغاندەك ئۇلارنىڭ ئالدىغا يۈگۈردى. ئۇ گۈلسۈمەننىڭ ھىدلىرىنى پۇراپ، پۇتلىرىنى يالاپ، سۆيۈنۈپ ئەركىلىمەكتە ئىدى. ئاتا ـ بالىلارنى يالغۇز قالدۇرۇشنى ئويلىغان بەگزاد ئېتىنى ئەگەشتۇرۇپ، پەسلەپ چۈشۈپ كەتتى. ئاڭغۇچە قىزلارمۇ ھاسىراپ يېتىپ كېلىشتى.

ـــ دادا! ... ، ـــ ئىككى قىز تەڭلا دادىسىغا تاشلاندى ... زۇھرۇللا زامانىڭ چارلىشىپ ئاقارغان ساقاللىرىدىن ياشلار ۋە جان جىگەر قىزلىرىنىڭ ياشلىرى تۆكۈلمەكتە ئىدى. تۇۋا، خۇدۇكسىنىپ تۇرغان ئاتا قانچە تىرىشىپ باققان بولسىمۇ، بەڭباش ياشلار توختىمايدا! بۇ ئاچچىق زەردالىرنى كۆرگەن

ئاجىزەلەرنىڭ يۈرىكى ئەلەمزىدە بولمامدۇ؟ ئەي خۇدا! قىزلارنىڭ مېھرى، ئوتىنى ئاتىغا نېمانچە سالغانسەن؟ ئۇلارنى ناتىۋان كۆرۈپمۇ؟ راست ... راست، ئۇلار ئاجىز ... شۇڭا ئاتىنىڭ باغرىنى باغ، يۈرىكىنى تاغ دەپ بىلىدۇ! ...

ئەي چەرخىي پەلەك! مۇشۇنداق ئۇلۇغ، ئاتەشتەك ھارارەتلىك ھېس ـ تۇيغۇلار، مېھىر ـ شەپقەتلەر ... مۇھەببەتلىك كۆز ياشلار بۇرۇن زۇھرۇللا زامانىدا بولۇپ باققانمىدى؟ ... زىنھار، زىنھار! ... نېمىشقا ئەمدى؟ ... چۈنكى ئۇ شاھىتە! ... ئۆلىمالار: «ھۆكۈمدار بولۇش ئۈچۈن، ئادەملىكىنى ئۇنۇت!» دەپ بىكار ئېيتماپتىكەن! ھازىر زۇھرۇللا زامان شاھ ئەمەس، ئادەتتىكى ئادەم، ئەرزىمەس پادىچى ... ئەنە شۇنداق ئۇلۇغ ھېسسىيات، بۇيۇك تۇيغۇلار دەردمەنلەردە، جاپاكەشلەردە، بېشىدىن ئالەمچە ئىسسىق ـ سوغۇق ئۆتكەنلەردە، ئاددىي ئاۋامدا بولىدۇ!! ...

ـــ قىزلىرىم، ئورنۇڭلاردىن تۇرۇڭلار، ـــ زۇھرۇللا زامانىنىڭ ئاۋازى غاراڭ ـ غۇرۇڭ ئىدى، ـــ كىيىملىرىڭلار كونا پالازدا بۇلغىنىپ كېتىدۇ. تىزلىرىڭلار قانايدۇ ...

ـــ جېنىم دادا!، ـــ ئىككى قىز دادىسىنىڭ بەللىرىدىن چىڭ قۇچاقلاپ قويۇپ بەرمىدى، ـــ سىز شۇنداق ئادەممىتىڭىز؟ بۇ ... بۇ ... كىيىملىرىڭىز ...، ـــ ئىككى قىز زۇھرۇللا زامانىنىڭ گۈلخان ئوتلىرىدا كۆيۈپ توخۇ كۆزىدەك ئۆتمە ـ تۆشۈك بولۇپ كەتكەن كونا چەكمەن چاپىنىغا، يىرتىلىپ پايتىمىلىرى كۆرۈنۈپ قالغان پۇرۇم چورۇقىغا، بېلىدىكى چۈچىلىرى قالمىغان پوتىسىغا، ئۆسۈپ كەتكەن ئاپپاق ساقاللىرىغا، يايلاقنىڭ

شامالللىرىدا، قاقرام ئاپتاپلىرىدا قارايغان چىرايىغا، بېشىدىكى تۆكلىرى چۈشۈپ، ياغاقلىشىپ قالغان تۇمىقىغا قاراپ، باشقىدىنلا ھۆ تارتىپ يىغلىۋەتتى.

— جېنىم دادا، سىزگە نېمە بولدى؟ — زار - زار يىغلايتتى سۇمەننىسا، — سىزنى كۆرۈپ ئىچىم سىيرىلىپ كەتتىغۇ، جېنىم دادا ...

— دادا، — گۈلسۇمەن دادىسىنىڭ يۈزىگە قارىيالمىدى، — نېمانچىلا ئۆزىڭىزنى تاشلىۋەتكەنسىز؟

— قىزلىرىم، ماڭا ھېچنېمە بولمىدى. مانا بىر ئوبدان تۇرۇپتىمەنغۇ، — زۇھرۇللا زامان ئەتەي كۈلدى، — مەن ھازىر ئادەم ... ئادەم بولغاندىمۇ ھەقىقىي، بېجىرىم ئادەم ... كۈلەيمەن ... ئويلىيالايمەن ... دەرد - ھەسرەتلىرىمنى، ئۆتكۈزگەن گۈناھلىرىمنى ھېس قىلالايمەن ... بۇ كونا چاپاننىڭ ئىچىدە ئادەمىيلىك بىر يۈرەكنىڭ بارلىقىنى ئۇنتۇپ قالماڭلار؟

— دادا، مەن سىزنى، — سۇمەننىسانىڭ يېشى توختايدىغاندەك ئەمەس ئىدى، — باغدادقا ئېلىپ كېتەي ... بولمىسا ... بولمىسا خانىشلىقتىن كېچىمەن. سىز بىلەن پادىچى بولاي.

— دادا، — گۈلسۇمەن دادىسىغا ئەيمىنىپكىرەك قارىدى، — مەن بىلەن خەلەپكە كېتىڭ، ئەكسىچە ئەلى سىزنىڭ ئوغلىڭىز ئەمەسمۇ؟!

— قىزلىرىم، مەن ھېچ يەرگە كەتمەيمەن ... تۇپراقلىرىم، كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن مۇشۇ كەڭ يايلاقلارغا قوشۇلۇپ

كېتىمدۇ. قاراڭلار!، ــ زۇھرۇللا زامان ئۆزىگە - ئۆزى دەۋاتقاندەك يىراق تامانلارغا باقمىنىچە ئاستا سۆزلەشكە باشلىدى، ــ چەكسىز يايلاق، كۆپكۆك ئاسمان، قەدىناس قۇياش، گۈل - گىياھلار ياشارغان. بۇغا - مارال، قوي - قوزىلار ئوتلىغان، كاككۇكنىڭ مۇڭلۇق نالىسى، كۆكتە پەرۋاز قىلغان شۇڭقار، ئەدناسى ئوتلاقلار ئارا ئۆمىلەپ يۈرگەن قۇرت - قوڭغۇزلارغىچە كۆڭۈلگە شۇنچە يېقىن، شۇنچە تونۇش بولۇپ قالدى. ئاھ! دەيسەن، ئىچىڭدىن ئۆرتىنىپ چىققان پىغانلىق نىدا، ئىنسانىنىڭ هايات مەنزىللىرىنى، قانداش - قاياشلىرىڭنى، دوست - يارەنلىرىڭنى كۆز ئالدىڭدا ئايان قىلىدۇ ... ماتانەتلىك بۇ دۇنيادىن، قۇياشلىق ئاسماندىن ... يېشىل هاياتتىن كۆز قىيالمايسەن ... كېلىدىكەن، كېتىدىكەن، كەتكەنلەرنىڭ هېچ خەۋىرى بولمايدىكەن ... ئەمما بۇ ئالەم شۇ پېتى قېلىۋېرىدىكەن! ...

ــ دادا، دادا! ... نېمىلەرنى دەپ كەتتىڭىز، ــ ئىككى قىز تەڭلا دادىسىغا يېپىشتى، ــ بىزنى قورقۇتماڭ.

ــ قىزلىرىم، بۇ يەردىكى كۇنلىرىمنىڭ بۇنچىۋالا كۆڭۈللۈك، خاتىرجەم بولۇشىنى بىلگەن بولسام بۇرۇنراق پادىچى بولۇپ كېتەركەنمەن، ــ دېدى زۇھرۇللا زامان ئېغىر ئۇھسىنىپ، ــ پىتىنە - پاسات، ئورا كولاش، كۆرەلمەسلىك، قەستلەش، غەيۋەت - شىكايەت، سۇيىقەست، هىيلە - مىكىرلەر، قۇرۇق ماختاش، ئادەمنى بىزار قىلىدىغان دەبدەبىلىك ياسالما مەدهىيەلەر، خۇشامەت، چېقىمچىلىقلار بۇ يەردە يوق ... پەقەت چېكەتكىلەرنىڭ چىرىلداشلىرى، تورغايلارنىڭ سايراشلىرى،

قوزىلارنىڭ مەرەشلىرى، بوتىلاقلارنىڭ بوزلاشلىرى ئادەمنى ئەللەيلەپ، غۇبارسىز بالىلىق چاغلارغا ئېلىپ كېتىدۇ. قايتىڭلار بالىلىرىم، — زۇھرۇللا زامان پەس جىلغىغا قاردى، — قاراڭلار، ئۇلار قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ سىلەرنى چاقىرىۋاتىدۇ.

قىزلار كۆزى قىيمىغان ھالدا ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى ھەم دادىسىنى قۇچاقلاپ، ئاتىلىق ھىدلىرىنى قايتا پۇرۇۋالغاندىن كېيىن، چىغىر يولغا چۈشتى. شۇنداقتىمۇ ئارقىغا قاراپ - قاراپ كېتىۋېتىپ، يىغلىغانچە: «دادا، سەۋر قىلىڭ، بىز سىزنى ئېلىپ كېتىمىز» دەپ ۋارقىراشتى.

— تېز مېڭىڭلار قىزلىرىم، كارۋان يولدىن قالمىسۇن، — قولىنى پۇلاڭلاتتى زۇھرۇللا زامان، — تەڭرى يەنە دىدارلىشىشنى نېسىپ قىلسۇن!

ئادەمىيلىك خىسلىتىگە يانغان زۇھرۇللا زامان يانباغىر دۆڭلۈكتىن پەس ئېدىرلىقتىكى يولغا قاراپ تۇراتتى. ئۇلار بىر دەم قۇچاقلىشىپ نېمىلەرنىدۇر دېيىشكەندىن كېيىن، ئات - تۆگىلەرگە مىنىشتى. بىر توپ كارۋان سول تەرەپتىكى ئاچا يولغا قايرىلدى. يەنە بىر توپ ئات - تۆگىلەر ئۇدۇلدىكى يولغا راۋان بولدى.

— گۈلسۇمەن خەلەپكە، سۇمەننىسا باغدادقا ماڭدى، — دەپ پىچىرلىدى ئاتا، — قىزلىرىم ... قىزلىرىم ... يۈرىكىمنى ئېلىپ كەتتىڭلار ... سىلەرنىڭ شېرىن - سۇخەن سۆزلىرىڭلارنى ئاڭلاشقا، ئوماق چېھرىڭلارنى كۆرۈشكە نېسىپ بولامدۇ - بولمامدۇ، بىلمەيمەن ... قېرىغىنىمدا بالىلىرىدىن بولۇپمۇ كۆيۈمچان قىزلىرىدىن ئايرىلىپ قېلىشتەك

بەختسىزلىك مېنى تىرىك ئۆلتۈردى! ...

دىمىقى زىكىدە ئېچىشىپ، ئۆپكىسى ئۆرۈلگەن زۇھرۇللا زامان پەستىكى يوللارغا يېنىشلاپ قارىغىندا، ئىككى يولدا كېتىۋاتقان كارۋانلار تولىمۇ غۇۋا كۆرۈندى. چۈنكى ئۇنىڭ كۆزلىرىنى سۇۋارى ياش قاپلىۋالغانىدى ...

خاتىمە

... گۈلەن دەريا بويىدىكى ئېرەنلىك ئورمانلىقى، ھەمراھ بوۋاينىڭ ھېكايىسى ئاياغلىشىشى بىلەن بىرقانچە دەقىقىلەر جىمجىت سۈكۈتكە چۆمدى ـ دە، بىردىنلا قاراسلاپ ئۇرۇلغان چاۋاكلار بىلەن چۇقان ـ سۈرەنلەر كۆتۈرۈلدى. خۇددى ئۇۋۇسى چۇۋۇلغان ھەسەل ھەرىلىرىدەك يۇگۇرۇشۇپ كېلىشكەن قىزلار ھەمراھ بوۋاينى ئوتتۇرىغا ئېلىۋالدى. بەزىلەر ئۇنىڭ بوينىغا گۈلچەمبىرەك كىيگۈزسە، بەزىلەر مەيدىلىرىگە گۈل تاقايتتى. يۈلتۇزئاي، چولپانئاي، قۇندۇزئايلار ئۆزلىرى تەييارلىغان قولياغلىقلىرىنى سوۋغا قىلىشتى. قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىدىن ھەمراھ بوۋايغا تەييارلىغان تون ۋە دوپپا كىيگۈزۈلگەن مەيدانىدا قايتىدىنلا چاۋاكلار ياڭرىدى.

بوۋاي ئۇچۇن تەييارلىغان كەچلىك زىياپەت تېخىمۇ كۆڭۈللۈك بولدى. ھېكايىلەردىن چوڭقۇر تەسىراتقا ئىگە بولغان قىزلار ھەرخىل سوئاللارنى ياغدۇرۇۋەتتى. يۈلتۇزئاي ئەسىمە توغرۇلۇق تەسىراتلىرىنى سۆزلەپ ھەممىنى ھاياجانغا سالدى. چولپانئاي نۇرغۇن ئازاب ـ ئوقۇبەتلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەن گۈلسۈمەن ھەققىدە نەسر ئوقۇپ، قىزغىن ئالقىشلارغا ئېرىشتى. قۇندۇزئايمۇ ئاتىسىنىڭ كېسىلى ئۇچۇن ئەرەپ ئىلىگە زەمزەم ئۇچۇن بارغان گۈلسۈم قىزنى مەدھىيەلەپ شېئىر ئوقۇدى. باشقا قىزلارمۇ بىر ـ بىرلەپ مەيدانغا چىقىپ شەمس، پاكىزات،

گۈلسۈمەن، سۈمەنسا، ئەسمەلەر ھەققىدە تەسىراتلىرىنى سۆزلەپ، قۇتبىدىن قۇتيار، كىردەنشا نامىچى، خەلىپە بۇزرۇكلەرگە نەپرەت ياغدۇرۇشتى. ھەمراھ بوۋايمۇ قىزلارنى ئەسمەدەك دانىشمەن، ئەقىللىق بولۇش، گۈلسۈمەندەك جاپا ـ مۇشەققەت، ئازاب ـ ئوقۇبەت، قىينىچىلىقلار ئىچىدىمۇ يول تېپىپ ماڭالايدىغان قەھرىمان، جەسۇر، تۇرگۇن، شىجائەتلىك خىسلەتنى يېتىلدۇرۇش، ئايتۇراندەك ئاتا ـ ئانىغا مېھرىبان، كۆيۈمچان قىزلاردىن بولۇش ھەققىدە بىرنەچچە كەلىمە نەسىھەت ۋە تەربىيە بەردى.

كەچ بولۇپ گۈگۈم چۈشۈپ قالغانىدى. بىر كۈن ھېكايە سۆزلىگەن ھەمراھ بوۋاي يۇلتۇزئاي، چولپانئاي، قۇندۇزئايلارنى ئېلىپ كەلگەن ئاتالارنىڭ بىرسىگە مىندى ـ دە، بىرسىنى چۈلۈۋۇرىدىن يېتىلەپ يولغا چىقتى. ئوقۇغۇچى قىزلار ۋە ئۇستازلار ئۇنى دەريا بويىغىچە ئۇزىتىپ كەلدى. يۇلتۇزئاي، چولپانئاي، قۇندۇزئايلار بوۋاينىڭ ئارقىسىدىن قوللىرىنى كۆتۈرۈپ ۋارقىرىدى:

— بوۋا، بىز سىلىنى چوقۇم يوقلاپ بارىمىز!

بوۋاي دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىمى تەرىپىگە يۈرۈپ كەتتى.

«تۇگىدى»

2010 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى

مۇقاۋىسىنى لايىھەلىگۈچى: نىسرەتىمىنەۋەر

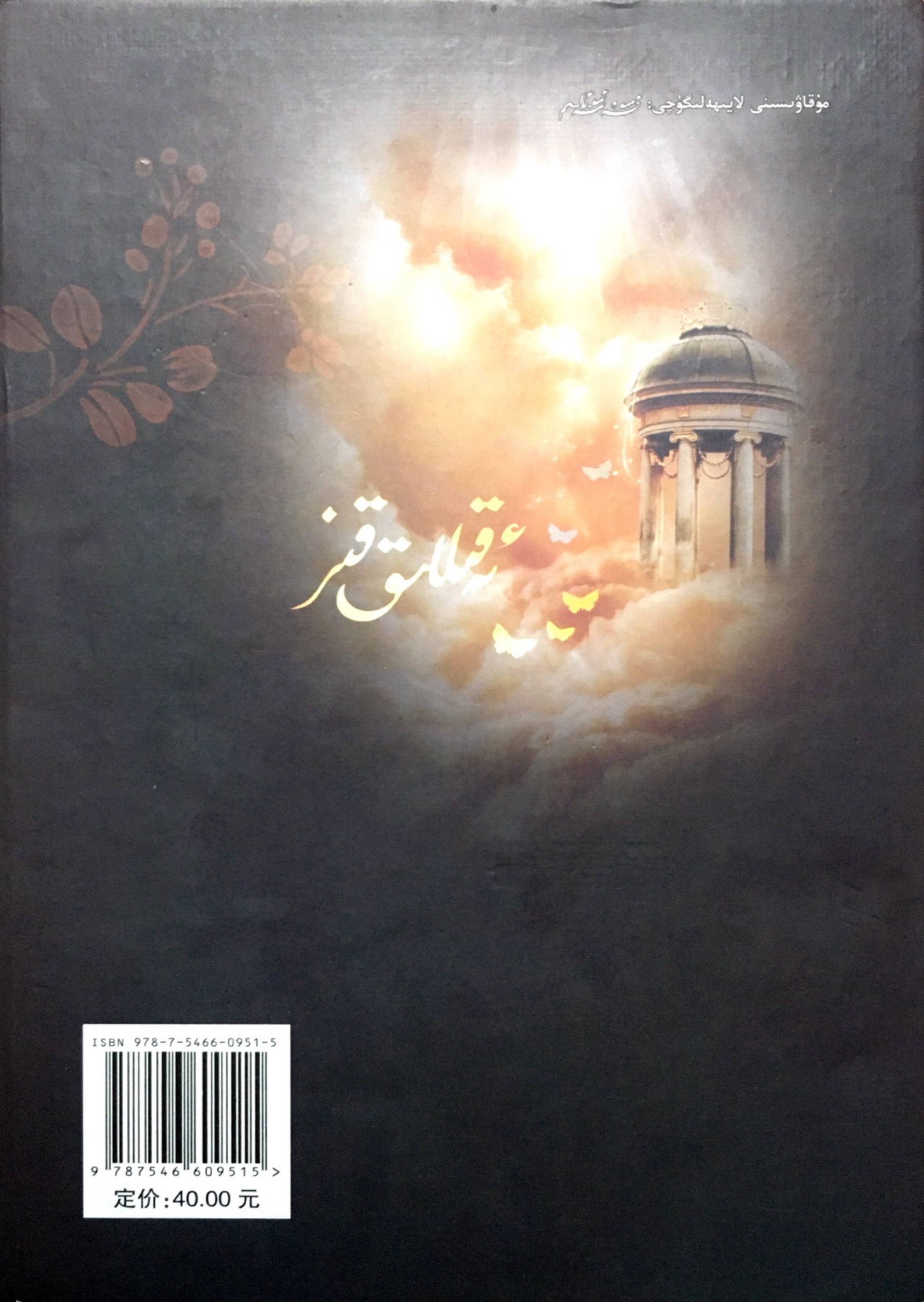

ISBN 978-7-5466-0951-5

9 787546 609515 >

定价:40.00 元